

COL·LECCIÓ D'ESTUDIS D'HISTÒRIA DEL DRET

8

ELS ADVOCATS DE CATALUNYA

Dret, societat i política a Barcelona, 1759-1900

Stephen Jacobson

SEMINARI PERMANENT I INTERUNIVERSITARI
D'HISTÒRIA DEL DRET CATALÀ *JOSEP M. FONT RIUS*

Universitat
Pompeu Fabra
Barcelona

ELS ADVOCATS DE CATALUNYA
Dret, societat i política a Barcelona, 1759-1900

Ús de majúscules i minúscules segons l'IEC: <http://www.iecat.net/institucio/presidencia/ocal/pdf/Majuscules.pdf>

ELS ADVOCATS DE CATALUNYA

Dret, societat i política a Barcelona, 1759-1900

Stephen Jacobson

Traducció de Nadia Varo Moral

Universitat
Pompeu Fabra
Barcelona

Comitè editorial

Director de la col·lecció

Dr. Tomàs de Montagut Estragués
Catedràtic d'Història del Dret i de les Institucions (UPF)

Vocals

Dra. Remedios Ferrero Micó
Catedràtica d'Història del Dret i de les Institucions (UV)
Dr. José María Pérez Collados
Catedràtic d'Història del Dret i de les Institucions (UdG)
Dr. Antoni Jordà Fernández
Catedràtic d'Història del Dret i de les Institucions (URV)
Dra. Margarita Serna Vallejo
Catedràtica d'Història del Dret i de les Institucions (UC)
Dra. Remedios Morán Martín
Catedràtica d'Història del Dret i de les Institucions (UNED)

Copyright textos: els seus autors
Copyright fotografies: els seus autors
Copyright d'aquesta edició: UPF

Fotografia de coberta: *Font del Palau Casades, seu de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona al carrer Mallorca*, cedida per l'ICAB (Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona)

Primera edició: febrer de 2015

Compost per Addenda

Imprès per Winihard

ISBN: 978-84-88042-80-4
Dipòsit legal: B. 24947-2015

Queden rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars per mitjà de lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de la xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

ÍNDEX

DATES SIGNIFICATIVES EN LA HISTÒRIA D'ESPANYA	11
PREFACI I AGRAÏMENTS A L'EDICIÓ CATALANA	13
PRÒLEG	17
INTRODUCCIÓ	21
Els advocats i la ciutat	21
La ciutat de Barcelona	30
El catalanisme i nacionalisme català	45
LA PROFESSIÓ MODERNA. ANTIC RÈGIM I IL·LUSTRACIÓ	53
L'advocacia en el seu nadir històric	57
Els advocats i el seu exercici	63
L'ètica del professionalisme	80
Els advocats i la Il·lustració	86
La vigília de la invasió napoleònica	99
LA PROFESSIÓ LIBERAL. GUERRA, REVOLUCIÓ I REPRESSIÓ	101
La revolució espanyola i la Guerra del Francès (1808-1814) . . .	107
Revolució: el Trienni Liberal (1820-1823) i els revolucionaris anys trenta	120
Repressió: la Dècada Ominosa (1823-1833)	135
Una revolució d'advocats?	144
LA PROFESSIÓ CONSERVADORA. INSTITUCIONS, DIRIGENTS I DRET	149
Institucions i líders	165
La professió conservadora: el dret	183
La professió conservadora	197

LA PROFESSIÓ CORPORATIVA. ORÍGENS, FORMACIÓ I EXERCICI	205
Orígens familiars, religiositat i llengua	210
Universitat i primers anys d'exercici	226
L'exercici del dret: el camí de l'èxit.	238
La massificació i els inicis del catalanisme	253
LA PROFESSIÓ NACIONALISTA. DRET I CATALANISME	263
La defensa del dret civil català	270
Dret i Romanticisme literari	279
La gènesi del dret civil català: el dret positiu i l'Escola Històrica	288
El conflicte polític i el naixent nacionalisme	299
CONCLUSIÓ I EPÍLEG. L'EDAT DE PLATA DE LA PROFESSIÓ	313
Conclusió	313
Normativitat, excepcionalitat i nacionalisme	318
Epíleg: El final de l'edat de plata?	323
FONTS	335
Fonts primàries	335
Fonts secundàries	352
ÍNDEX TEMÀTIC	377
ÍNDEX ONOMÀSTIC SELECTIU	385

Per a l'Elisa

DATES SIGNIFICATIVES EN LA HISTÒRIA D'ESPANYA

Antic Règim i Il·lustració (1759-1808)

1759-1777	Regnat de Carles III
1788-1808	Regnat de Carles IV
1793-1796	Guerra Gran contra França

Revolució i reacció (1808-1843)

1808-1813	Guerra del Francès o Guerra de la Independència
1810-1813	Corts de Cadis
1814-1820	L'absolutisme és restaurat sota Ferran VII
1820-1823	Trienni Liberal
1823-1833	La Dècada Ominosa: Ferran VII torna a restaurar l'absolutisme
1833-1840	Regència de Maria Cristina i Primera Guerra Carlina
1841-1843	Regència del General Espartero

L'Espanya isabelina (1844-1868)

1844-1854	La Dècada Moderada
1854-1856	El Bienni Progressista
1857-1866	L'època de la Unió Liberal

El Sexenni Democràtic (1868-1874)

1868	La Revolució Gloriosa
1870-1873	La monarquia d'Amadeu de Savoia
1872-1872	Tercera Guerra Carlina
1873-1874	Primera República

La Restauració (1875-1923)

1875	Restauració de la monarquia borbònica, en Alfons XII
1885	Mort d'Alfons XII
1885-1902	Regència de M. Cristina d'Habsburg

PREFACI I AGRAÏMENTS A L'EDICIÓ CATALANA

Catalonia's Advocates: Lawyers Society, and Politics in Barcelona, 1759-1900 es va publicar originàriament en anglès el 2009. Recentment se'n van vendre les darreres còpies en tapa dura i la University of North Carolina Press ha reeditat el llibre en format de butxaca. Aquesta versió catalana forma part de la Col·lecció d'Estudis d'Història del Dret, publicada per la Universitat Pompeu Fabra i l'editorial Addenda. Sis anys després de la publicació original, estic encantat que l'obra pugui arribar a un públic més ampli.

Com indica el títol, el llibre és, sobretot, una història política i social. Allò que em va animar a escriure'l fou la meva impressió que la professió jurídica barcelonina podia servir per fer un estudi de cas de l'evolució de la cúria del continent europeu durant el «llarg segle XIX» i que, per tant, l'estudi podia atreure un públic internacional.

Al cap i a la fi, Barcelona era un ciutat industrial amb una conspícuca història del dret, que havia experimentat tots els grans canvis associats a allò que es va anomenar «la Gran Transformació». A més a més, dins la historiografia internacional no hi havia una història social de l'advocacia de l'Europa continental durant aquest període. Aquesta monografia s'ha centrat en els advocats, el seu exercici, les seves institucions i associacions i la seva activitat política. Com a història social, estudia els pobres i els rics, els que van tenir èxit i els que no, catòlics i lliurepensadors, liberals i absolutistes, persones amb orígens privilegiats i d'altres procedents de famílies més humils, així com molts casos interessants entre aquests extrems. Comença a mitjan segle XVIII, quan la cúria estava en el seu moment més baix i explica la seva història durant la Il·lustració i la revolució liberal i industrial, una edat de «plata» per a la professió.

Aquest llibre també és una «història del dret», entenent el terme en un sentit ampli. En altres paraules, l'evolució del dret no depèn únicament de les interpretacions, decisions i accions de juristes, jutges i legisladors, sinó que també reflecteix la situació política, els interessos corporatius, els canvis socials i fins i tot les tendències literàries. Un altre propòsit d'aquesta obra és analitzar com la defensa del dret català va contribuir a la formació del regionalisme i, a la llarga, del moviment

polític nacionalista. Aquest tema es tracta als darrers capítols, quan es mostra com la preparació i implantació de Codi Civil espanyol (1889) es van viure com una greu amenaça per a les lleis i els costums catalans. Dins la història comparativa del dret, aquest llibre fa una aportació als debats respecte a l'«elaboració» de tradicions jurídiques civils, procés que va tenir implicacions polítiques arreu.

Tanmateix, cal remarcar que aquest estudi es va escriure per a un públic versat en la historiografia, però amb escassos coneixements de la història del dret. Per tant, moltes qüestions tècniques es tracten d'una manera bàsica i didàctica, que pot resultar elemental per als experts en dret català i espanyol. He evitat expressament aprofundir sobre les fonts del dret medievals i modernes i he tractat per sobre debats jurídics tècnics. Per a històries del dret detallades sobre institucions jurídiques catalanes com l'emfiteusi, l'organització familiar, la donació testamentària i les fonts supletòries del dret, és millor confiar en altres especialistes, clàssics o contemporanis, que se citen a les notes i la bibliografia. En temes amb escassa informació fiable (com, per exemple, la història del procediment civil i criminal i el poder judicial a l'Espanya del segle XIX) he intentat dibuixar l'evolució a grans traços, plenament conscient que cal treballar-hi molt més. La meua idea era no embolicar el lector poc familiaritzat amb Catalunya (i la seva història del dret) amb debats que podien semblar excessivament tècnics.

Aquesta edició és una traducció fidel del llibre original, encara que hi he corregit uns pocs errors i hi he eliminat algunes petites explicacions adreçades al públic internacional. Des de 2009 han aparegut estudis notables sobre molts dels temes tractats en aquest llibre. En particular, l'important projecte d'àmbit espanyol *Diccionario biográfico de parlamentarios españoles* conté moltes entrades valuoses i detallades sobre diversos advocats catalans i espanyols que després van convertir-se en polítics.¹ El 2010, el meu col·lega Josep Capdeferro va acabar una tesi molt esperada sobre Joan Pere Fontanella, que constitueix una de les millors investigacions sobre la professió moderna arreu.² Estudis recents sobre la professió jurídica durant el franquisme aporten una perspectiva més aprofundida que no pas les poques línies que li he

1. Urquijo Goitia et al., *Diccionario biográfico de parlamentarios españoles, 1820-14, 1820-54*.

2. Capdeferro, *Joan Pere Fontanella (1575-1649), un advocat de luxe per a la ciutat de Girona*.

dedicat al període a l'epíleg.³ L'original no va poder aprofitar el ric estudi institucional sobre el Col·legi d'Advocats de València publicat per Carlos Tormo.⁴ A més, fora d'Espanya, també s'han fet contribucions significatives a la qüestió. Per exemple, Angel Smith ha publicat recentment *The Origins of Catalan Nationalism, 1770-1898*, que conté molta informació valuosa respecte al dret i els furs.⁵ Òbviament, una edició actualitzada podria haver inclòs aquestes noves aportacions. No obstant això, s'ha decidit publicar la traducció del llibre original, com se sol fer en aquest tipus de monografies. Sens dubte, el tema d'estudi continuarà evolucionant en els propers anys i espero que *Els advocats de Catalunya* continuï sent una obra de referència.

Per a l'edició traduïda, el meu primer deute recau en John Sherer, el director d'University of North Carolina Press, que em va retornar els drets per publicar l'edició catalana del llibre. M'agradaria expressar el meu agraïment als meus companys del Seminari Permanent i Interuniversitari d'Història del Dret Català J. M. Font Rius, particularment a José María Pérez Collados, Elena Roselló, Alfons Aragoneses i Josep Capdeferro. Tomàs de Montagut ha estat el principal defensor del llibre. Com a investigador principal del seminari permanent ha fet possible el finançament i l'elaboració del present volum, ha llegit l'original i la versió traduïda i hi ha suggerit canvis. Espero que si no és conscient del meu profund agraïment i amistat, aquestes línies li aclareixin qualsevol dubte. Sobretot, m'agradaria elogiar la traductora Nadia Varo, una bona historiadora per dret propi, que s'ha fet càrrec de la meticulosa confecció d'aquesta versió, tolerant les meves petites debilitats neuròtiques. Ha mantingut l'estil, el to i el registre del llibre, de manera que es manté fidel a l'original: una història social dirigida a un públic internacional.

El llibre original estava dedicat a la meva dona, Marina, i al nostre fill, Gabriel. Aquesta edició està dedicada a la nostra filla Elisa.

Barcelona, 2015

3. Gómez Alén i Rubén Vega García (coords.), *Materiales para el estudio de la abogacía antifranquista*, 2 vols.; Cabrero et al., *Abogados contra el franquismo*; Monfort i Coll, «La depuració franquista dels advocats de Barcelona (1939-1945)».

4. Tormo Camallonga, *El Colegio de Abogados de Valencia*.

5. Smith, *The Origins of Catalan Nationalism, 1770-1898*.

PRÒLEG

La col·lecció d'Estudis d'Història del Dret de la Universitat Pompeu Fabra s'honora d'acollir entre les seves publicacions el llibre del professor Stephen Jacobson sobre els advocats de Catalunya durant el període 1759-1900, que constitueix la versió catalana revisada del llibre ja publicat per la Universitat de Carolina del Nord a Chapel Hill l'any 2009, dins de la prestigiosa col·lecció *Studies in Legal History* de l'*American Society of Legal History*.⁶

Si la història ens ha de servir per decidir sobre el present i planificar el futur a partir del coneixement científic del passat i de la seva interpretació raonable, aquesta és una obra que compleix amb escreix aquesta funcionalitat, la qual també caracteritza la història jurídica. El lector podrà assolir amb la lectura d'aquest llibre un coneixement pregon i rigorós de problemes i de qüestions essencials que afecten el nostre Estat de dret. L'elegant arquitectura del llibre i les seves pertinents conclusions ofereixen valuosos elements de ponderació i d'informació que poden ajudar la seva elucidació i decisió.

La història del dret català medieval i modern i recerques dutes a terme en l'àmbit del dret públic mostren que Catalunya gaudia d'una constitució política basada en els principis de l'imperi del dret i del pactisme jurídic. Aquest sistema de producció, d'aplicació i d'interpretació del dret concedeix al jurista lletrat un protagonisme en el moment de configurar l'ordenament jurídic.

Barcelona, el cap i casal de Catalunya, va veure en el segle XIV com els seus advocats s'organitzaven corporativament en un Col·legi d'Advocats, el qual va obtenir el seu reconeixement institucional a través de diversos privilegis reials que establien les regles d'organització i de funcionament en aprovar sengles ordinacions, com les atorgades pel rei Martí l'Humà el 1399, les quals van estar vigents fins a principis del segle XVIII quan, amb el canvi de dinastia i amb la introducció de l'ab-

6. Cfr. Stephen Jacobson, *Catalonia's advocates. Lawyers, Society, and Politics in Barcelona . 1759 – 1900*, Chapel Hill, 2009.

solutisme borbònic, es va suprimir el Col·legi d'Advocats de Barcelona, deixant d'ésser designats els seus priors i consellers.⁷

A continuació arribarà el període més baix de prestigi i d'influència social de l'advocacia catalana, amb el qual, precisament, s'inicia la història que ara ens explica el professor Stephen Jacobson, període de decadència que ell anomena el nadir de la professió.

Amb l'esclat de l'Estat constitucional liberal a Europa i amb les noves polítiques públiques que al seu redós sorgiran a Espanya, els advocats catalans tornen a aixecar el cap impulsant les mesures revolucionàries de caire secularitzador i participant, durant la seva etapa de formació acadèmica, en les milícies urbanes del liberalisme progressista.

Tanmateix, a partir de mitjan segle XIX, i coincidint amb la Constitució espanyola del 1845 i amb la primera revolució industrial del vapor a Catalunya, els advocats de Barcelona, ja organitzats de nou i jurídicament en Col·legi, esdevenen una professió conservadora que defensarà la propietat privada i els interessos d'un *establishment* configurat –com ens indica Jacobson– per propietaris d'empreses, hisendats, exportadors de vins i licors, accionistes de bancs, asseguradors, constructors de ferrocarrils, etc.

En aquest context, la funció i la persona de l'advocat va recobrar el seu prestigi social i la corporació es va tancar en ella mateixa practicant un neutralisme intern, des del punt de vista polític, i defensant progressivament una concepció científica i dogmàtica, des del punt de vista del dret.

Tot i amb tot, els advocats catalans continuaven practicant la seva funció interpretativa i liberal d'un sistema de fonts plural i obert que procedia de l'Antic Règim i que rebutjava el reduccionisme legal que defensaven els liberals espanyols, els quals volien assolir una major seguretat jurídica basada en la política codificadora del dret i en la imposició de l'absolutisme legislatiu. En aquesta línia, s'ha d'entendre l'impuls a la codificació civil de caire centralista i uniformitzador que representa el projecte de codi civil espanyol del 1851, amb el qual toparan, en últim terme, els juristes catalans conservadors representats per la figura eminent de Manuel Duran i Bas.

A Roma els patricis, els plebeus i, més tard, els pelegrins, no tenien *mores maiorum* comuns perquè no tenien ancestres comuns, de manera

7. Cfr. Elena Roselló, *L'advocacia de Barcelona: diàleg amb la història*, Barcelona, 2014, p. 9 i 35-44.

que la solució per integrar jurídicament en un ordenament jurídic romà aquesta diversitat social fou el recurs a les Lleis de les XII taules o al *ius gentium*, respectivament. A l'Espanya del segle XIX es va voler incorporar al Codi Civil, i com a *mores maiorum* comuns de tots els seus pobles diversos, els *mores maiorum* específics dels castellans en matèria tan sensible com la familiar o la successòria pel que fa a l'organització i a la identitat dels diversos pobles o grups socials. També es va voler prescindir de l'emfiteusi per tal de preservar la figura jurídica sagrada de la propietat privada en tota la seva integritat: lliure, absoluta i sense càrregues de qualsevol tipus.

La professió nacionalista i la defensa del dret civil català és el capítol on el professor Jacobson ens explica clarament l'intricat procés que durà a la promulgació del Codi Civil espanyol del 1889 i alhora a la preservació íntegra del dret històric català en aquesta matèria, amb les seves fonts supletòries pròpies (dret canònic, dret romà i doctrines de juristes) per bé que amb caràcter temporal o provisional, fins a la promulgació del corresponent Apèndix del dret català al Codi Civil espanyol.

Com molt bé ens indica l'autor, el dret català queda sense codificar i en mans de la jurisprudència i de la seva tasca interpretativa i integradora, és a dir, en mans dels advocats catalans. En aquesta conjuntura, els juristes catalans defensaran el caràcter nacional del poble de Catalunya i reivindicaran el seu dret a l'autonomia política. S'haurà passat d'un catalanisme cultural a un catalanisme polític, i amb ell s'arriba ja al segle XX on el llibre també s'acaba amb unes encertades conclusions i amb un epíleg que deixa ben clar que la segona meitat del segle XIX fou l'edat d'argent de la jurisprudència catalana, atès que l'edat d'or fou el segle XVII, quan juristes com Joan Pere Fontanella contribuïen amb la seva ciència i amb la seva experiència⁸ a l'ordenació del creixement i de la reproducció de la societat. En aquest sentit, i dins d'aquest àmbit civil o privat, a Catalunya l'estat de dret contemporani continuava essent un estat de juristes.

En definitiva, aquest llibre s'incardina dins d'una «història social» de la professió que utilitza la història dels advocats de Barcelona com exemple paradigmàtic d'una de les professions més rellevants que exerceixen els juristes europeus durant el segle XIX. Per aquesta raó, s'examinen els orígens socials, els sistemes d'aprenentatge, el fracàs i l'èxit

8. Cfr. Josep Capdeferro, *Ciència i experiència. El jurista Fontanella (1575-1649) i les seves cartes*, Barcelona, 2012.

dels advocats i s'arriba a la conclusió que els mèrits i capacitats personals per assolir resultats positius en la pràctica dels negocis i guanyar plets en els tribunals de Justícia són la base principal de la reputació i del prestigi dels lletrats en la societat. És a dir, que en la dura competència per esdevenir una «toga d'or», les circumstàncies familiars, de classe o de grup social no són les decisives. Per aquest motiu, durant el segle XIX, la professió d'advocat és o pot ésser clarament un mitjà de progressió social per a aquells que arribin a dominar amb excel·lència l'art de la jurisprudència teòrica i pràctica.

El Seminari Permanent i Interuniversitari d'Història del Dret Català ha dedicat la Col·lecció d'Estudis d'Història del Dret al doctor Josep Maria Font Rius, però ara li dediquem de forma molt especial aquest llibre amb ocasió d'haver complert enguany el seu centè aniversari. Amb aquest oferiment volem mostrar la gratitud al mestre de la nostra escola i alhora fer palès el respecte i la consideració que ens mereix la seva trajectòria personal, per raó de la rellevància de la seva contribució a la història jurídica de Catalunya, matèria en la qual és un savi especialista i un professor universitari de reconegut prestigi.

Cal fer constar que aquesta publicació s'emmarca dins del projecte de recerca del MINECO: DER2013-43431-P, sobre el tema «JURISTAS HISPÁNICOS: ENTRE EL IMPERIO DEL DERECHO Y LA GESTIÓN DEL PODER (S.XIII-XXI)» i del Grup de Recerca Consolidat de la Generalitat de Catalunya corresponent a l'expedient 2014-SGR-295.

Tomàs de Montagut Estragués
Catedràtic d'Història del Dret i de les Institucions
Universitat Pompeu Fabra

INTRODUCCIÓ

ELS ADVOCATS I LA CIUTAT

Al llarg del que s'ha denominat «el llarg segle XIX», els advocats de gran part d'Europa van assolir una fita remarcable. A finals del segle XVIII eren una mena de cos d'experts, acomodats modestament dins del món de privilegis de l'Antic Règim. En el nou segle, a diferència d'altres professionals, no tan sols van sobreviure a la revolució política i a la industrial, sinó que van prosperar. El seu èxit es posa de manifest en fer comparacions. Els metges van veure com la seva pràctica era amenaçada i superada per cirurgians –instruïts o populars–, barbers i altres remeiers, més efectius en les seves cures.⁹ Va haver de passar un temps perquè fossin capaços d'ampliar el seu exercici professional més enllà de la diagnosi; d'incorporar mètodes quirúrgics i fusionar-se amb els cirurgians; de revolucionar el coneixement mèdic i, en fer-ho, restablir i augmentar el seu prestigi, autoritat i monopoli. D'altra banda, el clergat secular i sobretot el regular va veure com la seva influència es reduïa. El difícil encaix entre el pensament religiós i les necessitats científiques d'una societat en procés d'industrialització va convertir-los en prescindibles. Als països catòlics, els legisladors van desamortitzar i subhastar gran part de les terres de l'Església, per així poder fer front al deute nacional i posar-les en mans de propietaris capaços d'augmentar la seva productivitat.¹⁰ Però els advocats eren diferents. Durant la crisi de l'Antic Règim i la consolidació de l'Estat constitucional, van incrementar la seva influència jurídica, política i econòmica de manera espectacular. Com gairebé a tot arreu, el segle XIX va ser una època d'esplendor renovada per a l'advocacia.

Entre els historiadors, aquest apogeu es va donar per suposat o es va ignorar. Altres van entrar i sortir d'aquest escenari –l'aristocràcia,

9. Vegeu Burke, *Royal College of San Carlos*; Ramsay, *Professional and Popular Medicine*; i Porter i Porter, *Patient's Progress*.

10. Per a Catalunya, vegeu Puigvert, *Església, territori i sociabilitat*.

la burgesia, el proletariat, la Corona, l'Exèrcit, l'Església— però sovint s'assumia que els advocats formaven part del decorat. Se'ls tractava com a un tret aparentment (i malauradament) endèmic d'Occident, més que no pas com a importants agents de canvi social i polític. Aquesta negligència no s'estén a tots els períodes de la història. La historiografia medieval ha estudiat l'ascens dels advocats, el redescobrimient del dret romà i la construcció i consolidació de la tradició jurídica occidental, processos que ha considerat elements característics de l'època.¹¹ Durant l'edat moderna, els advocats es van multiplicar, van arribar a l'alta política i portaren la justícia reial a gran part de la població, fenòmens que també han atret l'atenció dels historiadors.¹² Respecte a l'Europa contemporània, hi ha molts bons estudis, però també notables llacunes. L'advocacia de Londres ha estat objecte de profundes investigacions, però s'hi poden establir poques comparacions: la formació i la pràctica a *The Inns of Court* tenen pocs paral·lelismes arreu; a més, la divisió de tasques entre *barristers* i *solicitors* a Anglaterra és força diferent de la de l'Europa continental, entre advocats i procuradors.¹³ Pel que fa al continent, alguns períodes clau —la Il·lustració, les revolucions francesa i russa, les dècades prèvies al feixisme a Alemanya i Hongria— han estat estudiats lúcidament.¹⁴ Aquestes investigacions han cobert finals del segle XVIII i començaments del XX, però hi ha un important buit entremig. Manca una història social de l'advocacia durant el llarg segle XIX, quan es van produir les revolucions política i industrial, i quan l'ascens de l'Estat liberal i el nacionalisme van canviar radicalment la societat i la política.¹⁵ La comprensió de com una professió d'Antic Règim va

11. Quant a Catalunya, vegeu Bonnassie, *Cataluña mil años atrás*, 340-46; Freedman, «Catalan Lawyers and the Origins of Serfdom»; i Bensch, *Barcelona and its Rulers*, 274-76. Per Europa en conjunt, vegeu Brundage, *Medieval Origins of the Legal Profession*.

12. Martines, *Lawyers and Statescraft*; Bouwsma, «Lawyers and Early Modern Culture»; Prest, *Lawyers in Early Modern Europe*; Amelang, «Barristers and Judges»; i Leuwers, *L'invention du barreau français*.

13. Per als advocats anglesos, vegeu Duman, *English and Colonial Bars*; Priest, *Rise of the Barristers*; Brooks, *Pettifoggers and Vipers of the Commonwealth* i *Lawyers, Litigation and English Society*; Lemmings, *Professors of the Law*; i May, *Bar and the Old Bailey*.

14. Per a França, vegeu Berlastein, *Barristers of Toulouse*; Fitzsimmons, *Parisian Order*; i Bell, *Lawyers and Citizens*. Per a Rússia, vegeu Huskey, *Russian Lawyers and the Soviet State*. Per a Alemanya, vegeu Jarausch, *Unfree Professions*; i Ledford, *From General State to Special Interest*. Quant a Hongria, vegeu Kovács, *Politics of the Legal Profession*.

15. Alguns estudis han tractat el segle XIX. Tanmateix, es tracta d'aproximacions sociològiques (més que no pas històries socials) centrades en institucions, orígens i normatives.

prosperar en el món contemporani i hi aconseguí una renovada preeminència és un repte pendent. El present estudi vol omplir part d'aquest buit.

Barcelona és un emplaçament molt atractiu per aquesta història social. Era una ciutat liberal, revolucionària i industrial que va experimentar tota la multiplicitat de canvis del que s'anomenà «la Gran Transformació».¹⁶ A mitjan del segle XVIII, l'advocacia consistia en unes poques desenes de professionals que es dedicaven als seus negocis, litigant als tribunals reials sense cridar gaire l'atenció. Al llarg del segle següent, però, els advocats van augmentar la seva influència de forma dramàtica. Durant la Il·lustració es van introduir en nous fòrums i van contribuir a la creació d'una esfera pública. A més, van abandonar la seva anterior preocupació pel dret romà i el canònic; van dotar de prestigi acadèmic la jurisprudència pràctica i van combinar el raonament jurídic amb petites dosis de filosofia i economia. Es van deslliurar de la seva afecció nostàlgica a la noblesa urbana; van adoptar una ètica professional basada en el geni, el mèrit, el treball i la moderació i van remarcar la utilitat de l'advocacia pel bé públic. A principis del segle XIX, enmig de contextos revolucionaris, van sorgir com a elits liberals que establien compromisos clau per ajudar a instaurar l'ordre constitucional. A mitjan de segle, van revifar l'herència humanística del dret i van formar poderoses associacions corporatives. Molts advocats es van convertir en els líders polítics d'una metròpoli conflictiva i en expansió, que estava experimentant els inicis de la industrialització, el creixement demogràfic, la renovació urbana, fractures socials i intensos episodis de violència política. A començaments del segle XX van encapçalar un moviment nacionalista naixent, que demanava l'autogovern per a Catalunya. Òbviament, no es tracta d'explicar una història lineal i triomfal, sinó de tractar la història dels advocats amb la mateixa atenció crítica que s'ha dedicat a altres poderosos agents socials.

Per delimitar les qüestions a investigar, el millor és començar amb les teories sociològiques que —a manca d'històries socials— han tractat directament per què els advocats i altres professionals van fer-se tan importants en el món contemporani. Molts historiadors les han criticat per deterministes, per ignorar el passat medieval i modern, per establir una simbiosi simplista entre el dret i el capitalisme (o entre el dret i la

Per a Alemanya, Itàlia i Suïssa, vegeu Siegrist, *Advokat, Burger und Staat*. Per a França, vegeu Halpérin *et al.*, *Avocats et notaires*; i Karpik, *French Lawyers*.

16. Polanyi, *Great Transformation*.

classe social) i per ignorar la diversitat nacional i regional.¹⁷ En un intent de trobar punts de contacte, alguns historiadors –proclius a la metodologia sociològica– i alguns sociòlegs –proclius a la metodologia històrica– han plantejat que els advocats de diversos estats van seguir «trajectòries de professionalització» similars però específiques. Aquest enfocament ha estat profitós per algunes qüestions, però s’ha centrat sobretot en la instrucció, el marc regulador, el grau d’autonomia professional i les estructures institucionals i, en general, ha ignorat les experiències vitals i professionals dels advocats.¹⁸ A banda d’aquests problemes metodològics, hi ha una altra raó per la qual definir una nova trajectòria de professionalització no seria una bona estratègia investigadora: l’advocacia de Barcelona no es pot considerar representativa ni d’Espanya, ni d’Europa meridional. Malgrat estar situada en el Mediterrani, Barcelona va seguir un procés d’industrialització més similar al del nord d’Europa; tot i que formava part de l’Estat espanyol, Catalunya mantenia una tradició jurídica semiautònoma, amb orígens medievals. Per tant, és millor mantenir una perspectiva comparada àmplia i centrada al conjunt de l’Europa occidental. Les institucions i les reglamentacions no han de ser el centre d’atenció. Per contra, es posarà l’èmfasi en els individus i les associacions, en les idees i accions, amb l’objectiu d’analitzar la relació entre l’advocacia i els fenòmens més importants del llarg segle XIX: la Il·lustració, la revolució, el liberalisme, la industrialització i el nacionalisme.

A desgrat de les crítiques, les teories sociològiques primerenques que centren àmplies qüestions són bons punts de partença, i es poden revisar de tant en tant per subratllar àrees d’interès teòric. La sociologia, des dels seus orígens, es va interessar pel dret i els advocats. Max Weber hi va dedicar una àmplia secció al seu llibre *Economia i societat*, on va desenvolupar la primera sociologia del dret. Per Weber, els advocats i els jutges eren agents de modernitat indispensables, ja que supervisaven el manteniment de lleis i procediments que asseguraven la predictibilitat, protegien la propietat privada i la seguretat individual, promovien la llibertat i sostenien el marc jurídic del capitalisme. Se

17. Per a un balanç de les crítiques dels historiadors als estudis sociològics sobre les professions (amb especial èmfasi en la professió jurídica), vegeu Burrage, «Introduction: The Professions in Sociology and History».

18. Per a alguns exemples d’aquest enfocament, vegeu Siegrist, «Juridicalisation, Professionalisation, and the Occupational Culture of the Advocate»; i Kontinen, «Finland’s Route of Professionalisation and Lawyer-Officials».

suposava que les regles formals, abstractes i racionals diferenciaven Occident de la resta del món, on se suposava que predominaven les formes de justícia subjectives i carismàtiques.¹⁹ Posteriorment, es va afegir la interpretació marxista. Magali Sarfatti Larson i Pierre Bourdieu van argumentar que les professions servien per reproduir l'hegemonia burgesa, ja que permetien als fills de les classes mitjanes evitar la brutalitat del mercat, prosseguint trajectòries professionals segures i predictibles. A més a més, la formació i la professionalització van inculcar els valors de classe dominants –dotats de legitimitat científica– a les elits i els nouvinguts.²⁰ Per Larson i molts marxistes, els advocats havien estat «inevitablement conservadors» perquè establien «els fonaments que justificaven el poder hegemònic, que necessitava que la justícia no anés més enllà del dret».²¹ Aquestes teories estaven inspirades per Antonio Gramsci i Louis Althusser, qui havia afirmat que els «intel·lectuals orgànics» i professionals eren per a la burgesia allò que el clergat havia estat per a l'aristocràcia: homes instruïts que donaven suport a «l'aparell ideològic» que reificava, feia rutinari i reproduïa els mitjans de producció dominants.²²

Durant els anys noranta, un altre enfocament va redirigir l'èmfasi del mercat cap a l'Estat. Al volum editat per Terence Halliday i Lucien Karpik, *Lawyers and the Rise of Western Political Liberalism*, la introducció reforça la tesi central que «els professionals del dret occidentals històricament s'han implicat en els 'projectes polítics' que constitueixen el liberalisme polític».²³ En aquest àmbit, revifaven les idees de Montesquieu i Tocqueville, que coincidien a reforçar el principi que, en un ordre constitucional, una advocacia independent i una judicatura autònoma asseguraven l'estabilitat, la moderació, la separació de poders i el bon govern. En una línia similar, Émile Durkheim va remarcar que les corporacions professionals limiten els possibles excessos provocats per un contacte sense mediacions entre la societat i la política.²⁴ Encara que reconeixien la validesa d'aquestes perspectives, Halliday i Karpik

19. Weber, «Economía y derecho (Sociología del Derecho)».

20. Bourdieu i Passeron, *Reproduction in Education, Society and Culture*; i Larson, *The Rise of Professionalism*.

21. Larson, «The Changing Functions of Lawyers», 446.

22. Althusser mai no va al·ludir als «professionals» o «intel·lectuals» com va fer Gramsci, però els englobava dins l'àmplia categoria de «burgesia». Vegeu Althusser, «Ideology and Ideological State Apparatuses»; i Gramsci, «The Intellectuals».

23. Halliday i Karpik, «Politics Matter», 16.

24. Durkheim, *Professional Ethics and Civil Morals*.

afegeixen un matís weberianà, argumentant que «l'essència liberal dels advocats se centra en la racionalitat processal».²⁵ Aquesta opinió es basa en l'axioma que la coherència processal pot fomentar els valors de llibertat i igualtat. Resoldre conflictes sobre la base de la llei –més que no pas de la identitat, el rang o el poder dels litigants, o de concepcions de justícia moral o instintiva– feia els advocats intuïtivament liberals. Aquest llibre aplega estudis que divideixen els països entre aquells on els advocats van defensar amb èxit les institucions liberals (Gran Bretanya, França) i aquells on no (Alemanya).

En conjunt, aquestes teories són funcionalistes, en el sentit que expliquen que els advocats van fer una transició reeixida de l'Antic Règim a l'era industrial perquè el capitalisme, la burgesia i l'Estat liberal ho exigien. El capitalisme havia de preservar el monopoli dels experts jurídics per assegurar la predictibilitat, que al seu torn garantia que el mercat funcionava correctament. Un cos identificable d'experts autoritzats permetia als clients ser representats sense que haguessin d'invertir temps i diners per diferenciar els professionals qualificats dels entabanadors. La burgesia necessitava les professions per garantir trajectòries professionals segures per als seus fills i per sostenir l'ètica meritocràtica que afirmava que prosperarien els millors i els més brillants. Els sistemes parlamentaris necessitaven advocats i jutges autònoms per mantenir-se estables. Per aquestes raons, mentre moltes corporacions d'Antic Règim van desaparèixer, l'advocacia va triomfar. En un moment que els gremis eren acusats de ser un impediment pel bon funcionament del capitalisme i de ser contraris a l'ètica liberal de la igualtat d'oportunitats, es va considerar que els advocats eren necessaris per garantir les lleis que permetien el creixement dels mercats i l'estabilitat de l'Estat.

Malgrat que aquestes teories són coherents i convincents, s'han verificat amb la història. Això no significa que s'hagi d'adoptar la perspectiva dels acadèmics que «deconstrueixen» teories normatives insistint en el fet que les generalitzacions deixen de banda particularitats significatives. Afirmar que no tots els advocats, individualment, encaixen en el motllo, difícilment pot resultar revelador. Per contra, el més savi és evitar crítiques gratuïtes basades en la rivalitat de disciplines i tractar la literatura sociològica amb respecte. Els capítols que porten per títol «La professió moderna», «La professió liberal» i «La

25. Halliday i Karpik, «Politics Matter», 50.

professió conservadora» emfatitzen que aquestes teories tenen un notable poder explicatiu i que no es poden descartar simplement perquè la història és plena de paradoxes i excepcions. Com veurem, els juristes de Barcelona constituïen una professió «moderna», ja que depenien dels seus ingressos per mantenir les seves famílies. Com a grup, els advocats van emergir com uns liberals elitistes, entre les convulsions de principis del segle XIX. Els advocats conservadors, representants dels grans negocis i de l'agricultura, van arribar a dominar les associacions durant l'era industrial. L'advocacia proveïa els fills de classes mitjanes d'una carrera professional previsible, ja que era un àmbit relativament meritocràtic i obert als joves d'orígens humils, intel·ligents i treballadors que aspiraven a millorar la seva posició social. Per suposat, és fàcil assenyalar nombrosos contraexemples i remarcar que el camí a la modernitat era sinuós, més que no pas directe. Tot i així, el fet que alguns elements no es corresponguin amb l'esquema general no és motiu per demolir tot l'edifici.

A la vegada, cal tenir en compte algunes crítiques serioses als enfocaments sociològics. El principal problema amb les teories funcionalistes és que deixen els advocats sense agència. S'assumeix que els advocats eren els instruments de la burgesia agrària i comercial, així com els guardians de les regles que protegien la propietat privada i promovien el capitalisme. Tanmateix, la relació no era unidireccional, amb el client guiant el professional; més aviat, es tractava d'una relació simbiòtica on freqüentment prevalien els plantejaments i interessos dels advocats –especialment pel que fa a la política. Com a mínim, les idees dels homes de dret feien de motllo per a les opinions dels homes de negocis. En definitiva, l'argument no és només que «burgesia» és un concepte difícil d'acotar, que s'hauria de dividir entre els seus components, abans de decidir si és oportú reunificar-lo. També es defensa que els advocats van ser importants agents en la història de l'Europa contemporània. Cal entendre les seves motivacions, idees, interessos i accions per poder comprendre el sorgiment, el contingut i les contradiccions d'importants ideologies: liberalisme, conservadorisme i nacionalisme. Un altre problema de les teories marxistes en particular és que han defensat que la industrialització va estimular la professionalització. Pel que fa als advocats, aquesta cronologia s'endarrereix un segle. Els advocats van començar a reorganitzar-se i «professionalitzar-se» durant el segle XVIII, després d'haver patit un declivi sota l'absolutisme. En consonància amb l'afirmació de l'historiador econòmic Jan de Vries, segons la qual la «Revolució Industrial» –més que no pas la «Revolució Industrial»– va

ser la que va portar Europa a l'època contemporània, l'advocacia també va convertir-se en il·lustrada i industriosa durant el segle XVIII.²⁶

Respecte a la literatura que ha remarcat el vincle simbiòtic entre els advocats i el liberalisme, també se segueix una polífrica de respecte i compromís crític. Per una banda, és veritat que molts advocats de Barcelona –i de l'Europa occidental i meridional– eren els representants per excel·lència del liberalisme. D'altra banda, és fals que les seves preferències ideològiques es desenvolupessin naturalment a partir de la racionalitat processal. Al llarg de la història, la fidelitat estricta al procediment ha estat el lema de diversos règims, d'ideologies múltiples. Els absolutistes del segle XVIII, els liberals del segle XIX i els autoritaris del segle XX, entre d'altres, van recórrer a imperatius de «procediment» per justificar decisions que eren injustes, immorals o fins i tot genocides. Per aquest motiu, és millor abandonar l'èmfasi weberiana sobre el procediment i seguir Toqueville, que argumentava que els orígens de les inclinacions liberals i elitistes dels advocats estaven en les seves difícils relacions amb l'Estat absolutista i en la millora que pensaven que significaria un Estat constitucional. En altres paraules, per explicar per què l'advocacia es va identificar amb el liberalisme, cal estudiar els advocats com a persones que intervenen en la història, no veure'ls com a extensions d'un dret teòric i idealitzat.

Durant el segle XIX, els professionals del dret van evolucionar del liberalisme al conservadorisme, i del conservadorisme al corporativisme. Aquest marc teòric no tan sols descriu la història dels advocats a Barcelona, sinó que –amb l'ajuda de la literatura comparativa– també es pot aplicar als països continentals d'Europa occidental. El llibre comença amb la fundació de la professió moderna durant la Il·lustració (capítol 2) i continua amb el sorgiment de la professió liberal durant l'època revolucionària (capítol 3). Després, demostra com els líders conservadors van formar les associacions corporatives, van revifar l'herència humanista de l'advocacia, defensaren la tradició jurídica de la intrusió dels legisladors i van construir una memòria històrica que es remuntava a l'edat mitjana i fins i tot Roma (capítol 4). Durant la segona meitat del segle XIX els joves advocats van abraçar la cultura burgesa, però es van tornar cada cop més corporativistes, fermament cohesionats per l'educació, la formació i els esforços compartits per exercir la professió en un entorn saturat i competitiu. Durant les darreres dècades de segle,

26. De Vries, «The Industrial Revolutions and the Industrious Revolution».

molts advocats van demanar l'autogovern de Catalunya que, a banda d'altres incentius, prometia convertir Barcelona en el centre burocràtic de Catalunya; l'autogovern havia de generar oportunitats creixents en la judicatura i l'administració, molt útils per a uns llicenciats en dret que tenien serioses dificultats en la pràctica privada (capítol 5). Finalment, els advocats van estimular el naixent nacionalisme defensant el dret civil català, en enfrontar-se a la codificació del dret civil a Espanya (capítol 6).

Podria interpretar-se que el darrer tema –l'aparició del «nacionalisme jurídic»– contradiu l'afirmació que Barcelona pot servir com a estudi de cas per a la professió arreu. Per una banda, Barcelona era una ciutat industrial amb una gran tradició jurídica i, per aquest motiu, constitueix un punt de vista privilegiat per observar la història de la professió jurídica moderna. D'altra banda, els advocats no van acceptar que el dret regional fos absorbit o subordinat per un codi civil estatal unificat. A més a més, la defensa del dret català va impulsar el moviment nacionalista que demanava l'autogovern de Catalunya. En altres llocs, les tensions religioses o lingüístiques van fomentar el sorgiment del nacionalisme, però Catalunya és l'únic territori on el conflicte jurídic va derivar en aquesta direcció.

De tota manera, des d'una perspectiva àmplia, el nacionalisme jurídic no era tan excepcional. Arreu d'Europa, els advocats es descriuen a si mateixos com a conservadors dels costums i tradicions de la nació, a la vegada que remarcaven la importància d'una advocacia i judicatura independents per garantir l'èxit i estabilitat dels sistemes constitucionals. A partir d'autors com Montesquieu i Savigny, els juristes catalans afirmaven –com van fer molts en altres zones– que la llei evolucionava en harmonia amb la història, els costums, la geografia i el clima, i per tant reflectia «l'esperit» del poble. També val la pena remarcar que el nacionalisme jurídic tenia algunes característiques en comú amb el comportament corporativista de diverses cúries europees, que van caure sota la influència del nacionalisme –i de la xenofòbia i la misogínia– quan van enfrontar-se a la massificació durant les primeres dècades del segle xx. En qualsevol cas, la conclusió (capítol 7) analitza a fons qüestions com el caràcter normatiu i a la vegada excepcional del cas i revisa els plantejaments teòrics exposats. Els advocats de Barcelona, com els de qualsevol altra ciutat, tenien les seves peculiaritats, uns arquetips que són més fàcils d'idear que de trobar. No obstant això, l'estudi de l'advocacia barcelonina aporta una bona perspectiva de l'evolució de la professió a Europa occidental.

LA CIUTAT DE BARCELONA

De vegades, la història abreujada de Barcelona pot semblar el relat romàntic de com una antiga capital medieval va recuperar la seva importància durant l'era industrial.²⁷ Al llarg de l'alta edat mitjana els catalans van fer servir el seu poder militar i comercial per colonitzar gran part del Mediterrani occidental. Els comtes de Barcelona van convertir-se en reis de la Corona d'Aragó i al segle XV governaven un dels imperis més grans d'Europa. La seva sobirania arribava a Nàpols, Sicília, Malta, Sardenya, les illes Balears, València, Aragó i Catalunya. A mitjan de segle un conflicte dinàstic va portar a la guerra civil. El 1469 les corones de Castella i Aragó es van unir per matrimoni, cosa que va aportar estabilitat a Catalunya i fou l'origen del que seria Espanya. Al llarg del segle següent, la colonització d'Amèrica i l'explotació de la plata de Nou Món van convertir Castella en el regne més poderós de la Corona. Madrid, la capital de la monarquia, i Sevilla, el principal punt de contacte amb Amèrica, van créixer i van fer-se més pròsperes i populoses que Barcelona. Al llarg del període modern, Barcelona va continuar sent la capital d'un dels diversos regnes espanyols, però havia perdut la seva preeminència. De fet, la seva població va passar d'uns 40.000 habitants a mitjan del segle XIV, a uns 30.000, a començaments del segle XVIII.²⁸

Com que els comtes de Barcelona governaven un gran imperi quan la llei escrita va recobrar la seva preeminència al Mediterrani, no resulta sorprenent que Catalunya desenvolupés una tradició jurídica remarkable i reconeguda. La compilació de les resolucions de la cort comtal de Barcelona més antiga, els Usatges, va ser una de les primeres compilacions de dret feudal europeu. Contenia disposicions que dataven de mitjan segle XI. A principis del segle XX els acadèmics nacionalistes es vanagloriaven que s'avançaren com a mínim un segle i mig a la Carta Magna anglesa.²⁹ El Llibre del Consolat de Mar (1260-1270), escrit en català i després traduït al llatí i a altres llengües, és una de les obres més importants de la història del dret. Aplicat als tribunals mercantils d'arreu del món, va ser com les *Institutes* de Justinià pel dret privat, com el

27. Per a una àmplia perspectiva sobre la història de Barcelona des de l'edat mitjana fins al present, vegeu Fernández-Armesto, *Barcelona*.

28. Per a la població, vegeu la taula 1 del capítol 2.

29. Pella y Forgas, *Llibertats y antich govern de Catalunya*, 61.

Liber Feudorum pel dret feudal i com les *Decretals* pel dret canònic.³⁰ A més a més, el principal compilador de les *Decretals* era el canonista català Ramon de Penyafort, un dels grans juristes de l'Europa del segle XIII. Els Usatges i el Consolat van ser les principals peces d'un corpus molt ampli que incloïa compilacions de costums municipals, les constitucions de les Corts i col·leccions de comentaris erudits. Curiosament, el declivi de Barcelona durant l'època moderna no va suposar una decadència jurídica. Després de la unificació de les corones el 1474 Catalunya va mantenir les seves institucions parlamentàries i les seves lleis tradicionals. Al llarg del segle XVII els juristes catalans van assolir renom internacional gràcies al seu domini del dret romà. Van publicar els seus tractats en llatí a Venècia, Frankfurt, Lió, Anvers i Gènova, des d'on es van distribuir per tot el continent.³¹ En una perspectiva comparada, l'advocacia barcelonina té una veneració similar per Joan Pere Fontanella (1575-1649) —el jurista català més important del segle XVII— a la de l'advocacia anglesa per Coke, de l'holandesa per Grotius i de la francesa per Bodin.

Finalment, Catalunya va sucumbir a la decadència jurídica. La causa immediata va ser la Guerra de Successió (1702-1714), un conflicte internacional en què les Corts catalanes van optar pel bàndol perdedor. Era la segona gran derrota en menys d'un segle, perquè Catalunya també s'havia revoltat contra les pretensions de la Monarquia Hispànica a la Guerra dels Segadors (1640-1652). El 1716 el primer rei d'Espanya de la dinastia borbònica, Felip V, va promulgar el Decret de Nova Planta, document fonamental que va implantar l'absolutisme a Catalunya. Abolia nombroses institucions, entre les quals es trobaven les Corts, la Diputació i el Consell de Cent. Encara que el Decret de Nova Planta va deixar el dret privat intacte, no va quedar cap òrgan legislatiu capaç de promulgar lleis noves o de renovar les antigues. Com a conseqüència del decret i de noves reformes, el castellà es va convertir en la llengua oficial dels jutjats i de tota l'Administració reial; els càrrecs de jutges i magistrats van ser ocupats per persones de fora de Catalunya i els textos jurídics castellans van anar guanyant autoritat als jutjats catalans. Remarcablement, la regeneració econòmica iniciada a finals del

30. Les històries del dret europeu habitualment reconeixen la importància dels Usatges i del Llibre del Consolat de Mar. Vegeu Bergman, *Law and Revolution*, 310, 340-341; i Robinson, Fergus i Gordon, *An Introduction to European Legal History*, 156-61, 210.

31. Per a les publicacions dels juristes catalans durant d'edat mitjana i l'època moderna, vegeu Brocá, *Historia del derecho de Cataluña*, 386-404, 411-43.

segle XVII coincidia amb el declivi jurídic i institucional. Durant el segle XVIII, Catalunya va començar una època de creixement excepcional. A mitjan del segle XIX era la ciutat més industrialitzada d'Espanya i del Mediterrani.

La recuperació de Barcelona com una de les grans ciutats europees es pot llegir com un conte romàntic, però òbviament no va ser un fenomen teleològic en què els seus habitants es van trobar màgicament predestinats a recuperar les glòries del passat. Més aviat, la principal raó d'aquesta renovada importància era econòmica, més que no pas espiritual. Durant el segle XVIII, la productiva agricultura i la manufactura cotonera protoindustrial van treure la regió de segles d'estancament econòmic i demogràfic. Barcelona entrava en un període d'expansió en un moment en què altres ciutats espanyoles dequeien, situació de vegades descrita com a decadència sistèmica o fins i tot racial. El 1786 el bisbe de Barcelona va comptar més de 100 fàbriques cotoneres a la ciutat, moltes de les quals donaven feina a més de 100 persones.³² El 1787 l'economista britànic Arthur Young descrivia: «Les manufactures de Barcelona són considerables: una passejada pels carrers ens mostra pertot arreu signes d'una indústria activa i desenvolupada. En qualsevol lloc sentiu el soroll de les màquines de fer mitges.»³³ El 1789 el Cavaller de Bourgoanne va escriure: «Pocs dels retrets que es fan als espanyols es poden aplicar als catalans. Quan es creua la seva cultivada província i es veu que està plena de fabricants de diversos tipus, ens sembla difícil de creure que formi part d'Espanya.»³⁴ Entre la Revolució Francesa i les revolucions liberals dels anys 1830 l'economia es va alentir, però l'arribada de l'energia del vapor a principis d'aquesta dècada va impulsar l'inici de la industrialització. A mitjan dels anys quaranta, hi havia unes 250 fàbriques a la ciutat, amb una mitjana de més de 50 treballadors cadascuna. El 1856 un enginyer industrial va comptabilitzar uns 21.000 treballadors al tèxtil cotoner i altres 50.000 homes i dones amb ocupacions qualificades o no. Barcelona i els seus voltants no només produïen béns de cotó, sinó que també acollien petites indústries de tèxtil llaner i de la seda, química, paper, suro i metalls.³⁵

32. Pel nombre, mida i localització de les fàbriques, vegeu Thomson, *A Distinctive Industrialization*, 227-34.

33. Young, *Travels*, 40.

34. Bourgoanne, *Travels in Spain*, 1:291.

35. Per a un resum de les dimensions de la indústria de mitjan de segle, vegeu Barnosell, *Orígens del sindicalisme català*, 117-32; i García Balaña, *La fabricació de la fàbrica*.

«Barcelona vista tomada encima del recodo de Mataró y del Norte» (1850). Observeu les vies de tren en primer plànol, els petits vaixells de vapor en el port i les xemeneies al barri del Raval. Les muralles encara no s'havien enderrocat. (Litografia d'A. Guesden, Institut de Cultura, Arxiu Històric de la Ciutat, Barcelona)

Juntament amb la indústria, el comerç amb Amèrica va impulsar el creixement econòmic. El 1778 el monarca il·lustrat Carles III va acabar amb el monopoli de Cadis sobre el comerç colonial i va autoritzar els comerciants de Barcelona a enviar i rebre vaixells a Amèrica. Espanya va perdre la majoria de les seves colònies a mitjan de la dècada de 1820, però les productives relacions comercials amb Amèrica Llatina van continuar. Cal no oblidar que Espanya va mantenir un petit però profitós imperi a les Filipines, Puerto Rico i Cuba. De les tres, la joia de la corona era Cuba, una de les colònies europees més profitoses econòmicament durant el segle XIX. Aquí, la dècada de 1870 les plantacions esclavistes produïen el 42% del subministrament mundial de canya de sucre.³⁶ Entre els comerciants de Barcelona, un dels negocis més lucratiu era importar cotó del Brasil i Estats Units per subministrar els telers de la ciutat. Els vaixells sortien de Barcelona amb destí Buenos Aires, Montevideo, Rio de Janeiro, Recife, Cartagena, Veracruz, l'Havana, San Juan, Charleston, Nova Orleans, Mobile i altres ports. Alguns anaven directament a Amè-

36. Montero Fraginalls, *El ingenio complejo*, 536.

rica, mentre d'altres feien parada a la costa occidental d'Àfrica, per així participar il·legalment del comerç d'esclaus. En arribar a Amèrica, intercanviaven esclaus africans, licor, vi, paper i teixits catalans per matèries primeres. Al final del viatge el sucre cubà, la carn salada i fumada argentina (que a Brasil, Cuba i Estats Units es feia servir per alimentar els esclaus) i molts altres productes metropolitans i colonials eren intercanviats per cotó. No era només una ruta comercial «triangular». Els vaixells també tornaven amb altres productes com sucre, cafè, xocolata, tabac i rom, però les rutes que subministraven cotó eren clau per al funcionament de la indústria.³⁷

La industrialització va estimular el creixement de la població. El 1760 Barcelona tenia 80.000 habitants, i quan la ciutat va enderrocar les seves muralles a mitjan de la dècada de 1850, havia multiplicat la seva població per més de dos. Els immigrants del camp català, la majoria dels quals fugien de la pobresa rural per treballar a les fàbriques, formaven el gruix de la mà d'obra.³⁸ Els immigrants no només van arribar massivament a la ciutat, sinó que alguns van establir-se en poblacions adjacents, que gradualment foren absorbides pel teixit urbà. Barcelona no era una població industrial aïllada en un territori agrícola; més aviat era el centre d'un ampli enclavament profundament transformat per la indústria. Més enllà de la serra de Collserola, un conjunt de petites ciutats –Terrassa, Sabadell, Igualada, Mataró i Vilanova– formaven els nusos del cinturó industrial. La indústria també va desenvolupar-se a les poblacions rurals, sobretot al llarg dels rius, on els molins d'aigua continuaren donant energia a les petites fàbriques fins i tot a l'època del carbó. Cap al sud, a la costa, Sitges, Vilanova i Tarragona van continuar amb el profitós comerç amb Amèrica. Els pintorescos ports del nord, al llarg de la rocallosa Costa Brava, eren pobles pescadors, amb una activitat econòmica dispersa basada en el comerç i la construcció de vaixells. Més a l'interior, Reus, la segona ciutat de Catalunya, era el centre regional del comerç i de la indústria, encara que la seva població (26.000 habitants a finals de segle) era molt escassa en comparació amb la de Barcelona. El 1897 la població de Barcelona havia superat els

37. Les bases comercials en els inicis de la indústria s'expliquen en profunditat a Fradera, *Indústria i mercat*. Per a un bon resum de les rutes comercials triangulars, vegeu Pascual, *Agricultura i industrialització a la Catalunya del segle XIX*, 196-97.

38. Per consultar les xifres i els llocs d'origen dels immigrants, vegeu Termes, «La immigració a Catalunya». Per xifres de població, vegeu Figuerola, *Estadística de Barcelona*, 34-37; i *CPE* (1857).

500.000 habitants, i la de la província havia sobrepassat el milió. Les altres províncies catalanes –Girona, Tarragona i Lleida– juntes sumaven un altre milió d'habitants. En aquells temps l'11% de la població espanyola vivia a Catalunya.³⁹ Tanmateix, la seva importància econòmica superava el seu pes demogràfic amb escreix. En tenim un exemple amb aquestes reveladores xifres: el 1905 el 42% de les importacions espanyoles van introduir-se a partir dels ports catalans, mentre que el 26% de les exportacions van sortir a través d'aquests.⁴⁰

Barcelona no era únicament una ciutat industrial: també era una ciutat revolucionària i liberal. Com és sabut, Engels va afirmar que s'hi aixecaven barricades amb més freqüència que arreu del món. L'era de la revolució va començar a Espanya, com a gran part del continent, amb les guerres napoleòniques. La invasió francesa de 1808 va ser l'espurna per a més de tres dècades d'instabilitat política, que a Espanya es va patir alternant períodes de revolució i de repressió, amb nombroses revoltes urbanes i guerra civil al camp. Amb Madrid i Cadis, Barcelona era el centre de la «revolució liberal» a Espanya. Els advocats van actuar com a elits revolucionàries i van exercir un difícil paper moderador. En dirigir onades de mobilització popular, van col·laborar amb altres notables liberals per enterrar l'Antic Règim, debilitar el poder de l'Església i establir una monarquia constitucional viable. A la vegada, també van maniobrar per evitar que Espanya caigués en la democràcia descontrolada de la Revolució Francesa, que –entre els seus nombrosos efectes– havia fet estralls entre la mateixa advocacia. Compromesos amb la monarquia parlamentària i recelosos de les ideologies extremistes de l'esquerra republicana i la dreta absolutista, els lletrats van adquirir molt de poder, van emmarcar i canalitzar les reivindicacions populars, van buscar compromisos i portaren la violència a un final ordenat. Òbviament, l'advocacia no consistia en homes amb opinions homogènies. Uns pocs advocats polititzats tenien fe en la dreta absolutista i a d'altres els atreia l'esquerra radical. A més, la majoria dels professionals consolidats s'esforçaren a evitar la política, intentant continuar guanyant-se la vida en uns temps tumultuosos. No obstant això, durant les primeres dècades del segle XIX els membres més dinàmics de l'advocacia van fer-se visibles com els representants per excel·lència del liberalisme. Més endavant, Barcelona va experimentar altres onades revolucionàries de 1854 a 1856 i de 1868 a

39. *CPE* (1897).

40. Rahola, «Comerç i indústria a Catalunya», 323.

1874. Durant aquests períodes els demòcrates van intentar obrir i ampliar la participació en el que s'havia convertit un sistema constitucional elitista, amb sufragi restringit. En aquells moments, però, els advocats ja no estaven tan implicats en la revolució. Encara que uns pocs van simpatitzar, participar i liderar els revolucionaris demòcrates, la gran majoria estaven satisfets amb l'ordre establert.

La política, el comerç i la indústria van transformar l'estructura de l'advocacia. Les reformes jurídiques que van seguir l'ordre constitucional durant els anys trenta van donar més drets als litigants i als acusats que, al seu torn, donaven més capacitat de maniobra als advocats i els van garantir l'accés a procediments i fòrums de discussió als quals anteriorment tenien dificultats per accedir. L'advocacia va experimentar dos canvis importants. El primer va ser l'ascens dels advocats mercantilistes a posicions d'autoritat. Compartien preeminència amb els advocats civilistes més importants, que tenien com a principal negoci els litigis sobre herències i propietats (negoci que sortí beneficiat pel creixent mercat de la propietat i la productiva economia agrària). El dret civil i el mercantil van convergir, ja que una pràctica jurídica reeixida tendia a combinar els dos tipus de feina. El segon canvi important va ser el creixent percentatge d'advocats dedicats al dret penal. La industrialització va provocar una fractura social i una desigualtat creixent, cosa que portà a l'augment de la taxa de criminalitat. Gran part d'aquesta feina la feien advocats joves, que volien guanyar experiència en judicis, ja fos treballant gratuïtament com a advocats de pobres o de forma escassament remunerada. Al llarg del segle XIX els advocats van passar de dedicar-se sobretot a les demandes civils a convertir-se en un grup plural, que consistia en homes amb orientacions professionals, orígens socials i creences religioses diverses. Les oportunitats polítiques i de negoci van temptar alguns a deixar l'exercici a temps complet, per així poder dedicar-se a altres carreres. La cúria va ser dinamitzada per associacions que defensaven els interessos col·lectius, especialment el Col·legi d'Advocats i l'Acadèmia de Jurisprudència. La diversitat, a la pràctica, va fomentar el corporativisme. A mesura que l'advocacia es va convertir en més àmplia, diversa i potencialment divisible, les experiències compartides de formació i aprenentatge, la cultura de camaraderia juvenil i de madura companyonia, la participació en associacions i el mateix dret català van reforçar la cohesió, la solidaritat, els objectius comuns i la identitat corporativa.

Tanmateix, cal tenir en compte que la història de Barcelona, Catalunya i els seus advocats no equival a una marxa reeixida i inexorable

cap al liberalisme i la industrialització. Respecte a la política, el liberalisme no es va guanyar ni els cors ni les ments d'aquells que estaven exclosos del sufragi restringit i es va haver de consolidar a través de la victòria militar a les guerres civils contra els absolutistes. És possible que Catalunya fos la zona d'Europa amb més violència política durant les primeres tres dècades del segle XIX. Aquesta inestabilitat tenia el seu centre principal al món agrari. Amb el País Basc, Catalunya va ser l'epicentre de la «Vendée espanyola». Més enllà del cinturó industrial, als peus dels Pirineus el lliure comerç va destruir les economies poc competitives i les lleis revolucionàries van desamortitzar i subhastar les terres municipals i de l'Església, cosa que va fer estralls a les relacions de propietat i va provocar una profunda fractura social. Algunes poblacions d'aquesta zona foren baluards dels contrarevolucionaris, que van fer la guerra al liberalisme en nom del tron i de l'altar. Després de sucumbir a una revolta absolutista i a la invasió dels Cent Mil Fills de Sant Lluís de 1823, l'Exèrcit espanyol va vèncer els absolutistes a la Primera Guerra Carlina, de 1833 a 1839, i a la tercera, de 1872 a 1875. A banda d'aquestes grans guerres civils, a Catalunya hi va haver dues revoltes pageses localitzades, amb noms força pintorescos: la Guerra dels Malcontents (1827) i la Guerra dels Matiners (1846-49, també coneguda com a Segona Guerra Carlina), entre d'altres conflictes menors. Fins i tot en temps de pau el règim constitucional havia de ser defensat amb les armes. Al llarg del segle XIX un nombre desproporcionat de tropes van ser destinades a Catalunya, on les classes populars urbanes i rurals eren proclius a recórrer a la violència revolucionària o reaccionària.⁴¹ Pocs advocats van simpatitzar amb l'absolutisme, el lideratge ideològic del qual estava associat a un altre grup professional: monjos i capellans.

L'economia també va patir seriosos problemes. A llarg termini, el tèxtil català no va poder competir amb els mercats internacionals. La Gran Bretanya, Alemanya i França produïen béns més barats en fàbriques més grans i eficients, cosa que feia que els industrials catalans, per vendre els seus productes, depenguessin de la protecció aranzelària i dels monopolis colonials. L'escassa competitivitat es veia agreujada per la manca de diversificació econòmica. A manca de carbó i ferro, els recursos minerals catalans eren gairebé inexistents, cosa que dificultava l'emergència d'una indústria metal·lúrgica considerable. La inversió

41. Pel govern civil i militar de la província de Barcelona, vegeu Risques Corbella, *El govern civil de Barcelona*; i Risques, Duarte, Riquer i Roig Rosich, *Història de la Catalunya contemporània*, 103.

de capitals es van mantenir modesta, depenent de xarxes personals i familiars que vinculaven la ciutat i el camp, situació que va obstaculitzar el desenvolupament d'una banca prou madura per assumir els riscos que calien per expandir-se a negocis diversos. Molts bancs pioners de mitjan de segle van debilitar-se i fer fallida durant la crisi econòmica mundial dels anys seixanta. Altres sorgiren al darrere, però a mitjan anys vuitanta, els bancs catalans es van contraure gradualment, sobrepassats per altres més grans amb seu a Madrid o Bilbao (la darrera, capital de la siderúrgia a Espanya). A Barcelona, les actituds paternalistes dels propietaris industrials, juntament amb els escassos salaris, els prolongats horaris i les perilloses condicions de treball, van enverinar les relacions laborals i fomentaren l'anarcosindicalisme.⁴² Pel que fa als advocats, els problemes econòmics estructurals no van tenir un efecte devastador en el seu exercici. Encara que els principals advocats barcelonins van perdre oportunitats lucratives respecte als de Madrid i Bilbao, on la gran banca i la indústria pesant eren més intensives en capital, no van tenir problemes per omplir els jutjats amb plets i van continuar assistint les necessitats d'una economia en creixement.

Vist en perspectiva, aquests problemes no van provocar agitació econòmica ni una inestabilitat política crònica. Durant la segona meitat del segle XIX l'economia catalana es va expandir gradualment. Els alts aranzels van permetre que la indústria catalana es desenvolupés. Les importacions de cotó van passar de 15 milions de kilograms per any el 1863, a 142 milions el 1887, un increment que permet fer-se una idea del creixement dels productes tèxtils manufacturats. Un altre indicador il·lustratiu és la vitalitat del negoci del vi, el principal bé d'intercanvi que servia per portar cotó americà als telers catalans. Al llarg del mateix període, les exportacions de vi van créixer de 57 milions de litres anuals a 260.⁴³ Fins i tot quan el tèxtil va començar a decaure, fruit de la depressió econòmica mundial de la dècada de 1890, la reducció de la dependència del carbó importat va esperonar el desenvolupament de la indústria elèctrica.⁴⁴ La construcció de la xarxa ferroviària –iniciada a mitjan dels anys quaranta, però perjudicada per la manca de capital local i d'una gran indústria metal·lúrgica– finalment va connectar Barcelona amb les grans

42. Quant als problemes econòmics de Catalunya, vegeu Nadal, *El fracaso de la revolución industrial*, 118-225; Pascual, *Agricultura i industrialització*; Shubert, *Social History*, 119-23; i Tortella, *Development of Modern Spain*, 75-82, 168.

43. Nadal, «La indústria cotonera», 61; Pascual, *Agricultura i industrialització*, 203-4.

44. Maluquer de Motes, «The Industrial Revolution in Catalonia», 182.

ciutats espanyoles i franceses. Les línies de vaixells de vapor i les companyies d'assegurances, d'hipoteques, dipòsits, crèdit agrari, bancs d'inversió i altres negocis van atreure inversors. En l'àmbit polític, el sistema constitucional espanyol va patir problemes endèmics d'oligarquia i corrupció i freqüents intervencions de l'Exèrcit en política però, malgrat episodis revolucionaris, es va mantenir estable.⁴⁵ Després de la Primera Guerra Mundial, la violència entre els sectors vinculats a la patronal i els sindicalistes de Barcelona va fer el país ingovernable. El 1923 el cop d'Estat de Miguel Primo de Rivera, el capità general de Catalunya, va posar fi a nou dècades de constitucionalisme liberal. Tanmateix, fins llavors a Espanya havia funcionat una monarquia constitucional amb els problemes habituals de la majoria de països del sud d'Europa.

No obstant això, respecte a l'economia i la societat, Barcelona és comparada més sovint amb els països del nord d'Europa que amb els del sud. Com l'historiador econòmic Jordi Maluquer ha afirmat de manera molt pertinent, «l'economia catalana va ser l'única del Mediterrani que es va anivellar amb èxit amb els pioners de la industrialització». A mitjan del segle XIX els nivells de mecanització amb vapor a Catalunya eren més baixos que els de Bèlgica o Alemanya, però més alts que els de França o Txecoslovàquia.⁴⁶ Les comparacions amb el nord d'Europa no només han estat útils a posteriori, sinó que els contemporanis van ser conscients de les similituds. Per als treballadors tèxtils, el lloc més semblant a Catalunya era Lancashire. Com a mínim aquesta era l'opinió del principal sindicat, Les Tres Classes del Vapor. El 1889 va enviar un grup d'estudi a Manchester, per tal que investigués formes d'alleujar els conflictes laborals. Va tornar amb una llista de recomanacions exhaustiva per així millorar la producció, la competitivitat, els salaris i les condicions de treball.⁴⁷

Per la gent culta l'exemple a seguir era París, més que no pas Manchester. A finals del segle XVIII els visitants van observar similituds. No era sorprenent: des de Barcelona, la frontera francesa estava només a unes hores a cavall i París havia fascinat tota l'alta cultura continental des del regnat de Lluís XIV. El 1772 Joseph Marshall descrivia Barcelona com «un indret esplèndid, admirablement situat, dedicat a un comerç actiu i extensiu, i amb tota l'aparença de riquesa i

45. Per a un balanç de les fortaleses i debilitats del liberalisme espanyol durant aquest període, vegeu Jacobson i Moreno Luzón, «The Political System of Restoration».

46. Maluquer de Motes, «The industrial Revolution in Catalonia», 172.

47. García Balaña, *La fabricació de la fàbrica*, 15-24.

d'indústria». Barcelona «sembla tenir una activitat tan gran com qualsevol [ciutat] a França». ⁴⁸ El 1787 un altre viatger anglès, Arthur Young, va escriure, «d'ençà que he deixat París no he vist cap altra ciutat que escampi al seu voltant una animació tan intensa, i quan es té present que Barcelona és la capital d'una sola província, mentre que París és la d'un gran regne, la diferència és avantatjosa per a la primera». ⁴⁹ Durant la seva visita va assistir al Teatre Principal, on es representava una comèdia espanyola i una òpera italiana, i «em va sorprendre descobrir eclesiàstics en totes les localitats; això no es pot veure a França» i remarcà que «la majoria de la gent elegant vesteix a la francesa». ⁵⁰ Henry Swinburne, un altre anglès, també va anar al Teatre Principal el 1787, on va gaudir de l'adaptació musical del poema èpic *El Cid*. «Una bonica balada fou cantada per una dona, vestida amb un elegant vestit de *maja* o coqueta: portava una xarxa escarlata al cabell, amb borles; un mocador de gasa a ratlles sobre el pit; una jaqueta sofisticada, un davantal florejat i una combinació amb brocats. Vaig veure que la platea estava plena de clergues». ⁵¹

Els vestits elegants i el gust pel teatre i la música eren els distintius culturals d'una burgesia que volia mostrar la seva distinció. Durant el segle XIX nombrosos teatres van representar comèdies, sarsueles, dramas i tragèdies històriques i fins tot petits números de circ. La dissolució dels ordes religiosos arran de la Revolució de 1835 va provocar el descens dels clergues i, en qualsevol cas, pocs anaven al teatre. Els espectacles s'adreçaven a públics diversos, incloent-hi artesans i treballadors. El teatre més esplendorós era l'òpera del Liceu, construït entre 1844 i 1847. Va ser finançat en part per Manuel Girona, el banquer de Barcelona més important d'aquells temps, que va convèncer d'altres perquè hi compressin accions com es feia en línies de ferrocarril, asseguradores marítimes i bancs. Es va construir al carrer on estava el Teatre Principal, a la Rambla, el carrer més ample i luxós de la ciutat. Aquí l'alta societat podia lluir ostentósament la seva grandesa, mentre gaudia de les veus dels millors cantants d'Europa. ⁵² El 1884-1885 l'escriptor rus Isaac Pavlovski va afirmar, «els catalans són uns apassionats amants de la música i el teatre. El Liceu barcelonès pot estar per davant

48. Citat a Permanyer, *1.000 testimonis sobre Barcelona*, 118.

49. *Ibid.*, 126.

50. *Ibid.*, 129.

51. Swinburn, *Travels*, 23-24.

52. Pel Liceu i la cultura de l'alta burgesia, vegeu McDonogh, *Good Families*, 185-201.

del Real de Madrid, per mèrit propi». Afegia «el públic no posseeix tal vegada una àmplia educació musical, però sí que es diferencia per un fi sentit musical i per això és exigent cara l'artista. Una nota falsa és capaç d'aixecar a la sala una autèntica tempesta de xiulets i de crits d'indignació».⁵³

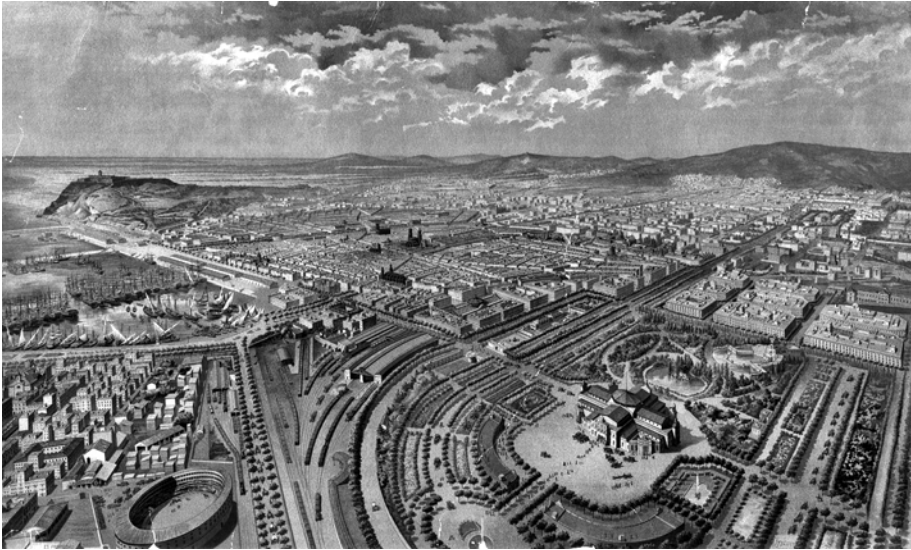
Com en el cas de moltes grans ciutats, els urbanistes també tenien París com a model. La renovació urbana va esdevenir una urgent prioritat després de la Revolució de 1854, quan un brot de còlera va esperonar els veïns desesperats a demolir les muralles amb pics i destrals. Dins les muralles, les fàbriques es concentraven al barri del Raval i als voltants del monestir de Sant Pere de les Puel·les, la localització tradicional de la indústria tèxtil. La insalubritat, les aigües residuals i la superpoblació van provocar que l'esperança de vida a la ciutat es reduís terriblement, fins els 25 anys, fruit de la mortalitat infantil.⁵⁴ Fora muralles, hi havia trams de terres de conreu fins a pobles propers, madurs pel desenvolupament. Amb aquest objectiu l'Ajuntament va recomanar un pla urbà inspirat en el de Haussmann a París, en el qual una sèrie de places s'havien de disseminar al voltant d'un centre urbà ampliat i havien de comunicar-se entre si a través de grans avingudes. El govern espanyol va ignorar el suggeriment i el 1857 va aprovar un pla rival, on una graella urbana meticulosament dissenyada, l'Eixample, envoltava la ciutat antiga.⁵⁵ L'Eixample s'assemblava al disseny utòpic i republicà de Charles L'Enfant per a Washington, però també incorporava les grans avingudes i places. La seva avinguda central, el Passeig de Gràcia, va reemplaçar la Rambla com a ubicació de moda per als palaus dels rics. L'Exposició Universal de 1888 i l'Exposició Internacional de 1929 van servir com a estímuls addicionals pel creixement urbà. Els visitants de la primera exposició es van meravellar de la indústria, l'arquitectura i la planificació urbana, gran part de la qual encara estava en marxa; els de la segona, van poder veure els resultats de dècades de planificació i expansió, incloent-hi certa dispersió i amuntegament, a la vegada que assimilaven les aclamades creacions dels arquitectes modernistes de Barcelona: Lluís Domènech i Montaner, Antoni Gaudí i Josep Puig i Cadafalch. Hi va arrelar una comunitat intel·lectual eclèctica. Un jove artista malagueny, Pablo Picasso, va estudiar a l'escola d'art durant

53. Citat a Permanyer, *1.000 testimonis sobre Barcelona*, 226.

54. Resina, «From Rose of Fire to City of Ivory», 109.

55. Per a les diverses propostes de disseny urbanístic, vegeu Segarra, «Política urbanística», 189-216.

els anys noranta, aprenent el seu ofici mentre pintava els bordells dels voltants del port, abans de mudar-se per estudiar els de la capital francesa. Els somnis de la burgesia eren una profecia autocompleta. Si a mitjan de segle la ciutat s'assemblava a Manchester –amb la seva pudor, insalubritat i escassa esperança de vida–, a començaments del segle XX Barcelona s'havia guanyat el títol de «París del sud».⁵⁶

«Barcelona. Vista tomada por el lado del fuerte de D. Carlos». Vista aèria amb el disseny guanyador del Parc de la Ciutadella en primer terme (principis dels anys 1870). (Litografia de A. Casteluchó, Institut de Cultura, Arxiu Històric de la Ciutat, Barcelona)

La gran majoria dels advocats vivien al centre físic de la ciutat antiga, que també era el centre de la justícia civil i canònica i de l'Administració. Les seves cases estaven a prop del tribunal més important de Catalunya, l'Audiència, situada al Palau de la Diputació (actualment el Palau de la Generalitat) a la plaça de Sant Jaume. L'Audiència estava a pocs passos de la catedral, el Palau del Bisbe, l'Ajuntament i la presó. Des d'aquest barri, només calia fer una petita caminada per arribar al Pla de Palau, el centre de la vida comercial, on el majestuós Palau de la

56. Sánchez, «Manchester español, Rosa de Fuego, París del sur...», 21.

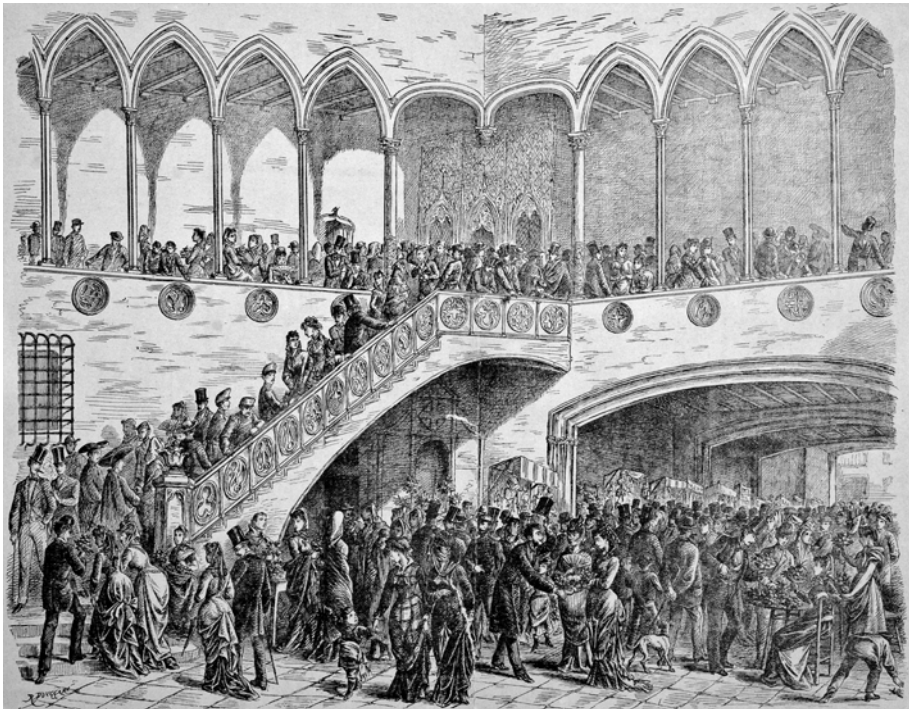
Llotja allotjava la Cambra de Comerç i el Tribunal Mercantil. Segles abans, el barri del voltant de l'Audiència havia estat menys poblat que altres zones comercials i manufactureres, de manera que havia estat propici per a una pràctica jurídica tranquil·la. Tanmateix, la seva densitat va augmentar ràpidament, sota la pressió de l'era industrial.⁵⁷ Malgrat l'amuntegament, els advocats van ser reticents a mudar-se perquè necessitaven estar a prop de les oficines dels notaris, procuradors, bancs, empreses comercials, jutjats i presó. La dècada de 1880, uns pocs visionaris es van mudar al districte de l'Eixample, però pocs col·legues els van seguir. Tan sols quan es va acabar la Presó Model (1904) i el Palau de Justícia (1911), el centre de gravetat de la professió va passar gradualment de Ciutat Vella a l'Eixample.⁵⁸ El 1924 el Col·legi d'Advocats va traslladar la seva seu des de la Casa de l'Ardiaca al palau que ocupa actualment, al carrer Mallorca.

L'exercici de l'advocacia s'assemblava al de les ciutats europees de similars dimensions. Qualsevol advocat europeu que hagués visitat Barcelona a mitjan segle hauria trobat familiars els seus despatxos d'advocats, els jutjats, la Universitat i les associacions professionals. Potser els haurien trobat més petits i claustrofòbics que els de les grans metròpolis, com Londres i París, on les relacions eren en teoria menys personals, hi havia iniciativa empresarial a gran escala, els jutjats eren més majestuosos i l'etiqueta jurídica era més rígida i pretensiosa. No obstant això, en general, l'ambient era similar. Estaven immersos en els problemes jurídics quotidians: des d'assassinats a furts, des d'importants fallides a fraus menors, des de batalles per herències a separacions matrimonials, des de traspassos de propietats a lloguers i desnonaments. La majoria d'advocats que van implicar-se en política van ajudar a mantenir el sistema liberal oligàrquic, encara que un grapat d'advocats d'esquerres van integrar-se a les files republicanes i alguns menys van assessorar sindicats. Era comú que els advocats fossin a la vegada homes de negocis, periodistes, intel·lectuals, poetes, escriptors satírics, novel·listes o dramaturgs. Alguns homes de lleis pietosos

57. Per a densitats de població i valors de la propietat, vegeu Garcia Espuche i Guàrdia Bassols, *Espai i societat*, taules 57, 71, 72 i 88.

58. La primera llista d'adreces d'advocats es pot trobar a *Kalendario y guía de forasteros*, 165-80. Per a la localització de les residències dels advocats el 1841, vegeu Garcia Espuche i Guàrdia Bassols, *Espai i societat*, mapa 87. Per a la descripció de la localització de les cases dels advocats entre les dècades de 1870 i 1880, vegeu Maluquer i Viladot, *Les meves noces*, 30. Per als anys 1890, vegeu Hurtado, *Quaranta anys d'advocat*, 1:13. Per a les oficines dels advocats a finals del segle XIX i començaments del XX, vegeu Garcia Espuche *et al.*, «Barcelona», 80-81.

complien els seus deures sagrats anant a missa cada diumenge, mentre que un grapat de lliurepensadors anaven a reunions maçòniques, però la majoria dels altres eren menys fervorosos i es miraven les ortodòxies amb escepticisme. El cos jurídic donava feina a jutges, fiscals i secretaris judicials. Altres feien servir la seva llicenciatura en dret per assegurar-se un lloc com a administradors de l'Estat, secretaris per a empreses públiques o privades o per administrar la seva pròpia riquesa. Molts tenien la seva llicenciatura en dret per lluir-la. Alguns advocats eren rics, altres tenien una situació econòmica mitjana, mentre que d'altres havien d'esforçar-se molt per arribar a finals de mes.

«Barcelona San Jordi. La Fira de las Rosas». Imatge de l'interior del Palau de l'Audiència, actualment la Generalitat. L'artista representa el dia de Sant Jordi, quan el públic podia visitar-lo. (Gravat de R. Puiggarí, Institut de Cultura, Arxiu Històric de la Ciutat, Barcelona)

Amb un període d'estudi tan ampli no és possible tractar tots els tipus de professionals del dret. El llibre se centra en els advocats. Es dedicarà menys atenció –de fet, gairebé gens– als procuradors. Aquests

experts en procediment s'encarregaven de l'administració dels plets complimentant documents importants, col·laborant amb advocats i secretaris judicials i conduint els casos a través del sistema judicial. Amb inestimables coneixements tècnics, treballaven de bracet amb els advocats. No obstant això, amb l'excepció d'uns pocs, no havien estudiat a la Universitat. Ni compartien el mateix espai cultural, polític o intel·lectual que els advocats, ni tenien el mateix prestigi o remuneració. En la seva vida social, els procuradors es barrejaven amb artesans, botiguers i altres membres de l'anomenada petita burgesia, com oficinistes i treballadors de *coll blanc*. La tercera professió jurídica, el notari, de vegades s'al·ludeix, ja que molts notaris eren llicenciats en dret i alguns eren actius a les associacions jurídiques, però no rebran la mateixa atenció que els advocats. La majoria dels notaris de Catalunya vivien al món rural, on es dedicaven als traspassos, matrimonis, testaments i crèdit rural.⁵⁹ Encara que els notaris eren molt efectius defensant els seus interessos corporatius i molts exercien un gran poder als pobles, la seva influència política a Barcelona era reduïda.⁶⁰ Finalment, per tal de concentrar-se en la societat i la política, cal sacrificar un estudi en profunditat del procediment jurídic. L'evolució dels procediments judicials, símbols, etiqueta, vestit i ritual als tribunals civils, criminals, mercantils i canònics és un camp d'estudi fascinant però complementari, i per això caldria una recerca més aprofundida tant a Espanya com a Europa.

EL CATALANISME I NACIONALISME CATALÀ

Per acabar aquest capítol introductori, cal una breu explicació sobre els orígens del nacionalisme català. A causa de la popularitat dels estudis al respecte, es podria esperar que fos un tema d'estudi destacat des del principi del llibre, però no se l'esmentarà fins els darrers capítols. La raó és la seva cronologia. El renaixement cultural i jurídic no es va posar en marxa fins la dècada de 1860 i, quan ho va fer, inicialment no tenia pretensions polítiques. El catalanisme –com a

59. El 1898 hi havia registrats uns 634 advocats en exercici a Catalunya, dels quals 417 tenien adreça a Barcelona. Per contra, de 140 notaris, només 25 vivien a Barcelona. GCJ (1898).

60. L'habilitat dels notaris per defensar monopolis d'Antic Règim en el món contemporani és objecte d'estudi en un interessant llibre: Suleiman, *Private Power*.

«protonacionalisme»— no va sorgir fins a principis dels anys 1880. Durant la major part del segle els catalans van tenir identitats duals com a catalans i com a espanyols, que normalment s'ha considerat que es reforçaven mútuament, sense resultar problemàtiques o antagòniques. Com defensava l'il·lustrat Antoni de Capmany durant les guerres napoleòniques: «¿*Qué sería ya de los Españoles, si no hubiera habido Aragoneses, Valencianos, Murcianos, Andaluces, Asturianos, Gallegos, Extremeños, Catalanés, Castellanos, etc.? Cada uno de estos nombres inflama y envanece, y de estas pequeñas naciones se compone la masa de la Gran Nación*». ⁶¹

A mitjan segle XIX, la majoria dels catalans van votar pels partits liberals: progressistes i moderats. A principis dels anys vuitanta, aquests partits s'havien transformat en el partit liberal i el conservador (el segon, anomenat tècnicament Partido Liberal-Conservador). Aquells qui no estaven satisfets amb les opcions «dinàstiques», es decantaven pels republicans (esquerra) o els absolutistes (dreta), però el partit regionalista no va aparèixer a les eleccions de Barcelona fins al 1901.

Barcelona era reconeguda internacionalment per moltes coses: la indústria, les revolucions i el disseny urbanístic. No obstant això, fins a finals del segle XIX no va ser coneguda com a planter del regionalisme polític. Les controvèrsies entre les elits catalanes i el govern central no eren la característica inicial del panorama polític. Per exemple, el 1822 la divisió de Catalunya entre les quatre províncies de Barcelona, Lleida, Girona i Tarragona no va provocar rebuig, encara que posteriorment els nacionalistes van considerar que aquesta mesura dividia l'antic Principat. ⁶² Entre els anys 1840 i 1850 el Partit Moderat va emular els models legislatius bonapartistes centralitzant l'administració, la recaptació d'impostos, l'educació i l'ordre públic en els ministeris de Madrid, que treballaven a través de delegacions a les diputacions provincials. Aquestes profundes reformes implicaven que Barcelona deixava de ser la capital de Catalunya, per convertir-se en la capital d'una sola província. Malgrat tot, no va produir-se cap protesta organitzada important. Mentre els nacionalistes van impulsar les seves reivindicacions a Frankfurt, Budapest, Praga i Roma durant les revolucions de 1848, l'onada insurreccional no va traspassar els Pirineus. Barcelona es va mantenir en silenci. Les polèmiques entre Barcelona i Madrid van començar a fer-se

61. Capmany, *Centinela contra franceses*, 94.

62. Bergueño Rivero, «La divisió territorial».

freqüents entre els anys 1850 i 1860, quan els advocats i polítics catalans van mostrar el seu desacord sobre una sèrie d'iniciatives legislatives. Vist en perspectiva, aquests conflictes presagiaven tensions nacionalistes, però en el seu moment es van veure com desacords normals en què els conservadors regionals i els centralistes modernitzadors discutien sobre l'abast de les reformes.

Des del present, és evident que l'advocacia de mitjan de segle va preparar el terreny al catalanisme, encara que inicialment els seus membres no explicitessin la intenció de fer res que s'hi assemblés. El primer conflicte amb un matís regionalista va produir-se quan els advocats i propietaris catalans van oposar-se amb èxit a la proposta de promulgar un codi civil vàlid per a tot Espanya. Si s'hagués promulgat el projecte de Codi Civil de 1851, hauria fet neteja de tot el dret català i hauria transformat radicalment l'organització de la família i la propietat catalanes. A principis dels anys seixanta els parlamentaris catalans van blasmar la Llei hipotecària (1861) i la Llei del notariat (1862) perquè anorreaven lleis locals perfectament viables. Encara que aquestes polèmiques no van tenir efectes polítics greus de forma immediata, els advocats van prendre consciència que havien de prestar més atenció al règim jurídic local, o estaria condemnat a extingir-se. Molts van escriure pamflets i articles als diaris per remarcar la importància material i simbòlica de la tradició jurídica catalana; mentrestant, els juristes van publicar guies i manuals perquè es poguessin aplicar fàcilment als jutjats. Confrontat a l'amenaça d'una reforma gradual i a la imminent codificació completa, el catedràtic i advocat mercantil Manuel Duran i Bas va importar i popularitzar l'Escola Històrica de Jurisprudència de Friedrich von Savigny, una filosofia jurídica que sostenia que el dret evolucionava orgànicament conjuntament amb els costums i que reflectia l'esperit del poble (*Volksgeist*). Com que la cultura jurídica es va omplir d'historicisme i Romanticisme, es va convertir en terreny fèrtil pel naixent catalanisme.

El primer grup que va demanar autoritat legislativa per a Catalunya no estava format per conservadors que volien defensar les lleis tradicionals. Aquest mèrit correspon als republicans federals, membres d'un partit revolucionari i democràtic que es va fundar el 1868, amb Barcelona com a baluard. Els federalistes eren representatius de la petita burgesia, la majoria sense dret a vot, i per tant crítics amb el notori elitisme dels partits liberals. Pensaven que Espanya s'havia d'organitzar com Suïssa o Estats Units, repúbliques democràtiques formades per estats que tenien parlaments autònoms amb àmplia capacitat legislativa. El fundador del

partit, l'advocat barceloní Francesc Pi i Margall, va mudar-se a Madrid, on va obtenir l'èxit professional i esdevingué president de la breu República de 1873. El 1876 va publicar *Las Nacionalidades*. Per Pi i Margall la nació (Espanya) consistia en la unió lliure dels ciutadans; sostenia que una federació «*establece la unidad sin destruir la variedad*». ⁶³ Amb el temps, però, molts destacats federalistes de Barcelona es van interessar menys en Espanya i més per Catalunya. El 1881 molts membres van deixar el partit per fundar el Centre Català, la primera associació política dedicada a aconseguir l'autogovern. Altres es van mantenir fidels al partit i van col·laborar amb els catalanistes en diversos projectes. En efecte, els federalistes van ser els defensors més vehements del dret català durant les protestes contra el Codi Civil espanyol (1889).

El renaixement cultural –que va desenvolupar-se paral·lelament al renaixement jurídic– va ser una altra font d'inspiració per al nacionalisme polític. Els romàntics de mitjan de segle van començar a publicar poesia i a produir teatre en català. Fent-ho, van revifar una llengua que durant segles no havia estat considerada apropiada per a la literatura, encara que fos la llengua de conversa habitual entre els catalans. Durant els anys setanta, aquests literats van expandir el seu repertori dirigint la seva atenció a la llengua, l'arqueologia, el folklore i altres temes culturals. Durant els anys vuitanta els grups catòlics van patrocinar ambiciosos projectes de restauració de monestirs i altres santuaris considerats representatius de l'ànima espiritual del Principat medieval. Els primers anys no van qüestionar ni la legitimitat ni l'organització de l'Estat: el renaixement de la cultura catalana es considerava essencial per redescobrir la bellesa i diversitat d'Espanya. No obstant això, el Romanticisme literari –i jurídic– va fer que les generacions futures fossin receptives al missatge nacionalista que després va esquinçar Europa. El 1870 un grup d'intel·lectuals romàntics va fundar La Jove Catalunya, que manllevava el nom d'organitzacions amb objectius nacionalistes explícits, com eren La Jove Itàlia, La Jove Polònia o La Jove Irlanda. El 1871 aquest grup va publicar la primera revista literària en català, *La Renaixensa*. Posteriorment, «Renaixença» es va convertir en el nom de tot el moviment literari.

La Renaixença era un pont entre l'historicisme romàntic i l'aparició de grups polítics organitzats. Entre els seus seguidors hi havia una àmplia varietat de persones, des de lletraferits decidits a mantenir els

63. Pi y Margall, *Las nacionalidades*, 113.

seus esforços literaris al marge de la influència corrupta dels polítics, a militants dels partits dinàstics que escrivien poesia, contes i folklore en català com a forma d'evasió, per recordar amb nostàlgia els temps passats. El sector més dinàmic era un grup d'activistes polítics –molts dels quals eren advocats–, que afirmaven que aquest renaixement cultural havia de portar a la restauració de les institucions polítiques autònomes. A finals dels setanta, Josep Pella i Forgas –un advocat– i Josep Coroleu –un historiador amb formació jurídica– van suggerir que salvar el dret privat català no era suficient. Van plantejar que es podia recuperar i restaurar el dret públic, com a base jurídica per a l'autonomia política. Argumentaven que la Corona d'Aragó va accedir a unir-se amb Espanya amb la promesa que es mantindrien les Corts Catalanes. Per tant, el Decret de Nova Planta (1716), que havia abolit les institucions catalanes i que convertia el castellà en la llengua exclusiva per a la justícia, era una indignant i il·legal vulneració dels termes originals de l'acord d'unió.⁶⁴

El 1881 Valentí Almirall, un advocat i líder del Partit Republicà Federal a Barcelona, va fundar el Centre Català. Amb una gran fortuna familiar, va abandonar l'advocacia per dedicar-se al periodisme, la política i la propaganda.⁶⁵ Almirall va trencar amb els federalistes de tres maneres. La primera: el catalanisme no era ni revolucionari ni antimonàrquic, però intentava fer la cort a les classes mitjanes, atreure persones amb creences ideològiques diverses i incorporar els conservadors que participaven a la Renaixença. Segon: ell i els seus col·legues no intentaven proposar reformes per a la resta d'Espanya, que consideraven tan afectada per l'oligarquia i la corrupció que constituïa una càrrega que impedia a Catalunya realitzar el seu potencial. A *Lo catalanisme* (1886) va argumentar que Catalunya –com Hongria– hauria de tenir el seu parlament electe autònom a causa de les seves «particulars» condicions. Tercer: mentre que el federalisme es recolzava en principis filosòfics que prometien acostar la democràcia al poble, el catalanisme derivava la seva legitimitat de la llei, la història, la cultura i l'economia: Catalunya es mereixia recuperar les seves antigues llibertats, que havien estat conculcades il·legalment per Felip V; el creixement econòmic feia necessari que es creessin institucions d'acord amb les necessitats tecnològiques de la indústria i, finalment, la vitalitat de les lleis, la llengua, la cultura i els costums feien que la regió es mereixés l'autonomia polí-

64. Coroleu e Inglada i Pella y Forgas, *Las Cortes Catalanas i Los fueros de Cataluña*.

65. El 1881, Almirall va retirar el seu nom de la llista d'advocats en actiu. Vegeu ANC, Fons Col·legi d'Advocats, Valentí Almirall.

tica.⁶⁶ Durant bona part dels anys vuitanta Almirall i els seus seguidors van col·laborar amb les associacions jurídiques i altres grups de pressió per defensar el dret català. En aquell moment no van convèncer els seus col·legues d'abandonar els partits dinàstics i integrar-se al Centre Català, però els conflictes pel Codi Civil van fer el catalanisme respectable i el van popularitzar entre les futures generacions.

Com va succeir arreu d'Europa, el catalanisme va migrar del centre-esquerra al centre-dreta. El canvi es va produir durant la segona meitat dels anys vuitanta, quan els conflictes sobre el Codi Civil i els aranzels van atreure nombroses persones i associacions a la causa. El 1886 un grup de conservadors, la majoria dels quals eren actius membres de cercles literaris, van escindir-se del Centre Català per considerar-lo massa secular i democràtic. Van fundar la Lliga de Catalunya. Aquests homes compartien afinitats amb el «regionalisme», una doctrina que volia retornar la vida política i els valors catòlics a les comunitats locals, per regenerar una societat que s'havia corromput pels efectes deshumanitzadors de la industrialització i la centralització política. De tota manera, el nou grup més dinàmic era el Centre Escolar Catalanista, una organització dirigida per estudiants de dret també fundada el 1886. Encara que alguns dels seus membres venien de la dreta política, no tots eren tradicionalistes. Molts van assimilar les noves teories sobre la raça i la degeneració que circulaven per Europa. Durant la primera dècada del segle xx el veterans del Centre Escolar van popularitzar el terme *nacionalisme*. El nacionalisme, com el regionalisme, recolzava l'autogovern. A més, reforçava les demandes romàntiques amb la potent fórmula de l'autodeterminació nacional de Herder, barrejada amb teories antropològiques i biològiques sobre l'etnicitat. Com a nació, Catalunya mereixia l'autonomia política no tan sols per raons històriques, culturals i econòmiques, sinó també perquè els catalans eren ètnicament diferents dels espanyols, i per unes poques ànimes imaginatives, més similars als europeus i aris.⁶⁷ El nacionalisme es va mantenir dividit entre l'esquerra republicana i la dreta regionalista. Hi havia un punt clau, però, sobre el qual la majoria estava d'acord: les seves demandes maximalistes es dirigien a l'autogovern, més que no pas a la completa separació o la independència.

66. Almirall, *Lo catalanisme*.

67. En la seva formulació extrema, aquest plantejament sostenia que la sang espanyola havia estat contaminada per races àrabs, berbers i mongoloides, mentre que la sang catalana era més pura. Vegeu Gener, *Cosas de España*, 43, 229.

Òbviament, la història del nacionalisme és més complexa del que pot semblar en aquest resum. Com a tot arreu, l'espinesca qüestió dels orígens ha generat debats virulents i de vegades agres.⁶⁸ Més que prendre'n part, l'objectiu d'aquesta síntesi és subministrar una base per mostrar les diverses fonts de les quals va sorgir el nacionalisme contemporani i, a la vegada, remarcar la importància de l'advocacia en els seus orígens i en el moviment polític que es va desenvolupar després. Per evitar interpretacions equívocades: l'èmfasi en els orígens tardans no vol posar en dubte la legitimitat del nacionalisme, sinó advertir que la rica història de Barcelona no n'és una mera precursora. S'espera que l'anàlisi de com van entrelleçar-se el dret i la identitat a Catalunya pugui obrir les portes a altres recerques a Europa. Els advocats de Barcelona van treballar amb textos i fonts de la tradició jurídica catalana, van acollir les teories historicistes i organicistes sobre el dret i la societat i van formar un robust grup corporatiu capaç d'enfrontar-se a l'Estat oligàrquic pel dret civil. Molts advocats i estudiants de dret van portar les idees jurídiques a l'esfera política i també en van ser ideòlegs i organitzadors primerencs; el seu lideratge sobre les organitzacions protonacionalistes és una causa de la seva gran capacitat d'atracció i de la seva creixent fortalesa. De tota manera, és dóna la mateixa importància a altres temes. El llibre conclou amb el nacionalisme, però comença amb la Il·lustració i la Revolució.

68. Per als que posen més èmfasi en les arrels modernes i medievals, vegeu Balcells, *Catalan Nationalism*; i Simón i Tarrés, *Construccions polítiques i identitats nacionals*. Per als que són més partidaris de la «invenció de la tradició» i de «les comunitats imaginades», vegeu Marfany, *La cultura del Catalanisme*; i Ucelay-Da Cal, *El imperialismo catalán*. Per a un intent de terme mitjà, vegeu De Riquer, *Identitats contemporànies*.

LA PROFESSIÓ MODERNA. ANTIC RÈGIM I IL·LUSTRACIÓ

Siendo tan regular esta carrera para conseguir los empleos más honrosos, eran muchos los jóvenes nobles y ricos que se dedicaban al estudio de la jurisprudencia práctica y al ejercicio de abogados con gran utilidad del público que se interesa mucho en lo que sean hombres de honor y conveniencias. Pero ahora son muy raros los de esta clase que se aplican a la abogacía, habiendo transcendido a aquellos reynos el vulgar modo de pensar el ejercicio de abogado se reputa ejercicio de pobres.

*Representación a Carlos III dels diputats
de la Corona d'Aragó (1760)*

Para despoblar un Reyno no hay medio mas apto, que el aumentar el numero de Nobles, de Empleados, de Abogados, Escribanos, Procuradores, Agentes, y otros. Para poblarle, no hay como una reforma en las clases.

*Francesc Romà i Rosell, Las señales de la felicidad de España
y medios de hacerlas eficaces (1786)*

Digamoslo, señores, à estos hombres que se atreven à insultar à nuestra profesión: sin leyes civiles no puede vivir ningun pueblo que no sea barbaro: sin una clase de ciudadanos que se ocupe en conocerlas, interpretarlas y defenderlas, no puede reynar sino el despotismo, ò la anarquia y el desorden.

Manuel Barba i Roca, Discurso sobre los Pleytos (1781)

Quan va sorgir la professió moderna? Val la pena reprendre aquesta pregunta –anteriorment la clau d'un debat aferrissat– perquè no ha estat resolta satisfactòriament pel que fa a la professió jurídica. Hi va haver un temps en què els sociòlegs van sostenir que el professionalisme va sorgir a partir de la Revolució Industrial i l'Estat burocràtic modern. Sota l'Antic Règim les persones que exercien una professió

eren descrites com a cavallers professionals dependents d'una clientela d'elit i organitzats en corporacions privilegiades, tancades i poc competitives. Els sistemes educatius patrocinats per l'Estat, que ensenyaven disciplines «científiques» i proporcionaven títols després d'un examen oficial, se suposava que havien de fer més accessibles les professions i els seus serveis a sectors de la població més amplis.⁶⁹ Per contra, els historiadors de l'Europa moderna i medieval han remarcat que moltes característiques associades al professionalisme estaven presents segles abans que s'inventés la màquina de vapor i les oposicions públiques. Respecte als advocats, ja durant els segles XI i XII la resolució de les disputes privades per mitjà de mètodes violents, sagrats i rituals es va fer menys freqüent i el dret comú va consolidar-se després del redescobrimient i recepció del dret romà. A partir de llavors l'advocat europeu va evolucionar cap a un professional amb títol universitari que cobrava pels seus serveis a clients de procedències molt diverses, com ara comunitats camperoles, artesans, aristòcrates i corporacions diverses, des dels gremis més petits a la poderosa Església Catòlica Romana.⁷⁰

Amb el temps, aquest debat s'ha endinsat a les aigües calmes on les ments raonables han reconegut les forces dialèctiques del canvi i la continuïtat. Per una banda, s'ha acceptat que els advocats constitueixen una professió resistent i de lenta evolució, que ha mantingut el monopoli sobre un sistema de coneixement anomenat dret. D'altra banda, també es reconeixen els grans canvis que van produir-se en els temps moderns pel que fa al reclutament, la formació, el perfil dels clients i la cultura professional.⁷¹ Encara que aquesta anàlisi equilibrada sembla raonable, els seus termes continuen sent massa genèrics. Encara resta localitzar el sorgiment de la professió moderna i identificar les seves característiques principals. Aquest capítol ho fa examinant l'ascens del professionalisme durant segle XVIII, quan l'advocacia va superar una crisi en el nombre de plets i de professionals i en el seu prestigi i influència; va abandonar la seva afecció per la noblesa urbana; integrà el pensament il·lustrat dins el raonament jurídic; va elevar la jurisprudència pràctica a nivells acadèmics i adoptà una ètica professional adequada per a la

69. Per a aquest raonament, vegeu Larson, *Rise of Professionalism*.

70. La darrera versió d'aquest debat es planteja si la professió va iniciar el seu desenvolupament abans o després de la recepció del dret romà. Vegeu Reynolds, «The Emergence of Professional Law» 346-436 i Radding, «Legal Theory and Practice», 377-82.

71. El debat sobre el professionalisme i la seva resolució s'explica a Burrage, «Introduction: The Professions in Sociology and History», 1-23.

pràctica privada en un ambient competitiu, representant clients sobretot de classe mitjana.⁷²

Sens dubte, el segle XVIII va ser un període de transformació clau. Les perspectives sociològiques encerten a emfatitzar els canvis fonamentals que van experimentar les professions durant l'època contemporània. Tanmateix, pel que fa a l'advocacia, això no va succeir al segle XIX, a instàncies de la burgesia i com a conseqüència de la industrialització, sinó al segle XVIII. Aquest segle els advocats van aprofitar el creixement econòmic preindustrial, van reaccionar davant la seva pèrdua d'estatus sota l'absolutisme i adoptaren una ètica professional moderna que altres grups després van agafar en préstec, per emular el seu èxit i crear-se un nou espai com a experts. Endarrerir el naixement de la professió contemporània des de la industrialització a la Il·lustració no és tan sols un matís cronològic, sinó que resulta essencial per entendre els esdeveniments posteriors. L'advocacia va començar el segle XIX no com una corporació antiquada, dependent del privilegi i de patrons d'elit, sinó com un àmbit relativament meritocràtic i moderadament il·lustrat que consistia en professionals amb diferents orígens familiars, clientele diverses, conscients –potser en un grau més elevat que qualsevol altre grup social– de les tensions socials existents en la vigília de la desintegració de l'Antic Règim. Com veurem en el següent capítol, els advocats estaven força ben posicionats i molt ben equipats per aprofitar les oportunitats de l'era de la revolució. De nou, l'objectiu no és narrar una història triomfal d'èxits, sinó explicar per què els advocats van esdevenir tan importants a l'època contemporània.

L'historiador Christopher Brooks ha caracteritzat el segle XVIII com un període de «decadència i ascens» de l'advocacia.⁷³ Encara que el seu estudi es limita a Anglaterra, la descripció també s'adequa a les tendències del continent europeu. Més concretament, la vella advocacia va decaure i emergí la nova. Durant els segles XVI i XVII els advocats van representar clients d'àmplies franges de la societat amb disputes civils. A més, els litigis es van fer més habituals, i es van convertir en un mètode per resoldre conflictes més general i menys excepcional que en qualsevol altre període. No obstant això, durant l'edat moderna va arri-

72. Per a la professionalització de l'advocacia francesa durant el segle XVIII, vegeu Leuwens, *L'invention du barreau français*. Un altre bon estudi que situa el naixement de la professió moderna al segle XVIII és La Vopa, *Grace, Talent and Merit*.

73. Brooks, «The Decline and Rise of the English Legal Profession, 1700-1850», a *Lawyers, Litigation and English Society*, 125-47.

bar un punt –en uns llocs abans i en altres després– en el qual el volum i la diversitat del negoci jurídic van reduir-se i els índexs de litigació van caure.⁷⁴ Les raons per aquest fenomen no són uniformes i haurien de ser estudiades cas per cas però, pel que fa a Catalunya i altres llocs del continent, la causa va ser l'absolutisme. Els cossos burocràtics van dedicar-se a elaborar les lleis, resoldre conflictes i fer de mitjancers en disputes, en comptes dels jutjats. Els advocats ja no van treballar com a consellers polítics i intermediaris en el grau que ho havien fet en el passat i no van dedicar tant de temps als conflictes jurisdiccionals entre els cossos municipals, regionals i reials, i entre les nombroses corporacions de l'Antic Règim.⁷⁵ Tot i així, enmig de la caiguda dels índexs de litigació i del consegüent declivi en el seu estatus, els advocats es van reorganitzar, adaptaren les seves pràctiques a les circumstàncies canviants i obriren noves fronteres.

A Barcelona, es pot obtenir una perspectiva estadística d'aquesta «decadència i ascens» a partir del nombre d'avocats per habitant. La taula 1 mostra com, després de la implantació de l'absolutisme amb Felip V el 1716, el nombre d'avocats es va reduir abruptament. Després de tocar fons, l'advocacia es va recuperar gradualment. Des de la segona meitat del segle XVIII i al llarg del XIX el nombre va créixer tant en termes absoluts com relatius. La taula també contextualitza l'abast de la recuperació: els advocats no van tornar a constituir un percentatge de la població tan elevat com a l'època moderna, ja que la litigació no va tornar a ser un mètode tan rutinari per resoldre les disputes entre la població en general. Òbviament, les estadístiques no expliquen tota la història, però la dràstica reducció de la densitat d'avocats durant segle XVIII, seguida d'una recuperació lenta i constant, indica clarament que l'advocacia estava enmig d'un significatiu període de transformació.

74. Per a Anglaterra, vegeu, Brooks, *Lawyers, Litigation and English Society*, 61-106, 320-321. Per a França, vegeu Colin Kaiser, «The Deflation in the Volume of Litigation». Richard Kagan ha observat que al segle XVII els índexs de litigació decreixents eren paral·lels a la reducció de la població i la decadència econòmica castellana. Kagan, *Lawsuits and Litigants*, 220-35.

75. La importància del «conflicte jurisdiccional» per a la litigació durant l'edat moderna s'analitza en extens a Benton, *Law and Colonial Cultures*.

Taula 1. Advocats per cada 10.000 habitants a Barcelona

Any	Nombre total d'advocats	Població aproximada	Advocats per cada 10.000 habitants
1389	39	40.000	10
1589	130	35.000	37
1716	165	30.000	55
1759	109	75.000	15
1802	215	115.000	19
1847	329	160.000	21
1887	653	270.000	24

Fonts: Per a les xifres entre 1359 i 1716, vegeu Amelang, «Barristers and Judges», 1269. Per a les xifres de població després de 1716, vegeu Figuerola, Estadística de Barcelona en 1849, 34-37, i *CPE* (1887). Per al nombre d'advocats després de 1716, vegeu ACA, R A, lligalls 139, 154, 159, i *LACB* (1847, 1887).

La resta del capítol examina què hi havia darrere aquests números, analitzant les característiques de la pràctica jurídica, la recepció de l'ètica professional moderna i la influència de la Il·lustració sobre la cultura jurídica. Abans de fer-ho, però, és útil examinar l'abatiment de l'advocacia a mitjan de segle, quan es trobava en el seu moment més baix. Per entendre cap a on anava, cal analitzar d'on venia.

L'ADVOCACIA EN EL SEU NADIR HISTÒRIC

Els visitants de la Barcelona del segle XVIII van quedar més impressionats amb la ciutat que no pas amb la seva cúria. La ciutat gaudia d'una etapa de prosperitat, però els advocats no eren tan prominents com havien estat. La creixent indústria de les indïanes, una de les més grans d'Europa, era el motor d'una economia dinàmica. Els catalans s'estaven guanyant la reputació de ser un «poble industriós», descripció sovint juxtaposada a la d'altres espanyols, estereotipadament descrits com a presumptuosos i indolents.⁷⁶ El 1787 el viatger anglès Henry Swinburne descrivia els catalans com una «raça robusta, activa i industriosa».⁷⁷ A banda de l'activitat mercantil, havia quedat enlluernat per les gruixudes fortificacions, la mida de l'Exèrcit i l'enorme fortalesa de la Ciutadella,

76. Domínguez Ortiz, *Sociedad y Estado*, 247.

77. Swinburne, *Travels*, 61.

construïda per Felip V després de la Guerra de Successió (1702-14) per assegurar-se que la ciutat rebel mai no es tornaria a aixecar en armes contra la Corona: «Set mil homes formen la guarnició de Barcelona, dels quals quatre mil dos-cents són guardes; la resta són guardes suïssos o dragons». ⁷⁸ El 1786 i 1787 un altre viatger, Joseph Townsend, va emprendre una meticulosa valoració d'activitats, detallant pràctiques religioses, agrícoles, mèdiques, així com les tècniques d'impressors, xocolaters i dels fabricants de cotó, seda i llana. En visitar l'Audiència, el més alt tribunal de la regió, va quedar més impressionat per l'arquitectura del palau que no pas per les activitats que s'hi portaven a terme. Va anotar secament que hi havia «199 advocats» i que «el procediment és per prova escrita, i les úniques parts visibles al jutjat són els jutges i els advocats pledejants». ⁷⁹

Els advocats es dedicaven al seu negoci sense fer gaire rebombori, però la vida jurídica no sempre havia estat tan avorrida. Anteriorment, les elits jurídiques havien estat l'epicentre de la política. Durant el segle XVII havien participat en reunions representatives dels braços i havien servit com a consellers de múltiples corporacions d'Antic Règim –des dels gremis, consells, universitats i estaments a la Corona– on havien pres part en els conflictes jurisdiccionals a propòsit de les «constitucions» de Catalunya. Les disputes entre la Corona i el Principat sobre les càrregues fiscals, el reclutament militar i la successió reial es van tornar punyents i van portar a l'esclat de dues guerres, que Catalunya va perdre. ⁸⁰ La segona, la Guerra de Successió, va tenir conseqüències duradores. Felip V, el primer monarca d'Espanya de la dinastia borbònica, va implantar l'absolutisme a Catalunya i abolí el dret públic català, de manera que va suprimir les plataformes on els juristes d'elit havien exercit la seva influència i poder. A la França prerevolucionària uns pocs advocats publicaven fullets, pamflets polítics que debilitaven l'autoritat reial, aristocràtica i eclesiàstica. ⁸¹ A Barcelona, la publicació d'escrits polítics va proliferar durant el segle XVII, quan les disputes constitucionals havien fet esclatar la crisi política. Per contra, durant el segle XVIII la publicació de pamflets sense autorització oficial estava prohibida. ⁸² Encara que no hagués estat així, n'hi ha pocs d'interessants. Els jutjats

78. *Ibíd.*, 27

79. Townsend, *Journey through Spain*, 247.

80. Quant als advocats i les disputes jurídiques entre la Corona i les Corts durant l'edat moderna, vegeu Palos, *Els juristes*.

81. Vegeu Maza, *Private Lives and Public Affairs*, i Bell, *Lawyers and Citizens*, 67-104.

82. *Ordenanzas de la Real Audiencia*, ord. 336.

estaven, majoritàriament, col·lapsats amb plets sobre herències, propietats, contractes i altres assumptes pràctics, que rarament afectaven qüestions jurídiques conflictives, per no mencionar aspectes polítics.

A banda de la caiguda numèrica, un altre signe de decadència va ser la reducció de la presència de la noblesa (alta i baixa) en l'advocacia. En el període modern molts juristes distingits i ben connectats havien obtingut el títol de «ciudadà honorat». Cap al segle XVII la cúria s'havia convertit en el baluard de la noblesa de toga que va dominar els braços municipals i regionals. S'ha calculat que el 10% de la cúria tenia títols de noblesa.⁸³ Tanmateix, els Borbons no van premiar els advocats amb aquests títols amb tanta freqüència com els seus predecessors, els Habsburgs. De 1719 a 1795 els registres mostren que, de més de 1.100 sol·licituds a l'advocacia catalana, els escrivans judicials tan sols van registrar 32 ciutadans honorats, mentre que vuit més tenien el títol de cavaller i un era descrit com a *hidalgo infanzón*.⁸⁴ No es tracta d'un recompte definitiu, perquè hi havia una ferum de noblesa al voltant: alguns advocats venien de famílies on el germà gran o un cosí tenien títol; uns pocs van heretar o obtenir-lo més tard i els notaris judicials podrien no haver registrat tots els títols. No obstant això, els dies en què els advocats prominents eren membres de l'aristocràcia urbana s'havien convertit en un record del passat. El 1589 un cronista local, Hieronim de Jorba, havia afirmat que «*los letrados... son en la dicha ciudad muy principales*».⁸⁵ A l'alçada del segle XVIII a ningú se li hauria acudit fer servir termes tan (a contra cor) entusiastes. Els compliments es reservaven per als representants de l'esperit industriós i empresarial. Com el diplomàtic francès Jean-François Peyron va observar el 1772 de forma concisa, «Els ciutadans són tots mercaders, homes de negocis o manufacturers».⁸⁶

La decadència no fou un fenomen gradual només apreciable a posteriori. Els mateixos advocats eren conscients que vivien temps difícils i, quan podien, expressaven la seva frustració pel deteriorament del seu estatus. Aquesta oportunitat va sorgir el 1759, quan el monarca il·lustrat Carles III va pujar al tron i, com a mostra de bona voluntat, va convocar el que va denominar «Corts». Va convocar els notables de diversos regnes espanyols per airejar les seves queixes i proposar solucions per a la millora de l'administració reial. En resposta, l'il·lustrat Francesc Romà i Rosell,

83. Amelang, *Honored Citizens of Barcelona*, 68-73.

84. ACA, RA, regs. 1666, 1687, 1688.

85. De Iorba, *Descripción de las Excellencias*, 30.

86. Bourgoanne, *Travels in Spain*, 2:178.

advocat de pobres de l'Audiència de Barcelona, va escriure –sol o en part– una polèmica declaració coneguda com a *Representación a Carlos III*.⁸⁷ Era un memorial de greuges de la Corona d'Aragó, on els advocats de Barcelona van tenir un important paper. En circumstàncies habituals Romà no hagués gosat escriure una condemna tan dura de la justícia reial. La monarquia espanyola no tolerava crítiques públiques i la Inquisició podia censurar els materials sospitosos d'heretgia o traïció. No obstant això, la invitació donava a l'advocat il·lustrat una inusual llicència per donar veu als descontents davant una monarca il·lustrat que els volia escoltar. La ferocitat del llenguatge revelava arrelades frustracions. Que Romà fos acreditat per escriure en representació de la Corona d'Aragó indica que les seves paraules devien tenir un ampli suport entre l'advocacia.

La *Representación* suplicava a Carles III que abandonés els procediments dels seus predecessors Borbons i tornés a la política dels Habsburg, on els advocats i clergues naturals tenien el monopoli dels nomenaments a l'estrada i el púlpit dins la Corona d'Aragó. Sota els Borbons els naturals no estaven exclosos d'aquests càrrecs tan cobejats, però aconseguir-los era més difícil que abans. Els dos primers reis Borbons, Felip V i Ferran VI, preferien barrejar naturals i forans, una política basada en la suposició que els candidats nascuts i educats en llocs llunyans serien menys dependents de les xarxes locals de poder i patronatge, menys propensos a la corrupció i més lleials a la Corona. Els autors de la *Representación* no compartien aquest principi, aplicat a la Corona d'Aragó i molts altres regnes. Encara que era un raonament sensat, els autors afirmaven que les persones designades per la Corona eren notòriament corruptes i que sol·licitaven i acceptaven suborns rutinàriament. El document descrivia els *alcaldes mayores* com una «*tropa de jóvenes que con el título de abogados*», que confonien «*los buenos con los malos*». Per finançar el seu ostentós estil de vida anaven acompanyats dels seus alutzirs «*no con el fin de remediar los abusos, sino con el fin de hallarlos para sacar mayor provecho ajustándose con los culpados a menos que no sean mui pobres*».⁸⁸

A banda de mals jutges i de l'omnipresència de la corrupció, els autors es queixaven de l'evident favoritisme de les autoritats envers els candidats de la Corona de Castella. Assenyalaven que dos terços dels magistrats de les *audiencias* de la Corona d'Aragó venien d'altres regnes d'Espanya, mentre que tan sols un valencià, dos aragonesos i ni un sol

87. Per a l'autoria, vegeu Lluch, *Las Españas vencidas*, 233.

88. «Memorial de Greuges de 1760» a *Projectes i memorials*, 4-19 [4].

català estaven entre els més de 100 magistrats que exercien en altres regnes de la península.⁸⁹ A més, les designacions a l'Amèrica espanyola eren igual de discriminatòries.⁹⁰ Per solucionar aquest greuge, els autors no demanaven que més naturals de la Corona d'Aragó ascendissin als oficis judicials en altres territoris. Per contra, l'objectiu era convèncer Carles III a retornar a l'època quan els jutges i magistrats eren naturals, «*entendían perfectamente su lengua nativa*» i coneixien les lleis i els costums de la regió.⁹¹ Per acabar-ho d'adobar, els autors sostenien que l'efecte acumulatiu de les reformes dels Borbons havia provocat que l'advocacia perdés prestigi i fos una carrera professional menys atractiva. Denunciaven histriònicament que aquells que havien estat «*nobles y ricos [...] hombres de honor y conveniencias*» a la província havien descendit a «*pobres*».⁹²

Així, des de totes les perspectives i fins i tot segons les seves pròpies paraules, els advocats estaven en un nadir històric. Els seus temps com a noblesa de toga s'havien esvaït, els advocats prestigiosos ja no eren els venerats consellers de les institucions polítiques, les ments brillants no ascendien a l'estrada amb la freqüència que ho feien en el passat i l'advocacia havia esdevingut una perspectiva professional per als anomenats pobres. Sens dubte, uns pocs advocats se sentien ofegats dins una ciutat emmurallada, amb un ràpid creixement de la població, on els designats pel rei i els oficials militars –molts reclutats fora de la regió i ignorants de l'idioma, les lleis i els costums locals– dominaven els càrrecs d'autoritat i el poder polític. Sota l'absolutisme, no tan sols a Espanya sinó al conjunt d'Europa, l'Exèrcit havia reemplaçat l'advocacia com a principal àmbit de reclutament dels buròcrates reials.⁹³ A més a més, les coses no van millorar, ja que la *Representación* no es va tenir en compte. Encara que Carles III i els seus ministres il·lustrats finalment van atreure el favor de part dels juristes barcelonins, les polítiques de designació es van mantenir. Jutges i magistrats forans van continuar aconseguint els cobejats càrrecs.⁹⁴ A més,

89. *Ibid.*, 8.

90. Els artífexs no donaven xifres per a Amèrica Llatina, però les seves afirmacions eren correctes. Segons les estadístiques compilades pels historiadors Mark Burkholder i D. S. Chandler, cap magistrat de l'Audiència tenia un títol de la Universitat de Cervera. Per cert, les coses no van millorar gaire. De 1778 a 1808 van registrar només un magistrat titulat a Cervera. Burkholder i Chandler, *From Impotence to Authority*, apèndix IV.

91. «Memorial de Greuges de 1760» a *Projectes i memorials*, 4-19 [12].

92. *Ibid.*

93. Vegeu Mann, *Sources of Social Power*.

94. Pedro Molas s'ha adonat que de 1716 a 1808 els catalans tan sols eren el 38% dels magistrats criminals i el 32% dels civils a Catalunya. Durant el regnat de Carles III no hi va

la justícia reial va seguir rebent crítiques virulentes, ja que les acusacions de corrupció van convertir-se en un tòpic. A principis del segle XIX un jurista català va afirmar que la principal raó per la qual gran part de la població s'havia afegit a la causa revolucionària era perquè havia patit les pràctiques cruels i arbitràries dels *alcaldes mayores*, la cara pública de la justícia reial a les poblacions mitjanes.⁹⁵ Un pamflet de la dècada de 1820 blasmava els jutges i alcaldes, als quals «bastaba un delictes del cap de Casa per confiscar tots sos bens, y deixar la familia al carrer»,⁹⁶ saciant d'aquesta manera la seva ràbia i folrant les seves carteres.

Des d'una perspectiva comparativa, la saga dels advocats catalans no era en cap cas excepcional, ja que la decadència de l'advocacia sota l'absolutisme era comuna arreu del continent europeu. Els advocats catalans patien al segle XVIII una situació similar a la que els advocats francesos van viure durant un període més llarg. Al *Diàleg d'advocats del Parlament de París* (1602) els lletrats parisencs van fer les seves famoses queixes contra la política reial que havia portat a «disminuir l'honor dels advocats».⁹⁷ La situació de França era diferent. Per tal d'obtenir ingressos, la monarquia francesa havia fet venials i hereditaris l'alta judicatura i altres oficis públics, una política que, a llarg termini, va impedir l'entrada d'advocats d'elit als *parlements* i l'alta Administració pública i, per tant, a la magistratura i la noblesa. Durant els segles XVII i XVIII els advocats francesos van queixar-se intermitentment però insistent de com eren tractats i de la pèrdua d'estatus noble. En fer-ho, exageraven la noblesa dels advocats en el passat.⁹⁸ Els advocats catalans començaren la seva decadència posteriorment i la van patir de forma menys severa. Fins i tot a finals del segle XVIII uns pocs advocats eren nobles i encara era possible que fossin designats per l'estrada. Tanmateix, està clar que a Catalunya, França i segurament molts altres llocs l'absolutisme havia tingut un greu efecte en l'advocacia.

L'advocacia catalana es va recuperar d'aquest desànim i va deixar d'anhelar un retorn al passat. Encara que la *Representación* fou arxivada despreocupadament a la cort reial, l'advocacia barcelonina va superar les motius del seu descontentament. El creixement econòmic i demogràfic va

haver un canvi perceptible en aquesta política de designació. Vegeu Molas Ribalta, «Las audiencias borbónicas en la Corona de Aragón», 132.

95. El 1881 Josep Pella i Forgas, advocat i historiador, atribuïa aquesta observació a l'antic rector de la Universitat de Cervera, el jurista Ramon de Dou. *El Diluvio*, 29 de gener de 1881, p. 338.

96. P.N.A., *Conversa verdadera*, 13.

97. Citat a Karpic, *French Lawyers*, 32.

98. Leuwers, *L'invention du barreau français*, 154-73.

fer florir el negoci jurídic, i els advocats van esdevenir tan industriosos com els mercaders i els manufacturers. La seva habilitat per ascendir a la magistratura va fer-se menys important per adquirir prestigi. Encara que els advocats segurament continuaren queixant-se de les discriminatòries polítiques de nomenament, van deixar de desitjar el retorn dels temps feliços com a noblesa urbana. No era un procés conscient on els portaveus actuaren com a directors d'una empresa que adaptava estratègies i la seva ètica corporativa per aprofitar les circumstàncies favorables del mercat. Va succeir una cosa per l'estil, però no era el resultat d'un brusc canvi d'opinió, sinó que es va produir gradualment. Els advocats van seguir el mercat, buscaren clienteleles diverses, van anar a la recerca d'oportunitats en múltiples fòrums, van dirigir el seu esforç a la pràctica de la jurisprudència i abraçaren una nova ideologia «professional». Com a la resta d'Europa, el creixent nombre d'avocats i la seva evident fermesa provocaven debats ardents: les opinions divergien respecte si eren amics o enemics de la monarquia absolutista i el bon govern.

ELS ADVOCATS I EL SEU EXERCICI

Fins i tot en plena decadència de l'advocacia, les afirmacions dels advocats no s'han de prendre al peu de la lletra. Pocs es podien considerar «pobres», segons els criteris actuals. Quan els autors de la *Representación* es queixaven que molts professionals eren «pobres», no volien dir literalment indigents. Més aviat, es referien a professionals del dret d'orígens no privilegiats, l'èxit i estatus, els quals eren fruit del seu treball. Segons una guia urbana de 1787, la majoria d'avocats vivien al centre físic de la ciutat a poca distància a peu de la plaça de Sant Jaume, on es trobava el Palau de l'Audiència. Aquest era un barri amb propietats de valor mitjà a alt, on residien famílies vinculades a l'administració reial, municipal i eclesiàstica. En els seus sinuosos carrers, un advocat sovint es creuava amb col·legues i amb nombrosos notaris, procuradors, empleats, escrivans, magistrats, consellers i altres funcionaris que treballaven a l'Audiència, el Palau del Bisbe, la Inquisició, la Intendència, l'administració municipal i altres organismes. Els advocats no acostumaven a viure en els carrers on les propietats eren més cares, el lloc de residència de gran part de la noblesa i les classes més altes: el carrer Montcada, el carrer Ample i els situats al voltant de l'esplendorosa església de Santa Maria del Mar i del Palau Reial Major. Pocs residien a les zones manufactureres, habitades pel gruix dels miserables

de veritat. A jutjar per la localització de les seves residències, els advocats pertanyien clarament a la classe mitjana jurídica i administrativa –o potser n’eren els representants per excel·lència.⁹⁹

Una altra perspectiva per situar els advocats dins la societat són els seus orígens socials. Malauradament, no tenim dades sobre el segle XVIII, perquè l’Audiència no conserva còpies validades del certificat baptismal dels aspirants a advocats fins la dècada de 1820. Malgrat tot, val la pena analitzar les dades disponibles per aquell moment, perquè l’estructura social i econòmica local cap a 1820 no diferia significativament de la del segle XVIII. L’energia del vapor encara no havia arribat a Barcelona, de manera que la ciutat encara tenia una economia protoindustrial. A més a més, des de les dècades de 1790 a 1820 el creixement econòmic i demogràfic s’havia estancat a causa de les conseqüències de la Revolució Francesa, seguides dels devastadors efectes de la guerra contra Napoleó. Per aquests motius, la mobilitat social probablement no va augmentar (ni disminuir) significativament. Els gremis i la resta de la societat d’Antic Règim es mantenien, encara que tinguessin els dies comptats. La taula 2 dona una idea de la composició preindustrial de l’advocacia o, com a mínim, de les tendències generals.

Taula 2. Orígens socials dels aspirants a advocats a l’Audiència de Barcelona, 1823-1833

<i>Ocupació del pare</i>	<i>Nombre de candidats (%)</i>
Noble (alt o baix)	10 (14)
Pagès	14 (19)
Advocat	7 (9)
Altres professionals i oficis reials	10 (14)
Comerç / manufactura	15 (20)
Menestral	18 (24)
Total	74 (100)

Font: ACA, RA, exps. (1823-33), caixes 56-140. Durant aquest període, uns 125 homes van demanar la inscripció en els exàmens de l’advocacia. Entre aquestes sol·licituds, 74 contenien el certificat de baptisme amb una descripció de la professió del pare o del seu estatus.

99. Dels 182 advocats dels quals he pogut localitzar la residència, 129 vivien en el barri administratiu central. 23 més vivien en el que es pot descriure com a zona comercial, una àrea allargada que s’estenia des del Pla de Palau fins al Convent de Santa Caterina i recorria el carrer Argenteria. 30 més residien en barris on les manufactures eren importants: 21 al Raval i 9 als carrers que s’expandien des del monestir de Sant Pere de les Puel·les. Vegeu *Kalendarario y guía de forasteros*, 165-80.

La taula 2 s'ha de veure com una guia general, més que no pas un càlcul precís. Encara que es basa en dades d'aspirants de més de mig segle després que es publicués la *Representación*, confirma que la professió havia deixat de ser cosa de rics i que s'havia convertit en el destí de persones sense una gran riquesa familiar, però que volien mantenir o millorar la seva posició. Aquesta informació no permet conclusions precises, ja que les descripcions de vegades son vagues. Per exemple, l'àmplia categoria de «pagès» inclou el camperol, que pot ser qualsevol tipus d'agricultor o ramader. Un membre de l'alta burgesia agrària, que podia no tenir un títol però ser considerat un «baró», de vegades era anomenat *pagès hisendat* o tan sols *labrador*. De forma similar, els homes relacionats amb el comerç –normalment *del comerç* o *comerciant*– anaven des d'aquells que es van fer rics amb el comerç colonial a corredors, majoristes, petits capitalistes i botiguers. La menestralia incloïa des de velluters, seders i argenters –alguns dels quals estaven entre els homes més rics de la ciutat– a humils sastres, ensostradors, fusters i passamaners. En vista d'això, val la pena tenir en compte que almenys el 25% de la mostra eren originaris de famílies artesanes i que molts dels descrits com a pagesos o comerciants probablement no provenien de famílies molt riques. El considerable percentatge d'advocats d'orígens populars es mantingué al llarg del segle XIX. Sens dubte, l'advocacia preindustrial ja estava oberta als fills de famílies ascendents a la recerca de promoció social.

A banda de la vaguetat d'algunes descripcions, les dades tenen una altra limitació important. Només inclouen els candidats que es van examinar a l'Audiència de Barcelona, però no aquells que ho van fer al Consejo de Castilla a Madrid, el tribunal més important d'Espanya. Un candidat aprovat a Barcelona es convertia en «Advocat de la Reial Audiència» i estava autoritzat a exercir en la jurisdicció de l'Audiència, que comprenia tots els tribunals reials de Catalunya. Qualificant-se a Madrid, el candidat rebia el prestigiós títol de *Abogado de los Reales Consejos*, que li permetia exercir en tots els regnes de la península i l'imperi. Com que els horitzons de les persones que escollien la segona via anaven més enllà de Catalunya, és probable que provinguessin de famílies riques, ascendents o com a mínim conscients de la posició social. En fer aquesta omisió, la taula 2 podria subregistrar la proporció d'advocats de procedència benestant. De fet, els advocats eren reclutats des d'una àmplia franja de la societat. Hi havia els descendents d'advocats, notaris, funcionaris reials, oficials de l'Exèrcit, comerciants, membres de la petita noblesa agrària, agricultors pròspers o parcers i famílies menestrals ambicioses.

La majoria no eren ni nobles ni «pobres» (en termes actuals), sinó de famílies amb un estatus social mitjà.

El camí a l'advocacia estava clarament marcat. Per preparar un fill pel dret, els pares abans havien d'instruir-lo en gramàtica llatina i espanyola, per formar-lo per als estudis universitaris. La Universitat de Cervera, a una jornada a cavall i dos o tres a peu des de Barcelona, era l'única universitat a Catalunya. Molts estudiants van anar-hi, o a les altres de la Corona d'Aragó –Osca, Saragossa o València– i fins i tot uns pocs van anar a universitats de la Corona de Castella, com Salamanca o Alcalá de Henares. Era habitual que els estudiants canviessin d'universitat, començant els seus estudis en una i després provant sort en una altra, barrejant i combinant cursos per muntar un títol universitari. Un títol de batxiller es podia obtenir en tan sols quatre anys, mentre que un doctorat portava un mínim de sis. Les regles d'admissió en l'advocacia, aprovades el 1771, obligaven tots els aspirants a fer de passants per un període: quatre anys per als batxillers i dos per als doctors. Per definició, havien de dedicar com a mínim vuit anys a estudiar i formar-se per poder passar l'examen per exercir.¹⁰⁰ A la universitat s'estudiava «jurisprudència teòrica», que, bàsicament, era sinònim de dret romà o *ius commune*. Durant l'aprenentatge s'ensenyava «jurisprudència pràctica», que comprenia el la passantia i el dret reial i municipal, el *ius proprium*.¹⁰¹ Els joves advocats passaven els seus anys de passantia «*exerciendose en el estudio y practica de la jurisprudencia local y forense, aplicandose en la lectura de procesos, y de libros practicos y forenses*». Es dedicaven «*al estudio de Autores practicos, y formación de escritos de toda clase*». Ajudaven els seus respectius mentors «*defendiendo causas... tanto civiles como criminales*».¹⁰²

L'examen d'accés a l'advocacia era un baptisme de foc, més que no pas una forma d'eliminar els no qualificats. Quan el candidat s'havia titulat i havia començat el període de passantia, fos en un despatx o en més d'un (com era costum), se suposava que passaria l'examen. Des de 1771 tots els candidats havien de passar un examen preliminar davant un tribunal d'advocats que exercien a Barcelona, que eren designats

100. ACA, RA, llig. 68, «Carta Acordada, Madrid, 25 de Agosto de 1770» i ACA, RA, llig. 70, «Papel de Su Excelencia, 29 de Maio de 1771».

101. Per a una explicació detallada del *ius commune* i el *ius proprium*, vegeu Bellomo, *The Common Legal Past in Europe*. Per a una visió de conjunt de la legislació sobre la formació jurídica i durant aquest període, vegeu Paset Reig, «Derecho Romano y Derecho Real».

102. ACA, RA, exp. (1826), caixa 63, núm. 702; ACA, RA, exp. (1830), caixa 22, núm. 103; ACA, RA, exp. (1833), caixa 135, núm. 436.

periòdicament pel regent, el magistrat que presidia l'Audiència. En teoria, el tribunal havia d'actuar com a filtre i aprovar únicament els candidats preparats per passar l'examen, per tal de no fer perdre el temps als magistrats. La tarda abans de l'examen de l'Audiència el candidat havia de visitar els magistrats examinadors a llurs cases, essent el darrer el més jove, que li havia de donar la documentació d'un cas de mostra. L'aspirant llavors havia de passar la nit treballant, preparant una anàlisi jurídica completa per escrit, que havia de defensar oralment el matí següent davant un tribunal de set magistrats. L'examen consistia en una única pregunta: «¿*Que sentencias daría si fuese Juez en aquella causa?*». Després el cansat i ansiós candidat esperava fora de la sala: si sentia una campaneta, havia aprovat i poc després feia el jurament; si regnava el silenci, el tribunal li assignava una nova data d'examen.¹⁰³ Aquest procés es repetia els cops que calgués fins que el candidat aprovava o finalment desistia, cosa que succeï en pocs casos. L'examen de l'Audiència no va experimentar canvis importants fins a la seva abolició el 1837, quan els reformadors liberals van considerar que un títol universitari equivalia a una llicència per exercir. A partir de llavors, els titulats van aconseguir el dret de participar en judicis sense passar l'examen de l'Audiència.¹⁰⁴

A mesura que l'advocacia va començar a créixer, els magistrats, sota la pressió reial, es van fer més exigents. El 1790 van expressar el seu descontentament per la qualitat dels candidats que els havia enviat el tribunal d'advocats en exercici.¹⁰⁵ El fracàs podia portar a patètiques súpriques d'indulgència. El 1786 un aspirant anomenat Joan Soler va suspendre l'examen dos cops, en ambdues ocasions patint dificultats respiratòries (*sufocación*). Va implorar als magistrats que l'aprovesin, afirmant que en «*casos parecidos*» s'havia fet aquella excepció. No els va convèncer i van fer-li repetir l'examen.¹⁰⁶ El 1790 va suspendre un altre candidat, incapaç d'articular paraula pel nervis que li provocava «*la impresión de la gravedad del Tribunal*». Després de denegar la sol·licitud de ser examinat «*privadamente en su casa*», els magistrats el van fer tornar quatre mesos després.¹⁰⁷ Algunes excuses eren més originals que d'altres.

103. ACA, RA, reg. 1686, «Acuerdo de la Real Audiencia, 2 de Maio de 1716», i ACA, RA, reg. 1688, «Instrucción que deben observar los examinados para abogados en la relación del proceso, explicación de su dictamen, o sentencia, y diligencias que se practiquen».

104. Real Orden 26 enero 1837, CL 22 (1837): 28-29.

105. ACA, RA, reg. 1210, p. 290.

106. ACA, RA, reg. 933, p. 65.

107. ACA, RA, reg. 1210, p. 453.

Josep Estany va sol·licitar repetir l'examen immediatament, per evitar així la insuportable «vergüenza» d'haver de donar la mala notícia als seus ancians pares. Josep Matas, en un barroer intent de xantatge emocional, va demanar als magistrats examinadors que el deixessin tornar a intentar-ho: el candidat «*hace presente que tiene en esta ciudad a su Muger preñada de siete meses a quien con dificultad ha podido contar el caso, y si llega a su noticia, corre riesgo de abortar a lo que es propensa por qualquier disgusto*». ¹⁰⁸ El 1801 el regent va reprendre de nou el tribunal d'advocats examinadors per enviar candidats poc preparats «*solo capaces de sufrir unos exámenes debiles*», portant-los a suspendre «*en perjuicio de su honor, intereses, y Familia*». ¹⁰⁹

Un cop passat l'examen, el candidat teòricament podia representar clients en un judici. Barcelona no tenia un gremi d'advocats ni cap mena de *numerus clausus*, de manera que després d'haver fet el jurament es convertia instantàniament en un membre de la tribu. És poc plausible que molts aspirants a professionals muntessin el seu despatx immediatament; és més probable que continuessin treballant sota la tutela d'un mentor un temps. Els advocats eren coneguts com a «lletrats» –com ho havien estat durant segles– o «professors», encara que la segona denominació va caure en desús a principis del segle XIX. Alguns anys els magistrats de l'Audiència van intentar reduir les candidatures. Això va succeir el 1780 quan van seguir la política de «*no admitir a nadie sin que se aplique a otro estudio*». ¹¹⁰ Encara que no podien deixar fora els joves per molt de temps. Un nombre creixent de titulats universitaris mostraven les seves acreditacions i exigien que se'ls deixés entrar al club; un any de poques inscripcions, potser el resultat de mesures de l'Audiència ad hoc o arbitràries, sovint era seguit per un altre amb un nombre excepcionalment alt.

A molts països el poder judicial estava retorçat per nombrosos tribunals especials amb jurisdiccions superposades i en conflicte. No era el cas de Catalunya, on la Nova Planta de 1716 havia revisat i racionalitzat el poder judicial i havia imposat una jerarquia prou intel·ligible. A dalt de la piràmide estava l'Audiència. Presidida per un regent en les seves funcions judicials –el càrrec de designació reial més important de Catalunya, després del capità general–, allotjava una sala del criminal i dues del civil, cadascuna de les quals tenia cinc magistrats. Els magis-

108. ACA, RA, reg. 1210, p. 481, 709.

109. ACA, RA, llig. 153, «Acuerdo de la Real Audiencia, 5 Marzo 1801».

110. ACA, RA, reg. 931, p. 86.

trats civils eren coneguts com *oidores*, mentre que els criminals s'anomenaven *alcaldes de crimen*. L'Audiència veia les apel·lacions que provenien de tribunals reials de menor rang, presidits per *alcaldes mayores*, i de tribunals senyorials. Aquesta estructura intel·ligible es complicava pel fet que l'Audiència exercia en molts casos la jurisdicció de primera instància; a més a més, sota petició podia assumir –o «evocar»– la jurisdicció d'un cas que havia començat en un tribunal reial inferior. L'Audiència estava obligada a jutjar casos en primera instància o per «evocació» quan la víctima o litigant era un funcionari reial, eclesiàstic o institució; o en el cas d'indigents o persones que en els tribunals locals podien tenir la balança de la justícia inclinada en contra a causa de la seva manca d'estatus. La darrera categoria incloïa menors, vídues, víctimes de violació o rapte, invàlids i orfes. El 1769 l'organització de la justícia a Barcelona va experimentar un important canvi per adaptar-se a la creixent població. La Corona va ordenar els magistrats criminals, que aparentment no estaven prou enfeïnats (ja que les apel·lacions criminals devien ser assumptes superficials), actuar com a jutges municipals i portar casos civils i criminals en primera instància.¹¹¹

Malgrat les acusacions d'incompetència i corrupció generalitzades que s'expressaven a la *Representación*, seria un error assumir que els tribunals dispensaven una justícia severa sense tenir en compte les formes o l'estil. Encara que els *alcaldes mayores* eren acusats de ser homes avariciosos que rebien els seus càrrecs a partir d'un notori sistema de recompenses clientelista, amb centre a Madrid, tenien títols acadèmics de dret. Tot i que les seves decisions podien no resultar brillants o evitaven aprofundir en els misteris i matisos del dret, sí que mostraven competència. Pel que fa a les acusacions airejades de corrupció i abús de poder, tendien a referir-se a la justícia criminal. En el cas de litigants civils que es podien permetre advocats en igualtat de condicions, els jutges no eren objecte de crítiques punyents. La culpa de la mala qualitat de la justícia civil s'atribuïa sovint als advocats, que tenien un interès particular en anar a la cacera de plets i prolongar casos per augmentar els seus beneficis. Els al·legats s'iniciaven formulant peticions per escrit. Els jutges entrevistaven els testimonis en privat, als seus despatxos, fent servir interrogatoris i contrainterrogatoris preparats pels advocats, que de vegades eren els únics presents quan se celebrava la vista.

111. Per a la jurisdicció de l'Audiència en primera i segona instància en casos civils i criminals, vegeu Dou y de Bassols, *Instituciones del derecho publico*, 2:153-61.

Al jutjat, la documentació era endreçada amb cura i els detalls de procediment s'atenien meticulosament. La justícia no era un «espectacle» públic com a França o Anglaterra; a banda de les cerimònies anuals d'obertura, hi havia poca fastuositat.¹¹²

Encara que els plets de vegades implicaven conflictes dramàtics –on hi podia haver passions en joc, de vegades es buscava la revenja i els demandants tenien molt a perdre o guanyar– l'exercici jurídic podia ser tediós. Les tasques quotidianes generalment eren avorrides i de vegades esgotadores. El procediment dominava el contingut i les qüestions de procediment eren més habituals que les de caràcter jurisprudencial. Hom pot imaginar el goig d'un professional erudit quan se li presentava un problema jurídic que li permetia elaborar un comentari original i per tant fer servir la seva formació. La major part del temps, però, els advocats i els seus passants estaven desbordats per la paperassa, gran part de la qual seria força similar a la dels professionals contemporanis. Un advocat sovint es reunia amb clients, testimonis, notaris i procuradors; constantment s'havien de prendre decisions respecte al contingut i el moment oportú per presentar queixes, preguntes, escrits, interrogatoris i recursos. Un advocat i un procurador estaven immersos en converses contínues sobre procediment: quin tribunal escollir, si demanar l'evocació d'un cas a l'Audiència, si les noves parts havien d'actuar conjuntament o separada, quin recurs s'havia de fer servir i quan, quines al·legacions s'havien de plantejar, quines defenses s'havien d'invocar, quins pèrits o testimonis calia cridar, com formular els interrogatoris, com valorar una propietat, etcètera.

El procediment civil estava molt burocratitzat. Una demanda se seguia de la citació, compareixença, contestació, rèpliques i dúpliques. A més a més, l'addició o sostracció de litigants provocava la repetició del procés. La identificació de les parts, amb les seves respectives al·legacions i defenses, podia portar mesos. Un cop identificades, es passava al període probatori, que consistia en la presentació de proves i en l'interrogatori dels testimonis. Les parts no podien interrogar els testimonis, però podien presentar preguntes al jutge, que les feia servir per prendre declaració als testimonis en privat, sense la presència dels advocats. El jutge després publicava les declaracions i cada part presentava «articles» (preguntes) i en ocasions respostes als articles. Si l'ad-

112. Per als procediments d'Antic Règim, vegeu *ibíd.*, vol. 6. La següent exposició del text es basa en aquest volum així com en els casos analitzats a ACA, RA, Pleitos Civiles, alguns dels quals se citen a les següents notes a peu de pàgina.

vocat volia modificar o refutar allò que un testimoni o un grup de testimonis havia dit, havia de demanar al jutge que interrogués altres testimonis o tingués en compte més proves o factors que els contrastessin. Un cop tots els testimonis havien declarat i s'havien presentat totes les proves, el jutge de vegades demanava memòries als advocats, però generalment –quan no hi havia assumptes jurídics a dilucidar– passava directament a la vista oral. Aleshores el jutge donava a conèixer la sentència, que era apel·lable. Al llarg del cas, les al·legacions i altres obstacles podien provocar el seu ajornament o, fins i tot, que no conclogués.

Les apel·lacions civils en segona instància no eren molts diferents dels casos en primera instància. A l'Audiència, un consell de magistrats sovint repetia els procediments i revisava proves similars. Prenia nota del que havia fet el tribunal inferior i posteriorment, després d'entretingudes mocions i respostes, examinava les proves i testimonis proposats per les parts amb l'objectiu d'anul·lar, confirmar o modificar una decisió. Després venien els al·legats escrits, més comuns a les apel·lacions que en primera instància. Seguia, si es considerava necessari, la vista oral. L'Audiència feia servir procediments interns per tramitar les suplicacions i no era estrany que en un sol plet se'n fes més d'una.¹¹³ Si a una part li era revocada una decisió a causa d'una suplicació, podia portar una segona suplicació davant la *Sala de las Mil Quinientas* del Consell Reial a Madrid. El darrer nom derivava del fet que els demandants havien de dipositar 1.500 dobles d'or perquè se'ls adjudiqués un punt de llei. El cost exorbitant volia limitar les segones suplicacions a instàncies on la part estigués prou convençuda del resultat favorable com per fer-se càrrec d'una suma tan quantiosa.¹¹⁴ Les apel·lacions i suplicacions podien endarrerir un plet indefinidament i, un cop s'havia apel·lat, no era estrany que acabés retornant a un *alcalde mayor* per una raó o una altra. Els casos en primera instància sovint duraven només uns mesos o, com a molt, pocs anys, però un cop s'havia apel·lat, podien passar mesos i anys perquè fossin vistos a causa dels endarreriments, i més mesos perquè fossin resolts. El final d'un plet podia ser el començament

113. Per a un exemple de diverses suplicacions en un sol plet, vegeu ACA, RA, Pleitos Civiles, núm. 1624: Cabildo de canónigos de la Catedral contra Magín Planas y Pi.

114. Per cert, si el demandant tenia èxit, el tribunal retornava 500 dobles de la fiança inicial. Per a un exemple de cas on es formulen una àmplia gamma d'apel·lacions, suplicacions i segones suplicacions, vegeu ACA, RA, núm. 14631: Mariano Carabent contra Jacinto Carabent y Jacinta Carabent.

d'un altre i sempre hi havia complicacions durant l'execució de les sentències. Els casos que s'allargaven més d'una dècada no eren infreqüents i uns pocs es van prolongar més de dues.

Els advocats es feien càrrec de defenses criminals, encara que la seva capacitat de maniobra estava molt restringida. El procediment penal estava dividit entre la fase sumària i la plenària i un mateix jutge investigava i sentenciava. A la fase sumària, el jutge portava a terme una investigació. Entrevistava i interrogava testimonis, recollia proves i finalment confrontava l'acusat amb les proves per obtenir una confessió. Si no quedava satisfet amb la resposta, podia fer servir la tortura per aconseguir-la. Tot i que l'ús de la tortura estava en decadència i en algunes jurisdiccions podria haver desaparegut durant la segona meitat del segle XVIII, els jutges encara la podien fer servir.¹¹⁵ En el moment que el cas passava a la fase plenària i un advocat estava autoritzat a implicar-se en el procés, l'acusat normalment ja havia confessat el delicte. El procediment en la fase plenària era similar al dels casos civils. Un advocat solia redactar escrits, interrogatoris, articles i al·legats sol·licitant al jutge examinar més testimonis i proves i reexaminant-ne els antics, aprofundir en una altra teoria del cas o estudiar com mitigar les circumstàncies. Un cop es proferia la sentència, es podia apel·lar a l'Audiència, encara que no es podien presentar apel·lacions per delictes com sedició, traïció, heretgia, simonia, rapte, falsificació i delictes violents amb resultat de mort. Els advocats també podien estar en la part acusadora, representant una víctima o la seva ofesa família.¹¹⁶

Com els plets civils, les apel·lacions penals anaven a l'Audiència. Les suplicacions seguien procediments similars, però no hi havia segones suplicacions, de manera que tots els casos acabaven a Barcelona. A l'Audiència, l'acusat podia ser defensat per un advocat privat o l'*abogado de los pobres*, mentre que el fiscal criminal representava la Corona. L'advocat defensor intentava reduir la tipificació del delicte, disminuir el càstig o aconseguir l'absolució; el fiscal demanava als magistrats que sostinguessin el veredict, investigava delictes addicionals i fins i tot mirava de reforçar la sentència. Els judicis civils i els criminals no eren processos públics, sinó procediments escrits on els advocats pressionaven perquè tal o qual prova o testimoni fossin examinats per un jutge al seu despatx, en

115. La profusió de l'ús de la tortura a finals del segle XVIII encara és un tema obert. Per a algunes reflexions sobre la matèria, Tomás y Valiente, *La tortura judicial en España*, 130-36.

116. Per a una explicació aprofundida sobre el procediment criminal d'Antic Règim, vegeu Dou y de Bassols, *Instituciones del derecho publico*, vol. 8.

privat. Després que el jutge publicqués les respostes del testimoni i la seva avaluació de la prova, els advocats argumentaven quina havia de ser la seva decisió. Quan les tropes napoleòniques van ocupar Barcelona de 1808 a 1814 i van engegar projectes per integrar Catalunya dins França, es van escandalitzar per la densitat de la seva burocràcia: «Els advocats, en general poc instruits, s'acostumaran difícilment a pledejar en públic. Aquest tipus de litigis exigeixen d'ells estudis i atencions dels quals els desenganyava enterament l'hàbit de no pledejar més que per una multiplicitat d'escrits que embrollant els afers els asseguraven la durada, i feien per això llur profit més extens i més segur».¹¹⁷

A banda dels tribunals reials, els advocats treballaven en altres àmbits. Els tribunals eclesiàstics del Palau del Bisbe, al mateix carrer que l'Audiència, jutjaven conflictes entre clergues i també assumptes que implicaven homes i dones laics. Alguns capellans i monjos tenien títols de dret. Aquests professionals híbrids –homes de dret i de religió– eren sovint especialistes en dret canònic, però per actuar com a advocat només calia tenir un títol en «canons» i no era obligatori haver fet els vots sacramentals. Un petit però important percentatge de l'advocacia tenia títols en «lleis» i «cànons», col·loquialment anomenats *ambos derechos*. Al llarg del segle XIX els tribunals reials van arribar a usurpar moltes de les funcions dels eclesiàstics, però llavors l'Església tenia un llarg braç jurisdiccional. Una guia de 1787 enumerava quatre tribunals amb personal solapat: un jutjava conflictes sobre dominis feudals i delmes; un altre tractava assumptes sacramentals com el clergat, matrimonis i separacions; un tercer dispensava anul·lacions, absolucions i excomunionis i el quart veia disputes sobre llegats caritatius i testamentaris.¹¹⁸ Un altre tribunal –el *Tribunal del Breve*– resolia conflictes jurisdiccionalmentals entre els tribunals reials i eclesiàstics.¹¹⁹ Per la seva banda, la Inquisició permetia als acusats accedir a assessors jurídics però, com en l'àmbit criminal, les accions formals dels advocats estaven seriosament restringides.¹²⁰

Situat al majestuós Palau de la Llotja, a Pla de Palau, el Consolat de Comerç era l'àmbit on els advocats es volien introduir amb més

117. Frederic Camp y Llopis, *Contribución al estudio de la administración de Barcelona por los franceses (1808-1814)* (Barcelona, Escuela Salesiana, 1920), 155, citat a Ramisa, *Els catalans i el domini napoleònic*, 210.

118. *Kalendarario y guía de forasteros*, 101-4.

119. Per a una descripció de les tasques d'aquest tribunal, vegeu Marquès, «Tribunals peculiars eclesiàstico-civils de Catalunya».

120. Moreu Ros, «La actividad del Tribunal de la Inquisición en Barcelona».

entusiasme. El comerç estava creixent i els conflictes entre comerciants oferien oportunitats suculentas. L'obertura dels tribunals consulars va ser una gran conquesta dels advocats arreu, i es produí a totes bandes. A Barcelona, el consolat tenia jurisdicció sobre tots els comerciants registrats a Catalunya i decidia reclamacions sorgides a terra o al mar. La presència d'advocats va significar un canvi important en la pràctica tradicional. Des de la seva fundació a l'edat mitjana aquests tribunals foren dissenyats per mantenir-se aïllats de l'autoritat i supervisió de la Corona i l'Església. Consells de jutges, escollits entre els membres d'una corporació mercantil, arbitraven disputes i decidien casos d'acord amb el dret internacional escrit i consuetudinari, els costums i l'ètica dels comerciants, més que no pas amb els juristes acadèmics. A banda d'aplicar la seva legislació, complicada, amb característiques pròpies i instruments difícils, els consolats també operaven amb una filosofia pròpia. Encara que estaven compromesos amb el manteniment de regles estables per fomentar relacions comercials fluides, equilibraven aquesta preocupació amb la necessitat d'impartir justícia per mantenir l'harmonia dins una comunitat comercial tancada. A mitjan del segle XVIII, però, les coses estaven canviant ràpidament. Els comerciants de Barcelona ja no estaven agrupats en un gremi tancat, sinó que pertanyien a una cambra de comerç més oberta. Com que les relacions comercials es van fer més complexes i anònimes, la independència consular s'estava esvaint. El tribunal donava feina a advocats com a assessors, com havia fet anteriorment; però el més remarcable és que els litigants buscaven advocats que introduïen procediments i regles que se suposava que havien de garantir més justícia i predictibilitat. Els advocats representaven clients, presentaven escrits, al·legats i recursos i assessoraven els jutges, encara que de vegades se'ls prohibia estar presents a les vistes.¹²¹

Ansiosos per estendre l'abast de la justícia reial i pressionats pels advocats, els magistrats de l'Audiència van contribuir a la «advocadització» del dret mercantil.¹²² A finals del segle XIX l'Audiència va veure cada cop més disputes mercantils, invocant rutinàriament procediments

121. Per a l'evolució del dret mercantil de l'edat mitjana al segle XIX, vegeu Petit, «Derecho mercantil». Per a un estudi detallat dels canvis jurídics al Consolat de Comerç a finals del segle XVIII i començaments del XIX, vegeu Adelman, *Republic of Capital*, 141-64. Per a la presència d'advocats al Consolat de Comerç de Barcelona, vegeu Espuny Tomàs, «El Real Consulado de Comercio», 123-25, 280.

122. Manllevo el terme «advocadització» de Langbein, *Origins of the Adversary Criminal Trial*. Remarca que al segle XVIII a Anglaterra el dret penal es va «advocaditzar». També es pot dir el mateix del dret mercantil de bona part del món.

especials dissenyats originàriament per a circumstàncies excepcionals, quan hi havia proves d'una corrupció intolerable dins un procés consular.¹²³ Per alguns, aquesta supervisió va elevar la qualitat de la justícia d'un sistema grinyolant, temps enrere corromput: la xarxa de relacions comercials creuades entre les cases comercials dominants implicava conflictes d'interessos dins els consells decisoris, ja que els membres podien negociar el resultat d'un conflicte en funció de futurs tractes comercials. Per d'altres, aquest intervencionisme jurídic creixent, cada vegada més rampant i tan característic de l'època, augmentava els problemes de la litigació. Com va queixar-se un diputat a les Corts de Baiona de 1809, «*todo negociante ha tenido que acudir a un letrado para que le forme sus defensas, y todo tribunal mercantil ha necesitado de un letrado que dirija sus juicios*».¹²⁴ Al final, els advocats van poder esquivar les resistències amb la seva assertivitat. El 1830 la Llei d'enjuiciament mercantil va permetre definitivament que els advocats representessin clients davant els tribunals mercantils.¹²⁵

Gran part dels titulats en dret que volien fer carrera exercint l'advocacia emigraven a Barcelona buscant un lloc on fer de passants. Per aquests homes, l'objectiu era obrir un despatx que s'ocupés de plets a l'Audiència, els tribunals de primera instància, el Consolat de Comerç i el Palau del Bisbe. Des de finals del segle XVIII a començaments del XIX, entre tres i quatre de cada sis lletrats catalans residien a la ciutat.¹²⁶ Si un advocat preferia exercir fora de Barcelona, normalment fixava la seva residència en una capital d'una jurisdicció coneguda com a *corregimiento*. En aquestes poblacions els advocats representaven clients davant els *alcaldes mayores*, treballaven com a fiscals i servien com a «assessors». Els *alcaldes mayores*, els alcaldes i fins i tot els senyors i els seus agents judicials de vegades subcontractaven un assessor si la resolució d'un problema jurídic anava més enllà dels seus coneixements, els exigia temps o simplement era massa complicada. Cal no oblidar l'ampli abast de la justícia senyorial: arribava a la majoria de Catalunya, amb el 75% dels

123. Rojo, «José Bonaparte (1808-1813) y la legislación mercantil», 121-82 [139].

124. Cita textual de Vicente González Arnao, un advocat de Madrid, citat a Espuny Tomàs i Sarrión Gualda, «El Tribunal de Alzadas», 161.

125. *Ley de Enjuiciamiento sobre los negocios*, art. 38.

126. El 1787 al cens constaven 390 advocats a Catalunya. Aquell any l'Audiència en va comptar 195 a les llistes. La *Guía Judicial de Cataluña* (1898) mostra que hi havia aproximadament 634 lletrats registrats a Catalunya, dels quals 417 tenien la residència a Barcelona. Floridablanca, Censo español, taula VI; ACA, RA, llig. 148, «Lectura de las Rs Ordenanzas, 7 de Enero de 1787» i *GJC* (1898).

municipis i un 55% de la població.¹²⁷ Els senyors, coneguts com «barons» a Catalunya, tenien la jurisdicció civil i criminal dins els seus dominis.¹²⁸ Encara que un baró o el seu agent normalment feia de jutge per assumptes menors o de caràcter penal, era recomanable contractar un advocat per «instruir» o presidir casos civils o feudals importants. Com que moltes decisions dels tribunals baronials es podien apel·lar a l'Audiència, calia que els magistrats rebessin la documentació en ordre i amb arguments coherents fonamentats en el dret.¹²⁹

La jurisdicció senyorial afectava el món rural, on els litigis eren menys freqüents que als tribunals reials. No obstant això, a finals del segle XVIII els tribunals baronials van generar una sèrie de plets que van arribar a la justícia reial, perquè els pagesos i els seus advocats impugnaven jurisdiccions i apel·laven decisions. En aquells moments, a Catalunya, com a gran part de França, s'estava produint allò que els historiadors han anomenat «reacció aristocràtica». La noblesa rural i l'Església, en enfrontar-se al descens del valor real de les rendes, intentaven restablir antics dominis feudals, recaptaven rendes o delmes oblidats o nous i altres càrregues. En resposta, la pagesia no va quedar-se asseguda, sinó que resistí les seves exigències. Molts pagesos no tan sols eren reticents a assumir obligacions addicionals, sinó que anhelaven establir una propietat alodial sobre les terres arrendades que les seves famílies havien treballat per generacions, i així confirmar el seu estatus de propietaris lliures, independents de l'autoritat feudal.¹³⁰ Per ser precisos amb la terminologia, molts d'aquest plets no eren tècnicament *feudals*, sinó *emfitèutics*. Segons la llei d'emfiteusi a Catalunya i altres llocs d'Europa, el domini directe de senyors, monestirs, convents, esglésies i catedrals, així com el domini útil dels pagesos, no només s'heretava de generació en generació (com les obligacions feudals), sinó que també es podia comprar, vendre, dividir i de vegades hipotecar (com a drets contractuals). Per fer les coses més complicades, les propietats feudals

127. Cots i Castañé, «Aproximació a l'estudi dels conflictes senyorials», 244-45.

128. Dou y de Bassols, *Instituciones del derecho público*, 2: 107-12 (jurisdicció baronial), 3:7 (advocats com a assessors).

129. Tècnicament, només era necessari que un «advocat» fes d'assessor quan el jutge o baró era «illetrat», però els barons recorrien a advocats de forma rutinària per instruir (processar i sentenciar) aquests casos. Tos y Urgellés, *Tratado de cabrevación*, 6, 14.

130. Hi ha una extensa bibliografia sobre la reacció aristocràtica, la resistència pagesa i la litigació emfitèutica. Els estudis clau són Vilar, *Cataluña en la España moderna*, 2: 398-419; Caminal *et al.*, «Moviment de l'ingrés senyorial»; Carbonell i Esteller, «Plets i lluita antisenyorial»; i Arnabat Mata, «Protesta i resistència antisenyorial al Penedès (1758-1808)».

sovint se subinfeudaven o eren cultivades amb contractes de parceria. Sens dubte, el règim jurídic de l'emfiteusi consistia en una hibridació confusa de formes feudals i contractuals. El seu manteniment o reforma va ser una de les qüestions més controvertides dins els cercles jurídics al llarg del segle XIX i també del XX.

Com es pot esperar, en aquests plets els advocats apareixen en ambdues bandes. Nobles, barons, monestirs, convents i capítols catedralicis contractaven advocats per plantejar i jutjar demandes. Els pagesos amb drets usufructuaris no sempre eren víctimes desgraciades o fins i tot petits agricultors que treballaven sols, amb ajuda de la família o d'un peó o dos. Eren els denominats senyors útils, molts d'ells rics i de vegades emprenedors, alguns dels quals havien subinfeudat les seves propietats o feien servir contractes de parceria per explotar les seves parcel·les i, per tant, ells mateixos eren senyors. En resum, molts es podien permetre llogar advocats i lluitar aferrissadament pels seus casos. Si un emfiteuta decidia impugnar una reclamació, el seu advocat de vegades preferia no plantejar la defensa en un tribunal baronial; per contra, impugnava la jurisdicció en un tribunal de jurisdicció ordinària, apel·lava la decisió a l'Audiència o feia ambdues coses. En un cas normal, l'advocat d'un baró o d'una institució eclesiàstica feia escriptures notariales i declaracions jurades que testimoniaven l'existència d'un «domini directe», mentre que el pagès presentava testimonis i documents que ho rebatien. Els arguments habituals eren que el senyor (o institució eclesiàstica) no tenia jurisdicció o no podia establir aquests drets de propietat; o que l'emfiteuta (o els seus avantpassats) no estava obligat o havia comprat el dret d'algú amb un acord d'emfiteusi; o que aquest acord s'havia modificat o la propietat era diferent.¹³¹ Els advocats no eren apèndixs de la noblesa o l'Església ni animosos activistes que fomentaven la resistència pagesa. Es van trobar enmig de les disputes feudals justament en la decadència del feudalisme.

Una tipologia diversa però identificable de plets omplien els despatxos dels advocats. Les herències constituïen la font de negoci més habitual, amb assumptes de successió testada i intestada freqüentment sola-

131. Per a una guia completa de tots els detalls de la litigació emfiteutica, vegeu Tos y Urgellés, *Tratado de la cabrevación*. Per a alguns casos de mostra, vegeu ACA, RA, Pleitos Civiles, 14792: Conde de Perelada contra Jaime Sibecas; ACA, RA, Pleitos Civiles, 15804: Eulalia Oliveras (viuda de Sebastián de Granollers) contra Manuel Argemir (administrador de temporalidades de los Jesuitos expulsos); ACA, RA, Pleitos Civiles, 1624: Cabildo de canónigos de la Catedral de Barcelona contra Magín Planas y Pi.

pats amb tuteles, fideïcomisos, capitulacions matrimonials, dots i viduitats. A banda de les reclamacions relacionades amb l'emfiteusi, els advocats estaven inundats amb altres problemes de la propietat: vendes, arrendaments, desnonaments; drets de pastura, fusta i aigua; ús de molins comuns, usdefruits i servituds. Les disputes contractuals sorgien quan les transaccions se n'anaven en orris o els projectes comuns es dissolien. Eren habituals els préstecs, honoraris mèdics o jurídics i deutes de joc impagats. Els gremis, desitjosos de protegir monopolis i captar noves formes de negoci, demandaven (o eren demandats per) gremis rivals, intrusos i membres rebels. Al Consolat de Comerç els advocats estaven immersos en compres, crèdits, deutes, infraccions, fallides, disputes entre socis, fraus, pagarés i assegurances. Els especialistes en dret canònic portaven casos de legitimitat, matrimonis, separacions, anul·lacions, adopcions, delmes, drets feudals i delictes eclesiàstics. Els perfils dels clients eren similars als orígens dels advocats. Els litigants eren heterogenis, però la major part provenia de les classes mitjanes –comerciants, artesans, botiguers, professionals i pagesos– que litigaven sobre propietats, herències, contractes, crèdits i deutes. Les corporacions d'Antic Règim –l'Església, la noblesa, els municipis, les corporacions pageses i els gremis– donaven molta feina, i sovint ben pagada, però no tanta com el Tercer Estat.¹³²

L'advocat i el client eren lliures de negociar un preu pels seus serveis, conegut com a «honorarium». A Catalunya, una regla tradicional era que, en un cas, un advocat guanyava el doble que el procurador i la meitat que el magistrat. Encara que la llei fou abolida el 1734, es pot prendre com una guia general dels seus ingressos relatius: un advocat mitjà tendia a guanyar molt més que un procurador mitjà i molt menys que un magistrat de l'Audiència. Segons el dret romà, els advocats tenien tècnicament prohibit cobrar honoraris de contingència, però un costum català de «temps immemorial» anomenat *palmari* permetia a l'advocat i el client acordar una prima monetària addicional si guanyava el plet. Devia ser la típica situació en què l'excepció es feia regla, encara que sembla que el *palmari* era una quantitat fixa, més que no pas un percentatge

132. Quant als perfils dels litigants del segle XVIII, vegeu Cots i Castañé, «Els litigis judicials», 407-8, 503-5. Segons les seves dades, la noblesa i l'Església formaven poc més del 25% dels litigants del segle XVIII. L'autor també observa que aquest percentatge va disminuir lleugerament al llarg del segle. No tenim estadístiques de Barcelona per períodes anteriors, de manera que és difícil fer comparacions. Tanmateix, Richard Kagan ha estudiat el perfil dels litigants a Valladolid durant els segles XVI i XVII. Ha observat que l'Església i la noblesa constituïen les principals fonts de negoci jurídic. Kagan, *Lawsuits and Litigants*, 220-35.

dels guanys.¹³³ En qualsevol cas, seria ingenu pensar que no es cobraven honoraris de contingència o una forma d'aquests –potser amb l'aparença de *palmaris*. Eren habituals els plets protagonitzats per un querellant (o un grup de querellants) pobre que reclamava heretar una propietat molt valuosa. Un litigant pobre, o un grup de familiars desheretats i disgustats (vídues, germans i familiars polítics), podien fer-se rics o acomodats de cop si guanyaven el plet. Els grans interessos en joc per les herències els feien teòricament vulnerables a acords d'honoraris de contingències, a l'igual que altres plets de característiques similars.¹³⁴

Es pot obtenir una idea general dels ingressos comparats a través de les dades fiscals. La Corona cobrava un import anomenat *contribución* a cada membre d'un gremi o corporació. Les persones amb ocupacions ben remunerades, com ara comerciants amb matrícula a la Llotja o corredors, pagaven grans quantitats, mentre que aquells amb professions més humils com sastres, sabaters o boters contribuïen menys. Com que els advocats no tenien gremi (i possiblement perquè eren qualificats nominalment de «nobles» en afers fiscals), n'estaven exempts. A principis de la dècada de 1820 els advocats van ser requerits a contribuir. En aquells temps s'havia implementat un sistema de gradació: un gremi pagava una quantitat fixa en base a una imposició mitjana per membre; aquesta quantitat es redistribuïa en un sistema d'escala mòbil on els membres amb més ingressos pagaven més i els que tenien menys ingressos, menys. Les dades fiscals de 1823 mostren que un advocat mitjà pagava 9.000 rals anuals, mentre que un mercader o un corredor mitjà en pagaven 13.000; un doctor, notari, argenter o velluter, 6.000 i un sastre o sabater, 3.000. Hi havia molts solapaments: els artesans rics –com l'argenter o el velluter més rics– pagaven 45.000 rals, més o menys la mateixa quantitat que els quatre o cinc advocats més pròspers. Els advocats amb menys ingressos, molts dels quals havien passat recentment el seu examen per poder exercir, contribuïen 1.000 rals, una quantitat considerablement més important que un sastre o sabater principiants.¹³⁵ En conclusió, els advocats tenien pocs motius per queixar-se.

133. *Ordenanzas de la Real Audiencia*, ord. 325. Per a honoraris, vegeu Dou y de Bassols, *Instituciones del derecho público*, 3:12-13; i Vives y Cebriá, *Los Usages y demás derechos de Cataluña*, 1: 266-68.

134. Per a un exemple de plet on els litigants són considerats «pobres», en una disputa per l'herència d'una valuosa propietat, vegeu ACA, RA, Pleitos Civiles, 14631: Mariano Carabent contra Jacinto Carabent y Jacinta Carabent.

135. Aquestes mitjanes s'han calculat a partir de la informació continguda a AHMB, Cadastre (1823), Indústria i Comerç, sèrie 9, vol. 8.

Només els comerciants, prestadors (anomenats «capitalistes») i corredors eren més pròspers.

L'ÈTICA DEL PROFESSIONALISME

Mentre els advocats es multiplicaven i pressionaven per introduir-se en nous àmbits, la seva assertivitat no va passar desapercebuda. La justícia tenia un gran interès pels monarques absoluts europeus, il·lustrats o no. Els ministres reials, els autoanomenats *philosophes*, i els propagandistes polítics debatien si la professió jurídica havia de ser reformada i com. Mai no hi hagué un únic punt de vista «il·lustrat» sobre quina era la millor organització de l'advocacia. De fet, hi va haver opinions contraposades. Per una banda, els admiradors dels sistemes judicials d'Anglaterra i França preferien una judicatura i una advocacia independents. Els ministres de Carles III semblen partidaris d'aquest plantejament. L'arquitecte de la política reial respecte als advocats (i els gremis) fou Pedro Rodríguez de Campomanes, els textos del qual estaven clarament influenciats per Montesquieu. Era un plebeu d'Astúries, que havia passat de ser un advocat ordinari a fiscal del Consell Reial gràcies al seu esforç i el seu portentós talent professional.¹³⁶ Les seves reformes jurídiques inicials –la creació d'un comitè d'examinadors i el requisit que els doctorats a la universitat fessin un aprenentatge de dos anys (1771)– van augmentar el poder corporatiu de l'advocacia barcelonina. El 1777 Campomanes sancionà la creació de la Reial Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya, com havia fet a Madrid, València i Saragossa. Les acadèmies van donar als advocats presència associativa, promogueren la jurisprudència pràctica i van fer de fòrums moderadament il·lustrats.

Per contra, altres veien la independència de l'advocacia i la proliferació d'advocats com un problema social. Prússia representava un model diferent del d'Anglaterra o França. Aquí, la monarquia havia fusionat l'advocat i el procurador en una mateix professional –després anomenat *justizcommisar* (comissari de justícia)– que s'encarregava de procurar i pledejar. Els monarques prussians n'havien limitat el nombre, els convertiren en funcionaris estatals, regularen honoraris i van

136. Les opinions de Campomanes sobre la reforma jurídica i de la Universitat s'exposen a *Reflexiones sobre la jurisprudencia española*.

sotmetre els seus organismes corporatius a la supervisió reial.¹³⁷ Aquestes polítiques es van considerar coherents amb el credo del despotisme il·lustrat, que, entre d'altres principis, sostenia que restringir l'autonomia dels advocats –així com limitar el poder de l'aristocràcia– reduiria la litigació, la despesa i la ineficàcia. Aquestes opinions van tenir ressò a Barcelona, on Francesc Romà i Rosell, un admirador de Frederic el Gran, va posar al mateix sac advocats, procuradors i nobles com a representants de les «classes improductives», en una pretensiosa mostra d'automenyspreu. A l'igual que altres persones d'aquella època, va suggerir que s'havia de limitar el seu nombre.¹³⁸

Els advocats no eren immunes a les crítiques ni ignoraven els debats entorn el seu futur que es produïen en associacions, acadèmies i a la cort reial. Les pràctiques poc ètiques en què podien incórrer eren públicament conegudes. Com a tot Europa, les ordenances de l'Audiència els prohibia plantejar demandes o recursos frívols, repetir afers o apel·lar aquells que havien estat resolts en primera instància, discutir un cas amb la part contrària, divulgar secrets, abandonar clients, canviar de part, subornar testimonis, fer servir informació privilegiada en benefici propi, cobrar honoraris de contingència o allargar els escrits innecessàriament.¹³⁹ Aquesta era la normativa habitual dels tribunals des de temps immemorials, que reflectia l'arrelada creença que el caràcter contenciós del procés judicial incentivava els advocats a fer servir tàctiques dilatòries i manipular els procediments. Ningú negava la necessitat real d'aquestes regulacions. Els advocats eren emprenedors. En el seu exercici professional, buscaven amb voracitat oportunitats de negoci arreu, s'introduïen de forma agressiva en àmbits on eren benvinguts o no i, per guanyar casos, vorejaven els límits de l'honestedat. Per contrarestar les acusacions de cobdícia i pràctiques poc escrupoloses, l'advocacia s'esforçà a mostrar una imatge pública d'honor i decòrum. No obstant això, durant el segle XVIII aquesta imatge estava canviant.

Tradicionalment, l'advocacia havia reclamat prestigi en base a l'altiu ideal de ser d'una professió noble. En enfrontar-se a crítiques o quan volien imposar la seva autoritat, els advocats instintivament recorrien a aquest argument. A la *Representación a Carlos III* (1760) els autors

137. Aquestes reformes estan molt ben resumides a Ledford, *From General Estate to Special Interest*, 31-35. Quant als seus efectes en l'evolució posterior de l'estructura de la professió al segle XIX, vegeu John, «Between Estate and Profession», 162-97.

138. Romà y Rosell, *Las señales de la felicidad*, 54-55.

139. *Ordenanzas de la Real Audiencia*, ords. 301-40.

verbalitzaren el desig de tornar a una edat daurada quan «nobles y ricos» formaven part de l'advocacia.¹⁴⁰ Cinc anys després, els advocats valencians van publicar *Resumen de los privilegios, gracias, y prerogativas de los abogados españoles*, on s'afirmava que l'advocacia, com la judicatura, era «ministeri públic» de la Corona i que els advocats tenien tots els privilegis de la noblesa, incloent-hi el dret a portar armes i estar exempts de tributació i reclutament militar.¹⁴¹ A finals del segle XVIII, aquesta demanda sonava falsa i feia pudor de nostàlgia. La monarquia ja no concedia títols de noblesa als advocats, com havia fet en el passat, i només uns pocs podien presumir de pertànyer a un llinatge distingit. Com tothom sabia, molts provenien de famílies de pagesos, menestrals o comerciants, on havien estat educats en uns hàbits emprenedors més propis del capitalisme modern que de la virtut clàssica. La desaparició del llatí és una altra mostra de la decadència de l'humanisme renaixentista dins l'advocacia. El 1768 Carles III abolí el costum de publicar les decisions judicials en llatí, requerint fer-ho en castellà. A més, va ordenar que tots els estudis primaris i secundaris es fessin en castellà i recomanà als professors universitaris que seguissin l'exemple.¹⁴² Aquestes mesures van accelerar la decadència del llatí en la pràctica i pedagogia jurisprudencial.

Recórrer a aquesta antiquada noció de noblesa no només resultava poc adequat pels perfils dels professionals, sinó que es va mostrar com un argument perillós en el terreny discursiu. Se li podia donar la volta i fer-lo servir contra la mateixa advocacia. El 1782 l'advocat madrileny Juan Pérez Villamil va publicar la *Disertación sobre la libre multitud de abogados*, un pamflet dissenyat per persuadir els consellers reials de prendre mesures dràstiques per tal de reduir la mida de l'advocacia. L'autor prenia en consideració el suggeriment –que en aquella època circulava per les corts europees– que només els nobles fossin autoritzats a exercir, però al final el considerava massa restrictiu. Recomanava evitar que els fills de famílies normals o pobres poguessin exercir com a advocats. Suposava que la qualitat de l'advocacia milloraria si tan sols es concedia llicència als homes rics i amb ingressos independents. Un advocat que no depenia del seu exercici professional per a la supervivència de la seva família o fins i tot per a la seva comoditat estaria menys influenciat pels beneficis econòmics i menys temptat a actuar sense

140. «Memorial de greuges de 1760», a *Projectes i memorials*, 4-19 [12].

141. Berní y Català, *Resumen de los privilegios*.

142. Pel decreixent ús del llatí en pedagogia, vegeu Sarrailh, *La España ilustrada*, 197-98.

escrúpols.¹⁴³ Les descripcions despectives salpebraven el pamflet: «*¡Qué lastimoso ver una profesión tan noble entre las manos de muchos que la tratan como una vil ramera!*».¹⁴⁴ Aquest ús de la «noblesa» va continuar. El 1818 els magistrats de l'Audiència van publicar una circular que prenia mesures dràstiques contra les defenses criminals excessivament entusiastes. Blasmaven els advocats els escrits dels quals eren «*tan prolongados que causa hastío el leerlos*» i els acusava d'estar fent «*un escandaloso abuso en descrédito de tan noble profesion*».¹⁴⁵

Els advocats estaven en una posició difícil. La dura realitat de la competitiva pràctica professional en una ciutat bulliciosa feia inevitables les crítiques. Mentrestant, les ments il·lustrades demanaven mesures per reformar les recalcitrants corporacions de l'Antic Règim. Enfrontats a aquesta situació, els advocats van abandonar la seva nostàlgica afecció a la noblesa i adoptaren una nova ètica. Aquesta no era una resposta original, ja que tots els advocats europeus estaven experimentant pressions similars i adoptant estratègies semblants. Els advocats de Barcelona simplement imitaren hàbits desenvolupats en altres bandes. Simbòlicament, van canviar els manuals. Segles abans, *Sobre la nobleza del Dret i la Medicina* (1399), de Coluccio Salutati, havia proporcionat els arguments centrals per sostenir l'estatus noble dels advocats. En aquest llibre, publicat per primer cop el 1542, l'humanista florentí havia raonat que la noblesa no depenia del llinatge, sinó de la virtut. El 1693, per contra, el discurs *La independència d'un advocat*, d'Henri D'Aguesseau, abandonava l'obsessió per la noblesa (un moviment lògic perquè a França pocs advocats eren nobles) i inicià el camí cap a un nou codi de comportament. Per D'Aguesseau, els advocats havien d'adoptar trets de personalitat similars per defensar la seva integritat moral. Havien de deixar clar al públic que la seva única preocupació era fer justícia, més que no pas els beneficis econòmics, el poder o la vanitat.¹⁴⁶ Per fer-ho, la virtut ja no era prou. El 1785 Antoni Puig i Gelabert, el professor de dret criminal de la Reial Acadèmia de Jurisprudència de Barcelona, va publicar una traducció del discurs al castellà.¹⁴⁷ L'advocat de D'Aguesseau pertanyia a una «professió» i s'esforçava a mostrar

143. Pérez Villamil, *Disertación sobre la libre multitud de abogados*, 74.

144. *Ibid.*, 34-35.

145. Citat a Vives y Cebriá, *Los Usages y demás derechos de Cataluña*, 3: 181.

146. Per a un extens resum i anàlisi de l'influent discurs de D'Aguesseau, vegeu Karpik, *French Lawyers*, 52-55. Per a la influència de Salutati, vegeu Amelang, *Honored Citizens*, 105.

147. D'Aguesseau, *Discurso de la independencia del abogado*.

«genio», «trabajo», «moderación» i a «estar libres del yugo de la avaricia». La implicació era clara: els juristes ja no podien derivar l'autoritat dels textos, títols, togues, símbols o etiqueta. Ser capaç de parlar i escriure en llatí i d'imitar l'assajat amanerament dels aristòcrates del Renaixement ja no donava carisma, com en temps passats. Per justificar la seva utilitat social, un advocat havia de presentar una estudiada imatge que transmetés confiança, independència, rectitud, integritat i competència.

Pels discursos de l'Acadèmia de Jurisprudència, és evident que els advocats de Barcelona havien estat absorbint l'ètica dels seus homòlegs francesos per osmosi, molt abans de la publicació de la traducció. Això no significa que els advocats deixessin de referir-se discursivament a les virtuts de la «noble professió», però evitaven argumentar explícitament que la seva autoritat residia en el seu estatus noble. El 1781 l'advocat més il·lustrat de la seva generació, Manuel Barba i Roca, implorava als seus col·legues millorar la qualitat de la justícia en sintonia amb altres ciències, perquè els plets es poguessin resoldre ràpidament i de forma equitativa. Els exhortava que «*escuchase la voz de la razon que le habla desde el fondo de su propio ser*» i, imitant els filòsofs francesos descaradament, els burxava afirmant que «*alguna diferencia ha de haber entre un salvaje de America, y un rico ciudadano de Barcelona*». Responent a crítics i cínic, deia «*à estos hombres que se atreven à insultar à nuestra profesión: sin leyes civiles no puede vivir ningun pueblo que no sea barbaro: sin una clase de ciudadanos que se ocupe en conocerlas, interpretarlas y defenderlas, no puede reynar sino el despotismo, ò la anarquia y el desorden*».¹⁴⁸ En la seva formulació, els advocats eren «*una classe de ciutadans*» més que no pas una noblesa privilegiada.

En el seu discurs, Barba es referia a les prescripcions de la «Il·lustració» i afirmava que «*Ya se ha empezado una feliz revolucion: ya no se buscan verdades esteriles, sino conocimientos utiles à la sociedad*».¹⁴⁹ Pocs anys després, el magistrat de l'Audiència Miquel Magarola va fer en la mateixa l'Acadèmia un discurs més conservador, evitant termes com «Il·lustració» o «Revolució». Per contra, va vincular els atributs del «perfecte advocat» als eterns ideals cristians de «*Dios, la verdad, y la lengua*». L'eminent jurista va ignorar D'Aguesseau i va buscar la guia dels advocats, filòsofs,

148. Barba y Roca, *Discurso sobre los pleitos*, 1, 5, 22.

149. *Ibid.*, 23.

sants i reis clàssics com Plutarc, Aristòtil, Ciceró, Justinià, Sant Ambrosi i Jesucrist (qui va defensar amb èxit Maria Magdalena d'un càrrec d'adulteri). Així mateix, Magarola verbalitzava la preocupació típica d'aquells moments: la necessitat de mantenir la dignitat i de reforçar l'honestedat. Criticava els advocats «*cuyas voces sirven mas para obscurecer, que para aclarar*» i renyava al «*tramposo abogado*» que descrivia com «*errantes cometas, y no Estrellas fijas del Cielo de nuestra Jurisprudencia*».¹⁵⁰ Allò que resulta més sorprenent és que fins i tot Magarola, un magistrat tradicional, més que no pas il·lustrat, descrivia els advocats com a representants d'un docte –que no noble– estat. «*Jurisperitos, Patronos, Jurisconsultos, Sacerdotes y Sabios*» compartien la missió de socórrer individus «*que por su ignorancia no podrian evidenciar su derecho, y su razon, ni defenderse de las estratagemas de sus contrarios*». Encara que al·ludís de passada a la «*dignidad, y nobleza de la Abogacia*», va decidir conscientment no referir-se als advocats com a nobles i no establir paral·lelismes amb l'aristocràcia.¹⁵¹

A finals del segle XVIII els advocats de Barcelona van començar a referir-se a si mateixos com a «professionals» i, en fer-ho, estaven important una terminologia molt arrelada a la Gran Bretanya i França, però que tot just començava a introduir-se a Espanya.¹⁵² La seva recepció és indicativa. A finals del segle XVIII els advocats de vegades eren classificats dins el que es denominava «classes», una descripció àmplia que abastava totes les persones que vivien del treball, fos intel·lectual o manual. Capellans, clergues, doctors, menestrals, jornalers i servents domèstics eren agrupats en aquesta categoria.¹⁵³ Els advocats estaven disposats a renunciar a la seva poc convincent, nostàlgica i retòrica reivindicació de noblesa, però no estaven conformes a ser relegats al nivell de les classes. Potser seria massa reduccionista argumentar que l'aparició de la paraula professió és una prova de l'arribada del «professionalisme» modern. No obstant això, no és una coincidència. A les darreries del segle XVIII els advocats no es consideraven membres de la noblesa ni de les classes però, emulant els seus homòlegs a França, es van forjar un espai intermedi com a «professionals» amb títols univer-

150. Magarola, *El abogado perfecto*, 23, 31-32.

151. *Ibíd.*, 18, 30.

152. No he trobat una explicació històrica de l'etimologia de la paraula «professió» a Europa. És cert que existia a França al segle XVII, perquè D'Aguesseau la va fer servir. Per a una interessant explicació de l'evolució de les paraules «professió liberal» a Gran Bretanya i França, vegeu Goldstein, *Console and Classify*, 10-15.

153. Per a l'ús del terme «classes» al segle XVIII, vegeu Floridablanca, *Censo español*.

sitaris.¹⁵⁴ Com proclamà Manuel Barba i Roca, «*hacemos profesion de defenderla [la verdad] y enseñarla à los hombres*».¹⁵⁵

ELS ADVOCATS I LA IL·LUSTRACIÓ

Durant la Il·lustració, les noves formes de sociabilitat pública van canviar la forma com els advocats es presentaven en públic. Lenard Berlanstein, al seu estudi sobre el *parlement* de la propera Tolosa de Llenguadoc durant el segle XVIII, ha afirmat que els advocats van deixar de limitar les seves inquietuds intel·lectuals al dret; van ampliar els seus horitzons i la seva presència pública participant en acadèmies reials, assistint a tertúlies regularment, prenent part en concursos d'assaig i poesia i fent incursions a la ciència i la literatura. Respecte a la política, en termes generals eren constitucionalistes; alguns eren versats en els *philosophes*, des de Montesquieu a Rousseau, i la majoria considerava que calia reformar el dret penal i abolir la tortura. Encara que la seva amplitud de mires tenia límits: els advocats no recolzaren les idees radicals que qüestionaven l'Antic Règim i el seu estatus privilegiat en aquest.¹⁵⁶ De forma similar, els estudis sobre l'advocacia anglesa han explicat com alguns advocats de Londres estaven implicats en el radicalisme polític i en moviments de religiosos dissidents, però David Lemmings ha mostrat que l'advocacia «va donar l'esquena a una Il·lustració aprofundida» fent cas omís a les crides a reorganitzar *The Inns of Court* i fins i tot ignorant les propostes de Blackstone, per no parlar de les de Bentham, de donar al dret comú anglès ordre, estructura i coherència filosòfica.¹⁵⁷

De forma similar, a Barcelona, la cúria també tenia una doble cara. Alguns advocats il·lustrats ens van implicar en diverses activitats intel·lectuals, però la majoria, ocupats amb la feixuga tasca d'arreplegar plets i sentències, es donaven per satisfets de moure's entorn el dret romà i les fonts municipals i consuetudinàries, i d'exercir la seva professió a la societat d'on provenien i dins les institucions que els resulta-

154. La paraula «professió» també va acabar fent-se servir col·loquialment per descriure ocupacions manuals, però els censos oficials diferenciaven la «professió» (amb títol universitari) de les «arts manuals»; *EACIC* (1857,1877,1887,1897)

155. Barba y Roca, *Discurso sobre los pleitos*, 3.

156. Berlanstein, *Barristers of Tolouse*, 93-122.

157. Prest, «Law, Lawyers and Rational Dissent», Pue, «Lawyers and Political Liberalism» i Lemmings, *Professors of the Law*, 318.

ven familiars. La Universitat de Cervera, així com altres universitats de la Corona d'Aragó, va emparar i defensà fermament una tradició acadèmica basada en el dret romà i el canònic i exercí una influència duradora en els estudiants que van passar per les seves aules. El destacat catedràtic de Dret Josep Finestres i els seus col·legues van equiparar el renaixement literari no amb el coneixement secular o científic, sinó amb la revifada de l'ensenyament dels jesuïtes.¹⁵⁸ El 1767, quan Carles III expulsà els jesuïtes, el conservadorisme dels acadèmics de Cervera es va intensificar. Com a rector universitari, Finestres va aconseguir rebutjar la reforma il·lustrada del pla d'estudis de dret, promoguda per Campomanes i altres cortesans, que durant la dècada de 1770 es va portar a terme a bona part d'Espanya. A diferència d'universitats com les de Sevilla o Salamanca, a Cervera no s'impartien «noves» assignatures com dret natural o història del dret.¹⁵⁹

Mentre Cervera va ser el baluard del tradicionalisme a Catalunya, Barcelona va ser el centre neuràlgic de la Il·lustració. La Il·lustració oficial es pot trobar a les associacions aprovades per l'autoritat reial: la Cambra de Comerç, el Col·legi de Cirurgia, l'Acadèmia de Matemàtiques de Barcelona, la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País, la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, la de Medicina, la de Bones Lletres i la de Jurisprudència. En aquestes institucions, comerciants, cirurgians, enginyers militars, advocats, metges, aristòcrates, menestrals cultes i fins i tot alguns clergues van digerir i debatre idees filosòfiques. Com que no hi ha un estudi detallat de les acadèmies, no tenim perfils quantitius o qualitius dels seus participants. Tot i així hi ha anècdotes que revelen que alguns advocats de renom estaven entre els homes més públicament il·lustrats de la ciutat. Un d'ells era Francesc Romà i Rosell, que, a més de ser advocat de pobres a l'Audiència, fundà la Reial Conferència de Física Experimental i Agricultura. De forma similar, Manuel Barba i Roca fou membre de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts.¹⁶⁰ Un altre jurista que es va moure dins d'aquests cercles va ser Manuel Sisternes i Feliu, un jansenista valencià i fiscal civil a l'Audiència durant les dècades de 1760 i 1770. Juntament amb Romà, van demanar als funcionaris reials traslladar la Universitat de Cervera a Barcelona perquè fos més accessible per als estudiants i per alliberar-la

158. Aquests cercles són descrits de forma vívida a Finestres, *Epistolari*.

159. Prats, *La Universitat de Cervera*, 293-97.

160. Per la Il·lustració oficial a Barcelona i alguna informació sobre aquests individus, Lluch, *Las Españas vencidas* i Moreu Rey, *El pensamiento il·lustrat*, 117, 121.

—encara que no ho deien tan directament— del professorat tradicional i dotar-la d'un currículum més il·lustrat.¹⁶¹ Encara que aquesta exhortació va caure en oïdes sordes, els liberals del segle XIX van mantenir la demanda. La Universitat es va traslladar a Barcelona, primer a principis de la dècada de 1820 i definitivament durant el següent decenni.

A la vegada, cal tenir cura de no exagerar l'abast de la Il·lustració a Barcelona. Al cap i a la fi, Barcelona era més coneguda per ser «industrial» que per ser «il·lustrada». No era Nàpols ni Edimburg i mai va ser el bressol de pensadors de la talla de Giambatista Vico o David Hume.¹⁶² És revelador que els dos escriptors il·lustrats més prolífics —Antoni de Capmany i Francesc Romà i Rosell— deixessin la ciutat per pastures més verdes. Capmany, un historiador econòmic i pensador constitucionalista, va dirigir-se a Sevilla, on es va unir al cercle intel·lectual de Pablo de Olavide; després van anar plegats a Madrid, on entraren a la Cort. Per la seva banda, Romà va acabar com a regent de l'Audiència de la ciutat de Mèxic, potser el càrrec judicial més important de l'imperi.¹⁶³

Mentrestant, a Barcelona el coneixement científic i pràctic coexistia amb una intensa religiositat. Durant la seva visita, Josep Townsend queda estupefacte en veure més de 100.000 persones de la ciutat i els voltats baixant als carrers durant la Setmana Santa, mostrant una devoció fervorosa. A la vegada, va elogiar les institucions dedicades a la difusió de la ciència: l'Escola Nàutica, l'Acadèmia Militar, el Museu d'Història Natural i quatre biblioteques públiques, tres de les quals pertanyien a organismes eclesiàstics i una dedicada a medicina i cirurgia.¹⁶⁴ No hi havia una biblioteca pública de dret. Al segle XIX l'historiador Josep Coroleu i Inglada va descriure un ambient similar en un relat novel·lat sobre la vida del seu avi barceloní. Explicava que alguns ciutadans dels anys 1790 eren tan pietosos que quan sentien les campanes de l'església deixaven immediatament tot allò que estiguessin fent, per resar l'àngelus. Cada dissabte a la tarda, els monjos dominics portaven a terme una fantàstica processó amb torxes, salmodiant el rosari i atraïent multituds devotes. A la vegada, altres barrejaven fe i escepti-

161. Lluç, «La pràctica econòmica de la Il·lustració», 700.

162. Per a algunes reflexions interessants sobre els límits de la Il·lustració a Barcelona, vegeu Amelang, «Comparing Cities».

163. Per a algunes notes sobre la carrera de Romà, vegeu Lluç «La Catalunya del segle XVIII».

164. Townsend, *Journey through Spain*, 118-19.

cisme i es trobaven a porta tancada en tertúlies privades, on discutien autors prohibits com Voltaire, Dupuis i Volney, amb l'esperança d'haver esquivat la mirada de la Inquisició.¹⁶⁵

La Inquisició ja no era el terrible tribunal de la Contrareforma. Henri Swinburne va remarcar que «els processos de la Inquisició han esdevingut molt suaus»,¹⁶⁶ mentre que Arthur Young explicava que el Sant Ofici s'ocupava sobretot de reprimir els cafès i de processar «les persones de notòria mala fama».¹⁶⁷ Els infractors sense antecedents normalment eren advertits i, encara que el tribunal empresonava els reincidents, era conscient de la necessitat d'evitar processos polèmics contra persones importants. Al segle XVIII la Inquisició feia temps que havia deixat de buscar cripto jueus, però continuava la censura. Dins la seva classificació extraoficial de materials herètics, el dret no es considerava tan perillós com la política o, fins i tot, les novel·les, considerades totes llicencioses. Pel que fa al dret, la Inquisició freqüentment concedia autoritzacions als lectors que desitjaven consultar autors prohibits com Grotius, Pufendorf, Vattel i Montesquieu, una política que indica una moderada tolerància cap a una circulació discreta.¹⁶⁸ Era menys permissiva amb Beccaria, perquè el seu llibre *De los delitos y las penas* contenia dures crítiques contra les inquisicions espanyola i portuguesa. Tanmateix, el llibre havia estat traduït al castellà el 1771, tres anys abans de ser prohibit, i va aconseguir un gran nombre de lectors.¹⁶⁹ Manuel de Lardizábal y Uribe va incorporar la filosofia de Beccaria a la seva pròpia. Per tant, els trets fonamentals de la reforma il·lustrada del dret penal eren fàcilment accessibles, i presumiblement debatuts, per a qualsevol que hi estigués interessat.¹⁷⁰ A Barcelona, la biblioteca del convent del dominics tenia un apartat de llibres prohibits, que podien ser consultats per qualsevol que tingués els contactes adequats per aconseguir una llicència. Per dissuadir els transeünts d'estudiar-los i per evitar que els lectors autoritzats fossin persuadits pels seus

165. Coroleu, *Memorias de un menestral*.

166. Swinburne, *Travels*, 68.

167. Young, *Travels*, 40. Per a una descripció general de l'activitat de la Inquisició, vegeu Moreu Ros, «La actividad del Tribunal de la Inquisición».

168. Per a la circulació àmplia dels llibres prohibits i la concessió de llicències, vegeu Defouneaux, *L'Inquisition espagnole*, 105-68. Per a la censura en general, vegeu Domergue, *La censure des livres en Espagne*.

169. Per a una bona explicació de la influència de Beccaria i Montesquieu a Espanya, vegeu Herr, *Eighteenth-Century Revolution in Spain*, 57-62.

170. Lardizábal y Uribe, *Discurso sobre las penas*.

continguts, els dominics van cobrir els murs amb gràfiques imatges de dimonis sodomitzant pecadors.¹⁷¹

Els advocats tenien més límits respecte a allò que podien escriure que respecte a allò sobre el que podien llegir o parlar. Les referències implícites a autors prohibits en discursos públics indiquen que habitualment se'n parlava en privat. En el paper imprès, però, era més segur referir-se a idees i evitar els noms. Els artífexs de la *Representación a Carlos III* (1760), per exemple, imitaven Montesquieu a *L'esprit de les lleis*, però evitaven citar-ne l'autor: «*La prudencia y la misma razón natural dictan, que siendo diferentes los climas de las provincias y los genios de sus naturales deben ser diferentes sus leyes*».¹⁷² Encara que Voltaire estava prohibit, Manuel Barba i Roca elogià «*un Monarca, de quien se dice que ha hecho sentar la filosofia en el trono...*»,¹⁷³ una clara al·lusió a la relació entre Frederic el Gran i Voltaire. Malgrat que les obres de Voltaire van estar prohibides durant dues dècades, el públic podia captar la referència fàcilment. Ramon de Dou, un professor universitari tradicionalista, en els seus escrits sobre dret criminal mostrava conèixer autors prohibits. Respecte a la pena capital, intensament debatuda a Espanya en aquells moments, era partidari de mantenir-la.¹⁷⁴ No obstant això, com molts dels seus col·legues, Dou defensava la prohibició de la tortura i feia referència a «*la necesidad de moderacion en toda especie de penas*» i a «*la proporcion de las penas con los delitos*» fent servir la terminologia introduïda per Montesquieu i després repetida per Beccaria. L'eminent Dou va fer referència a les lliçons de «*críticos y filósofos de estos tiempos*».¹⁷⁵ Renuent a citar autors prohibits, confiava que els lectors sabien a qui es referia.

Els trets característics de les teories del dret de Voltaire, Montesquieu i Beccaria en termes generals eren coneguts dins els cercles jurídics (fins i tot aquells que mai no els havien llegit). No obstant això, seria un error calibrar la influència de la Il·lustració rastrejant únicament la recepció dels grans *philosophes*. També cal explorar les tendències menys polèmiques que van contribuir a la transformació de la cultura jurídica. Probablement, la característica més important de la

171. Townsend, *Journey through Spain*, 120.

172. «Memorial de Greuges de 1760», a *Projectes i memorials*, 4-19 [6].

173. Barba y Roca, *Discurso sobre los pleitos*, 6.

174. Per a una explicació del debat sobre la pena de mort a Espanya, vegeu Sarrailh, *La España ilustrada*, 292-307, 538-43 i Sánchez-Blanco, *El absolutismo y las luces*, 192-93.

175. Dou y de Bassols, *Instituciones del derecho público*, 7:87, 98, 117 i 8: 280.

II-lustració jurídica «moderada» fou l'ascens de la jurisprudència pràctica a un estatus acadèmic. Això va representar un canvi significatiu. Pels juristes tradicionals, la jurisprudència pràctica –el dret reial espanyol i el dret regional i municipal de Catalunya– era considerada un deure vocacional que s'aprenia a la feina. Quan els professors universitaris ensenyaven dret reial i municipal, es basaven sobretot el *ius commune*, és a dir, els textos, gloses i comentaris romans i canònics. Els nou volums de Dou de *Instituciones del derecho público general de España con noticia particular de Cataluña y de las principales reglas de gobierno en qualquier Estado* (1800-1803) dotava la jurisprudència pràctica de prestigi. Constituïa una enorme realització que reflectia l'esperit «enciclopèdic» de l'època. Tractava matèries que no s'ensenyaven a la universitat però que eren necessàries per a la pràctica professional: el poder judicial, dret penal i procediment i procediment civil i canònic.¹⁷⁶ Una de les principals característiques de la II-lustració era un interès creixent per la pràctica. En filosofia, Immanuel Kant basà la moralitat en la «raó pràctica», més que no pas en la «raó pura». En dret, la puresa (el dret romà) també va cedir terreny ràpidament a la pràctica (el dret reial, municipal i consuetudinari).

No calia ser un eminent catedràtic com Ramon de Dou per escriure sobre jurisprudència pràctica. El *Tratado de la cabrevación según el derecho y estilo del principado de Cataluña*, de Jaume Tos i Urgellés, no aspirava a tenir alçada acadèmica, però és un bon exemple de com els advocats podien compartir la competència adquirida amb els seus col·legues, que al seu torn agraïen que homes pràctics i preocupats pels problemes jurídics habituals tractessin les seves necessitats quotidianes. Aquest breu tractat era bàsicament un llibre d'instruccions, amb formularis de mostra que ensenyaven als advocats com aplicar i defensar reclamacions emfitèutiques. En comptes de llegir amb dificultats les obres dels juristes de l'edat moderna en català i llatí –que Tos havia glossat i destil·lat–, un professional podia fer servir aquest pràctic llibre, escrit en castellà, la llengua dels jutjats, que contenia les seves citacions. Innovador en aquell moment, aquest mètode d'escriptura jurídica va fer-se habitual el segle següent. Jaume Tos i Urgellés, advocat de la casa aristocràtica més important a Catalunya, la del duc de Medinaceli, no era un il·lustrat. El seu tractat evitava tota referència a les llums. Tot

176. Per a Dou i les *Instituciones*, vegeu Meilán Gil, «Don Lázaro Ramón de Dou y de Bassols».

i així, el llibre inaugurà un nou mètode d'exposició, on els professionals es podien adreçar als seus col·legues sense haver d'ajustar-se a una convenció recarregada.

Una altra característica de la Il·lustració jurídica moderada era l'ús d'idees filosòfiques per argumentar la continuïtat, reforma o abolició d'institucions jurídiques. L'àmbit on fou més notori eren els debats entorn l'emfiteusi. Pel que fa a les publicacions al respecte, els comentaristes catalans lloaven les seves virtuts. Cal remarcar que ni tan sols els juristes tradicionals no s'abraçaren a la predictable defensa del feudalisme –la infal·libilitat i la santedat de la llei. Van apel·lar a la felicitat i la riquesa –en altres paraules, la utilitat i l'economia. Jaume Tos i Urgellés, per exemple, sostenia que l'emfiteusi beneficiava tant la pagesia com la noblesa: «*Por este medio una familia errante, pobre, y sin esperanza de mejorar de fortuna, se domicilia en parage fijo. Puede salir de su estado miserable, y llegar, sino á la abundancia, y riqueza, á lo menos á una mediana honradéz, y esplendor*». ¹⁷⁷ Ramon de Dou afirmà després, encara que de manera no gaire convincent, que les teories d'Adam Smith sobre el lliure comerç es podien llegir, o modificar lleugerament, per justificar la continuïtat de l'emfiteusi. ¹⁷⁸ Els dos advocats il·lustrats Manuel Sisternes i Feliu i Francesc Romà i Rosell van proposar no tan sols mantenir l'emfiteusi a Catalunya, sinó expandir-la arreu d'Espanya. Argumentaven que era molt superior als sistemes d'explotació de la propietat del centre i del sud, on els nobles es resistien a concedir el domini útil (per por a perdre el control de la propietat), de vegades deixant gran extensions de terra erma o cultivada pobrament per jornalers. Al seu tractat sobre la reforma agrària jurídica, Manuel Sisternes i Feliu presumia que «*he trabajado por la causa pública*» i «*he procurado contribuir con mis luces é instruccion, sea la que fuere, al beneficio general del Reyno*». ¹⁷⁹

A causa de la censura els advocats evitaren escriure sobre política, amb una notable excepció. Francesc Romà i Rosell va publicar el tractat polític amb més influència a la cort de Carles III. *Las señales de la felicidad y medios de hacerlas eficaces* (1768) contenia un catàleg impressionant de propostes de reforma, crides per l'educació pública, lliure circulació de béns i reforma de la propietat. Estava molt influït per

177. Tos y Urgellés, *Tratado de la cabrevación*, p. I.

178. Dou y de Bassols, *La riqueza de las naciones i Pronta y fácil egecución*.

179. Manuel Sisternes y Felú, *Idea de la ley agraria*, p. XIII. Quant als plantejaments de Romà, vegeu Romà y Rosell, *Las señales de la felicidad*, 16-21.

Instituciones políticas, del baró von Bielfeld, un llibre popular a les corts de Frederic el Gran, Carles III i altres dèspotes il·lustrats d'arreu d'Europa.¹⁸⁰ Romà qüestionà la idea de Montesquieu que l'aristocràcia era la classe dirigent ideal. Sense fer menció al nom del magistrat francès, afirmà que l'aristocràcia sotmet el poble a «*multitud de Soberanos poco moderados*» i formava «*enlaces con que los que gobiernan se hacen mutuamente esclavos de sí mismos*». En el seu lloc, elogiava un govern que fos «*absoluto, moderado é ilustrado*» i una «*Monarquía, en que todo esta subordinado á la voluntad de una persona, que tenga la bondad de medir sus disposiciones por las del derecho natural, de las gentes, y del Estado*».¹⁸¹ Els elogis ostentosos cap a Carles III i els seus ministres eren comuns entre l'advocacia. En un discurs a l'Acadèmia de Jurisprudència de 1779, un altre advocat suplicava «*Levantád, señores, los ojos á los primeros puestos de esta Monarquia. Admirád las elecciones del gran Principe que nos gobierna: sentid sus efectos, mientras la posteridad se prepara para celebrarlos, y para contar tal vez la epoca de engrandimiento de España desde la elevacion de la Juris-prudencia*».¹⁸²

És difícil fer una estimació de fins a quin punt les idees radicals estaven presents en la cúria. La censura evitava que ningú fes públiques les seves opinions subversives. Els advocats de Barcelona mai no van fer res tan agosarat com el Col·legi d'Advocats de Madrid, que el 1770 va atrevir-se a desafiar directament la naturalesa divina de la monarquia i la infal·libilitat papal, proclamant que «*toda ley y providencia, así Eclesiástica como temporal, no obliga ni tiene fuerza sin la aceptación del pueblo*».¹⁸³ Encara que no és possible que els advocats de Madrid compartissin aquesta declaració de manera unànime, és obvi que molts lletrats d'arreu d'Espanya i fins i tot d'Europa, incloent-hi Barcelona, compartien aquesta creença. No resulta sorprenent que un professor de dret de la Universitat de Cervera publicés la rèplica oficial, que era poc més que l'ortodòxia absolutista sense ornaments, pràcticament com si hagués estat escrita directament per Richelieu: «*No aceptar los subditos la ley, sería*

180. Per a la influència de Bielfeld i Romà a la cort de Carles III, vegeu Sánchez-Blanco, *El absolutismo y las luces*.

181. Romà y Rosell, *Las señales de la felicidad*, 137, 153, 154.

182. Domenech y Sabater, *Discurso sobre las obligaciones del abogado*, 30.

183. No he pogut localitzar una reproducció textual d'allò que els advocats madrilenys van escriure, però és tal com es va caracteritzar a la refutació de Mujal, *Desengaño al público*, 47.

resistir á la Potestad esto es al Principe ó Legislador».¹⁸⁴ La pregunta sobre si la sobirania residia en el príncep o en el poble marcà aquella època i fou un tema de discussió habitual en els cercles privats i fins i tot públics que, a causa de la censura, tenia problemes que arribar a la impremta.

En teoria, els plets feudals podien haver estat oberts a la politització. L'elevat grau de litigació emfitèutica fou un clar precursor jurídic dels aixecaments revolucionaris de principis del segle XIX, quan les disputes sobre els drets de propietat podien provocar violència antisenyorial o anticlerical. Els advocats, però, s'esforçaven a amagar qualsevol inclinació radical. Malgrat que les opinions publicades cantaven repetidament lloances a l'emfiteusi, seria ingenu pensar que el consens era unànime. Sens dubte, molts advocats que representaven pagesos pensaven que els barons i l'Església estaven desenterrant dominis que s'havien convertit en obsolets o que intentaven reforçar obligacions feudals que havien caigut en desús o mai no havien existit. Probablement un grapat estava d'acord amb els revolucionaris francesos que van abolir l'emfiteusi, en un intent de garantir la propietat alodial a la pagesia amb drets usufructuaris. Encara que els advocats no s'arriscaven a publicar aquestes opinions, s'esforçaven a desdramatitzar els plets. Els lletrats havien estat acusats freqüentment d'exagerar la importància de delictes menors o discussions familiars, en suggerir que una decisió jurídica podia crear un precedent que condicionés el comportament comú. Més sovint feien el contrari. Es feien càrrec de problemes potencialment explosius, indicatius de divisions socials profundes i els diluïen en plets avorrits, els enfonsaven en piles de papers i el seu resultat depenia de treure l'entrellat d'una sèrie de dades o, en rares ocasions, de dirimir aspectes tècnics de la llei.

En tenim un exemple en el cas de Magí Planas, demandat a l'Audiència el propici any de 1789. Planas havia rebutjat pagar el delme i reconèixer el domini feudal de la Catedral de Barcelona, que reclamava la jurisdicció sobre la seva propietat a l'Hospitalet de Llobregat. En la majoria de casos, els pagesos rebutjaven pagar el delme perquè la seva família feia temps que no ho feia. La resistència a sucumbir a la renovada pressió era indicativa que a molts pagesos no els feia por el purgatori ni creien que l'Església tingués la clau de la salvació. En aquest cas, com en molts d'altres, l'advocat de Planas va defugir qüestions ideològiques i religioses i no es va atrevir a citar fonts filosòfiques. En comp-

184. *Ibid.*, 63. Per a un estudi en profunditat d'aquest debat, vegeu Sánchez Blanco, *El absolutismo y las luces*, 77.

tes d'això, el lletrat afirmà que la catedral no tenia «*particular jurisdicción eclesiástica sobre el territorio en el qual quiera diezmar*» i presentà proves notariales que l'avi de Planas havia comprat a un senyor tots els drets (incloent-hi el dret a cobrar el delme). La Catedral va contestar amb una escriptura notarial on l'avi reconeixia el domini de l'Església i amb el testimoni de pagesos veïns, que afirmaven haver pagat el delme des de temps immemorials. Com probablement succeí en casos similars arribats a l'Audiència, el pagès va perdre.¹⁸⁵

La implantació de les opinions radicals en l'advocacia o la societat continua sent una tema obert: la censura evitava que el contingut de les converses privades arribés a la impremta. Malgrat aquesta limitació, resulta evident que els advocats estaven dividits respecte al grau en què la filosofia havia de condicionar la jurisprudència. Per una banda, els tradicionalistes estaven oberts a la idea que els estudis en dret romà s'havien de complementar amb cursos de jurisprudència pràctica, però es resistien que el «filosòfic» dret natural s'introduís al currículum universitari. Per aquests, alguns arguments filosòfics es podien barrejar amb debats polítics sobre la viabilitat de les institucions jurídiques, sense alterar d'aquesta manera la base de la jurisprudència. Les seves indagacions arribaven a si una determinada institució jurídica era útil, augmentava la felicitat del poble o si afavoria l'increment de la població i de la riquesa. D'altra banda, uns pocs pensaven que la filosofia i l'economia portaven a la completa reorganització del coneixement jurídic i l'educació universitària. Cap advocat de Barcelona va mostrar un coneixement aprofundit de la tradició del dret natural de Grotius, Pufendorf i Thomasius, una escola de pensament jurídic basada en l'axioma que el dret es podia derivar únicament de la raó. Tanmateix, els advocats il·lustrats estaven familiaritzats amb la indicació de Voltaire de deixar-se guiar per aquesta escola. Manuel Barba i Roca, per exemple, proposà que tota la tradició jurídica s'havia de substituir per un conjunt uniforme de lleis que hauria de governar tot el món. Influït per Voltaire, suggerí que seria «*la obra de un filosofo que desde su retiro mira à los hombres no como son, sino como deben ser*».¹⁸⁶ Miquel Magarola estava en desacord: aquesta solució simple i idealista podia «*abrir la puerta al engaño, al enredo, al disimulo de la verdad, á la injusticia*».¹⁸⁷

185. ACA, RA, Pleitos Civiles, 16024; Cabildo de canónigos de la Catedral de Barcelona contra Magín Planas y Pi (labrador).

186. Barba y Roca, *Discurso sobre los pleytos*, 20.

187. *Ibíd.*, 19 i Magarola, *El abogado perfecto*, 24.

Una breu història de la Reial Acadèmia de Jurisprudència evidencia les divisions entre tradicionalistes i il·lustrats. Com altres reials acadèmies espanyoles, era, en gran mesura, la derivació d'una tertúlia de joves advocats que havia madurat durant l'optimista primera dècada del regnat de Carles III.¹⁸⁸ El 1776 van demanar autorització a Madrid per crear una acadèmia on les ments curioses «*se prestasen mutuamente luces*».¹⁸⁹ Segons els seus estatuts fundacionals, també era un lloc per formar els passants de la ciutat, als quals es feia assistir a classes de jurisprudència pràctica dos cops per setmana (excepte els mesos d'estiu), on se'ls instruïa en habilitats forenses, dret civil, penal, municipal, consuetudinari i reial, a banda de procediment.¹⁹⁰ Aquests nobles objectius mai no es van complir. Els fundadors van veure com les seves esperances inicials es desinflaven, ja que els veterans i tradicionalistes van usurpar-los el lideratge i agafaren les regnes de l'Acadèmia. En una carta a un col·lega, Manuel Barba i Roca mostrava les seves frustracions: l'Acadèmia estava «*servilmente atada a las leyes de la Antigüedad*», sense tenir en compte que «*no siempre los más antiguos son los mejores*»; els seus dirigents vivien «*aislado entre sus glosadores del Derecho Romano*»; «*Estos tal vez por aquel amor ridículo y bien ocioso que se contrahe hacia los siglos pasados haciendo muchas veces olvidar los presentes*».¹⁹¹ Els dirigents de l'Acadèmia tampoc estaven satisfets: el 1786 es queixaven que «*no son tantos los Pasantes que asisten en dicha Academia como practican en la Ciudad*».¹⁹² La seva activitat aviat va decaure. El 1788 Carles IV va heretar el tron. Aquest mirava l'advocacia amb una barreja de por i menyspreu, i va deixar de recolzar aquestes acadèmies. L'Acadèmia podria haver continuat reunint-se ocasionalment fins a la invasió napoleònica de 1808 però, si es produïen, aquestes reunions devien ser poc freqüents.¹⁹³

188. El fundadors eren advocats que poc abans s'havien incorporat a la cúria. Per a la fundació de l'Acadèmia, vegeu Guàrdia i Canela, «L'acadèmia i el Col·legi d'advocats». Per a l'evolució de les tertúlies a reials acadèmies, vegeu Sarrailh, *La España il·lustrada*, 230-32.

189. Per a fragments de la sol·licitud original, vegeu Antonio M. Borrell y Soler, «Anales académicos. Discurso del Presidente», *Revista Jurídica de Cataluña*, núm. 4, (juliol-agost 1955): 394-407 [394].

190. *Ordenanzas de la Academia de Jurisprudencia*. Per a l'assistència obligatòria dels passants, vegeu ACA, RA, llig. 86, «Carta Acordada, 30 de Marzo de 1784».

191. Aquestes cartes són citades a Vilar, «Els Barba, una família il·lustrada», 66, 76.

192. ACA, RA, reg. 933, p. 61.

193. El 1842, Josep Bertran afirmà que l'Acadèmia va continuar existint fins a la invasió francesa el 1808. Vegeu, *Acta de la primera sesión inaugural*, 34. No queda clar que fos així. Les reunions haurien estat informals, de manera que va deixar d'actuar d'acord amb els seus

Amb l'ascens de Carles IV, la relativa harmonia entre la Corona i la cúria va desaparèixer. La política reial no es va fer manifestament «antil·lustrada», però tendia a seguir la línia de pensament que considerava que la proliferació d'advocats era un problema social. Com va passar en molts aspectes d'aquest regnat, el rei estava sota la influència dels fets revolucionaris a França, on gairebé la meitat dels representants del Tercer Estat a l'Assemblea Nacional i més de dos terços dels diputats de l'Assemblea Constituent eren juristes.¹⁹⁴ Si tenia algun dubte sobre la perillositat dels advocats, el devia perdre el 1793, quan un ferotge advocat i jutge d'Arras, anomenat Robespierre, va oficiar l'execució de la família reial francesa, emparentada amb els Borbons espanyols. El 1794 Carles IV declarà la guerra al Directori y prohibí l'ensenyament del dret natural. Això va tenir pocs efectes a Cervera, on els professors ja havien rebutjat la incorporació d'aquesta matèria als plans d'estudis. Per contra, els funcionaris reials sospitaven dels advocats de Barcelona. El rei instruï els magistrats de l'Audiència perquè castiguessin «*algunos profesores [abogados] que se apartan del verdadero estudio empleandose esta lectura obras arriesgadas y perniciosas imbuiendose de ideas falsas, doctrinas seductivas*».¹⁹⁵

Aquest tret d'advertència es va acompanyar d'un intent molt clar de limitar la quantitat d'advocats. El 1794 el Consell Reial va ordenar reduir gradualment el seu nombre a Madrid a 200 i poc després es va donar a Barcelona un límit més draconia: 100. Altres audiències van rebre limitacions similars.¹⁹⁶ A més, l'educació jurídica es va fer més llarga i àrdua. El 1802 la monarquia va considerar que un grau de batxiller de quatre anys ja no era suficient perquè els advocats iniciessin la seva passantia i decidí que tots els lletrats havien de ser llicenciats, cosa que significava com a mínim vuit anys d'estudi. El 1807 es va ampliar a la suma astronòmica, punitiva, de deu anys.¹⁹⁷ La teoria era que una

estatuts. Els registres de l'Audiència rarament al·ludeixen a l'Acadèmia durant la dècada de 1790 i no ho fan durant la primera dècada del segle XIX. La darrera publicació que he localitzat és de 1789: Magarola, *El abogado perfecto*.

194. Per a aquestes xifres, vegeu Maza, *Private Lives and Public Affairs*, 87.

195. ACA, RA, reg. 1214, p. 348.

196. *Novísima recopilación*, llibre 5, títol 22, llei 29. La *Novísima recopilación* recull l'ordre de reduir el nombre d'advocats a 200 a Madrid i en registra una altra que requeria reduir el nombre d'alts càrrecs judicials en proporció a la població. L'ordre dels 100 advocats a Barcelona es va publicar per primer cop el 25 d'abril de 1795. Està arxivada amb successives ordres de límits de 100 advocats a ACA, RA, exp. (1829), caixa 99, núm. 155.

197. Per compensar el temps addicional que l'estudiant havia de passar a la universitat, l'aprenentatge formal es va reduir a un any (1802) i després es va abolir (1807). Això no

formació jurídica més llarga només seria accessible per als fills de les famílies riques. També es creia que els homes que havien passat vuit anys en una classe universitària, sota la supervisió d'un professorat tradicionalista, serien menys propensos a les idees radicals que aquells que només n'hi havien passat quatre, abans de mudar-se a les ciutats per continuar l'aprenentatge.¹⁹⁸ No resulta sorprenent que molts es ressentissin d'aquestes lleis. El 1811 els liberals espanyols, reunits a les Corts de Cadis, van criticar los «*planes absurdos á las Universidades*», reflex del «*despotismo*» i «*muy perjudicial al monopolio de las luces*». L'intent de limitar el nombre d'advocats tenia com a conseqüència «*estancar el entendimiento y los talentos*». Si es permetia la continuïtat d'aquestes lleis, implicarien que «*llegará tiempo en que esa ilustre profesion no pueda ser ejercitada si no es por ignorantes y necios*». Val la pena esmentar que en aquells moments ja es preferia l'expressió «il·lustre professió» a «noble professió».¹⁹⁹

Les mesures de Carles IV, dissenyades per evitar que els advocats espanyols esdevinguessin com els seus homòlegs francesos i per fer de la cúria un grup més reduït, amb homes rics i conservadors, sembla que van ser poc efectives. Encara que és possible que les reformes educatives possessin el títol de dret fora de l'abast dels fills de classes populars i per tant fessin més lent el creixement de l'advocacia, aquesta no es va reduir. L'ordre reial que instituïa un *numerus clausus* fou ignorada, ja que els magistrats de l'Audiència van fer servir un dret de reprovació que no existia sobre el paper, però aparentment sí a la pràctica.²⁰⁰ Durant la vigília de la invasió napoleònica de l'any 1808, el nombre de lletrats que hi havia als registres de l'Audiència augmentà i es va mantenir en

significa que els advocats deixessin de passar un període de passantia. Més aviat, significava que no calia acreditar-lo per examinar-se a l'Audiència. Per a aquestes lleis, Peset Reig, «La formación de los juristas».

198. Peset Reig, «La recepción».

199. DSC, 10 d'abril de 1811, p. 853-54.

200. ACA, RA, exp. (1829), caixa 99, núm. 155. En aquest expedient, datat el 1829, el fiscal reial del Consell Reial ordenava a l'Audiència «*establecer un Colegio de Abogados en esta ciudad conforme lo expuso en el Acuerdo en 25 de Abril de 1795 y repitió en 14 de Abril de 1804 de cuyos informes se acompañe copia, expresando el número de Abogados de que deve componerse el Colegio no deve pasar de ciento: por el orden de antigüedad de titulos de los avecindados en la misma*». Aquest expedient inclou còpies de les ordres de 1795 a 1804. Tanmateix, no queda constància d'aquestes ordres ni en el registre de 1795 ni tampoc en el de 1804. Durant els anys trenta del segle XIX Pere N. Vives i Cebrià també va esmentar que el *numerus clausus* mai no es va aplicar. Vegeu Vives y Cebrià, *Los Usages y demás derechos de Cataluña*, 1:24.

un mínim de 245.²⁰¹ Sembla que aquest guió es va seguir arreu: el Consell Reial també intentà imposar un límit de 100 advocats a València, també infructuosament.²⁰² Com era previsible, els advocats no van deixar de llegir «*obras arriesgadas y perniciosas*» ni a Barcelona ni enlloc d'Espanya. El revolucionari de Buenos Aires Manuel Belgrano rememorava el seu despertar polític quan era estudiant de dret a Salamanca: «*Como en la época de 1789 me hallaba en España y la revolución de Francia hiciese también la variación de ideas... se apoderaron en mí las ideas de libertad, igualdad, seguridad, propiedad...*».²⁰³

LA VIGÍLIA DE LA INVASIÓ NAPOLEÒNICA

Quan les tropes napoleòniques van ocupar Catalunya el 1808 van avaluar la qualitat de la justícia, per així implementar reformes i fer més fluida l'annexió del Principat a França. Sota el seu punt de vista, la situació era deplorable. El 1812 un funcionari bonapartista informava que l'Audiència i els tribunals inferiors eren tan corruptes que hi havia procediments rutinaris perquè els assassins compressin veredictes. Afirmava que «la majoria d'advocats sense fortuna es guanyen la vida amb les disputes entre famílies i particulars. La corrupció dels tribunals actuals no permet creure que l'advocacia quedi exempta del contagi general».²⁰⁴

Aquestes acusacions s'han de llegir en el seu context històric. Els francesos mostraren un ostensible menyspreu per gran part del que van trobar a Espanya. Influïts per la «llegenda negra» forjada per Richelieu i reiterada per Montesquieu, consideraven els espanyols supersticiosos, obscurantistes, despòtics, cruels i de raça inferior. Encara que els catalans eren considerats ètnicament diferents (almenys tenien una mica de sang franca) i els veien com més pràctics i industrials, els descrivien com un col·lectiu garrepa, contenciós, recalcitrant, que històricament havia manipulat les lleis del Principat per defensar interessos mesquins i evitar les càrregues fiscals.²⁰⁵ Les autoritats napoleòniques volien refer el dret i les institucions judicials; per tant, tenien molts incentius

201. ACA, RA, llig. 156, «Lectura de las Ordenanzas, 2 Enero de 1808».

202. Peset Reig, «La recepción», 125.

203. Citat a Elliott, *Empires of the Atlantic World*, 395.

204. Citat a del Pozo Carrascosa, «La introducción del derecho francés», 196.

205. *Ibíd.*

per justificar els seus esforços i confirmar els seus prejudicis exagerant l'extensió de la corrupció. Tot i així, les seves observacions no s'han de descartar completament com a producte d'idees preconcebudes i motivacions ulteriors. La corrupció judicial rampant era una queixa recurrent, però val la pena assenyalar que fins i tot als francesos, que es tenien per avançats, no els resultava pertorbadora l'existència de molts advocats «sense fortuna», sinó que aquests depenguessin dels plets per guanyar-se la vida. De fet, gran part d'allò que es descrivia com a «corrupció» era, en molts sentits, la justícia tal com la coneixem ara. Els advocats estaven motivats pel benefici econòmic i al tombant de segle aquest fet, una característica clau –o potser taca inesborrable– de la professió contemporània, escandalitzava molts observadors. L'escepticisme il·lustrat feia que la veritat no fos absoluta, sinó una qüestió de perspectiva. En conseqüència, la justícia va deixar de ser distribuïda caritativament per reis i nobles per ser reivindicada agressivament per persones de diferents procedències socials.

En la vigília de la invasió napoleònica de 1808 els advocats havien aconseguit superar les aspiracions nostàlgiques manifestades a la *Representación a Carlos III* (1760), on reclamaven al monarca restablir miraculosament la seva antiga grandesa i rang de nobles. Al llarg del segle XVIII s'havien recuperat de la reducció dels litigis, s'havien reconciliat amb els seus orígens populars, s'adreçaven a una clientela de classes mitjanes i havien augmentat la seva dedicació al dret mercantil. No tots els advocats eren «il·lustrats», ni compartien la mateixa forma de veure les coses. Alguns tenien idees tradicionals; altres aplicaven el pensament filosòfic i econòmic a la seva pràctica professional i uns pocs demanaven una revisió radical de la jurisprudència. La majoria van continuar treballant com sempre, ansiosos per defensar la utilitat de la seva professió quan calgués. En superar la seva afecció a la noblesa, van adoptar una ètica basada en el talent, el mèrit, l'honestedat i la perícia. Sense gremi ni orde, van treballar en un sistema judicial burocratitzat i corrupte, però relativament lliure de cerimònies paralitzants. En conclusió, començaven una època de revolució política i industrial molt ben preparats per enfrontar-se als canvis que els esperaven. Tot i que la remor de la Revolució Francesa no estava tan lluny, no s'imaginaven la violència i la profunditat dels reptes que suposava. Com a tot arreu, la Il·lustració fou la calma abans de la tempesta.

LA PROFESSIÓ LIBERAL. GUERRA, REVOLUCIÓ I REPRESSIÓ

¿Juráis a Dios nuestro señor y a sus santos quatro evangélicos en forma de derecho, que defenderéis la Concepción de nuestra señora que así mismo a los Pobres de Valde y que usaréis y procederéis bien y legalmente en vuestro oficio, y cumpliréis a todo aquello que está prevenido por S. Mag. en las Ordenanzas de esta Real Audiencia y demás Ordenes y Pragmáticas Reales?

Jurament que es prenia als advocats durant l'Antic Règim
(1714-1808, 1813-20)

¿Juráis a Dios y por los Santos Evangelios defender la Purísima Concepción de la Virgen María, Madre y Señora nuestra, guardar la Constitución política de la Monarquía, ser fiel al Rey, ejercer bien y fielmente la profesión de Abogado, defender los pobres de valde, y cumplir las ordenes superiores, decretos y Ordenanzas del Tribunal?

Jurament que es prenia als advocats durant el Trienni Liberal
(1820-23)

¿Jurais por Dios y por los Santos evangélicos defender la Purísima Concepción de la Virgen Nuestra Señora; que no pertenecéis ni habéis pertenecido a ninguna Logia ni asociación secreta de qualquiera denominación que sea ni reconocéis el absurdo principio de que el Pueblo es arbitro en variar la forma de los gobiernos establecidos; ser fiel al Rey; defender los derechos de su Soberanía; desempeñar bien y legamente vuestro oficio y servir a los Pobres en Valde?

Jurament que es prenia als advocats durant la Dècada Ominosa
(1823-33)

Fins ara, l'estudi dels advocats i la revolució s'ha centrat gairebé exclusivament en la Revolució Francesa.²⁰⁶ Tocqueville va ser el primer a tractar d'entendre la paradoxa que els advocats, que tenen «*los gustos y las costumbres de la aristocracia*» i una «*instintiva inclinación al orden*» haguessin «*contribuido singularmente a derribar la monarquía francesa*». L'autor raonà que malgrat que els advocats tinguessin un alt estatus sota l'absolutisme, havien estat exclosos del poder polític. En produir-se aquest fenomen, «*los juristas serán agentes muy activos de la revolución*».²⁰⁷ Per Tocqueville, aquesta regla no només s'aplicava a França, sinó que també a altres estats; els advocats van encapçalat rebel·lions contra l'autoritat quan no participaven en l'elaboració de les lleis que estudiaven i feien servir. Investigacions recents han confirmat aquesta descripció d'una advocacia revolucionària i amb certa qualificació. Els historiadors han descobert que la majoria dels advocats d'elit, els professionals que pledejaven als *parlements*, es van sentir desconcertats pels esdeveniments i, en conseqüència, van retirar-se de la vida pública o es van desviar a càrrecs burocràtics, com a forma de guanyar-se la vida. Uns pocs van convertir-se en personalitats polítiques importants, però n'eren l'excepció. Per contra, els estrats mitjà i baix de l'advocacia foren més emprenedors. Nombrosos jutges i advocats de tribunals inferiors van aprofitar les oportunitats, s'abalançaren sobre els càrrecs de poder, participaren en assemblees legislatives locals i nacionals, continuaren litigant i aconseguiren cobejats càrrecs de magistrat que anteriorment els havien estat vetats.²⁰⁸

Centrant-nos en Barcelona, podem afegir un altre pilar en aquest interessant –tot i que poc tractat– objecte d'estudi. Com a col·lectiu, els advocats de Barcelona també eren revolucionaris i mostraven divisions similars, entre els homes més joves i menys reputats, proclius a l'activisme, per una banda, i els advocats veterans i consolidats, que, amb excepcions, tendien a evitar implicar-se en política, per l'altra. Tanmateix, la història no és la mateixa en ambdós països. Els advocats elegits per l'Assemblea Nacional Francesa, imbuïts per l'esperit revolucionari,

206. Tan sols hi ha hagut un intent de teoria comparativa: Burrage, «*Revolution as a Starting Point*». Aquest article se centra en els canvis en les institucions, més que no pas en els mateixos advocats.

207. Tocqueville, *La democracia en América*, 125-126.

208. Quant als advocats i la Revolució francesa, vegeu Dawson, «*The Bourgeoise de Robe in 1789*», i *Provincial Magistrates and Revolutionary Politics*; Berlanstein, *Barristers of Toulouse*, 166-70; Fitzsimmons, *Parisian Order*; Woloch, «*Fall and Resurrection of the Civil Bar*» i Leuwers, *L'invention du barreau français*, 231-64.

és a dir, l'«ideal de la sublimitat de la Nació»,²⁰⁹ van legislar contra els interessos de la seva pròpia professió. Per contra, els esdeveniments a Barcelona i a tot Espanya mai no van tenir aquest caire utòpic. Els advocats espanyols van barrejar estratègicament les seves preocupacions professionals amb aquelles referides a la sobirania de la Nació. En una perspectiva comparada, l'estudi dels advocats de Barcelona és particularment clarificador, perquè la revolució liberal espanyola fou, de fet, més representativa d'allò que va succeir a Europa meridional i occidental. Els revolucionaris i reformadors del continent europeu van trobar més viable la fórmula espanyola d'una monarquia constitucional que no pas l'ideal republicà radical de la França jacobina o els Estats Units. De vegades s'oblida que la paraula «liberal» es va encunyar a Espanya durant les guerres napoleòniques, quan els representats al primer congrés constituent, les Corts de Cadis (1810-14), van autoanomenar-se orgullosament *liberales* i promulgaren una constitució que serví arreu d'avantprojecte. Aquesta anàlisi dels advocats de Barcelona, per tant, dona un punt de vista privilegiat per analitzar els vincles entre els advocats, la revolució i el liberalisme europeu en general.

Conseqüentment, aquesta història no es pot tractar com un estudi de cas aïllat. El començament de la revolució a Espanya formava part d'una sèrie d'esdeveniments que començaren a França el 1789 i van tenir repercussions per tot el continent. Com que la Revolució Francesa iniciava la seva fi justament quan l'espanyola començava, els advocats –com altres homes i dones cultes– van poder escollir quins models valia la pena imitar i quins s'havien de descartar. Encara que la Revolució Francesa ensenyava que el govern constitucional podia obrir àmplies oportunitats perquè els advocats ascendissin a la judicatura i a les assemblees legislatives populars i per convertir-se en líders nacionals, també demostrava que la sobirania popular se'ls podia girar en contra. Durant la fase més radical de la Revolució, els jacobins van considerar els «col·legis» i «ordes» d'avocats com a antiquades corporacions d'Antic Règim i els va abolir juntament amb els gremis, per tal que qualsevol ciutadà es pogués dedicar a la representació jurídica. El 1793 també es van suprimir les facultats de dret. Aquestes reformes tenien el seu origen en la noció radical, basada en prejudicis populars legitimats filosòficament pels escrits del Voltaire, que els advocats, proveïts amb volums de comentaris contradictoris, tendien a prolongar i exacerbar

209. Fitzsimmons, *Parisian Order*, 194.

els conflictes, més que no pas a resoldre'ls.²¹⁰ Com és sabut, la vessant judicial de l'experiment revolucionari francès va fallar estrepitosament. L'advocacia fou dominada per individus de competència desigual, molts dels quals tenien concepcions del dret i el procediment elementals i instintives. A més, els tribunals revolucionaris, particularment els penals, administraren un model de justícia abominable. El 1804 Napoleó va restablir el monopoli dels advocats en la representació jurídica, encara que els ordes d'advocats no es van restaurar oficialment fins al 1810.

En iniciar-se la revolució a Espanya, els advocats eren conscients que calia evitar aquesta agònica experiència. El desastrós historial de la justícia amateur a França va afavorir els lletrats d'altres contrades. L'assalt a l'advocacia es va veure com una més de la sèrie de mesures perilloses i utòpiques que finalment van portar al Terror i que pervertiren el curs de la revolució. A Espanya els advocats mai no van haver d'enfrontar-se a la desprofessionalització, és a dir, al final del seu monopoli en la representació jurídica. Tampoc van haver de fer front a crides per adoptar el sistema prussià, en el qual advocats i procuradors s'havien de fusionar en un sol tipus de professional (el *justizcommisar*), el nombre dels quals s'havia de limitar. Durant la Revolució Francesa es va intentar aplicar una versió d'aquest sistema, igualment sense èxit. Els advocats d'arreu temien la implementació d'ambdós models, ja que podien transformar radicalment el seu *modus vivendi* i, com a mínim, eren la recepta per a una desocupació massiva. Amb un ull en la Revolució Francesa i l'altre en la pròpia, els representants a les Corts de Cadis el 1811 es van comprometre a mantenir el monopoli dels advocats en la representació jurídica i a prohibir la implantació de *numerus clausus*. Per cert, la proscripció de les limitacions numèriques es va promulgar el mateix dia que s'abolia la tortura.²¹¹ D'aquesta manera l'accés a la professió i el triomf de la Justícia es consideraven sinònims i, segons un diputat, s'equiparaven a «*la ilustración y utilidad pública*».²¹²

L'experiència dels advocats de Barcelona pot servir per aclarir què va succeir en altres territoris europeus, perquè la revolució espanyola fou imitada arreu. A principis del segle XIX la Constitució de 1812 va servir de model per a tot el continent, i fins i tot fou implantada breument a Nàpols i el Piemont a principis dels anys vint. En llocs tan llunyans com

210. Voltaire, «Law» i «Laws», a *Philosophical Dictionary*, 64-108.

211. *DSC*, 22 d'abril de 1811, p. 910.

212. *DSC*, 10 d'abril de 1811, p. 854.

Rússia, els revolucionaris consideraven el liberalisme espanyol exemplar.²¹³ Es va dissenyar per enterrar l'Antic Règim a la vegada que evitava la democràcia descontrolada de la Revolució Francesa, de manera que representava una alternativa tant a l'absolutisme com al republicanisme democràtic. A la llarga, la fórmula acceptada pels liberals europeus fou la monarquia constitucional amb un sufragi restringit. És el que va succeir a França quan la Revolució de Juliol de 1830 va portar a una monarquia parlamentària on tan sols un 3% de la població podia votar. De manera similar, a la Gran Bretanya la Llei de Reforma de 1832 situà el sufragi entorn el 5%. La Constitució de 1812, també vigent durant el Trienni Liberal (1820-23), gairebé proclamava el sufragi universal masculí, però els liberals, després de ser testimonis de la guerra i la repressió, van perdre la fe en les masses. La Constitució de 1837 limitava el sufragi al 5% de la població, mentre que la de 1845 el reduïa a entorn l'1%: podien votar aproximadament uns 100.000 homes adults propietaris, comerciants o professionals, entre una població de 10 milions d'habitants.²¹⁴ Per molts, això és comprensible a causa de la reduïda classe mitjana i els baixos nivells d'alfabetització espanyols, en comparació amb França o la Gran Bretanya. Com veurem, els advocats de Barcelona van ser claus per ajudar a forjar aquest camí elitista –però tot i així revolucionari– que abolí els privilegis aristocràtics i els gremis, va desamortitzar els béns eclesiàstics i comunals, instituï el parlamentarisme, el lliure comerç i, en el procés, van augmentar les oportunitats per als advocats.

Així doncs, la revolució liberal era tant una «revolució d'advocats» com una «revolució burgesa».²¹⁵ Si s'analitzen les demandes de la plataforma política liberal, no es pot ignorar fins a quin punt els lletrats en van sortir beneficiats. Certament, l'abolició dels gremis i l'augment de l'alienabilitat de la propietat van complaure els comerciants, però els advocats també en van treure molt profit. Amb l'establiment del parla-

213. Per a la influència del liberalisme revolucionari espanyol a Europa durant la dècada de 1820, vegeu Bayly, *The Birth of the Modern World*, 107, 295.

214. Per a l'abast del sufragi, vegeu Burdiel, «Liberal Revolution: 1808-1843», 27; i Cruz, «Moderate Ascendancy: 1843-1868», 43. Per al resultat «poc democràtic» de la revolució liberal espanyola, vegeu Ruíz Torres, «Liberalisme i revolució».

215. La crítica clàssica a l'expressió «revolució burgesa» pel que fa a Espanya és Álvarez Junco, «A vueltas con la revolución burguesa». Per a un bon estudi de la «revolució liberal» espanyola, vegeu Burdiel, «Myths of Failure, Myths of Success». Per a un bon examen de la continuïtat i els canvis entre els grups de classes mitjanes a Madrid, vegeu Cruz, *Gentlemen, Bourgeois, and Revolutionaries*.

mentarisme, van esdevenir representants en cambres municipals, provincials i nacionals. La separació de poders va afavorir la independència de l'advocacia i la judicatura. La promesa d'eradicar la notòria corrupció judicial va donar a advocats qualificats l'oportunitat d'ascendir a càrrecs de jutge, fiscal i secretari judicial. Una enumeració de drets individuals no només protegia els ciutadans contra l'arbitrarietat, sinó que donava als advocats més llibertat per a la defensa pública dels seus casos; fou el cas del dret de representació, que va permetre que els lletrats representessin clients en tribunals comercials i penals, on abans havien patit restriccions. Finalment, la croada liberal per expulsar els ordes religiosos, vendre les seves propietats i reduir dràsticament el poder de l'Església significà que els advocats van substituir els capellans i monjos com a professió més poderosa dins l'Estat i la societat. Sovint s'ha afirmat que el liberalisme era una ideologia de la «burgèsia», però aquesta, segurament, només és la meitat de la història. Estava infós per les preocupacions dels advocats que, fins a cert punt, l'articulaven en funció dels seus interessos. Com Tocqueville va subratllar respecte als Estats Units, «*Los juristas forman, en Estados Unidos, un poder al que se teme poco, que apenas se percibe, que no tiene bandera propia [...] pero envuelve a la sociedad entera, penetra en cada una de las clases que la componen, la fermenta en secreto, actúa sin cesar sobre ella sin que lo sepa, y acaba moldeándola según sus deseos*».²¹⁶

Òbviament, quan les tropes napoleòniques van creuar els Pirineus el febrer de 1808 i inauguraren l'era revolucionària a Espanya, ni els advocats ni ningú sabien què els esperava. Tampoc van actuar conforme un pla estudiat per fomentar el canvi polític i treure'n profit. Van reaccionar a situacions, debatre idees, canviar d'estratègia, cometre errors i feren ajustos, actuant per assaig i error. El camí que anava de les aspiracions democràtiques de 1812 al desenllaç elitista de principis dels anys quaranta estava pavimentat amb violència i períodes alterns de revolució i repressió; alguns advocats eren més experts en negociar situacions precàries que d'altres. Com a grup, els lletrats van emergir com a valuosos intermediaris capaços de reconciliar les demandes incompatibles de grups diversos. Amb orígens heterogenis i gran varietat de clients, tenien una perspectiva única de les pors i ambicions dels homes i dones dels diferents grups socials, que tenien molt a perdre i guanyar amb la desintegració del l'Antic Règim. Cal remarcar que no

216. Tocqueville, *La democracia en América*, 132.

tots els advocats anaven a l'una; dins la cúria també hi havia professionals contraris i escèptics de diverses edats, orígens, idees i fidelitats. El desafiament, per tant, és reconèixer la diversitat, alhora que se segueixen les tendències generals, a més de distingir entre els advocats que van convertir-se en dinàmics agents polítics i aquells que es van allunyar de la controvèrsia. La resta d'aquest capítol fa justament això. Tot reconeixent la diversitat de l'advocacia, analitza com els advocats van participar en la revolució; van navegar a mig camí entre la democràcia i l'absolutisme i, en equilibrar els seus ideals polítics amb les seves preocupacions pràctiques, contribuïren a modelar el liberalisme com a un *ethos* d'elit.

LA REVOLUCIÓ ESPANYOLA I LA GUERRA DEL FRANCÈS (1808-1814)

El febrer de 1808 tropes franceses i italianes van ocupar Barcelona, Madrid i altres ciutats, i van fer pujar Josep Bonaparte al tron. Els advocats tenien molts motius per preocupar-se. Encara que els antecedents de Napoleó eren millors que els dels jacobins, només havia restablert el monopoli dels advocats en la representació jurídica com a mitjà per donar estabilitat a un sistema judicial fora de control. De fet, Napoleó sospitava dels advocats i no dubtava a denigrar-los en públic. Incrèdul de la utilitat d'una judicatura autònoma i de la separació de poders, considerava l'advocacia un mal necessari, que el Ministeri de Gràcia i Justícia havia de controlar de prop.²¹⁷ Si algú tenia algun dubte sobre si Josep coincidia amb el seu germà, es va clarificar l'octubre de 1809, quan el nou rei d'Espanya va emprendre la reorganització dels tribunals consulars. Seguint el precedent francès, va excloure els advocats i procuradors dels tribunals mercantils i prohibí que els jutjats ordinaris n'assumissin la jurisdicció. L'escenari s'havia preparat a les Corts de Baiona, congrés constituent dels espanyols partidaris dels francesos, on els delegats es van queixar que els advocats s'entremetien contínuament en els assumptes comercials.²¹⁸ El fet que els lletrats no poguessin accedir a aquests tribunals no era un afer menor. El dret mercantil era una font de negoci i representava una àrea de futur creixement, molt lucra-

217. Fitzsimmons, *Parisian Order*, 162.

218. Rojo, «José Bonaparte (1808-1813) y la legislación mercantil», 139-43.

tiva. Per a molts, aquesta prohibició era precursora d'altres que restringirien l'autonomia i la capacitat de maniobra dels advocats. A Barcelona els lletrats tenien una altra raó per preocupar-se. El pla era que Catalunya s'integrés directament a França, fent que els seus residents i advocats es regissin per les lleis i codis francesos.

La resistència espanyola a l'ocupació es va anomenar inicialment la «Guerra del Francès» o «la revolució d'Espanya», tot i que i finalment es va denominar la «Guerra de la Independència».²¹⁹ Va ser un conflicte complicat on ambdós bàndols reclutaren homes d'ideologies diverses. El fet que un advocat il·lustrat esdevingués un col·laboracionista o un patriota, per exemple, depenia de si s'inclinava pel bonapartisme o pel liberalisme com a millor fórmula de progrés. Com que la Gran Bretanya va estar present a la península Ibèrica lluitant en el que va anomenar «Guerra Peninsular», les lleialtats de vegades depenien de si pensaven que la Gran Bretanya o França eren l'exemple a seguir o l'enemic. Pel que fa als advocats partidaris de l'absolutisme, la majoria se sentien atrets per la resistència, ja que consideraven la guerra un conflicte dinàstic entre els Bonaparte i els Borbons, encara que alguns van col·laborar amb els francesos per quedar-se a Barcelona i protegir les seves famílies i propietats. En general, el mapa polític era diferent del de les guerres internacionals del període modern. Prèviament, els braços catalans s'havien unit amb els enemics de Castella, però durant la Guerra del Francès els catalans més polititzats eren patriotes espanyols. Els advocats de Barcelona es van trobar en ambdós bàndols però, a l'igual que la resta de la població, tendien a donar suport a la causa patriòtica.

Entre els afrancesats hi havia un grapat d'advocats il·lustrats de Barcelona, que pensaven que la missió dels francesos era lliurar el país del despotisme polític i la superstició religiosa, malalties que havien assolat la societat espanyola per molt de temps. Era el cas de Juan Madinaveytia, fiscal de l'Audiència durant la monarquia de Carles IV. Com que corria el rumor que era un seguidor fanàtic de Voltaire i Montesquieu, havia tingut problemes amb la Inquisició. A canvi de la seva col·laboració amb els francesos, el 1809 fou designat regent de l'Audiència bonapartista. Per contra, Ramon Casanova era un advocat afrancesat que prèviament no havia estat un jurista de renom. Poc convençut de les virtuts de l'exercici privat –tal com van fer d'altres– va fer servir

219. Pel nom de «Guerra de la Independència», vegeu Álvarez Junco, *Mater Dolorosa*, 119-28.

els seus coneixements jurídics per convertir-se en un pròsper agent per a comerciants estrangers. Un funcionari francès el va descriure, desconfiat, com a «prou il·lustrat per ser admirador de Sa Majestat Imperial i Reial».²²⁰ No obstant això, es va convertir en un col·laborador entusiasta. Designat cap de la policia i magistrat de l'Audiència, Casanova va mantenir l'ordre amb mà de ferro, i si això no era prou per provocar la ira dels seus compatriotes, també dirigia una banda d'agents que saquejaven les propietats d'aquells que havien fugit de la ciutat. Semblava un personatge sortit de la Revolució Francesa: quan va acabar la guerra va anar a parar a la presó, condemnat per haver assassinat i robat un prestador milanès.²²¹

La majoria dels advocats il·lustrats no van recolzar els francesos. Tant Madinaveytia com Casanova –el nucli dur en els inicis de l'ocupació– eren coneguts per les seves tendències autoritàries, ambició implacable i nivell de vida ostentós. No eren el tipus d'home que persuadeix els altres amb la sofisticació de les seves idees, els seus poderosos arguments o la bellesa de la seva oratòria; més aviat eren dels que tendien a amenaçar, per forçar l'obediència. Tot i que altres lletrats afrancesats eren menys oportunistes i tenien més bona reputació, la majoria dels juristes il·lustrats recolzaren els patriotes liberals. Barcelona no fou l'escenari d'una resistència heroica, com succeí en els setges de Saragossa i Girona; ni els seus habitants es van aixecar en armes contra els francesos, com va passar a Madrid el maig de 1808. El maig de 1809 les autoritats napoleòniques –dirigides per Madinaveytia i Casanova– van reprimir brutalment una conspiració patriota. A partir d'aleshores, els barcelonins es van mantenir intimidats i paralitzats. Malgrat la calma tensa de Barcelona, Catalunya fou una de les regions espanyoles on els francesos van tenir més dificultats per imposar la seva hegemonia. Les tropes imperials mai no van pacificar el camp català. Van ampliar gradualment el seu control de les poblacions més importants, fins que les pèrdues davant els britànics en altres punts de la península Ibèrica –combinades amb l'alt preu pagat pels seus exèrcits a Rússia i Europa oriental– van forçar-les a iniciar la retirada a finals de 1813. Barcelona va estar ocupada des de febrer de 1808 fins a la tardana data de maig de 1814.

220. Citat a Ramisa, *Els catalans i el domini napoleònic*, 323.

221. Per a les biografies de Casanova i Madinaveytia, vegeu Riera i Fortiana, *Els afrancesats a Catalunya*, 266-94 i Ramisa, *Els catalans i el domini napoleònic*, 304-6, 322-36. Vegeu també JRG, *Quadro de horror*.

Molts advocats que havien recolzat idees il·lustrades –o fins i tot democràtiques– sorgiren com a líders de la resistència patriòtica. L'esclat de la guerra va desacreditar instantàniament els jutges i altres funcionaris reials, des de feia molt considerats corruptes, cosa que deixà un buit de poder que advocats i altres notables podien ocupar. Alguns lletrats participaren a les juntes, comissions de govern que sorgien a les poblacions lliures. El ja madur Manuel Barba i Roca, que havia estat un dels líders de la Il·lustració en temps de Carles III, va marxar de la seva finca familiar a Vilafranca del Penedès i es dirigí a Lleida, on fou un dels diputats fundadors de la Junta Superior de Catalunya, epicentre de la resistència patriòtica. Amb la seva important fortuna personal, Barba era un exemple de rendista que actuava per principis, més que no pas per necessitat. Posteriorment, tres advocats de Barcelona es van afegir a la Junta Superior.²²² El primer any de guerra es van produir violentes revoltes antisenyorials a Lleida, que recordaven la Revolució Francesa. El setembre de 1808 Marià Fortuny, un magistrat de l'Audiència, va deixar Barcelona i es dirigí a la capital provisional per organitzar l'administració de justícia. El seu tràgic destí mostra els riscos que corrien els advocats quan intentaven mantenir els principis del dret i el procediment en temps convulsos. Després de rebutjar accontentar una multitud sanguinària que clamava per l'execució sumària d'un grup de presoners francesos, el dia d'any nou de 1809 Fortuny, la seva dona i el seu fill foren massacrats amb els presoners.²²³

Com a norma general, els advocats de les juntes van treballar per mantenir l'imperi de la llei i per evitar els esclats de violència popular. El transcurs dels esdeveniments en una població, la proximitat de les tropes franceses i les pressions de poders paral·lels en el bàndol patriòtic podien afectar la composició de la junta i feia que els seus membres anessin canviant. Unes poques juntes eren força conservadores i intentaven mantenir el que quedava de l'autoritat tradicional en les seves poblacions, però n'eren l'excepció. La majoria de juntes nodria i s'alimentava del liberalisme defensat per la Junta Central de Cadis, que, amb Barcelona, era el principal port cap a Amèrica. Un advocat de Barcelona, Joan de Balle, va dirigir-se a Cadis després de ser elegit diputat a les Corts Constituents, on els seus discursos es van fer ressò de la desenfrenada ètica liberal present en l'advocacia. Lloant la «valen-

222. Els tres eren Ramon Banquells, Josep Anglasell i Pere Nolasc de Salcedo. Vegeu Moliner i Prada, *La Catalunya resistent*, 30, 84.

223. Pérez Samper, «La Real Audiencia de Cataluña», 180.

tía y heroísmo del oprimido pueblo de Barcelona, que tanto tiempo yace bajo la esclavitud más tiránica», va proclamar que «todo lo que huele a feudalismo, debe desterrarse para siempre». Es comprometia que «se restablecerá la justa libertad y la racional igualdad de todos los pueblos de la Monarquía» cosa que produiria «una prosperidad general».²²⁴ Durant la invasió, el virus liberal es va fer tan actiu que fins i tot va contagiar persones insospitades. El catedràtic de Dret tradicionalista Ramon de Dou també fou diputat a Cadis. Tot i que estava entre els diputats més conservadors de la cambra, va signar la Constitució de 1812, que proclamava la sobirania nacional, el parlamentarisme i la separació de poders.

A banda de les juntes, un altre pilar institucional de la resistència patriòtica a Catalunya era l'Audiència Legítima. Va ser fundada pel regent Francisco Olea Carrasco, que havia fugit de Barcelona el setembre de 1808, després de refusar la «invitació» a formar part de la comissió policial municipal. Ubicada a Tarragona, volia mantenir l'aparença d'ordre administratiu i judicial en els territoris lliures. Tanmateix, la guerra forçà l'Audiència a deixar la ciutat i fugir. Després de patir contratemps l'estiu de 1808, els francesos aconseguiren una victòria rere l'altra: Girona va sucumbir el desembre de 1809 i Lleida va caure el maig de 1811. El maig de 1811 l'Audiència abandonà Tarragona, fugint en dos vaixells que transportaren 93 persones. Poques setmanes després, el juny, la ciutat va rendir-se, enmig d'un bany de sang.²²⁵ Sota la protecció de l'Exèrcit, el tribunal es va traslladar després a Vic, Manresa i Reus.²²⁶ En aquesta existència itinerant, els pocs advocats que consten a la seva documentació eren residents de la zona on l'Audiència s'ubicava en aquells moments i alguns altres procedien de Barcelona i altres ciutats ocupades, els quals buscaven refugi i intentaven contribuir d'alguna manera, encara que fos simbòlica, a la causa patriòtica.²²⁷ Al

224. DSC, 1 de març de 1813, p. 4761 i 23 de juny de 1811, p. 1312.

225. ACA, RA, llig. 157, «Acuerdo de la Real Audiencia, Tarragona, 15 de Mayo de 1811»; ACA, RA, llig. 157, «Acuerdo de la Real Audiencia, Vich, 29 de Mayo de 1811».

226. ACA, RA, llig. 157, «Acuerdo de la Real Audiencia, Tarragona, 15 de Mayo de 1811»; ACA, RA, llig. 157, «Acuerdo de la Real Audiencia, Vich, 29 de Mayo de 1811»; ACA, RA, llig. 157, «Acuerdo de la Real Audiencia, Vich, 31 de diciembre de 1811 i «Acuerdo de la Real Audiencia, Manresa, 2 de Enero de 1813» i ACA, RA, llig. 121, «Real Orden, San Fernando, 16 de Diciembre de 1813».

227. A la cerimònia inaugural celebrada el gener de 1811 a Tarragona només van signar 15 advocats, indicant que havien fet el jurament. Al llarg de 1812 van signar 33 advocats i durant 1813, 25. ACA, RA, llig. 157, «Tarragona, Acuerdo de la apertura del Tribunal de

cap i a la fi, no hi havia raó per seguir el tribunal. No generava gaire feina jurídica: la litigació civil era pràcticament inexistent, encara que va experimentar un lleuger increment cap a finals de la guerra.²²⁸

Alguns advocats van ingressar a l'Exèrcit, els miquelets o some-tents (les milícies catalanes) o als grups de guerrilla. Una de les històries més interessants fou relatada per Miquel de Castells, que abans de la invasió francesa havia exercit el dret pacíficament a Barcelona durant 13 anys. Convençut que ocupar un càrrec judicial o integrar-se en una junta era massa còmode, «*tomó luego las armas en defensa del Soberano y de la Patria*» i va afrontar la vessant més sinistra de la guerra. Castells podria haver mort a conseqüència del seu valor, com molts d'altres, però fou afortunat. Fet presoner i enviat a una presó francesa, va fugir abans que el capturessin i va tornar a Barcelona després de l'armistici de 1814. Els funcionaris reials el van nomenar magistrat de l'Audiència en reconeixement pel seu heroisme i perspicàcia. Castells fou un respectat magistrat d'orientació moderada i es va convertir en una de les figures jurídiques més venerades a Catalunya. Altres van viure per explicar batalles similars. Miquel Gibert era un passant a Barcelona que va seguir l'Audiència Legítima a Tarragona, on superà un examen i va fer el jurament. Durant el setge de la ciutat va canviar la ploma per la baioneta i va passar la resta de la guerra a «*varias comisiones del Servicio Militar*».²²⁹

La majoria d'advocats que van prendre les armes no eren professionals veterans com Miquel de Castells, sinó estudiants, passants i principiants com Miquel Gibert. Com que molt joves advocats no havien de tenir cura d'una família, podien córrer més riscos. I com passa sovint, la joventut era més idealista. Durant la guerra es va prometre pagar el curs als estudiants que s'incorporessin a la resistència, una política dissenyada per «*estimularlos á tomar las armas en defensa de la Patria*».²³⁰ Alguns podrien haver estat conscients que en el futur podrien treure profit de presentar-se voluntaris. Després de l'expulsió dels francesos, els veterans van aprofitar la seva reputació d'herois de guerra per obrir-se portes i impulsar les seves carreres professionals.

1811», «Lista de los abogados que firmaron en 1812» i també «Manresa, Acuerdo, 2 de Enero de 1813».

228. L'Audiència de Tarragona va fer públiques tres sentències el 1810 i el 1811 cap. El 1812 en publicà 31 a Manresa i el 1813, 61, a Manresa i Reus. ACA, RA, Conclusiones Civiles, llibre 280.

229. ACA, RA, llig. 157, «Reus, 3 de Enero de 1814».

230. ACA, RA, exp. (1821), caixa 2, núm. 231; ACA, RA, exp. (1821), caixa 3, núm. 134.

Josep Ventosa, per exemple, el 1811 fou fet presoner després que Tarragona sucumbís al setge. Després de passar més de dos anys en una presó francesa va estudiar dret, va tenir una profitosa trajectòria professional en el dret comercial, guanyà les eleccions a degà del Col·legi d'Advocats i es convertí en el patriarca d'una apreciada nissaga de juristes.²³¹ Un altre soldat durant la guerra, Josep Bertran i Ros, va ocupar una sèrie de càrrecs prestigiosos, incloent-hi el d'auditor de guerra, magistrat de l'Audiència, alcalde i rector universitari. Deixà petja en la història iniciant una dinastia d'advocats-financers milionaris.²³² Aquests individus no eren actors secundaris. És molt difícil trobar a Barcelona juristes més importants que Castells durant els anys vint, Bertran i Ros durant els trenta i quaranta i Ventosa durant els quaranta i cinquanta. Aquests i altres veterans de la Guerra del Francès van ocupar el cim de la professió.

Seria un error pensar que tots els advocats vinculats a la resistència miraven favorablement el projecte constitucional. Encara que la cúria es va anar identificant amb el liberalisme gradualment, mai no existí un consens unànim. Com va succeir amb altres espanyols, alguns advocats treballaven per expulsar els francesos d'Espanya en defensa de l'Antic Règim i per preservar la unió del tron i l'altar. Per aquests homes, es tractava d'una guerra dinàstica entre els Borbons i els Bonaparte, i van oferir els seus serveis per restaurar els primers i expulsar els segons. Per exemple, l'absolutista Armengol Dalmau, fiscal d'un tribunal canònic i defensor dels jesuïtes, va prendre les armes com a capità dels miquelets. Ramon Mirambella, per la seva banda, va portar a terme diverses missions per a la junta de Cervera, una població coneguda per les seves simpaties absolutistes. Va exercir de jutge en «*un tribunal llamado de Policía y pública Seguridad*», una comissió de seguretat pública creada per evitar que s'estengués la violència antisenyorial de la veïna Lleida. Acompanyà les tropes en campanya presidint un tribunal militar que castigava els desertors i rebels severament. En tenir credencials tan brillants, després de la guerra ambdós homes van ser nomenats *alcaldes mayores* a Barcelona, quan Espanya, com la resta del continent, va restaurar la monarquia absoluta en virtut de l'esperit del Congrés de Viena (1815).²³³ Encara que les inclinacions ideològiques d'aquests dos homes

231. Per a una biografia breu de Ventosa, vegeu Durán y Bas i Roure, *Sesión celebrada*, 6-7, 19-20.

232. *Diccionari biogràfic*, s. v. «Josep Bertran i Ros».

233. ACA, RA, exp. (1821), caixa 2, núm. 60; ACA, RA, exp. (1823), caixa 22, núm. 86.

no eren estranyes, estaven en decadència. Els advocats més polititzats tendien a sentir-se atrets per la causa liberal, no per l'absolutista.

La Guerra del Francès va donar l'oportunitat d'ocupar càrrecs de responsabilitat a advocats d'ambdós bàndols, però la majoria de lletrats consolidats ni van sentir la crida patriòtica a incorporar-se a la resistència ni simpatitzaven prou amb Napoleó o Josep com per col·laborar-hi. De fet, molts van buscar refugi per protegir-se ells mateixos i les seves famílies. Desaparèixer no era una tasca passiva: hom no podia quedar-se simplement assegut a casa esperant no implicar-se en el conflicte. Les poblacions ocupades s'havien de pacificar i l'experiència en dret, administració i ordre eren valuoses. Qualsevol advocat que quedava a la ciutat era reclutat forçosament per integrar-se en la burocràcia bonapartista. Per tant, la majoria va fugir. No estaven sols, perquè la població de la ciutat es va reduir en dos terços.²³⁴ Molts advocats van marxar durant els primers mesos de l'ocupació, però aquells que es van quedar van tenir una altra raó de pes per abandonar la ciutat. L'abril de 1809 el General Duhesme, en aquells moments la més alta autoritat napoleònica a Barcelona, va reobrir l'Audiència després de gairebé un any, per així administrar un mínim de justícia formal. En aquestes cerimònies inaugurals 10 dels 13 magistrats que quedaven van negar-se a jurar fidelitat a Josep Bonaparte. Els magistrats van patir presó, arrest domiciliari i finalment amenaces de mort, abans que acceptessin fer el jurament.²³⁵ Tan bon punt van ser testimonis dels arrestos d'abril, molts advocats van deixar la ciutat, conscients que podien patir una situació similar. El gener de 1810 es van celebrar les cerimònies d'obertura anual, però tan sols tres advocats van signar el registre.²³⁶

Aquells que van decidir quedar-se a Barcelona no podien anar per la corda fluixa. La neutralitat no es tolerava. El tràngol passat per Josep Riera, un lletrat gran que havia exercit durant uns quaranta anys, mostra

234. Un cens napoleònic estimava que Barcelona havia passat de tenir 140.000 habitants a 36.000. La primera xifra podria ser elevada, però no hi ha raons per dubtar de la segona, perquè els francesos podien fer un recompte. Ramisa, *Els catalans i el domini napoleònic*, 188.

235. En concret, els francesos van amenaçar-los d'obligar-los a marxar a peu cap a Itàlia a través dels Alps, cosa que equivalia a una sentència de mort. Després d'haver fet el jurament, molts van fugir de la ciutat. Vegeu Pérez Samper, «La Real Audiencia» i DJJO, *Apuntamiento de lo ocurrido*.

236. A banda de l'advocat d'ofici nomenat pel jutjat, Rafael Casejams, només van signar dos advocats independents, Josep Campa de Portoles i Antoni Trilla. ACA, RA, llig. 177, 2 de gener de 1810.

què els podia passar a aquells que gosaven desafiar el destí. Riera va quedar-se a Barcelona amb la seva dona i família i suposà que la seva avançada edat el permetria viure en pau. S'equivocava. El desembre de 1809 fou víctima d'una de les moltes ofensives suposadament dirigides contra els sospitosos de conspirar amb la resistència armada. Tret del llit mentre dormia i conduït amb catorze individus més primer a la presó, després a un vaixell i finalment a un magatzem del moll, el van acusar de traïció. Pocs dies després les autoritats el van alliberar i, passat un temps, li van oferir un càrrec judicial. Després de refusar-lo, va preferir fugir de Barcelona que no pas suportar el que s'augurava com una altra humiliació. En explicar la seva història després de la guerra va cridar una sèrie de testimonis per confirmar-la. Un home empresonat amb ell va testificar que la nit del seu arrest «vio tan trastornado a dicho Riera, llorando como un Niño que movia la mayor compasión».²³⁷

«Heroismo de las Autoridades de Barcelona el 9 de Abril de 1809». Diversos magistrats de l'Audiència rebutgen jurar fidelitat a Josep Bonaparte. Al voltant de l'estrada uns pocs advocats vesteixen toga. (Detall d'un gravat de Francisco Fontanals d'un dibuix d'Antonio Rodríguez, Institut de Cultura, Arxiu Històric de la Ciutat, Barcelona)

237. ACA, RA, llig. 158, «Barcelona, 2 de Enero de 1816».

Les autoritats napoleòniques només deixaven en pau els malalts. Fou el cas de Jaume Tos i Urgellés, autor de la guia sobre l'emfiteusi i advocat del duc de Medinaceli, la casa aristocràtica més poderosa de Catalunya. Després de l'esclat de la guerra, va haver de quedar-se a Barcelona perquè patia una malaltia degenerativa. El malaurat advocat tenia *«una grande inflamacion todo el scroto con una calentura seguida muy graduada, a todo lo que siguió el gangrenarsele la parte citada, la que en pronto pari en un esfaselo a cuya inflamacion y gangrena se le complicó el extenderse esta hasta la postrata y ureto»*. Durant la guerra, un cirurgià li va fer una «operacion» (més aviat el va castrar) i així va salvar la vida. En una estranya mostra d'empatia, els francesos mai no el van reclutar.²³⁸ Malgrat tot, Tos tenia una salut de ferro. El 1826 va reeditar el seu manual sobre l'emfiteusi i quan va morir, no gaire temps després, era el segon membre més veterà de la cúria.²³⁹

La majoria dels advocats que van fugir buscaven refugi a les ciutats lliures i esperaven que la situació s'estabilitzés. Si Napoleó hagués vençut i Catalunya hagués estat annexionada a França com es preveia en una ordre imperial d'octubre de 1810, segurament molts haurien reaparegut com a lletrats dels tribunals bonapartistes. Mentrestant, retirar-se a poblacions tranquil·les era la millor manera d'esquivar els dos bàndols. Molts van continuar exercint traient profit de qualsevol negoci jurídic que poguessin. Només després que les tropes bonapartistes iniciessin la retirada aquests homes van declarar les seves simpaties patriòtiques. A la cerimònia d'obertura de l'Audiència Legítima de gener de 1814, quan la derrota francesa era imminent, es reuniren 52 advocats a Reus per jurar fidelitat a Ferran VII, el fill de Carles IV, com a rei d'Espanya. En fer-ho, van documentar que no havien estat a Barcelona i altres ciutats ocupades, cosa que els hauria fet sospitosos de col·laboracionisme.²⁴⁰

Al final de la guerra, es va preguntar on havien estat a aquells que no havien anat a Reus. Mentre uns pocs presumien d'haver servit valerosament la causa patriòtica, la majoria sembla que havien intentat continuar la seva vida en la mesura del possible. El futur primer degà del

238. ACA, RA, llig. 157, «Reus, 3 de Enero de 1814».

239. Jaume Tos i Urgellés va entrar a l'advocacia el 1778 i el 1822 tan sols hi havia un advocat més veterà que ell. Tos va morir probablement abans de 1833, perquè no figura en els registres del Col·legi d'Advocats. ACA, RA, exp. (1822), caixa 10, núm. 1; ACA, RA, reg. 1689 i LACB (1833).

240. ACA, RA, llig. 157, «Reus, Acuerdo, 3 de Enero de 1814».

Col·legi d'Advocats de Barcelona, Miquel Llobet, va dir secament que havia estat «*expatriado... por un espacio de seis años*». Lluís Franquissa va remarcar que «*no ha ejercido su facultad de Abogado en los años de revolución en donde ha residido este superior tribunal*». Pere Bassons va marxar de Barcelona quan «*el General Duesma los [els tribunals] declaró sujetos a su mando*». Antoni Bonfill va vanagloriar-se de no haver «*permanecido nunca en País ocupado*», com va fer Tomàs Lladó, que «*ha permanecido siempre en poblaciones libres*». Rafael Comes residia a Vic quan l'Audiència es va traslladar allà i gustosament es va convertir en l'examinador dels nous aspirants a advocats. Una altra història típica era la de Pasqual Clarís, que va fugir de Barcelona «*continuo ejerciendola*» (la professió) a Berga, la seva ciutat natal. Gaspar Regordosa va viure a Igualada fins que la ciutat va caure en mans franceses, quan es retirà al poble de Calaf «*en cuyos pasajes se ha dedicado al ejercicio de la abogacía*». Francesc Pauplana va buscar refugi a la població d'Arenys de Munt, Josep Abellà al poble de Sant Hipòlit de Voltregà, etcètera. Una història curiosa és la de Josep Grau, que va prosseguir una apel·lació amb tenacitat, seguint el Consell Reial, que es traslladà repetidament. Durant la guerra, va residir a Cervera, Sevilla, Cadis i finalment a Madrid, després que l'abandonessin els francesos.²⁴¹

Aquells qui havien acceptat càrrecs a l'administració bonapartista sabien que estaven en una situació delicada. Encara que alguns certament simpatitzaven amb els objectius dels francesos, altres van col·laborar per tal de protegir les seves propietats i famílies. Independentment de les seves motivacions, molts es van esforçar a fer-se una reputació com a homes de confiança que posaven els principis de la justícia per sobre dels interessos polítics. Després de la guerra, els funcionaris borbònics els van permetre tornar a exercir. Les autoritats van acceptar l'excusa –pròpia de col·laboracionistes des de temps immemorials– que van treballar en un sistema injust per contenir l'arbitrarietat de l'ocupant. Tomàs Florenza, jutge en un tribunal de primera instància, declarà que «*se dirigía únicamente a administrar justicia a los habitantes de esta Capital que gemían baxo el yuto del tirano*». El veterà Vicenç Rovira, magistrat del Tribunal d'Apel·lació (*Cour d'Appel*), va explicar que sempre havia volgut «*hacer posible el bien a sus compatriotas, inte-*

241. Aquestes declaracions es van prendre a Barcelona, però estan incloses en una carpeta catalogada com «Reus», on s'havien portat a terme les cerimònies d'obertura de 1814. ACA, RA, llig. 157, «Reus, 3 de Enero de 1814».

resándose con ardor por los buenos Españoles que tuvieron la desgracia de ser complicados en procesos y acusaciones». Josep Valentí, president d'un tribunal de primera instància, va cridar una sèrie de testimonis per donar fe de la seva reputació de «*buen español*»; entre les seves lloables accions estava aconseguir la llibertat per a un grup d'homes sospitosos d'haver enverinat el subministrament de vi dels francesos a Mataró. Lluís Selva, un altre jutge en tribunals d'apel·lació, convocà una ànima agraïda que va declarar que havia de ser «*fusilado dentro de veinte y quatro horas*» abans que el jutge el rescatés. Joan Homs provà que havia alliberat quatre conciutadans acusats erròniament d'haver assassinat un quadre de soldats francesos a Esplugues.²⁴² Fins i tot Bartolomé Revert, un col·laboracionista de primer ordre, fou autoritzat a tornar a exercir el 1819. Per recolzar la seva reclamació de readmissió va recordar als funcionaris que era el magistrat que va investigar l'assassinat de Giuseppe Cantoni i que, en conseqüència, va arrestar, declarà culpable i empresonà l'odiat cap de policia Ramon Casanova.²⁴³

Incorporar-se a la resistència o fugir de les tropes napoleòniques nodria el patriotisme espanyol. No obstant això, al bàndol bonapartista va produir-se quelcom similar a un «catalanisme» naixent, de la mà d'un sol individu. Tomàs Puig i Puig era un advocat il·lustrat de la ciutat fronterera de Figueres, que va tenir una considerable influència sota el breu mandat del mariscal Augereau. Als seus escrits, Puig va preveure la creació d'una Catalunya gairebé autònoma, fos dins de França o de la monarquia ibèrica de Josep Bonaparte.²⁴⁴ El 1810 van convèncer Augereau que promulgés uns decrets tant en català com en castellà, i que obligués el Tribunal d'Apel·lació (el nom de la reorganitzada Audiència) a publicar les resolucions i ordres judicials en català.²⁴⁵ L'objectiu era atraure les simpaties de la població, però va fracassar per tres motius. Primer, encara que gairebé tothom parlava català, els homes i dones cultes estaven acostumats a la literatura i la documentació oficial en castellà, que era, des de l'època de Cervantes, la llengua escrita més valorada fins i tot entre els catalans. En altres paraules, per la majoria de les persones alfabetitzades, els edictes en català resultaven desconcertants. Segon, la

242. ACA, RA, llig. 158, «Barcelona, 2 de Enero de 1817».

243. ACA, RA, llig. 159, «Barcelona, 2 de Enero de 1819».

244. Per a Puig, vegeu Riera i Fortiana, *Els afrancesats*, 202-44 i Ramisa, *Els catalans i el domini napoleònic*, 290-312.

245. No van ser gaires. El 1810 el Tribunal d'Apel·lacions va emetre tres «sentències» i quatre «ordres formals». El tribunal va publicar les tres sentències i les tres primeres ordres en català, però la darrera fou publicada en castellà. ACA, RA, llig. 318.

majoria de la població era analfabeta. Finalment, enmig de les penúries de la guerra, a pocs els importaven els detalls lingüístics. El 1811 les autoritats bonapartistes van abandonar l'experiment. Els decrets i les resolucions judicials es van publicar exclusivament en castellà, malgrat que Puig havia estat designat president del Tribunal d'Apel·lació.²⁴⁶

La política lingüística es va reconsiderar breument el 1812, en el transcurs del debat sobre quina era la millor manera d'annexionar Catalunya a França. Es va decidir mantenir el castellà com a llengua oficial; el català jurídic no s'havia fet servir durant gairebé un segle i no es podia revifar de cop i volta amb un decret imperial. De manera similar, una comissió de juristes afrancesats encarregada d'implantar els codis napoleònics va votar aclaparadorament a favor –nou vots contra– de traduir-los al castellà.²⁴⁷ Així doncs, els intents de promoure la llengua catalana van ser breus, tebis i fracassats.

Aquesta col·lecció de biografies breus –una mena de prosopografia– sembla un collage amb patrons identificables, més que no pas un retrat inamovible. El gruix dels advocats polititzats recolzaven idees avançades –essent la majoria liberals i alguns afrancesats– encara que uns pocs es van mantenir fidels a l'absolutisme. Tot i que en general eren favorables als objectius de la resistència, molts lletrats es van mantenir en un segon pla i es retiraren a ciutats lliures, en espera d'esbrinar quin podia ser el bàndol vencedor. Al llarg del conflicte els advocats catalans i altres persones van veure intensificat el seu patriotisme espanyol, encara que és possible que algun individu aïllat flirtegés amb el naixent catalanisme, a banda de Tomàs Puig i Puig. Una altra estratègia comuna fou esforçar-se a mantenir una reputació d'entès jurista dedicat a administrar justícia equitativament en temps difícils. Com molts espanyols, els advocats estaven en procés de formular opinions, debatre i digerir la barreja d'idees que havien de dominar el nou segle i transformar el continent. No tenien opinions monolítiques, però van mostrar una sorprenent habilitat per sobreviure, i fins i tot prosperar, en situacions complicades. Quan l'Antic Règim es va ensorrar, els advocats estaven

246. La qüestió de la llengua catalana durant la Guerra del Francès és breument analitzada a Marfany, *La llengua maltractada*, 361.

247. L'únic vot en contra devia ser probablement el de Tomàs Puig i Puig i hi ha alguns estudiosos que afirmen que va aconseguir traduir el Codi Civil francès al català. Per a aquells qui defensen que ho va fer, vegeu Pozo Carrascosa, «La introducción del Derecho francés en Cataluña», 197; i Lamarca i Marquès, «L'administració de justícia a Catalunya», 302-3. Marfany planteja dubtes sobre aquestes afirmacions. Marfany, *La llengua maltractada*, 451. M'inclino pels arguments de Marfany.

preparats per convertir-se en els cervells de l'Estat liberal. Tanmateix, van haver d'esperar, perquè la restauració de l'absolutisme el 1813 abolí la Constitució i posà les seves aspiracions en compàs d'espera. Amb la revolució de 1820 van continuar des d'on ho havien deixat i sorgiren com una elit política.

REVOLUCIÓ: EL TRIENNI LIBERAL (1820-1823) I ELS REVOLUCIONARIS ANYS TRENTA

El 1821 un autor anònim va publicar un curiós pamflet titulat *Conversa verdadera y de molt profit tinguda entre un pagès nomenat Isidro y lo advocat Doctor Julià*. El subtítol prometia aportar informació important «als servils i liberals, als tebis o indiferents, y mes als pagesos que res entenguian en lo del dia».²⁴⁸ «Lo del dia» a què es referia l'autor era la implantació d'una monarquia constitucional. La Revolució de 1820 –un *pronunciamiento* militar– havia forçat el rei d'Espanya, Ferran VII, a acceptar un parlament i jurar fidelitat a la Constitució de 1812. El liberalisme espanyol va tenir una gran influència internacional i la revolució tingué un efecte dominó, que provocà revoltes paral·leles a Portugal, Grècia, Nàpols, el Piemont i Amèrica Llatina (en aquest darrer cas contra Espanya). Nàpols i el Piemont fins i tot van adoptar la Constitució espanyola com a pròpia. Existia la possibilitat que el fervor s'estengués arreu d'Europa i acabés amb el consens absolutista del Congrés de Viena, així com també hagués estat possible que els exèrcits de la Santa Aliança no haguessin envaït el Piemont i Nàpols el 1821 i Espanya el 1823, esclafant els règims liberals. En el moment que es va publicar el pamflet l'autor era conscient que el règim constitucional acabava de néixer, que estava en una situació precària i que havia d'ampliar el seu atractiu per a la població.

En el pamflet un advocat fictici explicava didàcticament a un camperol imaginari les virtuts de la Constitució de 1812. El text resulta fascinant, perquè remarca la rivalitat professional entre clergues i advocats, subjacent als conflictes entre liberals i absolutistes. A l'igual que els advocats tenien molt a guanyar amb el liberalisme, el clergat hi tenia molt a perdre: els liberals havien promès dissoldre els monestirs, expulsar els ordes monàstics, abolir la Inquisició i reduir el nombre de capellans. El

248. PNA, *Conversa verdadera*.

document explica la conversa entre un pagès que va a un mercat i un advocat que resideix a la població. En el transcurs d'una xerrada amistosa, el camperol repeteix les idees que un frare local li ha posat al cap. L'advocat, òbviament, està feliç d'aclarir els malentesos. Li explica que la constitució no prohibeix als capellans atendre els seus parroquians, predicar el catecisme, dir missa o administrar els sagraments. El govern només volia vendre els monestirs i altres propietats de l'Església per saldar «lo deute enorme que de molt temps ha contret la Corona, ab particularitat en esta ultima guerra cruel contra Bonaparte». La venda de les terres de l'Església, l'abolició del delme i una gran disminució del nombre de clergues reduirien les càrregues financeres sobre la pagesia. A més, la sobirania del parlament garantiria que «no hi hagi pobres mendigants».²⁴⁹

A mesura que continua la paràbola, l'advocat resumeix com el govern pensava controlar el poder de la noblesa, els jutges i la monarquia. Als nobles se'ls permetria mantenir els seus títols i terres, però «abolint las vexacions que teniam de origen barbaro y de usurpació», incloent-hi la seva exempció de pagar impostos; mai més no serien considerats «superiors als demes homes». Pel que fa a la justícia, l'advocat prometia que el poble ja no patiria a mans de jutges o alcaldes irresponsables, que, investits de l'autoritat absolutista del monarca, havien fet servir una petita infracció com a excusa per confiscar la casa d'una família treballadora i honesta. Sota la constitució, només les persones que haguessin comès «delicte grau» serien empresonades i les multes serien proporcionals a la gravetat del delicte.²⁵⁰ Respecte a la relació entre la monarquia i el parlament, l'advocat explicava:

Si, Isidro, per la Constitució tenim Rey, y tenim vot en son modo de gobernar, mediant nostres representants ó vocals de Corts elegits per nosaltres mateixos, segons sa merescuda opinió publica de sabis y liberals, ó benefactors: estos representants treballan dia y nit en tracar los Camins, per los quals lo Govern deu conduir tots nosaltres á la felicitat: no hi dupteu Isidro, en avant brillará en tot la equitat y la justicia, y se desterrarán de entre nosaltres las vexacions arbitrarias, y las que son restos de la barbarie y tirania.²⁵¹

Òbviament, el fet que un hipotètic advocat fes de professor de liberalisme no vol dir que tots els advocats poguessin repetir aquest dogma.

249. *Ibíd.*, 6-7.

250. *Ibíd.*, 11, 13.

251. *Ibíd.*, 12.

Com succeí durant la Guerra del Francès, a la professió hi havia homes amb creences diverses i adverses. No obstant això, s'evidencia que el liberalisme estava tan profundament arrelat en l'advocacia que els lletrats eren identificats com els seus portaveus. El pamflet és un clar sumari de liberalisme, tal com s'entenia llavors a Europa. L'Església i l'Estat no s'havien de separar –com havia passat amb les revolucions francesa i nord-americana–, però els monestirs s'havien de dissoldre, s'havia d'expulsar els ordes religiosos, abolir la Inquisició i reduir dràsticament el nombre de clergues. A la noblesa no se li traurien títols i terres, com havia succeït a la Revolució Francesa, però els aristòcrates haurien de renunciar als seus privilegis i, per tant, la llei els tractaria com els altres ciutadans. Malgrat que el rei no perdria el seu tron i el seu cap com a París el 1793, hauria de cedir gran part de la seva sobirania a una cambra legislativa escollida pel poble. L'opinió pública no portaria a la violència popular, animada per malvats com Robespierre, sinó que seria emmarcada per «sabis y liberals, ó benefacients». En poques paraules, el model era la Gran Bretanya, no França. Evidentment, era més fàcil de dir que de fer. La pregunta era com implementar aquesta agenda revolucionària sense caure en el caos i l'anarquia. Al final del pamflet, el pagès exclama, «Armemnos tots per defensar la Constitució». L'advocat, però, l'adverteix contra una revolta camperola: «Aixo deu ferse ab ordre, y això mateix es lo ferse las milicias».²⁵²

La milícia, braç armat de la revolució a Espanya, comptava entre les seves files amb molts advocats i estudiants. A la península Ibèrica no era estrany veure un advocat d'uniforme amb una baioneta a la mà, com tampoc ho era als Estats Units, on diversos presidents, com ara Andrew Jackson o Abraham Lincoln, van combinar l'exercici de les armes, del dret i de la política. A Espanya la missió de la milícia era acabar amb l'ordre absolutista substituint el seu personal, portant a terme les lleis revolucionàries i actuant com a força policial, en controlar els aixecaments populars i reprimir la criminalitat. Durant el Trienni Liberal la milícia també va participar amb l'Exèrcit en la guerra contra els rebels contrarevolucionaris absolutistes, els anomenats «reialistes», que s'havien aixecat en armes contra la Constitució. Pels revolucionaris liberals espanyols, les revolucions ideals havien de ser incruentes. Havien de consistir en pronunciaments militars, que havien de cedir el pas a juntes civils i finalment a parlaments constitucionals,

252. *Ibid.*, 14.

que promulgarien lleis per desmantellar l'Antic Règim. La realitat estava lluny d'aquest ideal. Els pronunciaments, les juntes, la llibertat d'expressió, les milícies, les assemblees i les lleis revolucionàries generaven un ambient políticament carregat, espurna d'aixecaments d'extrema esquerra o de la dreta reaccionària. Les milícies, per tant, intentaven controlar i fins i tot canalitzar la violència popular quan anava més enllà dels seus objectius, i de suprimir-la quan es considerava que els amenaçava.

Amb sang liberal a les seves venes, els estudiants i els joves advocats es van allistar a les milícies. En un estudi exhaustiu de la milícia madrilenya, l'historiador Juan Sisinio Pérez ha descobert que l'ajuntament volia reclutar 190 advocats per a la milícia nacional de la ciutat, en un grup de 10.500 individus.²⁵³ Com que l'advocacia madrilenya estava formada per uns pocs centenars d'homes, sembla que van adreçar-se a tots els joves advocats.²⁵⁴ Malauradament, les llistes de la milícia barcelonina no recullen ocupacions, però és molt probable que molts advocats s'hi allistessin. Catalunya comptava amb un terç dels milicians d'Espanya. A Barcelona, n'eren membres el 15% dels habitants, la meitat dels quals eren homes de 20 a 30 anys. Inicialment, les milícies consistien en homes de famílies propietàries, professionals i comerciants, perquè els liberals dubtaven a armar persones d'orígens més humils, teòricament més propenses a creences més radicals i utòpiques. Si necessitaven més homes, els organitzadors cridaven a files els menestrals, però s'esforçaven a excloure els sectors de la població més desesperats i potencialment violents.²⁵⁵ Per definició, els advocats joves eren candidats òptims. Manuel Gibert, un veterà de la Guerra del Francès, en ser cridat a files era estudiant de dret. El 1823, quan se li va donar l'oportunitat de retornar les armes a canvi d'una promesa d'amnistia, va dipositar valerosament «*noventa y un fusiles con sus correspondientes bayonetas, ochenta y tres baynas, ochenta y cinco cartucheras con sus*

253. Pérez Garzón, *Milicia nacional*, 186-97. Desafortunadament, no hi ha prou dades per determinar quants d'aquests 190 advocats es van presentar voluntaris. En qualsevol cas, es pot donar per suposat que es va allistar una proporció important.

254. No he localitzat dades concretes sobre el nombre d'advocats en actiu a Madrid en aquelles dates. El primer registre publicat indica que el 1851 n'hi havia uns 500. En funció de les dades de Barcelona, es pot esperar que n'hi hagués molts menys durant els anys trenta i a principis dels quaranta. *Lista de los abogados del Ilustre Colegio de Abogados de Madrid*.

255. Per a una anàlisi de la composició de les milícies a Catalunya, vegeu Dueñas García, «La milícia nacional local» i Arnabat Mata, *La revolució de 1820*, 111-25.

correages y portasables, y veinte y seis portafusiles».²⁵⁶ Molts comandants de la milícia eren com Manuel Gibert, que havia guanyat els seus galons durant la Guerra del Francès. Els advocats amb experiència en combat eren especialment adequats per als càrrecs de comandament, de manera que calia tenir coneixements tècnics d'armament i estratègia i aptitud per prendre decisions immediatament, per així executar les lleis revolucionàries mentre es respectaven teòricament els drets i la integritat de les persones perjudicades. Josep Elias, per exemple, fou designat cap del primer regiment de la milícia de Barcelona. Òbviament estava qualificat perquè, a banda de tenir un títol de dret, durant la Guerra del Francès va adquirir una valuosa experiència. Era un heroi del setge de Girona, on havia portat a terme «*muchas interesantes y arriesgadas comisiones que en los paises libres y ocupados por los Vandalos [...] por cuyo motivo ha sido perseguido, proscrito y aun amenazado de muerte por los bárbaros franceses*».²⁵⁷ Ramon Maria Sala, jutge militar durant la guerra, també fou cap de la milícia. No només portava un dels despatxos més rendibles de Barcelona, sinó que dirigia el vuitè batalló, dels quals el seu fill –i passant– també n'era membre.²⁵⁸

Així com els organitzadors de la resistència patriòtica durant la Guerra del Francès havien promès que abonarien els cursos als estudiants que havien pres les armes, els líders liberals van portar a terme mesures similars. Als estudiants que es presentaven voluntaris a la milícia se'ls prometia que podrien convalidar cursos (com a cursos de jurisprudència pràctica) i que quedarien exempts de les quintes. La darrera promesa era força temptadora perquè Amèrica Llatina era una destinació molt probable, on l'Exèrcit espanyol estava empantanegat en guerres colonials d'independència i la mort era més que possible. Anys després, en ser interrogats pels batlles absolutistes, molts milicians es van tancar estratègicament en aquests incentius per explicar la seva actuació. Per exemple, Manuel Josep de Torres, després degà del Col·legi d'Advocats, afirmà, «*Si bien guiado en mi corta edad por el ejemplo de mis compañeros y por esperanza a participar las ecenciones [exempcions], me alisté en la llamada Milicia nacional voluntaria*».²⁵⁹ Un altre

256. ACA, RA, exp. (1826), caixa 56, núm. 66.

257. ACA, RA, exp. (1830), caixa 3, núm. 134.

258. ACA, RA, exp. (1822), caixa 6, núm. 700 i AHMB: Cadastre (1823), Sèrie IX, Indústria i Comerç, IX-10. Sala descriu les seves activitats durant la Guerra del Francès a *El mayor despotismo*.

259. ACA, RA, exp. (1830), caixa 106, núm. 270. Per a testimonis similars, vegeu ACA, RA, exp. (1827), caixa 73, núm. 873; exp. (1827), caixa 78, núm. 873; exp. (1829), caixa 99,

advocat, Josep Sol –un participant en la tertúlia patriòtica de Reus– explicava que s’havia presentat voluntari per evitar les quintes i «*para que le abonasen los cursos*». ²⁶⁰ Sens dubte, aquestes declaracions eren intents gens ingenus de justificar les seves accions, quan s’estaven enfrontant a investigacions que els podien portar a quedar exclosos de la professió. És poc probable que algú que no cregués en la causa hagués servit a la milícia –potencialment perillosa– en comptes de quedar-se estudiant tranquil·lament. Respecte al reclutament militar, només se seleccionava una cinquena part dels candidats i, el que és més important, l’exempció es podia comprar. Com l’abonament dels cursos, l’exempció era una gratificació o una recompensa financera però, per a molts, no podia haver estat la principal motivació. Fins i tot en el cas d’aquells que havien estat convençuts d’allistar-se per la pressió dels companys i la promesa de l’exempció de les quintes, la camaraderia tenia l’efecte d’adoctrinar els nous reclutes en el credo liberal.

Les milícies no sempre eren disciplinades forces de l’ordre –com proclamaven els seus defensors– sinó que, com altres exèrcits ciutadans al llarg de la història, periòdicament es van enfrontar a acusacions d’abús de poder. L’extorsió, el segrest, el robatori i l’assassinat eren delictes habituals per a milícies deshonestes que rapinyaven persones innocents, considerades enemigues de la causa per les seves associacions, orígens familiars, professió o religiositat. Els estudiants de dret de vegades van quedar escandalitzats amb el que veien. Juan Martínez Subirats, posteriorment un eminent jurista liberal, afirmà «*me inscribí en la llamada Milicia Nacional Voluntaria creyendo que su objeto se dirigía unicamente a conservar el orden y seguridad de los pueblos, y me retiré luego que vi el abuso que se intentara hacer de esta fuerza*». ²⁶¹ En altres casos, els advocats i estudiants de dret van actuar com a elements estabilitzadors de les milícies, en fer servir la seva influència i autoritat per assegurar un tracte just a persones que estaven en risc de ser executades. Vicenç Rius i Roca, que fou després professor universitari i degà del Col·legi d’Advocats, explicà que havia «*hecho varios beneficios a favor de los Realistas*». ²⁶² Antoni Vidal va fer servir els seus contactes per salvar un grup de monjos trinitaris en perill de mort: «*Se interpuso para librarles del furor de*

núm. 544; exp. (1829), caixa 100, núm. 617 i exp. (1831), caixa 123, núm. 794.

260. ACA, RA, exp. (1827), caixa 68, núm. 25.

261. ACA, RA, exp. (1821), caixa 5, núm. 245.

262. ACA, RA, exp. (1830), caixa 110, núm. 535.

aquellos bárbaros». ²⁶³ No obstant això, la reputació de la milícia no estava irremeiablement tacada per les acusacions d'abús de poder, ja que els milicians portaven el seu servei amb honor. Mentre sol·licitava l'ingrés en l'advocacia el 1821, Antoni Carreny s'autodefinia com a «*teniente de Infantería retirado, Regidor constitucional de la Ciudad de Cervera, y Teniente Coronel Comandante del Batallón de la Milicia nacional local de la misma*». ²⁶⁴ Un altre candidat, Manuel Oños, presentava orgullós les seves credencials: «*bachiller en leyes, voluntario de la milicia de esta capital y de la de Zaragoza*». ²⁶⁵

Malgrat els rumors d'indecència i criminalitat, la cúria en general va recolzar les milícies, fins i tot els professors de dret, individus normalment amants de la pau. Durant el Trienni Liberal un grup de professors liberals de Cervera van organitzar estudis universitaris a Barcelona i, en fer-ho, van assolir un objectiu llargament desitjat pels reformadors il·lustrats des dels temps de Carles III. Encara que l'experiment va durar poc, va posar les bases pel trasllat de la Universitat de Cervera a Barcelona durant els anys trenta. D'altra banda, quan el 1823 els exèrcits absolutistes francesos s'aproximaren a Barcelona sota l'estendard de la Santa Aliança i liderats pel Duc d'Angulema i, en conseqüència, la situació del règim liberal esdevingué precària, els professors de dret van ordenar als alumnes que s'allistessin al «*Batallon de todos los Concurrentes de la propia Universidad*». Sortosament per als estudiants, quan els Cent Mil Fills de Sant Lluís van creuar els Pirineus va haver pocs enfrontaments. Va resultar que no estaven disposats a una altra guerra sense quarter contra els francesos. Quan se'ls va preguntar sobre la seva participació, els estudiants van explicar que els seus professors els van forçar a allistar-se, però que el batalló es va constituir en una data tardana i mai va arribar a estar operatiu. ²⁶⁶ Tot i així, molts estudiants s'havien incorporat a la milícia. Antoni Vidal recordava: «*Que no presté servicio algùn en tiempo que los escolares debían estar en las Universidades*», però que ho va fer «*en los cuatro meses de vacaciones*». ²⁶⁷

Els advocats i estudiants es van tornar a allistar a les milícies la dècada de 1830, la fase final i més violenta de la revolució liberal. ²⁶⁸

263. ACA, RA, exp. (1829), caixa 95, núm. 103.

264. ACA, RA, exp. (1821), caixa 5, núm. 231.

265. ACA, RA, exp. (1822), caixa 14, núm. 14.

266. ACA, RA, exp. (1827), caixa 78, núm. 802; exp. (1828), caixa 86, núm. 565.

267. ACA, RA, exp. (1829), caixa 95, núm. 103.

268. De nou, només tenim xifres concretes de Madrid. Durant la Regència d'Espartero (1841-43), per exemple, es van voler reclutar 188 advocats, entre un col·lectiu d'uns 11.000

El 1833 la mort de Ferran VII fou el detonant de la segona guerra civil entre liberals i absolutistes. Els darrers eren els carlistes, perquè recolzaven les reclamacions dinàstiques de Carles, germà de Ferran VII. Per la seva banda, els liberals donaven suport a la seva filla, Isabel II, que tenia tres anys en esclatar la guerra. La Primera Guerra Carlina (1833-1840) fou el conflicte més brutal viscut a Espanya fins llavors. Podria haver mort un 2,5% de la població. Com que el conflicte es va concentrar al País Basc i Catalunya, els advocats i estudiants de dret de Barcelona estaven entre els 175.000 efectius de les forces governamentals que van morir al camp de batalla o a la presó.²⁶⁹ Alguns advocats no van poder assistir a les cerimònies d'obertura de l'Audiència de 1837, però cinc anys després van reparèixer per fer el jurament: havien estat destinats als batallons onzè, dotzè i quinzè.²⁷⁰ Molts estudiants de dret van rebre exempcions de pagament de les taxes de la universitat en reconeixement pel seu servei a la milícia o l'Exèrcit. El 1836 Antoni Benavent es va descriure a ell mateix com a «*Teniente de milicianos nacionales y cursante en el cuarto año de la Universidad de Leyes*». Antoni Carrera, un exitós advocat de mitjan de segle, fou lloat per servir amb «*subordinación y valor*» a la guàrdia d'artilleria nacional de Barcelona, Moià i Mataró el 1835 i el 1836. Juan Baeza, que va arribar a Barcelona des d'Andalusia, era sergent del batalló de Còrdova. Va començar els seus estudis a Cervera i els completà després a Barcelona, va rebre la seva llicència el 1841 i exercí uns vint anys. El seu títol li fou «*conferido gratis como militar*». Un barceloní, Lluís Roquer, fou capità, després coronel i «*salió en Campaña en los años 1835, 36, 37, 38, 39 hasta se concluyó la movilización*». Joan de Gispert tenia la matrícula sufragada, després de patir diverses desgràcies. Fou lloat per l'adhesió de la seva família a «*la causa constitucional en las épocas 1822 y 1837*».²⁷¹

A banda de les milícies, les societats secretes actuaven com un altre motor de les idees i estratègies liberals. Estaven formades per homes cultes que ajudaven a formar l'opinió pública i, si s'ha de creure els seus detractors, conspiraven per provocar aixecaments populars.

homes. Pérez Garzón, *Milicia nacional*, 426-37. El percentatge per a Barcelona probablement era similar.

269. Coverdale, *Basque Phase*, 3.

270. ACA, RA, exp. (1837), caixa 170, núm. 1.

271. AGHUB: Antoni Benavent y Perayre, Antonio Carrera de Ortega, Juan Baeza y Canalejo, Luis Roquer y Guitart, Juan de Gispert y Vilar.

Freqüentades per oficials de l'Exèrcit i la milícia, comerciants, menestrals cultes i professionals laics, les societats consistien en membres que portaven a terme rituals secrets d'iniciació on juraven formar una xarxa d'amor fraternal i ajuda mútua. En ser secretes, no es pot conèixer el percentatge exacte d'advocats (ni de qualsevol altra ocupació) dins seu. Com que els advocats dirigien les lògies de Barcelona es pot suposar que n'hi havia molts entre els seus membres. Els francmaçons, que es van establir a Espanya a partir de mitjan del segle XVIII, durant el Trienni Liberal es van dividir temporalment en diversos grups. Josep Elias liderava els «Anilleros», la societat del Partit Moderat, mentre que corria el rumor que un altre advocat, Ramón Salvató, havia fundat els «Comuneros», la lògia del radical Partit Exaltat. El darrer grup, entre els seus 500 membres, comptava almenys amb un magistrat de l'Audiència.²⁷² El 1823, quan l'ordre constitucional s'estava enfonsant, els Carbonari –una societat amb inclinacions republicanes– es van escindir dels Comuneros. L'advocat Francesc Pi i Margall, fundador del Partit Republicà Federal els anys seixanta, va estar en els cercles dels Carbonari. Conrad Roure descrivia a les seves memòries les reunions dels maçons a principis dels anys seixanta. Encara que no deia noms, donava a entendre que alguns dels seus col·legues del fòrum n'eren membres.²⁷³ És probable que en el punt àlgid de la revolució, a principis dels anys vint i mitjan dels trenta, l'afiliació fos més àmplia.

Les tertúlies patriòtiques també difonien el missatge liberal. Creades a imatge dels clubs de la Revolució Francesa, les seves reunions es feien en públic –sovint en cafès o botigues– i en elles milicians, pamfletistes, estudiants, membres de societats secretes i altres individus polititzats discutien i debatien el curs de la revolució. A manca de documentació, les novel·les permeten entreveure el perfil dels participants. Benito Pérez Galdós, a *La Fontana de Oro* (1870), descrivia l'ambient d'un club que es reunia en un cafè de Madrid durant el Trienni Liberal. Barcelona també tenia els seus propis cafès liberals, com el Comercio, la Constancia, Neptuno i Titó. A la novel·la, Galdós descriu el líder del club com un estudiant de lletres, encara que fàcilment podia haver escollit un estudiant de dret. A *Mendizábal* (una adaptació de *Grans esperances* de Dickens) feia justament això: el 1836 un graduat de dret arriba a Madrid

272. Per a les societats secretes durant el Trienni i la seva composició, vegeu Arnabat Mata, *La revolució de 1820*, 139-44, 226. Per Salvató i la fundació dels Comuneros, vegeu Gil Novales, *Diccionario biográfico*.

273. Per a Pi i Margall i Roure, vegeu Roure, *Recuerdos de mi larga vida*, 1:241-45.

des de Saragossa per treballar per a Juan Álvarez Mendizábal, primer ministre durant la fase més radical de la revolució. *L'educació sentimental*, de Gustave Flaubert (1860), és un famós retrat d'una colla de joves advocats, estudiants, propietaris de botigues i menestrals durant la Revolució de 1848 a París. El protagonista és un estudiant de dret fracassat que es plantejava vagament l'activisme polític. En una graciosa escena, un amic advocat i revolucionari l'arrossega a una reunió en què s'anomena irònicament el «Club de la Intel·ligència». Flaubert, que havia estudiat dret, descrivia satíricament un espanyol, possiblement també advocat i sens dubte veterà dels conflictes dels anys trenta i principis dels quaranta, com «un patriota de Barcelona», «una mena de mico negre, extremadament cabellut».²⁷⁴ El missatge de la Barcelona revolucionària també arribava als joves advocats de París.

Per comprendre la relació entre els advocats i la revolució, cal remarcar que fins i tot aquells que es van incorporar a societats secretes, clubs patriòtics i milícies voluntàries no van portar a terme les accions més espectaculars i amb més conseqüències. Els «revolucionaris» de principis del segle XIX normalment no s'afegien a la multitud. Fins i tots els advocats revolucionaris francesos més famosos –Robespierre, Danton, Lindet i Villeneuve– van sorgir com a conseqüència de situacions convulses, i aconseguiren el poder mentre proclamaven que els seus plantejaments polítics respectaven un ordre jurídic natural, just i incorruptible. Per repetir l'observació de Rudé, els homes de lleis i de lletres no van assaltar la Bastilla.²⁷⁵ A Barcelona la situació era semblant. Dir que un advocat era revolucionari no implicava que cremés esglésies personalment o que portés a terme actes violents contra persones i símbols d'autoritat pública. Fins i tot pel que fa a les milícies, era més habitual que els advocats servissin en batallons encarregats d'assegurar l'ordre a les poblacions que no pas en aquells que van marxar al camp de batalla. Això és especialment cert durant els anys trenta, quan les milícies que entraven en combat tendien a ser reclutades entre les classes socials més baixes, mentre que les que feien funcions de policia venien dels sectors mitjans.²⁷⁶

Pel que fa als advocats, la seva era una revolució d'ordre, no de violència. En temps tumultuosos es veien a si mateixos com a bastions d'estabilitat. Ramon Sala, un liberal exaltat, va remarcar aquesta idea

274. Flaubert, *L'educació sentimental*, 352.

275. Rudé, *Crowd in History*.

276. Santirso, «Voluntarios realistas, voluntarios de Isabel II».

quan va defensar Josep Costa durant el Trienni Liberal. Sala assessorava jurídicament el Coronel Josep Costa, l'anterior cap de la milícia de Barcelona i ídol carismàtic dels *descamisats* (la versió barcelonina dels *sans-culottes*). Costa havia estat empresonat el 1822 en una típica situació revolucionària en la qual una facció liberal, un cop aconseguia el poder, purgava la prèvia. No val la pena explicar els detalls, però és interessant fixar-se en un dels arguments de Sala per rebatre les acusacions contra Costa i els seus companys. En un pamflet, Sala considerava ridícul que les cinc persones que van recolzar Costa constituïssin una «*faccion*» instigadora de «*bullicio y griteria*» i que fossin acusades de «*republicanos*». Sala insistia que en ser advocats tres dels cinc acusats, les seves activitats eren, per definició, ordenades, legals, liberals i constitucionals.²⁷⁷ Per ell era absurd suposar que un home de lleis podia estar involucrat en conspiracions il·legals, republicanes o violentes. Els seus arguments no van convèncer tothom.

Encara que els advocats no exercissin la violència personalment, feien servir la seva autoritat per donar-li un caràcter legal. Es va fer evident l'estiu de 1835, el punt àlgid de la violència revolucionària a Barcelona. Durant la Revolució de 1835 es van cremar convents i assassinar clergues (25 de juliol) i després es va cremar la fàbrica Bonaplata, es van saquejar les prefectures de policia i oficines governamentals, es va assassinar el general Bassa i es va mutilar, cremar i possiblement devorar el seu cadàver (5 d'agost).²⁷⁸ Com succeï en situacions similars arreu d'Europa, els protagonistes i el repartiment d'aquests drames eren artesans, petits comerciants, botiguers, mariners i treballadors, encara que és possible que algun estrany milicià advocat o estudiant de dret hi estigués involucrat en un moment o altre.²⁷⁹ De forma similar, al camp eren els camperols –no els advocats– els que rebutjaven pagar el delme i les càrregues feudals, ocupaven convents, exclaustaven físicament el clergat regular, saquejaven esglésies i destruïen relíquies. Els advocats no portaven a terme aquestes accions espectaculars personalment, però s'encarregaven de qüestions revolucionàries ben pràctiques. Després de la violència popular, ells i altres notables elaboraren lleis que aboliren

277. Sala, *Defensa del ciudadano José Costa*, 17.

278. Per a una exploració detallada d'aquests esdeveniments, *Revolució liberal*, 161-74.

279. No tenim un perfil sociològic de qui va cometre aquests actes a Barcelona perquè mai no se'ls va processar. Tanmateix, Anna Maria Garcia ha estudiat la composició de revoltes anticlericals similars a Madrid durant el 1834 i ha suposat que devia ser similar a la de Barcelona. Garcia Rovira, *La revolució liberal*, 103-5.

el delme i altres càrregues feudals i van desamortitzar i subhastar els monestirs i terres de l'Església. Posteriorment, els jutges, les milícies i l'Exèrcit implementaven aquestes mesures en nom de la legalitat.

Les decisions que va prendre Josep Bertran i Ros, auditor de guerra a l'Exèrcit durant la Revolució de 1835, poden aclarir aquest fenomen. En la crema de convents del 25 de juliol, l'Exèrcit i les milícies no van obrir foc i moltes persones «respectables» es van dirigir als carrers per ser testimonis de la crema d'esglésies, l'exclaustració i fins i tot de l'assassinat de monjos, monges i capellans. Després que es calmessin les aigües, Josep Bertran i Ros es va negar a processar els responsables d'aquells actes execrables. Al seu informe oficial denunciava «*los excesos cometidos contra el orden público y la humanidad*», però no va presentar càrrecs contra ningú. A més, va decidir no condemnar soldats i milicians que havien fomentat intencionadament la intensificació de la violència comunicant que podrien actuar amb impunitat als perpetradors d'aquells actes. Bertran explicava que alguns membres del clergat s'havien guanyat la seva sort perquè recolzaven l'absolutisme i volien «*sumirnos otra vez en el espantoso caos del despotismo é ignorancia*».²⁸⁰ La Revolució de 1835 va fer que es donessin les condicions perquè s'elaboressin lleis a tot Espanya, promulgades per primer cop el 1836, que venien els convents i monestirs o els convertien en propietat municipal. Per cert, quan Josep Bertran i Ros es va convertir en alcalde de la ciutat a principis dels quaranta, va portar a terme gran part del treball legislatiu necessari per dissoldre els monestirs i convents. Per exemple, el seu nom està present en els documents que ordenaven la destrucció del Convent de Sant Josep, de les carmelites descalces, que fou substituït pel Mercat de la Boqueria a la Rambla.²⁸¹

Josep Bertran i Ros va fer una carrera espectacular i era un dels homes més poderosos de Barcelona. La revolució estava plena de petits Bertrams. Com a funcionaris judicials civils i militars, alcaldes, membres de juntes i milicians, els advocats, a l'igual que altres notables liberals, van pilotar la violència revolucionària per dirigir-la contra el clergat, mentre evitaven que amenacés la propietat privada i fins i tot senyorial. Allò que també resulta interessant de Josep Bertran i Ros és que malgrat el seu important paper a la Revolució de 1835 era un des-

280. Alguns fragments de l'informe de Bertran a Barraquer y Roviralta, *Las casas de religiosos*, 795-98.

281. Per a una descripció detallada de la desamortització del monestir, Rosselló i Cherigny, «El régimen jurídico».

tacat membre del Partit Moderat, el més conservador dels dos partits liberals. Com molts d'altres, havia estat testimoni dels horrors de la violència popular i de la mort de milers de persones a la Guerra del Francès i la Guerra Carlista. Com els liberals de França i la Gran Bretanya, defensava que el dret a vot estigués vinculat a la propietat, a banda d'altres lleis pensades per evitar que el sistema liberal se sumís en el caos.²⁸² Un cop es va establir l'ordre constitucional va guanyar-se una reputació de conservador. Òbviament, no tots els advocats eren moderats; alguns eren progressistes. Era la nova denominació dels exaltats, el partit radical del Trienni Liberal, que també va modular el seu discurs durant els anys trenta. Encara que els progressistes eren partidaris d'un sufragi més ampli que els moderats, també consideraven que tenir riquesa comercial o en forma de propietats, o ser un professional que pagava la contribució mercantil o professional havia de ser un requisit per a la participació electoral.

Com mostren les accions i declaracions de Bertran i Ros, els advocats tendien a demanar mà dura contra l'Església, actitud que tenia el seu origen en la rivalitat professional, afegida a la ideologia política. Contràriament, els lletrats eren més conciliadors amb els senyors, que, al cap i a la fi, sempre havien estat una font de treball jurídic ben pagat. Els advocats no van pressionar per reimplantar les jurisdiccions feudals i els tribunals baronials, abolits definitivament després de la Guerra del Francès. No obstant això, un bon nombre d'avvocats defensava els interessos de la propietat senyorial. Per una banda, aquestes opinions eren un llegat del segle XVIII, quan fins i tot els pensadors il·lustrats afirmaren que l'emfiteusi era una forma d'explotació de la propietat més productiva que el treball assalariat. D'altra banda, els senyors, dividits entre el liberalisme i l'absolutisme, estaven molt a l'aguait dels vents que bufaven i van recórrer a advocats per defensar els seus patrimonis. Aquesta va ser l'estratègia del duc de Medinaceli, el propietari de terres més important de Catalunya, després de l'Església. En una disputa amb l'Estat sobre un convent que havia sortit a pública subhasta a principis dels anys quaranta, el duc va contractar els serveis jurídics de Joan de Balle.²⁸³ Encara que Balle havia estat diputat liberal a les Corts de Cadis, a l'igual que molts homes de la seva generació s'havia tornat conserva-

282. La «por a la violència social» de vegades s'ha considerat la raó per la qual la revolució liberal es va tornar elitista. Vegeu Fradera, *Cultura nacional*, 31, i Ruiz Torres, «Liberalisme i revolució», 63, 71.

283. Balle, *Memoria*.

dor després de viure dècades de violència i repressió. Qui en una ocasió havia dit que «*todo lo que huele a feudalismo, debe desterrarse para siempre*» després es va convertir en portaveu dels interessos senyoriais.²⁸⁴ Per la seva banda, la casa de Medinaceli era prou intel·ligent per saber per quin bàndol decantar-se: l'absolutista Jaume Tos i Urgellés els havia assessorat durant l'època de la reacció aristocràtica, mentre que Joan de Balle, el prestigiós diputat a Cadis, era l'home perfecte per l'etapa liberal. Els advocats més importants es podien comprar, cosa que van fer alguns barons.

El cas de Joan de Balle, encara que no era estrany, tampoc era típic: només uns pocs advocats estaven en nòmina de la noblesa. Per cada advocat que defensava els interessos senyoriais n'hi havia un altre que afirmava, com els revolucionaris francesos, que les terres s'havien de posar en mans dels que les treballaven i que les restes del feudalisme havien de deixar pas a lleis que reconeguessin la propietat sense càrregues i alienable. Aquestes divisions es va posar de manifest a les Corts espanyoles de principis dels anys vint, quan Ramon Salvató, diputat exaltat, va votar a favor d'una llei que eliminava molts privilegis senyoriais i que contemplava la futura abolició de l'emfiteusi. Per contra, el seu eminent col·lega a l'advocacia de Barcelona i jutge, el moderat Joaquin Rey, vituperà la llei.²⁸⁵ Fora de l'hemicicle els advocats probablement estaven menys dividits. Els lletrats representaven persones de tots els àmbits socials –homes, dones, banquers, comerciants, pagesos i delinqüents– i, quan s'eliminava l'al·licient econòmic de la litigació, eren favorables al compromís. Es va arribar a un acord respecte a l'emfiteusi. Després de la Revolució de 1835 els legisladors –probablement aconsellats per advocats i parlamentaris catalans i valencians– van reformar l'emfiteusi civil per reduir les seves obligacions més oneroses i eliminar els seus components més feudals. Els barons van perdre en aquesta complicada negociació, però no del tot. Les lleis revolucionàries de 1837 van mantenir la divisió de la propietat emfitèutica entre domini directe i domini útil, de manera que van preservar algunes obligacions que, malgrat ser menys lucratives que anteriorment i més difícils de recaptar amb el pas del temps, no eren menyspreables. Aquest

284. Per exemple, es va oposar a l'abolició total del delme i va proposar una tercera via, reduir-los a la meitat, de manera que passessin del 10% al 5%, per tal de no perjudicar els detentors dels delmes senyoriais. Balle, *Informe*. Malgrat que es va publicar el 1842, aquesta còpia de l'informe que circulà el 1837.

285. *DSC*, 19 d'octubre de 1820, p. 1768-82 i 6 de maig de 1822, p. 1220-21.

pacte representava un nou pas en la unió del burgès i el baró, i transformà la composició de la pagesia benestant.²⁸⁶

La composició de les juntes també mostra que els advocats tendien a tenir posicions centristes. Com les de la Guerra del Francès, les juntes eren comissions de govern revolucionàries que sorgien després de l'agitació urbana, amb la missió de pacificar la situació i satisfer com a mínim algunes de les demandes de la multitud. Era comú que una junta d'elit fos substituïda per una de caràcter més popular, o viceversa, en funció dels esdeveniments. Els advocats acostumaven a estar més presents a les juntes d'elit. Per exemple, durant la Revolució de 1835 es van constituir dues juntes. La primera estava formada pel típic grup de notables urbans que sorgien per omplir el buit de poder. Entre els seus 30 membres, almenys set eren advocats o jutges. Per contra, en la segona junta més radical, només un dels seus deu membres era advocat.²⁸⁷ El 1842 hi va tornar a haver dues juntes. Dins la Junta Popular no hi havia cap advocat, però comptava amb un redactor de diari, un fabricant, un llauner, un fabricant de llumins, un fuster, un confiter, un xocolater i un depenent de comerç. Per contra, la més prudent Junta Consultiva comptava almenys amb tres advocats o jutges entre els seus 25 membres.²⁸⁸ Després de la Revolució de 1854, una altra Junta Popular fou substituïda per una Junta Oficialista, que tenia quatre advocats entre els seus setze membres.²⁸⁹ Les juntes d'elit no eren reaccionàries, sinó que normalment afavorien el canvi i tenien punts de vista més progressistes que els del règim derrocat. A diferència de les juntes populars, però, es decantaven pel compromís i el gradualisme.

A més a més de participar als grans debats sobre la propietat, l'Església i el vot, els advocats van aprofitar l'obertura de l'espai polític per augmentar el seu poder corporatiu. El 10 d'octubre de 1822 van fundar el Col·legi d'Advocats i nomenaren degà el seu membre més veterà, Miquel Llobet. D'acord amb les noves ordenances de l'Audiència, van

286. Per a la composició de la «gentry», vegeu Congost, *Els propietaris i els altres*; Segura, *Burguesia i propietat* i Garrabou, Planas i Sagué, *Un capitalisme impossible?*, 16-23.

287. Per a la composició de les juntes el 1835, vegeu García Rovira, *La revolució liberal*, 348, i Santirso, *Revolució liberal*, 168. Per comparar o fixar percentatges he comparat la llista dels membres de la junta amb la dels advocats de Barcelona. Vegeu AHCB, LACB (1835).

288. Per a la composició de les juntes de 1842, vegeu Risques, «La insurrecció de Barcelona», 96-97.

289. Per a la composició de la Junta Oficialista, vegeu Benet i Martí, *Barcelona a mitjan segle XIX*, 335. Per identificar els membres de la junta que eren advocats he buscat el seu nom a AHMB, LACB (1842).

substituir l'únic advocat de pobres per un cos d'advocats, que consistia en un grup d'advocats en actiu, amb pràctica privada, que es distribuïen els casos entre ells per augmentar la qualitat de la justícia per als pobres.²⁹⁰ Després del retorn de l'absolutisme el 1823, els funcionaris reials van suprimir el Col·legi d'Advocats i el cos d'advocats de pobres, però ambdós van ressorgir amb les revolucions dels anys trenta. El Col·legi va deixar clar al govern que no toleraria que el fes servir com a mecanisme per limitar el nombre d'advocats i va assegurar als seus propis membres que no tenia la intenció d'actuar com un gremi. El 1833 el comitè directiu va anunciar: «*No hay necesidad ni utilidad en fijar el numero de Abogados del Reyno*». L'afiliació «*debe ser libre y franca para el que la solicite*» perquè els advocats «*como las demas profesiones gozan de entera libertad é independencia en su ejercicio*».²⁹¹

REPRESSIÓ: LA DÈCADA OMINOSA (1823-1833)

Encara que en cap cas van tenir opinions unànimes, els advocats de Barcelona van decantar-se cap al liberalisme. Van veure allò que els podia oferir. Des de mitjan del segle XVII, els advocats afirmaven estar farts de la corrupció judicial, així que donaren la benvinguda a un nou règim que prometia netejar els tribunals reials oferint càrrecs a homes qualificats, que podien aspirar a ser jutges i fiscals en funció del seu mèrit. La promesa de traslladar la universitat de Cervera a Barcelona lliuraria la formació jurídica de professors partidaris dels jesuïtes i addictes al *ius commune* i la posaria en mans d'acadèmics més joves, conscients de la gran necessitat de profundes reformes als plans d'estudi. Un Col·legi d'Advocats amb una direcció autònoma donaria a l'advocacia presència corporativa i permetria als advocats augmentar la qualitat de la representació jurídica dels pobres. Els liberals van prometre protegir el monopoli dels advocats en la representació, que havia estat amenaçada per republicans i absolutistes a Europa. La reforma il·lustrada del procediment ampliaria la capacitat de maniobra dels advocats, els donaria més preeminència i els permetria intervenir en àmbits que anteriorment se'ls havien resistit. Tots aquests factors van contribuir a fer atractiu el liberalisme fins i tot per als polítics o escèptics. Però els

290. ACA, RA, exp. (1822), caixa 15, núm. 611; ACA, RA, exp. (1822), caixa 18, núm. 794 i ACA, RA, reg. 1420, p. 395.

291. ACA, RA, exp. (1829), caixa 99, núm. 555.

advocats no tan sols foren atrets pel liberalisme; també el van impulsar. Durant els períodes d'absolutisme els oficials reials van instaurar mesures repressives, de manera que van afavorir que els indiferents a la política o que estaven entre ambdós bàndols optessin pel liberalisme.

Durant la primera restauració de l'absolutisme, de 1814 a 1820, el capità general va processar liberals destacats i afrancesats, i alguns advocats van caure a la xarxa. Per exemple, Ramon Salvató –un abrandat defensor de la Constitució de 1812– va patir dos anys de presó a Tortosa. Així mateix, Josep Elias va passar més d'un mes en una presó militar a la fortalesa de Canaletes a Barcelona.²⁹² Altres advocats van patir períodes de presó o, com milers d'espanyols, van haver d'exiliar-se per escapar-se d'aquest destí. No obstant això, els advocats, com a grup, no van ser un objectiu de la repressió, com a mínim a Espanya. No es pot dir el mateix d'Amèrica Llatina, on les advocats criolls s'havien convertit en revolucionaris. Com a líders de moviments independentistes, van continuar les seves activitats revolucionàries fins i tot després que es pacifiqués Europa. Al virregnat de Nova Granada (posteriorment Veneçuela, Equador i Colòmbia) es pot trobar una tràgica prova del divorci entre el tron i la cúria, ja que l'*annus horribilis* de 1816 l'Exèrcit espanyol va executar 28 advocats, gairebé un quarta part de tots els del regne.²⁹³ A la metròpoli no va succeir res de semblant. Dispersats durant la Guerra del Francès, la majoria dels advocats de Barcelona van retornar a casa seva, a la seva activitat professional i a llurs estudis. Les resolucions dels tribunals napoleònics van ser considerades plenament vàlides, de manera que els plets iniciats sota el domini francès van poder continuar el seu curs.²⁹⁴

La segona restauració de l'absolutisme, de 1823 a 1833, va portar polítiques molt més dures. Aquest període ha estat conegut posteriorment com la Dècada Ominosa. Els capitans generals no es van atrevir a prendre contra els advocats mesures repressives tan escandaloses com les d'Amèrica Llatina, però quan tractaven amb persones de menor estatus van fer servir tàctiques igual de depravades. El 1828 i 1829 el capità general de Catalunya, conegut amb el malnom de «Tigre», va portar a terme un persecució brutal, que consistí en les habituals batudes, empresonaments, interrogatoris, tortures, confessions forçades i «judicis» militars. Els afectats foren acusats de conspirar amb militars exiliats liberals

292. ACA, RA, exp. (1821), caixa 3, núm. 134 i Salvató, *Elecciones de 1839*, 30.

293. Vegeu Uribe-Uran, *Honorable Lives*, 45-70.

294. ACA, RA, llig. 122, «Real Orden, Madrid, 14 de Marzo de 1814».

que estaven preparant un *pronunciamiento*. En aquells temps hi va haver moltes conspiracions, així que l'amenaça era real, però els oficials no sabien ben bé qui hi estava implicat. Finalment, 35 homes van morir davant l'escamot d'afusellament i 400 van ser enviats a colònies penitenciàries al nord d'Àfrica. Gran part dels afusellats eren antics oficials de l'Exèrcit o la milícia, a banda d'artesans i persones amb ocupacions desconegudes. També n'hi havia amb professions de menor rang i propenses al radicalisme: pintor, recaptador d'impostos, carter, professor de llengua, aprenent de notari i corredor.²⁹⁵ Encara que els advocats van evitar la repressió, molts estaven escandalitzats per la barbàrie de la justícia militar. Com l'advocat demòcrata Rafael Degollada va lamentar el 1842, «*la historia del pueblo liberal de Barcelona, triste es decirlo, por una parte nos presenta amor al trabajo, respeto a las leyes, entusiasmo, patriotismo, sacrificios de todas las clases, por otra prisiones, persecuciones, deportaciones, estados de sitio y cadalsos*».²⁹⁶

A diferència de la primera restauració de l'absolutisme, durant la Dècada Ominosa es va fer una purga específica dels advocats. A banda de casos puntuals d'empresonament, els oficials reials no van perseguir físicament els membres de l'advocacia. En el pitjor dels casos, un lletrat podia fer servir la seva xarxa de contactes per exiliar-se. En comptes de la intimidació directa, la monarquia decidí promulgar una sèrie de lleis per donar a la cúria un caràcter més madur i dòcil. Tot i ser menys ominosa i arbitrària que les execucions i empresonaments, l'estratègia fou perseverant i efectiva. En general, eren polítiques contra els estudiants i els joves advocats. El 1826 Ferran VII va augmentar l'edat mínima per exercir de 17 anys (l'edat tradicional sota el dret romà) a 25 anys.²⁹⁷ En funció dels requeriments acadèmics exigits, equivalia a augmentar l'edat de 21 anys a 25. Tot i així, va reduir el nombre de candidats, en forçar-los a esperar uns anys abans que els permetessin examinar-se. La norma també podia haver dissuadit alguns homes joves de començar els estudis, a causa de la llarga espera. El 1830, després de la Revolució de Juliol a França, els representants reials van tancar totes les universitats espanyoles i no les van obrir fins a finals de 1832. La supressió de dos anys acadèmics va alentir la incorporació de nous advocats a la professió.

Ferran VII també va intentar reduir la mida de la cúria recuperant les polítiques iniciades pel seu pare, Carles IV. El 1829 el Consell Reial

295. Castillo, *La ciudadela inquisitorial*, 54, 60, 63.

296. *DSCCD*, 6 de febrer de 1842, p. 776.

297. Real Determinación 8 junio 1826, CL, 11 (1826): 131-32.

ordenà a l'Audiència portar a terme un cens d'advocats a Catalunya i investigar a quines ciutats es podia reduir la seva quantitat. Fer una llista de noms i un ordre d'antiguitat era el pas previ per decidir a qui se li permetria continuar exercint i a qui no. El conseller reial va ordenar a Miquel Llobet, el membre més veterà de l'advocacia i primer degà del Col·legi durant el Trienni, que compilés una llista d'advocats i que diferenciés entre aquells que practicaven la representació jurídica als jutjats i aquells que no ho feien. Llobet, malgrat tot, va refusar col·laborar. Era un advocat veterà que havia evitat afiliacions polítiques explícites, però tenia credencials liberals. Havia estat membre del cercle il·lustrat de Manuel Barba i Roca durant la dècada de 1760 i podria haver estat plenament d'acord amb la Constitució de 1812.²⁹⁸ Fidel a l'ètica de la llibertat d'exercici i protector amb els membres més joves, va fer l'orni. El seu fill i passant, Joaquim, va contestar el requeriment. Explicà que el seu pare estava malalt, afegint que «*me ha mandado contestar que ignora absolutamente cuales y quantos son los Abogados que no ejercen su profesion, imposibilitando de tomar conocimiento sobre el particular*». Finalment, el fiscal va repetir el consell dels oficials reials del regnat de Carles IV. Va recomanar que les llistes d'advocats en exercici es limitessin a 100 advocats, en funció de la seva antiguitat a la professió.²⁹⁹ Encara que mai no es va implementar un *numerus clausus* estricte, la mida de l'advocacia es va reduir a causa dels anomenats procediments de purificació.

De totes les mesures destinades a posar fre a les inclinacions revolucionàries de l'advocacia, els procediments de purificació foren les més repressives. Molts titulats no podien incorporar-s'hi per l'edat mínima exigida, però els majors de 25 van haver de superar aquest obstacle addicional. Els advocats registrats abans de la Revolució de 1820 no havien de ser «purificats», però aquells que van començar a exercir durant el Trienni Liberal i tots els nous candidats havien de ser investigats. Així doncs, el més afectats per la purga van ser els joves advocats i els estudiants. El candidat que passava aquest procediment havia de convèncer les autoritats que era apte per exercir, explicant la

298. Enric Jardí explica que una història del Col·legi anònima, escrita durant els anys trenta i trobada a la seva biblioteca, insinuava que Llobet estava d'acord amb la Constitució de 1812. Malauradament, el text «El Col·legi d'Advocats de Barcelona. Historial de 1832 a 1932» no consta al catàleg i ni els bibliotecaris del Col·legi ni jo mateix l'hem pogut localitzar. Jardí, *Història del Col·legi*, 1:8.

299. ACA, RA, exp. (1829), caixa 99, núm. 55.

seva localització i les associacions i activitats en què va participar durant el Trienni. Durant el procés, un *alcalde municipal* («batlle», en el català de l'època) o funcionari reial similar prenia declaració com a mínim a tres testimonis, per tal que confirmessin el relat del candidat i donessin fe de la seva integritat moral. Haver-se presentat voluntari a la milícia no implicava una desqualificació automàtica. De fet, hi havia hagut tants voluntaris que el 1827 el Consell Reial va haver de donar instruccions perquè oficials i magistrats no evitessin que advocats, metges i cirurgians obtinguessin les seves llicències únicament per haver-se presentat voluntaris i haver servit a les milícies. No obstant això, el consell va prohibir que els milicians voluntaris fossin jutges, professors d'universitat i oficials reials.³⁰⁰ En qualsevol cas, els antics milicians eren sospitosos d'haver-se implicat en altres activitats que sí que es consideraven motiu per no ser admesos o per ser expulsats de l'advocacia, així que els batlles absolutistes estaven desitjosos per saber qui eren, què havien fet i què sabien dels altres. Aquells que havien estat reclutats a les «milícies oficials» havien de donar menys explicacions, però els que s'havien incorporat a les «milícies voluntàries» –constituïdes abans que les oficials– s'enfrontaven a indagacions més profundes.

En general, malgrat haver participat a les milícies, els candidats pensaven que podien superar el procés combinant les següents excuses estereotipades: «*jamás hizo fuego a las tropas realistas*», «*jamás uso el uniforme*», «*no fue orador en las tertulias patrióticas, periodista, ni articulista*» i «*no fue individuo de ninguna sociedad secreta*», «*ni obtuvo empleo en aquel gobierno revolucionario*» o «*no fue constitucional exaltado*».³⁰¹ Els antics milicians no sempre podien repetir aquestes afirmacions, ja que molts havien portat uniforme, participat en tertúlies, fet de periodistes i havien estat liberals exaltats. Tot i així, els candidats van encadenar totes les anteriors frases que podien ser confirmades pels testimonis de forma plausible. Després s'excusaven dient que s'havien allistat per treure profit dels avantatges oferts pel govern liberal, que havia promès als estudiants milicians que quedarien exclosos del reclutament de l'Exèrcit i que se'ls abonarien els cursos. Alguns van fer servir la reputació i els contactes familiars per influir el jutges. Per exemple, un *alcalde municipal* va recomanar un candidat malgrat que havia estat

300. Circular del Consejo Real 25 enero 1827, *CL* 12 (1827): 17-18.

301. Vegeu, per exemple: ACA, RA, exp. (1827), caixa 72, núm. 340; exp. (1828), caixa 81, núm. 234; exp. (1828), caixa 85, núm. 614; exp. (1829), caixa 99, núm. 540; exp. (1829), caixa 99, núm. 551.

membre de la milícia i que sembla ser que havia portat uniforme. En aquest informe, el batlle argumentava que la desafortunada decisió havia estat fruit de les típiques bogeries de joventut: «*contra la voluntad de su madre pasó en la edad de diez y seis y ocho años [...] de alistarse miliciano voluntario*». Un altre testimoni va afegir que el candidat «*no fue motivado [...] de aquella exaltacion procedente de la perversidad de un corazon inmoral*». ³⁰² En altres casos les mares van acompanyar els seus fills a declarar fent servir els seus ardits femenins per persuadir els batlles. Una mare va testificar que «*en todo el tiempo de los ultimos trastornos politicos habilitó en mi casa [...] sin que tomase parte y menos fuese partidario del sistema llamado constitucional, ni tampoco individuo de la milicia voluntaria, ni socio de la Tertulia Patriotica*». ³⁰³

Per reforçar les seves sollicituds, alguns aspirants van presentar certificats de purificació expedits per comitès universitaris que examinaven els aspirants a estudiants de la Facultat que podien ser admesos. Relacionats amb la Inquisició, aquests comitès prenen declaració als estudiants i testimonis i expedien certificats de «puresa de sang». ³⁰⁴ Com si haguessin estat escrits en l'apogeu de la Contrareforma, un certificat típic descrivia la família del candidat amb afirmacions sorprenents: «*buenos Cristianos*», «*Católicos Apostólicos Romanos*», «*limpios de sangre*», «*sin mezcla alguna de Moros, Judios, Luteranos ni otros Sectarios reprobados*» o «*sin sombra de Sarreceno*». ³⁰⁵ La Inquisició, restaurada durant la Dècada Ominosa, seria abolida definitivament amb la mort de Ferran VII el 1833. Durant els darrers anys de l'absolutisme el liberalisme va ser la seva nova heretgia.

És impossible determinar les identitats o saber el nombre dels no admesos o expulsats de les llistes. Com que els candidats només podien fer l'examen d'admissió un cop havien estat «purificats», no hi ha registres sobre el procés previ. Passar la investigació era opcional, de manera que qualsevol que dubtés si podia superar-la amb èxit era improbable que es presentés davant un batlle i s'arrisqués a l'arrest, empresonament o exili. Al cap i a la fi, teòricament, el càstig per la traïció o l'heretgia con-

302. ACA, RA, exp. (1831), caixa 122, núm. 727.

303. ACA, RA, exp. (1827), caixa 72, núm. 340.

304. Joan Baladia, un notari de la Inquisició, signava tots els certificats que venien de «*la junta para la purificacion de individuos de los establecimientos literarios del territorio de la real audiencia de Cataluña*». Era signatari dels certificats que s'indiquen a la següent nota.

305. ACA, RA, exp. (1832), caixa 131, núm. 648, exp. (1833), caixa 134, núm. 1036; exp. (1833), caixa 140, núm. 703; exp. (1833), caixa 139, núm. 624; exp. (1833), caixa 139, núm. 677; exp. (1833), caixa 140, núm. 703.

tinuava sent la mort. En poques paraules, aquells que pensaven que podien ser aprovats passaven el procés i per tant generaven documentació. De tota manera, els testimonis dels admesos rebel·len els perfils dels exclosos. Entre els purgats estaven els liberals exaltats; els oradors visibles de les tertúlies patriòtiques; els membres coneguts de societats secretes; periodistes i pamfletistes; polítics i batlles de ciutats revolucionàries i milicians vistos en uniforme executant decrets revolucionaris, perseguint oficials absolutistes, marxant en campanya i portant a terme actes il·lícits. Al final, l'efecte combinat de les purificacions, l'edat mínima de 25 anys i la persecució política de les elits polítiques va mostrar les seves conseqüències. Dels 176 advocats en els registres de l'Audiència de Barcelona el 1819, només 112 continuaven exercint el 1825 i la mida de l'advocacia s'havia reduït a 149 membres.³⁰⁶ Això significava una enorme reducció dels 245 advocats registrats abans de la Guerra del Francès. Molts havien deixat l'advocacia perquè la litigació fou erràtica durant l'època revolucionària.³⁰⁷ Alguns havien aconseguit càrrecs a causa de la reorganització del personal jurídic i administratiu durant els freqüents canvis de règim i de govern. No obstant això, la ideologia fou la principal raó per la qual molts estudiants o advocats no van poder iniciar o reprendre la seva activitat professional.

Alguns van superar les penúries i van poder explicar romàntiques històries sobre la presó, l'exili i el retorn. Uns pocs homes heroics van poder fer servir les seves reputacions per obtenir càrrecs en la judicatura, participar en les eleccions i, en el cas de Ramon Salvató, ser ministre de Gràcia i Justícia el 1839.³⁰⁸ Però aquests individus eren uns pocs afortunats. Encara que alguns van triomfar sobre la repressió, molts d'altres eren menys obstinats o ambiciosos, o no tenien els mitjans econòmics ni els contactes per superar la presó, l'exili, la pèrdua dels mitjans de subsistència o fins i tot anys d'interrupció en els seus estudis o professió. Sens dubte, moltes carreres prometedores van ser retardades o frustrades com a conseqüència de decisions idealistes de joventut. També hi havia aquells que van morir al camp de batalla o a la presó, van desaparèixer després d'exiliar-se o simplement van deixar el dret

306. ACA, RA, llig. 158, «Barcelona, 2 de Enero de 1819» i ACA, RA, exp. (1825), caixa 43, núm. 1.

307. Per a índexs de litigació, vegeu la figura 2 del capítol 5.

308. Per a informació biogràfica de Salvató, vegeu Lasso Gaité, *El Ministerio de Justicia*, 20-24, 72-73. Per als esforços a l'exili i el retorn heroic d'un advocat que patí la repressió política durant els anys trenta, vegeu Degollada, *Memoria del abogado*.

i van seguir una altra trajectòria professional. Per entendre les raons per les quals els advocats es van tornar elitistes durant els anys trenta, cal fixar-se no tan sols en els períodes revolucionaris, sinó que també en els de repressió. La purga d'estudiants de dret durant la Dècada Ominosa va deixar molts radicals fora de la formació i l'exercici. I més important, la longevitat de la purga va deixar clar a aquells que podien contemplar l'activisme polític en el futur que el liberalisme democràtic o «exaltat» era un terreny perillós, mentre que versions més moderades podien ser una tercera via més factible. Molts advocats van adoptar posicions centristes no només perquè temessin la violència popular, haguessin presenciat els horrors de la guerra civil o fossin partidaris de determinades reivindicacions, sinó també perquè preferien seguir un camí que els fes menys vulnerables a la repressió.

Cal no exagerar la severitat de la purga, dirigida específicament al sector exaltat. Durant els períodes de revolució i repressió els advocats consolidats van fer la viu-viu: continuaren litigant, obeïren les autoritats i van esforçar-se a evitar les organitzacions polítiques, que podien reduir les seves possibilitats de guanyar els casos quan el personal judicial era reorganitzat en els canvis de règim. A més, cal remarcar que la majoria de joves advocats no van tenir problemes durant els procediments de purificació. La majoria d'aspirants havien passat el Trienni Liberal en localitats on el reclutament per a la milícia fou reduït. Per als individus que havien crescut fora de Barcelona o d'altres ciutats revolucionàries era molt fàcil trobar un reguitzell de testimonis que confirmessin que el sol·licitant no havia donat suport actiu al liberalisme. El típic plec de descàrrec incloïa els següents desmentits: «*No fui alistado en la milicia nacional voluntaria. No he pertenecido a ninguna de las sociedades reprobadas de Masones Comunerros ni he sido socio ni asistente de las nombradas tertulias patrióticas*». ³⁰⁹ Fins i tot un liberal acèrrim hauria mantingut les seves idees en secret per passar el procediment i ser acceptat en l'advocacia. Aquestes frases memoritzades eren com els juraments reproduïts al començament d'aquest capítol. ³¹⁰ Molts advocats van prometre lleialtat a la «*Constitución política*»

309. ACA, RA, exp. (1831), caixa 120, núm. 456. Per a afirmacions similars, vegeu ACA, RA, exp. (1826), caixa 58, núm. 273; exp. (1827), caixa 73, núm. 409; exp. (1828), caixa 80, núm. 115; exp. (1828), caixa 94, núm. 17; exp. (1830), caixa 103, núm. 22.

310. Aquests juraments es poden trobar, entre altres localitzacions, a ACA, RA, reg. (1687), p. 45, 133 i 145 i ACA, RA, exp. (1824), caixa 37, núm. 972; exp. (1825), caixa 128, núm. 379; exp. (1832), caixa 128, núm. 215.

durant el Trienni Liberal i posteriorment, després de la restauració de l'absolutisme, juraren que mai havien cregut en «*el absurdo principio de que el pueblo es arbitro en variar la forma de los gobiernos establecidos*». Més d'un centenar d'advocats van fer ambdós juraments, que eren incompatibles. Els advocats, com altres, no van dubtar a mentir sota jurament per poder guanyant-se la vida.

Amb tals incentius, és comprensible que testifiquessin haver estat contraris al liberalisme. La majoria d'aquestes declaracions s'han de veure amb escepticisme, perquè les mostres gratuïtes de suport a l'absolutisme sovint eren interessades, pronunciades per estudiants que deien haver-se allistat a la milícia per la pressió dels companys, per evitar el reclutament o perquè se'ls abonessin els cursos. Tot i així, entre els advocats n'hi havia uns pocs de veritablement absolutistes. El 1825 Manuel Pinós es va incorporar a l'advocacia després de provar que tenia «*las mas sanas ideas a favor del legítimo gobierno que nos rige*». En el seu procediment de purificació els testimonis van afirmar que «*procuró substraerse de todo lo que inspiraba adhesión al gobierno revolucionario*».³¹¹ El 1826 tres advocats de Barcelona, Tomàs Lluella, Pio Serra i el ja esmentat Manuel Pinós –tots tres amb excel·lents credencials absolutistes– van respondre per Llorenç Puig, que també afirmava haver menyspreat el liberalisme.³¹² Un altre sol·licitant, Magí Mestre, era el fill d'un alcalde d'aigües absolutista. Supervisant la seva purificació, el pare va testificar que el seu fill «*se manifestó en todos tiempos desafecto al tan abominable sistema constitucional...*».³¹³ Uns pocs fins i tot s'havien aixecat en armes i s'havien incorporat als rebels realistes. El 1826, un aspirant a l'advocacia anomenat Francisco Martínez Aguado havia estat «*Capitán de la 3ª compañía de Batallón de Voluntarios Realistas de la Ciudad de Alcaraz*». Per confirmar la seva història, dos advocats de fora de Barcelona van testimoniar la seva «*aversión sin límite a todas las máximas revolucionarias del llamado Sistema Constitucional*».³¹⁴ Oriol de Gil, admès a l'advocacia el 1831, també va afirmar que «*tome las armas a favor de los Sagrados Dros del Altar y Trono*».³¹⁵ Jaume Panon, un capellà de Palafrugell que sol·licitava ser admès com a advocat, va presentar

311. ACA, RA, exp. (1825), caixa 43, núm. 277.

312. ACA, RA, exp. (1826), caixa 58, núm. 273.

313. ACA, RA, exp. (1826), caixa 60, núm. 389.

314. ACA, RA, exp. (1823), caixa 23, núm. 229.

315. ACA, RA, exp. (1830), caixa 597, núm. 111.

proves que s'havia escapat per poc d'una banda de milicians que el volia segrestar per extorsionar la seva família.³¹⁶

Aquests advocats absolutistes eren una excepció. Un grapat d'aquests individus, de vegades vinculats a cercles eclesiàstics i senyorials, van fer rebombori periòdicament al llarg del segle XIX. Tanmateix, representaven una minoria marginada, encara que molesta i sorollosa. Un estudi de les milícies absolutistes de Madrid mostra que de 1823 a 1833 només hi havia vuit advocats allistats, entre més de 5.000 homes.³¹⁷ En una altra recerca sobre més de 7.000 homes sospitosos de ser carlistes a Catalunya durant els anys trenta, ni un de sol era advocat. La majoria eren artesans, jornalers, treballadors protoindustrials i camperols.³¹⁸ Aquests números tan reduïts contrasten amb les anteriors xifres, amb dotzenes d'advocats a les milícies liberals.

UNA REVOLUCIÓ D'ADVOCATS?

El 1835 Tocqueville va publicar el seu primer volum de *La democràcia a Amèrica*. Basant-se en una visita a principis dels anys trenta, tenia un ull als Estats Units i un altre al seu propi «hemisferi». En observar els mecanismes de funcionament de la única democràcia del món en aquells moments volia «discernir en ello, claramente, las consecuencias naturales y de apercibir, si es posible, los medios de hacerla provechosa para los hombres».³¹⁹ En ser també jurista, va dedicar molta atenció a l'advocacia. En fer-ho, va intentar esbrinar l'enigma de per què els advocats s'havien tornat tan radicals durant la breu experiència democràtica francesa, però estaven exercint una constant influència conservadora a l'Amèrica democràtica. Va explicar que les accions dels advocats francesos eren extraordinàries; les seves inclinacions revolucionàries no reflectien el seu caràcter natural, sinó que eren fruit de les circumstàncies històriques. En haver estat exclosos del poder polític es van posar en contra de l'absolutisme. «En una sociedad en que los juristas ocupen, sin discusión, la posición elevada que les pertenece naturalmente,

316. ACA, RA, exp. (1826), caixa 60, núm. 111.

317. Pérez Garzón, *Milicia nacional*, 356-63.

318. Anguera, *Déu, rei i fam*, 230-32. Cal tenir en compte que Anguera ha indicat que hi havia 20 «estudiants» a les llistes policials. Podria ser que alguns fossin estudiants de dret, però es pot suposar que la majoria estudiaven teologia.

319. Tocqueville, *La democràcia en Amèrica*, 28.

su espíritu será eminentemente conservador, y se mostrará antidemocrático». Com va afirmar, «La aristocracia americana está en el banco de los abogados y en el sitio de los jueces».³²⁰

Quan Tocqueville va descriure els advocats com a antidemocràtics, conservadors i aristocràtics no estava criticant-los. Pels liberals europeus eren lloances. En ser un lletrat i aristòcrata, pensava que era millor que l'aristocràcia democràtica consistís en els advocats, en comptes de la noblesa terratinent. Com a enemic de l'Antic Règim i de la Revolució Francesa, elogiava les associacions elitistes d'homes cultes i conservadors, que servien per protegir els governs lliures d'allò que va descriure com a «tirania de la majoria». Com a admirador dels advocats americans, va afirmar respecte a la institució del jurat que «el seu esperit penetra en el cor del poder legislatiu, de l'Administració i finalment dona al mateix poble part de les aptituds dels magistrats».³²¹

Quan Tocqueville escrivia aquest text era conscient que els advocats europeus havien viscut dies millors. Com havia succeït a Barcelona, el nombre d'avocats a França s'havia desplomat com a resultat de la Revolució, el bonapartisme, la restauració monàrquica i la repressió. La cúria no va restar en aquest estat demacrat per molt de temps. Tocqueville va encertar, perquè allò que havia observat a Amèrica també es va produir al seu propi hemisferi. Al llarg del segle XIX els advocats de França, Espanya i Europa van deixar de banda el seu passat revolucionari, van augmentar espectacularment en nombre i influència i també es convertiren en una força conservadora dins la societat.³²²

Malgrat les observacions de Tocqueville, pocs historiadors s'han interessat per aquest fenomen. Un dels pocs que ho han fet ha estat C. A. Bayly, que ha explicat que encara que els advocats van patir durant l'era de la revolució, van prosperar com a conseqüència del ressorgiment de l'Estat burocràtic. A diferència de Tocqueville, Bayly no vincula directament aquest fenomen amb la democràcia o el liberalisme: «Els advocats i buròcrates [...] es desenvolupen i prosperen sota governs de tota mena, ja que tots els governs necessiten augmentar els impostos». També explica que «els advocats, al seu torn, es transformen en els dobles de l'Estat, treballant dins la societat civil per facilitar i legitimar les seves reclamacions».³²³ Bayly hauria de ser elogiat per reconèixer el paper

320. *Ibíd.*, 126, 130.

321. *Ibíd.*, 251.

322. Charle, *Social History of France*, 169.

323. Bayly, *Birth of the Modern World*, 144, 264 (amb més èmfasi).

clau dels advocats en la legitimació de l'Estat contemporani, però la seva interpretació exclou la política i mostra els advocats com a beneficiaris de les circumstàncies, sense gaire capacitat d'actuació. Per ell, els advocats floreixen quan l'Estat és estable i es panseixen quan no ho és. Però els advocats no prosperen «sota governs de tota mena» ni tremolen davant la insurrecció. Actius durant la revolució, els advocats van treballar per instaurar sistemes liberals que, entre d'altres coses, eren forjats i calibrats tenint en compte els interessos de l'advocacia. Com s'ha demostrat en el cas de Barcelona, els advocats no eren agents passius que anhelaven l'estabilitat a qualsevol preu, sinó que foren clau per orientar l'elitista –encara que revolucionari– camí cap a l'ordre constitucional. A més a més, els advocats no van prosperar sota cap Estat recaptador, sinó que van passar temps durs sota les etapes absolutistes i prosperaren sota les liberals. A diferència del jacobinisme, el bonapartisme o l'absolutisme, el liberalisme rebia els advocats amb els braços oberts (i els advocats el corresponien).

Això no significa que el liberalisme espanyol fos una continuïtat successió d'èxits. Qualsevol persona familiaritzada amb la història d'Espanya sap que no fou el cas. Malgrat que els liberals espanyols van aconseguir evitar els perills del despotisme absolutista i de la tirania de la majoria, moltes promeses van quedar incomplertes. Amb el final de l'etapa revolucionària s'inicià una nova sèrie de problemes. L'important paper dels advocats en la creació d'un consens elitista fomentà la desconfiança respecte a les masses i es pot dir que va posar les llavors de l'oligarquia i la corrupció. De manera similar, la importància dels *pronunciamientos* i les milícies –a banda del fet que el liberalisme va triomfar com a resultat de la victòria militar contra els carlistes– va preparar el camí per a la intervenció de l'Exèrcit en la política. Entretant, la profecia de Tocqueville es va fer realitat. Un cop el govern constitucional va consolidar-se al continent europeu, els advocats es van tornar conservadors. A Barcelona els advocats liberals van abandonar els seus objectius més idealistes, van crear associacions corporatives i es convertiren en un fonament d'ordre per a la societat. Ultra això, la cúria va portar a terme un exercici d'amnèsia col·lectiva, perquè els advocats madurs van oblidar el seu activisme i idealisme de joventut. A mitjan de segle era estrany que un lletrat fanfarronegés sobre els seus temps a la milícia, les societats secretes o els clubs patriòtics. En comptes d'això, els advocats van articular una memòria institucional que passava de puntetes sobre les experiències de l'absolutisme i la revolució –difícils d'interpretar– i es van refugiar en l'edat d'or del constitucionalisme

català durant l'edat mitjana i la moderna. Tot i que el conservadorisme dels advocats fou en molts sentits conseqüència de la industrialització, les bases de la professió conservadora estaven fermament assentades en finalitzar la revolució liberal.

LA PROFESSIÓ CONSERVADORA. INSTITUCIONS, DIRIGENTS I DRET

Advocat. ¿Creieu vos Isidro que un Amo de Casa puga arreglar sas possessions y dependents per millorarla, y fer á estos mes felisos?»

Pagès. Això sí que és cert.

Advocat. Donchs això passa entre nosaltres: la Nació Espanyola es llibre é independent, está en ple exercici de sos drets naturals, y per lo mateix deu fer lo que fá, y deu procurar á no haberho de fer may mes.

Pagès. Ara sí queus perdem Senyor Doctó; jó no entench pas una paraula de lo ha dit.

*Conversa verdadera i de molt profit tinguda
entre un pagès nomenat Isidro y lo advocat
Doctor Julià (1821)*

En l'anterior capítol es va analitzar un pamflet, publicat el 1821, on un advocat imaginari explicava les virtuts de la Constitució a un camperol. El pagès, segons l'autor, pertanyia a un tipus de persones «que res entenguian en lo del dia». ³²⁴ Com que la revolució liberal va acabar a principis de la dècada de 1840 i va tenir una conclusió elitista, val la pena veure fins a quin punt l'advocat va complir les seves promeses.

En va complir moltes, com a mínim teòricament. Segons la Constitució de 1845 Espanya era un sistema parlamentari on governaven el rei i el parlament, amb sobirania compartida. Amb la victòria del liberalisme l'Antic Règim quedà enterrat: es van abolir els gremis i els delmes, la noblesa va perdre els seus privilegis i es van subhastar terres de l'Església i comunals. Expulsats el 1836, els ordes religiosos comen-

324. PNA, *Conversa verdadera*, portada i p. 7.

çaren a retornar de mica en mica durant els anys quaranta, però havien perdut els seus monestirs, convents i terres i els seus membres s'havien reduït radicalment. La majoria d'impediments jurídics al capitalisme es van evaporar i, en teoria, la societat estava oberta a la idea que el mèrit i l'èxit s'assolien a partir del talent i la iniciativa. Tanmateix, pel que fa a la política, moltes promeses bàsiques no es van complir. La freqüent intervenció de l'Exèrcit en la política va pervertir el principi de sobirania nacional (o fins i tot compartida). Les restriccions a la llibertat de premsa i d'associació limitaven les llibertats bàsiques. El dret al sufragi era molt reduït i va créixer de l'1% el 1845, al 2,7% el 1865 i el 5% el 1875. Els advocats amb ingressos mitjans tenien dret a vot; per contra, el pagès del pamflet només l'hagués tingut si els seus ingressos i propietats haguessin estat prou importants.³²⁵ El sufragi universal dels homes adults, equivalent aproximadament al 25% de la població, es va exercir de 1868 a 1874 i s'aconseguí el 1890. Tot i així, la presència d'oligarquies i la persistència del frau electoral impedièn que les eleccions fossin netes. Finalment, els alts índexs d'analfabetisme i pobresa van excloure amplis sectors de la població de l'esfera pública. Aquest resum constitueix una descripció del balanç del liberalisme a Espanya i, de fet, a molts països del sud d'Europa.

Per als nostres propòsits, cal fixar-nos en les promeses de l'advocat en l'àmbit de la justícia. Al pamflet, el camperol afirmava «Malaits sigan los plets que son la mia pobreza».³²⁶ L'advocat responia que l'Estat liberal crearia més tribunals, amb procediments més ràpids que reduïrien els esforços i costos que implicava la litigació. També prometia eliminar la corrupció i l'arbitrarietat instituint salvaguardes processals perquè els jutges i alcaldes ja no poguessin fer servir petites infraccions com a excusa per depredar famílies treballadores.

Els liberals van proporcionar més jutjats, millors procediments i una justícia de qualitat? Els resultats van ser modestos. La Constitució de 1812, també en vigor durant el Trienni Liberal (1820-23) posà les bases per a un projecte de reforma judicial. Així mateix, els absolutistes també van veure la necessitat d'ampliar l'abast de la justícia reial. El 1828 la monarquia va afegir més de vint *alcaldías mayores* a Catalunya, per omplir el buit creat el 1814 amb l'abolició definitiva de les

325. Per a l'abast del sufragi sota diverses lleis electorals, vegeu Caballero Domínguez, «El derecho de representación».

326. PNA, *Conversa verdadera*, p. 13.

jurisdiccions senyorials.³²⁷ A partir de llavors els governs liberals van reduir el nombre de seus judicials, probablement perquè moltes eren massa remotes i per tant no tenien prou càrrega de treball per justificar les despeses de personal. El 1830 un cens va registrar 43 *alcaldías mayores* a Catalunya; el 1858 hi havia 36 partits judicials i a finals de segle el nombre només havia augmentat a 39.³²⁸ A Barcelona, la situació era semblant. El 1769 Carles III creà cinc jutjats de primera instància per a Barcelona i rodalia i, a finals del segle XIX, continuava havent-hi només cinc jutjats. Tot i així, les reformes liberals van millorar la situació significativament: els tribunals tenien més personal funcionari a temps complet, de manera que podien encarregar-se de més casos.

La consolidació de l'ordre liberal no va significar un canvi dràstic en l'organització del poder judicial. Quan caigué gran part de l'Antic Règim, els tribunals, els procediments, les funcions professionals i fins i tot el dret van mostrar una notable resiliència. Espanya no en fou una excepció, sinó que estava a mig camí. La situació no era com la d'Anglaterra, on els *crown courts*, *quarter sessions* i *assize circuits* van experimentar pocs canvis;³²⁹ però tampoc era la de França, on els jacobins i Napoleó van redibuixar radicalment l'organigrama de la jurisdicció en primera instància i en apel·lació. A Espanya els liberals van purgar personal i van dotar els jutjats amb més recursos, però no van redissenyar les jurisdiccions significativament, per així eradicar el tradicional clientelisme. El 1835 el Partit Progressista va reorganitzar el poder judicial però, tal com es va aplicar a Catalunya, la reforma va consistir a canviar noms, persones i càrrecs, més que no pas a revisar jurisdiccions o procediments. El primer nivell de la justícia professional, els *juzgados de partido*, sovint tenien la seu a la mateixa població i el mateix edifici que l'anterior jutjat. El *juez de partido* tenia un títol de dret i jutjava els casos civils i penals amb procediments similars als del seu predecessor, l'*alcalde mayor*. L'Audiència de Barcelona va mantenir el seu organigrama: una sala civil i dues de criminals, cadascuna amb cinc magis-

327. Pere N. Vives i Cebrià afirmava que el 1828 la monarquia va posar jutges a 24 noves poblacions, de manera que 45 poblacions eren seus judicials. Aquest nombre correspon aproximadament a les 43 ciutats amb tribunals reials registrades en un cens de 1830. Vives y Cebrià, *Los usages y demás derechos de Cataluña*, 28-30; i ACA, RA, exp. (1828), caixa 99, núm. 555.

328. ACA, RA, exp. (1829), caixa 99, núm. 555; ACMJ, Colegios de Abogados, llig. 306-1 i *GJC* (1898), 114-239.

329. Per a un clar exemple de la incapacitat del Parlament per reformar la justícia a la Gran Bretanya, vegeu Lobban, «Preparing for Fusion».

trats, les quals estaven presidides per un regent. El Tribunal Suprem de Madrid era el més alt tribunal d'apel·lació, en substitució de la *Sala de las Mil Quinientas*.³³⁰

Una manera d'augmentar la qualitat de la justícia per a la població era millorar la situació dels pobles. D'entre els dos partits liberals, el més esquerrà Partit Progressista i el més dretà Partit Moderat, només el primer considerava això una prioritat. La legislació de 1835 mantingué el sistema d'Antic Règim, on els alcaldes i tinentes d'alcalde processaven i jutjaven delictes menors. La primera millora significativa es va produir el 1855, quan els progressistes van crear jutges de pau. Com els alcaldes municipals, els jutges de pau no eren professionals de la justícia –l'únic requisit formal era saber llegir i escriure. Tanmateix, la mateixa persona no podia ser a la vegada alcalde i jutge de pau, cosa que, almenys en teoria, establia la separació de poders als pobles.³³¹ El 1870 els progressistes van aprovar la Llei orgànica del poder judicial, una gran reforma que va crear milers de jutjats municipals a Espanya, cadascun amb un jutge, un fiscal i un secretari judicial. Els jutges municipals, com els seus predecessors (els alcaldes i els jutges de pau), tractaven disputes menors, jutjaven petits delictes, ajudaven a executar sentències, portaven a terme investigacions, preuien declaració i feien interrogatoris seguint les instruccions dels tribunals de partit. A poblacions com Barcelona (amb quatre jutjats d'aquests tipus) els jutges municipals i els fiscals tenien títols de dret, però fora les grans ciutats aquestes credencials eren menys habituals. Els advocats rarament hi compareixien.³³² Els jutges municipals podien veure més plets que els jutges de pau, i així reduir la pressió sobre els jutjats de partit. Per als litigants va significar un augment del llinar econòmic necessari per accedir a la justícia professional.³³³

La justícia professional començava als jutjats de partit, però quan es litigava una quantia menor aquests tribunals feien servir procediments abreujats per als quals no calien els serveis d'un advocat. Segons

330. Real Decreto 26 septiembre 1835, *CL* 20 (1835): 396-437.

331. Real Orden 12 de noviembre 1855, *CL* (1855): 251-53.

332. *Ley orgànica del Poder Judicial*, art. 109, 116, 121, 122, 187.

333. D'acord amb el reglament de 1835, repetit el 1844, els alcaldes veien casos menors que no depassaven els 200 rals (50 pessetes). Després de la promulgació de la Llei orgànica de 1870 els jutjats municipals veien tots els casos per menys de 250 pessetes (1.000 rals). Vegeu Real Decreto 26 septiembre 1835, *CL* 20 (1835): art. 31, 40; Real Decreto 1 mayo 1844, *CL* 32 (1844): art. 1; *Ley orgànica del Poder Judicial*, art. 270, i *Ley de Enjuiciamiento Civil de 3 de Enero de 1881*, art. 715.

la Llei d'enjudiciament civil de 1855, el procediment ordinari no s'iniciava a menys que un demandant reclamés més de 3.000 rals. Això implicava que els demandants tenien molt a guanyar o perdre, perquè era una quantitat més elevada que els ingressos anuals de la majoria de menestrals de Barcelona.³³⁴ Els honoraris dels advocats per un cas normalment eren de més de 1.000 rals, i normalment es tractava d'uns quants milers.³³⁵ En altres paraules, els casos civils importants, on els advocats s'arromangaven i es dedicaven al contenciós negoci del dret, normalment implicaven quantitats a les quals només podien fer-hi front persones amb importants ingressos o patrimonis, o que reclamaven herències, propietats o beneficis. No és possible elaborar estadístiques sobre els perfils dels litigants del segle XIX (encara que un autor ho ha fet pel segle XVIII);³³⁶ no obstant això, es pot afirmar que els litigants civils consistien en pagesos benestants, comerciants, rendistes, camperols, botiguers i intermediaris vinculats al comerç, l'agricultura, la indústria, els arrendaments i la transmissió de la propietat. Al final, els advocats donaven els mateixos serveis, feien servir el mateix dret civil i de vegades litigaven als mateixos espais físics que sota l'Antic Règim.

La gran promesa liberal –la que va fer l'advocat al pagès– fou incomplerta. En conclusió, la justícia liberal era significativament millor que la d'Antic Règim però, malgrat les millores, els plets mai no van ser ràpids ni assequibles. El 1890 un magistrat de l'Audiència va formular una queixa que ja era un tòpic: «*la Administración de justicia es lenta, es cara y no ofrece las necesarias garantías a la defensa de los derechos que está llamada á amparar*».³³⁷ Els processos als jutjats de partit eren enutjosos i vulnerables a la manipulació per part d'advocats i procuradors, que feien servir tàctiques dilatòries. El treball acumulat provocava endarreriments a les apel·lacions. Moltes de les crítiques a la justícia absolutista es van repetir durant l'època liberal. Com

334. *Ley de Enjuiciamiento Civil* (1855), art. 1133. Quant als salaris dels artesans, vegeu Cerdá, «Monografía estadística de la clase obrera de Barcelona de 1856».

335. Ens podem fer una idea de les retribucions analitzant les reclamacions d'honoraris estudiades per la direcció del Col·legi d'Advocats: vegeu, per exemple, CABAJD: 6 d'octubre de 1863, 16 de maig de 1865, 7 de novembre de 1865, 27 de febrer de 1871, 30 d'abril de 1874, 3 de gener de 1876, 17 de febrer de 1876, 28 d'abril de 1876, 18 de febrer de 1879, 25 de febrer de 1879, 30 de març de 1885, 10 de setembre de 1885, 16 de novembre de 1885, 30 de gener de 1888, 16 d'abril de 1888.

336. Els registres dels casos civils del segle XIX han estat traslladats del Palau de Justícia a l'ANC, però quan es va fer la investigació no havien estat catalogats ni indexats. Quant als perfils dels litigants del segle XVIII, vegeu Cots i Castañé, «Els litigis judicials».

337. Amat y Furió, «Prólogo», 10.

una novel·lista va lamentar el 1915: «*Pero ni aun así se acababan los pleitos jamás. Se alargaban años y apelaciones. La muerte era el Tribunal Supremo, al que parecían esperar todos los pleitos*». ³³⁸ Les queixes sobre la corrupció descarada i l'arbitrarietat eren menys freqüents que durant l'Antic Règim, però reapareixien sovint. Els jutjats municipals, en particular, tenien una reputació nefasta. No era un problema menor, perquè aquests tribunals jutjaven la majoria de disputes jurídiques del país. ³³⁹ Normalment sense un títol de dret, dels jutges i fiscals municipals es deia que estaven al servei dels caps polítics, ja que d'ells depenia el seu nomenament i continuïtat. ³⁴⁰

La crítica a la justícia penal seguia un esquema similar. El règim liberal va abolir la tortura i implementà lentes millores al dret i el procediment criminal. El ritme de la reforma era, en comparació, lent. Fins i tot després que el 1882 s'implantés el modern judici penal, molts crítics es queixaven que gran quantitat d'innocents anaven a la presó sobre la base de lleugeres sospites o proves discutibles. ³⁴¹ L'esquerra republicana clamava per majors salvaguardes que prohibissin la detenció de persones que no haguessin estat acusades de delictes, cosa que obligaria les autoritats a portar-les ràpidament davant un jutge per enfrontar-se a càrrecs delictius o ser alliberades sota fiança. També reclamaven l'abolició de penes cruels, com la pena de mort i la cadena perpètua. ³⁴² En general, les crides a administrar un tipus de justícia penal més pura i moral i a racionalitzar el procediment civil eren vistes com un somni impossible. Durant el segle XIX la justícia civil i la defensa penal de qualitat eren béns que es compraven, més que no pas quelcom que es distribuïa divinament, reialment o fins i tot generosament. La situació no va tornar a ser com la de l'edat moderna, quan amplis sectors de la població es podien permetre tenir assessorament jurídic. ³⁴³ Els defectes del sistema no eren únics a Espanya, sinó que reflectien la situació a

338. Burgos, «El abogado», sense número de pàgina.

339. El govern espanyol va començar a publicar estadístiques el 1869. De 1869 a 1883 els jutjats municipals espanyols van tractar de 100.000 a 180.000 casos per any, mentre que les Audiències i els tribunals de partit –junts– van atendre de 40.000 a 50.000. En el cas de Catalunya les proporcions eren similars. Vegeu *MGJSAT* (1869-83).

340. Vegeu, per exemple, Díez de Ulzurún, «La reorganización», 204-5.

341. Vegeu, per exemple, «La justícia jutjada per Pi y Margall», *La Tramontana*, 5 d'octubre de 1888, p. 1.

342. *Estat català, Projecte de Constitució*, 5-37.

343. Sobre plebeus que llogaven advocats a l'Espanya moderna, vegeu Kagan, *Lawsuits and Litigants*, 126; i Behrendh-Martínez, «Female Sexual Potency», 298.

Europa. Respecte a la justícia, els somnis de la Il·lustració només es van complir parcialment.

Com és previsible, als advocats els anava molt millor que als pagesos. Els jutjats es van proveir de més personal, cosa que va crear llocs de treball en la judicatura. El 1844 el Partit Moderat va aprovar una llei que esbossava l'organització dels jutjats de partit.³⁴⁴ Cada partit judicial tenia un jutge, un secretari i un promotor fiscal, titulats en dret, així com dos agutzils i l'alcaid. No era una gran innovació però adoptava l'estructura organitzativa que des de temps immemorials havien fet servir els jutjats amb més volum de feina.³⁴⁵ La reforma va crear més llocs de treball a temps complet, tots amb un salari fix, que podien ser ocupats per lletrats. A partir de 1851 el govern va començar a establir «lleis d'incompatibilitat» per evitar que els advocats fossin jutges als seus llocs de naixement. En teoria, això reduïa les possibilitats d'alguns advocats de Barcelona d'ascendir a la judicatura de la ciutat.³⁴⁶ Generalment, els nomenaments, destitucions i ascensos judicials van continuar tenint un caràcter fortament polític. Els liberals mai no van aconseguir desvincular les designacions i ascensos de la ideologia i l'oligarquia, però això no significa que els tribunals estiguessin ocupats per incompetents. Els cobejats càrrecs en la judicatura van quedar en mans de candidats molt qualificats, que sabien com crear, nodrir i explotar xarxes d'influència.³⁴⁷

Les reformes de procediment van donar més drets als litigants, que, al seu torn, donaven als lletrats més marge de maniobra per organitzar els seus casos i defenses. Els liberals no van instituir immediatament els judicis orals i públics –espectacles regulars i ininterromputs influenciats pel model anglès. De fet, el judici oral i públic i instància única per delictes criminals no van arribar a Espanya fins la Llei d'enjudiciament criminal de 1882. El jurat, tot i que es va fer servir periòdicament per

344. Real Orden 1 mayo 1844, *CL* 32 (1844): 658-75.

345. La Nova Planta (1716) declarava que els jutjats havien de tenir fiscals i Dou afirmà que tots els jutjats n'havien de tenir un. A Barcelona, els jutjats reials de primera instància estaven organitzats conforme a la Real Cédula del 13 d'agost de 1769. A més a més del jutge, tenien un fiscal, un secretari i com a mínim dos agutzils. Dou y de Bassols, *Instituciones del derecho público*, 3:23.

346. Real Decreto 7 marzo 1851. *CL* 52 (1851): 333-34; Real Decreto 18 agosto 1863, *CL* 90 (1863): 223.

347. La incapacitat i escassa voluntat dels partits polítics de mantenir les designacions judicials independents de l'afiliació política és un tema recurrent a Paredes, *La organización de la justicia*, 95-180.

delictes de premsa i de manera general durant el Sexenni Democràtic, no es va instaurar definitivament fins al 1888.³⁴⁸ Per tant, fins a 1882 els judicis criminals es van mantenir molt fidels als procediments d'Antic Règim. Es dividien en una fase sumària i una altra de plenària, on el jutge instructor i el que sentenciava eren la mateixa persona. El judici oral i públic pels processos civils mai no es van instaurar durant el segle XIX. De fet, fins a 1882 no hi havia grans diferències entre el procediment civil i el criminal. Els plets civils i els casos criminals eren anomenats col·loquialment *asuntos o negocios*, a manca de termes millors.

La introducció de les audiències públiques, celebrades sempre que declaraven testimonis, fou la principal reforma de procediment liberal. Per als casos criminals la llei de 1835 va permetre els advocats defensors cridar i interrogar els seus propis testimonis i pèrits, prendre declaració als testimonis de l'acusació i presentar les seves pròpies proves. Segons la Llei d'enjudiciament civil (1855) els advocats no podien examinar directament els testimonis, però sí que podien fer plets de preguntes i repreguntes perquè el jutge prengués declaració pública als testimonis en presència dels lletrats. Fins al 1881 els advocats no van poder fer preguntes o repreguntes als testimonis directament, en audiències públiques. Fins i tot després, els interrogatoris havien de seguir qüestionaris preaprovats, excepte en els casos que un testimoni era manifestament hostil.³⁴⁹ A més de donar més transparència, les audiències públiques van fer eliminar moltes mocions antiquades i van reduir la dependència del paper en les comunicacions, però no van implicar un augment significatiu de la rapidesa. El procediment civil encara consistia en un munt de demandes, respostes, diligències, actuacions, tràmits, interrogatoris, vistes, apel·lacions, recursos, etc. Es podien afegir i sostreure parts, els casos es podien ajornar, podia plantejar-se un nou plet durant el procés, etcètera. En conclusió, els advocats tenien el millor dels dos mons. No tan sols podien defensar els seus casos en públic, sinó que un plet civil podia allargar-se i donar-los feina durant mesos o anys.

Els procediments judicials van garantir un negoci estable i les vistes orals a l'Audiència van augmentar la visibilitat i el prestigi de l'ad-

348. Durant el segle XIX el jurat apareixia i desapareixia en els judicis per delictes de premsa. Quan els progressistes arribaven al poder, instauraven el jurat per als delictes de premsa; quan ho feien els moderats, l'abolien. Marcuello Benedicto, «La libertad de imprenta y su marco legal».

349. Real Decreto 26 septiembre 1835, CL 20 (1835): 396-437, art. 51; *Ley de Enjuiciamiento Civil de 3 de Enero de 1881*, art. 637-59.

vocacia. L'Audiència de Barcelona continuà veient les apel·lacions civils i criminals d'arreu de Catalunya i tenia la jurisdicció original en alguns casos. Respecte a les apel·lacions, els lletrats redactaven al·legats i argumentaven en públic, davant de tribunals de magistrats. Això representava un canvi respecte al segle XVIII, quan no es donava gaire espai a l'argumentació oral. En els seus escrits sobre el procediment civil acabats durant la dècada de 1790, Ramon de Dou va mencionar l'argumentació oral de passada, explicant que els advocats podien «*exponer de viva voz lo que tengan por conveniente*». ³⁵⁰ El 1805 el Consell Reial va decretar que tots els passants havien d'assistir a vistes orals, senyal que l'argumentació oral estava adquirint importància. ³⁵¹ És probable que les vistes orals anessin adquirint més solemnitat, possiblement a mesura que les pràctiques forenses angleses i franceses es difonien a Espanya.

Al segle XIX, les reformes del procediment a les apel·lacions van donar més importància a l'argumentació oral. Passants, estudiants i persones curioses feien cua per escoltar com els advocats exhibien la seva oratòria i perspicàcia en causes cèlebres civils i criminals. Les vistes a l'Audiència començaven poc després del migdia i se celebraven ininterrompudament al llarg de cinc o sis hores. Quan estava prevista la seva intervenció, un advocat passava el matí arreglant-se i assajant. Les famílies adaptaven ansiosament els dinars i els horaris. El propòsit d'aquestes vistes no era tan sols decidir el destí de les parts, sinó també preservar –o més ben dit, reinventar– l'herència humanista de l'advocacia explorant els misteris i matisos de la llei. ³⁵² Això significava un canvi significatiu respecte al segle XVIII, quan l'anglès Joseph Townsend explicà que «el procés és per prova escrita i les úniques parts visibles als jutjats són els jutges i els advocats». ³⁵³ Durant l'ocupació napoleònica els francesos van pressuposar que «els advocats, en general poc instruïts, s'acostumaran difícilment a pledejar en públic». ³⁵⁴ S'equivocaven. Els advocats van rebre favorablement els canvis en el procediment i les audiències públiques, ja que els van proporcionar un escenari on els encantava actuar.

L'orador forense, que gaudia de l'admiració dels seus col·legues i omplia sales, va esdevenir una icona de l'advocacia. El 1886 el degà del

350. Dou y de Bassols, *Instituciones del derecho público*, 6:177.

351. ACA, RA, reg. 1225, p. 602.

352. Maluquer i Viladot, *Les meves noces*, 49; i Hurtado, *Quaranta anys d'advocat*, 1:13-16.

353. Townsend, *Journey through Spain*, 132.

354. Citat a Ramisa, *Els catalans i el domini napoleònic*, 210.

Col·legi Manuel Duran i Bas va elogiar molts dels oradors famosos que havia escoltat al llarg de gairebé mig segle d'exercici professional. Manuel Josep Torres, per exemple, «*siempre se distinguía en lo externo de la oración por la facilidad, por los contrastes de voz, por lo feliz de la frase y lo culto del estilo, y por el calor que da el convencimiento; y en lo interno de ella, por la claridad y el método de exposición, por la ilación, la lógica y la novedad de los argumentos, por la habilidad en desmantelar la fortaleza contraria, por el oportuno empleo del sentimiento para atraerse el auditorio*». Altres advocats van adquirir elogiades reputacions de «*ordinaria vehemencia*», de «*grandes movimientos oratorios*» i per la seva «*atractiva é insinuante... elegancia*». La franquesa era una altra virtut. Josep Ventosa, un veterà de la Guerra del Francès, era «*Claro en oraciones y escritos su dicción, era sencillo su estilo y fría comunmente su palabra; pero en el orador resplandecía la dignidad como en el polemista la buena fe*». El Romanticisme també va entrar als jutjats. A Francesc Pemanyer «*las aficiones literarias de su mocedad, no estinguidas en su edad viril, proporcionaron elegancia á su estilo; su imaginación, favorecida por su sentimiento poético, ponía en sus labios abundantes y felices frases para expresar sus ideas; y como poseía un raro don de asimilación su inteligencia, los conceptos brotaban en su entendimiento al solo contacto de la discusión, y podía rápidamente verterlos, nunca perezosa en acudir á sus labios la palabra*».³⁵⁵

Si les reformes de procediment van augmentar el prestigi dels advocats, la indústria i el comerç van generar oportunitats de negoci. La guerra i la revolució van fer que s'estanqués el creixement de l'economia i la població durant les primeres quatre dècades del segle, però a mitjan dels anys cinquanta el sistema de fàbrica va fer créixer la població de la ciutat fins a més del doble que el segle anterior, depassant els 180.000 habitants. A finals de segle més de mig milió de persones vivia a Barcelona. Amb una demanda d'habitatge creixent, una de les principals fonts de negoci jurídic era el mercat de la propietat. El 1854 l'Ajuntament va iniciar l'enderrocament de la muralla medieval i el 1860 es va començar a desenvolupar el districte de l'Eixample, una gran quadrícula residencial que envoltava el Casc Antic. Allò que va fer tan lucratiu el traspàs de la propietat és que gran part d'aquestes terres eren emfiteusis; a més, a causa de segles de subinfeudació, en la cadena de propietat hi podia arribar a haver fins a tres senyors intermediaris. Per acabar-ho d'adobar, la dubita-

355. Duran y Bas i Roure, *Sesión celebrada*, 18, 20, 27.

tiva jurisprudència del Tribunal Suprem sostenia que una important reforma liberal dels anys trenta que limitava les obligacions emfitèutiques de Catalunya –la dràstica reducció del laudemí– no era aplicable a la ciutat de Barcelona. Quan es va desvelar el torturat raonament jurídic, aquestes decisions van augmentar els diners que s’havien de pagar a les parts i als seus representants en qualsevol transmissió.³⁵⁶ Les transaccions eren intrincades, situació que encantava als notaris i advocats i frustrava alguns compradors i venedors, que es van ressentir d’haver de pagar persones que posseïen el que eren fonamentalment drets feudals.

A banda del mercat de la propietat, les finances, la indústria i el comerç també generaven molt treball jurídic. El 1844 el Banc de Barcelona va obrir les portes i es va convertir en el principal patrocinador de la indústria tèxtil i en un dels primers promotors del ferrocarril. Van seguir altres inversions, estalvis, hipoteques i el crèdit agrari. En el mercat de valors, els corredors negociaven amb accions en bancs, ferrocarrils, vaixells de vapor, companyies d’assegurances i altres empreses. El 1873 es fundava el Banc Hispano-Colonial, amb l’objectiu declarat de signar contractes lucratis amb el govern a les colònies de Cuba, Puerto Rico i Filipines. Això no vol dir que evolució de l’economia fos sempre favorable. Fou víctima de les recessions mundials dels anys seixanta i noranta, que provocaren que molts bancs i altres empreses fessin fallida. La indústria tèxtil estava dominada per empreses familiars i societats tancades, caracteritzades per estrets acords de capital entre el camp i la ciutat que obstaculitzaven la innovació. Les fàbriques catalanes eren més petites i menys eficients que d’altres a Europa, cosa que obligava els industrials a dependre del mercat protegit espanyol i colonial. Aquests problemes no van afectar visiblement l’exercici del dret, que es va mantenir estable. Els advocats coordinaven intrincats mecanismes de propietat, govern i successió, on les empreses eren de propietat individual, familiar

356. La diferència entre el règim d’emfiteusi de Barcelona i el de la resta de Catalunya tenia a veure amb la legislació respecte al laudemí, un dret que es pagava al propietari directe sempre que l’usufructuari traspassava la propietat. El laudemí de Barcelona era el 10% del preu de la transacció, mentre que el laudemí d’altres bandes era tan sols del 2%. El laudemí del 10%, que datava del segle XIII, originàriament va significar una reducció substancial el laudemí «feudal», del 33%. El 1836 els legisladors liberals van «defeudalitzar» el laudemí reduint-lo al 2% estipulat al dret romà, però posteriorment el Tribunal Suprem va interpretar que només es podia aplicar al laudemí «feudal» del 33%, no a «l’excepció» de Barcelona, del 10%. Aquesta interpretació, consolidada per dues sentències del Tribunal Suprem (30 de novembre de 1868 i 15 de febrer de 1875), estava justificada per la lletra de la llei, però estava clarament en contra de la voluntat dels legisladors, que volien reduir tots els laudemis al 2%. Per la història de les lleis i de la jurisprudència del Tribunal Suprem, vegeu M. Falcón, *Exposición doctrinal*, 367-68.

o societats regulars col·lectives amb les seves varietats i híbrids. Pagaments, garanties i assegurances es van mantenir com els bàsics del dret mercantil. Els advocats litigaven i convocaven reunions d'inversors i creditors quan els vaixells s'enfonsaven, els negocis sortien malament, els bancs feien fallida o les persones, empreses o societats no podien fer front a les seves obligacions o s'enfrontaven pels beneficis.

L'ascens dels advocats mercantilistes a posicions de poder i de prestigi fou el senyal més visible dels efectes de l'economia industrial sobre la cúria. No va ser fins a la Llei d'enjudiciament mercantil de 1830 que els clients van tenir el dret irrefutable a ser representants formalment per un advocat en el Consolat de Comerç, el tribunal que tenia la jurisdicció original en tots els casos significatius entre els comerciants catalans a terra o mar. Els advocats hi havien estat actius durant dècades, però tenien restringida la seva capacitat de maniobra i la seva presència, de vegades, es va ressentir. El 1846 Josep Ventosa, un veterà de la Guerra del Francès i l'advocat mercantil per excel·lència dels inicis de l'època industrial, va guanyar les eleccions a degà del Col·legi d'Advocats. Com a jove liberal, havia defensat la promulgació de lleis revolucionàries que suprimissin els impediments feudals al comerç i la indústria però, com tants homes de la seva generació, amb l'edat va fer-se conservador. Va ser degà del Col·legi fins a 1850, un període més llarg que el de tots els seus predecessors. Un altre destacat notable liberal fou el catedràtic de Dret Civil i Mercantil Ramon Martí d'Eixalà, que durant els anys trenta havia estat un dels principals promotors del trasllat de la Universitat de Cervera a Barcelona. El 1848 va publicar *Instituciones del derecho mercantil de España*, llibre que fou editat diversos cops, va ser actualitzat pels seus deixebles i fou probablement el llibre de text i la guia de la matèria més utilitzada a Espanya.³⁵⁷ Catedràtic de Dret, advocat en actiu, periodista i polític del Partit Moderat, Ramon Martí d'Eixalà va ser un dels homes més poderosos de la ciutat durant els anys quaranta i principis dels cinquanta. Durant el deganat de Ventosa va fer de primer diputat de la junta directiva. L'administració de Ventosa i Martí d'Eixalà al Col·legi d'Advocats va inaugurar l'època d'esplendor de l'advocat mercantil.³⁵⁸

Martí d'Eixalà es pot considerar el patriarca intel·lectual de la cúria a mitjan de segle. El seu deixeble més gran, Francesc Permanyer i

357. La darrera edició fou Duran y Ventosa, *Instituciones del derecho mercantil* (1911).

358. Per a biografies breus de Ventosa i Martí d'Eixalà, vegeu Durán y Bas i Roure, *Sesión celebrada*, 6-8, 19-20, 24-27.

Tuyet, advocat mercantil i catedràtic de Dret Civil, fou un dels homes més poderosos a Espanya durant els anys cinquanta i principis dels seixanta. El 1863 fou la primera persona designada ministre d'Ultramar, un càrrec que parla per si sol de la importància dels negocis colonials dels seus clients i dels seus col·legues.³⁵⁹ Va morir el 1864 a l'edat de 47 anys i va passar el testimoni a un altre deixeble de Martí d'Eixalà, Manuel Duran i Bas, que es convertiria en la figura més important de l'advocacia de Barcelona pel que quedava de segle. Catedràtic de Dret Mercantil, Duran i Bas –com Permanyer i Martí d'Eixalà abans que ell– va assumir freqüentment el paper de representant de la indústria catalana quan feia de diputat o senador a Madrid. No estava sol, perquè altres advocats mercantilistes i parlamentaris –Joan Illas i Vidal, Josep Leopold Feu i altres– també van exercir aquest paper. Quan tenia uns setanta anys va culminar la seva carrera fent de ministre de Gràcia i Justícia durant un curt període durant l'any 1899.

No tots els advocats mercantilistes eren catedràtics o diputats del parlament; alguns es donaven per satisfets amb litigar, negociar i simplement fer diners. Manuel Josep de Torres, milicià en la seva joventut, fou el degà del Col·legi d'Advocats que exercí el càrrec més temps, de 1864 a 1873. Amb un exercici diversificat, durant els anys quaranta es va convertir en l'advocat amb més ingressos en fer-se assessor de la família de banquers més rica de la ciutat, els Fontanella, agents a Barcelona del Banc de San Fernando (posteriorment Banc d'Espanya), que havien adquirit la seva fortuna a partir del comerç mediterrani i colonial i aconseguit la concessió d'una sèrie de monopolis reials.³⁶⁰ La llista podria continuar. Ventosa, Martí d'Eixalà, Permanyer, Torres, Illas i Vidal, Feu i Duran i Bas representaven l'elit d'un sector emergent que assistia les necessitats del comerç, les finances i la indústria. Ells i els seus col·laboradors més propers eren els més visibles entre el mare-màgnum d'especialistes en dret mercantil o, més sovint, d'advocats que combinaven el dret civil i el mercantil, el fonament d'un exercici pròsper. Òbviament, no tots els advocats mercantilistes representaven els grans negocis i altes finances; altres tenien clientele més modestes. Un

359. Per a informació biogràfica, vegeu Durán y Bas, *Ensayo biográfico*.

360. De 1823 a 1844 Francisco Fontanellas fou l'únic capitalista que va estar de forma continuada al primer grup fiscal de comerciants. El 1844 Torres també va ascendir al primer grup fiscal de la professió jurídica. En un cas criminal molt conegut es va saber que Torres era assessor jurídic de la família Fontanellas. Vegeu AHMB, Cadastre, Sèrie IX, Indústria i Comerç, vol. VIII-35, vol. IX-8, vol. IX-12; i Ferrater, *Resumen del proceso*, 52-59.

exemple és Ramon Cabañeras, que durant els anys setanta portava un despatx amb molta feina en una cambra que semblava una alcova aprofitada en el magatzem de blondes dels seus germans.³⁶¹

El creixent nombre de casos mercantils va acabar sobrepasant el Tribunal de Comerç. Com a conseqüència de la Revolució de 1868, el Partit Progressista va abolir tots els tribunals de comerç d'Espanya, que, malgrat les reformes puntuals, es consideraven un vestigi de l'Antic Règim. Aquests tribunals existien des de l'edat mitjana i funcionaven amb procediments antiquats que es consideraven controlats per les poderoses famílies mercantils. Un altre problema era que l'abolició dels gremis havia fet difícil, si no impossible, saber qui era un comerciant i qui no ho era. Com a resultat, menestrals, botiguers i petits venedors estaven atrapats en processos dissenyats per a grans comerciants, agents, corredors, venedors a l'engròs i banquers. Com que la gent comuna es va implicar en tractes comercials, les jurisdiccions civil i mercantil estaven irremeiablement embolicades.³⁶² En traslladar els casos mercantils a la justícia ordinària els dilemes jurisdiccionals van desaparèixer. Els jutges i advocats podien recórrer al dret civil i mercantil sempre que calgués.

Els advocats també van estendre el seu àmbit d'influència a assumptes anteriorment reservats a especialistes en dret canònic. Sota l'Antic Règim, tan sols aquelles persones que tenien un títol en «cànons» podien ser representants en tribunals canònics. Això va canviar el 1842, quan el Partit Progressista va fusionar les dues carreres de «lleis» i «cànons», en un únic títol de «licenciat en jurisprudència». Amb la reforma de 1857, la carrera va canviar el seu nom per «licenciat en Dret».³⁶³ A partir de 1842 qualsevol advocat podia representar clients en tribunals eclesiàstics. La majoria dels que ho feien eren homes religiosos, ja que els liberals i lliurepensadors poc podien fer pels clients d'aquests fòrums. El Decret d'unificació de furs (1868) no va abolir els tribunals eclesiàstics –com sí que va fer amb els consolats comercials–, però va reduir-ne l'autoritat significativament, que quedà limitada a «*las causas sacramentales, beneficiales, y de los delitos eclesiásticos*».

361. Maluquer i Viladot, *Les meves noces*, 44-45.

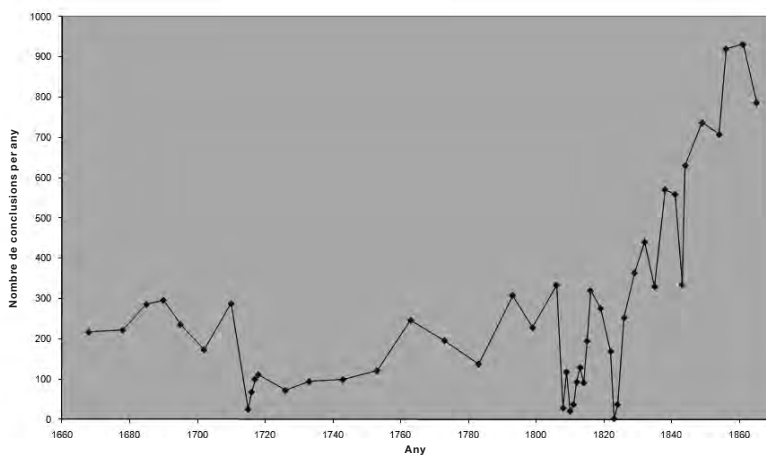
362. Per a una llista de les crítiques habituals contra aquest tribunal, vegeu Pedro Armengol y Cornet, «Necesidad de reformar la actual organización de los tribunales de comercio», *La Gaceta Jurídica*, 19 d'abril de 1860, p. 10; 22 d'abril de 1860, p. 17-18; i «Tribunales de comercio», *El Foro*, 30 de setembre de 1864, p. 157-58.

363. Real Orden 1 octubre 1842, *CL* 39 (1842): 358-59.

La llei anul·lava la seva jurisdicció sobre els seglars, excepte en els casos referents a «*divorcio y nulidad del matrimonio*».³⁶⁴

Els índexs de litigació donen una idea de l'auge espectacular del dret. No donen xifres absolutes sobre el volum de negoci jurídic, però constitueixen un bon baròmetre. En poques paraules: l'augment dels nivells de litigació era una bona notícia per als advocats; mentre que el seu descens, una de dolenta. La figura 1, que mostra els judicis civils a l'Audiència, il·lustra moltes de les tendències esmentades prèviament. L'inici de l'absolutisme a principis del segle XVIII provocà l'enfonsament dels índexs de litigació, així com un important descens del nombre d'advocats. A partir de la segona meitat del segle XVIII el nombre de plets es va recuperar lentament. La guerra i la revolució provocaren crisis agudes i periòdiques, però la consolidació de l'ordre liberal-constitucionalista cap al 1840, juntament amb el *take-off* industrial, van fer que la quantitat de plets creixés molt i de forma sostinguda.

Figura 1. Sentències civils publicades per l'Audiència de Barcelona

Font: ACA, RA, Inventario de Libros de Conclusiones Civiles (1372-1844); ACA, RA, Registros de Sentencia y Autos i ACA, RA, llig. 219-324 («Dominación Francesa»).

La figura 1 és un bon indicador de les tendències generals, però s'han de llegir tenint en compte dos factors concomitants. Primer, malgrat les

364. Decreto 6 diciembre 1868, CL 100 (1868): 877.

xifres espectaculars, com que pocs dels casos jutjats pel Consolat de Comerç –que tenia un sistema d’apel·lacions intern– van arribar a l’Audiència, infravalora la quantitat de treball que va generar la indústria, el comerç, el mercat de la propietat i les finances. Per definició, les dades de l’Audiència tan sols serveixen d’indicador per als casos civils que provenien dels tribunals ordinaris. És a dir, no serveix per mesurar la litigació mercantil, que també estava en un període d’apogeu espectacular. Segon, l’augment de les sentències civils a finals dels anys trenta no estava causat només per l’increment de les demandes, sinó que també era conseqüència d’un canvi legislatiu clau. A partir de 1835 els jutjats de l’Audiència van veure gairebé exclusivament apel·lacions. Per tant, ja no estaven empantanats en els judicis de casos en primera instància, com succeïa durant l’Antic Règim quan una de les parts era pobra, vídua, menor, invàlida, víctima de violació o rapte, una entitat reial o eclesiàstica o alguna altra persona o institució amb un privilegi. En dedicar-se exclusivament a apel·lacions, el tribunal va poder jutjar més casos. De fet, l’increment de la litigació a partir dels anys trenta reflecteix aquest canvi. Tenint en compte això, és clar que els jutjats de partit estaven veient més casos, que arribaven a l’Audiència en la fase d’apel·lació.

La figura 1 no mesura la litigiositat, és a dir, els plets en funció de la població. Altres estadístiques poden clarificar aquesta qüestió, encara que els esmentats canvis en la jurisdicció de l’Audiència i el fet que els casos mercantils no estiguin comptabilitzats fan que qualsevol càlcul sigui aproximat. Del cens de Floridablanca de 1787 al següent cens complet, de 1857, la població de Catalunya gairebé es va doblar, augmentant de 875.000 a 1.650.000 persones, mentre que la ciutat de Barcelona va créixer de 92.000 a 178.000. Durant aquest mateix període les sentències civils de l’Audiència van passar de ser unes 200 o 300 anuals, a ser unes 900. Segons aquestes xifres, sembla que els plets civils s’estaven multiplicant en major grau que la població.³⁶⁵ Durant aquests anys el nombre d’advocats a Barcelona va augmentar de 190 a 462, incrementant la ràtio més que la població però menys que la proliferació de plets.³⁶⁶ És a dir, el nombre d’advocats augmentava i la quantitat de plets per advocat també. Així doncs, els advocats estaven inundats per la litigació i altres

365. Quant als càlculs de població de Catalunya i Barcelona basats en el cens de Floridablanca, vegeu Iglésies, *El cens del comte de Floridablanca*, 13, 51. Per a la població de 1857, vegeu CPE (1857).

366. ACA, RA, llig. 148, «Barcelona 7 Enero de 1787» i LACB (1857).

matèries. Per a un professional competent que hagués aconseguit sortir-se'n de l'època revolucionària amb la salut i el despatx intactes, les dècades de mitjan del segle XIX foren una època de grans oportunitats.

Si ens mirem aquestes dades en conjunt la conclusió és evident. Els advocats van beneficiar-se del mercat de la propietat en ascens, del creixement econòmic, la disponibilitat de càrrecs judicials en un sistema de jutjats en expansió, la possibilitat de ser elegit o designat per a un càrrec públic i l'altíssim nombre de plets. A més, les reformes de procediment els van permetre ampliar el seu marge de maniobra per preparar casos, augmentà el seu prestigi i els va donar accés a fòrums i procediments on anteriorment havien tingut dificultats. No seria precís afirmar que van recuperar el poder que tenien durant l'edat moderna, quan havien arribat a ser un percentatge de la població urbana més alt, havien tingut clients de procedències socials més variades, escrit tractats distribuïts per tot Europa i assolit una influència política enviable. Allò que resulta indiscutible és que els advocats havien adquirit una renovada preeminència. Després de superar la deflació de la litigació i la crisi d'identitat de principis i mitjan del segle XVIII i les convulses primeres dècades del segle XIX, van prosperar durant l'era liberal-industrial. Si l'edat moderna era una edat d'or, el segle XIX era una edat d'argent. L'advocacia barcelonina, amb d'altres d'Europa occidental, iniciava una nova època d'esplendor.

INSTITUCIONS I LÍDERS

Els advocats eren liberals, tot i que aquesta és una descripció molt àmplia. A mitjan del segle XIX el liberalisme ja no era una ideologia revolucionària, sinó una cultura política compartida per homes i dones cultes i urbans arreu d'Europa. Es definia per alguns principis bàsics –monarquia constitucional, eleccions, mercat relativament lliure, drets i llibertats individuals, meritocràcia– però eren categories molt àmplies, subjectes a interpretació i debat. Els advocats, com d'altres, podien estar en desacord respecte a l'abast del sufragi, perquè alguns pensaven que s'havia de limitar a un petit percentatge de la població, mentre que uns pocs demòcrates feien campanya pel sufragi universal masculí. Respecte a la religió, alguns advocaven per mantenir el matrimoni com un sagrament i permetre els tribunals canònics mantenir la seva jurisdicció sobre la família, mentre que d'altres volien reduir el matrimoni a un contracte, abolir els tribunals eclesiàstics i posar el dret de família úni-

cament sota l'abast de la justícia ordinària. Respecte a les llibertats individuals, la majoria estava a favor de la llibertat d'expressió i d'associació, però no es posaven d'acord respecte al tipus de publicacions i reunions que havia de prohibir la llei de premsa, dissenyada per protegir la monarquia constitucional de les conspiracions absolutistes –per la dreta– i republicanes –per l'esquerra. En aquests debats, com en molts d'altres, hi havia opcions a mig camí. El poder del parlament i la monarquia, la influència de l'Església i l'abast del dret canònic, els límits de la llibertat d'expressió i de reunió, els drets dels acusats de crims, la possibilitat dels treballadors d'organitzar-se col·lectivament i moltes altres qüestions eren temes de discussió habituals. L'afirmació que els advocats eren liberals s'havia convertit gairebé en un tòpic, una descripció molt vaga que aplegava persones cultes amb opinions molt diverses.

Òbviament, alguns advocats no eren liberals, la típica excepció que confirma la norma. En general, els advocats absolutistes continuaren estant vinculats a cercles eclesiàstics o aristocràtics. Felip Vergés i Permanyer, catedràtic de Dret Canònic, era el representant més clar d'un petit –encara que periòdicament sorollós– sector absolutista de la cúria de mitjan de segle. Pare de deu fills que en enviudar s'ordenà sacerdot, combinava les tasques d'advocat amb les de capellà. Era un orador amb carisma i força, procliu als discursos apocalíptics. Descrit afectuosament com a «*bufón*»³⁶⁷ en l'elogi d'un col·lega, es va oposar a totes i cadascuna de les ideologies polítiques modernes, argumentant de forma poc original però inflexible que la Il·lustració, el liberalisme, el lliure pensament, el socialisme i l'anarquisme eren permutacions del pecat original del protestantisme.³⁶⁸ El 1872 fou empresonat uns pocs dies. La policia el va arrestar fora del seu despatx i el va acusar, amb una sèrie d'eclesiàstics, de donar suport a la guerrilla carlista activa en poblacions properes. Les escaramusses estaven a punt de convertir-se en la Tercera Guerra Carlina (1872-1875) però, pel que fa a Vergés, només va passar uns dies a la presó. El jutge va prendre declaració a uns quants dels seus estudiants, que afirmaren que el professor no predicava l'evangeli carlista. El fet que donés suport a la rebel·lió armada és discutible, però era un apassionat defensor de la unió del tron i l'altar i considerava el liberalisme un pecat. Al final de la seva vida va deixar la universitat

367. Durán y Bas, *Ensayo biográfico*, 13.

368. Quant als seus plantejaments polítics, vegeu Vergés y Permanyer, *Oración fúnebre*. Per a una breu biografia, vegeu Durán y Bas, *Ensayo biográfico*.

per fer de vicari general de Barcelona, el càrrec judicial més important de la diòcesi.³⁶⁹

La família Vergés va continuar sent una molèstia per a l'Ajuntament gran part del que quedava de segle. En el moment que Felip Vergés fou arrestat el 1872, un dels seus fills acabava de posar un plet contra l'Ajuntament. El cas va generar una àmplia publicitat no tan sols perquè el demandant reclamava una quantitat astronòmica, sinó pel que estava en joc. Allò que es dirimia era la propietat del terreny on havia estat erigida la fortalesa de la Ciutadella. Felip V l'havia edificat després de la Guerra de Successió (1702-14) per evitar que la ciutat s'aixequés en armes. La seva construcció va implicar actes d'una clamorosa crueltat, que es van gravar a la memòria col·lectiva: unes mil cases, el 17% de la ciutat, foren arrasades per donar espai a la fortalesa i a la seva esplanada.³⁷⁰ Rere els seus murs, al segle XIX es van portar a terme terribles execucions de patriotes i liberals. Després de la Revolució de 1868 l'Ajuntament la va derruir, una gran gesta simbòlica que a Barcelona equivalia a la presa de la Bastilla. El terreny es va convertir en un parc públic que fou l'escenari de l'Exposició Universal de 1888. El plet, mentrestant, es va arrossegar durant més de dues dècades i es va convertir en una causa cèlebre.

En el plet, Francesc Vergés i Mas representava el Marqués de Ayerbe, que el 1877 era menor d'edat. La seva mare vídua reclamava per a ell la propietat legítima de les terres. Aquest plet s'assemblava a casos d'usurpació que es van fer força comuns a finals del segle XX, quan els descendents de persones a qui els règims feixistes o comunistes havien tret les seves propietats reclamaven una compensació o la restitució dels béns. En aquell moment l'argument era innovador. Com que la usurpació s'havia produït més d'un segle i mig abans que es presentés el plet, pocs pensaven que Ayerbe pogués guanyar. S'equivocaven, perquè el demandant tenia bons arguments jurídics. Francesc Vergés i Mas afirmava que ja que el decret revolucionari de 1868 afirmava que la confiscació de Felip V de 1716 era il·legal, les terres havien de

369. Durant l'època en què Vergés va restar empresonat, el *Diario de Barcelona* va informar de l'existència de grups armats carlistes a la rodalia de Tortosa, Montblanc, Tàrrrega, Figueres, Girona, Granollers, Valls, Vic, Tremp i la Pobla de Segur. Per a detalls sobre el cas de Vergés, vegeu *Diario de Barcelona*, 2 de maig de 1872, p. 4354; 3 de maig de 1872, p. 4362; 10 de maig de 1872, p. 4674; i AGHUB, exp.: Felipe Vergés y Permañer.

370. García Espuche i Guàrdia i Bassols, *Espai i societat*, 62-63.

retornar al seu legítim propietari.³⁷¹ Com que els nobles mai no havien estat desposseïts de les seves terres, no hi havia base jurídica per assignar la propietat a l'Ajuntament. Al final, Vergés i Mas va guanyar el cas: l'Audiència sentencià que Ayerbe havia de ser indemnitzat amb més de tres milions de pessetes; la ciutat, per la seva banda, va demanar i aconseguir suport econòmic del govern central.³⁷² La família Vergés era molt apreciada entre la professió pel seu talent forense, però pocs compartien les seves conviccions polítiques. De fet, la comunitat jurídica va solidaritzar-se amb l'Ajuntament. Hi va haver un moment en què un petit grup d'advocats destacats de diferents partits polítics va redactar un informe jurídic que donava suport a l'Ajuntament.³⁷³

Durant les dècades centrals del segle XIX l'advocacia liberal es va fer cada cop més conservadora. Això no vol dir que els advocats donessin suport a l'absolutisme. El que va succeir és que lentament van oblidar la promesa de donar una millor justícia al comú de la gent i es van dedicar a un exercici del dret amb moltes semblances amb el del segle XVIII. Malgrat els canvis esmentats anteriorment –el creixent prestigi, visibilitat, reputació, poder i riquesa dels advocats d'elit– els lletrats continuaren treballant amb els ritmes del passat. El despatx normalment estava a la casa de l'advocat o al costat; consistia en un advocat i de vegades en un passant o dos, que eren visitats per clients i procuradors. Els lletrats van continuar estant inundats de papers, van portar a terme tasques similars a les del passat i estaven immersos en reclamacions, contrareclamacions, preguntes, respostes, mocions, apel·lacions, interrogatoris, contrainterrogatoris i preguntes jurídiques de fons i de procediment. Els advocats es dedicaven a treballar amb una dignitat escèptica i pràctica, participaven en la vida associativa i van adoptar una ètica de desinterès, independència i honradesa. Còmodes dins l'ordre constitucional establert, els veterans de l'Exèrcit, les milícies, les societats secretes i els clubs patriòtics van oblidar el seu activisme juvenil.

371. El sumari del judici i el resum del relator per a l'apel·lació estan publicats: Francisco de Paula Vergés, *Alegación en derecho*; Serrahima, *Alegación en derecho*, i Pla y Soler, *Apuntamiento del pleito*.

372. L'advocat i regidor municipal Josep Maria Rufart afirmà que l'Estat va acceptar donar vuit milions de pessetes a l'Ajuntament, conforme la Llei de compensacions. Era més que suficient per pagar els cinc milions que devia a Ayerbe i d'altres amb drets similars i per cobrir altres deutes de l'Estat amb l'Ajuntament. Per la resolució final, *El Diluvio*, 1892, p. 5676-77.

373. Ferrer *et al.*, *Dictamen sobre las principales cuestiones* (document inèdit a la biblioteca del Col·legi d'Advocats).

La direcció era més conservadora que el gruix de la professió. Els degans del Col·legi d'Advocats, escollits cada any en la junta general, eren advocats de renom i professors universitaris que majoritàriament representaven clients rics: propietaris de fàbriques; la pagesia benestant i les classes senyorials; la indústria exportadora de licor i vi; grans accionistes de bancs, companyies d'assegurances marítimes, ferrocarrils i línies de vaixells de vapor; propietaris, promotors i rendistes urbans; així com les cases comercials immerses en el comerç mediterrani i colonial. Eren els notables que podien defensar els interessos de l'advocacia en els passadissos de l'Estat oligàrquic. La junta de govern normalment era més plural, però també comprenia advocats pròspers, professionals veterans, individus amb bons contactes i intel·lectuals respectats. El 1864 el Col·legi va establir la seu al carrer Lleona, al costat de la plaça Reial. Va mantenir-se allà fins al 1895, quan l'Ajuntament els va prestar la majestuosa Casa de l'Ardiaca, al davant de la Catedral. La millora de la seu del Col·legi mostra el seu creixent poder. El Col·legi constituïa una importat presència corporativa, juntament amb associacions com l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, Foment del Treball i l'Ateneu Barcelonès. Molts advocats d'elit van estar a la direcció d'aquestes associacions i en altres entitats com bancs, empreses, obres de caritat i reials acadèmies, amb direccions que se solapaven i entrelaçaven. Els advocats van formar un nucli de poder institucional, juntament amb industrials, financers, propietaris, rendistes i intel·lectuals.³⁷⁴

El conservadorisme era una conseqüència lògica de la consolidació institucional. Durant l'època revolucionària la cúria havia estat imbuïda del liberalisme dels joves advocats. Per contra, durant l'era industrial els advocats més pròspers i consolidats, integrats a les elits polítiques i econòmiques de la ciutat, van convertir-se en els representants per excel·lència de la professió. No obstant això, cal matisar aquest conservadorisme de diverses maneres. Per començar, el Col·legi era oficialment neutral pel que fa a la política. Segons una llei de 1838, aplicable a tots els col·legis d'Espanya, un lletrat havia d'estar col·legiat per comparèixer en els jutjats de la ciutat. El 1841 els progressistes van canviar breument la llei, en permetre qualsevol advocat exercir «*sin necesidad de adscribirse á ninguna corporación ó colegio particular*»,

374. Quant als cercles conservadors professionals i intel·lectuals de Barcelona, vegeu Casassas, *Entre Escil·la i Caribdis*.

però el 1844 es va retirar i l'adscripció es va fer obligatòria.³⁷⁵ A diferència d'altres associacions, el Col·legi s'havia d'abstenir d'emetre punts de vista partidistes, perquè havia de representar els interessos de tots els advocats independentment de la seva afiliació política. Una de les tasques del degà, extraoficial però freqüent, era calmar els ànims quan un advocat tenia problemes amb un jutge o fiscal; per aquest motiu el Col·legi havia de mantenir-se teòricament independent i evitar conflictes innecessaris amb la judicatura, ja que podien perjudicar la seva capacitat d'ajudar els seus membres de manera imparcial.

L'ètica de la neutralitat va trigar un temps a consolidar-se. Després de la seva fundació el Col·legi va implicar-se en l'agitació dels revolucionaris anys trenta. Com a institució liberal, durant la Primera Guerra Carlina es va declarar fermament a favor d'Isabel II, va enviar delegats a reunions per discutir com finançar l'esforç de guerra i felicità el controvertit capital general moderat baró de Meer, conegut per la freqüència amb què recorria a mesures repressives.³⁷⁶ Després dels agitats anys trenta, la junta de govern va veure que aquest comportament era arriscat i va evitar afiliacions explícites. Si el Col·legi era identificat amb un determinat govern o fins i tot règim, un canvi polític el podia perjudicar. El punt d'inflexió es va produir el 1843, quan l'Ajuntament va demanar al Col·legi que donés la seva opinió jurídica respecte a si el govern central havia d'indemnitzar la ciutat amb la monstruosa xifra de deu milions de rals per haver reclutat una milícia l'any anterior. Aquesta era una pregunta capciosa, perquè les milícies s'havien radicalitzat el 1842. Per primer cop havien aixecat barricades i havien obert foc contra l'Exèrcit espanyol. L'enverinada demanda va fer que la junta de govern, nerviosa i probablement dividida, convoqués una reunió plenària per debatre quina havia de ser la resposta: molts membres van afirmar que intervenir directament en política –publicant opinions jurídiques sobre qüestions que no afectaven l'exercici del dret o la mateixa organització del Col·legi– anava més enllà de les seves funcions. La junta va donar allargues, va formar una comissió però, com passava sovint, no va fer res.³⁷⁷

Finalment, els polítics van resoldre el dilema. El 1844 els moderats van prohibir que els col·legis d'avocats publicuessin opinions que no

375. *Estatutos para el régimen de los Colegios*; Real Orden 29 mayo 1841, *CL*, 27 (1841): 817; i Real Orden 6 junio 1844, *CL* 32 (1844): 744-77.

376. Jardí, *Història del Col·legi*, 1:18-21.

377. CABAJD: 30 d'abril de 1843, 22 de maig de 1843; CABAJD: 9 de maig de 1843; i Jardí, *Història del Col·legi*, 1:35-37.

concernien l'exercici del dret o les normes de l'organització col·legial.³⁷⁸ Tot indica que la prohibició fou ben rebuda, perquè evitava que les reunions del Col·legi fossin segrestades per aquells que volien convertir-lo en la caixa de ressonància d'altres interessos. A partir de llavors la junta es va resistir quan se li demanà publicar opinions que podien implicar-la en controvèrsies polítiques. Aquesta ètica de neutralitat es va fer evident durant la Tercera Guerra Carlina (1872-75). A diferència de la primera, no va fer cap proclama formal a favor del règim liberal i el mesurat to de la seva declaració implicava que la seva contribució no s'havia de fer servir per comprar armes o equipar batallons, sinó que només per la «*asistencia de los enfermos y heridos*».³⁷⁹ Al final de la guerra, la junta va discutir la situació d'uns pocs candidats i membres que s'havien allistat a les milícies carlines. Va decidir ignorar-ho, defensant que el Col·legi era una «*corporación enteramente ajena á las opiniones y actos políticos*» i que «*no se ha excluido nunca del Registro y Listas á colegiado alguno por dichos actos ni opiniones*».³⁸⁰ Després va rebutjar publicar la seva opinió jurídica sobre la situació de la classe obrera (1887) o fins i tot sobre la creació de la Càtedra de Dret Català a la Universitat de Barcelona (1891). En el primer cas, va respondre que no tenia informació útil; en el segon, va citar raons de «delicadesa» per mantenir-se fora de la disputa.³⁸¹

El Col·legi només publicava comunicats enèrgics quan una llei o proposta de llei amenaçava la seva autonomia o restringia la llibertat i independència del seu exercici. En aquests casos, el seu *modus operandi* era crear una comissió per formular una queixa per escrit al parlament o al ministre de Gràcia i Justícia. Habitualment actuava conjuntament amb altres col·legis d'Espanya, per desbordar el govern amb les queixes vingudes d'arreu del país. El primer enfrontament important es va produir el 1844, quan el govern moderat va ordenar al fiscal assistir a la junta general del Col·legi per assegurar que les eleccions es feien d'acord amb la llei i per auditar la llista d'advocats de pobres. Com a resposta, el Col·legi va dir que era un atac «*en contra del decoro é independencia de la profesión*».³⁸² Quan els progressistes van aconseguir el poder el

378. Real Orden 6 junio 1844, *CL* 32 (1844): 744-77.

379. CABAJD: 30 de març de 1873.

380. CABAJD: 30 de novembre de 1876.

381. CABAJD: 18 d'octubre de 1883, 28 de març de 1887, 21 de juny de 1891.

382. CABAJD: 27 de juny de 1844.

1855 van eliminar la supervisió judicial.³⁸³ Altres conflictes es van desenvolupar d'una manera similar. Convèncer el govern de revocar una decisió era impossible, però les protestes podien posar el problema sobre la taula, de manera que la situació es podia redreçar quan un altre partit arribava al poder. Al llarg del segle XIX el Col·legi es va implicar en debats recurrents sobre la fiscalitat, el procediment i el nombre d'advocats d'ofici. La llibertat d'exercici d'un advocat arreu de l'Estat era una altra font de tensions: el Col·legi va protestar contra les taxes i restriccions aplicades als advocats que volien actuar fora de la jurisdicció on residien. De vegades la vehemència de les protestes era desproporcionada respecte al greuge; en altres casos, no. Aquests conflictes servien de lluites simbòliques on el Ministeri de Gràcia i Justícia i el Col·legi s'enfrontaven per l'autonomia professional.

Tanmateix, la neutralitat política era un mite o, per ser més precisos, una ficció jurídica. El braç polític de l'advocacia –l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació– no estava sotmès a la regulació de 1844 i per tant podia publicar opinions sense por a la censura. Legalment, l'Acadèmia era una entitat separada amb els seus propis president i junta directiva, on l'afiliació era voluntària; en la pràctica, l'Acadèmia tenia la seu al mateix Col·legi i molts dels seus presidents i membres de la junta directiva van ser en algun moment directius del Col·legi. El Col·legi finançava l'Acadèmia i finalment va dedicar gran part dels excedents del seu pressupost a una gran biblioteca, una de les més extenses de la ciutat, que tenia entre els seus objectius dotar els membres de l'Acadèmia amb les eines intel·lectuals que necessitaven per elaborar les seves opinions conservadores.³⁸⁴ En termes més concrets, el límit entre les dues institucions era molt fi. Oficialment, a l'Acadèmia de Jurisprudència li agradava datar els seus orígens en la Il·lustració. No obstant això, a diferència de l'Acadèmia dels temps de Carles III, no estava dissenyada com a espai de formació de passants en la jurisprudència pràctica. Tampoc era, com esdevindria al segle XX, una institució sagrada on la pertinença era un honor reservat als advocats eminents. Al segle XIX era

383. Real Decreto 1 abril 1855, *CL* 64 (1855): 396.

384. El 1878 el catàleg de la biblioteca contenia més de 6.500 llibres; tres dècades després, ja superava els 20.000. El 1884 a Barcelona tan sols la Universitat i l'Ateneu tenien biblioteques més grans. Les despeses de la biblioteca, així com totes les despeses anuals del Col·legi, quedaven incloses en un breu informe comptable que s'afegia a les actes de la junta general. Vegeu CABAJD (1875-99); *Colegio de Abogados de Barcelona, Catálogo de las obras* (1878); *Colegio de Abogados de Barcelona, Catálogo de las obras existentes en la biblioteca* (1908); i Roca y Roca, *Barcelona en la mano*, 149, 154, 169, 242-43.

una associació, en teoria un fòrum obert pel debat i la discussió. S'hi podia inscriure qualsevol advocat o notari que estigués llicenciat en dret, jove o vell, actiu o inactiu, amb una reputació acceptable i que passés els procediments d'admissió habituals. A la pràctica, la majoria d'opinions i publicacions reflectien les predisposicions conservadores dels acadèmics, els professors universitaris més destacats i els notaris amb experiència. Els dissidents podien participar en unes poques sessions, però el seu interès disminuïa inevitablement. Hi havia moltes altres associacions, clubs i diaris on els advocats amb idees més progressistes podien trobar un públic més receptiu i col·legues amb opinions similars.

La història dels primers temps de l'Acadèmia està plena de sotracs. Fundada el 1840, va deixar de reunir-se el 1842 i no es va revitalitzar fins a 1857, quan el Col·legi va començar a tenir fons suficients per finançar les seves activitats.³⁸⁵ L'activitat de l'Acadèmia oscil·lava d'any en any. Generalment es reunia entre una o dues dotzenes de vegades, encara que hi va haver alguns anys amb menys reunions. Durant les seves sessions els membres –anomenats «acadèmics»– discutien tecnicismes incomprendibles per a persones sense formació jurídica, però en cap cas intrascendents pel futur de les seves vides i de la població. Va finançar premis i enviar informes a les Corts Espanyoles i al ministre de Gràcia i Justícia. De vegades fou ridiculitzada per les seves escasses publicacions, per convocar competicions sense donar premis, per organitzar comissions que mai no redactaven informes i per no poder arribar a altres lloables objectius fixats per presidents massa optimistes al començament de cada curs acadèmic.³⁸⁶ Les expectatives fallides, però, formaven part de la vida associativa. Malgrat les crítiques, era un fòrum vibrant. Els seus principals membres publicaven llibres i articles, estaven actius en altres corporacions econòmiques i intel·lectuals i també feien de polítics i periodistes. L'Acadèmia va forjar un durador consens sobre alguns assumptes polèmics entre l'opinió jurídica conservadora.

La imatge d'una cúria conservadora també s'ha de matisar reconeixent la seva diversitat, dissens i divisions. Els conservadors van

385. El 1840 l'Acadèmia tenia 36 membres fundadors i cap a 1842 van augmentar a 80, però no s'hi va registrar cap més fins al 1857. El 1893 hi havia 657 nous membres registrats des de la represa d'activitats de 1857. *Academia de Jurisprudencia. Registro general de socios (1820-93)*. Aquest registre es troba en un petit arxiu, literalment dintre d'un armari, al costat de les actes del Col·legi d'Advocats.

386. Angelon, *Guía satírica*, 28 i «Academias de Jurisprudencia y Legislación - de Zaragoza y Barcelona - Diputados Catalanes», *La Gaceta Jurídica*, 13 de desembre de 1860, p. 563-64.

aconseguir el lideratge del Col·legi, però no sense conflicte i oposició. De fet, en alguns moments va semblar que els advocats vinculats al Partit Progressista, o que almenys compartien un visió de l'advocacia més plural, aconseguirien governar el Col·legi. El punt d'inflexió es va produir a finals dels anys cinquanta i començament dels seixanta, quan un nombre rècord de membres va assistir a les juntes generals anuals, amb motiu de les eleccions a degà.³⁸⁷ En una ocasió les crítiques a la junta van arribar fins i tot a la premsa, cosa estranya perquè els membres sempre s'esforçaven a mantenir les disputes internes en privat.³⁸⁸ La raó de la sobtada politització era que el Col·legi havia aconseguit molts diners, de manera que podia finançar projectes més ambiciosos. El 1855 el Ministeri de Gràcia i Justícia va autoritzar al Col·legi cobrar una taxa de 10 rals cada cop que un advocat es registrava com a representant d'un litigant, a través de la «*hoja de bastanteo de poderes*». El sistema s'havia instaurat a Madrid feia pocs anys.³⁸⁹ Com a resultat, les arque es van inflar. Abans que s'implementés aquest sistema el Col·legi treballava amb un modest pressupost anual de 10.000 rals, que sortien de les quotes d'ingrés i anuals. Amb la taxa, el Col·legi es podia permetre no aplicar les quotes als advocats en actiu. El seu pressupost es va multiplicar per deu, i a mitjan dels anys seixanta superava regularment els 100.000 rals.³⁹⁰ Els desacords sobre com gastar els fons equivalien a dissensions sobre la visió i el futur de la professió.

Els membres de la tendència conservadora volien augmentar el prestigi de la cúria establint una seu permanent que expressés majestat i erudició. Van dirigir la seva mirada a l'Orde dels Advocats de París i altres ciutats franceses que, des del segle XVIII, havien donat gran importància a les biblioteques dins les seves respectives seus corporatives.³⁹¹ Amb el temps va imposar-se aquest pla, però els seus defensors van haver d'esquivar propostes alternatives. Una facció rival volia reviuir i finançar una Societat de Socors Mutus per als Advocats Catalans, un incipient fons de pensions fundat a finals del segle XVIII, revis-

387. El 1858 es va produir una d'aquestes situacions, quan van assistir 122 membres a la junta general, cosa que va fer que se suspengués i tornés a convocar-se. El 1862 també hi va haver una assistència rècord a la junta general, que també fou suspesa. CABAIG: 5 de desembre de 1858, 20 de desembre de 1862.

388. *Iris Catalán*, 2 d'abril de 1857, p. 1; 5 d'abril de 1857, p. 1.

389. CABAIG: 5 de maig de 1855, 29 d'octubre de 1855.

390. La quantitat en tresoreria es pot seguir a partir de la comptabilitat del Col·legi aprovada pels membres a les juntes anuals. Vegeu, en general, CABAIG.

391. Karpik, *French Lawyers*, 39; i Leuwers, *L'invention du barreau français*, 77-81.

colat el 1840 i contínuament a punt de fer fallida.³⁹² El fons assistia membres malalts, grans o en dificultats i les seves vídues i orfes. El 1859 el Ministeri de Gràcia i Justícia va aprovar un acord on els diners procedents de la taxa de representació sobrant de les despeses quotidianes s'havia de dividir en quatre parts: dues parts per a la Societat de Socors Mutus, una per a l'Acadèmia de Jurisprudència i una per a la biblioteca.³⁹³ El 1860 el professor universitari Vicenç Rius i Roca, president de la Societat de Socors Mutus, va guanyar les eleccions a degà i donà prioritat a les necessitats del fons de pensions. Malgrat aquest suport puntual, el fons va patir grans problemes financers i mai va poder mantenir-se fort durant molt de temps.³⁹⁴ El 1871 el Col·legi va retirar el seu finançament i el 1876 la Societat de Socors Mutus es va declarar insolvent.³⁹⁵

Una altra iniciativa important de la tendència progressista va ser una revista jurídica, pensada per contrarestar les opinions monolíticament conservadores de l'Acadèmia de Jurisprudència i la seva preocupació obsessiva amb el dret civil. L'abril de 1859 un grup d'advocats progressistes va iniciar la publicació de *La Gaceta Jurídica*, que sortia al carrer dos cops per setmana; el gener va canviar la capçalera per *El Foro* i va fer-se de periodicitat setmanal. La publicació era un fòrum per a opinions progressistes doctrinàries, ja que els articles van plantejar iniciatives legislatives que posteriorment es van portar a terme en el Sexenni Democràtic. Els editors van publicar textos que defensaven la necessitat de disminuir les penes criminals, incrementar els drets dels acusats de delictes criminals, fer servir el dret administratiu per perseguir el frau electoral, formar un funcionariat modern sobre la base d'un examen competitiu, assegurar més llibertats religioses als protestants, millorar la qualitat de la justícia municipal i fins i tot legalitzar i regular la prostitució.³⁹⁶

392. Hi ha algunes entrades disperses al registre de l'Audiència que indiquen que durant el segle XVIII la societat funcionava. Vegeu ACA, RA, reg. 933, p. 482; reg. 934, p. 181; reg. 1213, p. 43; reg. 1216, p. 385.

393. CABAJD: 22 de gener de 1859, 6 d'agost de 1859, 5 de gener de 1860.

394. Els problemes financers de la Societat de Socors Mutus s'expliquen detalladament a J. Coll y Britapaja, «La Asociación de Socorros Mutuos de los Abogados de Cataluña», *El Derecho*, 1866, p. 425-30, 433-48, 457-67.

395. Per primer cop des de 1859 el pressupost de 1871-72 no destinava fons per a la societat. Vegeu CABAJD: 28 de maig de 1872. Per a la insolvència de la societat, vegeu CABAJD: 28 de juny de 1876.

396. Vegeu, per exemple, Aracil Gómez, «De las penas perpetuas», *La Gaceta Jurídica*, 6, maig de 1860, p. 49-50; 17 de maig de 1860, p. 73-74; Aracil Gómez, «¿La prostitución pública, es un mal remediable o necesario? Es conveniente o no su reglamentación?», *El Foro*, 8

Com a entreteniment, *El Foro* va fer la crònica d'algunes causes cèlebres arreu d'Europa i les va presentar com a novel·les per fullets, plenes a vessar d'històries de fraus, incendis deliberats, violacions, traïcions, segrestos, falsificacions, morts, assassinats per encàrrec, marits que mataven les seves esposes brutalment i esposes que enverinaven astutament els seus marits. Finalment, la revista no va tenir més èxit que la Societat de Socors Mutus. Va deixar de publicar-se el 1864. El 1866 Josep Maluquer, un advocat progressista, inicià un nou òrgan, *El Derecho*. Es tractava d'una publicació quinzenal i que mostrava una major varietat d'opinions que el seu predecessor, però no va durar gaire.³⁹⁷

Finalment, els advocats conservadors van aconseguir el lideratge al Col·legi i, un cop al poder, s'hi van quedar. Les eleccions clau es van celebrar el 1864, quan Manuel Josep de Torres va derrotar Vicenç Rius i Roca com a degà i, un cop va obtenir el control, va fer servir els fons per donar al Col·legi la seva primera seu al carrer Lleona. La junta va deixar de finançar la revista i retirà el suport de la Societat de Socors Mutus. La major part del pressupost es va dedicar a la seu, a la biblioteca i a l'Acadèmia de Jurisprudència. El llarg mandat de Torres, de més d'una dècada, va donar estabilitat al Col·legi. Això es va fer evident durant el Sexenni Democràtic, un període revolucionari en el qual el país va passar per quatre règims diferents, in comptables governs, múltiples aixecaments urbans i una renovada guerra civil. Les èpoques de revolució prèvies havien provocat múltiples reorganitzacions de la direcció. Per exemple, durant la Regència d'Espartero (1840-43), la ciutat va patir un brot de còlera el 1841, les milícies van lluitar al carrer contra l'Exèrcit espanyol i una revolta democràtica va portar l'Exèrcit a assetjar la ciutat i bombardejar-la des de la muntanya de Montjuïc el 1843. Enmig dels aldarulls, el Col·legi va tenir tres degans en tres anys. Durant el Bienni Progressista (1854-56) –un període amb múltiples aixecaments, una vaga general i un altre brot de còlera– el deganat va

d'abril de 1861, p. 37-39; Francisco Oller y Borrás, «Igualdad en los medios legales de defensa», *El Foro*, 26 d'agost de 1861, p. 137-40; Anònim, «Juzgados de Paz», *El Foro*, 4 de novembre de 1981, p. 185-87; «Defensa de Don Manuel Matamoros García, acusado de pretender abolir o variar en España la Religión Católica Apostólica Romana –Audencia de Granada», *El Foro*, 14 de juliol de 1862, p. 237-40; 21 de juliol de 1862, p. 246-248; 28 de juliol de 1862, p. 254-56; 4 d'agost de 1862, p. 262-64 i Salvador Badius Bonaplata, «Administración», *El Foro*, 13 d'abril de 1863, p. 121-22.

397. No és clar fins quan es va publicar. A l'AHMB només he trobat números fins a 1867, encara que una insegura entrada d'enciclopèdia sobre Josep Maluquer afirma que el diari es va publicar fins a 1869. *Diccionari biogràfic*, s. v. «Josep Maluquer i Tirrell».

canviar quatre cops en dos anys.³⁹⁸ En vista d'aquests antecedents, durant el Sexenni Democràtic era previsible un nou període d'instabilitat, però no va produir-se. Després de la Revolució de 1868, el Col·legi no va voler emular la ideologia governant i va reelegir Torres amb serenitat. El 1873 un Torres ja gran va cedir el deganat al seu company de despatx i deixeble Melcior Ferrer. El Col·legi havia consolidat exitosament una personalitat conservadora, mostrant-se a si mateix com un far d'ordre en un mar de revolució i instabilitat.

Manuel Duran i Bas era el cervell rere els conservadors. Es tractava d'un advocat mercantil i catedràtic, ben connectat amb la indústria barcelonina i la política madrilenya. Home tremendament enèrgic, Duran i Bas va arribar a personificar i representar els advocats de Barcelona a tot Espanya. El seu carisma, erudició i la seva capacitat organitzativa i per motivar els altres eren tan grans que qualsevol institució que rebia la seva atenció es posava en acció ràpidament. Durant el Sexenni Democràtic va presidir l'Acadèmia de Jurisprudència. Fins llavors la cúria havia actuat sense solemnitat, però a partir del seu mandat els actes d'obertura es van portar a terme amb pompa i cerimònia. Dignitats municipals –alcaldes, magistrats, bisbes, vicaris, governadors civils i rectors universitaris– i altres notables ocupaven els seients del davant, com a convidats. El secretari iniciava l'acte resumint les activitats de l'anterior any i el president feia un discurs d'obertura que cobria la premsa. Aquest acte va assolir major efecte simbòlic que la junta general del Col·legi, una sessió a porta tancada, de vegades controvertida, amb debats interns, decisions, eleccions i protestes que se suposava que no havien d'arribar al públic i que, després de la revocació de la supervisió fiscal el 1855, quedava fora de l'abast de l'oïda del ministre de Gràcia i Justícia i de la judicatura.

Amb Manuel Duran i Bas l'Acadèmia va deixar de ser un fòrum tediós capaç d'avorrir la ment més flexible a convertir-se en un focus de protesta que expressava un descontentament visceral contra les nombroses iniciatives legislatives del Sexenni Democràtic. Així com els membres progressistes van publicar revistes jurídiques per promocionar les reformes, els conservadors de l'Acadèmia de Jurisprudència van criticar les mateixes lleis, que consideraven repugnants.

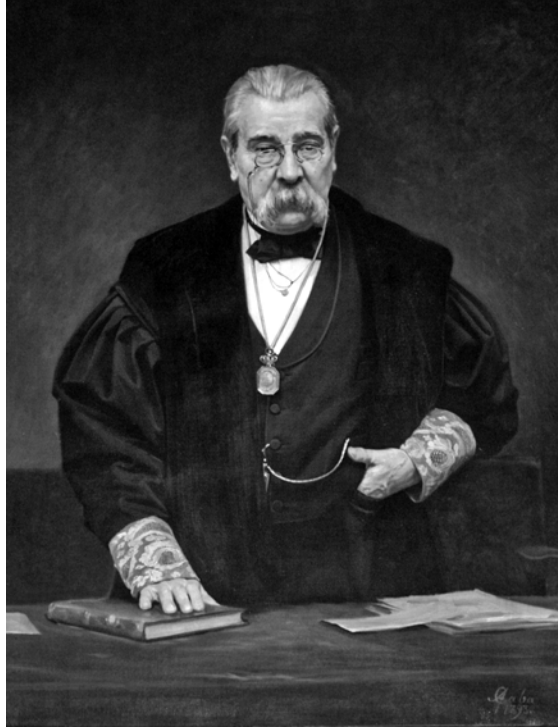
398. És difícil suposar què estava passant durant cadascuna de les reorganitzacions de la direcció, sobretot per les reticències dels secretaris del Col·legi a explicar clarament les motivacions subjacents rere els enfrontaments sobre el procediment. Alguns d'aquests canvis es relaten a Jardí, *Història del Col·legi*, 1:30-35, 49-52.

L'Acadèmia va blasmar les lleis que proclamaven la llibertat religiosa, requerien matrimonis civils, reduïen les sentències de presó, instituíen el judici amb jurat, reorganitzaven la judicatura i reformaven la llei agrària.³⁹⁹ La qüestió que va decidir ignorar també resulta reveladora. Als seus ordres del dia no hi ha cap debat sobre els mèrits de la Llei Moret (1870), el primer pas per a l'abolició de l'esclavitud a Cuba, una de les lleis més emblemàtiques del període. A primera vista, resulta sorprenent perquè el president de l'Acadèmia, Manuel Duran i Bas, i qui aviat seria degà del Col·legi, Melcior Ferrer, eren membres destacats del Círculo Hispano Ultramarino, un poderós grup de pressió vinculat als interessos industrials i comercials que es va oposar fermament a la Llei Moret. No obstant això, Duran i Bas i Ferrer van mantenir l'esclavitud fora de l'ordre del dia. Aquest silenci estratègic va evitar tacar irreparablement la reputació de l'advocacia i el trencament entre els abolicionistes i els antiabolicionistes. L'esclavitud a Cuba no es va abolir definitivament fins al 1886, però els advocats van conspirar per mantenir aquesta indefensable institució fora dels principals debats.⁴⁰⁰

Les opinions divergents expressades a les revistes jurídiques, per una banda, i a l'Acadèmia de Jurisprudència, per l'altra, mostren els desacords entre lletrats per una plètor de qüestions que dividien la dreta i l'esquerra europees, incloent-hi les llibertats religioses, el procediment i les penes criminals, així com el sufragi. Els advocats conservadors preferien un Estat catòlic, els matrimonis religiosos als civils, menys drets per als acusats, penes més severes per als criminals i un sufragi restringit; per contra, els advocats progressistes

399. Vegeu *Academia de Jurisprudencia y Legislación. Acta de la sesión pública inaugural celebrada en 27 de Diciembre de 1868*; *Academia de Jurisprudencia y Legislación de Barcelona. Acta de la sesión pública inaugural celebrada en 26 de Diciembre de 1869*; *Academia de Jurisprudencia y Legislación de Barcelona. Acta de la sesión pública inaugural celebrada en 20 de Diciembre de 1871*; *Acta de la sesión pública inaugural celebrada en la Academia de Legislación y Jurisprudencia de Barcelona. El día 28 de Diciembre de 1872*; *Academia de Jurisprudencia y Legislación de Barcelona. Acta de la sesión pública inaugural celebrada en 14 de Diciembre de 1873* i *Academia de Jurisprudencia y Legislación de Barcelona. Acta de la sesión pública inaugural celebrada en 27 de Diciembre de 1874*.

400. La Llei Moret –col·loquialment coneguda com a Llei de llibertat de ventres– alliberava els futurs fills d'esclaus i prohibia la compravenda o transferència d'esclaus. Per a la Llei Moret, vegeu Scott, *Slave Emancipation in Cuba*, 63-83. Per a l'abolició a Espanya, vegeu Schmidt-Novara, *Empire and Anti-slavery*. Per al Cercle Hispà Ultramarí, vegeu Rodrigo y Alharilla, *Los marqueses de Comillas*, 73-75.

La professió conservadora:
retrat de Manuel Duran i Bas
(pintura a l'oli d'Antoni Caba
exposada al Col·legi d'Advocats
de Barcelona)

defensaven reformes que havien de donar un major grau de llibertat religiosa, augmentar el sufragi, garantir més drets judicials als acusats i aplicar penes més lleus. Els conservadors van mantenir el control del Col·legi lluny dels seus rivals. En assumir el poder van deixar de finançar la Societat de Socors Mutus i la revista jurídica, van construir una seu majestuosa amb una biblioteca voluminosa i convertiren l'Acadèmia de Jurisprudència en l'articulada veu de l'opinió conservadora. La pregunta és: per què? Per què els conservadors van conquerir el lideratge? Per una banda, l'èxit era fruit dels esforços d'individus que van organitzar enèrgiques protestes a les reunions anuals, van fer dures campanyes i es presentaren a eleccions. No s'ha de subestimar aquest factor i, de fet, va servir per aconseguir victòries a curt termini. Tanmateix, la cúria barcelonina va mantenir-se conservadora al llarg del segle, cosa que indica que també cal tenir en compte factors estructurals.

Per començar, el professorat universitari era la font intel·lectual del conservadorisme. Els professors emmotllaven la personalitat de

l'advocacia donant forma a les ments dels homes joves que passaven per les seves classes. El conservadorisme acadèmic era habitual arreu d'Espanya. Deu anys ininterromputs de govern del Partit Moderat, de 1844 a 1854, portaren al nomenament permanent de catedràtics, magistrats i jutges conservadors, que van donar el to de la universitat i la judicatura durant dècades. De fet, els catedràtics de Barcelona eren especialment conservadors, fins i tot en el context espanyol. Aquest conservadorisme responia al fet que molts catedràtics de dret de mitjan de segle havien estudiat a la Universitat de Cervera, on els homes joves que es preparaven per a la vida acadèmica havien excel·lit sota professors coneguts per les seves preferències tradicionalistes i, en particular, pel seu mestratge en el dret romà i en la ferma creença en la seva virtut, bellesa i perfecció científica, «raó escrita» de la seva devoció. Encara que els fundadors de la Universitat de Barcelona van trencar amb els seus mentors en adoptar el liberalisme, van mantenir-se fidels al dret romà. Ramon Martí d'Eixalà, el guru intel·lectual de la universitat dels anys quaranta i principis dels cinquanta, va traçar un camí jurisprudencial i filosòfic que reconciliava tradició i reforma, dret romà i liberalisme.⁴⁰¹

Els professors no es van tancar en una torre de marfil, sinó que portaven despatxos privats, publicaven a la premsa, competien per càrrecs electes i participaven intensament en la vida associativa. Una de les principals raons per traslladar la Universitat de Cervera era arrencar-la del seu entorn plàcid i bucòlic, ideal per a la contemplació acadèmica, però lluny de la vida econòmica, judicial i política. Amb la universitat a Barcelona, els catedràtics de dret podien recollir les recompenses de l'exercici a la gran ciutat.

Professors que també feien d'advocats mercantilistes i de diputats al parlament van formar el nucli de «l'Escola Catalana» o de «l'Escola Conservadora Catalana».⁴⁰² Aquest grup comprenia catedràtics, advocats prestigiosos i altres professionals, propietaris, periodistes, polítics i literats variats. Aquests homes eren constitucionalistes convençuts, però no creien en el sufragi universal ni en la llibertat religiosa il·limitada. Eren obstinats, independents, crítics i

401. Roura, *Ramon Martí d'Eixalà*.

402. L'advocat Josep Leopold va ser qui primer va fer servir el terme «Escola Catalana» durant els anys seixanta. Vegeu Fradera, *Cultura nacional*, 123-38. La primera referència a «l'Escola Catalana Conservadora» es pot trobar a Durán y Bas, *Noticia de la vida*. Citat a Riquer i Permanyer, *Identitats contemporànies*, 114.

en molts casos havien triomfat gràcies al seu propi esforç. En conseqüència, pensaven que l'èxit pertanyia a aquells que treballaven per aconseguir-lo. Eren acadèmics partidaris de la tradició romana i canònica i recolzaven l'ètica tomista i les virtuts de la societat catòlica. Eren crítics amb Rousseau i la tradició democràtica radical de la Il·lustració i seguidors de les filosofies conservadores postil·lustrades, com l'Escola Escocesa del Sentit Comú, el pragmatisme de Hamilton, l'eclecticisme francès i l'Escola Històrica de Jurisprudència alemanya. En determinats moments els professors van tenir dificultats per guanyar eleccions pel deganat i la junta del Col·legi.⁴⁰³ Molts advocats dubtaven a posar massa autoritat en mans d'acadèmics-polítics que semblaven prioritzar les preocupacions dels grans negocis, més que no pas els esforços quotidians del professional mitjà. Tot i així, els professors eren, amb diferència, la força més dinàmica de l'advocacia de mitjan de segle.

Una altra raó per la qual el lideratge de la cúria va recaure en els conservadors té a veure amb les aliances polítiques dels clients acabats. El plantejament econòmic clau que dividia progressistes i moderats –en altres paraules, liberals d'esquerres i liberals de dretes– era el proteccionisme. Els moderats van afavorir importants barreres aranzelàries per protegir els industrials catalans i altres indústries, mentre que els progressistes, amb algunes excepcions notables a Barcelona, van afavorir aranzels baixos per proveir els consumidors de béns més barats i, de fet, pressionar els industrials per modernitzar les seves fàbriques i millorar la seva competitivitat internacional. Hi havia alguns reconeguts advocats que compartien aquesta opinió, el més important dels quals fou Laureà Figuerola, exjuntista i catedràtic d'Economia Política a la Universitat de Barcelona. Durant els anys cinquanta es traslladà a la mateixa càtedra a Madrid, on exercí amb

403. Al llarg del segle XIX tan sols dos professors universitaris van convertir-se en degans del Col·legi. El romanista Vicenç Rius i Roca, de lluny el membre menys conservador del professorat original, va guanyar les eleccions a principis dels seixanta. Manuel Duran i Bas també va convertir-se en degà el 1885. És difícil fer una estimació de quants ho van intentar i van perdre, perquè les actes del Col·legi no sempre anomenaven tots els candidats, sinó que sovint tan sols consignaven els vots rebuts pel guanyador. Tot i així, podem esmentar alguns casos en què els professors van perdre eleccions: Ramon Martí d'Eixalà (1840), Francesc Permanyer (1857), Ramon Roig (1859). CABAIG: 19 de desembre de 1840, 7 de desembre de 1857, 4 de desembre de 1859. També hi ha nombrosos exemples en què professors universitaris van perdre eleccions per a diversos càrrecs de la junta directiva.

èxit el dret administratiu i va fer carrera política.⁴⁰⁴ Ministre d'Hisenda durant els anys setanta, fou l'arquitecte de les mesures lliurecanvistes que van indignar els seus col·legues catalans. No és coincidència que Figuerola decidís establir-se a Madrid. A Barcelona els advocats més prestigiosos eren proteccionistes i, si no ho eren, no ho explicaven als seus clients. Un cop un advocat s'arrelava al món de la indústria, les finances i el comerç, es barrejava amb associacions proteccionistes vinculades a partits polítics conservadors.

Els clients agraris adinerats també donaven suport als partits conservadors. Els grans propietaris rurals estaven decidits a mantenir els compromisos en matèria de propietat agrària assolits durant els anys trenta i volien evitar una altra etapa de reforma i desamortització civil. És més, la legislació liberal no va resoldre les lluites per la propietat en algunes regions. En particular, la vall del Penedès, una fèrtil regió productora de vi, era el nucli d'un conflicte. El principal problema aquí i altres zones vinícoles estava a vinculat al règim de propietat tradicional conegut com a rabassa morta. Era un establiment emfitèutic temporal que, segons el costum, durava tant com les vinyes. Els pagesos que treballaven aquelles terres, els rabassaires, volien ser tractats com els altres emfiteutes i que els seus arrendaments fossin declarats permanents, la segona millor situació després de la propietat alodial. En comptes d'això, van veure com els seus drets es deterioraven progressivament, perquè una sèrie de controvertides sentències de l'Audiència i el Tribunal Suprem degradaven el seu estatus de propietaris usufructuaris a parcers amb arrendaments hereditaris, fixats arbitràriament en un màxim de 50 anys (presumiblement la vida mitjana d'una vinya).⁴⁰⁵ Només uns pocs advocats van sortir en defensa d'ells.⁴⁰⁶ La majoria de lletrats van recolzar els propietaris amb domini directe i els interessos econòmics dels qui treien profit del treball dels pagesos, com era el cas de la indústria del vi i el licor, el major negoci d'exportació de Catalunya.

404. Per a una breu descripció de la carrera professional de Figuerola a Madrid, vegeu Maluquer i Viladot, *Les meves noces*, 14-15.

405. Vegeu Giralt, «El conflicto 'rabassaire'»; Balcells, *El problema agrario*, 27-55 i Ferrer Alòs, *Pagesos, rabassaires i industrials*.

406. Els drets dels rabassaires foren defensats pels advocats que els representaven. Un resum d'alguns dels arguments que van fer servir a Pi i Margall, «La rabassa morta», a *Articles*, 418.

LA PROFESSIÓ CONSERVADORA: EL DRET

Fins aquí, l'ascens del conservadorisme s'ha presentat com una història on els advocats destacats van abandonar a poc a poc les promeses idealistes de l'era revolucionària i on un grapat d'homes poderosos –associats amb riques clientele urbanes i agràries, la universitat i els partits polítics– van arribar a dirigir el Col·legi d'Advocats i l'Acadèmia de Jurisprudència. Una altra dimensió d'aquest conservadorisme és la mateixa tradició jurídica. Els desacords sobre múltiples qüestions polítiques sortien a la superfície a les associacions i estaven presents a les publicacions, però no afectaven la pràctica jurídica diària. De fet, hi havia un gran consens entorn les regles jurídiques bàsiques que havien de governar la societat. Els advocats de Barcelona no eren diferents dels seus homòlegs en altres bandes: la tradició jurídica va ser una influència conservadora a tot Europa. Els advocats de Barcelona, París, Londres o d'on fos –independentment de les seves inclinacions ideològiques– compartien el respecte pels fonaments de la seva vocació. Així com els *barristers* de Londres pensaven que la *common law* anglesa era el millor dels sistemes jurídics i els francesos estaven orgullosos del Codi Civil francès i els seus comentaris, els advocats de Barcelona estaven convençuts que el dret català era perfectament adequat per a l'era industrial i liberal.

L'antiguitat, durabilitat i peculiaritat de les tradicions jurídiques són les principals raons per les quals les teories que han remarcat l'estret vincle entre el dret i el capitalisme són errònies. Llegint autors des de Max Weber a E. P. Thompson, es podria arribar a la conclusió que el dret va donar un conjunt de regles intel·ligibles, racionalment adequades per al bon funcionament del capitalisme (Weber) i per a l'hegemonia d'una burgesia mercantil i agrària (Thompson). Però la llei no sempre va resultar tan funcional.⁴⁰⁷ És indiscutible que el dret «occidental» –i gran part del «no occidental»– assegura els drets de propietat, un requisit pel capitalisme, però el dret és un corpus de coneixements de vegades desordenats i idiosincràtics que sovint porta a resultats sorprenents i incomprendibles pels propis capitalistes afectats. A més, els juristes no es posen d'acord en una única fórmula per fomentar el comerç, la indústria o la

407. La interpretació marxista clàssica de la relació entre el dret i l'ascens de la «burgesia» es pot trobar a Thompson, *Whigs and Hunters*, 258-69. Per a una bona monografia que critica la suposada relació simbiòtica entre el dret, els advocats i l'expansió del capitalisme, vegeu Kostal, *Law and English Railway Capitalism*. L'autor mostra com els advocats van fer servir la llei per defensar els drets de propietat tradicionals i obstaculitzar la indústria del ferrocarril.

domesticitat «burgesa». Aquestes anomalies enlloc són més visibles que a Espanya, on els advocats de Barcelona i Madrid van debatre de manera interminable sobre el contingut i estructura del futur Codi Civil. Els debats giraven entorn de quina llei era més liberal o més equitativa, quina era més útil per crear prosperitat i felicitat i quina donava un fonament ètic més ferm a la societat. En termes generals, les dues advocacies eren conservadores: totes dues defensaven la tradició jurídica en què els seus membres havien estat adoctrinats i totes dues es resistien al canvi. La intensitat dels debats va iniciar i prolongar un conflicte que contribuiria a l'ascens del catalanisme polític.

Per tant, analitzar la tradició jurídica no tan sols ajuda a explorar el conservadorisme, sinó que també porta a un debat sobre la gènesi del nacionalisme català. Segons la terminologia política del moment, Catalunya tenia el seu propi «dret foral», que era diferent de l'anomenat «dret comú» espanyol. El dret català tenia els seus orígens en les lleis del Principat medieval, que es van preservar en complicats decrets d'incorporació i foren modificades periòdicament al llarg de segles. En canvi, el dret comú espanyol tenia els seus orígens en els textos històrics de la Corona de Castella. La situació de Catalunya no era única, ja que es produïa arreu de la perifèria espanyola: les illes Balears, Aragó, Navarra, Biscaia i Galícia també tenien els seus propis règims forals. El dret comú era relativament uniforme, mentre que el dret foral no només diferia d'una regió a una altra, sinó que també tenia importants variacions internes en una mateixa regió. Això es complicava encara més pel fet que moltes lleis de dret comú eren aplicables dins les regions forals perquè coincidien amb lleis forals similars o havien estat imposades per decret, llei o per la jurisprudència del Tribunal Suprem.⁴⁰⁸ La relació entre aquests cossos jurídics estava subjecta a intricades regles sobre el dret aplicable i supletori. La controvertida pregunta sobre si s'havia d'aplicar el dret comú o el dret foral de vegades s'havia de resoldre cas per cas. Aquests enigmes no eren estranys. Arreu d'Europa era habitual que dins d'un mateix país o regió coexistissin múltiples sistemes de dret privat. L'objectiu de la codificació, per tant, era obviar les diferències per afavorir que haguessin lleis uniformes per a tots els ciutadans. La pregunta que va planar durant dècades sobre Espanya va ser quines lleis havien de ser la base del futur Codi Civil.

408. L'estudi clàssic sobre la relació entre el dret comú i el foral a Espanya és García Gallo, «Aportación al estudio de los fueros», encara que la bibliografia (i els debats) al voltant és molt àmplia.

Els advocats catalans es referien col·loquialment al dret foral com a «dret català» i qualificaven el dret comú de «dret castellà». Malgrat les nombroses coincidències, la família i l'herència eren les principals àrees on divergien els dos sistemes. La majoria de catalans es regien segons el que es denominà organització familiar «romana», on el marit i la muller mantenien la propietat individual i eren relativament lliures de transferir els seus béns en vida o per testament. Això diferia de l'organització familiar «germànica», on els béns familiars es consideraven «propietat comuna» tant del marit com de la dona i en cas de successió intestada es dividien entre els fills legítims a parts iguals. Per la seva banda, el dret castellà contenia un dret familiar que, malgrat tenir elements del dret romà, es considerava més germànic. Només les propietats que tenien els cònjuges abans del matrimoni es consideraven propietat individual, mentre que els béns obtinguts durant el matrimoni eren béns de la societat conjugal. Respecte a l'herència, es requeria al testador dividir els seus béns entre els fills legítims de forma relativament equitativa, encara que estava autoritzat o autoritzada a donar a un d'ells una part més gran (la *mejora*), la mida de la qual depenia del nombre de fills. S'ha dit que els dos sistemes jurídics reflectien l'organització de la família extensa (romana) i nuclear (germànica).⁴⁰⁹ En realitat, la diferència entre el dret català i el castellà, entre les famílies extensa i nuclear, no tenia res a veure amb la influència dels pobles romà o germànic sobre les respectives regions. Tenia els seus orígens en l'evolució de la societat medieval dins els diversos regnes ibèrics quan les compilacions romanes i visigòtiques es van rebre, rebutjar, barrejar i modificar a causa de les circumstàncies històriques.⁴¹⁰

Per moltes persones la dicotomia entre el dret romà i el germànic era paral·lela a la divisió ideològica entre dreta i esquerra. La família romana es considerava més conservadora perquè reforçava l'autoritat paterna i afavoria la continuïtat de grans propietats. Un marit sovint aportava més béns al matrimoni que l'esposa i, fins i tot quan aquest no era el cas, durant la vida de casats ell guanyava més que ella. Sota la tradició romana, per tant, controlava la major part dels béns de la família i els podia distribuir, en vida o per mitjà de testament, més o menys com volgués entre la seva dona, fills (legítims o il·legítims), altres membres de la família o estranys. El seu poder era tan absolut que gairebé podia desheretar

409. Per a les famílies extensa i nuclear a Espanya, vegeu Shubert, *Social History*, 36.

410. Explico això en profunditat a Jacobson, «Law and Nationalism».

la seva dona o fills. Respecte a la persistència de grans patrimonis, el règim d'herència del dret romà permetia una versió «liberal» de la primogenitura. La legislació revolucionària dels anys trenta havia abolit la primogenitura aristocràtica, coneguda com a *mayorazgo*, que era un títol de noblesa i patrimoni que es concedia automàticament al primer fill o filla fins i tot quan el testador estava irremissiblement endeutat. Per la seva banda, a Catalunya i altres regions amb dret foral els testadors eren lliures de transmetre o donar en herència al primer descendent o qualsevol altra persona (després de satisfer els creditors i les legítimes dels altres fills). Aquesta pràctica va donar lloc a la «primogenitura electiva». En altres paraules, a Catalunya –com a Anglaterra i gran part d'Estats Units– un testador amb prou diners per satisfer deutes i legítimes podia donar tota la propietat de la terra o negoci a un únic hereu.

Per contra, el dret familiar germànic es considerava més equitatiu perquè obstaculitzava la primogenitura, distribuïa els béns de forma més equitativa i donava a la mare vídua més autoritat. Com que l'esposa compartia els béns de la societat conjugal, no se la podia desheretar; a més a més, tenia més veu en la distribució entre els fills, especialment si sobrevivia al marit. Als fills més petits se'ls garantia una legítima més important, ja que una part més gran del patrimoni familiar es distribuïa a partir d'herència intestada. A Espanya, el testador d'una zona regida pel dret comú amb una família nombrosa només podia passar al fill preferit entre un terç i la meitat del llegat.⁴¹¹

El dret català no consistia en una freda aplicació de les normes jurídiques derivades del dret romà contingudes en el *Corpus Iuris Civilis*. Una plèthora d'institucions jurídiques legals i consuetudinàries –contingudes en compilacions i glossades pels juristes al llarg de segles– regien les capitulacions matrimonials, dots, viduïtat, diversos tipus d'establiments emfitèutics i un maremàgnum d'altres matèries. El con-

411. Per ser precisos, el dret català estipulava que el testador podia transmetre lliurement tres quarts del llegat; el quart restant s'havia de dividir entre els fills legítims. De vegades la part que li corresponia a cada fill se li donava per matrimoni o es feia servir per pagar la seva educació. Per contra, el dret comú espanyol estipulava que els béns del testador s'havien de dividir de manera més equitativa. La donació testamentària lliure es restringia a una cinquena part de l'herència, una quantitat minúscula, mentre que els altres quatre cinquens s'havien de dividir equitativament entre els fills legítims. Es va modificar amb una altra institució, anomenada *mejora*, que permetia al testador millorar la situació d'un fill preferit donant-li directament un terç dels béns i després dividint la resta equitativament entre tots els fills. La diferència entre els dos sistemes fou objecte d'incomptables comentaris. Una explicació concisa, a Alonso Martínez, *El Código Civil en sus relaciones*, 121-45.

junt del règim jurídic recolzava l'organització familiar tradicional de la pagesia benestant. El cap de família, conegut com l'«hereu», era el primogènit. Heretava una finca agrària i estava dotat d'eines jurídiques (sobre el matrimoni i el testament) per proveir la mare vídua i els seus germans petits. Els fills petits, els fadrísters, rebien una educació en comptes de l'herència, després de la qual podien dedicar-se al comerç o a professions que els permetessin guanyar-se la vida; les filles rebien dots per casar-se o entrar en un convent. Quan no hi havia fills, o fills competents, la filla primogènita, anomenada «pubilla», heretava la finca. Sota el dret català, les dones amb béns podien contractar, hipotecar-los o distribuir-los com consideressin oportú. Durant l'era industrial aquesta família ideal s'estava trencant, però l'àmplia autoritat testamentària permetia que les grans propietats es mantinguessin senceres i molts patriarques continuaren estructurant les successions a partir de les lleis, convencions i termes tradicionals.

Aquesta forma d'organització familiar també va provocar una recreació romàntica de la vida rural, després coneguda com «pairalisme». Com veurem, el pairalisme no tan sols estava present en els textos jurídics, sinó que també va influir sobre la història i la literatura. En aquest es repetien uns personatges idealitzats –l'hereu paternalista, el fadríster emprenedor, la mare amorosa i el masover treballador–, units pel dret català. Aquests personatges augmentaven la riquesa i la integritat moral de la societat a partir del seu treball i del respecte per la tradició. L'expressió derivava de la «casa pairal» –també coneguda com a «mas»–, la casa tradicional on l'hereu i la seva família residien i exercien les seves activitats econòmiques. Els seus propietaris constituïen un grup acomodat, molts d'ells anomenats «senyors» i «barons», encara que pocs tenien títols nobiliaris. Alguns eren propietaris de les seves terres i les cedien en emfiteusi, mentre que altres, sobretot a la «Catalunya Vella», n'eren usufructuaris i, per tant, els anomenaven «senyors útils». La pagesia benestant explotava grans extensions de terra cedint el domini útil a tercers, a canvi d'un cens. Aquests darrers vivien a les masoveries, petites cases al voltant de la casa pairal. D'aquesta manera, les lleis d'herència interaccionaven amb les lleis de propietat a través de l'emfiteusi; a la vegada, la petjada del feudalisme es feia evident.⁴¹²

412. Per a la interacció entre el dret consuetudinari català, l'organització familiar tradicional, les relacions emfiteütiques i el *pairalisme*, vegeu Barrera González, *Casa, herència y familia*; Congost, *Els propietaris i els altres*, 33-52, 267-69; i McDonogh, *Good Families*, 39-58.

La controvèrsia entre Barcelona i Madrid esclatà per primer cop el 1851, quan el govern moderat va proposar redactar un projecte de Codi Civil basat sobretot en el Codi Napoleònic i molts dels seus codis germans. Escrit per Florencio García Goyena, el projecte mostrava una extraordinària manca de respecte pel dret català pel que fa a la família i l'herència. L'autor considerava que les institucions emblemàtiques de la regió –la primogenitura electiva i l'emfiteusi– eren retrògrades i prescindibles. Encenent les ires dels advocats de Barcelona, va acusar el dret de família català de fomentar el «*despotismo paterno*».⁴¹³ El projecte de codi contenia un sistema d'herència basat en una barreja de dret francès i de dret comú espanyol en el qual els béns de la família s'havien de distribuir de manera relativament equitativa entre els fills, encara que el testador podia fer servir la *mejora* per afavorir un d'ells. Ultra això, el projecte de codi abolia l'emfiteusi. Si s'hagués aplicat, hauria tingut conseqüències dràstiques sobre Catalunya: moltes grans finques haurien estat dividides en petites parcel·les a causa de la successió i les relacions entre la pagesia benestant i els seus parcers s'haurien sumit en tal desordre que ningú podia saber com seria el panorama rural resultant.⁴¹⁴ Finalment, el projecte de codi no va prosperar. Va trobar una oposició mordaça a Catalunya i altres regions forals, però va quedar-se a la taula com a principal referència per a una futura reforma del dret civil.⁴¹⁵ Els debats giraven entorn si s'havia de portar a terme i, si s'havia de fer, quins canvis calia fer per fer-lo acceptable.

És fàcil d'entendre per què els lletrats catalans van indignar-se amb el projecte de codi. Encara que estava basat en el Codi Civil francès, amb un immens prestigi internacional, els catalans trobaven difícil entendre per què es basava en les lleis històriques de Castella, una de les regions més pobres d'Espanya, mentre que es relegava les de la més rica. Els civilistes catalans no és que tinguessin un amor innat per la

413. García Goyena, *Concordancias, motivos y comentarios*, 326.

414. La solució del projecte de codi per «redimir» les obligacions emfitèutiques era complicada. Si l'establiment era permanent, el pla era convertir l'usufructuari en propietari alodial fent-li pagar una hipoteca a l'anterior propietari directe. Per contra, si l'establiment era temporal, el propietari directe mantenia la propietat, mentre que l'usufructuari rebia un arrendament que expirava al final del període estipulat. Per a una anàlisi aprofundida sobre els debats entorn l'emfiteusi i la seva reforma, vegeu Clavero, *El Código y el fuero*, 84-154; i Congost, «Sagrada propiedad imperfecta».

415. Per una detallada crònica de les protestes, vegeu Laso Gaité, *Crónica de la codificación*, 241-90.

tradició, sinó que no volien jugar amb l'estructura jurídica de l'economia regional més productiva d'Espanya. Com a protesta davant el projecte de codi, diversos advocats van escriure articles a la premsa, mentre que d'altres van encapçalar i col·laborar amb grups de pressió de propietaris i rendistes, que van enviar un seguit de peticions a Madrid.⁴¹⁶ Els propietaris urbans també van fer associacions per promoure la protesta, perquè els terrenys més enllà de la muralla de Barcelona (el que seria l'Eixample) estaven destinats al desenvolupament urbà i els posseïdors del domini directe d'emfiteusi i els múltiples senyors intermediaris estaven decidits a conservar el seu considerable valor monetari.⁴¹⁷ Cap advocat català, fins i tot del Partit Moderat llavors en el govern, va defensar públicament el projecte de codi.

La principal font de descontentament era l'amenaça contra el règim de successió. Dels molts que van escriure sobre el tema, Joaquim Cadafach i Buguñà, un advocat en actiu de la pagesia benestant, va fixar amb èxit els termes del debat. Immediatament després de la publicació del projecte de codi va fer públic un llarg pamflet, *Inconvenientes de la sucesión forzosa establecida en el proyecto de Código Civil* (1852). Posteriorment va popularitzar les seves teories a l'Acadèmia de Jurisprudència i va publicar articles, després combinats amb un llibre premiat: *¿Conviene uniformar la legislación de las diversas provincias de España sobre la sucesión hereditaria y los derechos del cónyuge sobreviviente?* (1862).⁴¹⁸ Cobrint els seus arguments amb un llenguatge educat i evitant insults gratuïts, Cadafach va insinuar que els dos sistemes de successió portaven a dos tipus de fills i de persones ben diferents: els obedients i treballadors catalans i els ganduls i rebels castellans. Amb el poder d'augmentar o disminuir l'herència, un pare català afavoria l'obediència i ensenyava als seus fills el valor del treball; per contra, els fills castellans, que tenien una herència garantida, no tenien incentius per obeir els pares i anaven per la vida convençuts que quan els seus progenitors morissin heretarien diners. «*No solo se distinguen los hijos de las familias acomodadas por su indiferencia y desidia*» va escriure, «*distínguense también á veces por su falta de respeto y obediencia hácia sus*

416. Per a una anàlisi exhaustiva de les protestes contra el projecte de 1851 a Catalunya, vegeu Salvador Coderch, *La compilación y su historia*.

417. Per a aquesta observació, vegeu García Balaña, «Ordre jurídic», 85-111.

418. Cadafach y Buguñá, *Inconvenientes de la sucesión forzosa i ¿Conviene uniformar?* Per a un examen aprofundit sobre els diversos autors que van contribuir al debat, vegeu Pérez Collados, «El derecho catalán de sucesiones».

*padres, y mas tarde hácia la autoridad pública».*⁴¹⁹ En aquells moments l'argument de Cadafalch ja era força conegut. La seva contribució més original fou armar la defensa del dret català amb el poderós llenguatge del liberalisme. Per Cadafalch, el principi bàsic de la «llibertat» –i, en particular, la llibertat per testar i contractar– constituïen la columna vertebral moral del dret català. Per defensar el seu cas dissipava la creença que el dret català era un llegat del feudalisme poc adequat pel món modern. «*La familia en Cataluña no es cierto que se rija por los principios del feudalismo [...] Su fundamento y su guia es un principio puro, noble y generoso, que encuentra eco en todos los corazones y es la esperanza del mundo; la libertad*».⁴²⁰ No només va qualificar de liberal el dret català; també va denigrar el dret castellà. No tan sols no estava basat en la «*libertad*», sinó que partia de la perillosa noció de «*igualdad*», que era «*socialista y comunista*». El dret castellà i francès constituïen un «*ataque a la familia ó niegue al individuo el derecho de disponer de los bienes*». La distribució igualitària de les herències afavoria la «*tiranía*», que era fruit de les idees despòtiques de Robespierre, Saint-Just, Marat, Babeuf, Saint-Simon i Napoleó.⁴²¹

Els debats entre les successions testades o intestades, les herències divisibles o indivisibles, la propietat individual o comuna, el dret romà o el germànic i la llibertat o la igualtat no eren nous. Dins la frontera francesa el pensador conservador Frédéric Le Play també estava portant a terme una campanya per ampliar la llibertat testamentària i, per tant, per lliurar França de les herències divisibles. En un influent article titulat «*La família anglesa*» (1858), Le Play argumentava que la superioritat dels valors morals i de la riquesa material dels anglesos derivava del seu dret familiar i successori.⁴²² Segons Le Play i Cadafalch, la llibertat testamentària fomentava l'autoritat paterna i per tant l'harmonia familiar, però també esperonava el creixement econòmic. Permetia que les propietats agrícoles productives es mantinguessin íntegres, cosa que facilitava la planificació econòmica intergeneracional, la predictibilitat en el mercat del crèdit i la productivitat a llarg termini. La successió forçosa, per contra, dividia generoses hisendes en parcel·les improductives, els

419. Cadafalch y Buguñá, *¿Convine uniformar?*, 323-63.

420. *Ibid.*, 76.

421. *Ibid.*, 115, 137-168.

422. L'article es va publicar a *La Patrie* el març de 1858 i després es va incorporar al seu llibre *Les ouvriers européens*. Cadafalch i Buguñá va citar fragments significatius de la seva obra a *¿Convine uniformar?*, 232-63.

propietaris de les quals no tenien el capital o l'accés al crèdit necessaris per a la millora tecnològica. Per la seva banda, Joaquim Cadafalch va substituir la dicotomia de Le Play entre anglesos i francesos amb la de Catalunya-Castella. Així com les economies de França i Anglaterra demostraven els beneficis irrefutables de la llibertat testamentària, Cadafalch argumentava que la superioritat de l'economia catalana sobre la castellana provava el mateix. No tan sols proposava preservar el dret català, sinó que recomanava incorporar el dret familiar i de successions català al Codi Civil espanyol perquè Castella pogués sortir de la seva letargia. Si el dret de successió català s'apliqués a tot Espanya, «*Sea, pues, Castilla libre, y sus hijos vivirán en un mismo corazon, y se confundirán en el mismo amor. No se estancará la riqueza, porque la experiencia y los principios de la economía [...] demuestran hasta la evidencia que nunca se estanca en el pais de la libertad*». ⁴²³

L'argument que el projecte de codificació del dret civil a Espanya amenaçava el patriarcat i l'innat esperit de llibertat de Catalunya va resultar força convincent. No tan sols les famílies agràries tradicionals haurien de canviar els seus costums; la desaparició del dret català de família i de propietat també afectaria persones que mai no s'havien sentit particularment lligades a les tradicions. Malgrat les descripcions idealitzades, no era estrany que una família agrària testés a favor d'un fill petit o un gendre, o qualsevol que es considerés més adequat per dirigir la propietat o el negoci. ⁴²⁴ A més a més, les classes mitjanes urbanes, que tendien a dividir les seves herències de forma més equitativa, perdrien flexibilitat en la planificació de la seva propietat si la llibertat testamentària quedava abolida. ⁴²⁵ Els rics propietaris de les famílies de negocis, acostumats al fred càlcul econòmic, també reconeixien les virtuts del dret català. A finals de segle es va fer comú que els grans propietaris agraris, industrials i empresaris organitzessin la successió per mitjà de societats col·lectives (sovint anònimes), on tenien accions pares, fills, oncles, cosins i alguns estranys al nucli familiar. Eren més fàcils d'organitzar quan la llibertat testamentària tenia poques restriccions i la propietat era individual. Les societats de vegades eren vistes com a millors vehicles per a la successió que no pas testaments,

423. Cadafalch y Burguñá, *¿Convine uniformar?*, 151.

424. Agustí Trilla y Alcover «La llibertat de testa y l'institució d'hereu segons las lleys catalanes», *La Renaixensa*, 1 de març de 1871, 34-35.

425. La tendència de les classes mitjanes catalanes del segle XIX a dividir les herències de manera més equitativa és un tema recurrent a Ponce i Ferrer, *Família i canvi social*.

fideïcomisos i capitulacions matrimonials, incòmodes institucions poc adequades pel món dels negocis. D'aquesta manera, el dret civil complementava el dret mercantil. Fins i tot aquells advocats que animaven els clients a esquivar pràctiques antiquades en favor de mecanismes de successió més moderns i flexibles defensaven allò que es considerava «dret català». Pels pràctics, simplement era sinònim de propietat individual i llibertat testamentària.

No cal ser un expert en semiòtica per exposar les fal·làcies o «deconstruir» les dicotomies de Cadafalch (romà-germànic, català-castellà, Anglaterra-França, llibertat-igualtat, obediència-rebel·lia). Eren subjectives, simplistes, contradictòries i, quan se les analitza històricament, falses. Per fer-les més absurdes, si se seguia aquesta lògica, el millor exemple d'institucions jurídiques de la família romana seria Anglaterra, a causa de la seva llibertat de testar, però resulta que era el lloc d'Europa on el dret romà tingué menys influència. Anomalies intel·lectuals a banda, aquestes dicotomies eren congruents amb el discurs jurídic del continent europeu, s'ajustaven al cas espanyol i es repetien dins la comunitat jurídica barcelonina. La llibertat es considerava la principal característica del dret català i, com arreu, es creia compatible amb el patriarcat. En una conferència a l'Ateneu el 1870, el notari Fèlix Falguera declarà que «*el derecho romano y el catalán son dos ruedas dentadas que encajan perfectamente*». Després va explicar que «*tres caracteres de derecho catalán*» eren «*la consagración de la autoridad del jefe de la familia, la de la mayor libertad posible en todos sus individuos [...] y la independencia de la familia del poder judicial*». Juntes, constituïen el que denominava «*la libertad de la familia*».⁴²⁶ L'estrany terme de «llibertat de la família» no va arrelar; en comptes d'aquest, «llibertat civil» va guanyar crèdit. El 1884 Manuel Duran i Bas va escriure: «*La libertad civil es la verdadera condición de los pueblos libres... Cuanto mas libre es un pueblo, más libre es la propiedad; y la libertad de testar existe hoy día en las dos naciones más libres del mundo: Inglaterra [...] y los Estados Unidos*».⁴²⁷ El dret català es caracteritza pel «*respeto á la autoridad paterna; el concepto de la familia como unidad... la dignidad de la madre viuda; la responsabilidad personal... la libre actividad*».⁴²⁸

Cal tenir en compte que, pel que fa al dret civil, la pertinença ideològica era molt flexible. La majoria d'advocats de Catalunya es

426. Falguera, *Conferencias*, 13, 17.

427. Durán y Bas, *Memoria*, 218.

428. *Ibíd.*, XIV, XCIV.

donaven per satisfets, o com a mínim restaven impertorbables, amb la generalització que afirmava que el dret civil català era més conservador i que el castellà i el francès eren més radicals. Tanmateix, alguns advocats d'esquerres van rebutjar aquesta dicotomia. Per exemple, els republicans federals catalans també van defensar el dret de família i de successions de la regió. El seu líder Josep Maria Vallès de Ribot va elogiar la «*indivisibilidad de patrimonio*», la «*desigualdad*» d'«*herencias*» i afirmà que tot el dret català es basava en la «*propiedad como premio del trabajo*».⁴²⁹ Aquest tipus de llenguatge pot resultar sorprenent per part d'una persona d'esquerres, però no era excepcional. El model dels republicans federals no era França, sinó Estats Units, on la majoria d'estats seguien el model anglès de propietat individual i llibertat testamentària. A Barcelona, els republicans federals representaven menestrals i botiguers, la majoria dels quals preferien mantenir els béns del marit i l'esposa separats i llegar el negoci familiar a un sol hereu.⁴³⁰ L'eminent jurista Pere N. Vives i Cebrià va fer una crida als «*químicos, carpinteros, cerrajeros, tintoreros, carromateros, cordoneros, fabricantes de toda clase...*» per incorporar-se a les protestes contra allò que estipulava el projecte de Codi Civil de 1851 sobre la successió.⁴³¹ Els republicans van portar els arguments al seu terreny. Amadeu Hurtado, per exemple, argumentava que la principal causa de la prosperitat de Catalunya no era la indivisibilitat de la propietat rural, sinó l'acció dels emprenedors fills menors que, privats d'una herència, buscaven la seva pròpia fortuna, enriquint la regió: «La creació de la riquesa catalana, deguda en major part a l'esforç dels fadrins externs que aixecaven la grandesa del país mentre l'hereu la sostenia amb el treball obscur del conreu de la terra».⁴³²

Entre l'advocacia barcelonina hi havia un ampli consens sobre la superioritat de l'organització jurídica de la família i la propietat catalana respecte a la castellana, així com de la necessitat que la primera vertebrés el Codi Civil de tot Espanya. De tota manera, la naturalesa contenciosa de la pràctica jurídica fa que les opinions unànimes siguin poc freqüents. Un grupat d'advocats de Barcelona, influenciats pel republicanisme francès, van nedar contra corrent i afirmaren que el Codi Civil francès mostrava el camí del futur per a la reforma jurídica

429. *Diario de Barcelona*, 22 de gener de 1881, p. 908-909.

430. Les pràctiques de successió d'aquests artesans i botiguers es descriuen a la novel·la de Santiago Rusiñol *L'auca del Senyor Esteve* (1907).

431. Vives y Cebrià, *Observaciones sobre algunos artículos*, 13.

432. Hurtado, *Quaranta anys d'advocat*, 1:17.

arreu. Valentí Almirall, líder del Partit Republicà Federal a Barcelona i posteriorment fundador del catalanisme polític, va publicar un polèmic pamflet titulat *Las leyes forales y el carlismo en Cataluña* (1868), on afirmava que «*La organizacion de la familia catalana, que es sin duda la mas importante consecuencia de las leyes civiles, no corresponde á las necesidades de la vida moderna*». ⁴³³ Qualificava els hereus de pilars de l'absolutisme al camp. Posteriorment, un altre advocat republicà va titllar el dret català de règim jurídic obscurantista que promovia «*la tirania paterna, la abyeccion de la mujer, el dominio feudal y la intolerancia religiosa*». ⁴³⁴ Amb el temps, aquestes descripcions tan negatives es van fer menys freqüents. Valentí Almirall, per la seva banda, fou convençut pels arguments dels adversaris. L'any 1881 va elogiar «l'institució d'hereu» i defensà que el dret català estava imbuït de «lo principi de llibertat». ⁴³⁵

Els juristes catalans van fer un gran esforç per convèncer col·legues de tot Espanya dels avantatges del seu sistema. Durant els anys trenta Ramon Martí d'Eixalà va proposar que tot el país compartís la llibertat testamentària i l'emfiteusi, fent que el dret comú espanyol retornés a les seves arrels romanes i es desenganyés de les posteriors i perjudicials influències germàniques. ⁴³⁶ Posteriorment van posar en marxa un pla més pràctic. Joaquim Cadafalch va suggerir que el projecte de codi de 1851 seria acceptable si tan sols es canviessin *cinc* articles, per garantir una donació testamentària relativament lliure i la continuïtat de l'emfiteusi. ⁴³⁷ Els catalans no estaven sols. Comptaven amb el suport dels juristes d'altres regions forals i d'algunes ments influents de regions de dret comú. El 1863 Segismundo Moret i Luis Silvela, dos eminents advocats i polítics a Madrid, van publicar *La familia foral y la familia castellana*, que es feia ressò de la famosa distinció de Le Play entre la família anglesa i la francesa. També van argumentar que el major desenvolupament econòmic de les regions forals era la prova que unes lleis uniformes que garantissin la llibertat testamentària beneficiarien els espanyols a totes bandes. ⁴³⁸ De la mateixa manera, els Krausistes,

433. Almirall, *Las leyes forales*, 112.

434. «Un poco de lógica», *La Publicidad*, 11 de gener de 1881, p. 1

435. Valentí Almirall, «Discurs en defensa del dret civil de Catalunya», *Diari Català*, 30 de gener de 1881, p. 232.

436. Vegeu, per exemple, Martí d'Eixalà, *Tratado elemental [sic]*; i Sanponts y Barba, Martí d'Eixalà i Ferrer y Subirana, *Las Siete Partidas*.

437. Cadafalch y Buguñá, *Inconvenientes de la sucesión forzosa*, 7, 56.

438. Moret y Prendesgast i Silvela, *La familia foral y la familia castellana*.

un grup de juristes d'esquerres la majoria dels quals residia a Madrid, van exposar idees similars. Adoradors de la filosofia del dret natural de l'alemany Karl Krause i de la jurisprudència del belga Henri Ahrens, detestaven el dret romà però recolzaven lleis que poguessin garantir àmplies llibertats contractuals i testamentàries.⁴³⁹ En vista d'aquesta col·lecció d'opinions diverses però amb punts en comú, no era impossible que els textos jurídics castellans es poguessin combinar amb la tradició foral catalana i d'altres en un codi uniforme.

Malgrat aquests suports dispersos, els juristes catalans van perdre el debat. La majoria dels juristes de les regions de dret comú a Espanya no miraven les institucions jurídiques catalanes de manera tan favorable. El 1885 un magistrat del Tribunal Suprem va preguntar retòricament «*¿Es esa la legislación liberal que viene de Vifredo el Belludo?*». Afirmava que l'hereu governava la seva mare i germans amb «*un despotismo propio de los señores feudales*» perquè estaven subjectes a un règim jurídic anacrònic que servia poc més que per omplir el «*bolsillo del abogado*».⁴⁴⁰

El 1863 més de cent advocats d'elit –molts dels quals també eren diputats al parlament– van reunir-se al Congrés de Jurisconsults portat a terme a la Universitat de Madrid per debatre la reforma del projecte de codi de 1851 i altres qüestions jurídiques pendents. El projecte de codi va generar tanta controvèrsia que mai no va arribar al parlament, de manera que el congrés fou el primer debat públic al respecte. Resulta interessant que l'emfiteusi deixés de ser un tema de discussió, perquè els juristes catalans havien convençut els polítics que era millor deixar-lo com estava, ja que la interferència legislativa podia ser el detonant de la violència al camp.⁴⁴¹ L'únic punt important que dividia els juristes forals dels de dret comú era l'herència. Es va arribar a una solució de compromís. Pràcticament tots els juristes de les regions de dret comú rebutjaven la proposta que el dret català (o algun altre dret foral) fos la base de les lleis que governessin la família i la propietat a Espanya;

439. Vegeu Giner, *Estudios jurídicos*, 33-49; i Azcárate, *Estudios filosóficos*, 307-58.

440. Ulloa y Rey, *DSCS*, 21 de febrer de 1885, p. 1292-93, 1319.

441. Durant els anys seixanta tan sols els republicans pressionaven per l'abolició de l'emfiteusi. Durant la Primera República (1873-74) es va promulgar una llei que permetia «redimir» els establiments emfitèutics als censataris. No queda clar si el procediment hauria funcionat, perquè aquells que volien redimir havien de trobar els diners o tenir accés al crèdit per pagar la redempció. Tanmateix, la qüestió és irrellevant perquè la llei es va abolir el 1874, a l'igual que moltes d'altres aprovades durant la Primera República. Vegeu Clavero, *El Código y el fuero*, 122-128.

contràriament, preferien estructurar el codi al voltant de les institucions de dret comú espanyol. No obstant això, els delegats també van votar que el futur codi hauria de contenir certes «lleis especials» per a les regions forals.⁴⁴² La proposta no era nova, havia circulat per Barcelona durant dècades. El 1843 Francesc Permanyer i Ignasi Sanponts havien publicat una versió abreujada del Codi Civil espanyol, on havien inclòs una sèrie de lleis catalanes excepcionals al final, a l'apèndix.⁴⁴³ El 1862 Pere N. Vives i Cebrià havia defensat que «*La modifiacion de alguno de los artículos indicados*» del projecte de codi «*podria dejar tranquilos á todos los españoles*». També recomanava que el futur codi inclogués «*algunas escepciones*».⁴⁴⁴

Després del congrés de 1863 el camí a seguir semblava clar. El Codi Civil espanyol havia de consistir en un conjunt de lleis per a tot el país, però també contindria un apèndix amb lleis «especials» o «excepcionals» per a les regions forals. Aquesta solució garantia el manteniment de l'estatu quo: la codificació no suposaria canvis radicals en l'organització de la propietat i la família enlloc. En aquells moments ningú imaginava que el debat contribuiria a l'ascens del nacionalisme català. Durant els anys seixanta, el catalanisme polític no era significatiu en el panorama polític. A posteriori, però, és fàcil observar la difusió d'estereotips que podien amenaçar la voluntat de compromís. Les discussions sobre el dret civil van difondre imatges de la família contraposades, que atacaven el nucli d'allò que significava ser castellà o català. A Catalunya, la família catalana era descrita com a patriarcal, treballadora, obedient i amant de la llibertat, mentre que la castellana era vista com a mandrosa, rebel i condemnada a mantenir-se en la pobresa. A Madrid, la família castellana era descrita com a harmònica, comunal i repartidora, mentre que els patriarques catalanes eren considerats despòtics, feudals i avariciosos. En el següent congrés espanyol de juriconsults, com veurem, quan la codificació es va tornar a posposar, aquests estereotips es van mantenir i enconar.

442. Aniceto de Palma y Luján, «Congreso de Jurisconsultos», *Revista General de Legislación y Jurisprudencia* 23 (1863): 272-308 [307]. Vegeu també *Congreso de Jurisconsultos*.

443. DF de P y DJBS, *Código Civil Español*, p. X. Per a l'atribució de l'autoria, vegeu Joan Egea i Fernández, «Estudi introductori» a Vives y Cebrià, *Los Usages y demás derechos de Cataluña*, XXX.

444. Vives y Cebrià, *Observaciones sobre algunos artículos*, 3.

LA PROFESSIÓ CONSERVADORA

El 1885 Manuel Duran i Bas fou elegit degà del Col·legi d'Advocats i donà els darrers tocs a la seva imatge conservadora. Per dotar al Col·legi d'algun ritual, va recuperar una tradició instaurada al segle XVII però que havia caigut en desús, per la qual els advocats celebraven el dia del seu patró assistint a una missa en memòria dels col·legues que havien mort aquell any.⁴⁴⁵ El patró de la cúria era Ramon de Penyafort (mort el 1275), una de les ments jurídiques més importants d'Europa i un heroi local. Educat a Bolonya, on va aconseguir una càtedra de Dret Canònic, va dividir la seva carrera entre Catalunya i Itàlia. Fins i tot els advocats lliure pensadors admiraven les seves realitzacions: conseller de Jaume I, confessor del papa Gregori IX, patrocinador de Tomàs d'Aquino i compilador de les *Decretals*. Penyafort va passar els darrers anys de la seva vida i morí al Convent de Santa Caterina, a Barcelona. Quan es va cremar el convent durant la Revolució de 1835 la seva tomba es va salvar i després es va portar a la Catedral. Revifar el culte a Sant Ramon de Penyafort ajudava a recuperar i celebrar el passat medieval de l'advocacia.

El 1887 Manuel Duran i Bas va inaugurar la «Galeria de Retrats de Jurisconsults Catalans», al gran vestíbul del Col·legi. El pla era encarregar retrats de reconeguts professors universitaris o degans que haguessin estat al càrrec com a mínim tres anys. En la cerimònia inaugural va fer un discurs explicant breument les biografies dels homenatjats. Les seves paraules es feien ressò del seu discurs a l'Acadèmia de Jurisprudència de 1883, «*La Escuela Jurídica Catalana*».⁴⁴⁶ Als seus discursos, Duran i Bas va donar una imatge de la història de l'advocacia caracteritzada per l'etern conservadorisme, la continuïtat i el consens. Els juristes destacats del segle XIX com Ramon Martí d'Eixalà, Francesc Permanyer, Manuel Josep de Torres i Pere N. Vives i Cebrià es presentaven com a hereus de les grans ments de l'edat moderna –Joan Pere Fontanella, Lluís Peguera, Jaume Càncer, Tomàs Mieres i Acaci de Ripoll. Allò que es deixava fora del relat és tan revelador com el que s'hi va incloure. S'oblidaven advocats il·lustrats com Francesc Romà i Rosell, Manuel Barba i Roca, Tomàs

445. La tradició va iniciar-se el 1887 però encara continuava a finals de segle. CABAJD: 17 de maig de 1886, 10 de desembre de 1886, 24 de desembre de 1886, 9 de desembre de 1890, 23 de novembre de 1891, 4 de gener de 1892, 26 de novembre de 1892, 19 de gener de 1893, 4 de desembre de 1893, 6 de desembre de 1898. No queda clar quants membres van assistir-hi i quant va durar.

446. Durán y Bas, «La escuela jurídica catalana», a *Escritos jurídicos*, 347-74; i Durán i Bas i Roure, *Sesión celebrada*.

Puig i Puig i fins i tot el degà fundador Miquel Llobet. No es van fer esforços per trobar els seus retrats o explicar la seva història. Duran i Bas tampoc va recordar el passat revolucionari de la cúria, malgrat que alguns dels homenatjats havien format part de les milícies o l'Exèrcit. Ramon Salvató, que va patir la presó i l'exili abans de ser el primer ministre de Gràcia i Justícia català, no fou esmentat. Manuel Duran i Bas també va excloure absolutistes com Miquel de Castells, Jaume Tos i Urgellés i Ramon de Dou i de Bassols, tot i que Dou estava entre els juristes més reconeguts i prestigiosos de la història de Catalunya. L'advocacia es considerava liberal, conservadora, catòlica i es recordava a si mateixa com si sempre hagués estat així. Els seus orígens es remuntaven a l'edat mitjana i el Renaixement, però s'anul·laven els períodes conflictius de l'absolutisme, la Il·lustració i la revolució.

La naturalesa conservadora de la tradició jurídica va reforçar la imatge conservadora de la cúria. Tot i ser una època de canvis i malgrat les necessitats de la societat industrial, el dret es movia lentament en mans dels juristes, que, a diferència dels polítics, podien guiar l'evolució jurídica únicament a partir de la interpretació, no de la legislació. Els reformadors socials probablement percebien els advocats com a bastons a les rodes, en discutir les complexitats del dret local i publicar extensos tractats sobre institucions moribundes. A més, a jutjar únicament per les seves publicacions, difícilment es podia percebre que els advocats de Barcelona exercien en una ciutat industrial. Ignoraven els drets dels treballadors i, quan finalment s'hi van interessar, feien propostes anacròniques. El 1895 Enric Prat de la Riba, escriptor jurídic i ideòleg nacionalista en ascens, va fer la ridícula recomanació que l'organització de la *casa pairal* es recreés a la fàbrica, convertint-la en una *casa industrial*; la relació entre pares i fills s'havia de reproduir entre caps i treballadors.⁴⁴⁷ Malgrat les declarades virtuts de la tradició jurídica i totes les declaracions que les lleis antigues afavorien les relacions harmòniques i resultaven adequades pel món modern, el dret català no va entrar a la fàbrica. A manca de legislació, les relacions laborals industrials estaven governades per principis estrictament contractuals i per una ètica «manchesteriana». Uns pocs lletrats republicans van mantenir l'herència revolucionària i democràtica de l'advocacia i alguns van representar sindicats, però la majoria no es van barrejar amb els sindicalistes ni amb els treballadors.

447. Prat de la Riba, *Ley jurídica de la industria*, a *Obra completa*, 2:19-256.

La dura realitat de la pràctica jurídica contrastava austerament amb la imatge projectada. Mentre els juristes estaven ocupats propagant el mite del *pairalisme* –amb el seu harmònic repartiment d'hereus i parcera, pares i fills i fins i tot propietaris i treballadors– l'experiència diària ensenyava altres lliçons. Els despatxos d'advocats estaven plens d'històries d'engany i corrupció. Els advocats que aconseguien feina a partir de la desamortització de les propietats eclesiàstiques i municipals, per no parlar dels que portaven a terme els quotidians desnonaments, eren conscients de la profunda fractura social en un país caracteritzat per la pobresa i la migració. Quan portaven defenses criminals els advocats representaven persones forçades a actes desesperats per pal·liar la desigualtat i la desgràcia. En visitar fàbriques, eren testimonis de condicions de treball penoses i insegures, salaris miserables i treball infantil. En ser consellers de les empreses amb interessos a Cuba i Puerto Rico, navegaven en les fineses i buits jurídics de l'economia esclavista. En representar deutors o creditors en fallides, veien les conseqüències humanes de la crueltat del mercat. En portar disputes per herències, eren testimonis de famílies destrossades per la cobdícia. Tant els líders de la classe treballadora com els catòlics tradicionalistes devien veure el divorci entre la imatge i la realitat com res més que l'eterna hipocresia dels privilegiats. No obstant això, hi havia una explicació sociològica, si no psicològica. Després de gairebé quatre dècades d'intermitents però devastadores guerres civils i violència revolucionària, els juristes volien superar el profund cisma social disseminant imatges distorsionades de lleis que promovien la pau social i l'harmonia. La obvietat que aquestes lleis provocaven desnonaments, desigualtat i pobresa va tenir escàs ressò. Encara que de vegades contràries a la realitat, les concepcions tradicionalistes del dret silenciaven consciències i actuaven com a tònic espirituals.⁴⁴⁸

El conservadorisme de la cúria barcelonina –i d'altres a tot Europa– no era un simple reflex de l'antiguitat de la tradició jurídica. El conservadorisme era un fenomen modern, ja que els líders de l'advocacia volien que les associacions noves o les aleshores recuperades quedessin ancorades en la tradició, per així legitimar-les. A França va succeir quelcom similar, quan els ordes van perdre els seus privilegis

448. He agafat en préstec aquest argument –i l'he reinterpretat en referència al dret– de Fradera, *Cultura nacional*. Ell, al seu torn, es basa en la interpretació de Raymond Williams del conservadorisme literari a *Culture and Society, 1780-1950*. Ho he comentat a Jacobson, «The Head and Heart of Spain».

durant la Revolució i foren durament regulats en temps del Primer i el Segon Imperi. Al segle XIX restablien tradicions i rituals perquè no volien reviure els records de la Revolució.⁴⁴⁹ Això devia succeir arreu d'Europa. Els advocats van experimentar un important increment en el volum de negoci i augmentà el seu prestigi i poder com a resultat del comerç, la indústria, el liberalisme, la reorganització judicial i la reforma del procediment. Van projectar el seu èxit al passat, a l'edat mitjana i a Roma, retratant l'advocacia com un pilar inamovible de la societat. És un greu error creure que com que els advocats creien que seguien el camí del passat hi havia una veritable continuïtat. S'havien preservat moltes tradicions, mètodes d'organització i interpretacions de la llei, però d'altres es van revifar i adaptar per establir vincles ficticis o impressionistes amb la tradició i esborrar l'absolutisme i la revolució, experiències difícils d'interpretar. Elaborar una memòria històrica monolítica va reforçar la solidaritat corporativa.

Per tant, a Barcelona, com a gran part d'Europa, el conservadorisme era una conseqüència del liberalisme, més que no pas un desafiament a aquest. A Barcelona els juristes conservadors van arribar a afirmar que la «llibertat civil» –que d'acord amb el llenguatge del moment significava llibertat de testar i contractar– era el principi constitutiu del dret català i del romà. Aquesta declaració mostra la penetració del liberalisme en el discurs jurídic, especialment tenint en compte que els crítics associaven el dret català al feudalisme i el romà, a l'absolutisme. Els advocats liberals també van elogiar moltes institucions que no eren, per definició, liberals. Molts advocats, de dretes i d'esqueres, van proclamar els beneficis de l'emfiteusi, que, independentment de com s'interpretés, en cap cas es pot considerar una institució liberal.⁴⁵⁰ Els mercantilistes concentrats en el comerç colonial van callar davant la inhumana institució de l'esclavitud, sabent que si els demanaven defensar-la, simplement no podrien. Alguns advocats que van entrar en política van orquestrar xarxes oligàrquiques, van col·laborar

449. Pel període orleanista, vegeu Leuwers, *L'invention du barreau français*, 298-330. En el cas de França, les tradicions i costums de les advocacies locals es van «inventar», en adoptar les de París.

450. L'emfiteusi no es pot considerar liberal, fins i tot segons les definicions més inclusives, per dues raons. La primera és que la divisió de la propietat entre «directa» i «útil» trencava el principi d'indivisibilitat de la propietat i simplement feia pudor de feudalisme. La segona i més important és que l'emfiteusi lligava un individu al contracte dels seus avantpassats. Això és contrari al més bàsic dels principis liberals, segons el qual ningú pot estar legalment obligat per un acord que ell, ella (o el seu cònjuge) no ha acceptat per pròpia voluntat.

amb rivals per manipular eleccions i dividir-se el botí i van repartir càrrecs. En fer-ho, minaven els principis que en públic deien defensar. Aquests individus no necessàriament eren tinguts en gran estima dins l'advocacia, però tampoc eren especialment blasmats. Els romanents de dret feudal, l'oligarquia, la corrupció i l'esclavitud no eren taques en un llenç immaculat, sinó part d'una pintura abstracta.⁴⁵¹

Tenint tot això en compte, val la pena recuperar la imatge de l'advocat fictici del pamflet *Conversa verdadera y de molt profit tinguda entre un pagès nomenat Isidro y lo advocat Doctor Julià* (1821), publicat més d'una dècada abans que la força del vapor arribés a Barcelona. Poques dècades després la reputació dels principals advocats hagués fet aquesta descripció inversemblant, o fins i tot irrisòria. Ja no tenia sentit donar a un advocat típic el paper de defensor del pagès d'una explotació familiar. Encara que aquests camperols eren omnipresents, van desaparèixer de les preocupacions dels escriptors jurídics, immersos en els interessos econòmics dels grans propietaris i en la mística de la casa pairal. Els advocats amb més presència pública no s'assemblaven al «Dr. Julià», que xerrava pacientment amb camperols que venien al poble en dia de mercat sobre l'adveniment d'un món millor, sinó que eren homes conservadors que treballaven de bracet amb clients d'àmbits com la banca, el tèxtil, els ferrocarrils, les assegurances, línies de vaixells de vapor, el comerç colonial, persones implicades en el negoci del sucre i els esclaus cubans, grans propietaris agraris, la indústria del vi i el licor i els promotors de la propietat urbana.

Si hom volgués mostrar la veracitat de les teories marxistes-gramscianes, tindria la temptació de deixar la narració aquí. Al cap i a la fi, els líders de l'advocacia de mitjan de segle defensaven fidelment els interessos dels rics i poderosos de la indústria i l'agricultura i havien aconseguit arrabassar el control de les associacions als professionals amb clientele més diverses i idees més plurals. Qualsevol que dubti que el capitalisme industrial va reconfigurar l'advocacia occidental només ha de dirigir la seva mirada a la Barcelona de mitjan de segle, on les opinions polítiques i les accions dels advocats eminents reflectien les prioritats de la indústria, les altes finances i l'agricultura comercial. Els advocats mercantilistes, que gairebé no existien un segle abans, estaven entre els homes més poderosos de la ciutat.

451. També he analitzat la relació entre els advocats i el liberalisme a Jacobson, «Droit e politique dans l'Espagne du XIXe siècle». Per a un enfocament diferent, vegeu Harty, «Lawyers, Codification».

De totes maneres, hi ha bones raons per no acceptar aquestes teories o acabar la narració aquí. En primer lloc, l'augment del volum de negoci jurídic de l'època de la industrialització no va durar per sempre i no es pot considerar modèlic. Una mirada a l'advocacia de mitjan de segle, quan els seus interessos coincidien amb els financers, industrials i agrícoles, no es pot considerar un statu quo etern. Segon, fins i tot quan els interessos coincidien, el client no dominava el professional. Encara que els advocats cedien davant els clients en aspectes econòmics, com era el cas del proteccionisme, en l'àmbit de la política més aviat succeïa a l'inrevés. Al seu torn, les elits urbanes i agràries de vegades deferien als advocats, experts en legislació i assumptes de l'Estat. Com veurem, els advocats, amb altres professionals, van atreure les classes mitjanes al catalanisme. Sens dubte, si als advocats de Barcelona únicament els haguessin importat els interessos econòmics dels seus clients aquesta història hauria acabat aquí. Els juristes s'haurien donat per satisfets amb el compromís aconseguit el 1863 al Congrés de Jurisconsults, que garantia el manteniment de l'organització de la propietat i la família a la regió. Tanmateix, la majoria d'advocats van abandonar aquest compromís dècades després, en favor d'una defensa més aferrissada de les institucions del dret català. En fer-ho, van assumir lentament, punt per punt, la plataforma del moviment per l'autogovern. Malgrat el fet que el catalanisme oferia pocs beneficis tangibles a les altes finances i els grans negocis, els advocats i altres professionals van aconseguir persuadir les elits industrials i comercials de seguir el seu lideratge.⁴⁵²

La resta del llibre, per tant, investiga com els advocats van acollir a poc a poc el catalanisme. Examina com les experiències compartides de l'educació, la formació, la passantia i l'exercici professional servien per forjar una cultura jurídica comuna i una forta identitat corporativa, que van donar als advocats preocupacions, interessos i pressions diferents de les dels homes de negocis, tant en el comerç i la indústria com en l'agricultura. Els advocats que van començar a exercir en el darrer terç del segle XIX no tenien records de les passades divisions de l'era

452. En un llibre molt influent de finals de la dècada de 1960, el sociòleg marxista Jordi Solé-Tura va vincular el nacionalisme als interessos econòmics. Afirmava que Catalunya era un vehicle perquè els industrials mantinguessin aranzels alts i les elits agràries mantinguessin els seus drets de propietat tradicionals. Això no té sentit. Ambdues reivindicacions es podien haver aconseguit i es van aconseguir abans del nacionalisme, a partir dels habituals mecanismes polítics liberal-conservadors. Un moviment nacionalista, amb tots els seus accessoris lingüístics i culturals, prometia ser costós. A primera vista oferia pocs beneficis econòmics tangibles. Solé-Tura, *Catalanismo y revolución burguesa*.

---

revolucionària i la reacció i havien crescut en un ambient on la memòria històrica, reforçada pel Col·legi i l'Acadèmia, era de consens i continuïtat. Les generacions posteriors, però, no van recollir els fruits del boom jurídic de mitjan de segle. En comptes d'això, van haver de fer front a una intensa competència, perquè el camí de l'èxit estava concorregut. L'objecte d'estudi dels següents capítols serà com la cúria es va fer cada cop més corporativista i finalment nacionalista.

LA PROFESSIÓ CORPORATIVA. ORÍGENS, FORMACIÓ I EXERCICI

Sabeu, estimat [...] que a la nostra societat hi ha tres homes, el Capellà, el Metge i l'home de lleis, que no poden estimar el món? Van vestits de negre, potser perquè porten dol de totes les virtuts, totes les il·lusions. Quan l'home va a trobar el capellà, hi arriba empès pel penediment, pel remordiment, per unes creences que l'engrandeixen, i que consolen l'esperit del mediador, la tasca del qual no és exempta d'una mena de gaudi: purifica, repara i reconcilia. Però, nosaltres els advocats, veiem repetir-se els mateixos mals sentiments, res no els corregeix, els nostres despatxos són clavegueres que no es poden escurar.

Honoré de Balzac, *Colonel Chabert* (1832)

En una sociedad de que dia en dia se aparta mas del fin á que el Señor la destinára, entre el rumor de una generacion corrompida que clama por el ejercicio de unos derechos que no la pertenecen, entre el poder del audaz que se levanta sobre la debilidad del pobre de espíritu, entre la fuerza del oro que amenaza comprar la justicia contra el infeliz sin recursos que no puede hacer constar sus derechos; destácase la figura del abogado, que cara á cara con la imágen de la justicia, con una mano señala á la ley y con la otra traza el círculo que debe recorrer la espada del magistrado.

Manuel Angelón, *El abogado defensor considerado bajo el punto de vista social y en sus relaciones con la civilización* (1853)

La primera y más terrible plaga de España es la turbamulta de jóvenes abogados, para cuya existencia es necesaria una fabulosa cantidad de pleitos. Las cuestiones se multiplican en proporción de la demanda. Aun así, muchísimos se quedan sin trabajo, y como un señor jurisconsulto no puede tomar el arado ni sentarse al telar, de aquí proviene ese brillante escuadrón de holgazanes llenos de pretensiones que fomentan la empleomanía, perturban la política, agitan la opinión y engendran las revoluciones. De alguna parte han de comer.

Benito Pérez Galdós, *Doña Perfecta* (1876)

Els advocats s'enfrontaven a crítiques freqüents fruit del seu envejable èxit. Un conspicu nombre de refranys reflectien la saviesa i prejudicis populars al respecte. Alguns eren innocus i oferien consells pràctics i bromes innocents: «Si enganyes el metge, el confessor o l'advocat, tu ets l'enganyat»; «Advocat de pagès, cobra amb mongetes»; «Amb advocats i paciència es guanya la sentència»; «Tres coses hi ha mal arreglades: taula de metge, consciència de teòleg i testament d'advocat»; «L'advocat i el comediant tan aviat fan de dimoni com de sant».⁴⁵³ Previsiblement, d'altres eren mordaços: «Parlar i no dir res, propi d'advocat és»; «Plet acabat, l'únic que guanya és l'advocat»; «El metge cristià i l'advocat pagà»; «El metge per receptor, el barber per curar i l'advocat per enganyar»; «Bon advocat, mal veí». Cal no oblidar un dels que més es fan servir actualment: «Advocats i procuradors, a l'infern de dos en dos».⁴⁵⁴ És difícil conèixer l'origen d'una tradició oral però, pel seu to i contingut, sembla que molts d'aquests refranys vénen del segle XIX i fins i tot abans.

Els novel·listes també denunciaven el comportament d'una professió que prometia defensar els principis de la justícia i representar els pobres gratuïtament, però que sovint semblava tenir com a única guia el propi benefici. Cap català o autor del continent europeu va escriure un equivalent a *Casa desolada* (1852-53), de Charles Dickens, un punyent atacat a la terrible situació de la justícia britànica, però Benito Pérez Galdós –de vegades anomenat el «Dickens espanyol»– va apuntar als advocats en una de les seves novel·les. A *Doña Perfecta* (1876) un jove enginyer civil amb idees progressistes torna al seu poble de Castella amb ambiciosos plans de construir preses, ponts i canals de rec, però el troba ple de capellans, advocats i plets. En un enfrontament maniqueu, rivalitza per la mà de l'hereva d'una propietat agrària amb un advocat reaccionari que fa de passant en el despatx més prestigiós de la població. Al final, la mare de l'hereva fa que el matin, cosa que porta –com era d'esperar– l'hereva al manicomi, no als braços de l'advocat. L'al·legoria no és difícil d'interpretar: lamentablement, a Espanya els advocats i capellans dominaven la vida pública i privada, mentre que els homes de ciència eren considerats una amenaça. A Barcelona no hi mancaven enginyers, però molts lectors catalans no dubtarien a assentir amb la seva descripció dels advocats com a «*brillante escuadrón de*

453. Parés i Puntas, *Tots els refranys catalans*, cap. 6, núm. 1738, 1742; cap. 8, núm. 1222, 1229, 1241, 1316.

454. *Ibid.*, cap. 6 núm. 1622, 1628; cap. 8, núm. 1236, 1246, 1364, 1375.

holgazanes»⁴⁵⁵ que fomentaven la «*empleomanía*» i engendraven plets i revolucions.⁴⁵⁶

Els magistrats i jutges van afegir-se a les crítiques. Als discursos de les cerimònies d'obertura anuals, que es feien a començaments de cada any a l'Audiència, van dedicar temps a advertir els advocats contra les pràctiques dubtoses. El 1839 el regent els exhortava «*jamas use de las armas veladas de la mentira, la sátira, y declamación que detesta la justicia*».⁴⁵⁷ Un any després, un magistrat els instruïa: «*Hacer uso de todos aquellos materiales que son necesarios para que la obra reciba toda la solidez y perfección posible; pero al mismo tiempo debéis evitar todo lo inútil y superfluo que presente deformidad alguna*».⁴⁵⁸ El 1844 un altre regent advertia que actuessin «*omitiendo las [reflexions als escrits] que sean inconducentes al objeto, y que únicamente sirven para fomentar la vanidad de los clientes, ó para mantenerlos en su equivocado concepto*».⁴⁵⁹ Alguns es mostraven menys crítics i intentaven un enfocament més suau. Un altre regent va declarar: «*Letrados, en cuya distinguida profesión siempre me honraré, vosotros sois como el práctico que desde alta mar guía el buque al puerto seguro por entre rocas y bancos de arena. Dirigid pues los negocios por la verdad, desengañad a los ilusos, y el triunfo será vuestro*».⁴⁶⁰ Molts no eren proclius a escoltar aquests «consells». A més de ser condescendents, implicaven que els advocats, quan actuaven sense vigilància, eren propensos a malparlar, mentir, ridiculitzar, confondre, fer servir tàctiques dilatòries, posar palla als seus escrits i augmentar retorçadament les expectatives dels seus clients per animar falses reclamacions, amb l'únic propòsit d'omplir les seves butxaques. El 1839 tan sols aquells que s'havien matriculat al Col·legi d'Advocats l'any abans eren requerits a assistir a les cerimònies d'obertura, per fer el jurament. En aquestes circumstàncies, pocs advocats veterans van assistir per jurar fidelitat a Isabel II i la Constitució.⁴⁶¹

En resposta a aquestes crítiques, els advocats defensaren l'honor de la seva professió. Manuel Angelon va considerar que era absurd que els advocats s'haguessin d'averkonyir per la freqüent perversió de la

455. Pérez Galdós, *Doña Perfecta*, 56.

456. Hi ha una història dels enginyers industrials a Barcelona: Garrabou, *Enginyers industrials*.

457. ACA, RA, exp. (1839), caixa 188, núm. 1.

458. ACA, RA, exp. (1840), caixa 197, núm. 1.

459. ACA, RA, exp. (1844), caixa 236, núm. 1.

460. ACA, RA, exp. (1843), caixa 228, núm. 1.

461. Real Orden 23 enero 1839. Citada a ACA, RA, exp. (1843), caixa 228, núm. 1.

justícia. A *El abogado defensor* (1843) va esbossar una crònica, començant per Roma, d'advocats valents que posaven en risc les seves reputacions i vides per defensar els innocents de la tirania. Quan es produïen grans abominacions la culpa era dels magistrats. Fent un homenatge als advocats defensors de Lluís XVI –Deseze, Tronchet i Malesherbes–, proclamava «*Cayó rodando en la guillotina la cabeza de Luis XVI, pero se conserva la defensa del abogado Deseze, y este documento es quizás la única prueba pública que acredita no haber emigrado enteramente de Francia durante el año 93 el principio de justicia y caridad. La civilizacion quiere olvidar el nombre de los jueces que se constituyeron en verdugos de Luis XVI, pero tiene escritos en caracteres de oro los ilustres nombres de los tres abogados que le defendieron*». ⁴⁶² Lluís Ricard de Fors entenia que la missió d'un advocat era honrar «*el imperio de la razón*» però, en consonància amb el Romanticisme dels temps, aconsellava als seus col·legues ser empàtics amb els clients: «*Si al abogado no le hace padecer el que padece; si no puede llorar con el que llora, y no siente por una correspondencia misteriosa, los pesares que afligen á su cliente, no puede defender con el fuego y el interés del convencimiento, á los que en él depositaran su confianza*». ⁴⁶³

Gravat imprès a la darrera pàgina de l'edició original de la *Guía satírica de Barcelona*, on surten els retrats dels autors i col·laboradors de l'obra. El principal autor, Manuel Angelon, és l'home de perfil amb ulleres.

462. Angelón, *El abogado defensor*, 12.

463. Fors, *De la abogacía*, 29.

No tots els retrats literaris eren denigrants. Més enllà dels Pirineus, Honoré Balzac, a la *Comèdia humana*, sovint recorria al personatge de l'advocat Derville per defensar els honorables però desafortunats parisiencs. L'autor descrivia un advocat honest en una societat immoral. En una novel·la publicada el 1832 Derville es lamentava: «Quantes coses no he après exercint el meu càrrec! He vist morir un pare en unes golfes, sense tenir ni una malla, abandonat per dues filles a les quals havia donat quaranta mil lliures de renda! He vist cremar testaments; he vist mares que plomaven els fills, marits que robaven a les dones, dones que mataven els marits servint-se de l'amor que elles els inspiraven per fer-los tornar bojós o imbècil [...] No puc dir-vos tot el que he vist, car he vist crims contra els quals la justícia és impotent».⁴⁶⁴ Molts catalans cultes llegien francès –alguns Balzac– i hi ha proves que una versió d'aquest personatge era conegut a Catalunya. En una obra teatral francesa titulada *El Abogado*, traduïda i publicada a Barcelona el 1841, se'n fa una descripció aduladora. En aquest drama extremadament sentimental, el protagonista Rambert possiblement està basat en Derville. Quan la trama avança aconsella al seu client: «*Para encargarme de una causa es preciso que me parezca buena y justa*». Fent gestos als seus passants, declara: «*Mirad; esos jóvenes que la confianza de sus padres envía á mi lado á practicarse en esta honrosa carrera que quieren seguir... Mis ejemplos son los que les han de formar*».⁴⁶⁵

Antoni Altadill fou l'equivalent barceloní més proper a Balzac, Dickens o Galdós. Era una pobre imitació –si tan sols ens fixem en el seu talent literari–, però les seves populars novel·les van entretenir moltes persones. *Barcelona y sus misterios* (1860), un dels llibres més venuts al llarg de més de vint anys, seguia la fórmula iniciada per Eugène Sue als seus influents *Misteris de Paris* (1842-43), que va tenir tant d'èxit que engendrà nombrosos imitadors a les grans ciutats europees. La versió d'Altadill està plena a vessar d'estereotips de barcelonins: avariciosos banquers i comerciants tèxtils, policies corruptes, ombrívols carcellers, lladres i estafadors de pa sucat amb oli, usurers amb el nas aguilenc, capitans de vaixells negrers, francmaçons i, cal no oblidar, homes i dones humils que es fan rics gràcies a la bona sort, un matrimoni ascendent, el treball dur, l'encant o la caritat d'un benefactor secret. L'acció transcorre als escenaris oficials i oficinosos de la sociabi-

464. Balzac, *El coronel Chabert*, 84.

465. DAG, *El abogado*, 33-34.

litat d'elit: el Liceu, la Borsa al Palau de la Llotja, el passeig de Gràcia, a més de sales de joc, molls, joieries i salons carregats de la sensualitat de les dones d'alta burgesia. Entre aquest variat repartiment, un dels dolents és un advocat que fa doble joc. Administra les propietats d'una baronessa vídua fraudulentament, falsificant els comptes; s'entremet en el futur amorós de la seva filla i fa servir informació privilegiada per obtenir beneficis personals. Les seves maquinacions no eviten que tingui «*toda la consideración en una sociedad como la de Barcelona*» perquè se li atribuïa erròniament «*inteligencia, honradez y lealtad*».⁴⁶⁶ No obstant això, Antonio Altadill també va descriure advocats honorats. A *La ambición en la mujer* (1865), l'heroi és un jove advocat. Poc després de llicenciar-se a la universitat aconsegueix un veredicta d'innocència en un conegut cas criminal i aconsegueix «*una gran reputación forense*». Catapultat al més alt nivell de l'advocacia, esdevé un home «*eminente y distinguido*».⁴⁶⁷

Sempre és temptador remarcar els casos en què els advocats, com els capellans i doctors, eren objecte de sàtira, però el fòrum també era mereixedor d'un immens respecte.⁴⁶⁸ La ridiculització era molesta i un omnipresent risc professional, però no era prou forta per dissuadir joves ambiciosos que volien fer servir la seva perspicàcia per millorar la seva posició social. Un cop eren membres de la cúria, pocs se'n penedien. Convençuts de la utilitat de la seva professió, la defensaven amb dents i ungles. El segle XIX fou moltes coses, però en cap cas va ser una època d'irònic automenyspreu. Una carrera jurídica atreïa persones de diverses condicions socials. Tanmateix, arribar-hi no era fàcil.

ORÍGENS FAMILIARS, RELIGIOSITAT I LLENGUA

Durant la segona meitat del segle XIX les noves generacions van alterar gradualment la seriosa imatge de la cúria. Els joves advocats van incorporar-se a una professió liderada pels homes que havien participat i havien estat testimonis dels horrors de la guerra i la revolució dels anys trenta, que s'havien fet conservadors a mesura que passava el temps i havien tingut un paper fonamental en la formulació d'acords polítics

466. Altadill, *Barcelona y sus misterios*, 200, 528.

467. Altadill, *La ambición en la mujer*, 168, 170.

468. Per a la relació entre la sàtira literària i les professions, Corfield, *Power and the Professions*.

que havien resolt profundes fractures polítiques, i que havien afavorit que la societat millorés i que l'economia creixés. Les noves generacions, però, tenien horitzons diferents. Els riscos d'una etapa de guerra i revolució s'havien esvaït i el camí a l'èxit era més clar. Un aspirant que volia entrar en l'advocacia durant la segona meitat de segle ja no era procliu a agafar la baioneta i defensar heroicament la causa patriòtica; en comptes d'això, preferia compondre poesies i sàtires, parlar de política en un cafè o seure davant del piano amb els seus amics. La imatge de la masculinitat va passar de l'advocat-milicià a l'advocat-senyor. Probablement, per a molts advocats veterans, la joventut mai no havia estat en una situació tan bona. D'altra banda, malgrat l'estranya aparença de dandis dels joves advocats, que tastaven els plaers de Barcelona mentre seguien les seves carreres, les coses no eren de color de rosa. Desenvolupar una pràctica jurídica es va fer cada cop més difícil. El camí de l'èxit estava concorregut, de manera que hi havia una dura competició, que pressionava intensament els advocats en les primeres etapes de la seva carrera. A finals de segle les noves generacions van transformar l'advocacia, que es va decantar cap al catalanisme, motllo ideològic dins els interessos corporatius dels professionals jurídics i d'altra mena. El catalanisme reivindicava, entre altres coses, l'autogovern, que prometia crear una burocràcia autònoma amb centre a Barcelona i donar més ocupació als llicenciats universitaris amb problemes per iniciar el seu exercici privat.

Abans de retornar a la saturació i l'ascens del catalanisme, primer hem d'analitzar la formació d'una identitat corporativa cohesionada. És a dir, si el corporativisme va reforçar el catalanisme, és imperatiu explicar el primer per comprendre el segon. Per entendre el corporativisme, a més, cal subratllar no tan sols què era, sinó també què no era. Seria un error creure que el corporativisme era un fenomen *social* que reflectia els interessos materials comuns d'advocats amb orígens familiars, pràctiques religioses i preferències polítiques similars. Aquesta no seria una descripció adequada. El corporativisme era més aviat un fenomen *professional*, en el qual homes joves amb opinions diverses i enfrontades sobre Déu i la política, de famílies de riquesa diferent i criats tant en entorns urbans com rurals, van adoptar una cultura professional comuna que se'ls va inculcar a partir de l'educació, la formació, l'exercici professional i la vida associativa. Els líders del Col·legi d'Advocats i l'Acadèmia de Jurisprudència constituïen la cara visible de l'advocacia, però els menys coneguts eren el seu cos i ànima.

La coexistència dels interessos corporatius amb els interessos de classe i el predomini dels primers és una de les principals raons per les

quals les teories marxistes-gramscianes que uneixen les professions a la «burguesia» poden ser enganyoses. Els advocats compartien modes, maneres, vida associativa i activitats d'oci amb altres individus de les classes burgeses, des de petits botiguers a banquers comercials, però els seus interessos materials giraven entorn els jutjats, honoraris i clients més que no pas sobre les compravendes, preus i aranzels. De manera similar, no resulta útil descriure la cúria simplement com a «liberal», com han tendit a fer alguns historiadors. A començaments del segle XIX ser liberal era una ferma declaració d'intencions revolucionàries, però durant la segona meitat de segle el liberalisme era una àmplia cultura política, que envoltava la societat culta i aplegava persones amb conviccions diverses, des de conservadors a demòcrates. En poques paraules, la descripció general dels advocats com a burgesos liberals és excessivament vaga i oculta la diversitat i la cohesió de l'advocacia. Al cap i a la fi, el corporativisme era una resposta a la diversitat. Tot i que els advocats tenien orígens familiars heterogenis i diferents experiències pedagògiques, havien establert vincles pel fet d'haver patit i sobreviscut al competitiu camí que anava de l'estudiant universitari al professional consolidat. Els pocs centenars de membres de l'advocacia estaven lligats per vincles d'amistat, matrimoni, vida associativa i anys d'aliances i rivalitats a classe i al jutjat. La camaraderia de joventut va evolucionar a la companyonia adulta, un adhesiu que mantingué unida la professió.

Així doncs, és millor començar analitzant la seva diversitat. En primer lloc, els orígens geogràfics són un bon indicador. Al segle XIX menys de la meitat dels col·legiats consistia en persones nascudes a Barcelona. La majoria de professionals provenien de pobles i ciutats d'arreu de Catalunya. A primera vista, pot semblar que els seus orígens no eren tan diversos. Al cap i a la fi, tan sols entre el 10% i el 20% dels advocats provenien de fora de Catalunya, i molts d'ells eren de regions frontereres de València i Aragó.⁴⁶⁹ Però Catalunya era, per si mateixa, una zona geogràficament complexa que s'estenia de les muntanyes al

469. Per l'advocacia de 1857 he pogut identificar els orígens geogràfics de 288 de 459 lletrats. Entorn el 44% havia nascut a Barcelona, mentre que un 47% addicional provenia de la resta de Catalunya. Respecte a la cúria el 1897, he trobat dades de 719 de 796 advocats. El 52% provenia de Barcelona, el 37% de la resta de Catalunya i la resta de fora de Catalunya. Les xifres de 1897 poden sobreestimar la proporció d'advocats de Barcelona i Catalunya i subestimar els de fora de la regió. És així perquè la majoria de persones de les quals no es tenen dades sobre els orígens geogràfics van assistir a universitats de fora de Barcelona i probablement havien nascut fora de Catalunya, AGHUB.

mar i que al llarg del segle havia estat assolada per la guerra civil. Hi ha poques zones d'Europa on es poguessin trobar diferències tan radicals entre la modernitat i l'antiguitat en tan pocs quilòmetres. La ciutat i el seu cinturó industrial ràpidament deixaven pas a les faldes dels Pirineus, on els costums i economies locals persistien. Algunes poblacions eren políticament liberals, mentre que d'altres eren un refugi d'absolutistes. A Barcelona també hi abundava la desigualtat, ja que hi havia cruels contrastos entre pobres i rics i entre famílies establertes i nouvingudes. Tot i que els advocats eren reclutats, en termes generals, entre «les classes mitjanes», aquesta categoria pot incloure una àmplia gamma de persones que van passar la seva infantesa en llocs diferents i entre tot tipus de gent. Podia incloure un advocat de la pagesia benestant que havia crescut en una remota àrea rural i que havia estat escolaritzat al seminari de la diòcesi, on havia desenvolupat les seves creences religioses. També podia integrar el fill d'un artesà emprenedor que havia assistit a un institut públic de Barcelona amb professors laics i havia estat exposat a opinions polítiques diverses. Els membres de l'advocacia anaven des dels fills dels advocats rics de la ciutat, que tenien el futur assegurat, a homes que havien prosperat àrduament fent servir beques de caritat, amistats o simplement treball dur per aconseguir una educació i desenvolupar una carrera en un món competitiu que afavoria els privilegiats.

L'heterogeneïtat havia estat característica de l'advocacia com a mínim des del segle XVIII, quan els advocats d'elit es queixaven que la professió s'havia convertit en un àmbit on els «pobres» (és a dir, aquells que no eren rics) podien fer carrera. Al capítol 2 ens hem pogut fer una idea de la composició de l'advocacia preindustrial analitzant les dades recopilades a partir dels registres de titulats en dret que demanaven fer l'examen d'admissió a les llistes de l'Audiència durant els anys vint. També hem pogut recopilar estadístiques de la segona meitat de segle. La taula 3, obtinguda a partir dels certificats de baptisme dels membres del Col·legi depositats a la Universitat de Barcelona,⁴⁷⁰ mostra que la composició social de l'advocacia de l'era industrial era molt similar a la de l'època preindustrial. Encara que la majoria d'advocats provenien de famílies propietàries, de comerciants i professionals, també n'hi havia una

470. De l'any 1857 he localitzat les professions dels pares de 120, entre 459 advocats matriculats al Col·legi. De l'any 1897 he trobat la mateixa informació de 367, entre 796 membres. Els anys 1857 i 1897 no tenen una especial rellevància. Simplement s'han escollit perquè són la data d'elaboració d'aquests censos.

proporció remarcable d'origen popular. Com passava amb la taula 2 (capítol 2), algunes descripcions són poc precises, però la imatge de conjunt resulta reveladora.

Taula 3. Orígens socials de l'advocacia barcelonina, 1857 i 1897

	nombre d'advocats (%)	
	1857	1897
Ocupació del pare		
Noble (alt o baix)	7 (5,6)	7 (1,9)
Propietari (pagès, rendista o hisendat)	18 (14,4)	55 (15)
Advocat, jutge o notari	28 (22,4)	88 (23,9)
Procurador	2 (1,6)	13 (3,5)
Altres professionals	31 (24,8)	52 (14,2)
Ocupacions comercials, financeres o industrials	22 (17,6)	77 (21)
Menestrals, mariners, empleats o treballadors	17 (13,6)	75 (20,4)
Amplitud de la mostra	125	367

Font: AGHUB, exps. (carpetes d'estudiants universitaris)

Estudis similars ens permeten comparar aquestes dades amb les d'altres països i regions europees. El gruix dels advocats barcelonins, com els francesos i alemanys, provenien de famílies de classes mitjanes vinculades al comerç, al dret i altres professions. En algunes zones, com Nàpols i Florència, les ciutats no estaven tan industrialitzades i els advocats provenien en major grau dels sectors rics urbans i agraris, la pagesia benestant i la noblesa. Això també s'aplica als *barristers* anglesos de primera meitat del segle XIX, ja que les *Inns of Court* van convertir-se en una de les destinacions privilegiades per als fills de la *gentry*. Amb el temps, van obrir les seves sales a altres sectors socials. En analitzar conjuntament les dades disponibles amb altres estudis es confirma la màxima sociològica que l'educació i la professionalització és una forma de reproducció social. No obstant això, els advocats de Barcelona eren excepcionals en un aspecte important: hi havia un alt percentatge de lletrats amb orígens populars i un percentatge baix que provenia de la pagesia benestant i la noblesa. Tan sols els estudis alemanys revelen percentatges similars, amb una escassa proporció de persones de famílies propietàries o rendistes. A més, no hi ha estudis –inclosos els d'Alemanya– que mostrin una proporció de persones d'orígens populars (menestrals o treballadors) tan elevada. Comparada

amb d'altres, l'advocacia barcelonina estava sorprenentment oberta a l'entrada dels de baix.⁴⁷¹

Aquesta composició heterogènia resulta molt interessant. El percentatge relativament alt d'advocats amb orígens populars pot tenir a veure amb la naturalesa de la mostra, ja que Barcelona era una ciutat més industrial i, per tant, tenia –teòricament– més mobilitat social que altres llocs dels quals es tenen dades.⁴⁷² En qualsevol cas, és evident que un bon nombre de joves ambiciosos d'orígens populars van fer servir el dret per introduir-se en els regles dels privilegiats. Uns pocs podien fins i tot presumir d'haver pujat en l'escara social des del més baix. Maurici Serrahima es vanagloriava de ser l'exemple més conegut d'ascens social en l'advocacia. Fill d'un artesà pobre, durant la seva joventut va deixar la seva feina com a barber. Començà la seva llarga trajectòria en el dret caminant des de la seva Manresa natal a Barcelona, per assistir a la universitat durant els anys cinquanta. Allà va fomentar amistats estratègiques amb els seus companys de classe, per així introduir-se en l'alta societat. Després de la Revolució de 1868 va acceptar el càrrec d'advocat de l'Ajuntament i el seu despatx es va convertir en un dels més opulents de la ciutat. Les amistats amb persones amb diferents conviccions polítiques van donar-li la reputació de ser un assenyat advocat que es mantenia radicalment separat de les xarxes polítiques i oligàrquiques. Va culminar una carrera espectacular sent elegit degà del Col·legi durant els anys noranta.⁴⁷³ Els èxits de Serrahima resulten atípics, però no eren totalment extraordinaris. Molts advocats d'èxit, modestos i esforçats, tenien orígens humils. En una de les

471. Quant als orígens socials dels advocats napolitans i florentins, vegeu Siegrist, «Gli avvocati nell'Italia del XIX secolo», 148. Quant als advocats anglesos i gal·lesos, vegeu Duman, *English and Colonial Bars*, 17. Quant als *attorneys* de la província de Hannover, vegeu Ledford, *From General Estate to Special Interest*, 145-49. Altres estudis de gran utilitat s'han centrat en els matriculats a les escoles de dret i els graduats: Harrigan i Neglia, *Lycéens et collégiens sous le Second Empire*, taules 21, 117; i Jaraus, *Students, Society, and Politics*, 151-53. Alguns autors han comparat i resumit molts estudis: Charle, «Professionen und intellektuelle»; i Banti, «Burgesies de les 'professions'», 28-29.

472. Cap de les monografies citades a la nota anterior estudia exclusivament una ciutat industrial, excepte el treball de Duman per Anglaterra, ja que molts *barristers* vivien a Londres. Les altres monografies analitzen els orígens dels advocats o estudiants de dret d'àrees més àmplies (per exemple, els països de França i Alemanya i la província de Hannover) o ciutats menys industrialitzades (Nàpols o Florència). Els estudis sobre ciutats industrialitzades podrien aportar dades similars a les de Barcelona, però això s'haurà de veure.

473. El seu nét en va escriure una interessant biografia: Serrahima, *Un advocat del segle XIX*.

novel·les d'Altadill un home s'autodescriu com a estudiant de dret en el seu darrer any: «*No tengo padres ni bienes de fortuna, pero soy joven y honrado*». ⁴⁷⁴

Retrat de l'advocat que va triomfar gràcies al seu propi esforç: Maurici Serrahima, quan tenia 35 anys.

(Fotografia de Serrahima, *Un advocat del segle XIX*, 33; imatge cortesia de la Biblioteca de Catalunya, Barcelona)

No s'ha exagerar l'abast d'aquesta heterogeneïtat. Els casos d'ascens social en una sola generació, com el de Serrahima, eren poc comuns. En la majoria d'ocasions els advocats amb orígens artesans eren fills de pares ambiciosos, emprenedors en procés de convertir-se en pròspers homes de negocis que es podien permetre pagar l'educació dels seus fills. És el cas de Narcís Verdaguer i Callís, un dels pares del nacionalisme català, que durant els anys setanta va anar a Barcelona a estudiar dret i es va convertir en un respectat advocat de nivell mitjà. La seva fe de baptisme diu que el seu pare era «*albañil*», encara que segons un biògraf era un mestre d'obres instruí, que donava feina a un grup de fusters. El fill de Narcís Verdaguer recordava el seu avi com un «*empresario de obras*». ⁴⁷⁵ Un

474. Altadill, *Barcelona y sus misterios*, 180.

475. Coll i Amargós, *Narcís Verdaguer i Callís*, 30-32; i AGHUB, Narciso Verdaguer y Callís.

altre cas similar era el de Francesc Rius i Taulet, alcalde de Barcelona durant l'Exposició Universal de 1888, que abans d'implicar-se en política va ingressar al Col·legi el 1858 i exercí durant una dècada. La seva certificació de baptisme diu que el seu pare i padrí eren «sastres», però el seu biògraf explica que la seva família portava un profitós negoci de distribució de roba eclesiàstica.⁴⁷⁶ Aquests homes representaven la norma, no l'excepció: un menestral ric o ambiciós es podia permetre donar una educació als seus fills, de vegades amb l'ajuda d'un oncle o un altre membre de la família més instruït. Però la majoria d'artesans no podien. La major part dels fills de menestrals patien més l'amenaça de la mobilitat social descendent que no pas la possibilitat d'un ascens social. Per cada advocat de família artesana, òbviament hi havia centenars de treballadors industrials amb aquests orígens.⁴⁷⁷

La principal raó per la qual la majoria d'espanyols no podien accedir a una professió era el cost de l'educació. Fins a mitjan del segle XIX no s'havia fet gaire per l'escolaritat pública. La Llei Moyano de 1857 va crear escoles primàries públiques gratuïtes, però la majoria eren d'escassa qualitat. A més, fins i tot si un estudiant es mostrava prometedori, els pares havien de pagar-li l'educació secundària i la universitat o esperar que tingués prou sort per rebre una beca de caritat. En aquells temps les taxes de matriculació en una escola secundària, un institut, rondaven els 120 rals anuals.⁴⁷⁸ Aquestes sumes eren assumibles, tenint en compte que els ingressos mitjans anuals dels menestrals anaven dels 2.000 als 4.000 rals.⁴⁷⁹ Però fins i tot si un artesà guanyava més que la mitja, normalment no es podia permetre aquestes taxes perquè les famílies sovint tenien molts fills. A més, després d'acabar els treballs de curs i els exàmens, la taxa per un títol de dret era extraordinàriament cara, de vegades la suma de les matrícules i de les taxes d'examen multiplicada. Durant la segona meitat del segle XIX els estudiants que finalitzaven la seva llicenciatura de dret amb èxit pagaven per les taxes de matriculació, els exàmens i el títol unes 1.200 pessetes en total (uns 4.800 rals) i probablement la meitat o més per la seva educació secundària.⁴⁸⁰ Això representava una

476. García Venero, *Rius y Taulet*, 51-52; AGHUB, Francisco Rius y Taulet.

477. L'estudi clàssic sobre mobilitat social (descendent i ascendent) és Kaeble, *Social Mobility*.

478. Per a les taxes universitàries i d'instituts al 1857, vegeu *Ley de Instrucción Pública* (1857), 67.

479. Quant als salaris artesans, vegeu Cerdá, «Monografía estadística», 629-40.

480. Aquests càlculs s'han fet tabulant els rebuts per matrícula i títol presents en els expedients dels alumnes. Vegeu AGHUB, exps.: Manuel Llopis y Ameller, Francisco Andreu

quantitat considerable que només es podien permetre les famílies artesanes més pròsperes. En una de les novel·les d'Altadill, l'autor descriu una família de sabaters que al llarg de la vida havia estalviat 6.000 rals, que no estaven destinats a donar al seu únic fill una educació, sinó a pagar-li l'exempció de les quintes.⁴⁸¹ L'educació no era sempre una prioritat.

Els fills d'artesans no van deixar a la professió una petjada ideològica clara. Aquesta observació confirma les generalitzacions sociològiques que han remarcat que els nouvinguts no necessàriament fan servir les seves posicions privilegiades per defensar els interessos materials de les classes d'on venen, sinó que accepten i arriben a adoptar l'ètica dominant de l'elit. Certament, alguns fills de menestrals donaven assessorament jurídic a famílies menestrals, però és un error assumir que els fills de menestrals tenien clients menestrals, defensaven els seus interessos i encapçalaven les demandes de les classes mitjanes-baixes. Els lletrats amb orígens familiars no privilegiats que havien estat prou treballadors i intel·ligents per introduir-se a l'advocacia eren un grup divers, les ambicions dels quals de vegades els feien traïr els seus orígens. Per exemple, els catedràtics i cosins Felip Vergés i Francesc Permanyer eren fills d'un boter i un saboner, respectivament; però aquests homes conservadors i religiosos odiaven les conviccions democràtiques i anticlericals comunes entre molts barcelonins amb ocupacions similars a les dels seus pares.⁴⁸² Hi havia una llei de bronze per a molts advocats, independentment dels seus orígens: buscar els clients més rics que poguessin. Per això, promocionar el propi passat no sempre era útil. Si un no era el personatge d'una novel·la romàntica, presumir d'orígens humils normalment no portava enlloc.

A l'altre extrem de l'escala social, la pagesia benestant va exercir una influència que sobrepassava el seu pes numèric. Segons la tradició catalana, el primogènit, l'hereu, heretava la propietat, mentre que els germans menors, els fadrísters, en comptes de l'herència rebien una educació. Per als grans propietaris rurals era habitual intruir els fills petits en dret, com a mecanisme estratègic per mantenir els privilegis i el patrimoni.⁴⁸³ Privats teòricament d'una font d'ingressos i forçats a

y Grau, Jaime Barnadas y Fortiana, José Cens y Roquer, José María Vives y Mendoza, José María Vilanova y Santomá, Fernando Coll y Soler, Jaime Vila y Escardó, José Bosch y Avilés, Pío Vilalta y Cardona.

481. Altadill, *Barcelona y sus misterios*, 378.

482. AGHUB, exps.: Francisco Permanyer y Tuyet, Felipe Vergés y Permañer.

483. Per a un interessant estudi de cas sobre aquest fenomen, vegeu Pascual, *Els Torelló*.

buscar-se la vida, s'esperava que els fills menors es dediquessin a les professions, al comerç o a l'Església. Molts van escollir el dret. Com afirmava un adagi català: «El primer fill hereu, el segon capellà i el tercer advocat».⁴⁸⁴ Tot i així, com la taula 3 indica, només un petit percentatge de l'advocacia barcelonina estava formada pels fills menors de la pagesia benestant. Sembla que molts d'aquests individus van tornar als seus llocs d'origen després de llicenciar-se. Van retornar on les xarxes d'influència familiar eren més fortes, en comptes d'intentar deixar petja en el turbulent i competitiu món jurídic de Barcelona. Per suposat, les coses mai no eren tan rígides i l'organització de la família ideal –si és que va existir– va desintegrar-se amb la industrialització. En molts casos l'hereu estudiava dret, fos per portar el patrimoni familiar o per exercir; en el cas de les grans propietats, les famílies de vegades llogaven un procurador o advocat com a administrador.⁴⁸⁵ A diferència dels artesans, els fills de la pagesia benestant defensaven fidelment els interessos del grup social d'on provenien. Per citar-ne dos exemples coneguts: Josep Bertran i Ros i Josep Cadafalch, destacats defensors de l'emfiteusi a l'Acadèmia de Jurisprudència, provenien de famílies amb grans propietats.⁴⁸⁶ La pagesia benestant i hisendada podia comptar amb altres advocats amb orígens similars (o diferents) per representar els seus interessos. Al cap i a la fi, generava una quantitat impressionant de plets i altres negocis jurídics.

Com es pot esperar, molts advocats eren fills de diversos tipus de professionals del dret. Gairebé una quarta part de l'advocacia consistia en individus criats a casa d'un advocat, jutge, notari o procurador. El reclutament familiar era encara més comú del que mostra la taula 3, perquè les relacions oncle-nebot eren omnipresents. No es poden mesurar (ja que les fes de baptisme rarament donen dades de la professió de l'oncle), però resulta evident que molts advocats van tenir els seus inicis –i devien el seu èxit– a membres de la família col·lateral. El cas de Josep Bertran i Ros és il·lustratiu. En la seva sol·licitud d'examen per entrar a les llistes de l'Audiència consta que va formar-se al despatx de Tomàs Ros, un jurista amb molta experiència que probablement era un germà o cosí de la seva mare.⁴⁸⁷ També és interessant la història de Fran-

484. Barrera González, *Casa, herencia y familia*, 263.

485. Garrabou, Planas i Sagner, *Un capitalisme impossible*, 51-55.

486. Per a Bertran, vegeu García Balañà, «Ordre jurídic», 63. Per Cadafalch, vegeu Maluquer i Viladot, *Les meves noces*, 45 i AGHUB, exp.: Joaquin Cadafalch y Buguñá.

487. ACA, RA, exp. (1822), caixa 14, núm. 455.

cesc Rius i Tauler, el fill d'un venedor de roba de culte que es va convertir en advocat en exercici i després en alcalde. Era el nebot de Vicenç Rius i Roca, catedràtic de Dret i degà del Col·legi d'Advocats. Curiosament, el seu oncle, un seriós romanista, també era fill d'un sastre, un veterà de la milícia i possiblement havia arribat a la seva posició social malgrat els seus orígens humils.⁴⁸⁸ Els expedients universitaris i les llistes del Col·legi estan plenes d'advocats que feien de passants en els despatxos de mentors amb qui compartien cognom.

Els advocats de renom no imitaven els rituals i pràctiques de les nissagues agràries, com feien les famílies industrials, financeres i fins i tot artesanes. Prestigioses famílies jurídiques van donar a la cúria continuïtat i estabilitat i reforçaren la solidaritat corporativa. Encara que algunes es van convertir en «dinasties» durant el segle XX, qualificar-les com a tals durant el segle XIX és prematur. Cap advocat important va proclamar públicament descendir d'un jurista famós de l'edat moderna i només uns pocs podien presumir de tenir antecessors directes que exercissin el dret durant el segle XVIII. Alguns advocats de zones rurals provenien de famílies amb generacions de propietaris, notaris, clergues i advocats. Tanmateix, al fòrum no hi havia descendents coneguts de Fontanella, Vilaseca, Castellar, Ripoll, Peguera, Xammar, Magarola o altres juristes destacats del segle XVII. Les famílies poderoses de l'època contemporània –Ferrer, Ventosa, Maluquer, Permanyer, Bertran, Duran i Bas, Borrell, Vilaseca, Castellar, Font del Sol i Vergés– eren noves a l'elit barcelonina i tenien patriarques amb orígens diversos que van aconseguir preeminència al costat de la burgesia industrial.

En general, les famílies professionals no van adoptar les pràctiques hereditàries ni van compartir la mística de la casa pairal. Malgrat que es mantenia l'habitual pressió sobre un fill (o nebot) perquè continués amb la professió, el pare sovint animava a fer el mateix a dos o més fills. A més, fins i tot en el cas de tenir un fill únic, no era fàcil mantenir l'èxit professional de generació en generació. El patrimoni jurídic era evanescent, perquè consistia en un prestigi i en una xarxa de contactes personals que no es podien transmetre d'una generació a la següent com si fossin una botiga. Hi ha força exemples de fills que van estudiar dret i que van fer de passants, però que després no van seguir fent d'advocats. Un exercici professional pròsper es podia forjar en una generació, però també podia entrar ràpidament en decadència. En una família

488. ACA, RA, exp. (1830), caixa 110, núm. 535. AGHUB, exp.: Francisco Rius y Tauler.

de banquers, un fill incompetent o frívol podia trigar anys a dilapidar la fortuna familiar. Al llarg de la seva vida, estaria envoltat d'aduladors a la recerca d'inversions i de dones a qui seduir. En canvi, un advocat gandul o mediocre era ràpidament abandonat pels clients del pare. Per tant –malgrat que l'amor paternal pogués pertorbar el criteri–, un advocat veterà podia buscar una professió menys exigent per a un fill poc brillant o ambiciós. Fou el cas de Pere N. Vives i Cebrià, degà del Col·legi d'Advocats, eminent acadèmic i destacat professional de mitjan de segle. El seu fill Fèlix va tenir dificultats amb els estudis, motiu pel qual el van encaminar a fer de notari. Mentrestant, va traspassar el seu despatx al tutor del seu fill i amic de joventut Maurici Serrahima, que va continuar al capdavant d'un dels despatxos més prestigiosos de la ciutat.⁴⁸⁹

Comerciants, professionals, industrials i homes de negocis de vegades decidien orientar els seus fills al dret. Manuel Duran i Bas, l'advocat més poderós del segle XIX, era fill d'un prestigiós metge i els seus fills es van fer doctors i advocats.⁴⁹⁰ Altres advocats eren fills de venedors a l'engròs, corredors, farmacèutics, enginyers o fabricants tèxtils, químics o de paper, per citar algunes de les ocupacions consignades a les certificacions baptismals.

L'advocacia no era la fita dels ostentosa­ment rics. Pocs nobles van decidir dedicar-se al dret, cosa que no resulta sorprenent perquè tampoc n'hi havia tants. Així mateix, pocs fills de l'alta burgesia van decidir embarcar-se en una competitiva carrera jurídica. Alguns membres de les nissagues Bacardí i Milà de la Roca –que formaven part del que s'ha denominat oligarquia mercantil– es van incorporar al Col·legi d'Advocats. Es dedicaven a la vida intel·lectual o associativa, als negocis, finances, inversions i assumptes colonials, però no eren poderosos juristes ni líders institucionals.⁴⁹¹ A més a més, si ens centrem en les «bones famílies» de l'època –Fontanellas, Girona, Güell, López, Vidal-Quadras, Ferrer Vidal, Arnús, Estruch, entre d'altres– cap dels seus fills no van voler exercir el dret. Una carrera jurídica implicava feina dura i avorrida; l'èxit era lent i en cap cas estava garantit; la remunera-

489. Aquesta història s'explica a Serrahima, *Un advocat del segle XIX*.

490. Per a la família Duran i algunes de les esmentades prèviament, vegeu Jardí, *1000 famílies catalanes*, 34-54.

491. Alexandre Bacardí era un conegut expert en dret civil i colonial. Pocs membres de la família Milà de la Roca ho eren també del Col·legi d'Advocats, des de la seva fundació el 1833. Per a les publicacions de Bacardí, vegeu Bacardí, *Manual del derecho civil vigente i Nuevo Colon*. Aquestes famílies s'estudien a McDonogh, *Good Families*, 159, 161.

ció era modesta, sobretot al principi. L'advocacia resultava poc atractiva per a algú acostumat al luxe des de la infantesa. Immersos en els negocis familiars, els fills de l'alta burgesia eren animats a fer carrera a la indústria i les finances, per bé o per mal, perquè això va afavorir algunes famílies i en perjudicà d'altres. El dret, a l'igual que la medicina, l'arquitectura o la religió, estava un graó per sota del món de les finances, així com el món de les finances era un graó superior per als descendents de famílies professionals.⁴⁹² Ni el més profitós exercici professional podia donar els rendiments de la banca o la indústria. Cap advocat mercantil va introduir-se a l'alta burgesia únicament a partir dels guanys obtinguts amb l'exercici de la seva professió. El millor mètode era el matrimoni, i algunes famílies jurídiques –com els Bertran⁴⁹³ o els Ferrer⁴⁹⁴– van escollir aquesta via.

Els orígens socials no determinaven les futures inclinacions ideològiques. Les ments dels homes joves també eren modelades per professors i amics. En teoria, els pares eren lliures d'enviar els seus fills a escoles públiques o privades, laiques o religioses, on els directors i els professors tenien força marge per interpretar el currículum fixat per l'Estat i ensenyar els valors que volguessin.⁴⁹⁵ A la Barcelona de mitjan de segle uns pares religiosos podien enviar el fill al seminari, on s'impartien classes per a homes joves destinats a exercir de capellans o altres ocupacions, o a l'Escola Pia. Les famílies que preferien una educació laica podien escollir entre un institut públic o les diverses escoles privades per a nens dins i al voltant de la ciutat. Fora de Barcelona hi havia menys opcions. A les capitals provincials (Girona, Tarragona i Lleida) es podia escollir entre una educació laica i religiosa, normalment entre un institut i un seminari. Als bisbats que no eren capitals provincials (Vic, Solsona i la Seu d'Urgell) el seminari era l'única escola.

492. Fins i tot al segle xx, quan va fer-se habitual que alguns fills de «bona família» estudiessin dret, pocs van fer carrera com a advocats. McDonogh, *Good Families*, 126.

493. El fill de Josep Bertran era Felip Bertran d'Amat, que va convertir-se en un destacat advocat-financer, polític i president de l'Acadèmia de Jurisprudència. Felip va casar-se amb una membre de la família Musitu, i el seu fill, Josep Bertran i Musitu, amb una de la família Güell. Vegeu McDonogh, *Good Families*, 88, 151, 218 i Jardí, *1000 famílies catalanes*, 46 i Cañellas i Toran, *El personal polític*, 87, 168.

494. A la fe de baptisme del fill de Melcior Ferrer, Ramon Ferrer i Estruch, s'afirma que el seu avi era Ramon Estruch, un dels principals accionistes del Banc Hispano-Colonial. AHCUB: Melcior Ferrer y Brugada, Ramon Ferrer y Estruch. Quant als Estruch, vegeu Cabana, *Bancs i banquers a Catalunya*, 11.

495. Boyd subratlla la llibertat de facto que tenien els professors per interpretar el currículum de l'ensenyament secundari. Boyd, *Historia Patria*, 4-40.

En algunes poblacions (Igualada, Mataró, Vilanova i Sabadell) els escolapis tenien el monopoli de l'educació; en altres, les autoritats locals van finançar un institut públic o una escola municipal semipública. Les escoles obrien i tancaven, cosa que complicava aquest esbós. Tanmateix, una tendència era clara: cada cop hi havia més advocats educats per laics. Les proves suggereixen que entre el 40% i el 45% dels membres del Col·legi el 1857 havien assistit a escoles religioses durant gran part de la seva educació secundària; el 1897 aquesta xifra s'havia reduït al 25%. Aquests càlculs són aproximats, ja que molts estudiants van canviar-se d'escola i feien cursos aquí i allà, fins a completar el currículum.⁴⁹⁶ Una àmplia franja de l'advocacia va aprendre tant de laics com de religiosos.

A manca de dades, la pregunta és si la tendència a la laïcització pedagògica va continuar durant el segle XX. És probable que no fos així. Durant les darreres dècades del segle XIX els jesuïtes van escenificar una brillant tornada i van començar a educar molts fills de l'elit barcelonina. Abans de la seva primera expulsió el 1767 els jesuïtes havien dominat l'educació de la ciutat. Al segle XIX van fer sentir lentament la seva presència, malgrat patir expulsions periòdiques durant els períodes revolucionaris. El 1847 els jesuïtes van establir una seu a Manresa, on portaven una escola que va atreure un grapat de futurs advocats. El darrer quart de segle Espanya va experimentar una veritable revifada religiosa i el nombre de clergues regulars va augmentar.⁴⁹⁷ A Catalunya, els escolapis i els jesuïtes van obrir noves escoles i compraren escoles privades ja existents, fent servir religiosos com a personal docent. A finals de segle l'Escola del Sagrat Cor de Barcelona, fundada el 1881, era l'escola privada més gran de Catalunya, ja que presumia de tenir més de 250 nois com a alumnes. Era un destí de moda per als rics. La segona escola privada més gran era l'escola jesuïta de Manresa, seguida de prop pels escolapis de Barcelona.⁴⁹⁸ Va passar algun temps fins que

496. Per a l'any 1857 he estat capaç de seguir la trajectòria educativa de 248 dels 459 advocats inscrits al Col·legi. Per al 1897 he pogut trobar informació de 583, d'un total de 796 advocats. Com que molts estudiants van estudiar en escoles diverses, he fet càlculs aproximats basant-me en on havien estat la *majoria* de la seva escolarització. Un altre problema és que els registres dels que van assistir als instituts durant el Sexenni Democràtic (1868-1873) són força irregulars. Durant aquest període la majoria d'escoles religioses estaven formalment tancades, però algunes encara funcionaven. Per identificar si una escola era religiosa o secular, he fet servir *IPBM* (1878-79, 1882-83, 1887-98) i *UBMIP* (1858-59, 1867-68, 1877-78, 1899-1900).

497. El nombre d'homes religiosos a Espanya va augmentar de 1.683, al cens de 1860, a 10.745 el 1901. Callahan, *Catholic Church*, 52.

498. *IPBM* (1896-97), 86-97. Per a la importància de l'Escola del Sagrat Cor per l'elit social, vegeu McDonogh, *Good Families*, 122-25.

els nens educats en aquestes escoles van poder alterar la composició de l'advocacia. Els efectes d'aquesta revifalla no es van fer sentir fins al segle XX.⁴⁹⁹

La diversitat d'experiències geogràfiques, socials i pedagògiques significava que els estudiants de dret entraven a la universitat amb conviccions diverses. Un noi nascut i educat a Reus (la segona ciutat més important de Catalunya), que havia assistit a l'institut local, era probable que tingués valors més seculars que un de Vic, on el seminari tenia la reputació de produir una massa de joves religiosos amb exaltades conviccions absolutistes.⁵⁰⁰ El fill d'un artesà de Barcelona que rebia una beca al seminari o l'Escola Pia era probable que creixés amb un concepte de la religió més favorable que el d'un noi amb una posició social similar que assistís a un institut públic. Un noi privilegiat internat en una escola privada en una ubicació bucòlica, on fruïa del seu temps lliure a cavall, tenia una experiència molt diferent de la d'un altre que assistia a classes diürnes en una escola local on es feia amic d'estudiants de diverses condicions socials. Fins i tot les escoles privades eren diferents les unes de les altres. Segons el currículum estatal, totes havien d'impartir religió, però algunes hi estaven més compromeses que altres. A les seves memòries, Conrad Roure recorda que estava internat a l'escola José Figueras, probablement un lloc relativament secular, on va establir amistats perdurables amb futurs companys de classe a la carrera de dret, republicans i francmaçons com ell.⁵⁰¹ Per contra, els conservadors catedràtics de Dret Manuel Duran i Bas, Francesc Permanyer i Felip Vergés van enviar els seus fills –molts dels quals van fer-se advocats– al col·legi Antiga, que va inculcar valors catòlics i conservadors a joves disciplinats i ambiciosos.⁵⁰²

Finalment, els advocats provenien de famílies amb diferents orientacions lingüístiques. A primera vista pot semblar que no és evident. La majoria de membres del Col·legi havien assistit a la Universitat de Barcelona, que era el lloc on havien d'estudiar els alumnes procedents de les quatre províncies de Catalunya i de les Illes Balears. Les persones que

499. Per a la creixent influència de l'Església en l'educació a Barcelona i les seves (tràgiques) conseqüències, vegeu Connelly Ullman, *Tragic Week*, 28-38.

500. Per a la reputació del seminari de Vic, vegeu Ramisa, *Els orígens del catalanisme conservador*, 60 i Coll i Amargós, *Narcís Verdguer i Callís*, 40.

501. Roure, *Recuerdos*, 1:15-17.

502. AGHUB, exps.: Luís Durán y Ventosa, Raimundo Durán y Ventosa, Juan José Permanyer y Ayats, Ricardo Permanyer y Ayats, Francisco de Paula Vergés y Mas, Felipe Vergés y Mas.

creixen en aquestes zones vivien en el que s'ha denominat «diglòssia»: les converses quotidianes entre nadius es feien en català, mentre que el castellà es feia servir per a l'escriptura i l'oratori formals, la lectura i en tots els àmbits educatius.⁵⁰³ Tot i així, els orígens socials deixaven marcadors lingüístics. Que un home jove es trobés còmode fent servir el castellà depenia del lloc d'origen, de qui eren els seus pares i de l'escola on havia anat. En general, les persones riques i d'orígens urbans escrivien i parlaven millor el castellà que les persones d'àmbits rurals, però fins i tot els individus privilegiats no sempre se sentien confortables en la llengua de la monarquia. Els barcelonins eren coneguts per no parlar bé cap dels dos idiomes. L'autor d'una guia de la ciutat dels anys vuitanta afirmava que, encara que tots els seus habitants podien parlar en castellà, els analfabets dubtaven a fer-ho «*por temor de hacerlo mal*», mentre que les persones cultes ho feien «*por el hábito constante de hablar catalán á todas horas*». El seu català no era el més dolç. No tenia res a veure amb el dels «*famosos códigos, solemnes tratados y magníficas crónicas en la Edad Media*». A les àrees rurals i muntanyenques es deia que el català oral era de gran qualitat, però a Barcelona el català estava «*plagado de castellanismos sin cuento*».⁵⁰⁴

També contribuïa a la diversitat lingüística el fet que molts estudiants i advocats no parlessin català, de manera que a les converses diàries sovint es canviava de llengua. A les seves memòries, Joan Maluquer i Viladot, que va començar la universitat durant els anys seixanta, indicava que normalment xerrava en català, però que sovint canviava al castellà quan es dirigia a diversos col·legues.⁵⁰⁵ Molts membres de l'advocacia provenien de famílies que s'havien traslladat a Barcelona procedents d'altres regions espanyoles o de les colònies. Uns pocs advocats van arribar després de llicenciar-se en universitats d'altres zones.⁵⁰⁶ Els immigrants de

503. La diglòssia a Catalunya s'explica de manera aprofundida a Marfany, *La llengua maltractada*, 307-443. Quant als hàbits lingüístics de l'elit a principis del segle XX, vegeu McDonogh, *Good Families*, 115-22.

504. Coroleu, *Barcelona y sus alrededores*, 47-48.

505. A les seves memòries, Maluquer recorda diversos advocats dels setanta i vuitanta amb els quals només parlava en castellà. Un era Pedro del Balzo, que descrivia com a «castellà, criat aquí, a la nostra terra»; un altre era Juan Díaz, que venia d'Amèrica; un altre era Luis María Camino, de qui pensava, potser equivocadament, que havia passat un temps a les Antilles. Maluquer i Viladot, *Les meves noces*, 38, 46, 74.

506. El 1897 l'advocacia de Barcelona consistia en 796 advocats, dels quals he pogut localitzar 719 expedients acadèmics a la universitat. Encara que alguns expedients podrien haver-se perdut, els que manquen són d'advocats que van integrar-se en el Col·legi d'Advocats de Barcelona però que no havien estudiat a la Universitat de Barcelona. A més, segons els

primera i segona generació no tenien motius per aprendre català, ja que es pensava que era una llengua en extinció que es feia servir només per a afers privats o informals o per a gèneres literaris com la poesia i el teatre. Fins i tot entre els catalans, algunes famílies parlaven castellà a casa per una raó o una altra. Era el cas de Luis María Camino, un exitós advocat mercantil. Sempre parlava en castellà malgrat haver nascut en una població de Lleida i tenir pares catalans. La raó podia ser que el seu avi patern era de Galícia, de manera que a casa seva sempre s'havia parlat castellà.⁵⁰⁷

Un home jove que volia tenir èxit com a advocat, o com a professional en general, no es preocupava per la qualitat del seu català. Per contra, li resultava absolutament imperatiu aprendre a escriure i parlar el castellà des de ben jove. Per ajudar la joventut de la regió, els eminents advocats Joan Illas i Vidal i Laureà Figuerola van escatimar temps al seu exercici i altres activitats per publicar el 1853 una gramàtica espanyola.⁵⁰⁸ També resulta il·lustratiu el pamflet publicitari d'un internat d'elit de 1887, que prometia que en sortirien alumnes que parlarien com si s'haguessin criat al «*riñón de Castilla*».⁵⁰⁹ Els estudiants de dret amb bon castellà tenien avantatge sobre els altres. Les seves capacitats oratòries i de redacció en castellà els donaven més possibilitats de guanyar els casos. Com és lògic, els advocats parlaven molt millor el castellà que altres catalans i alguns juristes de renom estaven entre els oradors més aclamats d'Espanya. Quan els estudiants arribaven a la universitat, però, constituïen una cacofonia de veus.

UNIVERSITAT I PRIMERS ANYS D'EXERCICI

Els estudiants arribaven a la universitat amb experiències socials i pedagògiques heterogènies. No obstant això, fossin nascuts a Barcelona o hi haguessin arribat en vaixell, carruatge, tren o a peu; primogènits o fills menors; educats per religiosos o laics; rics o pobres; amb dificultats amb el castellà o com si haguessin nascut a Castella; residents a casa, amb un oncle, amic de la família o en una casa d'hostes religiosa,

expedients que he consultat, entorn el 10% dels advocats havia nascut fora de Catalunya. AGHUB, exps.

507. Quant als orígens familiars de Camino, vegeu AGHUB: Luís María Camino y Alonso del Real, i Maluquer i Viladot, *Les meves noces*, 74.

508. Illas y Vidal i Figuerola, *Elementos de gramática castellana*.

509. *Prospecto y reglamento del Colegio de Valldemia*, 26.

el període de la carrera i els primers anys d'exercici eren una experiència homogeneitzadora. Els joves amb experiències diferents i ambicions similars coneixien futurs col·legues, escollien models i observaven oportunitats similars. La cultura burgesa i l'atracció per a l'advocacia exercien una influència determinant. Un bigarrat grup d'adolescents es cohesionava sobre la base de la futura professió jurídica. Després d'entrar a la Facultat de Dret una identitat corporativa distintiva i perdurable començava arrelar.

El 1835 va obrir la Facultat de Lleis de Barcelona i el 1841 tancà definitivament la Universitat de Cervera, que s'havia desintegrat al llarg de la Guerra Carlina (1833-39). L'experiència dels advocats que van assistir a la Universitat de Barcelona era diferent de la dels seus predecessors. Els advocats d'edat mitjana i madura dels anys quaranta i cinquanta havien fet els seus estudis universitaris a Cervera, Barcelona, València o altres localitats i havien aconseguit apedaçar una carrera jurídica enmig de la guerra, la revolució i la repressió. De fet, l'educació s'havia desmantellat fins a tal punt que durant els anys trenta els estudiants podien estudiar sota la tutela d'un advocat i després aparèixer per la universitat per presentar-se als exàmens.⁵¹⁰ També era habitual estudiar fora de Catalunya, a territoris on la guerra era menys intensa.⁵¹¹ Aquests joves van arribar a Barcelona quan ja s'havien familiaritzat lentament amb la cultura jurídica i es van conèixer entre si quan ja eren adults. Els de la generació posterior, per contra, van assistir junts a la Facultat a Barcelona, van observar els seus futurs mentors quan eren estudiants i crearen forts vincles entre si en la seva joventut. En poques paraules, l'adoctrinament professional va convertir-se en una experiència més intensa que en el passat. Conrad Roure, que va assistir a la Facultat de Dret a finals dels anys cinquanta i començament dels seixanta, recordava que passava els matins a la universitat, després anava al cafè amb els seus amics i feia de passant per a un advocat a les tardes. Com a professional adult, es continuava trobant amb companys de classe que havia conegut a la Facultat o fins i tot abans.⁵¹²

La Facultat de Dret era petita, de manera que tots els estudiants es coneixien entre si. Entre els anys cinquanta i finals dels anys vuitanta

510. Vegeu, per exemple, AGHUB, exps.: Mariano Pons y Tarrech, Pablo Valls y Bonet, Cayetano Martí d'Eixalà, Laureano Figuerola y Ballester.

511. AGHUB, exps.: Francisco Barret y Druhet (Alcalá de Henares), José Buigas y Respall (Saragossa), Fernandó Delás y Jalpí (València), Francisco Pemanyer y Tuyet (Sevilla).

512. Roure, *Recuerdos*, 1:21-26.

va tenir una mitjana de menys de cent estudiants per curs any rere any; el grup es reduïa a causa de l'abandonament.⁵¹³ Entre els anys quaranta i cinquanta es llicenciaven en dret entre trenta i vuitanta estudiants, però hi havia moltes oscil·lacions d'un curs a un altre.⁵¹⁴ Alguns cursos de darrer any eren minúsculs. Conrad Roure explicava que el 1863, en acabar el curs acadèmic, tan sols 16 estudiants van rebre el títol. Per celebrar-ho, ell i els seus companys de graduació van llogar el restaurant Justin a la plaça Reial, on van convidar la família i amics. En una demostració de benvolença fraternal un company de classe acabat va pagar la factura. Com Roure escriu, «*hubo brindis, discursos, más brindis... y algunos, pocos y de una manera muy decente, fueron víctimas del furor oratorio... Pero, ¿es que la juventud es una cosa que se sube tan fácilmente a la cabeza!*».⁵¹⁵ La camaraderia de joventut va forjar relacions de llarga durada i aliances que van continuar durant la vida adulta.

El mínim d'anys necessaris per aconseguir la llicenciatura, el títol requerit per exercir, va disminuir dels llargs deu anys sota la monarquia de Carles IV a cinc a l'alçada de 1884, i es va mantenir així al llarg del segle XX.⁵¹⁶ Aquesta reducció gradual no va significar que els estudiants passessin menys anys a classe o que acabessin més joves. Segons la Llei Moyano de 1857, un nen havia de tenir com a mínim nou anys per començar l'escola secundària, cosa que significava que no podia entrar a la Facultat de Dret fins que no tingués com a mínim quinze anys. Com que calien set cursos per completar la carrera, fins i tot el talent més prodigiós no es podia graduar fins els 21 o 22 anys. De fet, aquesta era l'edat aproximada dels membres més joves de l'advocacia a principis del segle XIX. Les reformes liberals no van canviar el temps d'instrucció, sinó l'èmfasi. Com que el temps a la universitat es va reduir, l'educació primària i secundària es van fer més llargues i àmplies. Això va transformar la imatge dels advocats: un llicenciat universitari ja no era un «professor de dret», ancorat en la tradició romano-canònica d'època antiga. Aquest terme antiquat va caure en desús a principis del

513. Medicina i dret eren les carreres més populars: les facultats de Ciències, Farmàcia i Filosofia eren més petites. La mitjana d'estudiants matriculats entre 1858 i 1898 era la següent: medicina, 653; dret, 576; ciències, 264; farmàcia, 218, i filosofia, 141. *UBMIP* (1858-1889).

514. La mitjana de llicenciats en dret entre 1841 i 1888 estava entorn els 52. Respecte a algunes interrupcions en els registres, especialment de 1845 a 1849, vegeu AGHUB, *Registro de títulos expendidos por la superioridad*.

515. Roure, *Recuerdos*, 1:126.

516. Per als canvis de criteri per l'obtenció d'un títol de dret al segle XIX, vegeu Peset Reig, «Estudios de derecho y profesiones jurídicas».

segle XIX. Per contra, era considerat un complet senyor instruït en ciències i lletres i dret.

L'estudiant de dret de mitjan de segle era una criatura dòcil, carregada d'ambició però impressionada i intimidada per la majestat del professorat. La reputació, èxit i influència dels professors significava que els estudiants els feien la cort sàviament per aconseguir el seu favor. Si un estudiant ho feia bé, un professor universitari el podia ajudar a aconseguir una passantia segur. Per contra, un estudiant problemàtic o mandrós podia tenir problemes per superar la mala reputació. Durant els anys quaranta el cos estudiantil estava ple de veterans de la Guerra Carlina de diverses edats; regnava l'esperit del liberalisme triomfant, encara que coexistia amb l'afartament de la guerra. A mitjan de segle l'estudiant-milicià va desaparèixer, substituït per l'estudiant-senyor de gustos més cultivats. Fill d'un capità de la milícia i comerciant, Conrad Roure va començar a assistir a la Facultat de Dret a finals dels anys cinquanta, quan ell i alguns companys de classe van començar a desenvolupar algunes opinions crítiques sobre l'orientació elitista i antidemocràtica dels partits liberals. En teoria, aquest grup esquerrà podria haver estat procliu a l'activisme, però el seu dia a dia era disciplinat, monòton i seriós; assistien a la universitat «*sin faltar un solo día*» i fins i tot deien que s'avorrien en el descans entre classe i classe. Roure va escriure «*los profesores eran unos sabios y la ciencia legislativa que debían imbuirnos de una calidad inmejorable*». Admetia que «*en la vida estudiantil de aquellos años pocos acontecimientos ocurrieron en los que los estudiantes interviniéramos en concepto de tales*».⁵¹⁷ Els estudiants havien estat actius políticament durant la revolució liberal i després van recolzar el catalanisme. Per contra, durant les dècades centrals va haver un període en què van ser pràctics, pacífics i estaven centrats en la seva carrera.

L'ensenyament del dret català –i de tot el dret, de fet– també va enfortir la cohesió. El currículum de dret era el mateix per a totes les universitats espanyoles. A desgrat de molts professors i estudiants, no es va preveure cap assignatura dedicada al dret català o fins i tot al dret foral. La legislació de les regions forals s'ensenyava als cursos de dret civil espanyol. Era lògic que aquests professors ensenyessin el dret català, ja que els estudiants havien d'estar familiaritzats amb les característiques generals, així com les particularitats i peculiaritats, per poder exercir.

517. Roure, *Recuerdos*, 1:122-24.

L'ambient era més important que el contingut de les classes. Durant l'etapa de codificació, als vestíbuls, les oficines i les classes de la universitat hi havia debats i discussions sobre el futur del dret català. Generacions de mestres van treballar per preservar el dret català a partir del seu mestratge i de les activitats associatives. Això va afectar profundament les ments dels joves, que sentien a parlar del tema per primer cop. Enric Prat de la Riba, pare del moviment nacionalista, va atribuir la seva conscienciació als seus anys d'estudiant durant els vuitanta. Recordava que els professors «ens parlaven del dret com d'una cosa viva, que va produint la consciència nacional espontàniament per una evolució constant; ens deien que el dret com la llengua són manifestacions del mateix esperit nacional [...] Catalunya tenia un dret propi; Catalunya tenia una llengua pròpia; doncs Catalunya tenia aquest esperit nacional misteriós que al davallar dels segles va infantant i renovant el dret i la llengua».⁵¹⁸ Prat de la Riba era un ideòleg que interpretava les classes creativament, però fins i tot els més pràctics estaven orgullosos del seu règim jurídic natal.

Després de deixar la universitat, els advocats no sempre continuaven mostrant-se tan deferents cap a l'autoritat. Pocs van mantenir la flama de la revolució, que abans havia cremat tan intensament. Un grapat d'advocats estaven actius en organitzacions republicanes, assessoraven treballadors i sindicalistes i dedicaven el seu temps a defensar persones acusades de delictes polítics i de premsa. Era un comportament arriscat. No és difícil fer una llista, en cap cas exhaustiva, d'advocats d'esquerres que durant els estats d'excepció van enfrontar-se a càrrecs de traïció, van ser portats davant tribunals militars i foren empresonats o patiren l'exili. El 1855 Joan Nogués, un liberal veterà de la Guerra Carlista, va exiliar-se a França després d'assessorar treballadors durant la primera vaga general de la ciutat.⁵¹⁹ El 1869 Gonçal Serraclara fou capturat en una barricada durant un aixecament republicà fallit; després de ser declarat culpable en un judici, el van deixar fugir a l'altra banda de la frontera.⁵²⁰ Durant la mateixa època Ròmul Mascaró fou enviat a una colònia penal al nord d'Àfrica.⁵²¹ Dos advocats van enfrontar-se a la justícia militar durant els

518. Enric Prat de la Riba, «Pròleg», a Duran i Ventosa, *Regionalisme i federalisme*, 24.

519. Benet i Martí, *Barcelona a mitjan del segle XIX*, 183-84. AGHUB, exp. Juan Gualberto Nogués y Mossoll.

520. Serraclara, *La nueva Inquisición*, i *DSCCD*, 10 de novembre de 1869, p. 4166; *DSCCD*, 18 de novembre de 1869, p. 4182; *DSCCD*, 12 de gener de 1870, p. 4681.

521. Maluquer i Viladot, *Les meves noces*, 38.

Processos de Montjuïc de 1897, un episodi infame on l'Exèrcit espanyol va empresonar, torturar i condemnar nombrosos anarquistes, quatre dels quals foren executats. Josep Maria Vallès de Ribot, líder del Partit Republicà Federal, va patir un breu període d'empresonament, mentre que li jove Pere Corominas va patir un terrorífic calvari abans que li permetessin fugir fora d'Espanya.⁵²² En passar el perill, tots aquests homes van poder retornar a Barcelona i reprendre les seves carreres. No obstant això, les seves terrorífiques experiències van desanimar aquells que contemplaven prendre part en activitats similars.

Quan un advocat s'enfrontava a la lúgubre perspectiva d'un consell de guerra, la seva família i amics buscaven persones influents que poguessin obtenir audiències privades amb autoritats civils i militars, per mirar d'arribar a un acord. L'advocacia era una xarxa efectiva per a aquests propòsits, perquè els dirigents del Col·legi i l'Acadèmia estaven entre els homes més influents del país. Cap dels individus esmentats prèviament van admetre haver provocat o participat en aixecaments armats i, pel que sembla, era cert. Havien tingut problemes pel contingut dels seus discursos i les seves relacions, cosa que feia que fins i tot els més conservadors se solidaritzessin amb ells. El Col·legi d'Advocats mai no va criticar la salvatge justícia militar, recelós de provocar una ruptura pública amb l'Exèrcit, però els seus líders van intervenir en nom dels seus membres entre bastidors. Durant els Processos de Montjuïc, per exemple, els amics de la Facultat de Pere Corominas –incloent-hi el pare del futur pintor surrealista Salvador Dalí– van convèncer el degà del Col·legi i senador, Josep Vilaseca i Mogas, d'intercedir davant el primer ministre a Madrid. L'estratègia es va mostrar encertada, perquè Corominas fou alliberat. Senador del Partit Conservador, Vilaseca detestava les idees de Corominas, un republicà que flirtejava amb l'anarquisme. Tanmateix, en el seu cas i en el d'altres, la solidaritat corporativa predominava sobre la ideologia política. El Col·legi defensava els seus membres –si no havien comès delictes greus–, fos dels contratemps derivats d'un petit altercat amb un jutge o de greus problemes amb l'Exèrcit que podien comportar la mort.⁵²³

En la majoria dels casos les activitats extracurriculars dels joves advocats eren innòcues. No eren diferents d'aquelles que descrivia

522. Corominas, *Els anys de joventut*.

523. Aquesta història s'explica a Hurtado, *Quaranta anys d'advocat*, 1:23-42. Hurtado no diu que tant Corominas com ell flirtejaven amb l'anarquisme. Per a aquesta qüestió, vegeu Marfany, *Aspectes del modernisme*, 25-26.

Flaubert a *L'educació sentimental* (1869). Com la colla de Flaubert, els estudiants i els advocats joves s'implicaven en el periodisme, el teatre i la política. A Barcelona, com a París, era habitual que els rics finances- sin les diversions amb els seus amics pobres. Roure recordava que ell i els seus companys de classe van llogar un pis, al qual anomenaven col·loquialment «taller», que van decorar amb pintures i moblaren amb un piano. Allà celebraven festes, feien lectures poètiques, parodiaven les pretensioses trobades dels més grans i escrivien i interpretaven sar-suela. En els primers anys d'exercici Roure es trobava amb altres joves advocats a cafès com el Suís o el Set Portes, sovintejaven curses de braus i mantenien tertúlies a les botigues dels amics, on discutien sobre política, teatre, literatura i toros. Maurici Serrahima estava en un grup més convencional i menys pretensions, però les seves activitats d'oci eren similars. Els seus amics i ell eren coneguts com «els noctàmbuls» perquè, com a molts joves, els agradava sortir de nit. Jugaven al billar, feien comèdies d'ombres xineses, escrivien poesia, s'entretenien fent sàtires i periodisme i practicaven natació i excursionisme.⁵²⁴ A la popular novel·la *Barcelona y sus misterios* (1865) dos estudiants de dret, un pobre i l'altre ric, compartien un pis, freqüentaven sales de joc il·legals i els salons de dones burgeses i aristocràtiques, on feien bogeries de joventut i s'embarcaven en aventures romàntiques.

No tots els estudiants de mitjan de segle eren dandis, però els bohemis hi estaven presents. Josep Coroleu, fill d'un important advocat de l'època de la Guerra del Francès, va entrar a la Facultat de Dret a finals dels anys cinquanta i tingué problemes amb els seus professors conservadors. Va interrompre els seus estudis per viure a París, Barcelona i possiblement Roma i va fer els habituals temptejos en política, periodisme i activitats literàries dels republicans romàntics. Quan era a París, va fer de contacte per als exiliats de Catalunya. Després de la Revolució de 1868 va tornar a Barcelona i acabà els seus estudis de dret, però va deixar l'exercici després de pocs anys. Es guanyava la vida fent de periodista, traductor i historiador.⁵²⁵ Joaquín Costa, un estudiant de dret de Madrid durant els anys setanta, provenia d'una família d'humils propietaris aragonesos. Quan estudiava va haver de traslladar-se d'una casa d'hostes a una altra, portant la mateixa camisa i pantalons durant dies. Només tenia dues sabates desaparellades, ambdues del mateix

524. Roure, *Recuerdos*, 1:127-33, 239 i 2:57-63 i Serrahima, *Un advocat del segle XIX*, 57-65, 67.

525. Cattini, *Historiografia i catalanisme*, 25-74.

peu. Passava les nits posant-ne una en remull perquè caminar fos menys dolorós.⁵²⁶

Fer amics entre els companys de classe era una bona manera d'avançar en la carrera. Per a aquells que no venien de famílies influents, les amistats estratègiques podien ser una porta a l'elit. L'associacionisme era una altra via. Hi havia moltes oportunitats. Conrad Roure van integrar-se en la maçoneria. Afirmava que l'alta societat, la qual considerava que «*la honradez y la democracia eran dos conceptos incompatibles*», li va fer el boicot per la seva afiliació republicana. Encara que les seves conviccions polítiques van convertir-lo a ell i els seus amics en objectius de reclutament, va admetre que també va incorporar-se per «*interés propio*», per no «*morirnos de hambre*». Els maçons s'esforçaven a millorar les perspectives dels seus germans inserint-los en xarxes de lliurepensadors de classes mitjanes que els podien donar feina i contactes valuosos. Roure confessà que «*La francmasonería, por su carácter proteccionista, se nos brindaba como un refugio para quienes no teníamos otro medio de vida que el ejercicio de nuestra carrera*».⁵²⁷ Hi havia altres opcions. Els lletrats joves escrivien per a la premsa i freqüentaven associacions, incloent-hi l'Acadèmia de Jurisprudència i altres grups intel·lectuals, religiosos i econòmics. Assistir a les reunions, preparar-se curosament els debats, fer tasques administratives, afalagar els més grans, fer discursos i publicar informes permetia a un aspirant a advocat fer-se un nom. Els líders de les associacions, que preferien no ser importunats per petites tasques organitzatives, donaven oportunitats als homes joves que les feien.

El primer objectiu d'un aspirant a advocat era trobar un mentor. El 1807 es va abolir l'obligació que els candidats passessin un període d'aprenentatge formal, però com que els governs canviaven i els polítics jugaven sense parar amb els requisits de formació, la passantia reapareixia periòdicament. Es va eliminar definitivament el 1866.⁵²⁸ Independentment dels requisits legals, els aspirants que volien aprendre el negoci o sondar el terreny feien de passants en despatxos d'advocats.

526. Varela, *La novela de España*, 119.

527. Roure, *Recuerdos*, 1:238.

528. La passantia es va abolir per primer cop el 1807, però va ressorgir amb la tornada de l'absolutisme el 1823. Els progressistes la van considerar un obstacle per a la llibertat de pràctica i la van anul·lar el 1836. La Unió Liberal va recuperar l'obligació de fer de passant a partir de 1858. Durant aquest darrer període l'estudiant podia fer de passant a la vegada que estudiava la carrera. Per a les lleis que restablien el requisit de la passantia, vegeu Real Decreto 14 octubre 1824, CL 9 (1824) i Real Decreto 11 septiembre 1858, CL 77 (1858): 200-210.

Per a un bon estudiant trobar un lloc era relativament fàcil, perquè pocs lletrats consolidats deixaven passar l'oportunitat de tenir un jove brillant portant a terme tasques tedioses gratuïtament o a canvi d'una remuneració modesta. Per als estudiants ordinaris podia ser més difícil. El lloc de passantia era una decisió clau, ja que alguns advocats eren millors mentors que d'altres. No sembla que les famílies paguessin els professionals per ensenyar els seus fills, com succeïa en altres països, però es podia haver fet de manera privada o simplement formar part d'un intercanvi de favors. Un passant podia treballar gratuïtament a canvi d'un salari mínim o estipendi. Al principi es passava moltes hores copiant documents però a mesura que la seva competència augmentava, se li assignaven tasques més serioses, com investigar o redactar escrits jurídics. Després de llicenciar-se podia començar a comparèixer als jutjats.

Els advocats exitosos recordaven els seus anys de passantia amb nostàlgia. Joan Maluquer i Viladot va aprendre l'ofici de mans d'un home políticament influent. A finals dels setanta va mudar-se a Madrid per fer el doctorat.⁵²⁹ Als lletrats que no tenien ambicions acadèmiques no els calia –la reputació forense es guanyava al jutjat. No obstant això, un bon nombre de llicenciats van dirigir-se a la capital de l'Estat per millorar els seus currículums. Per cert, Joan Maluquer i Viladot no va finalitzar el seu doctorat, però va treure profit d'aquest període. Va fer de passant al despatx dels poderosos polítics del Partit Liberal Manuel Alonso Martínez i Germán Gamazo. Un dels seus projectes més fascinants consistia a preparar un informe jurídic sobre les lleis que regulaven el tractament discriminatori envers els protestants, per l'ambaixador britànic. Després d'un any de treball va rebre un generós estipendi i retornà a Barcelona, on va fer de passant per a un dels cosins del seu pare, Eduard Maluquer, que resulta que era el líder de la corrent «Gamaquista» del Partit Liberal a Barcelona. Posteriorment, Maluquer va fer servir els seus contactes polítics per aconseguir el càrrec de fiscal en cap del Tribunal Suprem a Madrid.⁵³⁰ Les connexions de la família

529. La Llei Moyano (1857) va donar a la Universitat de Madrid el monopoli en la concessió de tots els doctorats. Els legisladors van retirar aquest monopoli durant el Sexenni Democràtic (1868-74). Molts advocats de Barcelona van aprofitar per obtenir el doctorat en aquest període. Vegeu, per exemple, AGHUB, exps.: Joaquín Almeda y Roig, Ángel Bas y Amigó, Guillermo María de Brocá y Montagut, Ramón Catá de la Torre, Francisco Vergés y Mas, Darío Rumeu y Torrent, Juan José Permanyer y Ayats, Manuel Planas y Casals, Juan Sol y Ortega, José María Vallés de Ribot, Joaquín Vehils y Catá de la Torre.

530. Maluquer i Viladot, *Les meves noces*, 14-16, 53, 98-99.

Maluquer, que anaven de Barcelona a Madrid i s'entrellaçaven amb les xarxes oligàrquiques del Partit Liberal, eren excepcionals. No obstant això, resulten indicatives de les xarxes paral·leles que existien a una escala més reduïda i local.

Alguns passants tenien experiències més memorables que d'altres. Era habitual que un protegit passés hores observant el treball del seu mentor, seguint-li el corrent i escoltant els seus records i els seus consells sobre el dret i la vida mentre li explicava rumors i converses de joventut. Això podia ser avorrit. En recordar els quatre anys que va passar amb Narcís Verdaguer durant els anys noranta, Francesc Cambó es queixava: «*No aprendí gran cosa que pudiera servirme para la carrera de abogado: el despacho de Verdaguer tenía poca importancia y su temperamento le llevaba a querer las cosas tan perfectas que él mismo se hacía todo el trabajo y no había manera de ayudarle*». ⁵³¹ Les oficines més pròsperes no sempre resultaven més interessants. Es deia que els nombrosos passants del prestigiós advocat Luis María Camino passaven hores i hores copiant documents. ⁵³² Tot i així, Verdaguer va tutelar Cambó en el catalanisme emergent, mentre els passants de Camino presenciaven el treball d'un dels principals despatxos mercantils dels anys vuitanta. La mera presència d'un aspirant en un despatx jurídic li permetia establir contactes, reflexionar sobre les seves perspectives en el dret i les activitats vinculades i contemplar la vida que l'esperava.

Així com els aprenents es queixaven de les hores que passaven copiant documents o mirant sobre l'espatlla del seu mentor, els advocats no sempre estaven satisfets dels passants. El 1920 l'advocat de Madrid Ángel Ossorio afirmava que els seus passants estaven tot el dia llegint el diari, fent cigarrets, fent safareig sobre actrius i cantants, bevent cervesa, devorant patates xips, xarrupant vermut, tastant pastes i discutint sorollosament sobre política, toros i crims famosos. Això feia que llegissin «*distraídamente autos, saltándose indefectiblemente los fundamentos de Derecho en todos los escritos*». ⁵³³ El seu to imperatiu donava la impressió que quan ell era passant durant els noranta no existien aquests vicis. Això era cert fins a cert punt: la societat de consum i la indústria de l'entreteniment van créixer significativament a principis del segle XX; els anys noranta les patates xips encara no s'havien intro-

531. Cambó, *Memorias*, 50.

532. Maluquer i Viladot, *Les meves noces*, 38.

533. Ossorio, *El alma de la toga*, 199.

duït al Mediterrani. Tot i així, la Barcelona de mitjan del segle XIX estava plena de cafès, teatres i places de braus, on els passants petaven la xerrada, es passaven les hores i, si no anaven alerta, podien malgastar la seva joventut. Les memòries de Conrad Roure contenen descripcions vívides, i fins i tot dibuixos, de toreros famosos, actrius, temes controvertits, generals victoriosos i polítics dels anys cinquanta i seixanta.

Per fer la passantia, si no es tenia un pare, oncle o amic de la família es podia recórrer a altres relacions. Conrad Roure recordava que devia el seu èxit a Josep Antoni Canals, amb ingressos mitjans, que el va acollir sota la seva protecció com a passant. Per molts anys advocat de la família, Canals podia ser l'amant de la seva mare; com a mínim, li va fer de pare adoptiu quan el pare de Roure va morir. Fins i tot quan Roure va obrir la seva oficina, Canals li enviava un flux regular de clients.⁵³⁴ Una altra història interessant encara que atípica és la de Maurici Serrahima, que va treure profit de l'oportunitat –única en la vida– d'introduir-se a la casa de Pere N. Vives i Cebrià. Durant els anys cinquanta Vives i Cebrià buscava un tutor resident i company per al seu fill Fèlix, i Serrahima –sense un ral– era un estudiant brillant que buscava llit i taula. Un cop a la casa, Serrahima va passar de ser el tutor del fill a passant del pare. Després es va casar amb la cunyada d'un company de classe, que també es va convertir en un advocat eminent.⁵³⁵ Manuel Duran i Bas va fer de passant per a l'advocat mercantil Josep Ventosa i mantingué l'antic costum de casar-se amb la filla del seu mentor.⁵³⁶ Els advocats es casaven habitualment amb les filles dels seus mentors o les germanes dels seus amics, persones que estaven dins del seu cercle social. Sentiments a banda, els joves advocats feien servir nombroses estratègies per obrir-se camí per aconseguir el favor dels patriarques dels despatxos prestigiosos i famílies conegudes. L'amor no era incompatible amb l'ascens professional.

Els contactes eren molt valuosos per introduir-se, però l'èxit a llarg termini depenia del talent i l'esforç. El dret era una professió competitiva. L'advocacia era prou petita perquè un client que volia trobar un bon advocat s'informés. Un home jove, independentment dels seus contactes, de la seva participació en la vida associativa, de qui era el seu pare o oncle o amb qui estava casat i d'on havia fet la passantia no es podia obrir pas ni tan sols en el rang mitjà de la professió sense diligència,

534. Roure, *Recuerdos*, 1:121, 239.

535. Serrahima, *Un advocat del segle XIX*, 32-38, 55.

536. Durán y Bas i Roure, *Sesión celebrada*, 19.

perspicàcia i habilitat. En definitiva, la reputació s'aconseguia guanyant casos. Per cada advocat que volia ascendir en la professió gràcies als contactes i les activitats no estrictament professionals, n'hi havia dos o tres que van començar com a pobres diables anònims però que van ascendir pacientment guanyant-se una reputació, primer de competència i possiblement després de brillantor, combativitat i estil. Així és com el 1834 un dels personatges de Balzac veia el llarg i dur camí: «Cal patir durant deu anys, gastar mil francs mensuals, tenir biblioteca i bufet, anar en societat, besar la toga d'un procurador per obtenir causes, escombrar el palau amb la llengua. Si aquest ofici li obrís camí, no li diria que no; però trobi'm a París cinc advocats que, als cinquanta anys, guanyin més de cinquanta mil francs anuals?»⁵³⁷ La cultura jurídica de Barcelona era una mica diferent: els advocats no tenien bufets, sinó despatxos normals i no depenien dels procuradors pels al·legats, però havien de promocionar el negoci per ells mateixos. No obstant això, a Barcelona, com a París, el dret era una vocació per als ambiciosos, pacients i treballadors. No prometia riqueses vastes ni immediates. Tampoc era un lloc per a aficionats ni una còmoda prebenda on la dedicació podia ser esporàdica.

Durant la segona meitat del segle XIX l'advocacia de Barcelona va créixer de 363 a 861 lletrats. D'aquests, 260 i 433 es dedicaven a la pràctica privada, mentre que els altres treballaven com a jutges, fiscals, secretaris judicials, relators judicials, secretaris de bancs i empreses, administradors de la propietat o estaven implicats en la política o els negocis. Alguns advocats no exercien, sinó que feien servir els seus coneixements per administrar el patrimoni familiar o simplement per mostrar el seu títol. Altres es van retirar o es van dedicar a altres ocupacions a causa de la seva edat, problemes de salut o la manca d'èxit. Malgrat el nombre creixent, els advocats estaven connectats per una xarxa de relacions. L'educació, les amistats, la passantia, els matrimonis i les associacions van crear forts vincles entre si. En exercir la professió, els advocats es familiaritzaven amb membres més joves o grans, com a adversaris o aliats al jutjat o com a col·legues al Col·legi i l'Acadèmia. La cúria no era sempre un lloc harmònic, perquè hi abundaven les rivalitats, aliances i clans. Però aquestes relacions canviaven amb el temps. Paradoxalment, portaven a la cohesió, perquè la presència de rumors i maledicències, conspiracions i estratègies van formar un labe-

537. Balzac, *El vell Goriot*, 153.

rint discursiu únicament intel·ligible pels membres del grup. L'experiència compartida d'haver sobreviscut a les pressions d'un exercici jurídic primerenc en un ambient competitiu donava als lletrats un fort *esprit de corps*.

L'EXERCICI DEL DRET: EL CAMÍ DE L'ÈXIT

Durant la segona meitat del segle XIX l'advocacia experimentà canvis notoris. Les oportunitats van augmentar. Mentre els advocats d'elit de mitjan de segle tendien a desenvolupar el dret civil i mercantil, les generacions posteriors es van diversificar i portaven a terme activitats complementàries, exploraven múltiples ofertes i buscaven treure profit de la ciutat industrial. «L'especialització» no fou característica de l'advocacia fins al segle XX, quan molts despatxos van centrar-se en àrees específiques de competència (dret penal, dret de família, administració de la propietat, dret administratiu, etc.). Al segle XIX encara no existien bufets d'advocats i els despatxos encara consistien en un sol advocat veterà o, com a molt, en dos. Alguns advocats van aconseguir reputació com a civilistes, mercantilistes o penalistes, però aquests individus normalment portaven casos de diversos tipus. Treballaven en un despatx a casa seva o al costat, passejaven pels mateixos carrers per on ho havien fet durant segles i rebien visites de clients, col·legues, notaris i procuradors. Un advocat jove podia tenir objectius diferents dels del seu mentor: podia escollir ser més o menys ambiciós, desenvolupar o abandonar algunes línies de treball. Tot i així, assumia que la seva rutina diària seria la que havia observat de jove. Al cap i a la fi, una contestació era una contestació, una demanda era una demanda i un interrogatori era un interrogatori. La continuïtat de les pràctiques laborals de generació en generació dotava l'advocacia d'experiències comunes en una època en què les oportunitats s'ampliaven.

Un advocat pròsper desenvolupava la seva pròpia reputació i estil, però abans de fer-ho havia de fer el dur camí que anava del neòfit al veterà. El desenvolupament professional va canviar profundament durant l'època liberal. A mitjan segle XIX es va fer habitual que els joves advocats rebessin formació al jutjat treballant durant uns anys com a advocats de pobres. Després de la fundació del Col·legi el 1833 la junta directiva va designar un cos d'advocats denominat «advocats de pobres». Eren majoritàriament persones recentment titulades que, a canvi dels seus serveis, no havien de pagar la contribució professional. El que es

va denominar després «torn d'ofici» va convertir-se en una etapa habitual del procés de professionalització i, a l'igual que la universitat i la passantia, va servir per construir la solidaritat corporativa. Els lletrats també rememoraven els seus dies com a advocats de pobres amb nostàlgia.

El torn d'ofici era una altra prova en el camí a l'èxit. Durant la carrera, els diligents i intel·ligents sobreviuen, però molts abandonaven o canviaven d'estudis per la manca de perspicàcia o interès. Al voltant del 50% dels estudiants que començaven els estudis de dret no acabaven la llicenciatura. Després de la graduació, un altre 50% es quedava a Barcelona, mentre que l'altra meitat tornava al seu lloc d'origen.⁵³⁸ Fins i tot entre aquells que es quedaven a la ciutat, no tots volien iniciar la pràctica privada. Com Manuel Angelon va remarcar, molts joves «*estudian sólo por aquello de tener carrera*».⁵³⁹ Quan un jove començava el període com a advocat de pobres, s'adonava que els seus companys de classe de la universitat, i els dels cursos immediatament superior i inferior, s'havien reduït gradualment a unes poques dotzenes d'homes que volien nodrir els rengles de l'advocacia barcelonina. Els advocats després recordaven el seu torn d'ofici com una etapa en la qual aprenien la professió. No tots ho aconsegueixen, òbviament, perquè hi havia molta diferència entre la teoria i la pràctica —un bon estudiant no era necessàriament un bon lletrat i a la inversa. Les llistes del Col·legi estaven plenes de persones que després de fer d'advocats de pobres i d'exercir uns pocs anys, trobaven dificultats i no s'establien pel seu compte.

El període com a advocat de pobres era considerat un servei públic, part de la formació, una prolongació de la vida universitària i un ritual de pas. No era una etapa en què s'esperés que un jove guanyés diners. En teoria, un advocat d'ofici defensava els pobres en casos civils i penals, però gairebé tots els casos consistien en defenses criminals. Un individu era considerat «pobre» si guanyava diàriament menys que dos jornalers, una classificació que aplegava homes i dones que era més probable que fossin acusats de càrrecs criminals que es presentessin com a parts en un plet.⁵⁴⁰ En teoria, els advocats d'ofici no rebien com-

538. Entre 1845 i 1890 la mitjana de nous membres del Col·legi era de 25. Entre 1841 i 1888 hi va haver una mitjana de 52 nous llicenciats en dret. CABAJG (1845-1890) i AGHUB, *Registro de títulos expedidos por la superioridad*. Hi ha alguns buits en els registres, sobretot de 1845 a 1849, de manera que la mitjana de llicenciatures no és exacta.

539. Angelón, *Guía satírica*, 28.

540. Hi havia altres criteris per classificar un acusat de «pobre». Vegeu *Ley de Enjuiciamiento Civil* (1855), art. 182; *Ley de Enjuiciamiento Criminal*, art. 123.

pensació, però hi havia una petita polèmica sobre si se'ls permetia cobrar petites sumes.⁵⁴¹ Al segle XIX l'exercici del dret penal fou un bon entrenament pel dret civil. El judici penal modern no va arribar a Espanya fins al 1882 i fins llavors el procediment i les apel·lacions penals eren similars a les civils. Encara que un advocat no estava obligat a fer el torn d'ofici, molts aprofitaven l'oportunitat. Fins i tot als qui tenien estretes relacions amb els seus mentors se'ls aconsellava passar aquesta etapa. Era millor pelar-se els genolls i cometre errors de principiant amb un pobre desgraciat sense veu a la societat que no pas amb gent de bona família, que si no quedaven satisfets podien tacar la reputació de l'advocat.

El Col·legi d'Advocats designava una llista d'advocats de pobres a la junta general i la junta directiva aprovava les substitucions. Es produïen absències quan els joves havien de tornar a la casa paterna per tenir cura dels pares i també els estius, que molts passaven a prop del mar o a la muntanya. A mitjan de segle el Col·legi va establir una norma no escrita per la qual es podia estar al torn d'ofici un màxim de quatre anys, encara que la majoria volia renunciar abans.⁵⁴² És possible que hi hagués pressió dels companys per fer-ho així, perquè altres esperaven torn ansiosament; després de la llicenciatura, de vegades s'havia d'esperar un any o més abans d'aconseguir una plaça. Depenent de tedioses i llargues negociacions entre el Col·legi i el Ministeri d'Hisenda, el nombre d'advocats de pobres va oscil·lar, però generalment estava al voltant del 20% dels advocats en actiu. El 1833 la llista era de vint; a mitjan segle XIX el cos va augmentar a quaranta i a finals estava en vuitanta.⁵⁴³ Un advocat d'ofici que treballés bé, especialment a la tribuna, podia donar un impuls a la seva reputació. Els acusats se sentien menys afortunats. S'havien d'enfrontar a penes que anaven des de la mort a les colònies penitenciàries del nord d'Àfrica o llargues condemnes de presó a la península i es trobaven en mans de neòfits i aduldors ansiosos per donar una bona impressió a jutges i fiscals. Ángel Ossorio, que va fer d'advocat d'ofici durant els anys noranta, confessava: «*No era nada justo, porque de tal modo los pobres quedaban confiados a la inexpe-*

541. «De los honorarios de los abogados», *El Foro*, 23 de juny de 1862, p. 209-210.

542. Milers d'expedients del Col·legi estan plens gairebé exclusivament de les sol·licituds d'advocats per accedir al torn d'ofici i de les notificacions al Col·legi de la seva substitució quan estaven fora de la ciutat o de vacances. Alguns expedients tenen anotacions al marge on es comprova que cap advocat excedia un total de quatre anys en el torn. Vegeu ANC, Colegio de Abogados, exps.

543. *LACB* (1833-1900).

*riencia y eran abandonados por todos los letrados de alguna práctica».*⁵⁴⁴

Com a advocat de pobres, un lletrat jove es familiaritzava amb una sèrie de delictes força habituals, com eren el robatori, el furt, l'estafa, les baralles i lesions, el contraban, l'estupre, la violació, els insults, el maltractament, l'assassinat, la conspiració, la infidelitat, la vagabunderia i la tinença d'armes prohibides. Els delictes relacionats amb el mateix procediment judicial, com el suborn, el perjury, la fuga de la presó, l'ocultació de reu, la intimidació de testimonis i la falsificació de proves, també eren comuns.⁵⁴⁵ Després d'aquest període, els joves advocats continuaven defensant acusats de delictes criminals algun temps. Encara que alguna d'aquestes persones guanyava una mica més que la quantitat establerta per considerar-les «pobres», moltes tan sols podien aconseguir una petita quantitat de diners i per això s'havien d'accontentar amb principiants. Joan Maluquer i Viladot afirmava haver portat 52 casos criminals en un any, una mitjana d'un per setmana, mentre treballava sense descans a les nits, amb una llanterna de gas. Rememora haver sentit un profund sentiment de culpa quan va aconseguir un veredict de innocència per a un assassí. No va cobrar gaire: «Els guanys eren petits, car els criminals no han donat mai gaire a guanyar als advocats. Cobrava ço que em volien donar».⁵⁴⁶ Com afirmava un refrany català, «Advocat nou, pobres, putes i parents». Els clients tampoc estaven satisfets: «Advocat jove, plet perdut».⁵⁴⁷ En aquestes condicions, els anys magres els advocats treballaven durament, immersos en defenses criminals fins que podien dedicar-se a afers més lucratiu, aconseguint casos civils i mercantils. Àngel Ossorio rememorava que quan va començar la seva carrera la seva clientela consistia en «*raterillos, pendencieros, mujerzuelas de mala vida, estafadores, dañadores, injuriadores*». En arribar al seu punt culminant havia ascendit a «*duques, millonarios y gente del mayor postín*».⁵⁴⁸

L'objectiu era transformar l'exercici del dret penal en un altre basat en el dret civil i mercantil, però seria un error creure que els advocats ben pagats abandonaven totalment el dret penal. Quan hi havia publici-

544. Ossorio, *Mis memorias*, 30.

545. De vegades, a finals d'any, s'elaboraven estadístiques de delictes i penes. L'enumeració de delictes prové de la llista de delictes més habituals a ACA, RA, exp. (1842), caixa 120, núm. 1; exp. (1845), caixa 252, núm. 1.

546. Maluquer i Viladot, *Les meves noces*, 24.

547. Parés i Puntas, *Tots els refranys catalans*, cap. 8, núm. 1232, 1233.

548. Ossorio, *Mis memorias*, 31.

tat o una remuneració important en joc, no tenien cap problema a acceptar defenses penals. Encara que la majoria d'acusats eren pobres, un bon nombre no n'era. Els estafadors, defraudadors, falsificadors, contrabandistes, incendiaris, assassins i malversadors es podien permetre pagar l'assessorament jurídic, de vegades generosament. Per exemple, el 1861 *El Foro* informava que Pau Valls, un advocat civilista religiós i conservador, anava a comparèixer en nom d'un grup d'acusats de falsificació (sens dubte, a canvi d'una bona remuneració). El cas permetria «*lucir una vez mas su vasto talento y fácil dicción*» i «*lucir sus profundos conocimientos en materia penal*». ⁵⁴⁹ Altres casos interessants eren els d'electoralisme, delictes polítics o d'impremta, delictes refinats i casos cèlebres. A més a més, els casos criminals no sempre eren defenses. El procediment permetia la víctima o la seva família iniciar o afegir-se a un cas com a acusació particular. Encara que no era molt comú, les famílies riques que volien una compensació emocional buscaven assessorament jurídic per tirar el cas endavant, en comptes de seure a esperar que la justícia seguís el seu curs. ⁵⁵⁰ Alguns advocats adoraven la tribuna. Manuel Josep de Torres, un exitós mercantilista, patia una set insaciable de causes cèlebres. Va obtenir reconegudes victòries, o victòries parcials, per alguns acusats adinerats. La seva oratòria brillava en «*asuntos criminales [...] Donde quiera que estén en juego las pasiones humanas tendrán interés dramático los hechos*». El seu amic Manuel Duran i Bas afirmava que «*yerran los que creen que son siempre vulgares las de esta especie*». ⁵⁵¹

Des de principis de segle XVIII un advocat era lliure de cobrar allò que el mercat estigués disposat a pagar. A començaments de la dècada de 1830 aquest *laissez-faire* va experimentar un canvi: un client podia impugnar uns honoraris (sense haver de presentar una demanda) sol·licitant a un jutge titular que en fes una regulació. Si un advocat patia una reducció, al seu torn, se li garantia que cobraria la factura i la junta directiva del Col·legi revisava l'auditoria del jutge. Podia recolzar-la, rebutjar-la o, com passava sovint, trobar un terme mitjà. No era provable que un client impugnés els honoraris a menys que estiguessin ostensiblement inflats, ja que qualsevol sol·licitud havia de passar dos nivells d'escrutini. Com que el Col·legi d'Advocats sempre tenia l'última paraula, els honoraris

549. *El Foro*, 9 de setembre de 1861, p. 149.

550. Vegeu, per exemple, Ventosa i Villalaz, *Acusaciones pronunciadas*.

551. Duran i Bas esmentava que entre els èxits de Torres hi havia «*Canela... Fiol... Bofill... y otras de gran celebridad*», Durán y Bas i Roure, *Sesión celebrada*, 18.

mai no es reduïen gaire. Tot i així, l'amenaça de reclamacions dissuadia de comportaments poc ètics. S'entenia que els honoraris no eren uniformes, sinó que depenien de la reputació de l'advocat, de la natura del cas i de l'acord arribat amb el client. Aquest sistema de doble auditoria es va demostrar equilibrat: protegia els clients de factures creatives i respectava les regles del mercat. Es pot suposar que hi havia escletxes: alguns clients foren estafats i alguns advocats no van cobrar la factura.⁵⁵²

Un cop havia aconseguit la reputació de lletrat prometedor, un jove advocat encara havia de treballar molt per passar de representar «pobres, putes i parents» a «*gente del mayor postín*». Això podia portar dècades. Al principi els guanys eren escassos. L'advocat madrileny Ángel Ossorio recordava que la seva primera feina va ser treballar com a editor d'una revista jurídica setmanal durant els anys noranta, amb un salari de 125 pessetes (500 rals) mensuals.⁵⁵³ Joan Maluquer i Viladot fou nomenat jutge municipal els anys vuitanta, càrrec pel qual cobrava 200 pessetes (800 rals) mensuals, ingressos que considerava «molt petits».⁵⁵⁴ Per posar les coses en perspectiva, cal dir que els joves advocats envejaven aquells que aconseguien un dels pocs càrrecs de jutge municipal de la ciutat, càrrecs per als quals calien connexions polítiques, que la família de Maluquer tenia. Encara que els emoluments eren reduïts, no eren salaris de fam. Fins i tot en el cas d'un esforçat lletrat jove que percebés la meitat que Maluquer i menys que Ossorio –posem-ne 100 pessetes al mes– i es guanyés la vida amb penes i treballs a partir de casos penals i tasques secundàries, aquesta xifra estava molt per sobre que la quantitat que cobrava la mitjana dels menestrals.⁵⁵⁵ A més, la majoria del advocats que guanyaven petites quantitats eren joves. Esperaven poder guanyar més posteriorment.

A partir de les dades fiscals es poden fer comparacions salarials aproximades. Aquests documents no revelen quants diners guanyava

552. Per a aquest procediment, vegeu *Estatutos para el régimen de los Colegios*, 10. Al llarg del segle XIX el Col·legi va revisar entre 10 i 25 reduccions d'honoraris anuals, aproximadament. CABAJG (1858-1899).

553. Ossorio, *Mis memorias*, 27.

554. Maluquer i Viladot, *Les meves noces*, 58.

555. De 1853 a 1865 els advocats en la classificació fiscal més baixa pagaven una contribució de 270 rals (67,5 pessetes) a 26 escuts (65 pessetes). De 1866 a 1884 aquest nombre es va incrementar de 60 a 97 pessetes. Comparem-ho amb un fuster. De 1870 a finals de segle, un fuster mitjà pagava 50 pessetes. Per a aquestes xifres, vegeu AHMB, Cadastre, Indústria (1853, 1860, 1860-65) i ACA, Hacienda, Inventario, núm. 12.642, 12.672, 12.678, 12.700, 16.505, 16.525.

un advocat, però permeten un càlcul comparatiu basat en l'axioma que el govern recaptava més de les ocupacions on els ingressos mitjans eren més alts. En la reforma tributària de 1845 els moderats van establir un contribució per als advocats –igual que per als metges, arquitectes, notaris i altres professionals– que doblava la quantitat que pagaven els fusters, procuradors i llevadores mitjans. Això evidencia una divisió entre les «professions» i els «oficis manuals».⁵⁵⁶ El 1870 una reforma democràtica, promoguda per Laureà Figuerola, va canviar les coses dràsticament. L'advocat mitjà pagava unes cinc vegades més que un fuster o un lampista. Fins i tot si l'impost fos progressiu, mostra que la remuneració dels advocats era molt superior a la dels menestrals.⁵⁵⁷ Tenint en compte que els salaris dels treballadors i menestrals anaven dels 2.000 als 4.000 rals anuals durant els anys seixanta, les xifres impliquen que els ingressos dels advocats exitosos eren 10.000 rals com a mínim, probablement molt per sobre.

Els salaris públics confirmen aquestes estimacions. La Llei Moyano de 1857 fixava els salaris anuals dels professors universitaris de dret entre 12.000 i 18.000 rals, i a finals de segle s'havien incrementat a una franja entre 3.500 i 10.000 pessetes (equivalents a 14.000 i 40.000 rals).⁵⁵⁸ L'ensenyament superior no era una ocupació a temps complet: els professors podien portar despatxos, cosa que augmentava els seus ingressos substancialment. El conflicte sobre els salaris dels fiscals dels jutjats de partit permet una major comprensió d'allò que es considerava un salari digne. El 1860 els fiscals guanyaven entre 7.000 i 11.000 rals anuals. Els advocats en actiu consideraven que era una quantitat desmesuradament baixa, perquè els jutges de partit guanyaven entre 12.000 i 18.000 rals. La justificació per la diferència era que els fiscals –a diferència dels jutges però a l'igual que els professors universitaris– podien complementar els seus ingressos amb l'exercici privat. L'autor de l'article considerava absurda aquesta afirmació, perquè els fiscals de la ciutat, on el crim era rampant, no tenien temps d'ocupar-se de clients privats. Aquest salari no era suficient perquè hi

556. El 1846 una advocat mitjà de Barcelona pagava 290 rals anuals en impostos. Altres xifres importants inclouen: fusters (130 rals); arquitectes, metges, notaris (290 rals). Vegeu Real Decreto 27 marzo 1846, *CL* 36 (1846): 545-47.

557. El 1870 un advocat mitjà de Barcelona pagava 219 pessetes anuals en impostos. Altres quantitats inclouen fusters, lampistes (50 pessetes); arquitectes, metges, farmacèutics (238 pessetes); notaris (206 pessetes). *Consultor de los Ayuntamientos*.

558. *Ley de Instrucción Pública (1857)*, art. 228. Quant als salaris al tombant de segle, vegeu Villacorta Baños, *Profesionales y burócratas*, 212.

visqués «*un hombre de carrera, con una familia*»; era «*menos que los porteros de muchas oficinas, no es tanto como el alcaide de muchas cárceles y apenas puede considerarse igual con un tercero ó cuarto oficial de Provincia*».⁵⁵⁹ Es plantejava que els fiscals havien de cobrar tant com els jutges i més que els buròcrates de rang baix. També s'esperava que un advocat competent guanyés més de 10.000 rals anuals, per poder mantenir una família.

Amb una sòlida reputació i una clientela estable, un advocat treballador que donava resultats podia guanyar significativament més diners. Rafael Degollada afirmava que va guanyar 35.000 rals anuals quan era jove, a mitjan anys trenta.⁵⁶⁰ Els millors s'embutxacaven sumes envejables. El nét de Maurici Serrahima afirma que el seu avi arribava a les 100.000 pessetes (400.000 rals) d'ingressos bruts anuals en el cim de la seva carrera. Aquesta xifra podria ser una exageració, però entra dins del possible.⁵⁶¹ Si és certa, correspon a un bon any. Els propis registres de Serrahima indiquen que entre els anys vuitanta i els noranta va facturar aproximadament la meitat. Tot i així, les afirmacions del seu nét no s'han de descartar. Serrahima podria haver tingut ingressos addicionals procedents d'inversions en negocis o propietats que no apareguessin a la comptabilitat del seu despatx d'advocats. Entre els seus clients hi havia homes, dones, empreses, societats i ajuntaments.⁵⁶² Sens dubte, els ingressos de Serrahima eren representatius de la facturació dels grans despatxos, que treballaven sense descans i comptaven amb l'ajuda de passants, però llavors només n'existien un grapat. Els registres mostren que un advocat cobrava de cinc a deu pessetes per les visites curtes al seu despatx i de vint a cinquanta per reunions més llargues i negociacions. Un client de vegades havia de pagar més de cent pessetes per la redacció d'un document o una compareixença en el jutjat. Un advocat sovint cobrava centenars o milers de pessetes per un plet, depenent de la seva duració i complexitat.⁵⁶³

559. «Los promotores fiscales», *El Foro*, 6 de gener de 1862, p. 2.

560. Degollada, *Memoria del abogado*, 5.

561. Serrahima, *Un advocat del segle XIX*, 113.

562. La família de Serrahima va donar el seu registre de factures a l'Arxiu Nacional de Catalunya. He calculat els guanys anuals aproximats: 1881, 44.000 pessetes; 1900, 51.000 pessetes. ANC, Fons Serrahima, inventari 321, caixes 86, 87.

563. He obtingut aquestes dades del registre de facturació de Serrahima anteriorment esmentat i dels honoraris auditats pel Col·legi d'Advocats. Vegeu, per exemple, CABAJD: 6 d'octubre de 1863, 16 de maig de 1865, 7 de novembre de 1865, 27 de febrer de 1871, 30 d'abril de 1874, 3 de gener de 1876, 17 de febrer de 1876, 28 d'abril de 1876, 18 de febrer de 1879, 25

No cal dir que la distància entre els advocats amb dificultats –que guanyaven mil pessetes l’any– i els lletrats rics –que guanyaven més de cent vegades més– era gegantina. No obstant això, entre el gruix dels professionals les diferències no eren tan grans. La cohesió corporativa es va enfortir per la similitud d’ingressos entre advocats en etapes semblants de les seves carreres. Pel que fa als impostos, les persones amb ingressos més alts multiplicaven per deu els impostos dels que pagaven menys, indicatiu d’un diferencial d’ingressos important però no astronòmic. La desigualtat d’ingressos era significativament menys important que la que existia entre els comerciants. En el dret, hi havia un sostre en la quantitat de diners que es podien percebre a través de la pràctica privada; al capdavant, les hores que es podien facturar en un dia tenien límit. Contràriament, aquest sostre no existia en els negocis, les finances i els immobles. Si les inversions es poden prendre com un indicador d’ingressos i herències, els principals advocats no eren ni de bon tros tan rics com els grans banquers i industrials o els grans rendistes i propietaris. Alguns advocats van dedicar quantitats importants a fàbriques, ferrocarrils, gas, mines, vaixells de vapor, bancs d’inversió, bancs hipotecaris, bancs de crèdit agrícola i immobles; però ni estan en les llistes d’accionistes en el mateix grau que grans comerciants, rendistes o propietaris, ni inverteixen tant com ells. En els cinquanta i seixanta els advocats més rics podien invertir centenars de milers de rals en una sola empresa, poc si es compara amb els milions que podia invertir un banquer important. En general, els advocats inverteixen menys que els grans comerciants i una mica més que els metges.⁵⁶⁴

de febrer de 1879, 27 d’abril de 1879, 30 de març de 1885, 10 de setembre de 1885, 26 de novembre de 1885, 30 de gener de 1888, 16 d’abril de 1888.

564. Aquestes observacions es basen en les llistes d’accionistes d’una sèrie d’empreses, en les quals els notaris van prendre nota de les ocupacions. Vegeu AHPB, José Manuel Planas Compte (1850), vol. 1, p. 265 (Ferrocarril del Norte); AHPB, José Falp (1852), vol. 1, p. 239 (Ferrocarril de Barcelona a Zaragoza); AHPB, José Manuel Plana Compte (1864), vol. 1, p. 423 (Banco Territorial y de Crédito); AHPB, José Xuiriach Fabra (1863), vol. 1, p. 19 (Auxiliar del Ensanche y Reforma de Barcelona). Per a aquestes empreses, les persones descrites com a «advocats» havien fet la següent inversió de mitjana: FBZ (119.660 rals), FN (46.000 rals), BTC (46.580 rals), AERB (69.167 rals). Això era significativament menys que les persones designades com a «comerciants» o «del comerç» per cadascuna de les respectives empreses: FBZ (163.700 rals), FN (120.000 rals), BTC (102.000 rals), AERB (86.428 rals). Les quantitats que els metges i cirurgians van invertir eren, en general, lleugerament més reduïdes que les dels advocats. FBZ (52.333), FN (40.000 rals), BTC (no aplicable), AERB (63.333 rals). Es va poder accedir a la informació i fer els càlculs gràcies a una base de dades elaborada i administrada pel Departament d’Història i Institucions Econòmiques de la Universitat de Barcelona, *Empreses i empresaris a la Catalunya del segle XIX*.

L'exercici privat no era l'únic camí a l'èxit i alguns van fer servir els seus coneixements jurídics per portar a terme activitats complementàries. Els secretaris d'empreses públiques i privades sovint eren advocats. Guillem Brocà, un destacat jurista del segle XIX i principis del XX, va començar la seva carrera professional com a secretari del Banc de Barcelona. L'administració de la propietat era una altra opció. Per exemple, Francesc Romaní i Puigdemongas, un dels membres de l'Acadèmia de Jurisprudència més actius durant els anys vuitanta i noranta, no era considerat un advocat en actiu. Més que viure dels plets, s'encarregava de les necessitats jurídiques dels veritablement rics. Era administrador de la propietat de Claudio López, marquès de Comillas, un dels homes més rics d'Espanya. Durant els anys vuitanta els seus actius més importants eren el Banc Hispano-Colonial, la Companyia Transatlàntica i la Companyia General de Tabacs de Filipines. Les seves propietats ocupaven unes 20.000 hectàrees de terra i nombrosos palaus, cases i inversions immobiliàries per tot el país. El 1886 Francesc Romaní va fundar la revista mensual *La España Regional*, de caràcter regionalista, que finançava l'empresari tèxtil Eusebi Güell, un dels homes més rics de la ciutat. Romaní, fill d'un fabricant de paper, devia ser molt bo en la seva feina, perquè pocs homes tenien el patronatge de les famílies Güell i López. Encara que la seva carrera és excepcional, pot servir de mostra respecte a advocats menys coneguts que treballaven administrant una o diverses propietats més reduïdes.⁵⁶⁵

Per als homes amb coneixements jurídics i formació, al llarg del segle les oportunitats de negoci es van fer cada cop més atractives. Rafael Degollada fou un pioner, en unir-se a un advocat i un altre inversor per fundar una empresa química durant els quaranta.⁵⁶⁶ Els anys cinquanta Antonio Font del Sol, que havia estat degà del Col·legi d'Advocats, va unir-se a familiars i a un enginyer industrial anomenat David Alexander per aconseguir inversors per a una foneria de ferro.⁵⁶⁷ Ferran Delàs, fill d'un aristòcrata titulat, va fer d'advocat més de 20 anys abans d'abandonar l'exercici a finals dels anys setanta, per dirigir l'empresa assegura-

565. Per a Romaní, vegeu Rodrigo y Alharilla, *Los marqueses de Comillas*, 147. Per Brocà, vegeu Maluquer i Viladot, *Les meves noces*, 29.

566. Fontana, *La revolució liberal*, 136-37.

567. Per als estatuts fundacionals de Font y Alexander y Cia., vegeu AHPB, Salvador Clos Gualba (1853), vol. 3, p. 201. A la reunió d'accionistes de 1861 Antonio Font del Sol era l'accionista majoritari. AHPB, Pedro Pablo Gose (1861), p. 652. Es va accedir a aquesta informació a través de la base de dades del Departament d'Història i Institucions Econòmiques de la Universitat de Barcelona, *Empreses i empresaris a la Catalunya del segle XIX*.

dora d'incendis La Catalana.⁵⁶⁸ A mesura que el capitalisme es va fer més cavallerós, els llicenciats en dret van trobar més fàcil dedicar-se als negocis. El trio «d'advocats-milionaris» format per Darius Rumeu, Josep Nadal i Josep Espinós, membres de la junta directiva del Banc de Barcelona els anys noranta i polítics dels partits dinàstics, resulta il·lustratiu.⁵⁶⁹ A mitjan segle XIX era estrany que un home de negocis fos llicenciat en dret; a principis del segle XX era força habitual. Com es pot esperar, no tots se'n van sortir. Luis María Camino, que «era l'advocat quasi obligat de totes les grans entitats mercantils» durant els vuitanta, va endeutar-se de tal manera a causa de l'especulació en borsa que es va veure obligat a transferir la seva pòlissa d'assegurança de vida al Banc de Barcelona, cosa que el va fer patir una humiliació pública. Pedro del Balzo es va fer ric de sobte a la borsa, abans de fer fallida també els anys vuitanta. Després de la seva desgràcia va patir una apoplexia. Com va afirmar Joan Maluquer i Viladot, «la seva esposa, una santa, l'acompanyava del braç, pels carrers fins que Déu se l'endugué».⁵⁷⁰

El dret també era una bona professió per als joves amb ambicions polítiques. Francesc Cambó, líder parlamentari del catalanisme a principis del segle XX, va decidir estudiar dret quan era petit perquè «*casi todos los políticos de primera fila eran abogados*».⁵⁷¹ Se'ls obria un camí fresat: en ser estudiant universitari o advocat novell, un jove amb aquestes ambicions s'afiliava a un partit polític, escrivia o editava publicacions periòdiques i s'incorporava a associacions per així atreure l'atenció dels notables del partit. Si tenia sort, podia fer de passant al despatx d'un polític. Un cop s'havia guanyat la reputació d'advocat competent podia optar a un càrrec. Seguint aquest camí els advocats van fer de diputats a les diputacions provincials, de regidors als ajuntaments o de diputats o senadors a Corts; uns pocs van arribar a alcaldes, presidents de diputació o ministres. Els que estaven en càrrecs executius habitualment designaven els seus passants o col·legues assistents o secretaris. Comparat amb altres països, el parlament espanyol tenia un alt percentatge d'advocats. A més, la proporció va anar creixent de forma sostinguda. Durant les primeres dècades del segle XIX entre el 10% i el 20% dels

568. Per a la família Delàs, Maluquer i Viladot, *Les meves noces*, 51 i AGHUB. Fernando de Delàs de Gelpí.

569. Vegeu Jardí, *Història del Col·legi*, 1:77, 84, 87; i Voltes Bou, *La banca barcelonessa*, 103.

570. Maluquer i Viladot, *Les meves noces*, 74.

571. Cambó, *Memorias*, 25.

diputats al Congrés eren advocats; a mitjan de segle la xifra va augmentar al 30% i a principis del segle XX més del 80% dels diputats estaven llicenciats en dret. A les diputacions provincials i els ajuntaments n'hi havia una proporció similar.⁵⁷² Barcelona tenia una població més plural que la resta d'Espanya i, en conseqüència, el percentatge d'avocats a les llistes electorals era lleugerament menor que la mitjana. A més a més, els advocats no estaven tan representats al govern municipal com als nivells més alts. De tota manera, les diferències no eren importants.⁵⁷³ A Barcelona, els advocats ocupaven càrrecs electes i treballaven a l'Administració Pública.

Per a la majoria dels que van escollir aquesta vida la política era una activitat intermitent. Alguns advocats tancaven els seus despatxos temporalment quan estaven al govern municipal, provincial o estatal i els reobrien quan en sortien, però d'altres van ser capaços de mantenir-los actius. Per exemple, un dels advocats-polítics més poderosos (i odiats) era Manel Planas i Casals, el cap del Partit Moderat a Catalunya i expert manipulador electoral. Va continuar exercint a la vegada que «fou l'àrbitre de la política conservadora i no conservadora catalana» de Catalunya.⁵⁷⁴ Fins i tot els que van anar a Madrid van aconseguir fer compatibles ambdues activitats. Els diputats i senadors catalans van portar les apel·lacions al Tribunal Suprem que venien de l'Audiència de Barcelona.⁵⁷⁵ Això podria haver estat poc més que una afició per a alguns, però un parlamentari necessitava mantenir les seves habilitats forenses, perquè habitualment havia de tornar a exercir regularment quan canviava el govern. En l'oligàrquic món de la política espanyola molts feien servir els contactes polítics per obtenir guanys econòmics. És interessant que Francesc Rius i Taulet, alcalde de la ciutat durant

572. Per a aquestes xifres, vegeu Arnabat Mata, *La revolució de 1820*, 104-5; Benet i Martí, *Barcelona a mitjan del segle XIX*, 546; De la Fuente Monge, *Los revolucionarios de 1868* i Gómez-Navarro, Moreno Luzón y Rey Reguillo, «La élite parlamentaria entre 1914 y 1923», p. 116. El percentatge d'avocats és fins i tot més alt que a França o Itàlia. Vegeu Le Béguec, *La république des avocats*, 37-41; i Cammarano, «The Professions in Parliament».

573. Per a les eleccions generals, els estudis de Barcelona mostren xifres lleugerament més baixes que les de la resta d'Espanya. Vegeu Arnabat Mata, *La revolució de 1820*, 104-5; i Janué i Miret, *Els polítics en temps de revolució*, 265-66. En l'àmbit municipal els advocats no estaven tan ben representats com les classes industrials i comercials. Vegeu Fuster i Sobreper, «Els regidors de Barcelona», 190; i Cañellas i Toran, *El personal polític*, 164-65.

574. Maluquer i Viladot, *Les meves noces*, 48.

575. Josep Maluquer va afirmar que exercí a Madrid mentre feia de diputat. *DSCS*, 23 de febrer de 1885, p. 1317. El seu cosí, Joan Maluquer i Viladot, també identificà Modest Llorens, Estanislau Figueras, Joaquim Maria de Paz (senador vitalici) i Josep Leopold Feu com a advocats-polítics catalans que portaren apel·lacions davant el Tribunal Suprem. Maluquer i Viladot, *Les meves noces*, 32.

l'Exposició Universal de 1888 i un dels pocs advocats que es va guanyar la vida únicament amb la política, prometés abstenir-se de treure profit econòmic del seu despatx mentre exercia càrrecs públics. Un precursor del «polític professional» del segle XX va dedicar poc temps a l'exercici privat. La publicitat de la seva promesa òbviament implicava que altres no feien el mateix. L'honorat advocat no va amagar les seves activitats econòmiques. Estava associat amb el Banc Ibèric.⁵⁷⁶

És fàcil reconstruir les carreres dels advocats que es van fer polítics o empresaris, perquè aquests individus omplen els llibres d'història política i econòmica. Si aquestes biografies es combinen pot fer la impressió que el dret era un trampolí per a altres activitats. Va ser així per a uns pocs, però els advocats amb més èxit estaven més que satisfets d'atendre els clients, recol·lectar plets i guanyar i perdre casos. La cúria estava plena d'avocats sense ambicions polítiques o al món dels negocis, que passaven el seu temps discutint sobre els fets en què es basava un cas als jutjats de partit i dissertant sobre els aspectes tècnics de la llei a les sales de l'Audiència. Aquests homes formaven les juntes directives del Col·legi d'Advocats i l'Acadèmia de Jurisprudència, constituint els fonaments del poder de l'advocacia.

Els clients buscaven advocats ben considerats que poguessin satisfer les seves necessitats i personalitats. Es valoraven trets com l'erudició, l'oratoría, la raó, la conciliació i fins i tot la temeritat i la llengua vipeirina. A les seves memòries, Joan Maluquer i Viladot descrivia alguns dels advocats més experimentats que va conèixer des que va començar a exercir durant els anys setanta. L'eminent mercantilista i degà del Col·legi Francesc Barret donava consells amb l'autoritat d'una sentència judicial. Josep Borrell i Soler, un altre degà, era un expert en arribar a acords, l'advocat adequat per als que buscaven una solució negociada en comptes d'una prolongada batalla. D'altra banda, si el client buscava revenja, havia de contractar Amador Guerra, «Guerra de nom i de fets». L'eloqüència també era molt apreciada, especialment per les apel·lacions. Es deia que Joan Baptista Orriols rivalitzava amb els oradors parlamentaris més importants del país. Eusebi Jover també tenia un estil efectiu: pacient, insistent i meticulós. Per contra, alguns clients i jutges miraven amb escepticisme els que tenien molta vèrbola. Manuel Anglasesell, professor universitari i expert en procediment, era un advocat pròsper:

576. Montserrat Llorens, «Francisco de P. Rius i Tauler», a *Vivens Vives i Llorens, Industrials i polítics (segle XIX)*, 442; i Cañellas i Toran, *El personal polític*, 191.

la seva precisa atenció pels detalls, els seus raonaments convicents, el seu agut sentit de l'oportunitat i una orquestració immaculada van compensar de sobres la seva manca de destresa verbal. Tot i així, els grans oradors eren els més valorats. Joaquim Almeda tenia un gran coneixement del llatí, cosa que li permetia intimidar els jutges amb citacions iròniques i d'improvís d'axiomes del dret romà. «Tenia ensems una paraula elegant i càustica, i quan s'enamorava d'un punt de vista, sabia fer sang».⁵⁷⁷

Al segle XIX el dret mercantil i el penal eren dues àrees en creixement, però el dret civil continuava sent la columna vertebral d'un exercici estable. Els plets sobre testaments, herències, successions, fideïcomisos i traspassos eren bàsics perquè els advocats es guanyessin la vida. A banda de la captació de clients, el manteniment d'un despatx implicava moltes hores dedicades a tasques àrdues, on el lletrat havia de ser molt curós en els detalls. Tot i així, el dret de vegades podia ser estimul·lant. Fins i tot els casos més simples podien portar a desafiaments laberíntics. Encara que mal vistes pel públic, les tàctiques dilatòries eren corrents, si no una forma de vida: els plets es podien unir o separar, es podien portar paral·lelament, era possible afegir o retirar parts, etcètera. Amadeu Hurtado recordava sense vergonya, «un plet sense incidents que arribés a sentència, a marxa seguida pel camí regular dels termes legals, era com un guisat sense salsa. L'incident i el recurs que allargaven el procés i atordien l'adversari, eren els que permetien mesurar l'habilitat de l'advocat i la combativitat del client».⁵⁷⁸

A banda dels desafiaments intel·lectuals del treball hi havia altres coses que animaven la vida dels advocats. Els advocats també feien de confidentes familiars, al cas de secrets en una ciutat plena de rumors i insinuacions. Històries de fills il·legítims, frau testamentaris, infidelitats i altres rumors sucosos –material de novel·les romàntiques– feien els plets entretinguts. De fet, alguns advocats semblaven personatges de novel·la romàntica. Un era Juan Díaz, que va integrar-se en l'advocacia els anys quaranta i va exercir profitosament més de quaranta anys. Nascut a Amèrica, era conegut com *el chinito*, probablement perquè era descendent de mestissos. Va fer-se famós amb l'ajuda del seu accent dolç, la seva col·lecció de barrets de copa i la seva afició pels casos «passionals». El seu despatx «era molt respectat i considerat per l'es-

577. Maluquer i Viladot, *Les meves noces*, 42, 43, 49, 52.

578. Hurtado, *Quaranta anys d'advocat*, 1:14.

trany veïnat femení d'aquells barris». ⁵⁷⁹ Les dones eren clients habituals dels despatxos d'advocats, sobretot perquè les vídues sovint eren tutores de fills que havien de rebre herències i de vegades dirigien els actius familiars com a propietàries, usufructuàries o beneficiàries de fideïcomisos. Algunes vídues no només eren riques, sinó també emprenedores. ⁵⁸⁰ N'hi havia de joves i boniques i, per aquesta raó, a la literatura popular apareixien com a *femmes fatales*. Àngel Ossorio, durant la dècada de 1920, recomanava als professionals considerar-se «*superior a la llamaradas de la pasión y al espoleo de la carne*». Reconeixia que «*se dan casos en que el Abogado no es iniciador del ataque, sino víctima de un rapto previamente concebido por la consultante*». Aconsellava als seus lectors no ser seduïts per la «*dulce tiranía femenina*» i els recomanava: «*No miréis la cara de vuestras clientes*», independentment de la seva bellesa. ⁵⁸¹

Dona al despatx d'un advocat (dibuix d'«Avrial», a Burgos, «El abogado»; imatge cortesia de la Biblioteca de Catalunya, Barcelona)

579. Maluquer i Viladot, *Les meves noces*, 46.

580. Quant a les vídues emprenedores i riques de la Barcelona del segle XIX, vegeu Rodrigo y Alharilla, «*Mujeres con fortuna, mujeres afortunadas*» (article inèdit citat amb permís de l'autor).

581. Ossorio, *El alma de la toga*, 231, 239-40.

En una època en què la popularitat del confessorari feia temps que disminuïa i el divan del psicoanalista encara no estava de moda, els despatxos jurídics eren un lloc on els homes i dones de la burgesia descarregaven la seva culpa i remordiments, buscant el consol d'un advocat pacient, comprensiu i just, que sabés superar les emocions i planificar calmadament una estratègia per moure's en els mons maquiavèlics del mercat i la família. La visió harmònica de la societat patriarcal –amb hereus protectors, mares amoroses, vídues venerades i fills obedients i emprenedors– ornamentava la literatura jurídica, però la dura realitat de l'exercici del dret era una altra cosa. Un només es pot preguntar –en una professió que donava molta importància a la transparència i la confidencialitat–: on buscaven consol els advocats per als seus propis problemes? Probablement en altres advocats. A les trobades informals es consolaven mútuament i compartien les pressions. Malgrat la competició pels clients, el dret era una professió col·legial. Les amistats que feien quan estudiaven o durant els primers anys de la professió es mantien quan eren grans. Aquesta cultura col·legial –en què els adversaris al jutjat compartien secrets i preocupacions– era, en definitiva, l'ànima de la solidaritat corporativa.

LA MASSIFICACIÓ I ELS INICIS DEL CATALANISME

Quan es descriuen les etapes d'una carrera exitosa podria semblar que en l'advocacia tot anava bé. Amb les memòries i biografies d'homes importants és fàcil exposar un camí arquetípic. Un estudiant destacava a la universitat, on cridava l'atenció d'un professor i trobava un despatx on fer de passant. Després de llicenciar-se, passava un període fent d'advocat d'ofici, participava en la vida associativa, s'esforçava els anys difícils, trobava una dona adequada per casar-se, muntava la seva oficina a la nova casa familiar i després treballava per poder centrar-se en el dret civil i mercantil. Quan tenia uns 30 o 40 anys, un cop s'havia guanyat una bona reputació després d'exercir una dècada o dues com a mínim, havia refinat el seu poder de persuasió oral i escrit i havia entès com funcionava el món comercial i polític de Barcelona des de dins, del qual tenia molta informació privilegiada. D'aquesta manera, podia aconseguir feina ben pagada. Si ho desitjava, podia provar sort a la política o els negocis, de vegades amb l'ajuda dels estalvis de la seva dona, una herència o els contactes familiars, encara que molts advocats s'acontentaven amb exercir el dret i enriquir-se, sense buscar l'atenció pública.

Certament, els despatxos cèntrics i els advocats atrafegats eren autèntics punts de referència, que, amb el Col·legi i l'Acadèmia, constituïen les veritables institucions de l'advocacia. Tanmateix, les històries reeixides, tot i que fàcilment accessibles als historiadors, poden donar una imatge distorsionada. Els que foren menys afortunats no van escriure memòries ni van ser objecte de biografies, de manera que els seus esforços tan sols es poden apreciar a través d'anònimes estadístiques.

Les darreres dècades del segle XIX no tot anava bé per a l'advocacia. Per sortir-se'n, els lletrats havien de tenir un exercici viable. Abans que un advocat pogués convertir un petit despatx en un exercici variat que recollia plets, administrava propietats i fideïcomisos, assessorava empreses i famílies, dirigia reunions d'accionistes i creditors, negociava tractes i fins i tot es diversificava cap a la política i els negocis, havia de fer-se una sòlida reputació professional. Com Amadeu Hurtado recordava, «el plet era la raó d'ésser de la nostra carrera. El conreu del plet era el que donava el veritable plec professional».⁵⁸² Un cop un advocat estava dins, podia fer activitats complementàries, però ser considerat un advocat competent i de confiança no era fàcil. Com hem vist, a cada pas del camí només sobrevivien els diligents, llestos i treballadors. En molts sentits, el desgast sempre havia estat una característica de la professió. Les darreres dècades del segle XIX, però, la competició es va fer més dura que mai.

En poques paraules, el problema era que no hi havia prou plets civils i mercantils per satisfer les necessitats del creixent nombre de llicenciats. A finals de segle el degà del Col·legi, Joaquim Almeda, va afirmar: «El plet és com un gran paraigua de família on es pot aixoplugar tota la cúria».⁵⁸³ Quan va pronunciar aquestes paraules era conscient que el paraigua ja no era prou gran. Amadeu Hurtado, que començà a exercir els anys noranta, afirmava que la seva generació va enfrontar-se a la «reculada del plet».⁵⁸⁴ En realitat, aquesta crisi s'estava produint des de feia temps. Va començar a mitjan anys vuitanta, durant un període d'expansió econòmica denominat a Barcelona «la Febre d'or». En aquest període és probable que moltes persones amb problemes per començar l'exercici privat busquessin oportunitats en els negocis. Tanmateix, a finals dels vuitanta i començament dels noranta es va produir la primera Gran Depressió mundial, que afectà Barcelona profundament.

582. Hurtado, *Quaranta anys d'advocat*, 1:13.

583. *Ibid.*, 16.

584. *Ibid.*, 16.

L'economia catalana va patir més que d'altres perquè, a més a més de la caiguda de la demanda del tèxtil, les vinyes van patir una devastadora epidèmia de fil·loxera que provocà una intensa reducció de la producció de vi i licor, les principals exportacions de la regió.

Una forma d'apreciar la gravetat de la massificació i saturació és analitzar la proporció entre els advocats en exercici i aquells que no exercien. El 1848, el Col·legi va dividir els seus membres entre aquestes dues categories per primer cop. De 346 advocats, 242 exercien activament, mentre que 104 no ho feien.⁵⁸⁵ Això significa que per cada advocat que no exercia, n'hi havia més de dos en actiu. Podia significar una situació de gairebé plena ocupació, perquè molts lletrats dins la categoria dels que no exercien possiblement tenien un treball jurídic com a jutges, fiscals, secretaris, administradors de la propietat, homes de negocis, polítics o estaven jubilats o malalts. Ara bé, el 1860 la situació va canviar de manera dramàtica. Per cada advocat que exercia, un altre no ho feia. L'augment de la criminalitat va alleujar una mica la situació, perquè el dret penal donava més feina per introduir-se a la professió, però les millores foren escasses. A finals de segle el Col·legi informava que tenia 861 advocats col·legiats, dels quals exercien 433 i no ho feien 378. En termes empírics, la proporció entre els advocats en exercici i els que no exercien s'havia reduït a la meitat en cinquanta anys.⁵⁸⁶ El creixement econòmic havia creat més llocs de treball fora de l'exercici privat, però en mals anys les oportunitats eren escasses. Com a la resta d'Europa, planava l'amenaça de «proletarització».⁵⁸⁷ Durant el segle xx la massificació va arribar a nivells epidèmics. Els anys vint Ángel Ossorio feia broma sobre homes que es qualificaven d'avocats i treballaven com a escriptors temporals en ajuntaments, mecanògrafs de bancs i conductors de tramvia. Remarcava sarcàsticament que els inventors d'explosius, avions i medicines contra la tos afirmaven ser llicenciats en dret.⁵⁸⁸

Els nivells de litigació permeten una altra perspectiva. La figura 1 (capítol 2), que feia servir l'Audiència de baròmetre, indica que els nivells de litigació civil van augmentar des de mitjan segle XVIII als anys seixan-

585. *LACB* (1848).

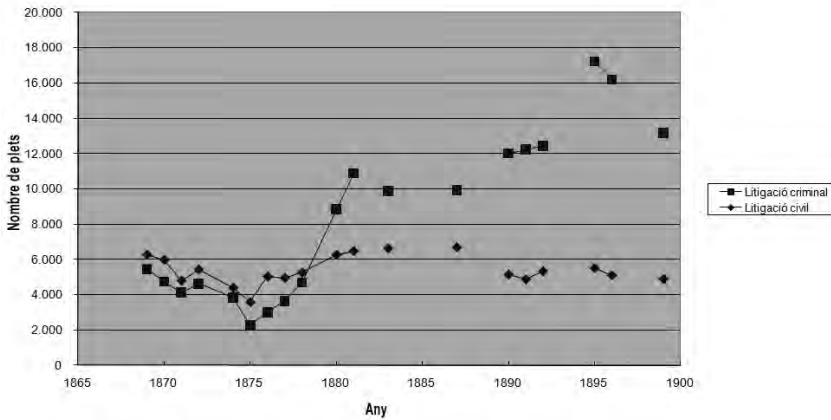
586. A mitjan segle XIX, per cada advocat que no exercia n'hi havia 2,3 que sí que ho feien. A finals de segle, per cada advocat que no exercia només n'hi havia 1,15 en actiu. *LACB* (1848, 1900).

587. Quant a la massificació i l'amenaça de proletarització a Alemanya, vegeu Siegrist, «Public Office or Free Profession?».

588. Ossorio, *El alma de la toga*, 13-14.

ta del segle XIX. La figura 2, que descriu la litigació a tots els nivells de la justícia professional –tant als jutjats de partit com a l'Audiència– mostra que el nombre de plets civils i mercantils es va estabilitzar. Com que el nombre d'advocats va incrementar-se, hi havia menys plets per cap. Per tant, hi havia una crisi de litigació.

Figura 2. Litigació a l'Audiència de Barcelona i els jutjats de partit catalans

Font: MGJSAT (1869-81, 1883, 1887, 1890-92, 1895-96, 1899).

El fet que la litigació civil i mercantil es mantingués estable en un període d'enorme creixement demogràfic i econòmic possiblement tenia el seu origen en el fet que la gent tenia menys motius per presentar demandes. Les cases comercials de vegades recorrien a l'arbitratge, en comptes dels jutjats. Els advocats també dedicaven més temps a mesures preventives: cada cop se'ls demanava més dissenyar les successions, acords i transaccions per protegir-les de plets. Això constituïa un canvi respecte a pràctiques anteriors, quan els clients anaven al notari per les necessitats habituals, mentre que l'advocat només feia acte de presència quan l'olor d'un plet contaminava (o endolcia) l'aire.⁵⁸⁹ Tanmateix, la raó més plausible per aquest estancament era que els jutjats

589. Aquests eren els motius que donava Hurtado, *Quaranta anys d'advocat*, 1:16-17.

de partit estaven totalment bloquejats i no podien jutjar més casos civils. Els legisladors no van veure la necessitat de crear més jutjats perquè els advocats els omplissin de plets. De fet, com era ben conegut, les prioritats estaven en una altra banda. Davant l'augment de la criminalitat tant a Espanya com a Europa en general, es van crear més jutjats penals i es construïren més presons.⁵⁹⁰ L'establiment del judici criminal oral i públic el 1882, encara que va donar més drets als acusats, va permetre a les autoritats empresonar-los de forma més ràpida i va racionalitzar els procediments. A Barcelona la sala criminal de l'Audiència es va convertir en una audiència criminal, que en comptes de veure apel·lacions de totes les províncies catalanes celebrava judicis criminals per delictes comesos dins la província de Barcelona. En general, l'augment del crim donava més feina als que iniciaven la carrera, però no era suficient per resoldre la saturació. Si va tenir algun efecte, va ser bifurcar la professió entre l'elit d'experts civils-mercantils que tenien uns ingressos enviables i aquells que dedicaven gran part del seu exercici a les mal pagades defenses criminals.

És probable que la massificació de l'advocacia –i de les professions en general– ajudés a fer el catalanisme polític més atractiu. Els advocats buscaven sortides alternatives, davant les dificultats per muntar un despatx privat. Les empreses van subministrar un creixent nombre de llocs de treball, però el sector privat no podia absorbir tothom, especialment en èpoques d'estancament econòmic o crisi. En conseqüència, els advocats es miraven el sector públic. El 1920 Ángel Ossorio afirmava que a Madrid «*el noventa por ciento de los pasantes [...] sale del despacho para nutrir las filas de la burocracia o casarse con muchachas ricas*».⁵⁹¹ Aquest frívol comentari, encara que sens dubte una exageració, no era una novetat. Mig segle abans Benito Pérez Galdós havia fet una afirmació similar a la seva novel·la *Doña Perfecta* (1871). Fent-se ressò del malestar popular, defensava que els advocats fomentaven la *empleomanía*,⁵⁹² una expressió típica de l'època que significava «la voluntat de crear i aconseguir llocs de treball públics». Judicis de valor a banda, els advocats joves de Barcelona volien les mateixes oportunitats que els seus homòlegs de

590. Al final, el 1882 el govern va crear un gran nombre d'audiències criminals perquè n'hi hagués a cadascuna de les 49 províncies del país. Això va resultar massa costós i el 1892 la llei va ser esmenada perquè cada província només tingués un tribunal d'aquest tipus. Quant a les reformes judicials dels anys vuitanta, Agúndez, *Historia del poder judicial*, 130.

591. Ossorio, *El alma de la toga*, 199.

592. Pérez Galdós, *Doña Perfecta*, 56.

Madrid. També volien fer oposicions per a càrrecs públics a Barcelona. Si es descentralitzava l'autoritat política i es transferia l'administració hi hauria més llocs de treball a la ciutat comtal.

Un dels principals punts de la plataforma reivindicativa del Centre Català era crear una burocràcia regional amb centre a Barcelona. Fundat el 1881, el Centre reclamava un parlament amb capacitat d'autogovern i la creació d'una administració pública i judicial, incloent-hi un Tribunal Suprem.⁵⁹³ Des de la perspectiva dels advocats amb dificultats, això prometia un augment de l'oferta d'ocupació en el sector públic. L'autogovern també ofería als advocats de renom ascendir a alts càrrecs polítics i de l'administració judicial.⁵⁹⁴ Com va afirmar el 1890 el president del Centre Escolar Catalanista, Enric Prat de la Riba:

L'últim dels drets polítics establerts per la Constitució vigent és lo d'opció a càrrecs públics. Tampoc aquest se realitza per a nosaltres [...] Veieu los noms dels subsecretaris dels ministeris, dels capitans generals i dels altres càrrecs superiors de l'exèrcit i de l'armada; mireu los governs civils, les direccions generals, lo Consell d'estat, la magistratura, les acadèmies, l'alta ensenyança... que pocs noms catalans hi trobareu.⁵⁹⁵

El tractament discriminatori en l'adjudicació de càrrecs prestigiosos era una prova visible d'un fenomen més ampli. Es pensava que els catalans també estaven infrarepresentats en els nivells baix i mitjà de l'Administració i la judicatura.

Pel que fa als advocats, tenien els seus propis motius de queixa. Un era la Llei d'incompatibilitats, dins la Llei orgànica del Poder Judicial de 1870. Aquesta regulació prohibia que algú que hagués nascut, viscut per un llarg període, exercit o que tingués propietats en un determinat municipi pogués arribar a ser jutge d'un tribunal de partit o alt tribunal o fiscal en la mateixa localitat.⁵⁹⁶ Si s'aplicaven a Barcelona, aquestes regles

593. Pich i Mitjana, *El Centre Català*, 42-44.

594. Durant el segle XIX tan sols quatre catalans van ser ministres de Justícia: Ramon Salvató (1837), Jacint Fèlix Domènech (ministre interí, 1854), Laureà Figuerola (1870) i Manuel Duran i Bas (1899). Tots quatre van exercir el càrrec menys d'un any. Lasso Gaite, *El Ministerio de Justicia*, 20-24, 72-73. No he trobat catalans que arribessin a ser magistrats del Tribunal Suprem el XIX, i tan sols uns pocs advocats de Barcelona van arribar a ser ministres d'altres àmbits.

595. Prat de la Riba, «Discurs del President del Centre Escolar Catalanista de Barcelona», a *Obra completa*, 1:131-40 [132-33].

596. *Ley orgànica del Poder judicial*, art. 17 (regles d'incompatibilitat per a jutges i magistrats), art. 772 (regles d'incompatibilitat per a fiscals).

impedien que els advocats ascendissin a la judicatura de la ciutat. Les lleis d'incompatibilitats no eren noves, però tot i que aquesta Llei orgànica era més restrictiva que les anteriors, no fou polèmica en el seu moment. Tanmateix, quan el Col·legi va anar massificant-se i les disputes sobre la codificació van mostrar altres problemes, va sorgir un conflicte similar al produït al segle XVIII, quan els monarques absolutistes també van designar persones de fora de la regió per als alts càrrecs, presumiblement per evitar la corrupció. En aquells moments els advocats no eren conscients que més d'un segle abans s'havia produït un debat similar, i si ho haguessin sabut això hauria exacerbat el seu descontentament.

Per acabar-ho d'adobar, les lleis d'incompatibilitats no s'aplicaven a Madrid. Això intensificava un greuge de llarga durada, ja que els advocats de Barcelona es van queixar periòdicament que els seus col·legues de Madrid eren els afortunats i immerescuts beneficiaris de la centralització política. No només podien ascendir més fàcilment a càrrecs polítics i judicials, sinó que el govern considerava el seu Col·legi d'Advocats un organisme privilegiat, més que no pas una associació entre moltes. El Col·legi de Barcelona va donar curs a la seva frustració durant el conflicte legislatiu de principis dels seixanta: «*Dígase lo que quiera por el Gobierno de S. M.; nosotros batimos palmas al Iltre. Colegio de Madrid; nosotros tejemos una corona á su dignísimo Decano; nosotros no tenemos apreciación bastante acreditada para recomendar la bondad del informe que transcribimos; porque poco valemos*». ⁵⁹⁷ Respecte a la Llei d'incompatibilitats, el 1899 un destacat mercantilista es va queixar que, «*no es posible de buenos principios de organismo social, sujetar a un solo molde, a una misma regla, el régimen y gobierno de todos los Colegios de Abogados de la Península.... con una sola excepción a favor de Madrid*». ⁵⁹⁸

En el curs dels debats parlamentaris sobre el dret civil els advocats van criticar durament les lleis d'incompatibilitats i altres desigualtats de l'administració de justícia. En un discurs al Senat del 1885, Josep Maluquer que exposar una sèrie de demandes: calia canviar les normes de designació perquè només els jutges que poguessin parlar i llegir català i coneguessin el dret català poguessin ser designats per la judicatura. A més, va recomanar que els testimonis i acusats es poguessin adreçar al tribunal en la llengua que els resultés més còmoda i que les lleis es

597. *La Gaceta Jurídica*, 22 de juliol de 1860, p. 261.

598. CABAJD, 16 de juny de 1899.

traduïssin al català. En el camp de l'educació, va fer una crida per crear una Càtedra de Dret Català a la Universitat de Barcelona i també va insinuar que els professors universitaris havien de poder impartir classes en la seva llengua materna. Per Maluquer, calia reformar el sistema educatiu i la justícia perquè es corresponguessin amb la realitat: no tenia sentit que el dret català s'apliqués al jutjat freqüentment però que gairebé no estigués present al pla d'estudis; era injust que els litigants, testimonis i acusats d'orígens populars, que tenien greus problemes per expressar-se en castellà, fossin espantats i atordits pel procés jurídic en ser portats davant jutges i fiscals que havien d'esforçar-se per entendre'ls.⁵⁹⁹ Aquests raonaments tenien sentit i no eren poc sincers, però no es pot ignorar que les reformes proposades prometien als catalans més llocs de treball en la judicatura i la Universitat.

Accedir a càrrecs judicials només era la punta de l'iceberg. Així com els emprenedors s'havien fixat en les màquines de vapor angleses i n'havien portat a Barcelona per muntar fàbriques, els advocats i altres professionals observaven les sofisticades burocràcies civils de França i Alemanya i veien el camí que Espanya havia de seguir. Els lletrats joves, conscients dels perills de l'exercici privat, aspiraven no tan sols a arribar a jutges i fiscals, sinó que també volien formar part del funcionariat a Barcelona. No és una casualitat que molts joves advocats reclamessin la descentralització de l'Estat justament quan estava a punt d'expandir-se significativament. L'autogovern prometia millorar les perspectives professionals d'homes cultes que ja no podien protegir-se sota el «paraigua» dels plets. Amadeu Hurtado, responent al degà Almeida, creia que durant el segle XX la cúria havia substituït el «paraigua» per «aixoplucs».⁶⁰⁰ Així com el mercat havia absorbit l'excés d'advocats, l'Estat havia de fer la seva funció. Se n'adonés o no Hurtado, l'Estat era el nou aixopluc. A finals de segle els advocats d'arreu d'Europa van volen ampliar la seva influència fora del jutjat, la sala de juntes i el parlament per arribar als passadissos de l'administració de l'Estat. Si l'Estat havia d'estar centralitzat a Madrid o com s'havia de descentralitzar fou un debat històric que dominà gran part de la vida política catalana de les següents dècades.

Per evitar malentesos, cal remarcar que la voluntat de crear una burocràcia catalana no tenia el seu únic origen en motivacions corpora-

599. DSCS, 20 de febrer de 1885, p. 1264-68; 23 de febrer de 1885, p. 1321.

600. Hurtado, *Quaranta anys d'advocat*, 1:20.

tivistes. Els catalanistes polítics no afirmaven que els catalans tinguessin un dret heretat als càrrecs locals. Més aviat argumentaven que els naturals i les persones que havien residit a Catalunya molt de temps podien manegar els afers locals millor que no pas els legisladors centrals i els buròcrates, perquè aquests individus estaven més familiaritzats amb la llengua, el dret, els costums locals i les necessitats d'una societat industrial. Com era d'esperar, els raonaments lògics estaven entrelaçats amb estereotips. Com va afirmar el 1885 el fundador del Centre Català, Valentí Almirall, «en una nació gran, per exemple, hi ha comarcas industrials y agrícoles, comercials y mineras, etc.; n'hi de més y de menys avançades en cultura é ilustració... La lley sòls pot ser just y útil al meteix temps, quan se dicta pera una agrupació quals membres senten necessitats semblants y gosan de semblant estat de cultura».⁶⁰¹ Dues dècades després, l'advocat Duran i Ventosa va reiterar aquest argument: «Els pobles d'energies privades de gran desenrotllament industrial no poden pas ésser dirigits per homes influïts per un medi ambient comunitari, i de vida agrícola i endarrerida. Equivaldria a portar-los a la ruïna».⁶⁰² Les darreres dècades de segle l'Estat oligàrquic no semblava poder satisfer les múltiples necessitats legislatives de les regions industrials. Ni tan sols els més escèptics podien refutar fàcilment que un govern autònom, amb la seva pròpia burocràcia reclutada entre naturals, pogués servir millor Catalunya.

També cal subratllar que el catalanisme no tan sols atreia els lletrats per la perspectiva de l'autonomia. La descentralització administrativa no era l'únic punt de la plataforma reivindicativa. Un altre era la defensa de la tradició jurídica. Al costat de l'experiència comuna de l'educació, la formació, l'exercici i la cultura de camaraderia i col·legialitat, el mateix dret català era una pega que unia l'advocacia. L'intent del govern de promulgar un Codi Civil espanyol durant els anys vuitanta es va convertir en un cavall de batalla per a la cúria barcelonina i va obrir els ulls a molts respecte als avantatges de l'autogovern. L'atracció per a una burocràcia i una judicatura autònomes constitueix una motivació *material* subjacent per la creixent popularitat del catalanisme, però la conversió *ideològica* es va produir com a resultat del conflicte per la codificació del dret civil.

601. Almirall, *Lo catalanisme*, 144-45.

602. Duran i Ventosa, *Regionalisme i federalisme*, 290.

LA PROFESIÓN NACIONALISTA. DRET I CATALANISME

Toda vez que se pone mano en ella, es necesario que desaparezcan esas patrias chicas, esas pequeñas nacionalidades que se sostienen á expensas de los intereses de la madre Patria, á fin de que de una vez para siempre se verifique en el órden jurídico la unidad tan deseada por todos los buenos españoles.

Benito de Ulloa y Rey, magistrat del Tribunal Suprem,
al Senat (1885)

Quan això sigui, que no tardarà donat el filantròpic interès dels castellans d'eivar-nos a nosaltres els catalans a la seva altíssima categoria, serem pobres com ells, ganduls com ells, fanfarrons com ells.

Narcís Verdaguer i Callís, *La Veu de Montserrat*
(20 d'abril de 1889)

Dice que se conciben mal dentro de una nación diferentes regímenes de derecho civil, y tiene razón sobrada. Por ésta y por otras... nos hemos convencido nosotros de que España no es una nación sino un Estado en que viven o mejor dicho mueren, agonizan, varias nacionalidades.

Enric Prat de la Riba, «Miscelánea jurídica»,
Revista Jurídica de Cataluña (1896)

Durant les dues darreres dècades del segle XIX el catalanisme es va fer popular entre molts advocats. La cúria es va mantenir diversa, liderada per destacats advocats civilistes i mercantilistes estretament relacionats amb les elits urbanes i agràries i els partits dinàstics. Tanmateix, molts membres no estaven satisfets amb l'estat general de les coses, car les perspectives individuals no havien crescut en harmonia amb el poder corporatiu. Alguns advocats eren rics, però d'altres tenien dificultats per integrar-se en l'exercici privat. Com que l'advocacia

havia crescut en membres i recursos, els estudiants i professionals van pressionar els líders perquè recolzessin projectes que els permetessin ampliar el camp de la seva competència. En alguns països els representants associatius van prioritzar les preocupacions corporatives i es van distanciar de la política. Així, van canviar el seu santificat rol de garants de la llibertat –que se’ls havia assignat des de Tocqueville– per fer de representants dels interessos d’una professió massificada i sota pressió.⁶⁰³ A Catalunya les coses no van anar d’aquesta manera. Els advocats no van girar l’esquena a la política, sinó que van ser atrets pel catalanisme.

El creixement del catalanisme es feia des de baix i amb lentitud. Si ens centréssim únicament en els dirigents, seria impossible adonar-se que hi havia alguna cosa en marxa abans de finals de segle. Els anys setanta els advocats afiliats als partits dinàstics estaven en el punt culminant de la seva influència. Aquests líders conservadors estaven entre els homes més poderosos d’Espanya. No tan sols havien mantingut el control del Col·legi d’Advocats durant els anys tumultuosos del Sexenni Democràtic (1868-74), sinó que havien estat clau per acabar amb el règim democràtic. El degà del Col·legi, Melcior Ferrer, i el president de l’Acadèmia, Manuel Duran i Bas, van liderar la Liga de Orden Social, una agrupació de notables de Barcelona que, en estreta cooperació amb grups similars de Madrid, havien orquestrat el retorn dels Borbons al tron el 1875.⁶⁰⁴ Un altre membre de la Liga, el mercantilista i futur degà del Col·legi Josep Vilaseca, va encapçalar les negociacions amb els rebels carlistes, que s’havien aixecat en armes contra el règim democràtic el 1872. A petició del govern, va viatjar a Perpinyà i Suïssa el 1875 i, en un acord secret, els van lliurar 25.000 francs francesos a canvi de la renúncia a tornar al camp de batalla i d’acceptar participar en les eleccions.⁶⁰⁵ El final de la Tercera Guerra Carlina (1872-75) va establir una pau duradora que va ajudar a consolidar la Restauració (1875-1923), el règim constitucional més llarg de la història d’Espanya. Durant el darrer quart de segle el Col·legi va estar liderat tant per militants del Partit Conservador, en gran part reclutats a la Lliga d’Ordre Social, com per

603. Aquest plantejament s’ha fet per Alemanya: Ledford, *From General Estate to Special Interest*, 291-99.

604. Pel sorgiment d’aquest grup, vegeu Riquer i Permanyer, «La Diputació conservadora: 1875-1880».

605. Aquesta interessant història es va revelar a «Una revelación histórica. El precio de la paz carlista», *La Vanguardia*, 2 d’abril de 2006.

advocats que es mantenien allunyats de la política però que se sentien còmodes amb l'estatu quo.⁶⁰⁶ Com a norma general, els degans van mantenir les distàncies amb el creixent nombre d'advocats catalanistes.

Amb el temps, el control d'aquests dirigents sobre les associacions jurídiques es va fer més lax. Durant la Restauració els antics Partit Moderat i Partit Progressista van canviar el seu nom per Partit Conservador i Partit Liberal, en una explícita imitació de la Gran Bretanya. El Partit Liberal va trigar més a formar-se i guanyar-se la legitimitat. Molts advocats d'esquerres estaven molestos per l'actiu paper dels dirigents en la Restauració dels Borbons en el tron. Havien aspirat que Espanya es convertís en una monarquia democràtica o fins i tot una república, com havia passat a França, i estaven enfurismats pel retorn d'un sistema parlamentari amb sufragi restringit dissenyat a imatge de la Gran Bretanya. En la junta general de 1875, el republicà Gonçal Serraclara va criticar el degà Melcior Ferrer per haver enviat una delegació oficial per trobar-se amb Alfons XII, el nou rei d'Espanya, que havia desembarcat a Barcelona abans de dirigir-se a Madrid per ocupar el tron. Serraclara defensava que la rebuda estava en contra dels estatuts perquè el Col·legi era «*una corporación esencialmente separada de las luchas y sucesos políticos*».⁶⁰⁷ El 1877 el sector democràtic va organitzar un cop electoral assistint massivament a la junta general, a la qual normalment hi anaven unes dotzenes d'advocats de renom investits tradicionalment amb l'autoritat d'escollir el degà i la junta. Amb el suport dels joves, els dissidents van fer fora Ferrer, que també era president de la Diputació i consegüentment un dels representants més visibles de la Restauració. La victòria fou efímera. Un any després els conservadors van recuperar el control i Ferrer va tornar a guanyar les eleccions. No obstant això, el missatge quedà clar. A partir de llavors les elits van formar juntes directives que reflectien la diversitat dels advocats de base.⁶⁰⁸

Les divisions ideològiques no eren noves, ja que les juntes del Col·legi d'Advocats sovint havien reflectit una composició plural, però

606. Des dels inicis de la Restauració fins a finals de segle els degans del Col·legi van ser Melcior Ferrer (1873-77; 1878-80), Ildefons Par (1877-78), Francesc Barret (1879-91), Josep Borrell (1881-85), Manuel Duran i Bas (1886-91), Maurici Serrahima (1891-95) i Josep Vilaseca (1896-1899). Ferrer, Barret, Duran i Vilaseca eren membres de la Liga de Orden Social i del Partit Conservador. Borrell i Serrahima es van mantenir al marge de la política, però eren homes d'ordre.

607. CABAJD, 5 de gener de 1875.

608. Quant a les divisions en el Col·legi a començaments de la Restauració, vegeu Maluquer i Viladot, *Les meves noces*, 21-23.

van haver altres factors que afectaren l'hegemonia dels dirigents. La vida universitària es va fer més diversa. L'hegemonia dels professors moderats, els mandarins de la cúria de mitjan segle XIX, van decaure lentament. Un motiu era la creació d'una llicenciatura alternativa en dret administratiu. Iniciada el 1857, no va tenir èxit i el 1883 els legisladors van tancar-la i introduïren cursos de dret administratiu en la carrera de dret. Espanya mai no va crear un cos de funcionaris modern que fes necessaris aquests estudis, de manera que pocs estudiants van cursar aquesta llicenciatura exclusivament. Dret administratiu es va convertir en una qualificació addicional per als estudiants que volien dedicar un any o dos a una formació especialitzada.⁶⁰⁹ Malgrat tot, les reformes van ampliar el pla d'estudis i van introduir sang nova a la universitat, perquè els professors de dret administratiu tendien a ser més progressistes que els seus col·legues de dret civil, mercantil i canònic. A més, com que els partits dinàstics s'alternaven en poder, les designacions ja no eren ideològicament monolítiques. No tan sols el professorat es va fer més divers, sinó que les relacions es van fer menys jeràrquiques. Els obedients estudiants de mitjan de segle van cedir el pas a joves menys deferents. Durant la Tercera Guerra Carlina (1872-75) els estudiants van assetjar un professor que se suposava que era carlista, mentre uns pocs deixaven els estudis per lluitar amb els carlistes.⁶¹⁰ A l'alçada dels vuitanta els aires del catalanisme van entrar als claustres, donant una causa comuna a estudiants i professors. El 1886 els estudiants de dret foren els promotors del Centre Escolar Catalanista, una organització que treballava en estreta col·laboració amb la Lliga de Catalunya, on destacava el catedràtic de Dret Civil Joan Josep Permanyer. Els professors incitaven els alumnes a unir-se a les seves causes i viceversa, probablement reduint la formalitat dins l'aula.

Dues noves acadèmies van desafiar l'hegemonia de l'Acadèmia de Jurisprudència. El 1876 dos professors de dret administratiu van fundar l'Acadèmia de Dret Administratiu, sucursal barcelonina d'una organització amb seu a Madrid i encapçalada pel progressista Laureà Figuerola. Aquesta Acadèmia mai no va funcionar bé i no es mantingué activa per molt de temps.⁶¹¹ Per contra, l'Acadèmia de Dret va tenir més èxit.

609. Per als problemes amb la llicenciatura, vegeu Salvador Badius Bonaplanta, «Administración», *El Foro*, 13 d'abril de 1863, p. 121-22.

610. Rincón Igea, «La educación en Barcelona», 366-67.

611. La primera publicació de l'Acadèmia de Dret Administratiu va ser el seu reglament, *Academia de Derecho Administrativo de Barcelona. Estatutos y reglamento*. L'única

Fundada el 1871, fou popular entre els joves advocats i estudiants i va plantejar una veritable amenaça als juristes més grans de l'Acadèmia de Jurisprudència.⁶¹² La junta del Col·legi d'Advocats no li va donar suport i el 1879 la va fer fora de la seva seu, al·legant que atreïa persones sense títols de dret i que els seus intensos debats feien molt de soroll.⁶¹³ Després d'això, va reunir-se a Foment del Treball Nacional, el grup de pressió proteccionista de la indústria catalana. L'Acadèmia de Dret no va sobreviure al segle XIX, però es va reunir regularment durant els anys vuitanta i noranta.⁶¹⁴ El 1885 va signar el Memorial de Greuges, un manifest protonacionalista. En fer-ho, adoptava una postura més agressiva que la prudent Acadèmia de Jurisprudència, la junta directiva de la qual no s'hi va sumar malgrat que molts dels seus membres més influents ho havien fet. L'Acadèmia de Jurisprudència finalment va recolzar el catalanisme, però primer va haver de ser pressionada pels seus membres catalanistes, les generacions més joves i l'acadèmia rival.

L'erosió gradual de la majestat simbòlica de la cúria també va debilitar el carisma de la vella guàrdia. Els dirigents de les associacions van promoure –o inventar– la imatge clàssica de l'advocacia com a pilar de la justícia, font de moderació i d'erudició, amb arrels a l'edat mitjana i Roma. Encara que la professió va créixer molt en nombre, la implicació en les associacions es va fer més difusa, les tradicions menys formals i la mística més difícil de mantenir. La deterioració dels jutjats de partit va afegir-se a aquest ambient d'informalitat. Durant el Sexenni Democràtic el govern va traslladar els jutjats de partit del Palau de l'Audiència i els va emplaçar, juntament amb els recentment creats jutjats municipals, al Palau Reial a Pla de Palau. En teoria això havia d'ubicar-los en un espai més ampli i propici per una administració de la justícia fluïda, però el dia de Nadal de 1875 el Palau Reial va cremar-se totalment, en circumstàncies molt sospitoses.⁶¹⁵ Els jutges van treballar un temps des de casa, fins que les autoritats van organitzar una seu provisional, en unes condicions descrites com a «infectes» pels advocats que

publicació posterior que he trobat és Somoza-Llanos, *Discurso leído en la Academia de Derecho Administrativo de Barcelona* (1880). Després d'aquesta data la seva junta directiva no va canviar, cosa que suggereix inactivitat.

612. *Academia de Derecho. Estatutos y reglamento.*

613. CABAJD: 22 de març de 1879; 3 de maig de 1879.

614. La darrera publicació que he trobat de l'Acadèmia de Dret és *Academia de Derecho. Exposición a S. M. La Reina Regente en suplica* (1898).

615. Per a una detallada explicació de les motivacions rere el suposat incendi intencionat, vegeu Roure, *Recuerdos de mi larga vida: La restauració dels Borbons*, 51-54.

van passejar pels seus vestíbuls els següents 35 anys.⁶¹⁶ Se suposava que la ubicació havia de ser temporal, de manera que es van dedicar pocs recursos al seu manteniment. Tots els jutjats, incloent-hi l'Audiència, havien d'instal·lar-se al Palau de Justícia situat al passeig Sant Joan. La primera pedra d'aquest «*suntuoso edificio*» es va posar el 1887, pocs mesos abans de la inauguració de l'Exposició, i el 1895 una guia informava que la seva «*construcción está muy adelantada*».⁶¹⁷ No obstant això, aquesta monstrositat no va obrir les seves portes fins a 1911.⁶¹⁸

L'estat de les instal·lacions de l'Audiència era molt millor. Les sales civil i criminal, la cambra del regent, la sala i la capella de Sant Jordi estaven decorades exquisidament. Durant una visita a mitjan anys vuitanta l'escriptor rus Isaac Palvlovki va impressionar-se en creuar el Pati dels Tarongers en el seu trajecte cap a les sales, on regnava un «silenci sepulcral».⁶¹⁹ A més, les pressions logístiques i els canvis de procediment també van contribuir a la reducció de la solemnitat i la formalitat. A finals de segle les grans demostracions retòriques s'havien passat de moda, substituïdes per un estil que prioritzava la concisió i la claredat. Els dies en què els advocats tenien un gran marge per exhibir la seva erudició havien acabat. Els magistrats, en enfrontar-se a endarreriments inacabables, ja no donaven peixet a advocats cofois perquè fessin servir una oratòria florida que acabava amb la paciència de qualsevol. Aquest canvi va ser ben rebut per molts, però també va donar a l'Audiència un caràcter més burocràtic. El 1882 la implantació del judici criminal oral i públic va generar una gran commoció a la cambra penal, que ja no seria un lloc per a l'oratòria de les apel·lacions, sinó per a emotives declaracions d'innocència o venjatives acusacions de culpabilitat. L'arribada del judici amb jurat el 1888 va donar respectabilitat a l'oratòria populista. La vestimenta es va fer menys formal. Al jutjat, els advocats evitaven la seva roba de gala, que consistia en una levita i vestit negre, botins acurats del mateix color i un lluent barret de copa i optaven per jaquetes llargues i fosques més còmodes i boines. Fora els jutjats, els advocats van deixar de portar barret de copa, símptoma del descens del seu estatus. Tot això va erosionar el carisma dels vells dirigents i en certa mesura va democratitzar la professió. El jurista eminent amb una

616. Hurtado, *Quaranta anys d'advocat*, 1:13.

617. Roca y Roca, *Barcelona en la mano*, 70, 79.

618. Per a alguns comentaris reveladors sobre l'arquitectura i la simbologia de la iconografia d'aquest edifici, vegeu Umbach, «A Tale of Second Cities».

619. Citat a Permanyer, *Cites i testimonis sobre Barcelona*, 109.

oratória sonora, que guiava el seu pacient públic amb pauses i crescendos, va esvair-se en el passat. L'advocat madur que es mostrava en societat amb un barret de copa es va convertir en una relíquia distingida, que mereixia respecte però que no s'havia d'imitar.⁶²⁰

La massificació, la saturació, les divisions ideològiques, el pluralisme associatiu i la decadència de la solemnitat en els jutjats i aules van contribuir a debilitar l'hegemonia dels líders tradicionals. Tanmateix, els desafiaments electorals al Col·legi i l'Acadèmia no venien dels membres d'acadèmies rivals ni de l'oposició demòcrata a la Restauració. En comptes d'això, els advocats vinculats al catalanisme polític van unificar una advocacia diversa oferint un programa corporatiu que atreia persones de conviccions ideològiques i de competència jurídica diverses. El canvi de lideratge no va representar la ruptura ideològica que hauria agradat als advocats demòcrates. El catalanisme era més plural que el conservadorisme, però a l'alçada de 1890 els seus referents també eren catòlics i homes d'ordre. Tot i així, es van produir importants canvis. Els dirigents ja no van estar estretament vinculats a poderoses clienteles industrials, financeres i agràries, sinó que van prioritzar els interessos corporatius de l'advocacia. Els catalanistes proposaven que els naturals i les persones que havien residit a Catalunya durant molt de temps fossin els que formessin la burocràcia i la judicatura i també van insistir que el dret civil català s'havia de mantenir íntegrament. El primer objectiu havia de servir per evitar la saturació, mentre que el segon assegurava que els juristes i professors catalans continuarien sent els custodis de la tradició jurídica.

El 1896 l'Acadèmia de Jurisprudència va elegir com a president Joan Josep Permanyer i Ayats, un catedràtic de Dret Civil. Permanyer era dirigent de la Unió Catalanista i havia estat el principal autor de les Bases de Manresa (1892), un projecte de constitució del govern català. Entre les seves disposicions, el document plantejava la creació d'un Tribunal Suprem per Catalunya i afirmava que «Sols els catalans, ja ho sían de naixensa, ja per virtut de naturalisació, podran desempenyar á Catalunya càrrechs públics».⁶²¹ En el seu discurs inaugural va proposar una visió radicalment diferent de la dels seus predecessors, que havien estat fidels a l'organització de l'Estat. Insistia que l'única manera d'assegurar que els jutges estaven versats en el dret i que podien entendre els testimonis i

620. Quant als canvis en la vestimenta, l'oratória i la ubicació dels jutjats vegeu Maluquer i Viladot, *Les meves noces*, 49 i Hurtado, *Quaranta anys d'advocat*, 1:13-16.

621. *Unió Catalanista. Bases per la Constitució Regional*, 8.

acusats era que els naturals ocupessin una judicatura autònoma. Desempallegar-se dels jutges forans era el primer pas per netejar Catalunya de «*los vicios de la organización política de España*». Va animar els seus col·legues dient-los «*levantad sin temor vuestra frente, serena, enérgica y honrada y con la persistencia propia de nuestra raza, sin abdicar de vuestros ideales... sostened enhiesta la bandera que yo levanto*». ⁶²² El catedràtic regionalista Joan Trias va fer una sèrie de conferències sobre dret català el 1897, on reiterava la persistent reivindicació de reformar el pla d'estudis perquè reflectís que «*es una realidad histórica y viviente que nuestro país vive bajo el imperio de un derecho propio*». ⁶²³ El 1903 Permanyer i Ayats va convertir-se en degà del Col·legi d'Advocats i va mantenir-se en el càrrec vuit anys.

L'ascens de Joan Josep Permanyer, un dels líders més destacats del moviment per l'autogovern, mostra la conquesta definitiva de la cúria per part dels catalanistes. En ser fill de Francesc Permanyer, que hi havia estat ministre d'Ultramar durant el període de la Unió Liberal, també exemplifica un canvi generacional. Els vells advocats vinculats als partits dinàstics conservadors i els grans interessos financers, agraris i industrials van cedir el pas a catalanistes més joves, que equilibraven les preocupacions dels agents econòmics amb les dels advocats corrents, frustrats per les deficiències d'un Estat excessivament centralitzat. L'èxit del catalanisme en l'advocacia no era fruit d'un cop sobtat. Més aviat va anar agafant força des dels anys vuitanta, quan un renovat conflicte sobre l'elaboració del nou Codi Civil (1889) va ajudar els activistes a popularitzar el seu programa. La resta del capítol analitza la defensa del dret català durant els vuitanta, que va tenir conseqüències perdurables no tan sols per als advocats, sinó que també per al conjunt de la regió.

LA DEFENSA DEL DRET CIVIL CATALÀ

Amb la perspectiva actual, pot semblar evident que les llavors de l'hostilitat dels conflictes pel dret civil dels vuitanta s'havien plantat dècades abans. Com hem vist, el projecte de codi de 1851 havia enfu-

622. Juan José Permanyer, «Necesidad de que la vida jurídica de Cataluña sea catalana en todas sus esferas y manifestaciones (Discurso leído en la sesión pública inaugural de la Academia de Jurisprudencia, en día 6 de Marzo de 1896)», *Revista Jurídica de Cataluña*, 2 (1896): 161-189 [163, 189].

623. Trias, *Conferencias*, 6.

rismat els advocats de Barcelona, desconcertats per la proposta del govern de fonamentar el Codi Civil en el dret privat de Castella. Per ells, la tradició jurídica de Catalunya, la regió més rica del país, havia de servir com a base per a les normes generals del codi. En els debats acadèmics sobre les virtuts i els vicis del dret foral i el comú es van infiltrar imatges estereotipades i pejoratives. Els juristes de les regions de dret comú afirmaren que la família catalana es caracteritzava per l'avarícia i el «despotisme patern», perquè el seu règim d'herència dotava el pare d'un poder gairebé il·limitat per distribuir les seves propietats com considerés oportú i per fer servir la seva autoritat en benefici d'un sol fill i perjudici dels altres membres de la família. Els juristes catalans, per contra, descrivien la família castellana com a mandrosa i rebel, perquè els fills i filles menors tenien pocs incentius per treballar durament o per obeir els seus pares, perquè una gran part de la seva herència estava garantida. Des d'una perspectiva econòmica, els catalans insistien que les seves lleis creaven prosperitat perquè admetien la primogenitura electiva, que permetia que les propietats agrícoles productives es mantinguessin íntegres, en comptes de dividir-les en petites parcel·les improductives. Els juristes de cadascuna de les tradicions bramaven la superioritat del seu propi sistema. Els catalans argumentaven que el seu dret era liberal i promovia el creixement econòmic, mentre que els juristes del dret comú afirmaven que el seu era més equitatiu i fomentava estrets vincles familiars.

En aquell moment ningú podia preveure que aquests estereotips –dissolts en un mar d'arguments jurídics– van servir posteriorment com a llenya d'un conflicte polític sobre el Codi Civil espanyol que va arribar a les primeres pàgines dels diaris, mobilitzà amplis sectors de la població catalana i fins i tot inaugurà l'època de la política nacionalista. Encara que el dret privat català i castellà es basaven en tradicions jurídiques medievals independents, hi havia moltes àrees on coincidien. A més, la diversitat jurídica era habitual arreu d'Europa i no s'havia convertit en un problema irresoluble. Les comissions de codificació dels ministeris de justícia normalment van resoldre les diferències regionals tant imposant una tradició dominant com trobant un punt mig. Després de la promulgació del Codi Civil francès (1804) i els codis germans de Bèlgica (1810), Holanda (1838), una sèrie de cantons suïssos, estats alemanys i italians, els codis civils van ser considerats indiscutiblement companys essencials per a les constitucions. Era lògic que Espanya seguís l'exemple d'Itàlia, que el 1865 va promulgar un codi civil basat en gran part en el Codi Napoleònic, que deixava de banda les diver-

ses tradicions dels antics regnes en favor de lleis uniformes. El 1867 Portugal també va aprovar un codi civil. El consens implícit era que tard o d'hora Espanya els imitaria.

A més de les tendències internacionals, hi havia altres indicadors que els juristes de Barcelona i Madrid finalment superarien les diferències. Al capdavant, els advocats catalans havien recolzat històricament el principi de codificació uniforme. Durant la dècada de 1760 Francesc Romà i Rosell fou el primer a suggerir que es podria fer un codi de lleis per a tot Espanya «*escogiendo las mejores de todas las provincias*».⁶²⁴ En aquells temps era un punt de vista propi d'una avantguarda intel·lectual, però durant l'època liberal va guanyar acceptació. El 1842 Josep Bertran i Ros, president de l'Acadèmia de Jurisprudència, va descriure els codis com «*el fruto mas útil y delicioso del árbol benéfico de la libertad maravillosamente plantado en medio de nuestro suelo, y regado con la preciosa sangre de los hijos de la patria*». Un codi civil donava «*la base mas sólida de la felicidad del inmenso número de familias que componen la gran familia española*».⁶²⁵ El 1843 dos professors universitaris, Francesc Permanyer i Ignasi Sanponts, van escriure: «*En la época venturosa en que nos hallamos debe desaparecer ya ese inmenso cúmulo de leyes y con él la incertidumbre de los derechos de los españoles; así lo han reconocido unánimamente todos los juristas, así lo exige ese clamor general que reseuna en todos los ámbitos de la península, que está ansiando la publicación de los nuevos códigos, proyectados en verdad hace ya tiempo*».⁶²⁶

De fet, s'havien portat a terme altres projectes de codificació sense excessives friccions. El Codi Penal (1822) i el Codi de Comerç (1829) es van promulgar durant l'absolutisme i, encara que no fossin mostres del geni i la bellesa de la ciència jurídica, van ser prou útils per mantenir-se vàlids fins la seva actualització molt més endavant. Durant la dècada dels anys vint alguns advocats de Barcelona van queixar-se de la proposta d'un codi de dret processal, temorosos que pogués alterar la llei substantiva.⁶²⁷ El 1855 la Llei d'enjudiciament civil fou aprovada sense problemes a les Corts sense que ningú aixequés ni una cella. Sens dubte, un codi civil era un assumpte més controvertit. El dret penal i

624. Romá y Rosell, *Las señales de la felicidad*, 306.

625. *Acta de la primera sesión inaugural*, 59.

626. D.F. de P y D.J.B.S., *Código Civil Español*, p. V-VI.

627. Quant a la resistència a la codificació processal en els anys vint, vegeu Oliver i Esteller, *Estudios históricos*, 152-68; i Gay Escoda, «Notas sobre el derecho supletorio», 860-61.

mercantil implicaven poques persones, concretament les acusades de cometre delictes o intentar-ho (que normalment no eren votants ni influents) i els grans comerciants, que des de feia molt de temps havien afavorit regles uniformes i d'abast internacional; el procediment era una matèria de difícil comprensió, que no li importava a ningú excepte als advocats. En canvi, els codis civils afectaven la vida del comú de la gent, amb horitzons locals, amb més o menys coneixement de les normes bàsiques que regulaven les seves famílies i propietats. Fonament de tots els sistemes jurídics, els codis civils s'aplicaven a tots els homes, dones i nens i abastaven gran varietat de qüestions que els afectaven al llarg de tota la vida: la legitimitat, l'adopció, la manumissió, el matrimoni, l'economia familiar, la tutela, les hipoteques, els contractes, la propietat, els fideïcomisos, els testaments i les successions. Per aquests motius era lògic que la codificació del dret civil fos més difícil i que portés més temps que en altres àmbits del dret. Fins els anys vuitanta, però, ningú va preveure que les diferències regionals es convertissin en barreres insuperables.

Els anys seixanta semblava que entre els principals juristes espanyols hi havia voluntat de compromís. Inicialment, les discussions sobre el dret civil van enrarir l'ambient entre Barcelona i Madrid. Els parlamentaris catalans es van queixar que la Llei hipotecària (1861) i la Llei de notariat (1862) invalidava lleis locals perfectament viables i erosionava innecessàriament el règim jurídic local.⁶²⁸ En qualsevol cas, aquestes controvèrsies no van tenir repercussions polítiques, sinó que van ser vistes com a contratemps inherents al procés parlamentari. De fet, un any després de la promulgació de la Llei de notariat, sembla que es va arribar a una entesa sobre el dret civil. Com hem vist, els delegats a la Conferència Espanyola de Jurisconsults de 1863 van arribar a un acord sobre l'estructura del futur codi civil: les lleis generals s'inclourien en un codi uniforme, que tindria «lleis especials» per a les regions forals. Els advocats de Barcelona estaven disposats a acceptar-lo de mal grat sempre i quan mantingués la llibertat testamentària, la separació de béns i l'emfiteusi a Catalunya. Dins dels seus cors, sentien que aquestes institucions jurídiques s'havien de generalitzar arreu del país perquè tots els espanyols poguessin beneficiar-se de la prosperitat econòmica. Als seus caps, sabien que un codi general amb excepcions regionals era una solució barroera que augurava maldecaps jurisdic-

628. Riquer i Permanyer, *Identitats contemporànies*, 299-301.

cionals i d'elecció de dret aplicable. Com que eren una minoria a Espanya, pensaren que l'única sortida era un compromís.

Al començament de la Restauració inicialment va regnar aquest esperit de compromís, ja que els polítics van voler portar a terme l'acord assolit a la Conferència Espanyola de Jurisconsults. El 2 de febrer de 1880 el ministre conservador de Justícia, Saturnino Álvarez, va anunciar que el govern volia tornar a intentar elaborar un codi civil. Va donar instruccions a la Comissió General de Codificació perquè col·laborés amb representants de renom de les regions forals, als quals es va donar un període per lliurar una llista d'institucions jurídiques importants que s'havien de conservar com a «excepcions». El ministre va designar com a representant català Manuel Duran i Bas, també membre del Partit Conservador. Així mateix, el decret exposava que el projecte de 1851 havia de servir com a punt de partida: la Comissió l'havia de revisar després, tenint en compte els informes dels representants forals i altres crítiques que s'havien plantejat des de la seva publicació.⁶²⁹ El projecte va quedar sota la responsabilitat de Manuel Alonso Martínez, president de la secció de dret civil de la Comissió i membre del Partit Liberal. En ser un dels autors de la Constitució de 1876, presumia d'experiència en la recerca de compromisos viables. La teoria era que el codi havia d'acontertar conservadors i liberals, per una banda, i els juristes representatius del dret comú i de les tradicions forals, per l'altra. Finalment, Alonso Martínez va resoldre les diferències entre partits, però va ser incapaç de trobar una resposta satisfactòria a la qüestió regional.

El 1881 Manuel Alonso Martínez fou nomenat ministre de Gràcia i Justícia i va presentar un projecte de Llei de bases del Codi Civil al parlament. La llei contenia un ampli conjunt de preceptes que la Comissió General de Codificació havia de seguir per redactar el document. El 1884 va publicar una declaració d'intencions. A *El Código Civil en sus relaciones con las legislaciones forales* prometia escriure un «*Código nacional*» que respectaria les tradicions forals fins al punt que «*sea necesario*». Les «*excepciones aplicables a las provincias forales*» consistirien en «*muy pocos artículos*» inclosos al darrere, en un «*apéndice*».⁶³⁰ Les institucions forals que beneficiaven tots els espanyols –com l'emfiteusi– s'havien d'integrar a les disposicions generals del codi. D'aquesta manera seguia la recomanació dels juristes barcelonins, que els anys

629. El decret s'analitza a Baró Pazo, *La codificación*, 211.

630. Alonso Martínez, *El Código Civil*, 29, 452.

seixanta van proposar que algunes lleis catalanes s'apliquessin a tot el país, mentre que d'altres podien existir com a excepcions. Respecte a Catalunya, les lleis «excepcionals» havien de regular la donació testamentària, les propietats adquirides després del matrimoni, les capitulacions matrimonials, les donacions entre persones vives i la viduïtat, entre d'altres qüestions. L'autor afirmava que s'havia ajustat a un compromís. Adreçat a un públic expert, el llibre va centrar-se en minúcies jurídiques. Rere el llenguatge tècnic, els interessos dels propietaris eren primordials. El codi s'havia d'escriure perquè no molestés l'equilibri de drets tant a les regions de dret comú com a les forals. Bàsicament, el ministre prometia codificar l'estatu quo i evitar una reforma de la propietat. D'aquesta manera esperava superar els problemes als quals s'enfrontà el projecte de codi de 1851, que intentava abolir l'emfiteusi i la llibertat testamentària i que a Catalunya comprensiblement fou vist com una amenaça.

A Barcelona, al principi semblava que el govern havia aconseguit un equilibri acceptable. El gener de 1881 més de cent advocats que treballaven en diversos jutjats de partit i associacions econòmiques, jurídiques i intel·lectuals d'arreu de Catalunya es van trobar al Congrés Català de Jurisconsults, celebrat a la Universitat de Barcelona. El Col·legi d'Advocats de Barcelona hi va enviar oficialment 18 delegats, però pràcticament tots els participants n'eren membres, encara que altres hi van assistir amb credencials d'altres col·legis i associacions.⁶³¹ L'elecció dels delegats del Col·legi d'Advocats de Barcelona havia provocat divisions, com el mateix Congrés, però els que recolzaven el projecte del govern van aconseguir una majoria escassa.⁶³² Els organitzadors eren optimistes i consideraven que el govern havia trobat una fórmula acceptable. La declaració d'objectius anunciava que Espanya havia de tenir «una legislación, clara, justa y general» i afirmaren que el propòsit del Congrés era «discutir, votar y proponer bajo la base del proyecto de Código civil publicado en 10 de mayo de 1851, qué principios é instituciones de Derecho foral son á su juicio de vital importancia é indispensables introducir como exepcion para Cataluña en el

631. El primer recompte de vots del Congrés Català de Jurisconsults va comptabilitzar 93 assistents, mentre que el darrer, 89, encara que 6 membres més van intentar registrar el seu vot després. D'aquests darrers 95 membres, només 13 no eren a les llistes del Col·legi d'Advocats de Barcelona. Vegeu «Segona sessió del Congrés Català de Jurisconsults, sessió d'ahir, dia 25», *Diari Català*, 26 de gener de 1881, p. 198; i «Congrés Català de Jurisconsults, sessió d'ahir, dia 27», *Diari Català*, 27 de gener de 1881, p. 212.

632. CABAJD, 11 de desembre de 1880.

Código civil español.⁶³³ El pla era dedicar les sessions a esbossar aquests principis i institucions «*indispensables*», que havien de ser defensats per Manuel Duran i Bas, que després havia de col·laborar amb la Comissió General de Codificació a Madrid per assegurar que s'incorporaven adequadament. En la sessió d'obertura els delegats van elegir Melcior Ferrer, l'anterior degà del Col·legi, com a president del Congrés. Pensava que el decret era una mica «*prematur*» però va remarcar que la manera més lògica d'actuar era treballar constructivament amb el govern.⁶³⁴

El resultat del Congrés va demostrar que les opinions havien canviat des dels anys seixanta. Les coses no van anar com s'esperava. La majoria dels delegats van repudiar la declaració d'objectius i ignoraren el consell de Ferrer. Van votar abstenir-se fins i tot de discutir quines institucions eren «*indispensables*», perquè es podia interpretar que recolzaven els objectius del govern. El Congrés es va convertir en una caixa de ressonància de la protesta categòrica contra la iniciativa. La majoria d'ells va rebutjar la proposta de base que el dret català es podia reduir a una sèrie d'«*excepcions*» i insistien que era una totalitat que no es podia esmicolar. Les protestes venien de la dreta, el centre i l'esquerra. No faltaven metàfores bel·licoses. Lluís Maria de Llauder, advocat i cap del Partit Carlista, va argumentar davant la premsa que acceptar la proposta equivalia a «*amputarse los miembros y rendir las armas delante del poder que amenaza*». ⁶³⁵ Al Congrés, Felip Vergés va sostenir que el decret significava «*la mutilación del derecho catalán primero y más tarde su muerte*». ⁶³⁶ Joaquim Almeda va advertir que el resultat final podia ser una «*guerra civil*». ⁶³⁷ Josep Maria Vallès de Ribot, líder del Partit Republicà-Federal, va qualificar la idea de «*gran amenaça*». ⁶³⁸ Fent servir aquesta amenaça per fer pinya, el catalanista Valentí Almirall va proclamar que el dret català sobreviuria: «La opinió unànime de

633. Un delegat va llegir la declaració al Congrés. Rómulo Mascaró, «Discurso pronunciado en el Congreso Catalán de Jurisconsultos», *La Publicidad*, 18 de gener de 1881, p. 1. La declaració també fou reimpressa a *Congreso Catalán de Jurisconsultos, 1880-1881*.

634. *El Diluvio*, 29 de gener de 1881, p. 339.

635. Luis María de Llauder, «Nuestra Legislación Civil», *El Correo Catalán*, 9 de gener de 1881, p. 3

636. «Congreso Catalán de Jurisconsultos. Sesión del día 25», *El Correo Catalán*, 26 de gener de 1881, p. 3.

637. «Congrés Català de Jurisconsults, sessió d'ahir, dia 17», *Diari Català*, 18 de gener de 1881, p. 134.

638. «Congrés Català de Jurisconsults, sessió d'ahir, dia 20», *Diari Català*, 21 de gener de 1881, p. 158.

Catalunya 'l salvarà com la protesta unànime l'ha salvat sempre que s'ha tractat de destruir-lo, desde Felip V. fins als últims unificadors».⁶³⁹

Malgrat les declaracions d'Almirall, les opinions no eren unànimes. Al Congrés una minoria significativa i assertiva va mantenir-se fidel a l'ideal il·lustrat que defensava la codificació. Per ells, significava una millora inqüestionable, que en reduir la incertesa i les contradiccions del dret augmentaria la felicitat dels ciutadans. Joan Baptista Orriols, president de l'Acadèmia de Jurisprudència i l'orador més eloqüent de la seva generació, va declarar el seu «*amor por el derecho catalán*» però reconeixia que es tractava de «*un conjunto de leyes escritas en catalan que no se habla y en latin que no se entiende*».⁶⁴⁰ Instava els delegats a redirigir la campanya cap a l'antic objectiu de fusionar les lleis més beneficioses de Catalunya en un codi uniforme per a tots els espanyols. Eusebi Jover considerava la proposta un compromís perfectament vàlid, ja que afirmava que aspirava «*a la unidad no [...] la uniformidad de códigos*».⁶⁴¹ Considerava que la proposta assegurava que Espanya tindria un codi únic que respectaria l'apreciada diversitat de les regions forals. L'antic revolucionari setembrí Ròmul Mascaró va demanar als seus col·legues reprendre l'esperit patriòtic de la Guerra de la Independència quan «*los fusilamientos de la Moncloa, la pérdida de Gerona, la defensa de Zaragoza y las glorias de Bailen y del Bruch, hacian palpar con el mismo sentimiento los corazones de todos los españoles, desde el Estrecho hasta los Pirineos*».⁶⁴²

El Congrés Català de Jurisconsults va marcar un punt d'inflexió definitiu. Després, els que representaven la majoria es van fer més confiats i sorollosos, mentre que la minoria es va mantenir en silenci o es va convertir a la causa. Algunes de les persones dins el sector minoritari eren polítics dels partits dinàstics, que tenien més influència en les xarxes polítiques-oligàrquiques que no pas entre els independents membres de la cúria. Manuel Planas i Casals era el líder d'aquesta

639. Valentí Almirall, «Dicurs en defensa del dret civil de Catalunya», *Diari Català*, 30 de gener de 1881, p. 233.

640. «Congreso Catalán de Jurisconsultos. Sesión del día 13», *El Correo Catalán*, 15 de gener de 1881, p. 3.

641. «Congrés Català de Jurisconsults, sessió d'ahir, dia 17», *Diari Català*, 18 de gener de 1881, p. 134 i «Congreso Catalán de Jurisconsultos. Sesión del día 17», *El Correo Catalán*, 18 de gener de 1881, p. 3.

642. «Discurso pronunciado en el Congreso Catalán de Jurisconsultos por D. Rómulo Macaró», *La Publicidad*, 18 de gener de 1881, p. 1.

minoria. Era el cap del Partit Conservador a Catalunya, un cacic i expert manipulador electoral, freqüentment caricaturitzat a la premsa satírica. Tot i que era un advocat important, encarnava els mals del sistema polític espanyol. Un dels seus oponents, Felip Bertran i d'Amat, tenia un altre punt de vista. Per ell, moltes de les persones que recolzaven el govern eren de famílies immigrants, és a dir, que «*por su nacimiento o por su familia no son enteramente catalanes*». ⁶⁴³ Valentí Almirall no tenia dubtes sobre els seus orígens, sinó sobre el seu patriotisme. L'acusava de ser la reencarnació dels botiflers. ⁶⁴⁴

El Congrés va afavorir que la comunitat jurídica arribés a un consens, encara que el dissens sempre hi va estar present. Abandonà la idea, present els anys seixanta, que les lleis forals es podien barrejar en un codi uniforme o ser conservades com a excepcions. En comptes d'això, el dret català es va considerar com un tot indivisible. Al Congrés, el líder federalista i prestigiós criminalista Josep Maria Vallès de Ribot va proposar que els diversos codis governessin cadascun dels territoris forals. ⁶⁴⁵ Amb el temps, aquesta solució «suïssa» o «Habsburg» es convertí en la postura institucional predominant en l'advocacia. Després del Congrés el Col·legi d'Advocats va elegir un nou degà i una nova junta directiva, per reflectir aquest consens. ⁶⁴⁶ Per la seva banda, l'Acadèmia de Jurisprudència, després de molts dubtes i escrits, va fer el mateix: «*La Academia... desecha en principio la codificacion*» però afirmava que «*si la codificacion es una necesidad actual, hágase... reúnanse el derecho, no en un solo volumen, sino en un volumen para cada uno de los territorios que lo tienen especial*». ⁶⁴⁷ Dècada i mitja després Joan Josep Permanyer i Ayats, l'autor de la declaració de l'Acadèmia, la va reformular en termes exclusivistes. Parlant a l'Ateneu, va anunciar: «*Si s'ha de codificar, se codificará á Catalunya y per catalans, sense ingerencias estranyas, atenent las aspiraciones del poble*». ⁶⁴⁸

El Congrés Català de Jurisconsults marcà l'inici d'una dècada de protestes que van portar-se a terme a les Corts espanyoles, la premsa i

643. «Crónica general», *La Publicidad*, 13 de gener de 1881, p. 3.

644. «Crónica general», *La Publicidad*, 28 de gener de 1881, p. 2.

645. «Congrés Català de Jurisconsults, sessió d'ahir, dia 21», *Diari Català*, 22 de gener de 1881, p. 166-67; i *Diario de Barcelona*, 22 de gener de 1881, p. 908-9.

646. CABAJD, 6 de maig de 1881. El nou president del Col·legi, Josep Borrell, havia estat vicepresident del Congrés i era un dels principals oponents al projecte del govern.

647. *Academia de Jurisprudencia y Legislación de Barcelona. Dictamen sobre la codificación*, 23.

648. *Acta de la sessió pública celebrada en lo Ateneu*, 34.

finalment reunions als carrers i les places. Cal remarcar que aquells que es van oposar al projecte del govern no necessàriament recolzaven l'autonomia política. Els líders catalanistes com Valentí Almirall i Joan Josep Permanyer i Ayats sentien que el conflicte era una oportunitat d'or per promocionar les virtuts de l'autogovern. Tot i així, la protesta a les Corts espanyoles va ser dirigida per Manuel Duran i Bas i altres membres dels partits liberal i conservador. Aquests diputats i senadors, fidels al règim de la Restauració i representatius del lideratge tradicional de la cúria, no compartien l'objectiu de l'autonomia política, de fet el rebutjaven. Molts advocats que defensaven el dret català no pensaven que la conservació del dret privat hagués de portar a la reivindicació de revifar el dret públic i les institucions representatives. No obstant això, els conflictes pel codi civil van permetre que els catalanistes fessin propaganda de les seves idees i convencessin els seus col·legues i el públic en general.

DRET I ROMANTICISME LITERARI

Els resultats del Congrés Català de Jurisconsults van sorprendre molts observadors contemporanis. Plantegen una sèrie de preguntes. Per què l'advocacia de Barcelona, que anteriorment havia recolzat l'objectiu de la codificació del dret civil, va mirar-se la proposta amb tanta hostilitat? Què va passar amb les idees de Josep Bertran i Ros, que a principis dels quaranta havia descrit els codis com «*el fruto mas útil y delicioso del árbol benéfico de la libertad maravillosamente plantado en medio de nuestro suelo, y regado con la preciosa sangre de los hijos de la patria*»? Quan finalment el codi va ser promulgat el 1889, el seu fill Felip Bertran d'Amat, un representatiu advocat-milionari d'aquells moments, caracteritzava el document com a «*tiranía*» i «*horrible absolutismo*». ⁶⁴⁹ Com va passar la comunitat jurídica del «*árbol benéfico de la libertad*» a la «*tiranía*» i «*absolutismo*» en una generació? Per què les elits jurídiques catalanes, que els anys seixanta havien acceptat que les lleis forals s'incloguessin en grups d'excepcions a les normes generals del Codi Civil, van rebutjar aquest compromís dues dècades

649. Felipe Bertrán y de Amat, «De la Inclusión en el Apéndice correspondiente del Código Civil de España del derecho particular de Cataluña como individualidad legal propia de este país», a *Academia de Jurisprudencia y Legislación de Barcelona. Acta de la sesión pública inaugural, celebrada en 17 de diciembre de 1890*, 37.

després? En definitiva, què va passar entre els anys seixanta i els vuitanta que va provocar aquest canvi sobtat en l'opinió dominant?

Una de les raons és l'arribada del Romanticisme. Com hem vist, durant els anys seixanta els juristes catalans van començar a introduir en el discurs jurídic descripcions romàntiques de la casa pairal –amb el seu repartiment idealitzat de patriarques forts, mares amoroses, vídues venerades, fills petits emprenedors i masovers treballadors. Recolzat per les institucions jurídiques tradicionals, el món agrari era vist com el pal de paller moral de la regió i, juntament amb la indústria, com a motor de progrés. Això no obstant, els primers difusors del naixent *pairalisme* no feien retrats romàntics basats en la mateixa llei, a la qual consideraven un cos de coneixement racional heretat que havia de ser glossat, interpretat i actualitzat seguint els preceptes de la ciència jurídica. Volien preservar sobretot la llibertat testamentària, la propietat individual i l'emfiteusi, a partir d'unes normes jurídiques concises, redactades dins un codi uniforme per a tots els espanyols o conservades com a excepcions. En aquells moments no havien mostrat cap intenció de mantenir la tradició jurídica en la seva integritat o de donar vida als textos antics que havien patit l'escassetat de comentaris des del segle XVII. A l'alçada dels vuitanta, però, el Romanticisme havia donat una gran transcendència simbòlica al dret, de manera que era considerat un patrimoni en si mateix. En poques paraules, mantenir unes tradicions jurídiques específiques ja no era prou. L'opinió dominant sostenia que el corpus històric havia de ser el fonament del dret contemporani.

Com van quedar tan fortament entrelaçats el Romanticisme literari i el dret? El Romanticisme no era un fenomen exogen que es filtrà en el dret per osmosi, sinó que els advocats eren el sector més visible entre els intel·lectuals dedicats a la promoció de la cultura catalana. Els Jocs Florals, un concurs de poesia anual celebrat per primer cop el 1859, eren la cara pública del moviment per la recuperació de la literatura catalana, moribunda des de l'edat mitjana. El nom provenia d'una competició llegendària fundada pels trobadors de Tolosa de Llenguadoc, que a finals del segle XIV fou adoptada pels comtes-reis de Barcelona. Entre els escriptors de les antologies poètiques *Los trovadors moderns* (1858) i *Los modernos trovadors* (1859), n'hi havia uns pocs advocats en actiu.⁶⁵⁰ Un pròsper civilista, Lluís G. Pons i Fuster, va publicar una oda tràgica a la llengua catalana, que descrivia com la «reina abandonada».

650. *Los trovadors moderns*; i Bofarull y Brocà, *Los trovadors nous*, 248-357.

En la poesia, la reina ja no era benvinguda als grans balls, consells de ministres i en l'alta societat, sinó que la deixaven al voral pobra i oblidada, on trobava un pastor que simpatitzava amb les seves ploroses queixes.⁶⁵¹ A «Barcelona» Eusebi Pascual optava pel patriotisme desenfrenat. Preguntava retòricament, «¿Qué s'han fèt lo tèu poder? / ¿qué s'ha fèt ta independència? / Po sèr á un' altre potencia / ho venguères, sèns rubòr... / Ah! No tant... que nostres pares, sos dret tòts defensaren, / y ab sa noble sang sellaren / la tòmba de nostre honòr».⁶⁵²

Els juristes de renom eren honorats amb la presidència dels Jocs. A les cerimònies inaugurals feien discursos encoratjadors que apel·laven als sentiments d'aquells que anhelaven retornar a un passat mític. El 1860 Francesc Permanyer exigia al seu públic que «canteu en catalá, y animeuvos del esperit de nostres pares com ho haveu fet fins ara, y no contentantvos parlant, sino pensant y sentint en català». L'any següent Lluís G. Pons i Fuster va proclamar «lo amor á la llengua [és] la garantia de nostre sèr, de nostra historia, de lo que habem estat, de lo que som, y de lo que encara podem ser». El 1862 l'advocat mercantilista i polític Joan Illas i Vidal va lloar el valor sentimental de la llengua vernacla: «La llengua que rodejats de estranys y en terras lluny no s'passa ni un sol dia que vinguia á posarse demunt dels nostres llabis, una y mes voltas, sempre com desitjada mel».⁶⁵³ Aquests homenatges veneraven la bellesa eterna de la llengua antiga, però en aquells moments ningú volia recuperar el català per a l'educació, per als afers oficials, per a la litigació o fins i tot per a la prosa.⁶⁵⁴ Tots els discursos publicats de Francesc Permanyer estaven en castellà, a l'igual que els de Joan Illas i Vidal, que per cert havia estat coautor d'una gramàtica castellana.⁶⁵⁵ Aquests advocats, com els homes i dones alfabetitzats del seu temps, consideraven la literatura un entreteniment o fins i tot una via d'escapament. Tot i així, la poesia infonia emoció a la llengua. Fer el mateix amb el dret només era un pas més. Generacions posteriors van lligar més estretament dret i literatura.

A més a més de la poesia, el teatre va experimentar un renaixement literari. Els teatres eren populars llocs d'oci, juntament amb els cafès i les places de braus. Uns pocs advocats també feien de drama-

651. Lluís Gonzaga Pons i Fuster, «La reina abandonada»; Bofarull y Brocá, *Los trovadores nous*, 248-357.

652. Eusebi Pascual, «A Barcelona», a Bofarull y Brocá, *Los trovadores nous*, 40-42.

653. Citat a Anguera, *El català al segle XIX*, 82, 83, 140.

654. Per a aquesta qüestió, Marfany, *La llengua maltractada*, 481-82.

655. Illas y Vidal i Figuerola, *Elementos de gramática castellana*.

turgs, directors i productors de comèdies, sarsueles i drames. Com els poemes, les obres de teatre tendien a celebrar les tradicions rurals i a commemorar personatges bíblics, sants o herois patriòtics. El 1856 el polifacètic Manuel Angelon va escriure i produir el primer drama complet en català, *La Verge de les Mercès*, que explicava la llegenda d'una de les patrones de Barcelona. Aquesta obra pionera, escrita en vers, no fou un èxit. No obstant això, Angelon va omplir els teatres poc després amb *Setze jutges* (1858). Es tractava d'una curta sarsuela d'un acte, també en vers, que es va anar representant fins al segle xx. «Setze jutges» feia referència a una expressió popular o embarbussament que es deia que s'havia fet servir de contrasenya per entrar a Barcelona durant el setge de 1714.⁶⁵⁶ El simple missatge de l'obra estava encaixat en un argument fins i tot més simple. En una localitat rural, dos joves –l'un, soldat castellà, l'altre, un home de la localitat– competien per la mà d'una noia. Al final, el pretendent autòcton, que parla «clar i català», guanya la contesa. L'alcalde, pare de la promesa, celebra el compromís amb la crida «vull que tots los habitants com per ma filla començo exemple avuy donar en català se deposeden y dancen en català».⁶⁵⁷ L'obra acaba amb una dansa tradicional, el contrapàs. Els espectadors entusiastes potser se sentien temptats a continuar ballant al carrer, però no és probable que molts habitants de la ciutat se sabessin els complicats passos. La revifalla literària finalment va arribar a la dansa, però no va ser fins els anys noranta que la sardana –una dansa relacionada amb el contrapàs, però relativament desconeguda més enllà de l'Empordà– es va convertir en la dansa nacional de Catalunya.⁶⁵⁸

Conrad Roure era un altre advocat en actiu que també es guanyava la vida com a escriptor de teatre. Primer sota el pseudònim de Pau Bunyegas i després amb el seu propi nom, el prolífic autor va escriure i produir una sèrie de comèdies d'un acte, drames més llargs i també la lletra d'una òpera i d'uns pocs cants corals. Una de les seves obres més famoses era *Clarís* (1879), una tragèdia en tres actes que commemorava la vida i la mort heroica de Pau Claris, un líder polític de la Guerra dels Segadors (1640-52).⁶⁵⁹ Roure i el seu eclèctic grup eren coneguts pel

656. L'embarbussament comença «Setze jutges d'un jutjat mengen fetge d'un penjat...».

657. Angelon, *Setze Jutges*, 29-31.

658. Quant a com la sardana va convertir-se en la dansa nacional de Catalunya, vegeu Marfany, *La cultura del Catalanisme*, 322-52.

659. Aquesta obra va ser reeditada quatre cops, el darrer el 1914. Roure, *Clarís. Epissodi històric en tres actes*.

malnom de «xarons», que vol dir «de mal gust, mancat d'art, de gràcia, de distinció», ironia que es feia ressò sospitosament del grup de Flaubert a París. Els xarons s'esforçaven a popularitzar «el català que ara es parla», que contraposaven al pretensió català desenterrat de l'edat mitjana i que els barrocs poetes dels Jocs Florals adornaven de forma cridanera.⁶⁶⁰ El 1865 aquest grup va publicar una revista satírica en català, amb el títol d'*Un Tros de Paper*, seguida d'una sèrie de revistes i almanacs que desafiaven els límits de les lleis de premsa i que, en conseqüència, van aparèixer i desaparèixer amb diferents capçaleres durant les dècades següents. Valentí Almirall, fundador del catalanisme polític, era el membre del grup més polititzat. El 1879 va publicar el primer diari en català, el *Diari Català*, actiu fins al 1882. Conrad Roure n'era l'editor literari. Dins les seves pàgines va demostrar la seva erudició publicant-hi una traducció catalana de *La Ilíada*.⁶⁶¹

Com era d'esperar, els historiadors van contribuir a la revifalla cultural de manera entusiasta. En termes estrictes, la historiografia no formava part de la recuperació literària perquè els historiadors, com gairebé tothom que escrivia en prosa, normalment ho feien en castellà. No obstant això, explicar les croades i conquestes dels comtes i reis i descriure l'harmonia mítica de la societat medieval era essencial per la romàntica missió de recuperar i glorificar el passat imperial. Els destacats historiadors Víctor Balaguer i Antoni de Bofarull i Brocà eren llicenciats en dret, encara que cap dels dos va exercir. Aquests dos rivals publicaren històries de Catalunya en diversos volums que anaven de la prehistòria al segle XIX i que culminaven amb la derrota de l'absolutisme i la victòria del liberalisme.⁶⁶² Insatisfeta amb aquest desenllaç, la següent generació hi va afegir un capítol. Els advocats historiadors Josep Pella i Forgas i Josep Coroleu van ser coautors de dos llibres sobre dret públic, *Les Corts Catalanes* (1876) i *Los fueros de Cataluña* (1878). Van traduir els textos històrics a un idioma modern i proposaren que Catalunya no tan sols havia de mantenir el dret privat, sinó que havia de recuperar i codificar el dret públic perdut per tal de recuperar l'autonomia política. Per Balaguer i Bofarull, l'antic constitucionalisme català havia estat precursor del constitucionalisme espanyol. Per Pella i

660. Per a aquesta qüestió, vegeu Marfany, «'Minority' Languages and Literary Revivals», 137-67. Gran part de la meua anàlisi sobre la Renaixença es basa en aquest article i les altres obres de Marfany, citades anteriorment.

661. *Diccionari biogràfic*, s.v. «Conrad Roure i Bofill».

662. Balaguer, *Historia de Cataluña*; i Bofarull y Brocà, *Historia crítica*.

Coroleu, l'abolició dels organismes d'autogovern el 1716 era una ferida oberta que es podia tancar restaurant l'autogovern.

Josep Pella i Forgas era un membre fundador de La Jove Catalunya, un grup de romàntics que van agafar el seu nom d'associacions literàries similars, algunes d'elles amb objectius nacionalistes explícits, com eren La Jove Itàlia, La Jove Polònia i La Jove Irlanda. El seu objectiu inicial era ampliar l'abast de la recuperació literària més enllà de la poesia i el teatre i portar-la a altres gèneres. El català ja no es considerava una llengua únicament reservada als versos, o a descriure pobles i converses de camperols. Es considerava adequat per a la prosa acadèmica, històries curtes i novel·les. El 1871 els «joves catalans» van publicar la primera revista literària en català, *La Renaixensa*, amb poesia, vinyetes i assaigs sobre història, dret, religió, llegendes, arqueologia, folklore, arquitectura i altres temes culturals i religiosos. Inicialment es publicava setmanalment, fins al 1881, que va fer-ho diàriament. Els temes jurídics eren freqüents. El principal article del número dos era un estudi històric dels Usatges, la compilació de dret feudal que va arribar a ser considerada la Carta Magna del Principat.⁶⁶³ Al següent número va aparèixer un altre article sobre la llibertat testamentària i les normes jurídiques que regulaven la figura de l'hereu.⁶⁶⁴ El 1879 Josep Coroleu va fer-se càrrec de l'esgarriposa tasca d'explicar a un públic aliè a la matèria els orígens històrics de l'emfiteusi.⁶⁶⁵

La Renaixensa també va publicar vinyetes que idealitzaven la vida rural i difonien el mite del *pairalisme*. El nomenament d'un *hereu*, el casament d'un fill o filla, el testament del patriarca o un enigma jurídic similar sovint eren la base entorn la qual girava un drama familiar. Algunes es llegien com a converses didàctiques per educar els lectors i per desenganyar-los de les descripcions despectives del dret català. Un argument comú era el triomf de l'amor per sobre de les expectatives familiars, encara que quan la trama es resolvia, el dret i el costum es

663. Joaquim Botet i Sisó, «Los Usatjes de Barcelona. Estudios históricos i críticos de la primera compilación de leyes catalanas», *La Renaixensa*, 15 de febrer de 1871, p. 17-18; 1 de març de 1871, p. 29-31; 15 de març de 1871, p. 41-43; 2 d'abril de 1871, p. 55-57; 15 d'abril de 1871, p. 73-75.

664. Agustí Trilla y Alcover, «La llibertat de testar y l'institució d'hereu segons las lleys catalanas», *La Renaixensa*, 1 de març de 1871, p. 34-35; 15 de març de 1871, p. 46-47; 1 de juny de 1871, p. 113-14; 15 de juny de 1871, p. 126-29.

665. Joseph Coroleu, «Dels contractes de enfiteusis y a rabassa morta segons l'antiga y la moderna l·legislació», *La Renaixensa* 2, (1879): 161-76, 209-25, 257-70.

mantenien.⁶⁶⁶ El dret era elogiat no tan sols com a un element cabdal de la vida quotidiana, sinó com un bé històric que calia preservar. Reconèixer el valor pràctic dels documents jurídics medievals i inculcar costums eren tasques paral·leles a projectes com restaurar monestirs i esglésies romàniques, reeditar la poesia d'Ausiàs March o recordar les heroiques conquestes dels comtes de Barcelona.

La paraula *Renaixensa* després es va fer servir per descriure el moviment literari en el seu conjunt. Amb el temps va tenir ressò entre els catòlics abrandats. El «grup de Vic» estava format per capellans, frares, advocats, notaris, propietaris i altres professionals laics i religiosos i literats de la diòcesi de Vic. Creien que la religió i el dret constituïen els fonaments de la societat i estaven compromesos a difondre els valors tradicionals com a antídote del caràcter inhumà del món industrial. El 1880 el grup va organitzar la commemoració del mil·lenari de l'aparició de la Verge de Montserrat, una de les patrones de Catalunya; i el 1880 començaren la restauració del monestir de Ripoll, el cor religiós de la Catalunya Vella, on tenia la tomba el primer comte de Barcelona, Guifré el Pilós. A nivell pràctic, l'Església tenia raons de pes per donar suport a la campanya contra el Codi Civil espanyol. Sota les regles de dret suplementari aplicable a Catalunya, el dret canònic, juntament amb el romà, es feia servir quan les lleis no feien referències específiques al tema en qüestió o es mostraven contradictòries. Felip Bertran i d'Amat afirmà al Congrés Català de Jurisconsults de 1881 que «*era tan grande tocar el derecho catalán como tocar el arca santa de nuestra religión*».⁶⁶⁷ El capellà Josep Torras i Bages, després bisbe de Vic, va incloure un resum d'història del dret a la seva obra *La tradició catalana* (1892), un manifest de regionalisme: «La jurisprudència catalana era tan plenament catòlica, i son esperit tant popular, que la llibertat i la fe l'informaren fins als nostres dies, i pot ben bé dir-se que la nostra legislació estava espontaniament identificada, al menys en l'esperit, amb la legislació de l'Església».⁶⁶⁸ No tots estaven d'acord amb aquest creatiu acoblament de «llibertat» i «fe», però el dret català –com qualsevol tradició jurídica sofisticada– era prou ric i divers per oferir al·licients a gairebé tothom.

666. Vegeu, per exemple, Antoni Aulésti i Pijoan, «L'hereu», *La Renaixensa* 1 (1879): 352-61; Joaquim de Negre y Cases, «Donació o heretament en capítols matrimonials. Afers de família», *La Renaixensa* 2 (1876): 110-20; i Sebastià Farnés, «Refrans catalans: L'Avi Rabassa», *La Renaixensa* 1 (1883): 395-99.

667. *La Publicidad*, 13 de gener de 1881, p. 3.

668. Torras i Bages, *La tradició catalana*, 378.

Aquest resum no fa justícia a la diversitat de la Renaixença, que incloïa nombroses associacions i publicacions periòdiques, algunes seculares i d'altres de catòliques, escampades per poblacions arreu de l'antic Principat. Al costat d'advocats, entre els col·laboradors hi havia metges, intel·lectuals, arquitectes, bibliotecaris, arxiviers, periodistes, administradors d'empreses privades i públiques, artistes, capellans, monjos i fins i tot alguns homes de negocis.⁶⁶⁹ No obstant això, per avaluar la influència del moviment en l'advocacia, també cal conèixer els seus límits. Primer, molts advocats participaven en la Renaixença, però la majoria no ho feien. En el Congrés Català de Jurisconsults de 1881 els assistents amb inclinacions literàries –Lluís G. Pons i Fuster, Josep Pella i Forgas, Josep Coroleu, Gonçal Serraclara, Valentí Almirall i Conrad Roure– van defensar amb vehemència l'autonomia del dret català. Altres defensors eren homes pràctics, que no havien estat seduïts per la poesia, el teatre, la història, el folklore o la religió, o que simplement creien que el dret català no havia de quedar reduït a una sèrie d'excepcions del dret comú. Segon, no tots els participants en la Renaixença van afegir-se a la causa. Eusebi Pascual, autor ja esmentat que havia publicat una oda patriòtica a Barcelona, va oposar-se a la campanya contra el Codi Civil. Com a editor del diari *La Publicidad* va recordar als lectors que «*además de sangre catalana... circula por nuestras venas sangre española, y sobre todo y antes que todo, sangre humana*».⁶⁷⁰ Tercer, pràcticament totes les novel·les i els diaris es publicaven en castellà. En el seu dia a dia els advocats podien fullejar *La Renaixensa*, però sempre llegien els principals diaris, que es miraven la recuperació literària i el catalanisme amb una barreja de simpatia, indiferència, curiositat, escepticisme i menyspreu. El 1889 *El Correo Catalán*, un diari catòlic, feia broma sobre com els catalanistes destrossaven la llengua: «*Unos la escriben bien; otros, mal; hasta hay quien la escribe de manera que da risa*».⁶⁷¹

Finalment, la limitació més important de la influència de la Renaixença entre l'advocacia era el mateix idioma. Com hem vist,

669. Per exemple, Margalida Tomàs ha identificat 41 persones associades a La Jove Catalunya. Descriu 9 d'aquests socis com a advocats, notaris o professors de dret. A més a més, molts dels que va classificar sota altres descripcions és probable que estiguessin llicenciats en dret, com ara 8 persones més que treballaven a l'Administració Pública o la privada. Altres professions eren biblioteconomia o arxivística (3), impressió i fotografia (3), medicina (3), arquitectura (3), finances i negocis (3), pedagogia (3), construcció i manufactura (3), periodisme i edició (5). Margalida Tomàs, «La Jove Catalunya», p. V-XLVI.

670. «Un poco de lógica», *La Publicidad*, 11 de gener de 1881, p. 1.

671. «¿Qué hacen los catalanistas?», *El Correo Catalán*, 9 de febrer de 1889, p. 6.

alguns juristes van defensar reformes que havien de permetre que les parts parlessin català en el procediment judicial, però mai no van voler adoptar-lo per a tota la vida jurídica. Una cosa era recomanar que els jutges, fiscals i advocats *entenguessin i parlessin* la llengua nativa perquè poguessin investigar adequadament els crims i interrogar acusats i testimonis analfabets, molts d'ells amb serioses dificultats per expressar-se en castellà. Aquest argument reforçava la demanda que la judicatura havia de ser ocupada per catalans, mesura que teòricament permetia augmentar les oportunitats en una professió saturada. Tanmateix, era molt diferent proposar que els advocats haguessin *d'escriure i pledejar* en català. Des de la Nova Planta (1716) els lletrats havien fet servir tan sols el castellà per a les seves tasques professionals, havien estat escolaritzats en aquesta llengua i no haurien pogut canviar al català fins i tot si haguessin volgut.⁶⁷² És més, no volien. Era impossible que els professionals fessin servir el català als seus escrits o per fer un discurs, ja que era un idioma que no s'havia fet servir en el dret des de principis del segle XVIII. Per molts, el renaixement del català en gèneres com la poesia o el teatre no significava que s'hagués d'exportar a la justícia, a altres àmbits oficials o als negocis. En poques paraules, la recuperació *literària* inicialment no va significar una revifalla *lingüística*.⁶⁷³

El 1897, en un discurs a l'Acadèmia de Jurisprudència, el nacionalista Enric Prat de la Riba proposava que «*testigos y acusados*» poguessin declarar en català perquè «*son muchos, son en mayoría los que no saben la lengua castellana*». Aquestes persones generalment procedien dels estrats socials més baixos i «*constituyen la parte de la sociedad más necesitada de la protección del poder público*». Reiterava la persistent reivindicació que tots «*estos funcionarios deben conocer el idioma de la región en que desempeñan sus funciones*».⁶⁷⁴ No obstant això, va evitar dir que els jutges, advocats i procuradors havien de fer servir el català en els seus escrits o discursos. Si ho hagués fet el seu programa hauria atret menys juristes. Aquesta crida estava lluny de la reivindicació d'una recuperació lingüística completa.

672. De fet, molts advocats van començar a fer al·legats en castellà a mitjan segle XVII, abans que fos obligatori. Vegeu Laitin, Solé i Kalyvas, «Language and the Construction of States».

673. Per a aquesta important distinció, vegeu Marfany, «Renaixença literària i decadència lingüística», 139-52.

674. Prat de la Riba, «Exposición de la Academia de Legislación y Jurisprudencia sobre el uso del catalán en los actos judiciales», a *Obra completa*, 1:405-9 [407, 409].

En conclusió, atribuir l'oposició a la codificació únicament a la influència de la Renaixença literària seria un error. La defensa aferrissada del dret català no era únicament una conseqüència del Romanticisme, sinó fruit de dècades d'evolució jurídica. A diferència de poetes i dramaturgs, els juristes no volien «revifar» una llei que havia estat morta durant segles; més aviat treballaven per conservar una tradició que estava viva als jutjats. La defensa del dret català no va aparèixer espontàniament durant els anys vuitanta immediatament després de la Renaixença, sinó que era conseqüència d'evolucions jurisprudencials paral·leles. No queda clar si el renaixement romàntic va influir en la llei o va ser a l'inrevés. Més aviat les tendències del dret i la literatura es van reforçar mútuament.

LA GÈNESI DEL DRET CIVIL CATALÀ: EL DRET POSITIU I L'ESCOLA HISTÒRICA

Els lletrats catalans no van organitzar-se per defensar la seva tradició jurídica perquè haguessin estat persuadits pel Romanticisme o la Renaixença. Les seves accions tampoc eren una cortina de fum per defensar els interessos econòmics dels clients rics. Al cap i a la fi, els interessos econòmics dels propietaris, grans o petits, agraris o industrials, estaven perfectament protegits a la proposta governamental de codi civil, que prometia codificar l'*statu quo* sense alterar enlloc els interessos, els drets o les relacions de propietat. La raó primordial rere la politització de la cúria era que el dret català s'havia convertit en un tret identitari i un símbol del poder corporatiu. Per aclarir la qüestió en termes comparatius, la tasca de codificació potser no era tan difícil com intentar separar els *barristers* de Londres de la seva afecció a la *common law*, però s'hi acostava. Durant la dècada de 1830 el moviment benthamita per codificar el dret a la Gran Bretanya va fracassar estrepitosament; durant els vuitanta la temptativa de reduir el dret català a un seguit d'excepcions de les normes generals del Codi Civil espanyol també va fallar per la mateixa raó.⁶⁷⁵

La gènesi del dret civil català va començar com un projecte positivista, en el qual els advocats volien actualitzar-lo i racionalitzar-lo per

675. Lobban descriu la resistència als intents de Bentham i de Blackstone d'estructurar el dret comú a Lobban, *The Common Law*. El fracàs del moviment per la codificació a Anglaterra també s'analitza a Anderson, *Lawyers*, 3-40.

poder fer-lo servir al seu exercici diari. Durant la primera meitat de segle els advocats van esperar l'arribada d'un codi civil espanyol pensant que incorporaria, o com a mínim preservaria, institucions clau per a la família i la propietat catalana. Fins que això no succeís no tenien més remei que actualitzar i modernitzar l'únic règim que tenien. Malgrat haver patit la negligència jurídica durant el segle XVIII, el dret català regulava les relacions quotidianes i freqüentment s'aplicava als jutjats. S'aplicava indiscutiblement als assumptes vinculats a la propietat, l'herència i l'economia familiar. En moltes àrees on el dret català i el castellà coincidien –com els contractes o la successió intestada–, o en les quals el dret català era mut o contradictori, els advocats podien recórrer a *Las Siete Partidas* (circa 1260), una compilació històrica de dret romà i canònic de la Corona de Castella, escrita en castellà i per tant fàcilment aplicable al jutjat. A més a més, la *Novísima recopilación* (1805), el compendi de dret comú espanyol més recent, contenia lleis vàlides a Catalunya. No obstant això, la jurisprudència estava dividida respecte a fins a quin punt es podien citar les *Partidas*.⁶⁷⁶ A més a més, la *Novísima recopilación* era voluminosa i difícil de fer servir; publicada abans de l'abolició del feudalisme, feia pudor d'Antic Règim. Finalment, les exigències de la professió no permetien a jutges i advocats seure a esperar que aparegués un codi. Necessitaven una guia pràctica sobre com les antigues lleis es podien aplicar als problemes jurídics quotidians. Responent a aquesta demanda, els juristes van construir lentament el «dret civil català». No era un projecte explícit nascut d'un manifest, sinó que va evolucionar lentament i va accelerar-se durant els anys vuitanta, quan ja havien començat els conflictes polítics.

La primera gran obra que normalment s'associa al renaixement jurídic és *Los usages y demás derechos de Cataluña*, de Pere N. Vives i Cebrià. Publicada entre 1832 i 1835, aquesta compilació de quatre volums era una actualització del dret positiu molt necessària, ja que no havia estat compilat des de 1704 i havia quedat irremeiablement antiquat. Per la seva banda, Vives i Cebrià va seguir l'estructura cronològica de 1704. La seva compilació i traducció començava amb els Usatges, continuava amb les col·leccions i comentaris de costums i culminava amb les lleis de les antigues Corts, les anomenades «constitucions». D'una manera pràctica, incloïa les lleis que encara eren aplicables i

676. Per a un resum de la jurisprudència del Tribunal Suprem al respecte, vegeu Brocà i Amell y Llopis, *Instituciones del derecho civil catalán*, 1:108-11.

excloïa aquelles que eren «*notoriamente inútiles*». ⁶⁷⁷ Va inserir un profitós comentari i traduí totes les lleis al castellà, de manera que els advocats i jutges es podien estalviar la tasca de traduir-les una per una. L'autor no pretenia que la seva feina fos el primer pas per reconstruir una tradició autònoma, sinó que tan sols volia ajudar els seus companys en les seves tasques diàries. De fet, Pere N. Vives i Cebrià era favorable a la codificació i, com gairebé tothom de la seva generació, insistia que algunes de les lleis catalanes s'havien d'incorporar a un codi general i d'altres s'havien de conservar com a excepcions. ⁶⁷⁸ Com que el codi es va posposar, va considerar necessari reeditar la compilació. A principis dels seixanta, unes tres dècades després de l'aparició de l'edició original, en va publicar una versió revisada. D'aquesta manera, podia incorporar els canvis que la Llei hipotecària (1860), la Llei de notariat (1861) i altres havien generat en el règim jurídic de Catalunya.

Si Pere N. Vives i Cebrià va dotar els seus col·legues amb una «compilació» actualitzada, Josep Antoni Elias i d'Aloy i Esteve de Ferrater els van obsequiar amb un «codi» de facto. El *Manual de derecho civil vigente* (1842) adoptava l'estil i l'esperit del Codi Civil francès. Els autors van reescriure antigues lleis en normes breus i comprensibles organitzades en articles, títols, capítols i llibres. El *Manual* contenia una barreja desideologitzada de dret foral i dret comú i va fer grans passos per simplificar antigues institucions consuetudinàries –després l'ànima dels autors romàntics– i convertir-les en lleis precises i clares que es podien aplicar al jutjat sense problemes i sense generar controvèrsies innecessàries. Actualitzat periòdicament al llarg del segle, el *Manual* fou un component essencial de la biblioteca de qualsevol advocat. ⁶⁷⁹ Un lletrat català havia de tenir aquest llibre a mà, a l'igual que la compilació de Vives i Cebrià i els codis i guies de dret processual, civil, mercantil i penal. A mitjan dels anys setanta Josep Antoni Elias va publicar *Derecho civil general y foral de España*, una guia útil arreu del país. Consistia en una exposició ordenada de totes les disposicions del dret comú, però després de cada article donava –quan era necessari– una llista d'excepcions aplicables a les regions forals. Les motivacions d'Elias eren merament pràctiques. El seu objectiu no era reforçar l'autonomia de les tradicions forals, sinó simplement reflectir acuradament la

677. Vives y Cebriá, *Los usages y demás derechos de Cataluña*, portada.

678. Vives y Cebriá, *Observaciones sobre algunos artículos*.

679. La darrera edició va ser Elías i Ferrater, *Manual de derecho civil vigente*, ed. Alejandro Bacardí, 3a ed. (1885).

situació del dret civil a Espanya. Criticava els autors que consideraven els règims forals com «*un derecho anticuado*» a punt de desaparèixer i que per tant no mereixien un comentari acadèmic. El dret foral, va remarcar «*son el derecho vigente de ricas y populosas provincias; leyes especiales cuyo conocimiento importa á todos, porque la unidad nacional crea relaciones comunes que hacen que todos estemos igualmente interconectados*». ⁶⁸⁰

Tant Vives i Cebrià com Elias i Ferrater eren pràctics advocats i relators judicials que no podien imaginar que les seves publicacions serien vistes posteriorment com els fonaments del «dret civil català». De fet, si s'hagués aprovat un codi civil durant els anys cinquanta o seixanta, el seu treball probablement hauria estat interpretat com a part d'un projecte més ampli que es portava a terme arreu d'Espanya, on els juristes recuperaven i renovaven les diverses lleis regionals amb l'objectiu de treballar per un codi que combinava, com deia el jurista il·lustrat Francesc Romà i Rosell, «*las mejores de todas las Provincias*». ⁶⁸¹ La història, però, no va anar així. A la universitat, els professors van importar una teoria jurisprudencial que donà un significat polític a aquests projectes positivistes. Els professors van glossar l'Escola Històrica de Jurisprudència de Friedrich von Savigny (1779-1861), el primer rector de la Universitat de Berlín i el jurista de dret privat més influent d'Europa. A la resta del continent Savigny va tenir influència durant la primera meitat de segle, quan ell i els seus seguidors van reafirmar amb èxit la importància de la jurisprudència, en una època en què alguns idealistes havien proclamat erròniament que la promulgació de codis obviava la necessitat d'interpretació jurídica. L'Escola Històrica va arribar tard a Catalunya però, quan s'hi va establir, la seva influència va ser particularment virulenta.

Per què l'Escola Històrica de Jurisprudència resultava tan atractiva pels juristes de Barcelona? En primer lloc, la principal prioritat de Savigny era conservar el dret romà. El seu sistema jurisprudencial resultava adequat per a Catalunya, que tenia una tradició jurídica mediterrània similar a la de les ciutats bàltiques on Savigny havia desenvolupat el seu pensament. Malgrat el seu nom, l'Escola Històrica no permetia un advocat o un jutge interpretar el dret segons les seves pròpies idees sobre els mandats de la història. Per contra, considerava que el

680. Elías, *Derecho civil general y foral de España*, p. III.

681. Romá y Rosell, *Las señales de la felicidad*, 306.

dret evolucionava lentament a partir dels comentaris, interpretacions i la litigació: la dialèctica de la història havia de revelar la perfecció del dret. En essència, l'Escola Històrica defensava els mètodes de l'exercici del dret previs a la codificació i per tant justificava el manteniment de l'estatu quo a Catalunya. La filosofia de Savigny garantia als juristes i professors que mantindrien el control de la interpretació i que podien continuar escrivint guies, articles, glosses i comentaris basats en el dret romà, el dret consuetudinari, les compilacions de costums, els tractats de juristes importants i altres fonts acadèmiques. El professional podia fer servir una varietat d'eines per elaborar els arguments cas per cas.⁶⁸² Sens dubte, l'Escola Històrica encaixava amb els interessos corporatius dels advocats, juristes i professors. Fins i tot en països on la codificació del dret civil ja s'havia produït, els acadèmics es basaven en Savigny per defensar que els codis havien de ser interpretats per juristes versats en les subtils del dret romà i la història del dret, assignatures que s'ensenyaven a les universitats de tot Europa.⁶⁸³

El segon motiu perquè Barcelona era un terreny fèrtil per a l'Escola Històrica és el mateix debat per la codificació. Savigny va desenvolupar la seva filosofia com a reacció a la proposta d'un únic codi civil per als estats germànics. Justament després de l'expulsió dels exèrcits napoleònics, es va oposar a les crides a codificar el dret seguint el model francès. En el seu famós pamflet *Sobre la vocació de la nostra època per la legislació i la jurisprudència* (1814) argumentava que la codificació era artificial i patològica, una interferència legislativa injustificada que truncava l'evolució natural del dret. Defensava que el dret s'havia de deixar en mans dels catedràtics, jutges i advocats, que podien assegurar que evolucionava d'acord amb els costums i l'esperit del poble, el *Volksgeist*.⁶⁸⁴ D'aquesta manera, les antigues institucions moririen lentament i n'emergirien de noves gradualment, en harmonia amb la societat. Això era enormement útil perquè capacitava els juristes catalans per defensar institucions en vies d'extinció –com l'emfiteusi–, explicant que calia deixar que es transformessin lentament, més que no pas transformar-les radicalment per decret. Segons aquest raonament, les interferències legislatives

682. La meua interpretació de la filosofia jurídica de Savigny es basa en Whitman, *Legacy of Roman Law*.

683. Això s'explica a Kelley, *Historians and the Law*.

684. El manifest de Savigny contra la codificació, *Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft* no va ser traduït al castellà ni el català durant el segle XIX. Hi ha una traducció anglesa: Savigny, *Of the vocation of our age* (1831).

abruptes corrien el risc de crear institucions artificials sense viabilitat provada, de manera que podien ser perjudicials pel benestar social i fins i tot provocar violència agrària. Sens dubte, el *Volksgeist* donava gran força filosòfica al projecte positivista de renovar el dret català.

Manuel Duran i Bas era qui portava la batuta en aquesta desfilada d'adulació jurídica. Probablement fou introduït a la filosofia de Savigny pel seu col·lega de la universitat Estanislao Reynals, que havia citat el jurista alemany per donar autoritat al seu rebuig al projecte de codi de 1851.⁶⁸⁵ En una campanya de sis mesos al conservador *Diario de Barcelona*, Reynals va criticar que «*es moderna manía reglamentarlo todo*»⁶⁸⁶ i elogià el valor del «costum» sobre la «lleï escrita». Però Reynals no estava versat en les subtileses de l'Escola Històrica i va cobrir els seus arguments de retòrica reaccionària. En els seus discursos a l'Acadèmia de Jurisprudència va denigrar el «*derecho nuevo*» dient que era una «*ficción*» i insistí que l'únic «*derecho verdadero*» era el de la tradició romano-canònica.⁶⁸⁷ Els membres més reaccionaris de l'Acadèmia van assentir, però els altres li dedicaren menys atenció. En aquells moments era l'únic autor que rebutjava completament el principi de codificació. A més, tan sols va expressar la seva oposició visceral a un article del projecte de codi de 1851, el que abolia la llibertat testamentària. Un cop es va retirar el projecte de codi no va convertir el seu periodisme en un tractat jurisprudencial.

Manuel Duran i Bas era un pensador més sofisticat i atractiu intel·lectualment, i tenia unes impressionants habilitats per organitzar i motivar els altres. El 1869 va fundar la sucursal barcelonina de la Fundació Savigny, amb base a Berlín, i en el seu discurs presidencial a l'Acadèmia de Jurisprudència va fer un resum dels plantejaments bàsics de l'Escola Històrica.⁶⁸⁸ El 1878 va escriure una introducció a la traducció espanyola del *Sistema del derecho romano actual* de Savigny.⁶⁸⁹ El

685. Per a una anàlisi completa de les influències, vegeu Figueres Pàmies, *La escuela jurídica catalana*.

686. «Código Civil en proyecto», *Diario de Barcelona*, 17 de juny de 1852, p. 3556.

687. Estanislao Reynals y Rabassa, «El derecho nuevo», a *Academia de Jurisprudencia y Legislación de Barcelona. Acta de la sesión pública inaugural celebrada en 27 de Diciembre de 1874* i «El derecho cristiano», a *Academia de Jurisprudencia y Legislación de Barcelona. Acta de la sesión pública inaugural celebrada en día 26 de Enero de 1876*.

688. Durán y Bas, «El derecho en las legislaciones civiles del siglo XIX» (1869), a *Escritos. Estudios jurídicos*, 129-53. La Fundació no va ser gaire activa: Josep Borrell i Soler, «L'escola històrica de Catalunya», *Revista Jurídica de Cataluña* 33 (1927): 293-303 [293].

689. Durán y Bas, «Prólogo», p. VI-XIX.

1883 va publicar la seva *Memoria acerca de las instituciones de derecho civil en Cataluña*, que va lliurar al representant català a la Comissió General de Codificació. En el seu treball va atacar durament la Llei de bases de 1881 d'Alonso Martínez, que volia fer el codi tan uniforme com fos possible i, per tant, reduir les excepcions al mínim, per reforçar la unitat nacional. Per combatre aquesta iniciativa, Duran i Bas va glosar l'Escola Històrica, ajustant els seus principis a les circumstàncies espanyoles. Així com Savigny havia defensat que els costums dels diversos estats germànics no havien evolucionat conjuntament fins al punt de justificar una codificació uniforme, Duran i Bas va fer servir un argument similar: «*Si mientras existan las diversas nacionalidades es de todo punto imposible aspirar á la unidad del derecho civil*». ⁶⁹⁰ Conseqüentment, recomanava que a Espanya tot el dret civil es deixés sense codificar. Manuel Duran i Bas no pensava que aquesta campanya per conservar el dret català acabaria donant lloc a un moviment per l'autogovern, però un cop va popularitzar l'historicisme alemany obrí la capsa de Pandora. Amb el temps el *Volksggeist* afavoriria la recepció de la doctrina de l'autodeterminació de Herder. ⁶⁹¹

Per bé que alguns advocats catalans eren reticents a adoptar la figura de Savigny sense matisos, eren receptius al seu historicisme. A banda de ser un gran pensador, el jurista alemany havia estat un personatge públic polèmic, que havia destacat per la seva defensa dels privilegis de l'aristocràcia i per oposar-se a l'alliberament dels serfs a Prússia. ⁶⁹² Per als que se sentien incòmodes amb la seva reputació reaccionària, Montesquieu era una bona alternativa. A *L'esperit de les lleis* el jurista il·lustrat va defensar que el dret havia de reflectir la geografia, el clima i l'esperit del poble i havia elogiat la diversitat jurídica dins un mateix país. Abans de la recepció de Savigny els juristes catalans van invocar Montesquieu per oposar-se al projecte de codi de 1851, afirmant que els catalans, com qualsevol, tenien dret a rebutjar lleis alienes al seu esperit. ⁶⁹³ Els acadèmics, preocupats per la coherència, en general pensaven que Montesquieu era poc adequat per la seva notòria crítica del dret romà. A la majoria de professionals això no els importava: el principal

690. Durán y Bas, *Memoria*, p. II.

691. Llobera, «La formació de la ideologia nacionalista catalana» i Bilbeny, *La ideologia nacionalista*, 99-107.

692. Per a una llista de les crítiques i acusacions plantejades habitualment contra Savigny, vegeu Herman Klenner, «Savigny's Research Program».

693. Vegeu, per exemple, Cadafalch y Buguñá, *Inconvenientes de la sucesión forzosa*, 25-30.

missatge de *L'esperit de les lleis*, com el de l'Escola Històrica, es podia extreure sense empassar-se tot el seu sistema jurisprudencial. A Barcelona, Savigny i Montesquieu van ser l'adhesiu intel·lectual que va enganxar «esperit» a «lleis». Van ser l'equivalent pel pensament jurídic del que van significar Marx i Bakunin per a la ideologia del sindicalisme català.

La gran popularitat de l'historicisme no implica que els advocats de Barcelona estiguessin d'acord en tot. Així com els juristes estaven dividits respecte si Savigny o Montesquieu eren el referent més adequat, els lletrats discutien sobre moltes qüestions al voltant de la religió i la reforma de la propietat que dividien la dreta i l'esquerra europea. Fins i tot mostraven opinions diferents respecte a la codificació: els conservadors sostenien que el dret, codificat o no, havia de quedar en mans dels professors universitaris i dels professionals d'elit; els republicans federals d'altra banda, defensaven que un parlament català escollit democràticament havia de codificar i reformar el dret.⁶⁹⁴ Malgrat aquestes divisions, l'advocacia estava d'acord que el dret català –al marge dels debats sobre els seus continguts, influències i reformes pendents– no era un «dret foral» excepcional, sinó un «dret civil» independent, reflex d'un esperit i un caràcter distintius, el futur del qual s'havia de decidir a Barcelona i no a Madrid.

Aquestes influències anaven més enllà de les fronteres del raonament jurídic. Els advocats encara apel·laven a conceptes il·lustrats com utilitat, economia i felicitat, però reforçaven els coneguts arguments racionalistes amb altres d'historicistes i organicistes. L'afirmació de mitjan de segle que el dret català fomentava l'autoritat paterna, l'harmonia familiar i la productivitat econòmica es va reforçar amb la noció mística que el dret reflectia l'esperit, els sentiments i la idiosincràsia del poble. Els arguments racionals es podien refutar amb altres arguments, però les concepcions romàntiques eren més estètiques i, com a tals, no facilitaven l'acord. Josep Maria Vallès de Ribot creia que el dret «*se halla encarnado en la conciencia nacional*»,⁶⁹⁵ i Lluís Maria de Llauder estava d'acord que representava «*el molde en que se ha fundido la familia, la vida, la fisonomia del pueblo catalán*».⁶⁹⁶ Fidel

694. Vegeu, per exemple, les declaracions de Josep Maria Vallès de Ribot a «El Meeting de la Bisbal», *El Correo Catalán*, 1 de maig de 1889, p. 7.

695. *Diario de Barcelona*, 21 de gener de 1881, p. 868.

696. Luis María de Llauder, «El derecho civil catalán», *El Correo Catalán*, 3 de gener de 1881, p. 2.

al determinisme geogràfic de Montesquieu, Valentí Almirall va deduir que «un país trencat y montanyós» feia que els catalans mostressin «un caràcter igualatari, reflexiu é imaginatiu, áspre é independent» manifest al seu dret civil.⁶⁹⁷ Josep Cadafalch va afirmar que les lleis «*se han encarnado en nuestros costumbres y constituyen en gran parte nuestra manera de ser*».⁶⁹⁸ El capellà regionalista Josep Torras i Bages va elogiar el moviment jurídic com «la més esplèndida manifestació del caràcter nacional, i la demostració més tangible del trespàs de l'esperit català».⁶⁹⁹

En barrejar-se amb el debat sobre la codificació, el Romanticisme i l'historicisme van polaritzar les imatges del dret «català» i «castellà». Durant els anys trenta i quaranta els juristes van intentar evitar divisions buscant una base comuna en el dret romà. A començaments dels vuitanta, la majoria s'esforçava a fer el contrari. Recorrien a teories, lleis i fonts per reforçar l'argument que les dues tradicions eren històricament i, per tant, científicament irreconciliables. Vallès de Ribot proclamà que «*obedecen principios completamente antitéticos*».⁷⁰⁰ Els artífexs del *Memorial de greuges* (1885), un manifest catalanista primerenc, contraposaven el dret català, indicatiu «del temperament analítich i positiu de nostre poble, se inspira en lo gran principi de la llibertat civil», amb el dret castellà, que «s'inspira en lo principi contrari, en lo predomini de la autoritat».⁷⁰¹ Aquests comentaris pejoratius eren similars a d'altres que provenien de Madrid. Alonso Martínez descrivia el dret foral com «*usos, costumbres, fueros, hazañas y albedríos*».⁷⁰² Un altre jurista de renom afirmava que «*han seguido petrificadas en sus antiguas formas; han continuado, mediante sus tradiciones, sirviendo de mudos é inertas testigos de los adelantos jurídicos, viviendo como un eco de otras épocas pasadas, cuyas aspiraciones y exigencias fueron bien distintas de las de la vida moderna*».⁷⁰³ Un magistrat del Tribunal Suprem caracteritzava el dret català com res més que un «*anacronismo*». Declarava: «*Mi bello ideal es borrar de la geografía de España esas nacionalidades ridículas que á fuerza de su exagerado*

697. Valentí Almirall, «Discurs en defensa del dret civil de Catalunya», *Diari Català*, 30 de gener de 1881, p. 232.

698. *Diario de Barcelona*, 16 de gener de 1881, p. 652.

699. Torras i Bages, *La tradició catalana*, 366.

700. *Diario de Barcelona*, 22 de gener de 1881, p. 909.

701. *Memòria en defensa dels interessos morals*, 43.

702. Alonso Martínez, *El Código Civil*, 19.

703. *Congreso Jurídico Español. Tema primero*, 14.

*provincialismo están constantemente promoviendo rozamientos con el resto de los españoles».*⁷⁰⁴

L'Escola Històrica de Jurisprudència també va condicionar el dret positiu. El 1880 Guillem de Brocà i Joan Amell van publicar *Instituciones del derecho civil catalán vigente*, una nova guia per a lletrats i jutges. *Instituciones* tractava el mateix règim jurídic que el seu predecessor *Manual de derecho civil vigente*. Els seus principis bàsics eren essencialment els mateixos, però algunes de les fonts eren diferents. El *Manual* afirmava que el «*derecho civil*» consistia en una combinació de normes jurídiques «*comunes*» i «*forales*»; *Instituciones*, per contra, evitava la terminologia del dret foral. Elias i Ferrater volien resoldre les diferències entre el dret comú i el foral buscant-hi elements comuns. Brocà i Amell van fer just el contrari: van dissenyar el seu projecte per tal d'habilitar un «dret civil català» autònom. La realitat jurídica implicava que els autors no podien evitar algunes estipulacions aplicables del dret comú, però les eludien tant com era possible. Encara que de forma no tan elegant com el seu predecessor, clarament maldestra quan topava amb el dret comú, *Instituciones* era una eina útil. Els autors van sacrificar l'elegància en la redacció per donar un missatge polític gens ambigu —el dret català no era un «dret foral» excepcional, sinó un «dret civil» autònom. Com a resultat del conflicte per la codificació dels anys vuitanta, el ritme de publicació va augmentar, ja que altres juristes publicaren llibres, pamflets i articles. Posteriorment Brocà va convertir la introducció històrica de *Instituciones* en una *Historia del derecho de Cataluña* en diversos volums, que encara avui és una obra paradigmàtica per a la història del dret català.⁷⁰⁵

El 1895 el jove jurista Enric Prat de la Riba, el futur ideòleg del catalanisme, va ser coautor del *Compendi de la doctrina catalanista*, on volia fixar un nou vocabulari. Insistia que paraules com *foral* o *dialecte* denotaven subsidiarietat. Per tant, no s'havien de fer servir per descriure el dret i la llengua catalana. Els autors equiparaven la diferència entre *comú* i *foral* a la que hi havia entre *llengua* i *dialecte*: ni el català era un dialecte de l'espanyol, ni el dret català era una excepció foral a les normes del dret comú. Ans al contrari, Catalunya tenia una llengua i un dret autònoms, equivalent als de qualsevol país europeu.⁷⁰⁶ Aques-

704. DSCS, 21 de febrer de 1885, p. 1293.

705. Per a un estudi exhaustiu de les publicacions sobre dret català del segle XIX, vegeu Brocà, *Historia del derecho de Cataluña*, 424-63.

706. Prat de la Riba i Montanyola, *Compendi de la doctrina catalanista*, 7.

ta diferència terminològica era essencial per distingir entre «nació» i «Estat». Com va escriure Prat de la Riba: «*Dice que se conciben mal dentro de una nación diferentes regímenes de derecho civil, y tiene razón sobrada. Por ésta y por otras... nos hemos convencido nosotros de que España no es una nación sino un Estado en que viven o mejor dicho mueren, agonizan, varias nacionalidades*».⁷⁰⁷

Aquest breu recorregut pel dret i la jurisprudència explica per què els advocats catalans van defensar les seves tradicions jurídiques amb tanta vehemència. Cal no oblidar que la Renaixença literària s'havia filtrat al raonament jurídic i que havia impregnat el dret de sentiment. Però la comunitat jurídica havia seguit el seu propi camí i havia arribat a un lloc similar. Els anys trenta el dret català –com molts drets arreu d'Europa– estava en un estat deplorable, després de la negligència acadèmica al llarg del segle XVIII, la gradual intrusió del dret comú espanyol i canvis jurídics de gran magnitud com l'abolició del feudalisme i la reorganització de la propietat. En canvi, els anys vuitanta el dret català ja no estava en una situació decadent, sinó que havia estat actualitzat i modernitzat. Com a resposta a les necessitats pràctiques i seguint les tendències dominants al continent, els acadèmics havien convertit el dret «foral» en un dret «civil». L'Escola Històrica de Jurisprudència havia consagrat els professors i advocats com a guardians de la tradició. Tothom equiparava dret a esperit. Per tant, quan els legisladors espanyols van reprendre els esforços per codificar el dret civil els anys vuitanta van trobar-se amb un corpus de dret català més desenvolupat; amb intel·lectuals romàntics i advocats que consideraven el dret com un valuós patrimoni regional i una expressió orgànica dels valors i de l'esperit col·lectius i, cal no oblidar, amb una cúria que havia augmentat la seva riquesa, poder corporatiu, confiança i influència.

En definitiva, els juristes catalans van construir o «fer» el dret civil de manera similar a com es van fer el dret civil francès, espanyol o alemany. Com a tot arreu, era un projecte subjectiu, ple d'assumpcions polítiques i culturals, no exempt de préstecs i «transplantaments» jurídics de fonts diverses.⁷⁰⁸ No el va fer una comissió legislativa, sinó advocats i acadèmics que van escriure llibres i articles sobre institucions, textos històrics i tendències jurisprudencials i van publicar guies que van servir, a la pràctica, de codis. El dret català no havia «renascut»

707. Enrique Prat de la Riba, «Miscelánea jurídica», *Revista Jurídica de Cataluña*, 2 (1896): 49.

708. Watson, *Making of the Civil Law*.

—no havia tornat de la mort— com la tradició literària, ni fou «inventat», com alguns cants corals i els balls.⁷⁰⁹ El dret català fou adaptat i refet. El símil més proper al dret és la llengua. Ambdós havien decaïgut durant segles, però van mantenir-se omnipresents en la vida quotidiana dels catalans. Així com el dret català era aplicable al jutjat i es feia servir freqüentment en documents notariaus, el català era la llengua de conversa dominant entre els naturals de Catalunya. Tanmateix, el moviment jurídic va precedir la «campanya lingüística». Les guies i compilacions jurídiques s'havien editat dècades abans que Pompeu Fabra publicés el primer esbós de gramàtica catalana, *Ensayo de gramática del catalán moderno* (1891). Fabra no va publicar el primer tractat d'ortografia fins al 1913 i un diccionari complet de la llengua catalana fins al 1917. Els advocats van defensar el seu règim jurídic davant els legisladors espanyols molt abans que els lingüistes i mestres insistissin que el català havia d'estar present a l'ensenyament primari i secundari. Certament, el conflicte pel Codi Civil fou el primer enfrontament polític de l'època nacionalista.

EL CONFLICTE POLÍTIC I EL NAIXENT NACIONALISME

El catedràtic i advocat mercantilista Manuel Duran i Bas va encapçalar la protesta parlamentària a Madrid. El primer debat parlamentari extens es va produir el 1885, quan el Partit Conservador va presentar una nova Llei de bases al Congrés dels Diputats. Substituïa la Llei de bases de 1881, redactada per Manuel Alonso Martínez. El ministre de Gràcia i Justícia, Francisco Silvela, afirmava que havia forjat un nou compromís que abordava les preocupacions dels advocats catalans. En comptes de reduir el dret foral a un únic apèndix, va prometre que cada regió foral tindria un apèndix separat. A més, es comprometia a mantenir tots els règims de dret foral tal com estaven fins que la Comissió General de Codificació escrivís aquests apèndixs. No obstant això, el govern volia mantenir Alonso Martínez com a autor i principal responsable del codi i no veia amb bons ulls la idea de promulgar un volum independent per a cada regió foral. Insatisfet amb el que considerava concessions de mínims, Manuel Duran i Bas va trencar la disciplina de

709. Per la «invenció de la tradició» aplicada a l'excursionisme, els cants corals, la dansa i fins i tot de cert vocabulari, vegeu Marfany, *La cultura del catalanisme*, 293-352. La seva anàlisi es basa en Hobsbawm i Ranger, *Invention of Tradition*.

partit i es va oposar a la Llei de bases.⁷¹⁰ El 1885 fou elegit degà del Col·legi d'Advocats.

Al Congrés dels Diputats, Manuel Duran i Bas va adaptar les seves conviccions jurídiques a la realitat política i al context internacional. Els anys vuitanta Alemanya ja no era un exemple a seguir. Després de la unificació l'antiga rivalitat entre les escoles «romanista» i «germanista» havia finalitzat i els juristes del Reich havien reinterpretat Savigny per fer-lo compatible amb la codificació.⁷¹¹ De fet, els defensors espanyols de la codificació uniforme van aplaudir Alemanya. En comentar un dels projectes de codi alemany van elogiar «*el entusiasmo verdaderamente patriótico que les mueve [als advocats alemanys] en pro de la perfectibilidad del futuro Código civil, y la abnegación con que todos se disponen a hacer el sacrificio de las antiguas y tradicionales legislaciones civiles de los territorios de aquel Imperio, en aras de la ansiada unidad de la legislación civil alemana*».⁷¹² A Madrid, la ferotge determinació de Manuel Alonso Martínez i de la Comissió General de Codificació feia la codificació imminent. Avaluant la situació, Duran i Bas va adonar-se que una protesta categòrica contra el principi de codificació era inviable. Després de dubtar, va seguir les recomanacions del Congrés Català de Jurisconsults i de l'Acadèmia de Jurisprudència. Al parlament espanyol va recomanar que el dret català no es conservés com un «apèndix», sinó com a «lleis independents» que havien de ser codificades per una comissió de juristes formada majoritàriament per catalans. Per ell, aquest era un compromís adequat. No obstant això, no va trobar recolzaments i la seva esmena a la Llei de bases va ser rotundament derrotada.⁷¹³

Manuel Duran i Bas i el seu seguici participaven activament en les conferències jurídiques, pensant potser ingènuament que les seves opinions podien agafar impuls i finalment imposar-se. El 1886 un grapat de juristes i ell mateix van assistir a un nou Congrés jurídic a Madrid. Les apassionades protestes de 1885 havien aconseguit allargar el debat, evitant l'aprovació de la Llei de bases. Un brot de còlera i la malaltia del

710. Quant a la Llei de bases conservadora, vegeu *DSSCD*, 17 de maig de 1885, apèndix 1. Les cartes sobre aquesta qüestió entre Silvela i Duran estan publicades a Riquer i Permanyer, *Epistolari polític*, 315-19.

711. Quant a la codificació a Alemanya, vegeu John, *Politics and Law* i «The Politics of Legal Unity».

712. Oliver y Esteller, *Breve sumario*, 7.

713. *DSSCD*, 8 de juny de 1885, «Apéndice décimo al núm. 167», p. 1-3; i *DSSCD*, 17 de juny de 1885, p. 5176.

rei havien fet que les Corts espanyoles tanquessin prematurament, amb la Llei de bases a l'aire. En aquesta tessitura, és possible que anessin a la Conferència amb l'esperança que podien aprofitar l'ambient d'inseguretat per enterrar el projecte. Van reiterar el que s'havia convertit en la postura institucional de la cúria de Barcelona: calien codis diferents per les diverses regions forals. De nou, a Madrid van fer el desentès. A la Conferència, la major part dels assistents va acceptar preservar algunes institucions forals i una majoria aclaparadora va votar que la «*unificación nacional*» era el propòsit predominant de la codificació.⁷¹⁴ Enfurismat pel resultat advers, Duran i Bas i les tres acadèmies jurídiques (de Jurisprudència, Dret i Dret Administratiu) van organitzar una conferència jurídica a Barcelona, celebrada al Palau de la Ciència durant l'Exposició Universal de 1888. Hi van assistir els opositors als plans del govern de tot Espanya, per expressar el seu descontentament col·lectiu, reflexionar alternatives, discutir altres assumptes jurídics i, òbviament, gaudir de l'Exposició en el seu temps lliure.⁷¹⁵

Malgrat la seva reputació d'acadèmic prolífic i poderós advocat mercantilista, Manuel Duran i Bas va ser incapaç de guanyar-se el suport de les Corts espanyoles. A cada pas del camí es va enfrontar a l'autor del codi, Manuel Alonso Martínez, que també tenia fama de ser un advocat eminent, jurista erudit, polític astut i home raonable. Duran i Bas va confessar al Congrés, de manera desafiant: «*Hay completa discordancia entre el criterio del Sr. Alonso Martínez y el mío. Hay divergencia de principios, hay divergencia de escuelas*».⁷¹⁶ Finalment, Duran i Bas va convèncer pocs fora de Catalunya. Fins i tot molts polítics d'altres regions forals consideraven que la solució del govern era adequada i la postura catalana, intransigent. El 1885 els liberals van tornar al poder i Alonso Martínez fou nomenat ministre per segona vegada en una dècada. El 1888 va reenviar a les Corts la versió conservadora del projecte de Llei de bases, amb algunes modificacions que afectaven el matrimoni civil, i es va reprendre el debat on havia quedat. Fent servir un procediment polèmic i possiblement inconstitucional, va evitar trac-

714. Durán y Bas, «Estructura más apropiada para un Código Civil Español», a *Escritos. Estudios jurídicos*, 375-92. Per a les dades exactes de les votacions, vegeu G.A. «Congreso Jurídico Español», *Revista General de Legislación y Jurisprudencia*, 70 (1887): 37-60, 626-27. Per a una crítica dels procediments, vegeu Bofarull y de Palau, *La codificación civil en España*.

715. «Congreso Jurídico de Barcelona», *Revista General de Legislación y Jurisprudencia* 78 (1888): 186-95 i *Actas del Congreso Jurídico de Barcelona*.

716. *DSCCD*, 19 de juny de 1885, p. 5233.

tar novament la relació entre el dret comú i el dret foral i imposà una discussió limitada a les Corts.⁷¹⁷ L'octubre, el Ministeri va començar a publicar el Codi Civil per parts. No era el final d'aquesta qüestió. L'aparició del codi va provocar un escàndol. Advocats en exercici, estudiants i professors van unir-se a les organitzacions polítiques regionalistes i catalanistes per liderar la subseqüent protesta.

En avaluar l'efectivitat de l'oposició parlamentària, cal reconèixer que Manuel Duran i Bas i els seus col·legues, malgrat quedar insatisfets amb el resultat, van aconseguir dues concessions importants. Primer, la Llei de bases de 1881 havia proposat incloure totes les excepcions del dret foral en un sol apèndix, mentre que la de 1888 va garantir que cada regió tindria el seu propi apèndix. Això va obrir la porta a debats sobre el contingut, extensió i abast dels apèndixs: un apèndix llarg i detallat podia semblar un codi o un volum de dret independent, mentre que un escàs nombre de normes concises podia semblar una llista d'excepcions. Ras i curt, el debat no havia acabat. Segon, el projecte de Llei de bases de 1881 prometia conservar el dret positiu de les regions forals; en canvi, el de 1888 també mantenia la validesa de totes les fonts del dret supletori. Això significa que el Codi Civil només s'aplicava com a últim recurs, és a dir, si el tema en qüestió no era resolt pel dret català, el dret romà o el canònic. Com afirmava l'article 12 del codi, fins que es redactessin els apèndixs, el dret foral s'havia de conservar en «*toda su integridad*». Així mateix, el grup català no va aconseguir aturar la codificació o assegurar que el dret català quedaria escrit en un llibre independent redactat per catalans. De manera més amenaçadora, el Codi Civil conservava el dret foral «*por ahora*», un matís que sonava a alguns com l'espasa de Dàmocles.⁷¹⁸ En general, el resultat era ambigu i deixava el futur del dret català en suspens. Els diputats i senadors catalans no van sortir-se amb la seva, però com a mínim els contrincants van fer taules.

Per a molts, fer taules no era prou. Els catalanistes pensaven des de feia temps que deixar l'assumpte en mans de parlamentaris membres dels partits dinàstics portava al fracàs. Independentment de les victòries dialèctiques, dels apassionats discursos que es llegien a la premsa

717. Manuel Alonso Martínez i Vicente Romero Girón van discutir intensament al Senat sobre la constitucionalitat o inconstitucionalitat del procediment. Vegeu *DSCS*, 24 de gener de 1887, 108-10.

718. Aquestes concessions es poden apreciar comparant els continguts del projecte de Llei de bases proposat el 1881 amb l'aprovat finalment el 1888. Quant a la proposta de 1881, vegeu *DSCS*, 22 d'octubre de 1881, «Apéndice quinto al número 24», p. 1-3. Quant a la llei de 1888, vegeu *Código Civil Español* (1889), 2-11.

barcelonina i del suport català a Manuel Duran i Bas, els diputats i senadors catalans estaven condemnats a perdre la votació, tal com va passar. Pels catalanistes, no era acceptable atribuir l'advers resultat a la naturalesa del procés polític. El dret civil era més important que els pressupostos, els aranzels o altres qüestions pendents a les Corts espanyoles i no es podia desestimar simplement com una de les nombroses víctimes de les majories parlamentàries. Quan el codi estigués vigent, immediatament condicionaria el comportament. A diferència de moltes altres lleis, un codi no podia ser abolit o esmenat fàcilment pels següents governs. En aquesta situació, els catalanistes percebien que quedar-se encallats en debats legislatius i conferències acadèmiques només endarreria l'inevitable i estava destinat a portar –com va passar– a un acord insatisfactori. El 1887 l'estudiant de dret Enric Prat de la Riba, llavors president del Centre Escolar Catalanista, va criticar «l'esperit d'escola», que havia produït «funestos resultats». Va escriure que aquest esperit amenaçava d'«acabar amb nostre dret civil, amb tot lo bo i florit de nostra pàtria».⁷¹⁹ En comptes d'un debat educat, defensava fer servir tècniques modernes de propaganda política per pressionar el govern.

Fins i tot abans de la publicació del codi els catalanistes van fer servir tàctiques més agressives. Van aixecar passions, van execrar les malèvols intencions dels polítics, van passar per damunt de les Corts en fer peticions a la Reina regent, portaren la controvèrsia fora del parlament i els seus passadissos i implicaren l'opinió pública. Van adoptar nous mètodes d'organització, que aviat serien característics de l'era de la política de masses, ja que van muntar mítings, protestes, manifestacions i pícnic. Als seus discursos públics no tan sols criticaven les propostes dels legisladors centrals, sinó que aprofitaven la indignació pública per fer propaganda d'altres objectius. Un dels principals punts del seu programa era «catalanitzar» l'Administració i la judicatura, mesura que afavoriria l'accés als càrrecs públics als catalans amb estudis universitaris. A més a més, reivindicaven que els jutges coneguessin el català, que hi hagués cursos de dret català al pla d'estudis universitaris i que els acusats, advocats i testimonis poguessin declarar en català. Feien els seus discursos i publicaven els seus manifestos en llengua catalana. Pels catalanistes, el manteniment del dret català era un primer

719. Prat de la Riba, «Sistemes de propaganda catalanista. Primera intervenció al Centre Escolar Catalanista en desembre de 1887», a *Obra completa*, 1:113-20 [115].

pas que havia de culminar en l'autogovern o com a mínim una devolució significativa del poder administratiu i jurídic.

El primer símptoma que els catalanistes estaven disposats a adoptar tàctiques agressives es va produir el gener de 1885. Un sèrie d'activistes de «lo foro y en la industria, en las letras y en las ciencias»⁷²⁰ van reunir-se al Palau de la Llotja per iniciar una campanya contra dues mesures hostils proposades pel govern conservador: abaixar els aranzels i codificar el dret civil. Al *Memorial de greuges* (1885) els autors apel·laven directament al rei Alfons XII (que tenia el poder constitucional de dissoldre el govern si un ministre estava d'acord). Li sol·licitaven que aturés aquells que amenaçaven amb perjudicar «els interessos morals i materials» de Catalunya. El 1885 el jove rei va caure malalt i morí, però la protesta va continuar. Durant els Jocs Florals celebrats a l'Exposició Universal de 1888 Joan Maluquer i Viladot va presentar a la regent el manifest *Missatge á S. M. D.ª María Cristina de Habsburg Lorena, reyna regent d'Espanya*. Més radical que el *Memorial*, el *Missatge* proposava un ambiciós programa d'autogovern. Tractant les preocupacions de la cúria, criticava els jutges estrangers que «ni entengan la llengua ni res d'aquells ab quins ha de tractar» i «desconegan nostras lleys venerades, ó coneixentlas los hi sian odioses». De manera coherent amb els interessos dels joves professionals que s'enfrontaven a perspectives laborals depriments, insistia: «Que's cárrechs de la nació catalana los nombrin los catalans mateixos, procurant que recaiguin en catalans los cárrechs politics, los judiciales, los administratius y los de ensenyansa».⁷²¹ Amb centenars de signatures que la instaven va seguir l'exemple del seu parent Habsburg Francesc Josep I, que va concedir l'autonomia als hongaresos el 1867.

Les protestes més importants es van produir després de la publicació del codi. L'octubre de 1888 el Ministeri de Gràcia i Justícia el va començar a publicar per parts. Després de la publicació dels primers articles, molts van arribar a la conclusió que els líders de la cúria havien fracassat. L'article 12 prometia conservar el dret català «*en toda su integridad*», però afegia l'amenaçadora frase «*por ahora*». La Comissió després havia de reduir el dret català a un apèndix. Allò que resultava encara més escandalós era l'article 15, considerat una maniobra de sotamà per perjudicar greument tots els règims forals. En essència, l'arti-

720. *Memoria en defensa*, 63.

721. *Missatge*, 4, 7.

cle 15 era una disposició que determinava a qui s'aplicava el Codi Civil i a qui el dret foral, però per molts regulava bàsicament la «ciutadania». Una persona era considerada «catalana» si estava sota el règim del dret civil català.⁷²² Tal com estava redactat, l'article 15 feia aplicar el dret català només als residents nascuts a Catalunya i que eren fills de dos pares catalans. Això contradeïa una llei medieval, feta servir per determinar qui era natural per un càrrec públic, segons la qual els residents a Catalunya de llarga durada, totes les persones que hi havien nascut i fins tot els nascuts fora de Catalunya de pare o avi català eren naturals. Així doncs, el Codi Civil amenaçava amb aplicar el dret català a un nombre limitat de persones. El dret català cada cop seria menys aplicat a causa de les migracions i dels matrimonis mixtos. El nombre de «catalans» es reduiria any rere any.

Com a resposta, els catalanistes van organitzar una sèrie de mítings a diverses poblacions. En cada reunió, els oradors de Barcelona viatjaven a una ciutat o poble, on s'afegien a notables locals. Als seus discursos comunicaven les sinistres conseqüències del Codi Civil destil·lant els tecnicismes jurídics en una narrativa intel·ligible i poderosa carregada d'arguments organicistes que remarcaven la relació entre la salut del dret i la vitalitat dels catalans. Explicaven conceptes jurídics didàcticament, en termes comprensibles, vituperaven el govern i canalitzaven la ira popular contra els articles 12 i 15 per promoure altres objectius. Actualment es fa difícil imaginar mítings sobre assumptes tan intel·lectuals i fora de l'abast de la majoria de la població com el dret civil. No va passar enlloc més del món. Però encara que sigui difícil d'imaginar, és el que va succeir. Entre febrer i juny de 1889 hi va haver vint concentracions importants, a la més gran de les quals van assistir entre 3.000 i 5.000 persones.⁷²³ Celebrades a les places majors, es van posar en escena en un ambient de festa major. Les associacions jurídiques, econòmiques i intel·lectuals i els ajuntaments també van convocar mítings populosos amb cobertura de la premsa. En total van arribar

722. L'article 15 no feia servir la paraula *ciudadania*, sinó que descrivia unes normes generals respecte a l'aplicació del dret foral o el comú. Per consultar l'article en la seva literalitat, *Código Civil Español* (1888), art. 15.

723. Maspons i Anglasell va comptar en total 20 mítings: vegeu Maspons i Anglasell, pròleg a *La primera victòria*, 15. Quant a l'assistència, vegeu «La manifestación de Manlleu», *El Correo Catalán*, 25 d'abril de 1889, p. 9 (3.000 persones); «El meeting de la Bisbal», *El Correo Catalán*, 1 de maig de 1889, p. 7 (4.500 persones a la Bisbal) i *La Veu de Montserrat*, 4 de maig de 1889, p. 143 (5.000 persones a la Bisbal). Les xifres procedeixen de premsa afí, de manera que podrien ser una mica exagerades.

36 peticions al Congrés dels Diputats i es van enviar altres queixes al Senat i al Ministeri de Gràcia i Justícia.⁷²⁴

La campanya contra l'article 15 tenia un caràcter de renovació generacional. El principal organitzador dels mítings era el jove advocat Narcís Verdaguer, que va fundar el Centre Escolar Catalanista el 1886. Gran part dels oradors i escriptors més abrandats també eren joves advocats. El 1889 el Centre Escolar va distribuir una petició qualificant el codi de «tirànic», que va aconseguir 340 signatures de les facultats de dret, medicina i enginyeria. Centenars d'estudiants i seminaristes d'altres indrets també hi van afegir els seus noms.⁷²⁵ El 7 d'abril els estudiants van organitzar una manifestació que va començar a la Universitat, va baixar per la Rambla, va continuar pel port, entrà al Parc de la Ciutadella, pujà pel passeig Sant Joan i culminà davant l'estàtua de Rafael Casanova, líder de la resistència catalana durant la Guerra de Successió. Un cop allà, un dels organitzadors va exclamar: «Fins ara han parlat los homes de seny y d'experiencia; avuy parla el cor representant per aquesta nova generació sense altres ideals que la reivindicació dels drets de Catalunya».⁷²⁶

El to incendiari dels mítings i les protestes adreçades al parlament representaven un canvi radical respecte a l'educada retòrica dels anteriors debats. Els advocats ja no van estudiar la situació internacional per remarcar que Espanya podia seguir l'exemple del l'Imperi Austro-hongarès i Suïssa, més que no pas de França o Itàlia. Tampoc van dedicar-se a elaborar explicacions laborioses sobre les virtuts morals i econòmiques de la llibertat testamentària i l'emfiteusi. Ja no es van preocupar de fer exposicions exhaustives sobre l'elegància i la bellesa del dret romà, la dialèctica de l'evolució jurídica i la relació entre el costum i la norma. Així mateix, tampoc van malgastar el seu temps revifant l'inacabable debat sobre la superioritat de la jurisprudència històrica o de la filosòfica. Encara que alguns oradors mantenien un to mesurat referint-se al *ius sanguinis* i el *ius soli* i argumentant la importància material i simbòlica del dret català, els oradors i escriptors més convincents feien servir un arsenal de convencions retòriques nacionalistes que descartaven els matisos, contemplaven nous conceptes com raça i ètnia i on creixien els insults. Narcís Verdaguer va publicar una sèrie d'articles a *La Veu de Montserrat*, òrgan del nacionalisme emer-

724. DSCCD, Legislatura 1888-1889, Índice, p. 45-46.

725. Citat a Comalada Negre, *Catalunya davant el centralisme*, 211.

726. Coll i Amargós, *Narcís Verdaguer i Callís*, 204.

gent, que van colpir l'educada sensibilitat dels juristes més grans. Afirmava que la «raça catalana» era diferent de la «raça castellana», que al seu torn descendia de la «raça africana» i, per aquest motiu, tenia un temperament bel·licós i sever. Si s'aplicava el Codi Civil a Catalunya, proclamava, «serem pobres com ells, ganduls com ells, fanfarrons com ells».⁷²⁷

Al Congrés, Joan Maluquer i Viladot, un dels parlamentaris més joves, era gairebé igual d'injuriós. En aquells moments Maluquer estava escrivint un tractat sobre el dret civil de Barcelona, però la seva ira el va portar a descartar l'estil acadèmic.⁷²⁸ Va oblidar els deutes personals amb Alonso Martínez, del qual havia estat passant en el seu despatx de Madrid quan era estudiant de doctorat. Després de revisar lleis similars arreu d'Europa i fins i tot les lleis «semibàrbares» d'Àsia, va trobar una única disposició similar a l'article 15: una llei de França que donava la ciutadania francesa als fills de dones franceses embarassades per algerians. Va afirmar amb ironia: «*Señores: realmente es muy triste que los vascongados y vizcaínos sobre todo, los navarros, los aragoneses, los mallorquines y catalanes, tengamos que ir en compañía de los africanos, en cuya situación nos coloca el núm. 2º del art. 15*». Si l'article 15 entrava en vigor, lamentava que «*Cataluña pierde su legislación civil... pierde á sus hijos... los catalanes van á ser verdaderos extranjeros dentro de su Patria*».⁷²⁹

El missatge més coherent i poderós era que l'article 15 trencaria les famílies. Argumentaven que si un dels dos cònjuges no era «català» els fills no podrien ser catalans; si els fills havien nascut fora de Catalunya, no podien ser considerats catalans. En aquests casos diversos règims jurídics podien aplicar-se a una sola llar, creant una gran confusió i plantant les llavors de futurs enfrontaments per l'herència. El diputat Frederic Pons va afirmar al Congrés que el marit es veuria forçat a prohibir a l'esposa embarassada viatjar a regions de dret comú, fruit de la por que la família quedés sotmesa a una desconcertant barreja de drets si la dona donava a llum durant el viatge.⁷³⁰ Verdaguer va defensar que «un castellà casat amb una catalana... *no té llibertat* de què els seus

727. Verdaguer i Callís, «¡Article 15 aprovat! (*La Veu de Montserrat* del 20 d'abril de 1889)», a *La primera victòria*, 50-53.

728. Maluquer Viladot, *Derecho Civil especial de Barcelona*.

729. «Discursos de Juan Maluquer y Viladot pronunciados en el Congreso en el día 20 de Marzo de 1889», *Colecció de discursos pronunciats*, 249-64 [251, 253].

730. «Discursos de D. Federico Pons pronunciados en el Congreso en los días 18, 19 y 20 de Marzo y 5 de abril de 1889», *Colecció de discursos pronunciats*, 198-241 [212].

fills siguin catalans». ⁷³¹ Lluçà Ribera, un prolífic editorialista del conservador *Diario de Barcelona*, va afirmar que el català que es casés amb una dona castellana hauria d'«*ocupar en la familia un lugar indebido y secundario que no es el que corresponde á su jefe*». Les úniques persones que afavoria el Codi, replicava, eren «*las muchachas mas ó menos bonitas de nuestra region*», que tindrien més possibilitats de trobar un marit català perquè «*los novios catalanes necesitarán de aquí en adelante sentir una pasion escepcional para casarse con una jóven castellana*». ⁷³² La Lliga de Catalunya va recórrer a l'alarmisme: «Catalans: el nou Códich Civil vos afligirá ab grans desunions de familia, y vos empobrirá á copia de plets, y abans qu'aquesta situació deplorable s'acabi, no nos quedarán catalans á la nostre terra». ⁷³³

Quan les aigües es van calmar, els promotors de la campanya van aconseguir molt més que forçar el govern a esmenar l'article 15. La modificació es va portar a terme sense fer gaire soroll. Els membres de la Comissió General de Codificació van negar que hi hagués segones intencions, sinó que es tractava d'un innocent error de redacció que s'havia exagerat. El govern va aturar el codi perquè es revisés i va esmenar l'article 15 i d'altres mal redactats.

De fet, el govern tenia la raó. Els organitzadors de les protestes mai no van tenir la limitada intenció de reformar l'article 15. Això es podia haver aconseguit amb unes poques reunions d'alt nivell a Madrid. En veritat, l'objectiu era fer servir la polèmica sobre el Codi Civil per preparar el terreny per a reivindicacions ulteriors. Finalment, els mítings a pobles i ciutats i les protestes públiques van tenir dues importants conseqüències addicionals. La primera era que els legisladors quedaven avisats que altres incursions en el dret civil català provocarien respostes hostils similars; en conseqüència, la Comissió no va fer cap intent seriós de reduir el dret català a un «apèndix». Això va deixar el dret català sense codificar. Les compilacions, guies i comentaris jurídics van continuar tenint validesa; juristes, catedràtics i jutges van mantenir el seu paper de custodis i intèrprets. La segona conseqüència va ser que la controvèrsia impulsà l'ambició objectiu de l'autogovern. Com va dir

731. Verdager i Callís, «Crit d'alarma (publicat sense títol com a Revista de Barcelona, a *La Veu de Montserrat*, de Vich del 16 de Febrer de 1889)», a *La primera victòria*, 28.

732. Luciano Ribera, «Herida por la espalda», *Diario de Barcelona*, 12 de febrero de 1889, p. 1895.

733. «Nova lley y cau de plets per la família catalana», *El Correo Catalán*, 8 d'abril de 1889, p. 4

profèticament Narcís Verdaguer, l'article 15 va constituir «la primera victòria del catalanisme».⁷³⁴ Moltes associacions creades com a resultat o després dels mítings a les diverses localitats es van fusionar amb d'altres per formar la Unió Catalanista, una confederació de diverses associacions que es reunia en una població diferent cada any. Durant aquestes assemblees, que es van produir de 1892 a 1904, els advocats i notaris constituïen el 30% dels delegats.⁷³⁵ El 1892, a la seva primera reunió, la Unió va promulgar les Bases de Manresa, un projecte de constitució per a una Catalunya autònoma.

Com a conseqüència de la campanya contra l'article 15, moltíssims advocats van estar més receptius als estridents missatges dels catalanistes, que abans dels conflictes pel Codi Civil eren vistos com un element marginal de la cúria. Dominada pels juristes de més edat, l'Acadèmia de Jurisprudència inicialment havia estat prudent, ja que pensava que podia solucionar el problema de la codificació a través del debat i la negociació. Va suggerir deixar de banda la codificació o, com a alternativa, que cada regió foral tingués el seu propi volum. Després de la publicació del Codi Civil i que quedés clar que el govern no estava disposat a contemplar cap de les propostes l'Acadèmia va radicalitzar les seves demandes. Els anys noranta es va afegir a la campanya per «catalanitzar» la judicatura. El 1892 va enviar una proposta al Ministeri de Gràcia i Justícia on sol·licitava l'anul·lació de la Llei d'incompatibilitats, que prohibia optar a càrrecs de jutge o fiscal a aquelles persones que havien nascut o havien residit durant un llarg període de temps a la localitat. L'Acadèmia recomanava substituir-la per una política de designació que donés preferència als candidats de la jurisdicció de la vacant.⁷³⁶ El 1895 va enviar una altra proposta demanant una llei que garantís el dret de fer servir el català al jutjat a acusats i testimonis.⁷³⁷ Per tant, els jutges i fiscals haurien de ser catalans. Com va proclamar Joan Josep Permanyer i Ayats, president de l'Acadèmia de Jurisprudència, «*nadie, absolutamente nadie puede ser sacerdote de una religión que no profesada. Catalanes han de ser, pues... los que en Cataluña administren justicia y apliquen el derecho*».⁷³⁸

734. Verdaguer i Callís, «La primera victòria del catalanisme (de *La Veu de Montserrat* del 3 d'agost de 1889)», a *La primera victòria*, 99-104.

735. Llorens i Vila, *La Unió Catalanista*, 95.

736. *Exposición que la Academia de Jurisprudencia y Legislación de Barcelona ha dirigido*.

737. «Sección de noticias», *Revista Jurídica de Cataluña* 2 (1896): 328-29.

738. Juan José Permanyer, «Necesidad de que la vida jurídica de Cataluña sea catalana en todas sus esferas y manifestaciones (Discurso leído en la sesión pública inaugural de la

Una altra conseqüència important és que la següent generació d'advocats fou adoctrinada en els principis del catalanisme. El 1904 el lideratge del primer partit polític nacionalista, la Lliga Regionalista, va quedar en mans de tres joves advocats (Lluís Duran i Ventosa, Enric Prat de la Riba i Francesc Cambó), que havien començat les seves carreres polítiques com a líders del Centre Escolar Catalanista i van conscienciar-se políticament quan estudiaven dret durant la campanya contra l'article 15 i les seves conseqüències.⁷³⁹ Fill de Manuel Duran i Bas, Lluís Duran i Ventosa era un altre exemple de canvi generacional. En molts sentits, l'activisme d'aquest jove va sorgir de les típiques frustracions d'una joventut idealista molesta per les estratègies excessivament pragmàtiques dels seus pares i mentors. També hi havia una font material pel seu descontentament. Aquests individus van madurar en un ambient on els estudiants de dret s'enfrontaven a una advocacia massificada i horitzons poc clars i estaven enfurismats per la manca de dinamisme i d'oportunitats dins l'Estat oligàrquic, que havia generat lleis tan obtuses com el Codi Civil, amb la seva estranya combinació de normes generals i apèndixs excepcionals. El govern central no tenia els mitjans per tractar les necessitats més preemptòries de la indústria. Com Lluís Duran i Ventosa va escriure el 1905, «qui no conèix de prop, qui no sent, qui no viu la vida de la indústria i del comerç, no pot pretendre solucionar els seus conflictes».⁷⁴⁰

La victoriosa defensa del dret català va preparar el terreny perquè altres professions plantegessin reivindicacions similars. Els advocats havien desenvolupat una fórmula potent que els pedagogs, capellans, metges i arquitectes estaven ansiosos per imitar. Durant l'Exposició Universal de 1888 van celebrar-se vuit conferències professionals a Barcelona, coincidència que evidència la presència d'una dinàmica societat civil capaç de desafiar l'arrelat pacte entre els interessos industrials catalans i els oligarques estatals.⁷⁴¹ Mentre les celebracions oficials elogiaven el progrés i la inventiva de la nació espanyola, les trobades professionals transmetien un missatge més ambigu. A la Conferència Nacional de Pedagogia, per exemple, uns pocs mestres van proposar la necessitat d'introduir l'ensenyament del català.⁷⁴² A finals

Academia de Jurisprudencia, el día 6 de Marzo de 1896)», *Revista Jurídica de Cataluña*, 2 (1896): 161-189 [185].

739. Molas, *Lliga Catalana. Un estudi d'estasiologia*, 180.

740. Duran i Ventosa, *Regionalisme i federalisme*, 288.

741. Quant a aquesta qüestió, Ucelay-Da Cal, *El imperialismo catalán*, 81.

742. Grau i López, «L'Exposició Universal del 1888».

del segle XIX les elits professionals ja no treballaven de bracet amb els líders econòmics i polítics, sinó que responien a les preocupacions, pressions i reivindicacions dels seus col·legues. Les classes mitjanes professionalitzades que s'enfrontaven a creixents problemes d'ocupació trobaven poques vies oficials per canalitzar el seu descontentament i estaven receptives a les propostes de descentralitzar l'Estat. El 1890 els lingüistes van iniciar la «campanya lingüística» a la revista *L'Avenç*, on expressaven la necessitat d'escriure diccionaris, llibres de gramàtica i de publicar estudis tècnics que poguessin establir criteris uniformes i reduir les variacions locals.⁷⁴³ A *La reivindicació del llenguatge en l'ensenyança primària* Sebastià Farnès, un advocat i folklorista aficionat que havia estat actiu en la Renaixença i la campanya contra l'article 15, va explicar que ni la recuperació romàntica ni els estudis acadèmics podien assegurar la supervivència de la llengua per si sols: també calia pressionar Madrid per revisar les lleis educatives perquè es pogués ensenyar el català a l'escola primària.⁷⁴⁴ Resulta interessant que fos l'Església la primera en entrar en un conflicte polític prolongat per la llengua. El 1900 el bisbe de Barcelona va publicar una pastoral donant instruccions als capellans perquè prediquessin i ensenyessin el catecisme en català, que va provocar debats a les Corts espanyoles, reaccions a la premsa i un conflicte diplomàtic amb el Vaticà.⁷⁴⁵

Analitzar què va passar a Catalunya pot ajudar a entendre l'emergència del nacionalisme en altres bandes. La recuperació literària sovint es considera el primer pas del moviment nacionalista –l'anomenada fase A, segons la terminologia de Miroslav Hroch. Això no significa que el Romanticisme evolucionés teleològicament cap al nacionalisme. No tots els renaixements culturals van portar a la fase B, l'organització de partits polítics capaços de presentar-se a les eleccions i aconseguir representació. Per cada ressorgiment cultural que va convertir-se en un moviment polític madur, un altre va quedar truncat.⁷⁴⁶ Els renaixements literaris a Gal·les, Bretanya, Occitània i molts altres territoris no van donar lloc a partits polítics capaços de convèncer de la seva missió una part important de la població. Sens dubte, les organitzacions d'intel·lectuals

743. Ferrando i Amorós, *Història de la llengua catalana*, 481-83.

744. Farnès, «La reivindicació».

745. Pel conflicte entre l'Església i l'Estat sobre si els capellans tenien la potestat de predicar el catecisme en català, vegeu Figuerola i Garreta, *El Bisbe Morgades*, 539-675.

746. Per a les fases del ressorgiment nacional, Hroch, *Social Preconditions of National Revival*. No estic afirmant que Hroch argumenti que la «fase A» sempre evoluciona a la «fase B». Per contra, dono una breu explicació de per què això passa en alguns casos i en altres no.

romàntics no van engendrar el nacionalisme apoderant-se màgicament de les ments de la població que, convençuda pel poder de la lletra impresa, imaginava una comunitat per superar l'experiència aïllant i atomitzadora de la modernitat.⁷⁴⁷ En comptes d'això, les naixents expressions del nacionalisme cultural van ser fomentades per grups que tenien alguna cosa a guanyar, que tenen la motivació, l'accés als recursos, el prestigi i les habilitats necessàries per competir pel control –o demanar la reorganització– de l'Estat.⁷⁴⁸ És el que va passar a Catalunya. El catalanisme era, en molts sentits, una iniciativa corporativista, liderada per advocats i professionals amb idees afins que van convertir un moviment literari en un de polític. En fer-ho, van arrossegar la resta de les classes mitjanes.

747. Quant a la imaginació de comunitats, vegeu Anderson, *Imagined Communities*. Aquesta anàlisi explica de manera convincent per què els éssers humans imaginin comunitats al món contemporani però, com l'autor reconeix, no serveix per si sola per explicar per què alguns moviments nacionalistes triomfen i altres fracassen.

748. En aquesta qüestió, la meua anàlisi complementa la de Breully, *Nationalism and the State*. Breully pressuposa que cal entendre el nacionalisme sobretot com una competició pel control de l'Estat. A propòsit, la llista de contendents de Breully inclou la burgesia, l'elit tradicional i els treballadors, però no fa referència als professionals.

CONCLUSIÓ I EPÍLEG. L'EDAT DE PLATA DE LA PROFESSIÓ

Los juristas han estado mezclados a [sic] todos los movimientos de la sociedad política en Europa, desde hace quinientos años. Unas veces han servido de instrumento a los poderes políticos, otras veces han usado a los poderes políticos como instrumento.

Alexis de Tocqueville, *La democracia en America* (1835)

En cuanto la clase de los juristas revela actualmente relaciones ideológicas típicas con los poderes sociales, se inclina con mayor fuerza que nunca –tanto en comparación con los juristas de la época revolucionaria, inglesa y francesa, como con los de la época de la Ilustración, incluso en el ámbito de los despotismos principesco-patrimoniales, de los parlamentos y las corporaciones comunales hasta llegar al prusiano «parlamento de los jueces de distrito» del año 60– al lado del «orden», lo que prácticamente significa hacia el lado de los poderes políticos autoritarios y legítimos dominantes.

Max Weber, «Economía y derecho (Sociología del Derecho)»,
a *Economía y sociedad* (1914)

CONCLUSIÓ

En rememorar la història dels advocats de Barcelona al llarg del segle XIX, fins i tot els més escèptics no poden evitar posar atenció. Quan Carles III va pujar al tron el 1759 la cúria era una ombra del que havia estat: unes poques dotzenes de lletrats que es dedicaven al seu negoci discretament representant clients al jutjat, conscients que l'esplendor de la professió era cosa del passat. Un segle després, els advocats havien recuperat gran part del seu poder, prestigi i influència. Professionals de diverses tendències polítiques amb conviccions liberals, liderats per homes d'ordre, treien profit de les oportunitats de la ciutat

industrial i projectaven al passat la imatge de curadors del dret i dels costums de l'antic Principat. L'èxit va portar problemes concomitants. La carrera jurídica atreia persones de diverses procedències, cosa que va fer augmentar el nombre d'advocats i la competència. Davant les circumstàncies adverses, els advocats van mirar més enllà del jutjat, els quals veien el mercat i l'Estat com a fonts d'ocupació, i van fer servir les associacions corporatives per defensar els seus interessos i buscar noves oportunitats. Al tombant del segle XX, una nova generació va encapçalar un moviment nacionalista emergent que s'esforçava a aconseguir nivells significatius d'autogovern per a Catalunya. Certament, l'advocacia mai no va arribar a l'alt nivell del segle XVII, quan els lletrats eren un percentatge de la població més elevat, els plets eren una mitjà més habitual de resolució de conflictes i els advocats i jutges destacats eren el baluard de la noblesa de toga. Tanmateix, com tot indica, el segle XIX va ser una veritable «edat de plata».

En molts sentits, la història dels advocats de Barcelona és com la dels seus col·legues en altres indrets. L'evolució de l'advocacia del liberalisme al conservadorisme reflecteix la història de la cúria de l'Europa continental. En molts països l'absolutisme fou un temps fosc per als lletrats, quan els representants reials, molts procedents de l'Exèrcit, van usurpar-los diversos àmbits de resolució de conflictes. Els lletrats van reaccionar davant aquesta pèrdua de poder. Van abandonar la seva preocupació exclusiva per les fonts tradicionals, van incorporar idees sobre la utilitat i la felicitat al raonament jurídic i donaren prestigi acadèmic a la jurisprudència pràctica. Es van desvincular de la idea obsoleta de noblesa urbana i la van canviar per una ètica professional de geni, mèrit, moderació i treball. Durant l'època revolucionària molts advocats van veure les possibilitats que se'ls obrien i es van posicionar com a portaveus del poble i tecnòcrates de l'Estat. Van recollir la recompensa amb les reformes liberals. Els codis de procediment van donar als lletrats més marge de maniobra per preparar els seus casos i els van permetre introduir-se en àmbits que anteriorment s'havien ressentit i resistit a la seva presència. L'increment de l'ús i de la importància de les audiències públiques va augmentar el seu prestigi i visibilitat. La reorganització de la judicatura va crear més jutjats, amb personal assalariat a temps complet, capaços de gestionar més plets.

Si l'era de la revolució va ser l'escenari on la professió liberal va ressorgir a Europa, la industrialització i la consolidació de l'Estat liberal eren el teló de fons per a l'emergència de la professió conservadora. A mitjan segle XIX els advocats d'arreu van recuperar el prestigi perdut,

van reinventar una imatge històrica de la cúria com a far d'ordre, font d'erudició i guardiana de la justícia i la llibertat. Els principals advocats descrivien el seu nou carisma com una característica eterna de la professió, originada a Roma i que continuà al llarg de l'edat mitjana i del Renaixement; en fer-ho, esborraven les problemàtiques èpoques de l'absolutisme i la revolució de la memòria col·lectiva i institucional. Respecte al coneixement jurídic, els juristes van refermar el seu monopoli de la interpretació, després d'estar amenaçats temporalment pel moviment per la codificació, que en el seu apogeu va proclamar amb audàcia (i erròniament) que havia eliminat la necessitat de jurisprudència. El dret era retratat com a promotor de l'harmonia social i del desenvolupament econòmic, encara que l'exercici diari –amb desnonaments, fallides, conflictes entre socis, batalles per herències, conflictes laborals, empresonaments i absolucions injustos, entre d'altres– donava lliçons contradictòries. Malgrat la freqüent crítica i sàtira, la carrera jurídica atraïa el fills de classes mitjanes en ascens i de procedències diverses, provocant la saturació de la professió. En resposta a les limitades oportunitats en l'exercici privat, molts advocats van desenvolupar la seva carrera al món dels negocis, la política i l'Administració Pública i privada. Mentrestant, les associacions van canviar les prioritats, que van passar de sostenir l'herència humanista de la cúria i protegir la llibertat dels ciutadans a promoure els interessos corporatius dels seus membres. Aquesta història general no tan sols descriu l'advocacia de Barcelona, sinó també la d'Europa occidental.

En vista d'aquestes conclusions, val la pena revisar les teories de Max Weber, que encara constitueixen la base de l'anàlisi del dret i els advocats durant l'època contemporània. Les idees de Weber quadren amb aquesta història dels advocats a l'Europa continental occidental? A *Economia i Societat* (1914) Weber presentava un informe breu però incisiu sobre l'evolució política de l'advocacia. L'evolució era similar a la que s'ha explicat en aquestes pàgines, però les raons per a la transformació eren diferents. Per Weber, els advocats havien constituït una «forta oposició als poders patriarcal» durant «les revolucions burgeses d'època moderna». De manera similar, reconeixia que posteriorment la cúria s'havia tornat conservadora; a començaments del segle xx havia recolzat «els poders autoritaris i “legítims” dominants». Per explicar aquesta metamorfosi afirmava que els advocats s'havien incorporat a les causes revolucionàries arreu del continent perquè s'havien sentit impel·lits per la seva arrelada creença en la «igualtat jurídica formal». Això, al seu torn, tenia el seu origen en la racionalitat formal del dret que

s'havia concretat durant l'edat moderna. Weber també reconeixia que els advocats eren «persones privades que viuen del fruit del seu treball», que tenien clientele diverses i que eren «socialment qualificades de forma variable». A causa del seu lloc a la societat i dels mateixos imperatius del dret, els advocats es dedicaven a garantir «la seguretat que es concedeix a la "llibertat" individual». Una vegada l'Estat liberal assegurava els drets i les llibertats individuals, els advocats es posaven naturalment al costat «de l'ordre».⁷⁴⁹

El mateix Weber era conscient que la història dels advocats era més dialèctica del que suggeria, de manera que seria injust i poc aclaridor recórrer a la crítica habitual que el camí de la modernitat és sinuós. La seva anàlisi es pot criticar en dos punts fonamentals. El primer és que Weber no va valorar la importància de la política i va decidir ignorar la tensa relació entre els advocats i l'absolutisme. Durant el segle XVIII la cúria va veure com moltes de les seves antigues funcions eren usurpades per la burocràcia reial i l'Exèrcit, que tenien uns corpus de coneixement tan formalment racionals com el dret, dels quals els lletrats van aprendre molt. Al segle XVIII reformadors d'arreu d'Europa van agrupar l'advocacia amb l'aristocràcia, com a components de les «classes improductives», i van dissenyar polítiques per reduir la seva independència i influència. Com a resposta, els advocats van abandonar la seva miop preocupació per les fonts i les autoritats tradicionals, van promocionar la utilitat de l'advocacia per a la societat, s'involucraren en debats econòmics i filosòfics i van introduir-se en la política i l'esfera pública. Tocqueville era molt conscient d'aquesta història quan va defensar que els advocats francesos s'havien convertit en «agents molt actius de la revolució» perquè havien estat exclosos de la política durant l'absolutisme. Per Tocqueville, els advocats de tot Europa tenien el potencial de prendre «els poders com a instrument polític» quan els interessava.⁷⁵⁰ Sens dubte, les activitats revolucionàries de molts estudiants i advocats, a pobles i ciutats arreu del continent europeu i Amèrica, no estaven provocades per una indestructible creença en la igualtat formal –un principi que fins i tot es podria considerar congruent amb l'absolutisme il·lustrat–, sinó que tenia el seu origen en les relacions cada cop més hostils entre la cúria i l'Estat absolutista i en les grans oportunitats que l'Estat constitucional pensaven que els oferia.

749. Weber, «Economía y derecho (Sociología del Derecho)», 647-48.

750. Tocqueville, *La democracia en América*, 124-26.

El segon element que es pot criticar de Weber és que l'afirmació que la igualtat procedimental predisposava els advocats a defensar la llibertat i l'ordre és falsa. Encara que la tradició jurídica continental era més formal que les seves rivals, no sembla que hi hagi cap vincle entre el processalisme i el liberalisme. Per citar la comparació més òbvia, els advocats del continent europeu no eren més liberals que els anglesos o els nord-americans, malgrat que els sistemes jurídics continentals eren més formals i racionals. És més, Weber va exagerar la influència del formalisme en el dret continental. Durant els segles XVIII i XIX l'utilitarisme, l'historicisme i fins tot el Romanticisme van obrir-se camí i van socavar la pràctica jurídica basada en l'estricta aplicació de la norma. Al jutjat, aquestes influències planaven en l'ambient fins i tot quan no es podien fer explícites en els sumaris i sentències. Fora del jutjat, eren una característica central dels debats i discursos. També cal remarcar que els advocats van acabar acceptant la innovació més formalment racional, els codis, únicament després que se'ls assegurés que la codificació es portaria a terme sobre la base de la tradició històrica i no d'axiomes filosòfics. Després de la promulgació dels codis els juristes i lletrats de tot Europa van aconseguir conservar el seu cobejat paper d'interpretats, en comptes de sucumbir a un rol d'aplicadors de normes positivistes. Finalment, val la pena esmentar que l'afirmació de Weber que l'estructura del coneixement jurídic feia que els advocats i funcionaris tendissin a defensar la llibertat i l'ordre s'ha vist tràgicament desmentida al segle XX, quan la freda racionalitat processal fou la forma de raonament rere la banalitat del mal, com va descriure Hannah Arendt.

L'observació de Weber que l'advocat era una «persona privada que viu del fruit del seu treball» i que tenia un estatus social «variable» fou més important del que es va pensar en un principi. Com s'ha remarcat anteriorment, per poder entendre l'evolució de l'advocacia cal analitzar la història social dels advocats, d'on venien i com van involucrar-se en el poder polític. Respecte al coneixement jurídic, es pot rebatre Weber. Els advocats eren capaços d'adaptar-se als canvis socials, polítics i econòmics millor que altres professions gràcies a la flexibilitat de la jurisprudència. El reverenciat paper de la interpretació en la tradició jurídica occidental –malgrat l'aparent dependència de la llei escrita– permetia als advocats sobreviure i prosperar en una època de tremebundes transformacions en l'organització del coneixement. Els advocats no estaven casats amb el formalisme objectiu, ans al contrari, eren hàbils en reconciliar el dret amb les exigències canviants de la societat del llarg segle XIX. Van reinterpretar el dret astutament per fer una transició fluida del

feudalisme al capitalisme i proposaren una sèrie de reformes que constituïren els pilars de l'Estat liberal. L'advocacia va produir elits capaces i ansioses d'ocupar càrrecs en règims diversos, des de sistemes liberals tancats amb sufragi restringit a d'altres més democràtics. Durant el segle XX els advocats van mantenir-se flexibles i es van mostrar moderadament còmodes dins dictadures autoritàries (encara que no tant en les totalitàries).

NORMATIVITAT, EXCEPCIONALITAT I NACIONALISME

En molts sentits, Barcelona ha estat un lloc ideal per examinar la història de l'advocacia del continent europeu. Era una ciutat que experimentà els trets típics de la modernitat. Òbviament, no era tan il·lustrada com Nàpols o Edimburg, però les classes cultes rebien idees laiques i científiques i les barrejaven amb les fonts de coneixement tradicionals i religioses. Espanya no va passar per una revolució utòpica com França, però va patir un període agònic i prolongat de revolució i reacció. Catalunya no estava tan industrialitzada com Lancashire, però era una de les regions més industrialitzades del continent. Barcelona no era el centre d'un gran imperi, com Londres o París, però era el principal contacte econòmic amb Cuba, que fou possiblement la colònia més lucrativa de qualsevol país europeu durant el segle XIX. El nacionalisme català no va alterar l'ordre internacional com l'italià, l'alemany, el polonès o el serbi, però va mostrar-se un moviment perdurable i no violent. En resum, els advocats de Barcelona van viure una completa gamma de canvis socials al llarg del segle XIX i, per aquest motiu, el seu estudi proporciona una finestra per mirar la història dels advocats del continent.

La història dels lletrats de Barcelona també té moltes característiques pròpies. Com passaria en estudiar el cas de qualsevol grup d'advocats, es pot rastrejar dins la història i escollir característiques que semblen excepcionals, més que no pas típiques. Per exemple, durant l'Antic Règim els lletrats barcelonins estaven acostumats a treballar en un ambient de lliure competència perquè no hi havia un gremi d'advocats des del segle XIV. Això els diferenciava d'altres col·legis o ordes europeus que tenien un *numerus clausus*. El pes de la tradició es reflectia en l'amor dels juristes pel dret romà, però en general l'advocacia de Barcelona inicià l'època contemporània amb poc bagatge històric i un ritual escàs. Respecte a l'era revolucionària, en altres indrets no està

clar fins a quin punt va haver advocats-milicians. Un advocat d'uniforme portant una baioneta probablement no era una visió tan freqüent fora de la península Ibèrica, l'Europa mediterrània i Amèrica. Fou força comú als Estats Units, on homes com Andrew Jackson van prendre les armes i exerciren el dret; per contra, els *barristers* anglesos només agafaven l'escopeta quan anaven a caçar faisans. Al segle XIX no sembla que moltes cultures jurídiques estiguessin tan imbuïdes del Romanticisme. De tota manera, queden preguntes sense resposta. Fins que no hi hagi altres estudis sobre advocats durant l'Antic Règim i la revolució liberal, sobre la influència del Romanticisme en el coneixement jurídic i molts altres temes relacionats, és difícil afirmar si els advocats de Barcelona eren veritablement excepcionals en aquestes qüestions.

L'única característica que distingeix clarament la història dels advocats de Barcelona de la d'altres és el seu nacionalisme. Enlloc els lletrats van defensar un corpus autòcton de dret privat amenaçat per la codificació civil i després van organitzar un moviment polític. Els conflictes lingüístics i religiosos de vegades han fomentat moviments nacionalistes, però les disputes jurídiques normalment no han anat en aquesta direcció. Amb tot, quan se situen en un context més ampli, els esdeveniments de Catalunya semblen menys sorprenents. A Anglaterra, Alemanya, França i altres països els juristes i teòrics polítics vinculaven el dret a la història, la identitat i la etnicitat des de feia molt de temps. Segons Hotman i Montesquieu, el dret francès derivava de les antigues llibertats dels gals i els francs. Per Blackstone i les generacions anteriors, el dret anglès tenia les seves arrels en les antigues constitucions dels bretons, saxons i danesos. Per Savigny, el dret i els costums alemanys van evolucionar en harmonia amb el *Volksgeist*.⁷⁵¹ Aquestes teories, avui desacreditades per filòsofs i historiadors jurídics però encara citades per advocats i llecs, resultaven enormement atractives durant el segle XIX.⁷⁵² Juristes de renom, advocats corrents i tot tipus de persones al·ludien –de vegades sense coneixement de causa– a idees sofisticades i estereotipades sobre el dret, l'esperit i la nació. Els advo-

751. Per als plantejaments de Montesquieu, vegeu «On the Origin and Revolutions of the Civil Laws among the French», a *Spirit of the Laws*, 532-601. Quant als de Blackstone, vegeu Blackstone, *Commentaries on the Law of England*, 1:3-37, 63-92. Les teories de Hotman i la seva influència a França i Anglaterra s'analitzen a Pocock, *Ancient Constitution*, 1-29. La relació entre la identitat nacional i la codificació s'explora a Halpérin, *Entre nationalisme juridique*.

752. Actualment l'afirmació que el dret reflecteix orgànicament l'esperit i la personalitat d'una nació s'ha desacreditat. Watson, *Evolution of Law*.

cats no només afirmaven defensar principis de justícia racionals i universals i ser un braç independent del sistema polític constitucional que protegia la societat del despotisme, sinó que també s'autorepresentaven com a conservadors de les lleis, pràctiques i costums que mantenien la vitalitat, la salut i la ingenuïtat de la nació.

Els juristes de Barcelona van absorbir aquestes influències. Si es van apartar del camí, va ser perquè van emmarcar les generalitzacions i estereotips dins la història del Principat de Catalunya, més que no pas de la Monarquia Hispànica. Aquest resultat no era inevitable. Les històries jurídiques de Castella i Catalunya consistien en una barreja similar de les anomenades fonts romanes i germàniques, que es podien llegir –i es van llegir per molt de temps– com a complementàries. Tot i així, els desacords amb el Codi Civil espanyol sobre assumptes polèmics com la família, l'herència i la propietat, combinats amb les exigències quotidianes de l'exercici del dret, van portar els juristes a compilar lleis, escriure manuals i finalment «construir» un dret civil català. Els anys vuitanta molts advocats defensaven que el dret català i el castellà eren pols oposats o, com a mínim, irreconciliables. El conflicte polític subsegüent fou excepcional, però era el resultat del xoc entre algunes concepcions banals que havien circulat per Europa. Vist des d'ara pot resultar sorprenent que aquestes disputes no esclatessin en altres indrets, però es poden assenyalar alguns casos en què va passar quelcom similar. L'Imperi Austríac, per exemple, va imposar el seu codi a tot el territori i, tan aviat com van poder, els juristes venecians i hongaresos van canviar-lo pel que consideraven les autèntiques tradicions jurídiques «italianes» i «hongareses». A la Gran Bretanya, l'existència d'un dret escocès sempre va ser una font de conflicte subjacent.⁷⁵³ En aquests territoris el conflicte jurídic era latent. A Espanya, era patent.

A Catalunya la massificació va fer el nacionalisme més atractiu. Com hem vist, l'advocacia barcelonina es va saturar les darreres dècades del segle XIX. La massificació era particularment aguda en temps de crisi econòmica, com els anys noranta, quan el mercat es va mostrar menys capaç d'absorbir els llicenciats universitaris i això probablement va adquirir proporcions epidèmiques durant el segle XX. Per molts joves advocats que patien problemes per muntar el seu propi despatx, la perspectiva de l'autogovern era atractiva, perquè prometia crear una futura

753. Les raons per les quals el dret escocès no va contribuir a crear un moviment nacionalista s'analitzen a Kidd, *Subverting Scotland's Past*, 144-65.

burocràcia catalana amb centre a Barcelona, que a llarg termini oferiria feina al sector públic a homes amb educació jurídica. Els professionals d'elit, per la seva banda, també anhelaven la major disponibilitat de càrrecs executius i judicials. Això no vol dir que l'impuls de la demanda de l'autogovern respongués únicament a preocupacions corporatives. Els advocats i d'altres persones pensaven que aquells que coneguessin la llengua, el dret i els costums de la regió i les complexes necessitats de la societat industrial podrien abordar millor els interessos morals i materials dels catalans que no pas els polítics, funcionaris i magistrats del Tribunal Suprem de l'Estat oligàrquic centrat a Madrid. Es pot opinar si tenien raó o no, però l'argument era difícil de refutar.

La massificació no va portar el nacionalisme a tot arreu, però va tenir conseqüències identificables que caldria estudiar país per país. La sociologia i la història han esmentat aquesta qüestió periòdicament. El 1937 el sociòleg Walter Kotsching va argumentar a *L'atur a les professions* que un mar de graduats universitaris frustrats va afavorir la propagació del nazisme a Alemanya.⁷⁵⁴ Més de tres dècades després, la historiadora Leonor O'Boyle va assenyalar que «un excés d'homes cultes» s'havia vist com un problema a l'Europa continental molt abans: durant les revolucions de 1830 i 1848 molts observadors van formular la teoria que els principals agitadors eren advocats sense feina i estudiants universitaris.⁷⁵⁵ A Espanya, el novel·lista Benito Pérez Galdós va descriure l'excés d'advocats com una malaltia social infecciosa. Va argumentar que els advocats que eren incapaços de trobar plets per guanyar-se la vida no volien integrar-se en les classes productives i empresadores, sinó que fomentaven l'«*empleomanía*», inflant la burocràcia i convertint-se en una càrrega econòmica intolerable per la població. Quan això no era prou, provocaven problemes i engendraven revolucions.⁷⁵⁶

Abans de treure conclusions cal estudiar més l'excés d'advocats. L'administració civil imperial de la Gran Bretanya sembla que va donar sortides als advocats i professionals joves.⁷⁵⁷ A Espanya, on el govern colonial al segle XIX (a diferència del període modern) era sobretot cosa de militars, hi havia pocs càrrecs públics per advocats o altres professio-

754. Kotschnig, *Unemployment in the Learned Professions*.

755. O'Boyle, «Problem of an Excess of Educated Men».

756. Pérez Galdós, *Doña Perfecta*, 56.

757. O'Boyle, «Problem of an Excess of Educated Men», p. 481; i Bayly, *Birth of the Modern World*, 145.

nals a ultramar. Sobre la base de l'experiència dels advocats de Barcelona, una hipòtesi de treball podria ser que l'excés de lletrats inicialment va trobar sortida en el món dels negocis, mentre que a finals del segle XIX la capacitat de les universitats de produir homes amb títols de dret en massa va superar la capacitat del mercat d'absorbir-los. Al segle XX els advocats i altres professionals van mirar envers l'Estat, a més a més de cap al mercat, per solucionar el problema de l'ocupació de la classe mitjana. Això va tenir diferents conseqüències. A Alemanya, Hongria, França i altres bandes va contribuir a l'antisemitisme, la xenofòbia i la misogínia. Les dècades de 1920 i 1930 molts estudiants i advocats se sentien amenaçats per la presència de jueus, dones i fills d'immigrants a la cúria. Es van incorporar a moviments polítics que pressionaven els governs per limitar l'accés d'aquestes «minories» a les universitats, a les llicències i a l'ocupació pública.⁷⁵⁸ La massificació no tan sols fomentava la discriminació, sinó que també tenia conseqüències socialment beneficioses. El sorgiment de l'Estat del Benestar té relació amb les demandes d'avocats, metges, arquitectes, psicòlegs, mestres i enginyers, que van pressionar els legisladors per expandir les obres, l'educació, l'habitatge, la salut i l'assessorament jurídic públics. En fer-ho, els professionals es presentaven com a experts amb coneixements científics capaços d'administrar el benestar social si els donaven treballs estables i pensions dins les institucions estatals (escoles, hospitals, centres de rehabilitació, centres d'ajuda jurídica, jutjats, etc.).⁷⁵⁹

En examinar la professió jurídica arreu, segurament sorgirà una llista paral·lela de peculiaritats. Aquesta història pot semblar hiperbòlica. Durant el segle XVIII, la cúria de Barcelona estava delmada per l'atac de l'absolutisme; durant l'època revolucionària, els advocats es van tornar aclaparadorament liberals; durant l'era industrial, els seus líders es

758. Quant a Alemanya, vegeu Jarausch, *Unfree professions*, 105, i Jarausch, «The Decline of Liberal Professionalism», esp. 284. Quant a l'antisemitisme de la cúria a Alemanya, vegeu també Müller, *Hitler's Justice*, 43, 59-67. A Hongria, Mária Kóvacs ha constatat que alguns dels que van donar més suport a les mesures governamentals dels anys vint per limitar el nombre de jueus a la professió jurídica no van ser les associacions d'avocats, sinó les d'estudiants. Kóvacs, *Liberal Professions and Illiberal Politics*, 57. O. O. Grunzeberg retrata el fòrum de la Rússia prerevolucionària com un oasi intel·lectual dins una societat antisemita. Grunzeberg, *Yesterday: Memoirs of a Russian-Jewish Lawyer*. Per la relació entre la massificació i la xenofòbia, l'antisemitisme i la misogínia en l'advocacia francesa de principis del segle XX vegeu Charle, «Le recrutement des avocats, 1880-1914», i Israel, *Robes noires et années sombres*, 45-49, 56-63.

759. Quant als professionals i l'ascens i decadència de l'Estat del Benestar, vegeu Perkin, *Rise of Professional Society i Third Revolution*.

van fer força conservadors; a finals del segle XIX, les teories romàntiques i historicistes van portar a una forma molt explícita de nacionalisme jurídic. Òbviament, l'experiència dels advocats no es pot separar de les peculiaritats de la història de Catalunya. Al cap i a la fi, Barcelona era la capital tradicional de l'antic Principat, on pervivien molts antics costums i lleis. Era una ciutat revolucionària i liberal enmig d'un camp tradicionalista, que patia una agitació terrible com a resultat de la industrialització. Era una ciutat de l'Europa meridional que va experimentar un patró de desenvolupament econòmic propi del nord d'Europa; un port mediterrani amb forts vincles comercials amb el món atlàntic. Estava envoltada per les falces dels Pirineus, on floria l'ultramontanisme. Mentre els habitants urbans cultes tenien París com a model, gran part de la societat estava inspirada per les influències antagoniques de Manchester i Roma. Per apreciar aquests durs contrastos només cal mirar les obres d'arquitectes de finals de segle com Antoni Gaudí i Lluís Domènech i Montaner, i observar la juxtaposició de l'exaltat espiritualisme gòtic i la solemne religiositat romànica amb el ferro, el vidre i la precisió matemàtica de l'era industrial. L'estètica de l'arquitectura tenia molt en comú amb la jurídica. Tanmateix, fins que no s'escriguin més històries socials d'avocats, tan sols podem suposar què els esperava. La història de l'advocacia de Barcelona –la seva evolució del liberalisme al conservadorisme i al corporativisme– probablement reflecteix la d'altres cúries europees.

EPÍLEG: EL FINAL DE L'EDAT DE PLATA?

Un cop s'ha arribat fins aquí, val la pena donar una visió de conjunt del segle XX, fins i tot si queden preguntes en l'aire. El 1901 el partit nacionalista conservador, la Lliga Regionalista, va participar per primer cop en les eleccions i va guanyar quatre dels sis escons de la circumscripció de Barcelona al Congrés dels Diputats. El 1906 l'escriptor jurídic a temps parcial i polític a temps complet Enric Prat de la Riba va publicar *La nacionalitat catalana*, que va convertir-se en la Bíblia del moviment. Dins les seves pàgines hi havia notables influències jurídiques. En aquesta obra homenatjava l'Escola Històrica de Jurisprudència, s'emocionava amb visions romàntiques i medievalistes d'una societat agrària patriarcal idealitzada i argumentava que la contínua vitalitat del dret i de la llengua eren les proves vivents de la força i durabilitat de l'esperit nacional. Basava la demanda de l'autogovern en la lògica derivada de la

teoria de l'autodeterminació nacional de Herder i afegia a la barreja les noves «ciències» de la nació de finals de segle.⁷⁶⁰ Moltes d'aquestes idees van aparèixer primer a la *Revista Jurídica de Cataluña*, una publicació acadèmica fundada el 1895. Prat de la Riba, a la seva columna «Miscelánea Jurídica», introduïa els seus col·legues advocats en teories de la nació gairebé biològiques: la psicologia col·lectiva de Scipio Sighele, el darwinisme social de Herbert Spencer i l'antisemitisme racial de Vacher de Lapouge.⁷⁶¹ A principis del segle XX el nacionalisme català es va infectar amb concepcions biològiques de raça i etnicitat, incorporades al mite de la decadència i la pangènesi, i considerà l'imperialisme la seva missió històrica.⁷⁶² Tot i així, mantenia un ideal de ciutadania que privilegiava el *ius soli* per sobre del *ius sanguinis* i va mantenir els seus fonaments en les idees historicistes i liberals.⁷⁶³

La Lliga Regionalista va ser el partit nacionalista dominant durant el que quedava de Restauració (1875-1923). Els advocats, capellans, lingüistes, arquitectes, acadèmics, pedagogs i industrials ja no van haver de portar a terme protestes aïllades per fer sentir la seva veu, sinó que podien canalitzar les seves demandes a través de la Lliga i altres partits nacionalistes. Els assoliments van ser modestos però estables. El 1907 Enric Prat de la Riba, llavors president de la Diputació de Barcelona, va fundar l'Institut d'Estudis Catalans, que va organitzar projectes per promoure i modernitzar la llengua, el dret, la història i per conservar i restaurar el patrimoni arqueològic i artístic de la regió. El 1912 la Diputació va inaugurar una escola d'Administració Pública, amb l'objectiu de formar tecnòcrates per a la futura funció pública catalana. El 1914 les Corts espanyoles van sancionar la creació de la Mancomunitat de Catalunya. Consistia en l'aglutinació dels poders de les quatre diputacions provincials catalanes. Encara que estava lluny de ser un parlament i un govern autònom, tenia l'efecte simbòlic de restaurar Barcelona com la capital de Catalunya, no tan sols d'una província.

Al segle XX la cúria va estar sota la intensa pressió del creixement demogràfic massiu de Barcelona i de greus episodis de violència. Un grapat d'advocats que representaven treballadors, sindicats, estudiants i

760. Prat de la Riba, *La nacionalitat catalana*.

761. Aquestes referències es poden trobar a molts articles de Prat de la Riba, *Obra completa*, vol. 1.

762. Aquestes tendències i influències s'exploren a Ucelay-Da Cal, *El imperialismo catalán*.

763. He tractat els atributs «cívics» i «ètnics» del nacionalisme espanyol i català a Jacobson, «The Iberian Mosaic».

nacionalistes foren reprimits per les autoritats polítiques i militars de la Restauració i de les dictadures de Miguel Primo de Rivera (1923-29) i Francisco Franco (1939-75). Els degans del Col·legi foren cridats per fer de mitjancers en disputes, per defensar la capacitat dels lletrats de portar a terme els seus deures i per tractar situacions delicades quan els advocats eren censurats, suspesos o empresonats per defenses massa entusiastes, associació il·lícita, trobades amb clients que eren considerades reunions polítiques no autoritzades o per tenir idees contràries al règim. Els règims militars van vigilar el Col·legi d'Advocats i auditaren les seves activitats. Era un conflicte tant polític com professional: els advocats van perdre la seva preeminència política en favor dels oficials de l'Exèrcit, que s'havien autoproclamat nous guardians de la societat contra les amenaces del bolxevisme i el nacionalisme perifèric. El Col·legi no va fer cap acte institucional heroic per defensar la llibertat davant la dictadura. De vegades va fer alguns gestos simbòlics. El 1924 el degà Amadeu Hurtado va dimitir després de rebutjar publicar la *Guia Judicial de Catalunya* en castellà. Els anys seixanta el degà Frederic Roda va rebutjar assistir a un sopar on ell i altres dignataris municipals havien estat convidats per rebre Francisco Franco; va deixar el seu lloc buit, de manera que el dictador es va veure forçat a prendre nota de la protesta.⁷⁶⁴ Quan el règim franquista estava a les acaballes el Col·legi va començar a obrir-se a joves advocats demòcrates (i comunistes, socialistes, nacionalistes i feministes), que feien mítings dedicats als drets humans i en defensa dels opositors al règim empresonats. El 1970, per exemple, el Col·legi va acordar donar un suport tebi als advocats que participaven en una vaga estatal contra el Tribunal de Orden Público, llavors el principal braç jurídic de la repressió franquista.⁷⁶⁵

La Guerra Civil (1936-39) va ser un temps fosc per a la justícia. Barcelona i Catalunya estaven en la zona republicana, dominada pel Front Popular, liderat pels comunistes. Com que la guerra es va arrossegar en el temps, la cúria es va desintegrar. Alguns advocats van treballar als tribunals revolucionaris i l'Administració Pública, mentre que d'altres van contribuir a l'esforç de guerra republicà d'una manera o altra, i alguns van passar-se a l'altre bàndol. La majoria va buscar refugi i fugí a l'exili. El SIM i grups revolucionaris van arrestar alguns

764. Hurtado, *Quaranta anys d'advocat*, 2:163-213; i Fina, *De la llei i la justícia*, 139-40. Per a un instructiu resum de la història del Col·legi durant el segle XX, vegeu Jardí, *Història del Col·legi d'Advocats*, vol. 2.

765. Falcón, *Memorias políticas*, 141-52.

advocats, vinculats a partits polítics «burgesos». Aquests individus es van haver de defensar ells mateixos d'acusacions d'espionatge o de tenir simpaties contrarevolucionàries.⁷⁶⁶ Un advocat va observar que dels 973 lletrats que hi havia a les llistes del Col·legi el 1936, el 1938 tan sols en quedaven uns cent.⁷⁶⁷ Dels que van continuar exercint, uns quants van trobar feina representant homes i dones acusats de delictes polítics. Era una activitat perillosa, perquè els advocats defensors tenien por de convertir-se ells mateixos en acusats. Els tribunals revolucionaris estaven ocupats per jutges i fiscals ambiciosos i cruels, responsables de l'empresonament i execució de molts innocents. Les proves poc sòlides, els testimonis imaginatius, els procediments forçats i els jurats manipulats estaven a l'ordre del dia. Encara que els advocats defensors van aconseguir veredictes favorables i asseguraren absolucions ben merescudes en circumstàncies difícils, molts homes i dones innocents van ser empresonats o van morir davant l'escamot d'afusellament. Gabriel Avilés, un liberal agnòstic, inicialment va recolzar la República i durant la guerra va treballar com a advocat defensor. L'experiència el va deixar tan colpit i consternat que el 1939 va donar la benvinguda a les tropes franquistes, sense ser conscient que el *Generalísimo* estava a punt de cometre abominacions jurídiques encara més grans.⁷⁶⁸

Després de la seva victòria Franco va imposar la justícia militar per jutjar els «delictes» comesos des de la Segona República. Com es pot esperar, als tribunals militars dissenyats per processar els *rojos* hi havia poques salvaguardes processals per les persones considerades «d'esquerres», «extremistes», «sacrílegues» i altres enemics de la nació. Els advocats defensors militars no tenien ni els mitjans ni la voluntat d'organitzar defenses adequades i de vegades es limitaven a sol·licitar al jutge que reduís la pena. Les audiències sovint eren tràmits ràpids i era habitual que els acusats fossin jutjats i executats en massa. Desafortunadament, ningú va publicar un llibre per confessar els seus pecats, detallar la inutilitat dels seus esforços i exposar els fal·laços procediments.

766. Pel relat d'una terrible experiència, vegeu Serrahima, *Memòries de la guerra i de l'exili*, 2:91-131.

767. Avilés, *Tribunales rojos*, 36-37.

768. Quant a les mascarades de justícia i descripcions detallades dels advocats, jutges, fiscals i acusats, vegeu Avilés, *Tribunales rojos*. Per a una descripció de Gabriel Avilés, vegeu Casares, *Memòries d'un advocat laboralista*, 500-504, 532-36. L'àmplia bibliografia sobre la justícia revolucionària és resumida en un assaig introductori de la reedició de l'informe de Barriobero sobre les seves activitats com a cap del Tribunal Revolucionari de Barcelona entre 1936 i 1937. Vegeu Masjuan, «Introducción».

Estava prohibit que els advocats que no eren militars es fessin càrrec de les defenses, encara que sembla que alguns tribunals militars van llogar-ne alguns per completar l'aparell repressiu, ràpidament sobrepasat per la gran quantitat de casos. Les execucions de postguerra judicials i extrajudicials, juntament amb les morts a la presó, en sumen milers a Catalunya. A principis dels quaranta els afusellaments començaren a reduir-se i a mitjan de dècada s'havien commutat moltes penes de mort i gran part dels presoners polítics estaven en llibertat condicional.⁷⁶⁹

El règim franquista va designar el degà i la junta del Col·legi d'Advocats, en harmonia ideològica amb el partit feixista, la Falange. En assolir el càrrec, la junta va fer pública una declaració homenatjant «*todos los compañeros caídos por Dios y por la Patria en los campos de batalla como por aquellos otros asesinados vilmente por la horda roja en la época de la dominación marxista*». Després va enviar un telegrama a Franco, on expressava «*sentimientos de reconocimiento y afecto al Victorioso Ejército Nacional y su Glorioso Caudillo, Jefe de la Nueva España*».⁷⁷⁰ De març a juny de 1940 el Col·legi fou obligat a portar un Tribunal de Depuració per jutjar si els professionals eren moralment adequats per tornar a exercir. El tribunal va revocar la llicència de 45 advocats, la majoria dels quals –si no tots– ja estaven exiliats o a la presó. També va suspendre temporalment uns quants individus traïts per col·legues que sospitaven de la seva moralitat. El tribunal fou molt menys invasiu que el del Col·legi de Metges, on molts més professionals perfectament qualificats i que no van ser jutjats pels tribunals franquistes van veure com se'ls retirava la llicència. Entre els lletrats depurats hi havia Lluís Companys, un apreciat advocat laboralista i polític republicà, president de la Generalitat de Catalunya durant la Segona República i la Guerra Civil. Trobat a la França de Vichy, Companys fou retornat a Barcelona, on va enfrontar-se a un judici militar el 1940 i, com molts abans que ell, fou declarat culpable i afusellat.⁷⁷¹

Després de la victòria aliada a la Segona Guerra Mundial la pressió internacional va forçar Franco a rentar la cara al règim i moderar la ideologia governant. Com a resultat, el règim va designar degans més

769. Josep M. Solé i Sabaté ha documentat 3.385 execucions judicials durant la postguerra a Catalunya, el 85% de les quals es van portar a terme el 1939 i el 1940. Aquesta xifra no inclou les execucions extrajudicials, les persones que van morir quan eren interrogades o les morts a la presó. Solé i Sabaté, *La repressió franquista a Catalunya*, 10. La dimensió jurídica de la repressió franquista també s'ha estudiat a Madrid: vegeu Ruiz, *Franco's Justice*.

770. Citat a Jardí, *Història del Col·legi*, 2:67 (èmfasi a l'original).

771. Solé i Sabaté, *La repressió franquista a Catalunya*, 258-60.

moderats pel Col·legi d'Advocats de Barcelona, a l'igual que va fer amb altres col·legis i associacions arreu d'Espanya. En conseqüència, la junta falangista fou substituïda per una de més representativa dels col·legiats. Un advocat va afirmar que la cúria de postguerra estava dominada per liberals que pensaven que el franquisme era el menor dels mals, però també subratllà que el grup de falangistes els anys seixanta encara tenia certa influència. A principis dels setanta els falangistes encara feien molt de soroll a les reunions, amb el seu típic to groller i provocatiu. Els opositors al règim, que a partir de finals dels cinquanta van començar a entrar al Col·legi en multitud, inicialment eren tractats amb menyspreu, paranoia i ridiculitzant-los. Els intents de parlar en català a les reunions inicialment van trobar-se amb xiulets burletes.⁷⁷²

Els joves advocats van començar a mostrar conviccions democràtiques a finals dels anys cinquanta, en sintonia amb gran part de les classes mitjanes urbanes. Una advocada, que es descrivia a si mateixa com a apolítica, recordava que els estudiants de Dret a mitjan dels cinquanta eren «una cuarta parte franquista, otra cuarta parte apolítica y la mitad de izquierdas».⁷⁷³ El desembre de 1957 el règim va permetre per primer cop fer eleccions al deganat del Col·legi. En aquestes eleccions el catedràtic Josep Pi i Sunyer, un home afable de tendència liberal-democràtica, va guanyar aclaparadorament el llavors degà, Francesc Condomines, designat per Franco i d'orientació moderada. Les següents eleccions, el desembre de 1962, també van resultar reveladores. En un enfrontament descrit pels activistes com l'elecció entre «feixisme» i «democràcia», els col·legiats van escollir Frederic Roda, un notori opositor a la dictadura. La junta directiva estava formada per Miquel Roca, un destacat organitzador del moviment estudiantil (i després un exitós i eminent mercantilista i polític de centre nacionalista), i Montserrat Avilés, probablement la primera dona a la junta directiva d'un Col·legi d'advocats a Espanya. Juntament amb el seu marit, Albert Fina, i altres col·legues comunistes va portar el que seria un gran i influent despatx laboralista. Avilés i Fina van convertir-se en referents del moviment obrer i de l'oposició antifranquista, foren detinguts en diverses ocasions i sovint van ser objectiu de la repressió. Els mesos previs a la mort de

772. Fina, *Des del nostre despatx*, 41 i *De la llei i la justícia*, 139; L. Falcón, *Memorias políticas*, 146.

773. Entrevista amb Carmen Cabrerizo (11 d'octubre de 2006).

Franco el seu despatx era conegut pel nom d'«Octubre».⁷⁷⁴ El degà Frederic Roda va morir el 1968 enmig d'un conflicte judicial típic del període. Havia passat la tarda al Palau de Justícia discutint amb el jutge, en representació d'un grup d'advocats que volien tenir accés a 17 estudiants universitaris que havien estat detinguts per participar en una asseguda democràtico-nacionalista. Va marxar exasperat sense poder aconseguir-ho. Mentre conduïa cap a casa va patir un atac de cor.⁷⁷⁵

Al segle xx la relació entre el dret civil català i el Codi Civil espanyol va continuar sent un problema obert. Els conflictes pel Codi Civil de la dècada de 1880 inauguraren una època en la qual gran part del debat jurídic s'expressava en termes nacionalistes. Els anys noranta una sèrie de decisions polèmiques del Tribunal Suprem van fer que moltes disposicions del codi s'apliquessin a Catalunya com a «suplement».⁷⁷⁶ El 1920 un comentarista explicava que el tribunal havia aplicat a Catalunya uns 730 dels 1.976 articles del codi. El 1958 un altre va detectar que més de la meitat estaven en vigor.⁷⁷⁷ El 1960 una comissió de juristes catalans designada pel règim va publicar una «compilació» oficial que constituïa una solució de compromís entre un «apèndix» i un «volum» independent de dret. Des de la mort de Francisco Franco el 1975 i la transició a la democràcia, el dret privat català i el dret públic han experimentat una gran transformació. Al referèndum de 1979 els catalans van aprovar rotundament l'Estatut d'Autonomia. El govern autònom, la Generalitat, va aprovar la compilació el 1984 i posteriorment va substituir-ne una gran part amb el Codi de Successions (1991), el Codi de Família (1998) i altres lleis. Des de llavors, la Generalitat de Catalunya va anar promulgant per parts el Codi Civil de Catalunya. Tan sols el darrer llibre, referit a obligacions i contractes, està pendent d'elaboració i aprovació.⁷⁷⁸ El nou Estatut d'Autonomia (2006) garanteix a la Generalitat l'autoritat legislativa sobre totes les qüestions civils.

774. Aquests cercles són descrits amb un nivell de detall fascinant a Fina, *Des del nostre despatx*. A banda de descriure els riscos d'exercir durant aquest període, recorda com es van viure les vagues més importants del moment al despatx Fina-Avilés. Es tracta de les vagues de Rockwell-Cerdans (1967-68), Tramvies de Barcelona (1967), la Maquinista (1971), la Tèrmica (1973), la SEAT i Hispano-Olivetti (1974).

775. Jardí, *Història del Col·legi*, 2:273-74.

776. Borrell i Soler, *El Còdic Civil a Catalunya*.

777. Franquesa, *La jurisprudència*, 12-27; Camps y Arboix, *Historia del derecho catalán*, 68-84.

778. Quant a la darrera afirmació sobre el dret civil, vegeu Egea Fernández i Ferrer Riba, *Codi Civil de Catalunya i legislació complementària*.

Des de l'arribada de la democràcia el Col·legi d'Advocats ha escollit degans ideològicament compatibles amb els partits dominants de Catalunya: els liberals-conservadors de Convergència i Unió i els socialistes del Partit Socialista de Catalunya. D'acord amb l'Estatut d'Autonomia de 1979 i les subsegüents lleis de normalització lingüística, el català i el castellà són les llengües oficials de l'administració de justícia i els candidats a funcionaris públics de la Generalitat han de passar un examen de català. Litigants, testimonis, jutges i advocats poden expressar-se en ambdós idiomes i hi ha serveis de traducció per tractar problemes lingüístics. Això no obstant, aquestes lleis no han donat els resultats que molts desitjaven. A mitjan anys vuitanta un advocat lamentava que el català gairebé no es feia servir en els processos judicials.⁷⁷⁹ Actualment, les generacions formades sota la normalització lingüística han fet canviar la situació lentament, però el castellà continua predominant als jutjats de Barcelona. L'administració de justícia continua sent una competència de l'Estat, no de la comunitat autònoma. Fins i tot avui, la majoria de les lleis aplicades als jutjats catalans són lleis espanyoles, els jutges provenen de tot Espanya i molts litigants i acusats no parlen bé el català; de fet, alguns no el parlen en absolut. A les universitats de Barcelona fins i tot molts estudiants de dret catalanoparlants continuen fent els exàmens en castellà.⁷⁸⁰ Amb l'arribada d'un creixent nombre d'immigrants d'Amèrica Llatina, Europa i el nord d'Àfrica, que també prefereixen el castellà al català, la qüestió de la llengua i la justícia promet ser una característica permanent del paisatge polític.

El canvi més obvi en la composició de l'advocacia durant el segle XX és la presència de dones. La primera dona amb el títol de dret es va llicenciar a la Universitat de Barcelona els anys vuitanta, però no la van deixar col·legiar-se i comparèixer en judicis.⁷⁸¹ La dècada de 1920 Espanya va seguir les tendències europees en deixar les dones exercir el dret, a l'igual que altres professions. El 1926 es va inscriure la primera dona al Col·legi d'Advocats. Durant la Segona República dues diputades a Corts, la republicana Clara Campoamor i la socialista Victòria Kent, eren advocades. En el cas de Barcelona hi havia mitja

779. Fina, *De la llei i la justícia*, 51.

780. Entrevista a Eudald Vendrell Ferran (3 d'octubre de 2007), professor de dret civil i advocat en exercici. Estima que als jutjats de Barcelona l'ús del castellà és del 70% i del català, del 30%, aproximadament.

781. Folguera Crespo, «Revolución y restauración», 470-71.

dotzena de dones a la cúria, algunes de les quals van continuar exercint després de la Guerra Civil. Totes tenien pocs ingressos i no sabem res d'elles. Tot i així, hom no pot evitar preguntar-se sobre l'orientació ideològica de l'advocada Llibertat García, de l'època de la República.⁷⁸²

Sota el règim franquista les dones podien assistir a la universitat i exercir el dret, però no van poder fer de jutges fins a 1961. La propaganda del règim dissuadia les dones de fer una carrera, mirant de fer-les sentir culpables amb recordatoris sobre la seva obligació de ser esposes obedients i mares abnegades.⁷⁸³ A contrapèl amb les expectatives socials però amb el recolzament de famílies obertes, algunes van assistir a la universitat i van desenvolupar una pràctica laboralista. Eren una veritable minoria. Les dones que van entrar a la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona a mitjan anys cinquanta eren menys d'una dotzena per curs. La pionera va ser Carmen Moreno, que es va inscriure al Col·legi d'Advocats el 1951, va introduir-se a l'esglaió mitjà de l'advocacia i exercí amb èxit durant més de mig segle. Va començar la seva carrera defensant «*chorizos y maleantes*»⁷⁸⁴ però, gràcies a la seva insistència, es va guanyar una reputació d'adversària formidable i de bona advocada defensora i laboralista. La més famosa era Lúdia Falcón, que es va llicenciar el 1960 i es dedicà a defensar els drets de les dones. Va ser una activista política i autora prolífica. Els seus primers llibres inclouen *Los derechos civiles de la mujer* (1963), *Los derechos laborales de la mujer* (1965), *Mujer y sociedad* (1973) i *En el infierno. Ser mujer en las cárceles de España* (1977). El 1976 va fundar la revista *Vindicación Feminista* i el 1979 va fundar el Partit Feminista d'Espanya. Encara activista, va declarar: «*Las desigualdades laborales son evidentes: las mujeres ganan un 30% menos, el paro femenino es doble... la mujer es utilizada como objeto para vender una sopa o un descapotable*».⁷⁸⁵

Les dones que van integrar-se a la cúria els anys cinquanta i seixanta no es van enfrontar a una discriminació oberta, fora dels habituals comentaris masclistes, i algunes afirmen haver estat ben tractades per jutges i col·legues. Els seus destins preferits (i suposats) eren el dret

782. El nombre de dones, els seus noms i els seus ingressos relatius es poden seguir a *GJC* (1927-1945).

783. Scanlon, *La polémica feminista*, 321; i Morcillo, *True Catholic Womanhood*.

784. Loperena, *El circo de la justicia*, 119.

785. «La mirada incómoda de Lidia Falcón», *El País*, 11 de gener de 2004.

penal, laboral i de família.⁷⁸⁶ Tanmateix, se les ridiculitzava quan no estaven presents. Un advocat recorda que «*algunos colegas se inventaban perversas hazañas, la mayoría de índole sexual, que según ellos protagonizaba Carmen Moreno con sus clientes y que, por respeto a ella y las mujeres en general, me niego a reproducir*».⁷⁸⁷ Una altra recorda el menyspreu amb què va ser tractada una altra advocada per comparèixer al jutjat estant embarassada durant els anys seixanta.⁷⁸⁸ D'entre les pioneres, algunes van exercir soles, altres amb el marit i altres es van beneficiar del recolzament i de la tutela d'un pare, d'un germà o d'un altre membre de la família. D'entre les que no volien desenvolupar una pràctica privada, algunes van entrar a la judicatura, van treballar per un ajuntament o es dedicaren als negocis. Lúdia Falcón recorda que quan va ingressar al Col·legi el desembre de 1960 només hi havia tres dones que exercien. El Col·legi li va donar suport, ja que li va concedir un premi que li va permetre pagar l'exorbitant taxa de matriculació.⁷⁸⁹ El 2006 el Col·legi va escollir la primera degana. Tot i així, el sostre de vidre existeix. En publicar la versió original d'aquest llibre el 2009, cap ni un dels principals bufets de dret mercantil de Barcelona era encapçalat per una dona.⁷⁹⁰

Es pot discutir si l'edat de plata ha continuat. D'una banda, els advocats que exerceixen s'enfronten a pressions molt similars a les del segle XIX. Com alguns lletrats retirats afirmen a les seves memòries, la cúria continua captiva de xarxes ideològiques familiars. Un advocat d'esquerres afirma que molts dels seus col·legues desacrediten la professió. Explica que «*los consejeros de los ricos, los titulados de los grandes bufetes [...] confunden este oficio con el capitalismo o la usura [...] Sólo aspiran a hacer dinero sin que le preocupe en absoluto la suerte de sus víctimas*».⁷⁹¹ Per contra, l'exitós Miquel Roca insisteix que «cada plet és un acte de llibertat. Cada contracte, una manifestació de la llibertat de comerç; cada acord, una victòria de l'autonomia de la voluntat».⁷⁹² Mentrestant, l'estructura de l'advocacia ha canviat dràsticament. La massificació s'ha fet endèmica. Des dels anys cinquanta

786. Entrevistes amb Carmen Cabrerizo (11 d'octubre de 2006) i Montserrat Avilés (24 d'octubre de 2003).

787. Loperena, *El circo de la justicia*, 119.

788. Entrevista amb Montserrat Avilés (24 d'octubre de 2006).

789. Falcón, *La vida arrebatada*, 302-5.

790. Entrevista a Eudald Vendrell Ferran (3 d'octubre de 2007).

791. Loperena, *El circo de la justicia*, 83

792. Roca i Junyent, *Sí, advocat!* 65.

l'augment del nombre d'advocats ha sobrepassat el creixement general de la població a Europa, i Barcelona no n'ha estat una excepció. El 2009 la llista del Col·legi superava els 33.500 membres. La percepció és que la distància entre els advocats civilistes i mercantilistes ben pagats i el grup d'advocats que es dediquen al torn d'ofici i al treball mal pagat continua ampliant-se.

Al segle xx l'advocacia d'arreu va passar de defensar l'interès general a convertir-se en un grup de pressió que ja no té tanta influència fora dels assumptes que no afecten directament els seus interessos corporatius. Els advocats es van transformar en una peça dins el mosaic més complet de la societat «professional».⁷⁹³ Han après a compartir l'espai amb altres professionals que han copiat els seus mètodes de reclutament i formació, les seves estratègies organitzatives i les convencions culturals i discursives inherents a la relació client-professional. Així doncs, diverses professions s'han assegurat la concessió de llicències per part de l'Estat, per tal de reduir la competència i augmentar l'estatus, la seguretat i els beneficis econòmics. Al segle XIX, els metges van ser els primers a fer-ho, i els arquitectes ho van fer després. Actualment, enginyers, comptables, directius, corredors de borsa, mestres, agents immobiliaris, funcionaris, consultors, tècnics i una munió d'altres s'han creat els seus àmbits de competència, liderant el que s'ha qualificat com la «professionalització de tothom».⁷⁹⁴ Els advocats n'eren l'avantguarda. Van dissenyar el comportament envers l'Estat i el mercat. La seva influència es va diluir amb l'emergència i la creixent sofisticació d'altres professions. A més, en augmentar la popularitat de la carrera de dret, se n'ha inflat el nombre. En molts sentits, els advocats han estat víctimes del seu propi èxit.

793. Per a «grup d'interès», vegeu Ledford, *From General State to Special Interest*. Per «societat professional», vegeu Perkin, *Rise of Professional Society*.

794. Wilensky, «Professionalization of Everyone?».

FONTS

FONTS PRIMÀRIES

Arxius

ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó, Barcelona
ACA, RA	Arxiu de la Corona d'Aragó, Real Audiencia, Barcelona
ACMJ	Archivo General del Ministerio de Justicia, Madrid
AGHUB	Arxiu General i Històric de la Universitat de Barcelona, Barcelona
AHMB	Arxiu Històric Municipal de Barcelona, Barcelona
AHPB	Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, Barcelona
ANC	Arxiu Nacional de Catalunya, Sant Cugat del Vallès

Informes oficials periòdics, minuts i processos registrats

CABAJD	Colegio de Abogados de Barcelona, Actas de la Junta Directiva
CABAJG	Colegio de Abogados de Barcelona, Actas de la Junta General
CL	<i>Colección de las Leyes, Decretos, Resoluciones, y Reglamentos Generales</i>
CPE	Comisión Estadística, <i>Censo de población de España</i> i Instituto Geográfico y Estadístico, <i>Censo de población de España</i>
DSC	<i>Diario de Sesiones de Cortes</i>
DSCCD	<i>Diario de Sesiones de Cortes. Congreso de Diputados</i>
DSCS	<i>Diario de Sesiones de Cortes. Senado</i>
EACIC	Dirección General de Contribuciones, <i>Estadística administrativa de la Contribución Industrial y de Comercio</i>
GJC	<i>Guía judicial de Cataluña</i> i <i>Guía judicial de Catalunya</i>

<i>IPMB</i>	Instituto Provincial de Barcelona, <i>Memoria</i>
<i>LACB</i>	<i>Lista de Abogados del Ilustre Colegio de la Ciudad de Barcelona</i>
<i>MGJSAT</i>	Ministerio de Gracia y Justicia, <i>Solemne apertura de los Tribunales</i>
<i>UBMIP</i>	Universidad de Barcelona, <i>Memoria del estado de instrucción pública</i>

Bases de dades de fonts primàries

Departament d'Història i Institucions Econòmiques de la Universitat de Barcelona, *Empreses i empresaris a la Catalunya del segle XIX*.

Publicacions periòdiques

El Correo Catalán

El Derecho. Revista de Jurisprudencia y Administración

Diari Català

Diario de Barcelona

El Diluvio

El Foro. Periódico de Jurisprudencia y Administración

La Gaceta Jurídica. Periódico de Jurisprudencia y Administración

Iris Catalán

El Mundo

La Publicidad

La Renaixensa

La Tramontana

La Vanguardia

Revista General de Legislación y Jurisprudencia

Revista Jurídica de Cataluña

Llibres, articles i pamflets

Academia de Derecho. Estatutos y reglamento de la Academia de Derecho. Establecida en Barcelona en 1871. Barcelona: Ortega, 1891.

Academia de Derecho. Exposición a S.M. la Reina Regente en suplica de reformas en el derecho público de España. Barcelona: Tasis, 1898.

Academia de Derecho Administrativo de Barcelona. Estatutos y reglamento aprobados por el Excmo. Sr. Gobernador de la Provincia en 10 de marzo 1876. Barcelona: Ramírez, 1876.

Academia de Jurisprudencia y Legislación. Acta de la sesión pública inaugural celebrada en 27 diciembre de 1868. Barcelona: Martí y Cantó, 1875.

Academia de Jurisprudencia y Legislación de Barcelona. Acta de sesión pública inaugural celebrada en 26 diciembre de 1869. Barcelona: Martí y Cantó, 1875.

Academia de Jurisprudencia y Legislación de Barcelona. Acta de la sesión pública inaugural celebrada en 20 diciembre de 1871. Barcelona: Martí y Cantó, 1875.

Academia de Jurisprudencia y Legislación de Barcelona. Acta de la sesión pública inaugural celebrada en 14 diciembre de 1873. Barcelona: Martí y Cantó, 1875.

Academia de Jurisprudencia y Legislación de Barcelona. Acta de la sesión pública inaugural celebrada en 27 diciembre 1874. Barcelona: Martí y Cantó, 1875.

Academia de Jurisprudencia. Registro general de socios (1820-1893).

Academia de Jurisprudencia y Legislación de Barcelona. Acta de la sesión pública inaugural celebrada el día 26 de Enero de 1876. Barcelona: Magriñá y Subirana, 1876.

Academia de Jurisprudencia y Legislación de Barcelona. Acta de la sesión pública inaugural celebrada en 17 de diciembre de 1890. Barcelona: Barcelonesa, 1892.

Academia de Jurisprudencia y Legislación de Barcelona. Dictamen sobre la codificación propuesta en el Real Decreto de 2 febrero de 1880. Barcelona: Barcelonesa, 1881.

- Acta de la primera sesión inaugural de la Academia de Jurisprudencia y Legislación de Barcelona.* Barcelona: Espona, 1842.
- Acta de la sesión pública inaugural celebrada en la Academia de Legislación y Jurisprudencia de Barcelona. El día 28 de diciembre de 1872.* Barcelona: Martí y Cantó, 1875.
- Acta de la sesión pública inaugural celebrada en la Academia de Legislación y Jurisprudencia de Barcelona. El día 28 de diciembre de 1872.* Barcelona: Martí y Cantó, 1875.
- Acta de la sessió pública celebrada en lo Ateneu Barcelonés lo 17 de desembre de 1897.* Barcelona: La Renaixença, 1899.
- Actas del Congreso Jurídico de Barcelona - septiembre, 1888.* Barcelona, Roviralta, 1889.
- Alonso Martínez, Manuel. *El Código Civil en sus relaciones con las legislaciones forales.* Madrid: Plus Ultra, 1949 [primera ed., 1884].
- ALMIRALL, Valentí. *Lo catalanisme.* Barcelona: Edicions 62, 1994 [primera ed., 1885].
- *Las leyes forales y el carlismo en Cataluña.* Barcelona, Pedro Casanovas, 1868.
- ALTADILL, Antoni. *La ambición en la mujer.* Barcelona: López, 1865.
- *Barcelona y sus misterios*, vol. 2. 6a ed. Barcelona: Torrens, 1885.
- AMAT Y FURIÓ, Vicente. «Prólogo», a Antonio Aguilar *et al*, *La administración de justicia ante la opinión*, 3-31. Barcelona: Henrich, 1890.
- ANGELÓN, Manuel. *El abogado defensor considerado bajo el punto de vista social y en sus relaciones con la civilización.* Barcelona: Pons, 1853.
- *Guía satírica de Barcelona. Bromazo topográfico-urbano-típico-burlesco*, Barcelona: Millá, 1946 (primera ed., 1854).
  - *Setze jutjes.* 2a ed. Barcelona: Lo Regional, 1895.
- AVILÉS, Gabriel. *Tribunales rojos (vistos por un Abogado defensor).* Barcelona: Destino, 1939.
- AZCÁRATE, Gumersindo de. *Estudios filosóficos y políticos.* Madrid: Fé, 1877.

- BACARDÍ, Alejandro de. *Manual del derecho civil vigente en Cataluña o sea resumen ordenado de las disposiciones del derecho real posteriores al decreto llamado de Nueva Planta y de las anteriores así del derecho municipal, como del canónico y romano aplicables á nuestras costumbres por José Antonio Elias y Esteban de Ferrater*, 2d ed. Barcelona: Ramírez y Rialp, 1864.
- *Nuevo Colon ó sea tratado del derecho militar de España y sus Indias*, 3 vols. 3a ed. Barcelona: Ramírez, 1878.
- BALAGUER, Victor. *Historia de Cataluña y la Corona de Aragón*, 5 vols. Barcelona: Manero, 1860-63.
- BALLE, Joan de. *Informe que sobre la memoria para la supresión del diezmo leída a las Cortes por el Escmo. Sr. secretario del despacho de Hacienda*. Barcelona: Tomas Gorchs, 1842.
- *Memoria en demostración del derecho que asiste al excelentísimo Sr. Duque de Medinaceli en el pleito que sigue contra el Administrador Principal de Bienes Nacionales sobre pertenencia del solar que ocupó el convento de Frailes Menores de la regular observancia de San Francisco de Asis en la ciudad de Barcelona*. Barcelona: Garriga y Aguasvivas, 1845.
- BALZAC, Honoré de. *El Coronel Chabert*. Traducció de Josep M. Muñoz Lloret. Barcelona: L'Avenç, 2012.
- *El vell Goriot*. Traducció i notes de Maria Bohigas. Barcelona: Proa, 2001.
- BARBA Y ROCA, Manuel. *Discurso sobre los pleytos. Abertura de la Academia de Jurisprudencia de la ciudad de Barcelona en 30 de octubre de 1781*. Barcelona: Suriá y Burgada, 1781.
- BERNÍ Y CATALÀ, Joseph. *Resumen de los privilegios, gracias, y prerogativas de los abogados españoles*. Valencia: Lucas, 1764.
- BLACKSTONE, William. *Commentaries on the Law of England*, vol. 1. Oxford: Clarendon Press, 1765 (edició facsímil, Chicago: University of Chicago Press, 1979).
- BOFARULL Y BROCÁ, Antonio de. *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*, 9 vols. Barcelona: Aleu y Fugarull, 1876.
- *Los trovadors nous. Col·lecció de poesías catalanas, escullidas de autors contemporáneos*. Barcelona: Manero, 1858.

- BOFARULL Y DE PALAU, Manuel de. *La codificación civil en España. Consideraciones acerca de la discusión de este tema en el último Congreso Jurídico*. Madrid: Valero, 1887.
- BORRELL Y SOLER, Antoni. *El Códic Civil a Catalunya. Estudi crític de les sentències del T.S. de Justícia y de les resolucions de la D.G. dels R. que l'hi apliquen*. Barcelona: Giró, 1904.
- BOURGOANNE, Chevalier de. *Travels in Spain: Containing a New, Accurate, and Comprehensive View of the Present state of that Country to which are added copious extracts from the Essays on Spain of M. Peryon*, 2 vols. Traducció del francès. Dublin: William Porter, 1790.
- BROCA, Guillermo María de. *Historia del derecho de Cataluña especialmente del civil, y exposición de las instituciones del derecho civil del mismo territorio en relación con el Código Civil de España y la jurisprudencia*, vol. 1. Barcelona: Gili, 1918 (edició facsímil, Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1985).
- BROCA, Guillermo María de; Juan Amell y Llopis, *Instituciones del derecho civil catalán vigente, o sea exposición metódica y razonada de las leyes, costumbres y jurisprudencia de los autores y de la antigua Audiencia del Principado; completada con las doctrinas del Tribunal Supremo y precedida de una introducción histórica*, vol. 1. 2a ed. Barcelona: Barcelonesa, 1886.
- BURGOS, Carmen de («Colombine»). «El abogado» a *Los contemporáneos*, núm. 340 (2 de juliol de 1915).
- CADAFALCH Y BUGUÑA, Joaquín. *¿Conviene uniformar la legislación de las diversas provincias de España sobre la sucesión hereditaria y los derechos del cónyuge sobreviviente?* Madrid: Colegio de Sordomudos y de Ciegos, 1862.
- *Inconvenientes de la sucesión forzosa establecida en el proyecto de Código Civil*. Barcelona: Oliveres, 1852.
- CAMBÓ, Francisco. *Memorias, 1876-1936*, 2a ed. Madrid: Alianza, 1981.
- CAMPOMANES, Pedro Rodríguez de. *Reflexiones sobre la jurisprudencia española* a Antonio Álvarez de Morales, *El pensamiento político y jurídico de Campomanes*. Madrid: Instituto Nacional de Administración Pública, 1989.

- CAPMANY, Antonio de. *Centinela contra Franceses*. València: Monfort, 1808, p. 137-83.
- CAMPS Y ARBOIX, Joaquín. *Historia del derecho catalán moderno*. Barcelona: Bosch, 1958.
- CASARES, Francesc. *Memòries d'un advocat laboralista (1927-1958). Primera Part*. Barcelona: La Campana, 2006.
- CASTILLO, Joaquín del. *La Ciudadela inquisitorial de Barcelona ó las víctimas inmoladas en las aras del atroz despotismo del Conde de España*. Barcelona: Saurí, 1835.
- Censo de la población de España en el año de 1797.
- CERDÁ, Idelfonso. «Monografía estadística de la clase obrera de Barcelona en 1856» a *Teoría general de la urbanización, y aplicación de sus principios y doctrinas a la reforma y ensanche de Barcelona*. Madrid: Torrija, 1867, vol. 1, p. 629-40.
- Código Civil Español. Redactado por el Gobierno en cumplimiento de la Ley de 11 de mayo de 1888, y publicado en virtud de autorización concedida al mismo por Real Decreto de 6 de octubre del mismo año*. Madrid: Góngora, 1888.
- Código Civil Español conforme a la edición oficial reformada con arreglo a lo dispuesto en la Ley de 26 de mayo 1889*. Madrid: Revista de Legislación, 1889.
- Colecció de discursos en defensa de la legislació civil catalana*. Barcelona: Barcelonesa, 1891.
- Colegio de Abogados de Barcelona. *Catálogo de las obras existentes en la biblioteca*. Barcelona: Ramírez, 1878.
- Colegio de Abogados de Barcelona. *Catálogo de las obras existentes en la biblioteca*. Barcelona: Henrich, 1908.
- Congreso de Jurisconsultos. Reseña de las sesiones celebradas en los días 27 28, 29, 39, 31 de octubre de 1863*. Madrid: Quirós, 1863.
- Congreso Catalán de Jurisconsultos, 1880-1881*. Barcelona: La Academia, 1880.
- Congreso Jurídico Español. Tema primero: estructura más apropiada para un Código Civil Español. Distinción formal entre leyes obligatorias y leyes supletorias*. Madrid: Hernández, 1886.

- Consulate of the Sea, and Related Documents.* Traducció i edició de Stanley S. Jados. Birmingham: University of Alabama Press, 1975.
- Consultor de los Ayuntamientos. *Manual novísimo del subsidio industrial y de comercio.* Madrid: de la Riva, 1870.
- COROLEU, José. *Barcelona y sus alrededores. Guía histórica, descriptiva y estadística del forastero.* Barcelona: Jaime Seix, 1887.
- *Memorias de un menestral de Barcelona, 1792-1854.* Barcelona: Ediciones Betis, 1946 [primera ed., 1864].
- COROLEU E INGLADA, José; PELLA Y FORGAS, José. *Las Cortes Catalanas. Estudio jurídico y comparativo de su organización y reseña analítica de todas sus legislaturas episodios notables, oratoria y personajes ilustres, con muchos documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón y el del municipio de Barcelona.* Barcelona: Revista Histórica Latina, 1876.
- *Los fueros de Cataluña. Descripción comentada de la constitución histórica del Principado; sus instituciones políticas y administrativas y sus libertades tradicionales.* Barcelona: Administración San Pablo, 1878.
- COROMINAS, Pere. *Els anys de joventut i el procés de Montjuïc.* Editat per Max Cahner i Joan Coromines. Barcelona: Curial, 1974.
- D.A.G. *El abogado. Comedia en dos actos traducida del francés para el teatro de Barcelona.* Barcelona: Piferrer, 1841.
- D.F. de P. y D.J.B.S. *Código Civil Español. Redactado en vista de los diferentes cuerpos del derecho, y demás leyes, decretos, y reales órdenes que se han publicado en España hasta el día.* Barcelona: Torner, 1843.
- D.J.J.O. *Apuntamiento de lo ocurrido con los ministros de la Real Audiencia de Barcelona en el día nueve de abril de mil ochocientos y nueve.* València: Domingo, 1810.
- D'AGUESSEAU, Henrique Francisco. *Discurso de la independencia del abogado compuesto en francés por el celebre canciller de la Francia, el Noble Sr. Henrique Francisco D'Aguesseau.* Traducció d'Antonio Francisco Puig y Gelabert. Barcelona: Pla, 1785.
- DEGOLLADA, Rafael. *Memoria del abogado don Rafael Degollada, en defensa de su honor ultrajado. Con las cuatro persecuciones sufri-*

das por sus opiniones políticas desde el mes de enero de 1836 hasta el de octubre de 1837, en que fue deportado a la Habana y de allí á Pinos. Marsella: Senés, 1839.

DÍEZ DE ULZURRÚN, Cándido. «La reorganización de la administración de la justicia» a Antonio Aguilar *et al.*, *La administración de justicia ante la opinión.* Barcelona: Henrich, 1890, p. 197-209.

DOMENECH Y SABATER, Vicente. *Discurso sobre las obligaciones del abogado. Abertura de la Academia de Jurisprudencia Teórico-Práctica de la ciudad en 30 octubre 1779.* Barcelona: Gibert y Tutó, 1779.

DOU Y DE BASSOLS, Ramón Lázaro de. *Instituciones del derecho público general de España con noticia del particular de Cataluña, y de las principales reglas de gobierno en qualquier estado*, 9 vols. Madrid: García, 1800-1803 (edició facsímil, Barcelona: Banchs, 1975).

– *Pronta y fácil egecucion del proyecto sobre laudemios, fundada principalmente en una autoridad del Dr. Adan Smith.* Cervera: Casanovas, 1831.

– *La riqueza de las naciones, nuevamente explicada con la doctrina de su mismo investigador.* Cervera: Imprenta de la Pont. y de la Real Universidad, 1817.

DURÁN Y BAS, Manuel. *Ensayo biográfico del Doctor D. Felipe Vergés y Permanyer y del excelentísimo señor D. Melchor Ferrer y Bruquera, Marqués de Cornellá.* Barcelona: Barcelonesa, 1891.

– *Escritos jurídicos.* Editat per Luciano Ribera. Barcelona: Oliveres, 1888.

– *Memoria acerca de las instituciones de derecho civil en Cataluña.* Barcelona: Casa de Caridad, 1883.

– *Noticia de la vida y escritos del Excmo. Sr. Francisco Permanyer y Tuyet.* Barcelona: Diario de Barcelona, 1870.

– «Prólogo» a F.C de Savigny, *Sistema del derecho romano actual.* Traducció de Jacinto Mesía i Manuel Poley de la versió francesa traduïda per Ch. Guenoux. Madrid: Góngora, 1878-79, vol. 1.

DURÁN Y BAS, Manuel; Conrado ROURE. *Sesión celebrada por el Ilustre Colegio de Abogados de Barcelona, el día 27 de mayo de 1886*

para la inauguración de la Galería de Retratos de Jurisconsultos Catalanes. Barcelona: Casa Provincial de Caridad, 1887.

DURAN I VENTOSA, Lluís. *Regionalisme i federalisme.* 2a ed. Barcelona: Editorial Catalana, 1922.

DURÁN Y VENTOSA, Raimundo. *Instituciones del derecho mercantil de España por D. Ramón Martí de Eixalá y D. Manuel Durán y Bas.* Barcelona: Sociedad General de Publicaciones, 1911.

EGEA FERNÀNDEZ, Joan; FERRER RIBA, Josep. *Codi Civil de Catalunya i legislació complementària. Amb notes de concordança i jurisprudència.* 13a ed. Barcelona, EUB, 2006.

ELÍAS, José Antonio. *Derecho civil general y foral de España o sea resumen ordenado de las leyes vigentes en los varios territorios que forman la monarquía española y de las decisiones del Tribunal Supremo que establecen jurisprudencia con un apéndice sobre las disposiciones del derecho civil que rigen en las provincias del mar,* 3 vols. Barcelona and Madrid: Gómez and Gaspar y Homdeu: 1875-77.

ELÍAS, José Antonio; FERRATER, Esteban de. *Manual de derecho civil vigente en Cataluña o sea resumen ordenado de las disposiciones del derecho real posteriores al decreto llamado de Nueva Planta y de las anteriores así del derecho municipal, como del canónico y romano, aplicables a nuestras costumbres.* Editat per Alejandro de Barcardí. 3a ed. Madrid: López; and Barcelona: Llordachs, 1885.

Estat Català, Projecte de Constitució aprovat pe'l Congrés Regional Federalista de Catalunya el dia 2 de maig de 1883. Barcelona: Cuesta, 1908.

Estatutos para el régimen de los Colegios de Abogados del Reino. Madrid: Compañía Tipográfica, 1838.

Exposición que la Academia de Jurisprudencia y Legislación de Barcelona ha dirigido al Excmo. Sr. Ministro de Gracia y Justicia acerca de la necesidad de modificar las disposiciones vigentes sobre incompatibilidades de los funcionarios de las carrera judicial y fiscal. Barcelona: Barcelonesa, 1892.

FALCÓN, Lidia. *Memorias políticas (1959-1999).* Barcelona: Editorial Planeta, 1999.

- *La vida arrebatada*. Barcelona: Editorial Anagrama, 2003.
- FALCÓN, Modesto. *Exposición doctrinal del derecho civil español, común y foral*, vol. 2. 5a ed. Barcelona: La Publicidad: 1897.
- FALGUERA, Félix María. *Conferencias de derecho catalán dadas en el Ateneo Barcelonés en 1870 y 1880*. Barcelona: La Anticuaria, 1889.
- FARNÈS, Sebastià. «La reivindicació del llenguatge en l'ensenyança primària» a *Articles catalanistes (1881-1891)*. Editat per Jordi Llorens i Vila. Barcelona: Edicions 62, 1982, p. 81-113.
- FERRATER, Esteban de. *Resumen del proceso original sobre usurpación del estado civil de D. Claudio Fontanellas*. Madrid, Barcelona, La Habana: Librería Plus Ultra, 1865.
- FERRER, Melchor; Manuel DURÁN Y BAS; Ildefonso PAR; Luciano RIBERA; José María VALLÉS Y RIBOT. *Dictamen sobre las principales cuestiones que se debaten en el pleito seguido entre el excmo. Ayuntamiento de Barcelona y excmo. Sr. Marqués de Ayerbe*. Document inèdit localitzat al Col·legi d'Advocats.
- FIGUEROLA, Laureano. *Estadística de Barcelona en 1849*. Barcelona: Gorchs, 1849.
- FINA, Albert. *De la llei i la justícia*. Barcelona: Editorial Laia, 1987.
- *Des del nostre despatx*. Barcelona: Dopesa, 1978.
- FINESTRES, Josep. *Epistolari*, 2 vols. Editat per Ignasi Casanovas. Barcelona: Biblioteca Balmes, 1932.
- FLAUBERT, Gustave. *L'educació sentimental*. Traducció de Lluís M. Todó. Barcelona: Destino, 2013.
- FLORIDABLANCA. Conde de. *Censo español executado de orden del Rey*. Madrid: Imprenta Real, 1787.
- FRANQUESA, Joaquín. *La jurisprudencia y el derecho civil de Cataluña*. 2a ed. Barcelona: Bosch, 1925.
- FORS, Luis Ricardo de. *De la abogacía y de los abogados*. Barcelona: Ramírez y Rialp, 1865.
- GARCÍA GOYENA, Florencio. *Concordancias, motivos y comentarios del Código Civil Español*, vol. 2. Madrid: Sociedad Tipográfico-Editorial, 1852.

- GENER, Pompeyo. *Cosas de España: Herejías Nacionales. El Renacimiento de Cataluña*. Barcelona: Llordachs, 1903.
- GINER, Francisco. *Estudios jurídicos y políticos*. Madrid: Suárez, 1875.
- GRUZENBERG, O.O. *Yesterday: Memoirs of a Russian-Jewish Lawyer*. Traducció de Don C. Rawson. Berkeley: University of California Press, 1981.
- HURTADO, Amadeu. *Quaranta anys d'advocat. Història del meu temps*, 2 vols. Barcelona: Xaloc, 1956.
- ILLAS Y VIDAL, Juan; FIGUEROLA, Laureano. *Elementos de gramática castellana. Obra aprobada por el Gobierno con Reales Órdenes de 30 de junio de 1848 y 20 de mayo de 1852*. Barcelona: Castaño, 1853.
- IORBA, Dionysio Heronymo de. *Descripción de las Excellencias de la muy insigne ciudad de Barcelona*. Barcinone: Apud Hubertum Gotardum, 1589.
- J.R.G., *Quadro de horror ó sea conducta atroz y criminal de D. Juan Madinabeytia*. Palma de Mallorca: Roca, 1813.
- Kalendario y guía de forasteros en Barcelona*. Barcelona: Piferrer, 1787.
- Ley de Enjuiciamiento Civil. Edición Oficial*. 2a. ed. Madrid: Ministerio de Gracia y Justicia, 1855.
- Ley de Enjuiciamiento Civil de 3 de enero de 1881 con las reformas introducidas hasta fines de 1898*. 6a ed. Madrid: Góngora, 1899.
- Ley de Enjuiciamiento Criminal de 14 de septiembre de 1882*. Madrid: Góngora, 1899.
- Ley de Enjuiciamiento sobre los negocios y causas de Comercio, decretada, sancionada y promulgada en 24 de julio de 1830*. Madrid: Amarita, 1830.
- «Ley de Instrucción Pública (1857)», a *Colección de leyes referentes á instrucción pública y otras que con ésta se relacionan*. Madrid: Tello, 1890, p. 10-67.
- Ley orgánica del Poder Judicial de 15 de septiembre de 1870 y Ley adicional a la misma de 14 de octubre 1882*. Madrid: Administración, 1902.

- Lista de los abogados del Ilustre Colegio de Madrid*. Madrid: Semanario Pintoresco y de la Ilustración, 1851.
- LARDIZÁBAL Y URIBE, Manuel. *Discurso sobre las penas contrahido á las leyes criminales de España para facilitar su reforma*. Madrid: Ibarra, 1782.
- LOPERENA, Josep Maria. *El circo de la justicia. Bufonada de togados y otras gentes de mal vivir*. Barcelona: Flor de Viento, 2007.
- MAGAROLA, Miguel. *El abogado perfecto. Discurso inaugural que en la abertura de la Academia de Jurisprudencia teórica-práctica de Barcelona, celebrada el día 21 de octubre de 1789* Barcelona: Gibert y Tutó, 1789.
- MALUQUER I VILADOT, Joan. *Les meves noces d'or amb el molt il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona, 1877-1927. Records de 50 anys professionals polítics i locals*. Barcelona: Altés, 1929.
- MALUQUER VILADOT, Juan. *Derecho Civil especial de Barcelona y su término*. Barcelona: Imprenta Renaixensa, 1889.
- MARSHALL, Joseph. *Travels through Spain and France in the years 1770 and 1771*. Londres: G. Corrall, 1776.
- MARTÍ DE EIXALÁ, Ramón. *Tratado elementar del derecho civil romano y español*, 2 vols. Barcelona: Verdaguer, 1838.
- MARTÍ Y MIRALLES, Juan. *Estudios sobre el art. 12 del Código Civil*. Barcelona: Doria, 1901.
- MASPONS I ANGLASELL, Francesc. «Pròleg» a Narcís Verdaguer i Callís. *La primera victòria del catalanisme*. Barcelona: La Revista, 1919.
- Memòria en defensa dels interessos morals y materials de Catalunya presentada directament a S.M. lo Rey en virtut d'acort pres en la reunió celebrada en la Llotja de Barcelona, lo dia 11 de janer de 1885*. Barcelona: La Renaixença, 1885.
- Missatge a S.M. Donya Maria Cristina de Habsburg-Lorena, Reyna Regent d'Espanya, Comtesa de Barcelona*. Barcelona: Renaixença, 1888.
- MONTESQUIEU. *The Spirit of the Laws*. Traducció i edició d'Anne Cohler, Basia Miller i Harold Stone. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.

- MORET Y PRENDESGAST, Segismundo; SILVELA, Luis. *La familia foral y la familia castellana*. Madrid: Cuesta, 1863.
- MUJAL, Juan A. *Desengaño al público con pura y sólida doctrina: tratado de la observancia y obediencia que se debe a las leyes, pragmáticas sanciones y reales decretos*. Madrid: García, 1774.
- Novísima recopilación de las leyes de España*, 5 vols. Madrid: 1805 (reimpressió facsímil, Madrid: Imprenta Nacional, 1992).
- OLIVER Y ESTELLER, Bienvenido. *Breve sumario del proyecto de Código Civil de Alemania y del proyecto de ley*. Madrid: Góngora y Álvarez, 1889.
- *Estudios históricos sobre el derecho civil en Cataluña*. Barcelona: Tasso, 1867.
- Ordenanzas de la Academia de Jurisprudencia Teórico Práctica, establecida en la ciudad de Barcelona*. Barcelona: Gibert y Tudò, 1777.
- Ordenanzas de la Real Audiencia de el Principado de Cathaluña*. Barcelona: Teixidó, 1742.
- OSSORIO, Angel. *El alma de la toga*. Madrid: Pueyo, 1920.
- *Mis memorias*. Madrid: Tebas, 1975.
- P.N.A. *Conversa verdadera y de molt profit tinguda entre un pagès nomenat Isidro y lo advocat Doctor Juliá. Se publica per ser útil als servils y liberals, als tibis ó indiferents, y mes als pagesos que res entenguian en lo del dia*. Barcelona: Tegero, 1821.
- PELLA Y FORGAS, Joseph. *Llibertats y antich govern de Catalunya*. Barcelona: Puig, 1905.
- PÉREZ GALDÓS, Benito. *Doña Perfecta*. Madrid: Alianza, 1983 [primera edició, 1876].
- PÉREZ VILLAMIL, Juan. *Disertación sobre la libre multitud de abogados, si es útil al estado o si fuera conveniente reducir el número de estos profesores*. Madrid: Ibarra, 1782.
- PIFERRER, Pablo; PI Y MARGALL, Francisco. *Recuerdos y bellezas de España*. Barcelona: Verdaguer, 1850.
- PI Y MARGALL, Francisco. *Articles*. Edició a càrrec de Gabriel Alomar. Barcelona: L'Anuaria, 1908.

- *Las nacionalidades*. Madrid: Saez Hermanos, 1936.
- PLÁ Y SOLER, Magín. *Apuntamiento del pleito. Doña Juan Ruíz de Araña. Marquesa Viuda de Ayerbe contra el Ayuntamiento Constitucional de Barcelona*. Barcelona: Ramírez, 1886.
- PRAT DE LA RIBA, Enric. *La nacionalitat catalana*, 4a ed. Barcelona: Edicions 62, 1998.
- *Obra completa*, 3 vols. Edició a càrrec d'Albert BALCELLS i Josep Maria AINAUD DE LASARTE. Barcelona: Proa, 1998.
- PRAT DE LA RIBA, Enric; MONTANYOLA, Pere. *Compendi de la doctrina catalanista*. Sabadell: Lo Catalanista, 1894.
- Projectes i memorials. Segles XVIII i XIX*. Edició a càrrec de J. A. GONZÁLEZ CASANOVA. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1990.
- Prospecto y reglamento del Colegio de Valldemia situado junto a la ciudad de Mataró, provincia de Barcelona, en España, bajo la advocación de Nstra. Sra. De la Luz*. Barcelona, Barcelonesa, 1887.
- ROCA I JUNYENT, Miquel. *Sí, advocat! El que no vaig aprendre a la facultat*. Barcelona: Columna, 1997.
- ROCA Y ROCA, J. *Barcelona en la mano. Guía de Barcelona y sus alrededores*. Barcelona: López, 1884.
- *Barcelona en la mano. Guía de Barcelona y sus alrededores*. Barcelona: López, 1895.
- ROMÁ Y ROSELL, Francisco. *Las señales de la felicidad de España y medios de hacerlas eficaces*. Madrid: Muñóz del Valle, 1768.
- ROURE, Conrad. *Clarís. Epissodi històrich en tres actes y en vers. Representada per primera vegada en lo Teatro Catalá lo 25 de Novembre de 1879*, 3a ed. Barcelona: Lo Teatro Regional, 1896.
- *Recuerdos de mi larga vida: Costumbres, anécdotas, acontecimientos y suceso acaecidos en la ciudad de Barcelona, desde 1850 hasta el 1900*, 2 vols. Barcelona, El Diluvio: 1925.
- *Recuerdos de mi larga vida: La restauració dels Borbons*. Vol. 8 de *Memòries de Conrad Roure*. Edició a càrrec de Josep Pich i Mitjana. Vic: Eumo-Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives, 1998.

- SALA, Ramón María. *Defensa del ciudadano José Costa coronel retirado del ejército y del primer regimiento de la milicia nacional voluntaria de Barcelona*. Barcelona: Roca, 1822.
- *El mayor despotismo acompañado de la más crasa ignorancia*. Palma: Brusi, 1811.
- SALVATÓ, Ramon. *Elecciones de 1839*. Madrid: Alvert, 1839.
- SANPONTS Y BARBA, Ignacio; Ramón MARTÍ DE EIXALÁ; José FERRER Y SUBIRANA. *Las Siete Partidas del sabio rey don Alfonso el X con las variantes de más interés, y con la glosa del Lic. Gregorio López del Consejo Real de Indias de S.M., vertida al castellano y estensamente adicionada con nuevas notas y comentarios y unas tablas sinópticas comparativas, sobre la legislación española, antigua y moderna, hasta su actual estado*, 3 vols. Barcelona: Bergnes, 1843-44.
- SERRACLARA, Gonzalo. *La nueva inquisición. Proceso del diputado Serraclara y sucesos ocurridos en Barcelona el día 23 setiembre de 1869*. Barcelona: Española, 1869.
- SISTERNES Y FELÍU, Manuel. *Idea de la ley agraria española*. València: Montfort, 1786 (edició facsímil, Barcelona: Alta Fulla, 1993).
- SERRAHIMA, Mauricio. *Alegación en derecho por parte del Excmo. Ayuntamiento de Barcelona en el pleito... promovido por el Excmo. Sr. Marqués de Ayerbe, sobre reivindicación de derechos reales en la llamada Rodalia de Corbera de esta ciudad*. Barcelona: Ramírez, 1886.
- SERRAHIMA, Maurici. *Memòries de la guerra i de l'exili, 1936-40*, vol. 2. Barcelona: Edicions 62, 1981.
- SOMOZA-LLANOS, José. *Discurso leído en la Academia de Derecho Administrativo de Barcelona*. Barcelona: Peninsular, 1880.
- SWINBURNE, Henry. *Travels through Spain in the Years 1775 and 1776*. Londres: P. Elmsly, 1779.
- TOCQUEVILLE, Alexis de. *La democracia en América*. Traducció a càrrec de Marcelo Arroita-Jáuregui. Barcelona: Folio, 2000.
- TORRAS I BAGES, Josep. *La tradició catalana*. Barcelona: Edicions 62, 1981.
- TOS Y URGELLÉS, Jayme. *Tratado de la cabrevación según el derecho y estilo del principado de Cataluña, sus utilidades y efectos, del*

modo de principiar, y seguir las causas de cabrevación, de los privilegios del señor directo, ó mediano, y de las excepciones que competen al reo, ó enfiteota. Barcelona: Rubió, 1826. [Edició revisada d'una publicada el 1784].

TOWNSEND, Joseph. *A Journey through Spain in the years 1786 and 1781 with particular attention to the Agriculture, Manufacturers, Commerce, Population, Taxes, and Revenue of that Country*, vol. 1. Londres: Dilly, 1791.

TRÍAS, Juan de Dios. *Conferencias de derecho civil catalán.* Barcelona: La Hormiga de Oro, 1899.

Los trovadors moderns. Col·lecció de poesías catalanas compostas per ingenis contemporáneos. Barcelona: Manero, 1859.

Unió Catalanista. *Bases pera la Constitució Regional Catalana acordadas de delegats celebrada à Manresa.* Barcelona: La Renaixença, 1900.

The Usatges of Barcelona: The Fundamental Law of Catalonia. Tradició i edició a càrrec de Donald J. Kagay. Filadèlfia: University of Pennsylvania Press, 1994.

VENTOSA, Ricardo; VILLALAZ, Demetrio de. *Acusaciones pronunciadas en la causa criminal seguida contra Claudio Feliu y Fontanills sobre usurpación del estado civil de D. Claudio de Fontanellas ante la Excm. Sala Tercera de la Audiencia de Barcelona en grado de Revista seguidas por la sentencia ejecutoria dictada por la misma Real Sala.* Barcelona: Ramírez y Rialp, 1865.

VERDAGUER I CALLÍS, Narcís. *La primera victòria del catalanisme.* Barcelona: La Revista, 1919.

VERGÉS, Francisco de Paula. *Alegación en derecho que presenta el Excmo. Sr. Marqués de Ayerbe y de Rubí contra el Excmo. Ayuntamiento de Barcelona.* Barcelona: Jepús, 1886.

VERGÉS Y PERMANYER, Felipe. *Oración fúnebre que pronunció en las solemnes exequias celebradas en la Sta. Iglesia Catedral de Vich el día 4 de julio de 1865, con motivo de la colocación de los restos mortales del Dr. D. Jaime Balmes Pbro. En el nuevo monumento levantado en los claustros de la misma Catedral.* Vic: Plaza de las Garzas, 1865.

- VIVES Y CEBRIÀ, Pedro Nolasco. *Observaciones sobre algunos artículos del proyecto del Código Civil de España que tienen mira a la cuota de la legítima y al modo de pagarla*. Barcelona, Plus Ultra, 1862.
- *Traducción al castellano de los Usages y demás derechos de Cataluña que no están derogados o no son notoriamente inútiles, con indicación del contenido de éstos y de las disposiciones por las que han venido a serlo, ilustrada con notas sacadas de los más clásicos autores del Principado*, 2 vols. 2a. Ed. Madrid: Font-Barcelona: Plus Ultra, 1861 (reimpressió facsímil. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1989).
- VOLTAIRE. *Philosophical Dictionary*, vol. 6, part 1. Traducció d'Oliver Flemming. Nova York: E.R. DuMont, 1901.
- VON SAVIGNY, Frederick Charles. *Of the Vocation of Our Age for Legislation and Jurisprudence*. Traducció d'Abraham Hayward. Londres: Littlewood, 1831 (reimpressió facsímil, Nova York: Arno Press, 1975).
- YOUNG, Arthur. *Viatge a Catalunya (1787)*. Pròleg i traducció de Ramon Boixareu Barcelona: Edicions Ariel, 1970.

Entrevistes

- AVILÉS, Montserrat. 24 d'octubre de 2006.
- CABRERIZO, Carmen. 11 d'octubre de 2006.
- VENDRELL FERRAN, Eudald. 3 d'octubre de 2007.

FONTS SECUNDÀRIES

- Diccionari biogràfic*. Barcelona: Albertí, 1966-1970.
- ADELMAN, Jeremy. *Republic of Capital: Buenos Aires and the Legal Transformation of the Atlantic World*. Stanford: Stanford University Press, 1999.
- AGÚNDEZ, Antonio. *Historia del poder judicial en España*. Madrid: Editorial Nacional, 1974.

- ALTHUSSER, Louis. «Ideology and Ideological State Apparatuses (Notes toward an Investigation)» a *Lenin and Philosophy*, Nova York: Monthly Review Press, 1971, p. 127-86.
- ÁLVAREZ JUNCO, José. *Mater Dolorosa: La idea de España en el siglo XIX*. Madrid: Taurus, 2001.
- «A vueltas con la revolución burguesa», *Zona Abierta*, 36-37 (1985): 81-110.
- AMELANG, James S. «Barristers and Judges in Early Modern Barcelona», *American Historical Review* 89, 5 (deseembre de 1984): 1264-84.
- «Comparing Cities: A Barcelona Model?», *Urban History* 34, 2 (2007): 173-189.
  - *Honored Citizens of Barcelona: Patrician Culture and Class Relations, 1490-1714*. Princeton: Princeton University Press, 1986.
- ANDERSON, Benedict. *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Londres: Verso, 1983.
- ANDERSON, J. Stuart. *Lawyers and the Making of English Land Law, 1832-1940*. Oxford: Clarendon Press, 1992.
- ANGUERA, Pere. *El català al segle XIX. De llengua del poble a llengua nacional*. Barcelona: Empúries, 1997.
- *Déu, rei i fam. El primer carlisme a Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.
  - *Els precedents del catalanisme. Catalanitat i anticentralisme: 1808-1868*. Barcelona: Empúries, 2000.
- ARNABAT MATA, Ramon. «Protesta i resistència antisenyorial al Penedès (1758-1808)», a *Moviments de protesta i resistència a la fi de l'Antic Règim*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, p. 93-110.
- *La revolució de 1820 i el Trienni Liberal a Catalunya*. Barcelona: Eumo Editorial, 2001.
- BALCELLS, Albert. *Catalan Nationalism: Past and Present*. Traducció de Jacqueline Hall i Geoffrey J. Walker. Basingstoke: MacMillan, 1996.
- *El problema agrario en Cataluña. La cuestión rabassaire (1890-1936)*, 2a. ed. Madrid: Ministerio de Agricultura, 1980.

- BANTI, Alberto Mario. «Burguesies de les “professions” a l’Europa del segle XIX», *Recerques*, 28 (1994): 24-41.
- BARNOSELL, Genís. *Orígens del sindicalisme català*. Vic: Eumo Editorial, 1999.
- BARÓ PAZO, Juan. *La codificación del derecho civil en España (1808-1889)*. Santander: Universidad de Cantabria, 1993.
- BARRRAQUER Y ROVIRALTA, Cayetano. *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*, vol. 2. Barcelona: Altés y Alabart, 1915.
- BARRERA GONZÁLEZ, Andrés. *Casa, herencia y familia en la Cataluña rural*. Madrid: Alianza Editorial, 1990.
- BAYLY, C.A. *The Birth of the Modern World, 1780-1914*. Oxford: Blackwell, 2004.
- BEHREND-MARTÍNEZ, Edward. «Female Sexual Potency in a Spanish Church Court, 1673-1735», *Law and History Review*, 24, núm. 2 (estiu de 2006): 297-330.
- BELL, David A. *Lawyers and Citizens: The Making of a Political Elite in Old Regime France*. Oxford: Oxford University Press, 1994.
- BELLOMO, Manlio. *The Common Legal Past of Europe, 1000-1800*. 2a ed. Traducció de Lydia G. Cochrane. Washington, DC: Catholic University Press, 1995.
- BENET, Josep and Casimir MARTÍ. *Barcelona a mitjan segle XIX. El moviment obrer durant el Bienni Progressista (1854-1856)*, vol 1. Barcelona: Curial, 1976.
- BENSCH, Stephen P. *Barcelona and its Rulers, 1096-1291*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- BENTON, Lauren. *Law and Colonial Cultures: Legal Regimes in World History, 1400-1900*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- BERGUEÑO RIVERO, Jesús. «La divisió territorial», a Joan Vilagrasa Ibarz (ed.). *Transformacions territorials a Catalunya (segles XIX-XX)*. Lleida. Pagès, 2000, 239-65
- BERLANSTEIN, Lenard R. *The Barristers of Toulouse in the Eighteenth Century (1740-1793)*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1975.

-
- «Lawyers in pre-Revolutionary France», a Wilfrid Prest (ed.). *Lawyers in Early Modern Europe*. Nova York: Homes and Meier, 1981, p. 164-180.
- BERMAN, Harold J. *Law and Revolution: The Formation of the Western Legal Tradition*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1983.
- BILBENY, Norbert. *La ideologia nacionalista a Catalunya*. Barcelona: Laia, 1988.
- BONET I BALTA, Joan. *L'Església Catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*. Barcelona: Publicacions de L'Abadia de Montserrat, 1984.
- Bonnassie, Pierre. *Cataluña mil años atrás (siglos X-XI)*. Traducció de Rodrigo Rivera. Barcelona: Península, 1988.
- BOURDIEU, Pierre; PASSERON, Jean-Claude. *Reproduction in Education, Society and Culture*. Traducció de Richard Nice. 2a ed. Londres: Sage Publications, 1977.
- BOUWSMA, William J. «Lawyers and Early Modern Culture», *American Historical Review*, 78 (1973): 303-27.
- BOYD, Carolyn P. *Historia Patria: Politics, History, and National Identity in Spain*. Princeton: Princeton University Press, 1997.
- BREUILLY, John. *Nationalism and the State*. Chicago: University of Chicago Press, 1985.
- BROOKS, Christopher W. *Lawyers, Litigation and English Society since 1450*. Londres: Hambledon Press, 1998.
- *Pettifoggers and Vipers of the Commonwealth: The «Lower Branch» of the Legal Profession in Early Modern England*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
- BRUNDAGE, James A. *The Medieval Origins of the Legal Profession: Canonists, Civilians, and Courts*. Chicago: University of Chicago Press, 2008.
- BURDIEL, Isabel. *Isabel II: No se puede reinar inocentemente*. Madrid: Espasa, 2004.
- «The Liberal Revolution: 1808-1843», a José Álvarez Junco; Adrian Shubert (eds.) *Spanish History since 1808*. Nova York: Oxford University Press, 2000, p. 18-32.

- «Myths of Failure, Myths of Success: New Perspectives on Nineteenth-Century Spanish Liberalism», *The Journal of Modern History*, 70, núm. 4 (desembre de 1998): 892-912.
- BURKE, Michael. *The Royal College of San Carlos. Surgery and Spanish Medical Reform in the Late Eighteenth Century*. Durham, NC: Duke University Press, 1977.
- BURKHOLDER, Mark A.; CHANDLER, D.S. *From Impotence to Authority: The Spanish Crown and the American Audiencias, 1687-1808*. Columbia: University of Missouri Press, 1977.
- BURRAGE, Michael. «Introduction: The Professions in Sociology and History», a Michael Burrage; Rolf Torstendahl (eds.). *Professions in Theory and History*. Londres: Sage, 1990, p. 1-23.
- «Revolution as a Starting Point for the Comparative Analysis of the French, American, and English Legal Professions», a Richard L. Abel; Philip S.C. Lewis (eds.). *Lawyers and Society: Comparative Theories*. Berkeley: University of California Press, 1989.
- CABALLERO DOMÍNGUEZ, Margarita. «El derecho de representación: sufragio y leyes electorales», *Ayer*, 34 (1999): 41-63.
- CABANA, Francesc. *Bancs i banquers a Catalunya. Capítols per una història*. Barcelona: Edicions 62, 1972.
- CABRERO, Claudia et al. *Abogados contra el franquismo. Memoria de un compromiso político, 1939-1977*. Barcelona: Crítica, 2013.
- CALLAHAN, William J. *The Catholic Church in Spain, 1875-1998*. Washington, DC: Catholic University of America Press, 2000.
- CAMMARANO, Fulvio. «The Professions in Parliament», a Maria Malatesta (ed.). *Society and the Professions in Italy, 1860-1914*. Traducció d'Adrian Belton. Cambridge: Cambridge University Press, 1990, p. 276-312
- CAMINAL, Monserrat; CANALES, Esteban; SOLÀ, Angels; TORRAS, Jaume. «Moviment de l'ingrés senyorial a Catalunya (1770-1835)», *Recerques*, 8 (1978): 51-72.
- CAMPS I ARBOIX, Joaquim. *Historia del derecho catalán moderno*. Barcelona: Bosch, 1958.

- CAÑELLAS, Cèlia; TORAN, Rosa. *El personal polític de l'Ajuntament de Barcelona (1877-1923)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996.
- CAPDEFERRO, Josep. *Joan Pere Fontanella (1575-1649), un advocat de luxe per a la ciutat de Girona. Plets i negociacions jurídico-polítiques d'un municipi català a l'edat moderna*. Tesi doctoral. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 2010.
- CARBONELL I ESTELLER, Montserrat. «Plets i lluita antisenyorial. El Ducat de Cardona a les acaballes de l'antic règim», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 3, núm. 3 (1983): 265-78.
- CASASSAS, Jordi ed. *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya (1808-1975)*. Barcelona: Pòrtic, 1999.
- *Entre Escil·la i Caribdis. El catalanisme i la Catalunya conservadora de la segona meitat del segle XIX*. Barcelona: La Magrana, 1990.
- CATTINI, Giovanni C. *Historiografia i catalanisme. Josep Coroleu i Inglada (1839-1845)*. Barcelona: Afers, 2007.
- CHARLE, Christophe. «Le recrutement des avocats, 1880-1914», a Gilles Le Béguet (ed.), *Avocats et barreaux en France, 1910-1930*. Nancy: Presses Universitaires de Nancy, 1994.
- «Professionen und intellektuelle. Die liberalen Berufe in Frankreich zwischen Politik und Wirtschaft», a Hannes Siegrist (ed.), *Bürgerlich Berufe. Zur Sozialgeschichte der freien und akademischen Berufe im internationalen Vergleich*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1988, p. 127-44.
- *A Social History of France in the Nineteenth Century*. Traducció de Miriam Kochan. Oxford: Oxford University Press, 1994.
- CLAVERO, Bartolomé. *El Código y el fuero. De la cuestión regional en la España contemporánea*. Madrid: Siglo XXI, 1982.
- COLL I AMARGÓS, Joaquim. *Narcís Verdaguer i Callís (1862-1918) i el catalanisme possibilista*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998.
- COMALADA NEGRE, Àngel. *Catalunya davant el centralisme*. Barcelona: Sirocco, 1984.

- CONGOST, Rosa. *Els propietaris i els altres. La regió de Girona, 1768-1862*. Vic: Eumo, 1990.
- «Sagrada propiedad imperfecta. Otra visión de la revolución liberal», *Historia Agraria*, 20 (abril de 2000): 61-93.
- CONNELLY ULLMAN, Joan. *The Tragic Week: A Study of Anticlericalism in Spain*. Cambridge: Harvard University Press, 1968.
- CORFIELD, Penelope. *Power and the Professions in Britain: 1700-1850*. Londres: Routledge, 1995.
- COTS I CASTAÑÉ, Albert. «Aproximació a l'estudi dels conflictes senyoriais a Catalunya (1751-1808)», *Estudis d'Història Agrària*, 6 (1983): 244-64.
- «Els litigis judicials en la societat catalana del segle XVIII i primera meitat del XIX. Una aproximació a partir dels processos civils de la Reial Audiència de Catalunya». Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1988.
- COVERDALE, John. *The Basque Phase of Spain's First Carlist War*. Princeton: Princeton University Press, 1984.
- CRUZ, Jesús. *Gentlemen, Bourgeois, and Revolutionaries: Political Change and Cultural Persistence among the Spanish Dominant Groups, 1750-1850*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- «The Moderate Ascendancy: 1843-1868», a José Álvarez Junco; Adrian Shubert (eds.). *Spanish History since 1808*. New York: Oxford University Press, 2000, p. 33-48
- DAWSON, Philip. «The *Bourgeoisie de Robe* in 1789», *French Historical Studies*, 4 (1965): 1-21.
- *Provincial Magistrates and Revolutionary Politics in France*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1972.
- DEFOURNEAUX, Marcelin. *L'inquisition espagnole et les livres français au XVIIIe siècle*. París: Presses Universitaires de France, 1963.
- DE LA FUENTE MONGE, Gregorio. *Los revolucionarios de 1868. Élités y poder en la España liberal*. Madrid: Marcial Pons, 2000.
- DEL POZO CARRASCOSA, Pedro. «La introducción del Derecho francés en Cataluña durante la invasión napoleónica» a Johannes-Michael

- Scholz (ed.). *El tercer poder: hacía una comprensión histórica de la justicia contemporánea en España*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1992, p. 5-35.
- DOMERGUE, Lucienne. *La censure des livres en Espagne à la fin de l'ancien régime*. Madrid: Casa de Velázquez, 1996.
- DOMÍNGUEZ ORTIZ, Antonio. *Sociedad y estado en el siglo XVIII español*. Barcelona: Editorial Ariel, 1976.
- DUEÑAS GARCÍA, Francisco. «La milicia nacional local durante el Trienio Liberal (1820-1823)». Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1997.
- DUMAN, Daniel. *The English and Colonial Bars in the Nineteenth Century*. Londres: Croom Helm, 1983.
- DURKHEIM, Emile. *Professional Ethics and Civil Morals*. Traducció de Cornelia Brookfield. Londres: Routledge, 1957.
- ELLIOTT, John. *Empires of the Atlantic World: Britain and Spain in America, 1492-1830*. New Haven: Yale, 2006.
- ESPUNY TOMÁS, María Jesús. «El Real Consulado de Comercio del Principado de Cataluña (1758-1829)». Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1992.
- ESPUNY TOMÁS, María Jesús; SARRIÓN GUALDA, José. «El Tribunal de Alzadas o de Apelaciones del Consulado de Comercio de Barcelona: Sus Reformas (1763-1813)», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 8 (1988): 161-80.
- FERNÁNDEZ-ARMESTO, Felipe. *Barcelona: A Thousand Years of the City's Past*. Londres: Sinclair-Stevenson, 1991.
- FERRANDO FRANCÉS, Antoni and Miquel Nicolás Amorós, *Història de la llengua catalana*. Barcelona: Pòrtic, 2005.
- FERRER I ALÒS, Llorenç. *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya central (segles XVIII- XIX)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987.
- FIGUERES PÀMIES, Montserrat. *La escuela jurídica catalana frente la codificación española. Durán y Bas: su pensamiento jurídico-filosófico*. Barcelona: Bosch, 1987.
- FIGUEROLA I GARRETA, Jordi. *El Bisbe Morgades i la formació de l'es-*

glésia catalana contemporània. Barcelona: Publicacions de L'Abadia de Montserrat, 1994.

FITZSIMMONS, Michael. *The Parisian Order of Barristers and the French Revolution*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1987.

FOLGUERA CRESPO, Pilar. «Revolución y Restauración. La emergencia de los primeros ideales emancipadores (1868-1931)» a Elisa Garrido (ed.). *Historia de las mujeres en España*. Barcelona: Editorial Síntesis, 1997, p. 454-492.

FONTANA, Josep. *La revolució liberal a Catalunya*. Lleida: Pagès-Vic: Eumo Editorial, 2003.

FRADERA, Josep Maria. *Cultura nacional en una sociedad dividida. Cataluña, 1838-1868*. Traducció de Carles Mercadal Vidal. Madrid: Marcial Pons, 2003.

– *Indústria i mercat. Les bases comercials de la indústria catalana moderna*. Barcelona: Editorial Crítica, 1987.

FREEDMAN, Paul. «Catalan Lawyers and the Origins of Serfdom», a *Church, Law and Society in Catalonia, 900-1500*. Aldershot: Valerium, 1994, p. 287-314.

FUSTER I SOBREPÈRE, Joan. «Els regidors de Barcelona a la Dècada Moderada», a Ramon Grau (ed.), *La ciutat i les revolucions, 1808-1868. Les lluites de liberalisme*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2004, p. 187-201.

GARCÍA GALLO, Alfonso. «Aportación al estudio de los fueros», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 26 (1956): 387-446.

GARCIA ROVIRA, Anna M. *La revolució liberal a Espanya i les classes populars*. Vic: Eumo Editorial, 1989.

GARCÍA VENERO, Maximiliano. *Rius y Taulet. Veinte años de Barcelona (1868-1888)*. Madrid, Editora Nacional, 1968.

GARCIA I BALANÀ, Albert. *La fabricació de la fàbrica. Treball i política a la Catalunya cotonera (1784-1874)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004.

– «Ordre jurídic i trajectòria de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Barcelona, 1840-1931 (a propòsit de la formació i els

- límits de la política burgesa a Catalunya)». Tesi de Màster. Universitat Autònoma de Barcelona, 1993.
- GARCIA I ESPUCHE, Albert; GUÀRDIA I BASSOLS, Manuel. *Espai i societat a la Barcelona pre-industrial*. Barcelona: La Magrana, 1986.
- GARCIA I ESPLUCHE, Albert *et al.* «Barcelona.» A Manuel Guàrdia; Francisco Javier Monclús; José Luis Oyón (eds.). *Atlas histórico de ciudades europeas. Península Ibérica*. Barcelona: Salvat, 1994, p. 62-93.
- GARRABOU, Ramon. *Enginyers industrials, modernització econòmica i burgesia a Catalunya (1850-inicis del segle XX)*. Barcelona: L'Avenç, 1982.
- GARRABOU, Ramon; Jordi Planas; Enric Sagner. *Un capitalisme impossible? La gestió de la gran propietat agrària a la Catalunya contemporània*. Vic: Eumo Editorial, 2000.
- GAY ESCODA, Josep Maria. «Notas sobre el derecho supletorio en Cataluña desde el decreto de Nueva Planta (1715) hasta la jurisprudencia del Tribunal Supremo (1845)», a Bartolomé Clavero; Paolo Grossi; Francisco Tomás y Valiente (eds.). *Hispania. Entre derechos propios y derechos nacionales*. Milan: Giuffrè Editore, 1990, vol. 2: 806-865.
- GIL NOVALES, Alberto ed. *Diccionario biográfico del Trienio Liberal*. Madrid: Ediciones El Museo Universal, 1991.
- GIRALT, Emili. «El conflicto 'rabassaire' y la cuestión agraria en Cataluña hasta 1936», *Revista de Trabajo*, 5 (1964): 51-71.
- GOLDSTEIN, Jan. *Console and Classify: The French Psychiatric Profession in the Nineteenth Century*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- GÓMEZ ALÉN, José; Rúben VEGA GARCÍA (coords.). *Materiales para el estudio de la abogacía antifranquista*, 2 vols. Madrid: Ediciones GPS, 2010-11.
- GÓMEZ-NAVARRO, José Luis; Javier MORENO LUZÓN; Fernando REY REGUILLO. «La élite parlamentaria entre 1914 y 1923», a Mercedes Cabrera (ed.). *Con luz y taquígrafos. El parlamento en la Restauración (1913-1923)*. Madrid: Taurus, 1998, p. 105-42.
- GRAMSCI, Antonio. «The Intellectuals», a *Selections from the Prison Notebooks*. Traducció i edició a càrrec de Quintin Hoare i Geof-

- frey Nowell Smith. Nova York: International Publishers, 1971, p. 5-23.
- GRAU, Ramon; LÓPEZ, Marina. «L'Exposició Universal del 1888», a *Exposició Universal de Barcelona. Llibre del centenari, 1888-1898*. Barcelona: L'Avenç, 1988, p. 347-55.
- GUARDIA I CANELA, Josep-D. «L'acadèmia i el Col·legi d'advocats de Barcelona en els 150 anys de la reorganització d'aquest», *Revista Jurídica de Catalunya*, 82, núm. 2 (1983): 247-51.
- HALLIDAY, Terence C.; KARPIK, Lucien (eds.). «Politics Matter: a Comparative Theory of Lawyers in the Making of Political Liberalism», a *Lawyers and the Rise of Western Political Liberalism: Europe and North America from the Eighteenth to the Twentieth Centuries*. Oxford: Clarendon Press, 1997, p. 15-64.
- HALPÉRIN, Jean-Louis. *Entre nationalisme juridique et communauté de droit*. París: Presse Universitaires de France, 1999.
- «Les sources statistiques de l'histoire des avocats en France au XVIIIe et au XIXe siècles», *Revue de la société internationale d'histoire de la profession d'avocat*, 3 (1991): 55-74.
- HALPÉRIN, Jean-Louis et al. *Avocats et notaires en Europe: Les professions judiciaires et juridiques dan l'histoire contemporaine*. París: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1996.
- HARRIGAN, Patrick; NEGLIA, Victor. *Lycéens et collégiens sous le Second Empire. Étude statistique sur les fonctions sociales de l'enseignement secondaire public d'après l'enquête de Victor Duruy (1864-65)*. Université de Lille III: Maison des Sciences de l'Homme, 1979.
- HARTY, Siobhán. «Lawyers, Codification, and the Origins of Catalan Nationalism, 1881-1901», *Law and History Review*, 20, 2 (estiu de 2002): 349-84.
- HERR, Richard. *The Eighteenth-Century Revolution in Spain*. Princeton: Princeton University Press, 1958.
- HOBBSAWM, Eric J.; Terence RANGER (eds.). *The Invention of Tradition*. Cambridge: Verso, 1983.
- HROCH, Miroslav. *Social Preconditions of National Revival in Europe: A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic*

Groups among the Smaller European Nations. Traducció de Ben Fowkes. Nova York, Columbia University Press, 2000.

HUSKEY, Eugene. *Russian Lawyers and the Soviet State: The Origins and Development of the Soviet Bar, 1917-1939*. Princeton: Princeton University Press, 1986.

IGLÉSIES, Josep. *El cens del comte de Floridablanca 1788 (Part de Catalunya)*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuanca, 1969.

ISRAEL, Liora. *Robes noires et années sombres. Avocats et magistrats en résistance pendant la Seconde Guerre Mondiale*. París: Fayard, 2005.

JACOBSON, Stephen. «Els advocats de Barcelona, 1830-1880», *Barcelona. Quaderns d'Història*, 6 (2002): 153-172.

– «Droit i politique dans l'Espagne du XIXe siècle. Les avocats barcelonais et les particularités du libéralisme catalan», *Genèses. Sciences sociales et histoire*, 45 (desembre de 2001): 4-26.

– «'The Head and Heart of Spain': New Perspectives on Nationalism and Nationhood», *Social History*, 29, núm. 3 (agost de 2004): 393-407.

– «The Iberian Mosaic» a Mark Hewittson; Timothy Baycroft (eds.). *Nationalism in Europe, 1789 -1914: Civic and Ethnic Traditions*. Oxford: Oxford University Press, p. 210-27.

– «Law and Nationalism in Nineteenth-Century Europe: The Case of Catalonia in Comparative Perspective», *Law and History Review*, 20, núm. 2 (estiu de 2002): 308-47.

JACOBSON, Stephen; Javier MORENO LUZÓN. «The Political System of the Restoration, 1875-1914: Political and Social Elites», a José Alvarez Junco; Adrian Shubert (eds.). *Spanish History since 1808*. Nova York: Oxford University Press, 2000, p. 93-109.

JANUÉ I MIRET, Marició. *Els polítics en temps de revolució. La vida política a Barcelona durant el Sexenni Revolucionari*. Vic: Eumo Editorial, 2002.

JARAUSCH, Konrad H. «The Decline of Liberal Professionalism: Reflections on the Social Erosion of German Liberalism, 1867-1933», a K.H. Jarausch; L.E. Jones (eds.). *In Search of Liberal Germany: Studies in German Liberalism from 1789 to the Present*. Oxford: Berg Publishers, 1990, p. 261-286.

- *Students, Society, and Politics in Imperial Germany: The Rise of Academic Illiberalism*. Princeton: Princeton University Press, 1982.
  - *The Unfree Professions: German Lawyers, Teachers, and Engineers, 1900-1950*. Oxford: Oxford University Press, 1990.
- JARDÍ, Enric. *1000 famílies catalanes. La cultura*. Barcelona: Dopesa, 1977.
- *Història del Col·legi d'Advocats de Barcelona*, 2 vols. Barcelona: Col·legi d'Advocats, 1989.
- JOHN, Michael. «Between Estate and Profession: Lawyers and the Development of the Legal Profession in Nineteenth-Century Germany» a David Blackbourn; Richard J. Evans (eds.). *The German Bourgeoisie: Essays on the Social History of the German Middle Class from the Late Eighteenth to the Early Twentieth Century*. London: Routledge, 1991, p. 162-97.
- *Politics and the Law in Late Nineteenth-Century Germany: The Origins of the Civil Code*. Oxford: Clarendon Press, 1989.
  - «The Politics of Legal Unity in Germany, 1870-1896», *The Historical Journal*, 28, núm. 2 (1985): 341-56.
- KAELBLE, Harmut. *Social Mobility in the 19th and 20th Centuries: Europe and America in Comparative Perspectives*. Leamington Spa: Berg, 1985.
- KAGAN, Richard L. *Lawsuits and Litigants in Castile, 1500-1700*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1981.
- KAISER, Colin. «The Deflation in the Volume of Litigation at Paris in the Eighteenth Century and the Waning of the Old Juridical Order», *European Studies Review*, 10 (1980): 309-36.
- KARPIK, Lucien. *French Lawyers: A Study in Collective Action, 1274-1994*. Traducció de Nora Scott. Oxford: Clarendon Press, 1999.
- KELLEY, Donald R. *Historians and the Law in Postrevolutionary France*. Princeton: Princeton University Press, 1984.
- KIDD, Colin. *Subverting Scotland's Past: Scottish Whig Historians and the Creation of an Anglo-British Identity, 1689-c.1830*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.

- KLENNER, Hermann. «Savigny's Research Program of the Historical School of Law and its Intellectual Impact in 19th Century Berlin», *American Journal of Comparative Law*, 37, núm. 1 (hivern de 1989): 67-79.
- KONTTINEN, Esa. «Finland's Route of Professionalisation and Lawyer-Officials», a Wesley Pue; David Sugarman (eds.). *Lawyers and Vampires: Cultural Histories of Legal Professions*, Oxford: Hart, 2003, p. 124-50.
- KOSTAL, R.W. *Law and English Railway Capitalism*. Oxford: Clarendon Press, 1994.
- KOTSCHNIG, Walter Maria. *Unemployment in the Learned Professions. An International Study of Occupational and Educational Planning*. Londres: Oxford University Press, 1937.
- KOVÁCS, Mária M. *Liberal Professions and Illiberal Politics: Hungary from the Habsburgs to the Holocaust*. Oxford: Oxford University Press, 1994.
- *The Politics of the Legal Profession in Interwar Hungary*. New York: Columbia University Institute on East Central Europe, 1987.
- LAITIN, David D.; Carlota SOLÉ; Stathis N. KALYVAS. «Language and the Constructions of States: The Case of Catalonia in Spain», *Politics and Society*, 22, núm. 1 (1994): 5-29.
- LAMARCA I MARQUÈS, Albert. «L'administració de justícia a Catalunya durant l'ocupació Napoleònica (1808-1814). La traducció al català del Code», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 15 (1995): 279-307.
- LANGBEIN, John H. *The Origins of the Adversary Criminal Trial*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- LARSON, Magali Sarfatti. *The Rise of Professionalism: A Sociological Analysis*. Berkeley: University of California Press, 1977.
- «The Changing Functions of Lawyers in the Liberal State: Reflections for a Comparative Analysis», a Richard L. Abel; Philip S. C. Lewis (eds.). *Lawyers in Society: Comparative Theories*. Berkeley: University of California Press, 1989, p. 427-77.
- LASSO GAITE, Francisco. *El Ministerio de Justicia. Su imagen histórica*. Madrid: Ministerio de Justicia, 1970.

- *Crónica de la codificación española. Codificación civil*, vol 1. Madrid: Ministerio de Justicia, 1970.
- LA VOPA, Anthony J. *Grace, Talent, and Merit. Poor Students, Clerical Careers and Professional Ideology in Eighteenth-Century Germany*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- LE BÉGUEC, Gilles. *La république des avocats*. París: Armand Colin, 2003.
- LEDFORD, Kenneth F. *From General Estate to Special Interest: German Lawyers, 1878-1933*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- LEMMINGS, David. *Professors of the Law: Barristers and English Legal Culture in the Eighteenth Century*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- LEUWERS, Hervé. *L'invention du barreau français, 1660-1830. La construction nationale d'un groupe professionnel*. París: L'École des Hautes Études en Sciences Sociales, 2006.
- LLOBERA, Josep. «La formació de la ideologia nacionalista catalana. La idea de Volkgeist com a element definidor», *L'Avenç*, núm. 63 (setembre de 1983): 24-35.
- LLORENS I VILA, Jordi. *La Unió Catalanista i els orígens del catalanisme polític*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992.
- LLUCH, Ernest. «La Catalunya del segle XVIII i la lluita contra l'absolutisme centralista. El 'Proyecto del abogado general del público' de Francesc Romà i Rosell», *Recerques*, 1 (1970): 33-50.
- *Las Españas vencidas del siglo XVIII. Claroscuros de la Ilustración*. Traducció de Rosa Lluch. Barcelona: Crítica, 1999.
- «La pràctica econòmica de la Il·lustració: el valencià Manuel Sisternes i Feliu i els seus dictàmens com a fiscal de l'Audiència de Catalunya (1776-1779)», a *Primer Congreso de Historia del País Valenciano*, 3 (València: 1976): 695-706.
- LOBBAN, Michael. «Preparing for Fusion: Reforming the Nineteenth-Century Court of Chancery», *Law and History Review*, 22, núm. 3-4 (2004): 389-428, 565-600.

-
- *The Common Law and English Jurisprudence, 1760-1850*. Oxford: Clarendon Press, 1991.
  - MALUQUER DE MOTES, Jordi. «The Industrial Revolution in Catalonia», a Nicolás Sánchez Albornoz (ed.). *The Economic Modernization of Spain, 1830-1930*. Nova York: New York University Press, 1987, p. 169-90.
  - MANN, Michael. *The Rise of Classes and Nation States*. Vol. 2 de *The Sources of Social Power*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
  - MARFANY, Joan-Lluís. *Aspectes del modernisme*. Barcelona: Curial, 1990.
  - *La cultura del catalanisme*. Barcelona: Empúries, 1995.
  - *La llengua maltractada, el castellà i el català a Catalunya del segle XVI al segle XIX*. Barcelona: Editorial Empúries, 2001.
  - «‘Minority’ Languages and Literary Revivals», *Past and Present*, núm. 184 (agost de 2004): 307-443.
  - «Renaixença literària i decadència lingüística», *Barcelona. Quaderns d’Història*, 6 (2002): 139-52.
  - MARCUELLO BENEDICTO, Juan Ignacio. «La libertad de imprenta y su marco legal en la España liberal», *Ayer*, 34 (1999): 65-92.
  - MARQUÈS, Josep M. «Tribunals peculiars eclesiàstico-civils de Catalunya. Les contencions i el Breu», *Pedralbes. Revista d’Història Moderna*, 4 (1984): 381-92.
  - MARTINES, Lauro. *Lawyers and Statescraft in Renaissance Florence*. Princeton: Princeton University Press, 1968.
  - MASJUAN, Eduard. «Introducción» a Eduardo Barriobero y Herrán, *El Tribunal Revolucionario de Barcelona, 1936-37*. Reimpressió. Sevilla: Espuela de Plata, 2007, p. 9-41.
  - MAY, Allyson N. *The Bar and the Old Bailey, 1750-1850*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2003.
  - MAZA, Sarah. *Private Lives and Public Affairs: The Causes Célèbres of Prerevolutionary France*. Berkeley: University of California Press, 1993.

- MCDONOGH, Gary Wray. *Good Families of Barcelona: A Social History of Power in the Industrial Era*. Princeton: Princeton University Press, 1986.
- MEILÁN GIL, José Luis. «Don Ramón Lázaro de Dou y Bassols y sus instituciones de Derecho público», a *Actas del I Symposium de Historia de la Administración*. Madrid: Instituto de Estudios Administrativos, 1970, p. 343-80
- MOLAS, Isidre. *Lliga Catalana. Un estudi de estasiologia*, vol. 1. Barcelona: Edicions 62, 1972.
- MOLAS RIBALTA, Pedro. «Las audiencias borbónicas en la Corona de Aragón», a Pedro Molas Ribalta *et al.* (eds.). *Historia social de la administración española. Estudios sobre los siglos XVII y XVIII*. Barcelona: CSIC, 1980, p. 116-64.
- MOLINER I PRADA, Antoni. *La Catalunya resistent a la dominació francesa (1808-1812)*. Barcelona: Edicions 62, 1989.
- MONFORT I COLL, Aram. «La depuració franquista dels advocats de Barcelona (1939-1945). Una aproximació a l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona de la postguerra», *Franquisme i Transició. Revista d'Història i Cultura*, 1 (2013): 127-213.
- MORCILLO, Aurora G. *True Catholic Womanhood: Gender Ideology in Franco's Spain*. Dekalb, Ill.: Northern Illinois University Press, 2000.
- MORENO FRAGINALS, Manuel. *El ingenio complejo económico social cubano del azúcar*. Barcelona: Crítica, 2001.
- MOREU REY, Enric. *El pensament il·lustrat a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1966.
- MOREU ROS, Carmen. «La actividad del Tribunal de la Inquisición en Barcelona entre 1759 y 1786. Las proposiciones erróneas», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 8, núm. 2 (1988): 503-12.
- MÜLLER, Ingo. *Hitler's Justice: The Courts of the Third Reich*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1991.
- NADAL, Jordi. *El fracaso de la revolución industrial en España, 1914-1913*. Barcelona: Ariel, 1975.
- «La indústria cotonera», a *Indústria, transports i finances de His-*

- tòria econòmica de la Catalunya contemporània*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1988-1994, vol. 3, p. 13-85.
- O'BOYLE, Lenore, «The Problem of an Excess of Educated Men in Western Europe, 1800-1850», *Journal of Modern History*, 42, núm. 4 (desembre de 1970): 471-95.
- PALOS, Joan Lluís. *Els juristes i la defensa de les Constitucions. Joan Pere Fontanella (1575-1649)*. Vic: Eumo Editorial, 1997.
- PAREDES, Javier. *La organización de la justicia en la España liberal. Los orígenes de la carrera judicial: 1834-1870*. Madrid: Civitas, 1991.
- PARÉS I PUNTAS, Ana. *Tots els refranys catalans*. Barcelona: Edicions 62, 1999.
- PASCUAL, Pere. *Agricultura i industrialització a la Catalunya del segle XIX. Formació i desestructuració d'un sistema econòmic*. Barcelona: Editorial Crítica, 1990.
- *Els Torelló. Una família igualadina d'advocats i propietaris. Liberalisme, conservadorisme i canvi econòmic i social (1820-1930)*. Barcelona: Editorial Rafael Dalmau, 2000.
- PÉREZ COLLADOS, José María. «El derecho catalán de sucesiones en vísperas de la codificación», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 125 (2006): 331-67.
- PÉREZ GARZÓN, Juan Sisinio. *Milicia nacional y revolución burguesa. El prototipo madrileño, 1808-1874*. Madrid: CSIC, 1978.
- PÉREZ Samper, María Angeles. «La Real Audiencia de Cataluña durante la Guerra de la Independencia», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 2 (1982): 177-209.
- PERMANYER, Lluís. *Cites i testimonis sobre Barcelona. La ciutat viscuda i jutjada per personatges no catalans al llarg de 2000 anys*. Barcelona: La Campana, 1993.
- *1.000 testimonis sobre Barcelona. La ciutat viscuda i jutjada per personatges no catalans al llarg de més de 2.000 anys*. Barcelona: La Campana, 2007.
- PERKIN, Harold. *The Rise of Professional Society: England since 1880*. Londres: Routledge, 1989.

- *The Third Revolution: Professional Elites in the Modern World*. Londres: Routledge, 1996.
- PESET REIG, Mariano. «Derecho Romano y Derecho Real en las Universidades del Siglo XVIII», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 54 (1975): 273-339.
- «Estudios de derecho y profesiones jurídicas (siglos XIX y XX)», a Johannes-Michael Scholz (ed.). *El tercer poder: hacía una comprensión histórica de la justicia contemporánea en España*. Frankfurt: Vittorio Klostermann, 1992, p. 349-80.
  - «La formación de los juristas y su acceso al foro en el tránsito de los siglos XVIII a XIX», *Revista General de Legislación y Jurisprudencia*, 62 (1971): 605-672.
  - «La recepción de las órdenes del Marqués de Caballero de 1802 en las Universidad de Valencia. Exceso de abogados y reforma en los estudios de leyes», *Saitabi. Revista de la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Valencia*, 19 (1969): 119-48.
- PETIT, Carlos. «Derecho mercantil. Entre corporaciones y códigos», a Bartolomé Clavero; Paolo Grossi; Francisco Tomás y Valiente (eds.). *Hispania. Entre derechos propios y derechos nacionales*. Milan: Guiffrè, 1989, vol. 1, p. 347-80.
- PICH I MITJANA, Josep. *El Centre Català. La primera associació política catalanista (1882-1884)*. Barcelona: Editorial Afers, 2002.
- POCOCK, J.G.A. *The Ancient Constitution and the Feudal Law: A Study of English Historical Thought in the Seventeenth Century*. 2a ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- POLANYI, Karl. *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. Edició revisada. Boston: Beacon Press, 2001 [primera edició, 1944].
- PONCE, Santi; Llorenç FERRER (eds.). *Família i canvi social a la Catalunya contemporània (s. XIX-XX)*. Vic: Eumo Editorial, 1994.
- PORTER, Dorothy; PORTER, Roy. *Patient's Progress. Doctors and Doctoring in Eighteenth-Century England*. Londres: Polity Press, 1989.
- PRATS, Joaquim. *La Universitat de Cervera i el reformisme borbònic*. Lleida: Pagès Editors, 1993.

- PREST, Wilfrid. «Law, Lawyers and Rational Dissent», a Knud Haakonsen (ed.). *Enlightenment and Religion: Rational Dissent in Eighteenth-Century Britain*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996, p. 169-92.
- *The Rise of the Barristers: A Social History of the English Bar, 1590-1640*. Oxford: Clarendon Press, 1986.
- PREST, Wilfrid (ed.). *Lawyers in Early Modern Europe and America*. New York: Holmes and Meier, 1981.
- PUE, W. Wesley. «Lawyers and Political Liberalism in Eighteenth- and Nineteenth-Century England», a Terence C. Halliday; Lucien Karpik (eds.). *Lawyers and the Rise of Western Political Liberalism: Europe and North America from the Eighteenth to the Twentieth Centuries*. Oxford: Clarendon Press, 1997, p. 167-206.
- PUIGVERT, Joaquim M. *Església, territori i sociabilitat (s. XVII-XIX)*. Vic: Eumo Editorial, 2000.
- RADDING, Charles M. «Legal Theory and Practice in Eleventh-Century Italy», *Law and History Review*, 21, núm. 2 (estiu de 2003): 377-82.
- RAHOLA, Frederic. «Comerç i indústria de Catalunya», a Francesc Carreras i Candi (ed.). *Geografia general de Catalunya: Barcelona*. Barcelona: Martín, 1913-1918, p. 323-464.
- RAMISA, Maties. *Els catalans i el domini napoleònic*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.
- *Els orígens del catalanisme conservador i «La Veu del Montserrat», 1878-1900*. Vic: Eumo Editorial, 1985.
- RAMSAY, Mathew. *Professional and Popular Medicine in France, 1770-1830: The Social World of Medical Practice*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- RESINA, Joan Ramon. «From Rose of Fire to City of Ivory», a Joan Ramon Resina; Dieter Ingenschay (eds.). *After-Images of the City*. Ithaca: Cornell University Press, 2003, p. 75-122.
- REYNOLDS, Susan. «The Emergence of Professional Law in the Long Twelfth Century», *Law and History Review*, 21, núm. 2 (estiu de 2003): 346-66.

- RIERA I FORTIANA, Enric. *Els afrancesats a Catalunya*. Barcelona: Curial, 1994.
- RINCÓN IGEA, Benito de. «La educación en Barcelona durante el Sexenio Revolucionario (1868-1874). Las escuelas municipales, el Instituto Provincial y las facultades universitarias». Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1991.
- RIQUER I PERMANYER, Borja de. «La Diputació conservadora: 1875-1880», a *Història de la Diputació Diputació de Barcelona*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1987, vol. 1, p. 245-63.
- *Identitats contemporànies. Catalunya i Espanya*. Vic: Eumo, 2000.
- RIQUER I PERMANYER, Borja de (ed.). *Epistolari polític de Manuel Duran i Bas (Correspondència entre 1866 i 1904)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990.
- RISQUES CORBELLA, Manel. *El govern civil de Barcelona al segle XIX*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.
- «La insurrecció de Barcelona pel novembre de 1842. La seva dinàmica social», *Recerques*, 10 (1980): 93-112.
- RISQUES CORBELLA, Manel; Àngel DUARTE; Borja DE RIQUER; Josep M. ROIG ROSICH. *Història de la Catalunya contemporània*. Barcelona: Pòrtic, 1999.
- ROBINSON, O.F.; T.D. FERGUS; W.M. GORDON. *An Introduction to European Legal History*. Abingdon, Oxon: Professional Books, 1985.
- RODRIGO Y ALHARILLA, Martín. *Los marqueses de Comillas, 1817-1925*. Madrid: LID, 2000.
- «Mujeres con fortuna, mujeres afortunadas. Roles sociales y funciones públicas de las mujeres burguesas en Barcelona (1840-1900)». Manuscrit inèdit citat amb permís de l'autor.
- ROJO, Angel. «José Bonaparte (1808-1813) y la legislación mercantil e industrial española», *Revista de Derecho Mercantil*, núm. 143-144 (gener-juny de 1977): 121-82.
- ROSELLÓ I CHERIGNY, Elena. «El régimen jurídico de la desamortización en Barcelona: el caso del Convento de St. Josep / Mercado de la Boqueria». Tesi de Màster. Universitat Pompeu Fabra, 2005.
- ROURA, Jaume. *Ramon Martí d'Eixalà i la filosofia catalana del segle*

- XIX. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1980.
- RUDÉ, George F.E. *The Crowd in History: The Study of Popular Disturbances in France and England, 1730-1848*. New York: Wiley, 1964.
- RUIZ, Julius. *Franco's Justice: Repression in Madrid after the Spanish Civil War*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- RUIZ TORRES, Pedro. «Liberalisme i revolució a Espanya», *Recerques*, 28 (1994): 59-71.
- SALVADOR CODERCH, Pau. *La compilación y su historia. Estudios sobre la codificación y la interpretación de las leyes*. Barcelona: Bosch, 1985.
- SÁNCHEZ, Alejandro, «Manchester español, Rosa de Fuego, París del sur...», a *Barcelona, 1888-1929. Modernidad, ambición y conflictos de una ciudad soñada*. Madrid: Alianza Editorial, 1994, p. 15-22.
- SÁNCHEZ BLANCO, Francisco. *El absolutismo y las luces en el reinado de Carlos III*. Madrid: Marcial Pons, 2002.
- SANTIRSO, Manuel. *Revolució liberal i guerra civil a Catalunya*. Lleida: Pagès, 1999.
- «Voluntarios Realistas, Voluntarios de Isabel II y Milicia Nacional, o en la guerra también hay clases (Cataluña, 1832-1837)», *Historia Social*, 23 (1995): 21-40.
- SARRAILH, Jean. *La España ilustrada de la segunda mitad del siglo XVIII*. Traducció d'Antonio Alatorre. Mèxico, DF: Fondo de Cultura Económica, 1957.
- SARRIÓN GUALDA, José and M. Jesús ESPUNY TOMÁS. *Las Ordenanzas de 1766 del Consulado de Comercio de Cataluña y el llamado Proyecto de Código de Comercio de 1814 de la Diputación Provincial de Cataluña*. Vol. 16 de *Documentación Jurídica* (abril-juny de 1989).
- SCANLON, Geraldine M. *La polémica feminista en la España contemporánea (1868-1974)*. Traducció de Rafael Mazarrasa. Madrid: Siglo XXI, 1976.
- SCHMIDT-NOWARA, Christopher, *Empire and Anti-Slavery: Spain, Cuba, and Puerto Rico, 1833-1874*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1999.
- SCOTT, Rebecca. *Slave Emancipation in Cuba: The Transition to Free*

Labor, 1860-1899. Reimpressió. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2000.

SEGARRA, Ferran. «Política urbanística i creixement urbà», a *La ciutat industrial*, vol. 6, p. 189-216, de Jaume Sobrequés i Calliçó (ed.). *Història de Barcelona*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1995.

SEGURA, Antoni. *Burgesia i propietat de la terra a Catalunya en el segle XIX. Les comarques barcelonines*. Barcelona: Curial, 1993.

SERRAHIMA, Maurici. *Un advocat del segle XIX. Maurici Serrahima i Palà (1834-1904)*. Barcelona: Horta, 1951.

SHUBERT, Adrian. *A Social History of Modern Spain*. Londres: Unwin Hyman, 1990.

SIEGRIST, Hannes. *Advokat, Bürger und Staat: Sozialgeschichte der Rechtsanwälte, a Deutschland, Italien und der Schweiz (18.-20. Jh.)*. 2 vols. Frankfurt: V. Klostermann, 1996.

– «Gli avvocati nell'Italia del XIX secolo. Provenienza e matrimoni, titolo e prestigio», *Meridiana. Rivista di Storia e Scienze Sociali*, 14 (1992).

– «Juridicialisation, Professionalisation and the Occupational Culture of the Advocate in the Nineteenth and the Twentieth Centuries: A Comparison of Germany, Italy and Switzerland.» a Wesley Pue; David Sugarman (eds.). *Lawyers and Vampires: Cultural Histories of Legal Professions*. Oxford: Hart, 2003, p. 101-123.

– «Public Office or Free Profession? German Attorneys in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries», a Geoffrey Cocks; Konrad H. Jarausch (eds.). *German Professions, 1800-1950*. Nova York: Oxford University Press, 1990, p. 46-65.

SIMON I TARRÉS, Antoni. *Construccions polítiques i identitats nacionals. Catalunya i els orígens de l'estat modern espanyol*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005.

SMITH, Angel. *The Origins of Catalan Nationalism, 1770-1898*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014.

SOLÉ I SABATÉ, Josep M. *La repressió franquista a Catalunya, 1938-1953*. Barcelona: Edicions 62, 1985.

- SOLÉ-TURA, Jordi. *Catalanismo y revolución burguesa*. Madrid: Edicusa, 1970.
- SULEIMAN, Ezra N. *Private Power and Centralization in France: The Notaires and the State*. Princeton: Princeton University Press, 1987.
- TERMES, Josep. «La immigració a Catalunya. Política i cultura,» a *La immigració a Catalunya i altres estudis del nacionalisme català*. Barcelona: Editorial Empúries, 1984, p. 123-93.
- THOMPSON, E.P. *Whigs and Hunters: The Origin of the Black Act*. London: Allen Lane, 1975.
- THOMSON, J.K.J. *A Distinctive Industrialization: Cotton in Barcelona, 1728-1832*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- TOMÀS, Margalida. «La Jove Catalunya: Entre la literatura i la política», a *La Jove Catalunya. Antologia*. Barcelona: Edicions La Magrana, 1992, p. V-XLVI.
- TOMÁS Y VALIENTE, Francisco. *La tortura judicial en España*. Reimpresió. Barcelona: Crítica, 2000.
- TORMO CAMALLONGA, Carlos. *El Colegio de Abogados de Valencia. Entre el Antiguo Régimen y el liberalismo*. València: Universitat de València, 2004.
- TORTELLA, Gabriel. *The Development of Modern Spain: An Economic History of the Nineteenth and Twentieth Century*. Traducció de Valerie J. Herr. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000.
- UCELAY-DA CAL, Enric. *El imperialismo catalán. Prat de la Riba, Cambó, D'Ors y la conquista moral de España*. Madrid: Edhasa, 2003.
- UMBACH, Maiken. «A Tale of Second Cities: Autonomy, Culture, and the Law in Hamburg and Barcelona in the Late Nineteenth Century», *American Historical Review*, 110, núm. 2 (2005): 1-39.
- URIBE-URAN, Victor M. *Honorable Lives: Lawyers, Family, and Politics in Colombia, 1780-1850*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2000.
- URQUIJO GOITIA, Mikel *et al.* *Diccionario biográfico de parlamentarios españoles, 1820-14, 1820-54*. Madrid: Cortes Generales, Congreso de Diputados, 2010-2013, CD-ROM.

- VARELA, Javier. *La novela de España. Los intelectuales y el problema español*. Madrid: Taurus, 1999.
- VICENS I VIVES, Jaume; LLORENS, Montserrat. *Industrials i polítics (segle XIX)*. Barcelona: Edicions Vicens Vives, 1958.
- VILAR, Pierre. «Els Barba, una família il·lustrada de Vilafranca del Penedès», a *Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII*. Traducció d'Eulàlia Duran. Barcelona: Curial, 1979.
- *Cataluña en la España moderna. Las transformaciones agrarias*, vol. 2. Traducció de Laura Roca. Barcelona: Crítica, 1987.
- VOLTES BOU, Pedro. *La banca barcelonesa de 1840 a 1920*. Vol. 12 de Instituto Municipal de Historia. *Documentos y Estudios*. Barcelona: Ayuntamiento de Barcelona, 1965.
- VRIES, Jean de. «The Industrial Revolution and the Industrious Revolution», *Journal of Economic History*, 54 (1994): 240-70.
- WATSON, Alan. *The Evolution of Law*. Baltimore: Johns Hopkins Press, 1985.
- *The Making of the Civil Law*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1981.
- WEBER, Max. «Economía y derecho (Sociología del Derecho)» a *Economía y sociedad*. 2ª Reimpresió de la 2a edició. Traducció de José Medina Echevarría *et al.* Mèxic: Fondo de Cultura Econòmica, 2002, p. 498-660.
- WHITMAN, James Q. *The Legacy of Roman Law in the German Romantic Era: Historical Vision and Legal Change*. Princeton: Princeton University Press, 1990.
- WILENSKY, Harold J. «The Professionalization of Everyone?», *The American Journal of Sociology*, 70 (1964): 138-58.
- WILLIAMS, Raymond. *Culture and Society, 1780-1950*. Nova York: Columbia University Press, 1958.
- WOLOCH, Isser. «The Fall and Resurrection of the Civil Bar, 1789-1820s», *French Historical Studies*, 15, núm. 2 (tardor de 1987): 241-62.

ÍNDIX TEMÀTIC

- Absolutisme, 28, 31, 37, 119-122, 131, 132, 167, 168, 198, 272; decadència de la advocacia sota l', 55-63, 102, 163, 313-314, 316; persecució de la cúria sota l', 135-144, 146, 322; dret català associat a l', 194, 200
- Acadèmia de Dret, 267, 268, 301
- Acadèmia de Dret Administratiu, 266, 267, 301
- Acadèmia de Jurisprudència, 36, 203, 211, 222, 231, 233, 237, 250, 254; en el segle XVIII, 80, 83, 84, 93, 96, 172; com a associació conservadora, 172-179, 183, 189, 197, 198, 219, 264, 266, 293; i catalanisme, 267, 269, 270, 287, 309; i codificació, 272, 277-279, 300, 301
- Acusats. *Vegeu* Testimonis i acusats
- Administració Pública, 29, 31, 42, 62, 117, 135, 139, 141, 145-146, 165, 175, 237, 249, 321-322; propostes de «catalanitzar» l', 258-261, 269-270, 287, 303-304, 324-325
- Advocacia. *Vegeu* Advocats; Cúria
- Advocats: com a liberals, 23, 25, 35, 103-108, 113, 119, 120-136, 142-143, 165-166, 169, 198, 201 (n. 451), 221, 283, 313, 316, 322, 323, 328; com a revolucionaris, 23, 35, 120-135, 136, 141, 144-147, 314, 316, 321-322; i noblesa, 23, 53-54, 59, 61, 81-82, 98, 100, 102, 314; i Il·lustració, 23, 54-55, 86-100, 108-110; com a elit política, 23, 35, 43, 58, 102-103, 105-107, 113, 120, 133, 146, 165, 248-250; i nacionalisme, 23, 29, 50, 230, 319-321; com a conservadors, 23 145-146, 160, 166-182, 198, 218, 267-270, 313, 323; com a absolutistes, 35, 113, 119, 143-144, 166-168, 213, 224; i religió, 36, 44; orígens socials i geogràfics, 36, 64-65, 106, 210-225, 315-317; vida associativa, 36, 80, 145, 169-170, 173, 221, 233, 248, 253, 269, 314; ubicació dels pisos i despatxos, 42, 63, 64; com a membres de les societats secretes, 44, 127, 146, 168, 224, 233; com a novel·listes, poetes, historiadors i dramaturgs, 44, 49, 232, 283; com a homes de negocis, 44, 247-248; i catalanisme, 45-51, 196, 202, 203, 211, 216, 235, 248, 264, 265, 269, 270, 279, 310, 314; educació i formació, 66, 82, 97-98, 227-237, 306, 309, 314, 324; manca d'escrúpols i corrupció, 69, 73, 81, 83, 85, 99-100, 103-104, 251; com a clergues, 73, 143-144; i disputes feudals, 77; honoraris, 78, 153, 242-246; règim fiscal, 79, 238, 245 (n. 555), 244, 246; com a radicals, demòcrates i republicans, 93-96, 102, 130, 198, 224, 230-232, 265; i la Revolució Francesa, 102-104; i la Guerra del Francès, 103, 107-120, 136, 158; com a afrancesats, 108-109, 119; com a *juntistes*, 110, 122, 131, 134-135; en milícies, 112, 122-131, 139-144, 146, 161, 168, 198, 211, 220, 319; com a participants en tertúlies patriòtiques, 125, 128-129, 146, 168; i progressisme, 132, 174-175; empresonament i exili dels, 136, 141, 230-231; persecució dels, 136-143; Administració Pública i, 135, 139, 141, 145-146, 165, 249, 255, 257-258, 270, 314-315, 321-322; execució d', 136; com a ministres, 141, 161, 198, 258, 270; i els grans interessos industrials, financers i agraris, 159-160, 178, 182-183, 201-202; i proteccionisme,

- 181-282, 202; i classe obrera, 198-199, 230, 328-329; i oligarquia, 200, 249, 257; ridiculització i sàtira dels, 206-210; refranys sobre, 206, 219, 241; com a confidents familiars, 210, 251; com a cavallers, 210-211; com a bohemis i dandis, 211, 232-233; educació secundària dels, 213, 222-226; dinasties, 220; comportaments lingüístics entre, 225-226; que no exercien, 237; inversions dels, 246-248; com administradors de propietats, 210, 216, 247, 254; «proletarització» d', 255; i Renaixença, 279-288; durant la Segona República, 325-326; com a falangistes, 327. *Vegeu també*, Advocats de pobres; Cúria; Estudiants de dret; Jutges i magistrats; Fiscals; Mercantilistes, Passants, Professors de dret
- Advocats de pobres, 36, 60, 72, 87, 135, 171, 238-241, 253
- Alcaldes mayores*, 69, 75, 113, 121, 150; corrupció dels, 60, 62
- Amèrica espanyola: nomenament judicials a l', 61; persecució d'advocats a l', 136
- Artesans, menestrals i botiguers, 45, 54, 58, 64, 65, 79, 82, 85, 87, 94, 123, 128-130, 134, 137, 144, 153, 162, 193, 212-220, 224, 243, 244.
- Audiència de Barcelona, 58, 60, 64, 65, 99, 127, 182; ubicació, 42, 44, 63, 73, 267-278; regulació i examen dels advocats per part de l', 67, 68, 81, 83, 97-99, 101, 135, 138, 141, 171; jurisdicció i organització, 68-77, 151, 152, 156, 157, 163, 164, 249, 257; durant la Guerra del Francès, 108-118, 127; Banc Hispano-Colonial, 159, 181
- Banquers, 40, 133, 159, 161, 162, 164, 209, 212, 220-222, 246-248, 250, 254
- Barcelona, 23, 30-46; població, 30, 34-35; província, 35, 46, 249, 257; Il·lustració a, 87-88, 318; ocupació napoleònica, 108, 114-119; revolució a, 130-131, 134; repressió absolutista a, 137; municipalitat, 158-159, 167-168, 249; escoles a, 213, 222-224; comportaments lingüístics dels residents a, 225
- Barons, 65, 76-77, 94, 133, 134, 187, 210
- Bases de Manresa, 309
- Botiguers. *Vegeu* Artesans, menestrals i botiguers
- Carlisme. *Vegeu* Absolutisme; Guerres carlines
- Castellans: retrats despectius dels, 189, 196, 263, 271, 307
- Català, 118-119, 297-299; i Renaixença, 48-49; absent dels tribunals, 49, 91; i la Guerra del Francès, 118-119; ús dels advocats, 225-226; propostes per introduir-lo en els tribunals i a l'educació jurídica, 259-260, 287, 303, 309, 330; caracteritzacions despectives, 277; bellesa, 280-281; ensenyament, 310-311
- Catalanisme, 45-51, 118-119, 184, 196, 202, 211, 216, 235, 257-270, 279, 286, 297, 306, 309, 312, 318-320, 323-324. *Vegeu també*, Regionalisme; Nacionalisme
- Catalanistes: ridiculització dels, 286; defensa del dret i llengua catalana per part dels, 302-11
- Catalans, 278; elogis dels, 40-41, 57-58; com a patriotes espanyols, 46, 118; discriminació contra els, 60-61, 258; retrats pejoratius dels, 195-196; definicions legals dels, 305-306
- Catalunya: economia, 32-35, 37-38, 244-245, 318; població, 35, 164; divisió entre províncies, 46; la Guerra del Francès a, 108-113, 116-119; guerres carlines a, 127; autonomia política de, 215, 249, 253; escoles secundàries a, 222-224; Guerra Civil i repressió a, 250-251
- Catedràtics. *Vegeu*, Professors de dret
- Causes cèlebres, 157, 167-168, 176, 242
- Centre Català, 48-50, 258, 261

- Centre Escolar Catalanista, 50, 258, 266, 303, 306, 310
- Círculo Hispano Ultramarino*, 178
- Ciudadella, 57, 167
- Clergues, 21, 37, 40, 60, 85, 87, 206, 210, 219-223; advocats com a, 73, 143-144, 166-167; i revolució, 106, 120-121, 125-126, 130, 131; i catalanisme, 285-286, 296, 310, 311, 321. *Vegeu també*, Església, Catòlica Romana
- Codi de Comerç (1829), 272
- Codi Penal (1822), 272
- Codificació civil, 29, 95, 184, 315, 317; a Espanya, 188-196, 270-279, 294, 299-308; a Alemanya, 292, 298, 300; a Àustria, Itàlia i Hongria, 320; a Catalunya, 329. *Vegeu també*, Codi Civil espanyol
- Clients, 26, 54-55, 63, 70, 74, 78, 81, 106, 132, 133, 161, 165, 168, 169, 181, 182, 192, 201, 202, 207, 208, 212, 218, 221, 238, 241-245, 250-253, 256, 288, 316, 325. *Vegeu també*, Litigants
- Col·legi d'Advocats de Barcelona, 36, 203, 169-179, 207, 211, 217, 221, 224, 237, 239-240, 250, 254-255, 264-165, 270, 276; ubicació, 43, 169; fundació, 98 (n. 200), 134-135; degans, 113, 116, 124, 125, 134, 138, 157, 160, 161, 169, 170, 174-178, 181, 197, 198, 215, 221, 231, 247, 305, 254, 260, 264, 265, 270, 276, 278, 300, 325, 327-330, 332; neutralitat política, 169-171, 265; lideratge conservador, 176-177, 183; i la Restauració borbònica, 264-265; i catalanisme, 269-270; defensa del dret català per part del, 275, 278; durant la Guerra Civil i el franquisme, 325-329. *Vegeu també*, Cúria
- Col·legi d'Advocats de Madrid, 93, 259
- Consolat comercial, 30, 43, 73-75, 78, 160, 162, 164
- Conservadorisme: entre advocats i professors de dret, 25-27; i la cúria, 199-201, 267-269, 313-315, 323; a la Acadèmia i el Col·legi, 169-180, 264-266. *Vegeu també*, Moderats; Partit Conservador
- Constitucions: de 1812, 104-105, 111, 120, 136, 138, 149-150; de 1837, 105, 127; de 1845, 105, 149
- Consolat de Mar*, 30
- Corrupció: d'*alcaldes mayores*, 60, 62; dels tribunals, 60, 69, 99-100, 110, 135, 150; dels advocats, 99-100, 200-201
- Comerciants, 33, 65, 74, 78-80, 82, 87, 105, 123, 128, 130, 133, 153, 160-162, 209, 213-214, 221, 246, 273
- Corona d'Aragó, 30, 60-61, 66, 87
- Codi Civil espanyol (1889): projecte de 1851, 47, 188, 270, 275, 293-294; manifestacions en contra del, 48, 50, 299, 304-310, 320; Llei de bases del, 274, 299-302; i propietat, 275; suport al, 275-277, 286; caracteritzacions despectives del, 279; article 12 del, 302, 305; article 15 del, 304-310; com a suplement del dret català, 302, 329. *Vegeu també*, Codificació civil; Dret català
- Codi Civil francès, 183, 188, 193, 271, 290
- Congressos jurídics: Congrés de Jurisconsults espanyols (1863), 195, 273; Congrés Català de Jurisconsults (1881), 275-279, 286, 300; Congrés Espanyol Jurídic (1885), 300; Congrés Jurídic de Barcelona (1888), 301
- Corona de Castella, 30, 66
- Corts espanyoles, 133, 173, 272; advocats a les, 161, 248, 330; debats sobre la codificació civil a les, 278-279, 299-302, 306-307
- Criminalitat, 255-257
- Cúria: a Anglaterra, 22, 43, 80, 86, 183, 206, 214, 288, 317, 319; a l'Europa moderna, 22, 57-59; autonomia i independència de la, 25, 80, 107-108, 171-172; característiques

- meritocràtiques de la, 26, 55; a França, 26, 43, 62, 80, 102-104, 174, 183, 200, 208, 214, 316, 319; a Alemanya i Prússia, 26, 80, 104, 214, 319; i humanisme, 28, 82, 123, 157; naturalesa corporativista de la, 29, 63, 202, 211, 239, 253, 261, 263, 269, 298, 312, 315, 321, 323; saturació i massificació de la, 29, 211, 255, 257, 264, 269, 287, 310-315, 320-322, 324, 332; misogínia, antisemitisme i xenofòbia a la, 29, 321, 322; camaraderia i col·legialitat a la, 36, 212, 228, 261; mida i estructura, 36, 56-59, 141, 145, 237, 255, 313-314, 326, 333; limitacions numèriques de la, 68, 81-82, 97-99, 104, 135, 138, 318; a València, 82, 89; a Madrid, 93, 97; als Estats Units, 106, 144-145, 317, 319; memòria històrica, 146-147, 200, 203; a Nàpols i Florència, 214; i mobilitat social, 215-218; endogàmia, 219-220; especialització, 238; i dictadura, 324-325, 327; dones a la, 330-332. *Vegeu també*, Advocats; Col·legi d'Advocats de Barcelona
- Decret d'unificació de furs (1868), 162
- Decretals*, 31
- Delictes, 72, 76, 241
- Delmes, 73, 76, 79; abolicció, 121, 129-130, 133 (n. 284), 149
- Dret: sociologia del, 24-25; i identitat nacional, 29, 319-320, 329; i filosofia, 92-93, 95; i capitalisme, 183
- Dret canònic, 73, 78, 91, 93, 95, 99, 113, 162-166, 197, 266, 289; com a suplement del dret català, 285, 302
- Dret català, 36, 185-196, 200, 259, 261, 273; defensa del, 29, 47-49, 276-279, 200; origen, 30-31; caracteritzacions despectives, 188, 277, 284, 296; com a apèndix del Codi Civil, 196, 276, 290, 302, 308; ensenyament, 229-230; influència del romanticisme sobre el, 280, 284-285, 288; renovació del, 289-294, 297-299, 320; i ciutadania, 305-306; codificació, 329
- Dret comú espanyol: aplicat a Catalunya, 184, 289, 290; com a base del Codi Civil, 188, 271; caracteritzacions despectives, 189-90
- Dret eclesiàstic. *Veure*, *Dret canònic*
- Dret feudal, 30, 31, 73, 75-78, 94, 159, 284
- Dret foral: relació amb el dret comú espanyol, 184, 271, 290, 291; i codificació, 186, 194-196, 273-275, 278, 279, 299-305, 309; ensenyament, 229; diferenciat del dret civil, 295, 297, 298; caracteritzacions pejoratives, 296
- Dret germànic, 185-186, 320
- Dret i enjudiciament civil, 36, 42, 45, 53, 55, 66, 69-72, 76, 84, 91, 96, 112, 151-157, 161-164, 175, 238-241, 251-253, 257, 333. *Veure també*, Codificació civil; Codi Civil espanyol
- Dret i enjudiciament mercantil, 36, 73-75, 106-108, 159-162, 164, 192, 238, 241, 251, 253, 254, 256, 266, 273, 332. *Vegeu també*, Mercantilistes
- Dret i enjudiciament penal, 36, 68-76, 83, 86, 89-91, 106, 151, 154-157, 175, 178-179, 199, 238-243, 251, 255, 257, 268, 272, 332. *Vegeu també*, Delictes
- Dret natural, 87, 93, 95, 97, 195
- Dret romà, 22, 23, 31, 54 (n. 70), 66, 78, 86, 87, 91, 95, 137, 181, 192, 228, 289, 293, 306, 318; relació amb el conservadorisme, 180, 185; relació amb el liberalisme, 180, 186, 192, 195; diferenciat del dret germànic, 185, 190, 194; i codificació, 194, 296, 320; relació amb l'absolutisme i el despotisme, 200; com a suplement del dret català, 285, 302; i l'Escola Jurídica de Jurisprudència, 291-294
- Educació: universitària, 66, 82, 97-98, 227-230; primària i secundària, 82, 213, 222-224, 226, 228; preu, 217, 240
- Emfiteusi, 76-77, 158, 200, 219; reforma, 92, 94, 132-134, 159; i rabassa morta, 182; i dret català, 187, 284, 306; i codificació, 188, 194-195, 273-274.

- Vegeu també*, Dret feudal; Feudalisme; Propietat
- Esclavitud, 178, 199
- Escola Escocesa del Sentit Comú, 181
- Escola Històrica de Jurisprudència, 47, 181, 291-298, 306, 323
- Escolapis, 222-224
- Església, Catòlica Romana: i desamortització, 21, 105-106, 120-122, 131, 149, 199; com a propietària, 76-77, 94; i educació, 213, 222-224; i dret català, 285; i llengua catalana, 311
- Estudiants de dret, 66, 87, 112, 157, 227-229, 239 253, 267, 316, 321, 322; i catalanisme, 50, 51, 264, 266, 302, 306, 310; i milícies, 122-130, 229; i absolutisme, 137, 138, 139-144, 143, 166 ; orígens socials i geogràfics, 214-217, 223-226; com a dandis i bohemis, 232, 333; i la defensa del dret català, 306; durant el franquisme, 328; dones, 331
- Exaltats, 128, 129, 132, 133, 139, 141, 142
- Exposició Universal de 1888, 41, 167, 217, 250, 301, 304
- Feudalisme, 92, 318; abolició, 111, 130-133, 160, 289, 298; associat al dret català, 187, 190, 194-196, 200 (n. 450), 201
- Fiscals, 44, 72, 75, 80, 87, 106, 108, 112, 135, 152, 154 155, 170, 234, 237, 255, 258, 326; sous, 244, 245; i llengua catalana, 206, 287, 309
- Guerra: dels Segadors (1640-1652), 31, 282; de Successió (1702-1714), 31, 58, 306; del Francès (1808-1813), 104, 106, 99-100, 107-124, 132, 134, 160, 277
- Guerres carlines, 37, 127, 144, 146, 132, 166, 167 (n. 369), 170, 171, 264, 266
- Gremis, 26, 54, 64, 74, 78, 149; absència en la advocacia barcelonesa, 68, 79, 100, 135, 318; abolició, 103, 105, 149, 162
- Herències, 36, 59, 77, 199, 251; i dret català, 185-196; a Anglaterra i França, 190-191
- Hereu, 187, 199, 218-219, 253, 284; retrats pejoratiu, 194-195. *Vegeu també*, Pairalisme
- Historicisme, 295-296, 317
- Industrials, 37-38, 159, 169, 178, 181, 191, 202, 214, 220-222, 246, 249, 269-270, 288, 310, 324
- Industrialització, 23, 32-35, 318, 323; repercussions en l'exercici de l'advocacia, 36, 147, 159, 198-201; relació amb la professionalització, 55
- Inquisició, 73; i censura, 89; abolició, 120, 122, 140
- Ius commune*, 66, 91, 135,
- Ius proprium*, 66
- Jesuïtes, 87, 113, 135, 223-224
- Jocs Florals, 280-281
- Jove Catalunya, 48, 284
- Judicatura: independència de la, 25-26; nomenaments, 60-63; organització, 75, 151-155, 166, 314; propostes de «catalanització», 258-260, 303-304, 309
- Jutges de pau, 152
- Jutges i magistrats, 24, 26, 44, 58, 69-75, 78, 84, 85, 97, 98, 113, 139, 141, 151-155, 170, 177, 214, 219, 237, 243, 250, 255, 263, 267, 314, 329, 331; nomenaments, 31, 60-63, 180, 258; i llengua catalana, 61, 259, 260, 169, 270, 287, 303-304, 309, 321, 330; examen d'aspirants a advocats per part dels, 67, 68; crítiques als advocats per part dels, 68, 83, 207, 208; sous, 78, 244; i revolució, 103, 106, 128, 131, 134, 135, 139, 141, 326; durant la Guerra del Francès, 108-118; i evolució del dret, 292, 308
- Juntes, 110, 112-113, 123, 131, 134-135
- Juraments, 67, 101, 114, 115, 142- 143, 287
- Jurats, 145, 155-156, 268
- Jurisprudència pràctica, 23, 54, 66, 80, 91, 95-96

- Juristes. *Vegeu* Advocats; Professors de dret
- Krausisme, 195-196
- Liberalisme, 37; i racionalitat processal, 25, 26, 28, 315, 317; i oligarquia i corrupció, 39, 150; com a ideologia revolucionària, 104, 105, 110, 120-122; i elitisme, 105-107, 142, 149; i reforma de la propietat, 105, 132; i advocacia, 145-146; com a cultura política, 165-166, 212; i dret romà, 180, 186, 200; i dret català, 190, 200. *Vegeu també*, Partit Liberal
- Libri feudorum*, 31
- Litigants, 36, 70, 76-79, 152-153, 155, 322-330. *Vegeu també*, Clients
- Litigiositat, 54, 56, 163-164, 202, 254-255
- Llatí, 82, 84, 251
- Lleis d'incompatibilitats, 155, 259, 291, 309
- Llei d'enjudiciament civil (1855), 153 (n. 334), 156, 272
- Llei d'enjudiciament criminal (1882), 155, 160
- Llei d'enjudiciament mercantil (1830), 75
- Llei de notariat (1862), 47, 273, 290
- Llei hipotecària (1861), 47
- Llei Moret (1870), 178
- Llei Moyano (1857), 217, 244
- Llei orgànica del poder judicial (1870), 152, 258
- Llibertat civil, 192, 200, 296
- Llibertat testamentària, 190-195, 273, 275, 280, 284, 293, 306
- Lliga de Catalunya, 50, 266, 308
- Lliga Regionalista, 310, 323-324
- Magistrats. *Vegeu* Jutges i magistrats
- Menestrals. *Vegeu* Artesans, menestrals i botiguers
- Mercantilistes, 36, 160, 200, 201, 222, 238, 241-242, 248, 251, 257, 263, 333.
- Veure també*, Dret i enjudiciament mercantil
- Metges i cirurgians, 21, 85, 87, 139, 205, 206, 210, 221, 244, 246, 286, 310, 322, 327, 333
- Memorial de Greuges (1885), 267, 294, 304
- Missatge a la Reyna Regent*, 304
- Milícies, 122-131, 139, 141, 144, 146, 170, 171, 176, 198.
- Ministeri de Gràcia i Justícia, 107, 141, 174-175, 198, 302, 306; conflicte amb el Col·legi d'Advocats, 171-173, 240, 309; Comissió General de Codificació del, 271, 274-276, 294, 299, 300, 304, 308
- Moderats, 46, 128, 132-133, 152, 155, 156 (n. 348), 160, 170, 180, 181, 188-189, 244, 249, 265, 266
- Nacionalisme: i dret, 29, 230, 319, 323; i etnicitat i raça, 50, 306-307, 324; teories, 51, 202 (n. 452), 311-312, 321. *Vegeu també*, Catalanisme; Regionalisme
- Nova Planta (1716), 31, 49, 68, 155 (n. 345), 284, 287
- Notaris, 43, 45, 59, 63, 65, 70, 79, 137, 140, 155 (n. 345), 159, 173, 192, 214, 219-221, 238, 244, 256, 285, 286 (n. 669), 309
- Novel·listes, 128-129, 154, 218; retrats d'advocats per part de, 206, 209-210, 216, 237
- Novísima recopilación* (1805), 97 (n. 196), 289
- Oratòria forense, 157-158, 250-251, 268-269
- Pairalisme, 187, 198-199, 201, 280, 284-285
- Parcers, 77, 182
- Partit Conservador, 46, 231, 264-265, 274, 277, 299, 301, 304
- Partit Liberal, 46, 234, 235, 265, 274
- Passants, 66, 68, 70, 75, 80, 96-98, 112, 138, 157, 168, 172, 206, 209, 220,

- 227, 229, 233-237, 239, 245, 248, 253, 257, 307
- Pagesos, 64, 65, 76-78, 82, 92, 94, 120-122, 130, 133-134, 144, 149-150, 153, 169, 182, 187-189, 201, 206, 213, 214, 218-220
- Pena capital, 90
- Plets, 59, 70-72, 100, 136, 150, 156, 206-207, 219, 308, 321; quantitat, 54, 154, 163-165, 219, 254-257, 260, 314; tipus, 59, 75-79, 94, 250-251; duració, 69, 72, 84, 153; quantitats monetàries, 152, 153
- Primogenitura, 186, 188, 193, 271
- Procuradors, 22, 43, 45, 53, 63, 70, 78, 80, 81, 104, 107, 153, 168, 206, 214, 219, 237-238, 244, 287
- Professionalisme, 80-86, 314
- Professionalització, 239, 333; història i sociologia, 23-29, 53-55, 214; i l'Estat del Benestar, 322
- Professors de dret, 47, 82, 175, 218, 220, 229, 250, 266, 272, 308; a Cervera, 87, 90, 91, 93, 97, 111, 135; i milícies, 125-126, 139; conservadorisme dels, 160, 161, 166, 169, 172, 173, 177, 180, 181, 197, 224, 232, 266, 295; progressisme dels, 182, 266; catalanisme dels, 230, 260, 269, 270, 286 (n. 669), 302; sous, 244; i l'Escola Històrica de Jurisprudència, 291, 292, 298
- Progressistes, 46, 132, 151, 152, 156, 162, 169-176, 179, 181, 233 (n. 528), 265, 266
- Propietat, 24, 27, 36, 37, 76-79, 92, 94, 105, 121, 131-133, 182, 183, 187, 188, 200, 295, 298; i traspassos, 43, 153, 158, 159, 164, 165; i codificació civil, 47, 190-196, 202, 271, 273, 275, 288, 289, 295, 320; individual *versus* conjugal, 185, 190, 280
- Prostitució, 175
- Proteccionisme, 37, 181-182, 202
- Protestantisme, 175
- Regionalisme, 46, 50, 118, 119, 285
- Renaixença, 48, 49, 284-286, 288, 298, 311
- Representación a Carlos III (1760)*, 60-63, 65, 69, 81, 90, 100
- Republicans-federals, 47-49, 97-99, 128, 193-194, 230, 231, 276, 278, 295
- Revistes jurídiques, 175-176, 243
- Revolució: liberal espanyola, 35, 104-107, 147, 149; a Europa, 46, 129, 321; Francesa, 94, 97, 100, 102-104, 110, 128, 208; de 1820, 120, 138; de 1835, 130-134; de 1854, 134; de 1868, 162, 167, 177
- Romanticisme, 47, 48, 208, 251, 323, 279-288; influència sobre l'oratoría forense, 158; influència en el dret, 187, 280, 284-285, 288, 290, 295-296, 298, 317, 319
- Siete Partidas*, 289
- Societats secretes, 101, 127, 128, 139, 141, 146, 209, 224, 233
- Seminaris, 222, 224
- Societat de Socors Mutus per als Advocats Catalans, 174-175
- Sufragi, 79; mida, 105, 150, 165, 181; a Gran Bretanya i França, 105
- Tertúlies patriòtiques, 125, 128-129, 139, 141
- Testimonis i acusats: interrogatori de, 69-73, 156; llengua, 259, 287, 303, 309, 330
- Títols universitaris: batxillerat, 66; llicenciat, 97, 228; doctorat, 66, 234; de jurisprudència, 162; número de, 228; de dret administratiu, 266
- Tribunal Mercantil. *Vegeu*, Consolat Comercial
- Tribunal Suprem, 152, 154, 249, 258, 269, 321; decisions sobre el dret català, 159 (n. 356), 182, 184, 289, 329

- Tribunals: ubicació, 43, 267-269; llengua vehicular, 31, 91, 260, 309, 330; militars, 124, 131, 136-137, 230-231; municipals, 152, 154, 243; litigació als, 256-257
- Tortura, 72; abolició, 86, 90, 104, 154
- Unió Catalanista, 269, 309
- Universitat de Barcelona: com a institució liberal, 88, 126, 135, 160, 180; propostes de crear una càtedra de Dret Català a la, 171, 260; Facultat de Dret de la, 227-230, 239; ensenyament de dret a la, 229-230; propostes de «catalanitzar» els professors de la, 260; número d'alumnes a la, 228 (n. 513); dones a la, 331. *Vegeu també*, Estudiants de dret; Professors de dret; Títols de dret
- Universitat de Cervera, 66, 97; traslladat a Barcelona, 88, 126, 135, 160, 227; i tradicionalisme, 87, 93, 180. *Vegeu també*, Estudiants de dret; Professors de dret; Títols de Dret
- Usatges, 30, 284, 289
- Vistes públiques, 73, 155, 157
- Volkgeist*, 41, 292-294, 319

ÍNDIX ONOMÀSTIC SELECTIU

A

- Ahrens, Henri, 195
Alfons XII, 11, 265, 304
Almeda i Roig, Joaquim, 234, 251, 254, 276
Almirall i Llozer, Valentí, 49, 50, 194, 261, 276, 277, 278, 279, 283, 286, 296, 338
Alonso Martínez, Manuel, 186, 234, 274, 294, 296, 299, 300, 301, 302, 307, 338
Altadill, Antoni, 209, 210, 216, 218, 338
Angelon i Broquetas, Manuel, 173, 207, 208, 239, 282
Arendt, Hannah, 317
Avilés, Gabriel, 326, 338
Avilés Vilà, Montserrat, 328, 329, 332, 352

B

- Balle, Joan de, 110, 132, 133, 339
Balzac, Honoré de, 205, 209, 237, 339
Barba i Roca, Manuel, 53, 84, 86, 87, 90, 95, 96, 110, 138, 197, 339
Bayly, C. A., 105, 145, 321, 354
Beccaria, Cesare, 89, 90
Bentham, Jeremy, 86, 288
Bertran i d'Amat, Felip, 222, 272, 278, 279, 285
Bertran i Ros, Josep, 96, 113, 131, 132, 219, 220, 222, 272, 279
Bielfeld, Baron von, 93
Blackstone, William, 86, 288, 319, 339
Bonaparte, Joseph, 75, 107, 114, 115, 118, 372

- Bonaparte, Napoleon, 64, 104, 107, 114, 116, 121, 151, 190
Borrell i Soler, Josep, 250, 265, 278, 293, 329
Bourdieu, Pierre, 25, 355
Brocà i de Montagut, Guillem, 247, 297

C

- Cadalfach i Buguñà, Joaquim, 189
Cambó i Batlle, Francesc, 235, 248, 310, 340
Camino y Alonso del Real, Luís María, 226
Campomanes, Pedro Rodríguez de, 80, 87, 340
Càncer, Jaume, 197
Capmany i Montpalau, Antoni de, 46, 88, 341
Carles III, 11, 33, 59, 60, 61, 80, 82, 87, 92, 93, 96, 110, 126, 151, 172, 313
Carles IV, 11, 96, 97, 98, 108, 116, 137, 138, 228
Casanova, Ramon, 108, 109, 118
Castells, Miquel de, 112, 113, 198
Companys i Jover, Lluís, 327
Coroleu i Inglada, Josep, 49, 88, 89, 225, 232, 283, 284, 286, 342, 357
Corominas, Pere, 231, 342
Costa, Joaquín, 232

D

- D'Aguesseau, Henri, 83, 84, 85, 342
Dalí, Salvador, 231

Danton, Georges Jacques, 129
 Degollada, Rafael, 137, 141, 245, 247, 342
 Deseze, Romain, 208
 Dickens, Charles, 128, 206, 209
 Domènech i Montaner, Lluís, 41, 323
 Dou i de Bassols, Ramon de, 62, 69, 72,
 76, 79, 90, 91, 92, 111, 155, 157, 198,
 343, 368
 Duhesme, Guillaume-Philibert, 114
 Duran i Bas, Manuel, 18, 47, 158, 161,
 177, 178, 179, 181, 192, 197, 198,
 220, 221, 224, 236, 242, 258, 264,
 265, 274, 276, 279, 293, 294, 299,
 300, 301, 302, 303, 310, 372
 Duran i Ventosa, Lluís, 230, 261, 310, 344
 Durkheim, Émile, 25, 359

E

Elias, Josep, 124, 128, 136
 Elias i d'Aloy, Josep Antoni, 290, 339
 Engels, Friedrich, 35
 España, Conde de, 341

F

Falcón O'Neill, Lidia, 328, 331, 332, 344
 Farnés i Badó, Sebastià, 285
 Felip V, 31, 49, 56, 58, 60, 167, 277
 Ferran VI, 60
 Ferran VII, 11, 116, 120, 127, 137, 140
 Ferrater, Esteve de, 161, 290, 291, 297,
 339, 344, 345
 Ferrer i Bruguera, Melcior, 177, 178, 222,
 264, 265, 276, 345
 Feu, Josep Leopold, 161, 249
 Figuerola i Ballester, Laureà, 181, 226,
 227, 258, 266, 345, 346
 Fina Sanglas, Albert, 328, 345
 Finestres, Josep, 87, 345
 Flaubert, Gustave, 129, 345

Fontanella, Joan Pere, 14, 19, 31, 197,
 357, 369
 Fradera, Josep Maria, 34, 132, 180, 199,
 360
 Franco, Francisco, 325, 326, 327, 328, 329
 Frederic el Gran, 81, 90, 93

G

Gaudí, Antoni, 41, 323
 Gramsci, Antonio, 25, 361
 Grotius, Hugo, 31, 89, 95

H

Halliday, Terence, 25, 26, 362, 371
 Herder, Johan Gottfried, 50, 294, 324
 Hotman, François, 319
 Hroch, Miroslav, 311, 362
 Hurtado i Miró, Amadeu, 43, 157, 193,
 251, 254, 260, 268, 269, 325, 346

I

Illas i Vidal, Joan, 161, 226, 281
 Isabel II, 127, 129, 170, 207, 355, 373

J

Jackson, Andrew, 122, 319

K

Kagan, Richard, 56, 78, 154, 364
 Kant, Immanuel, 91
 Karpic, Lucien, 62

L

Langbein, John, 74, 365
 Larson, Magali Sarfatti, 25, 54, 365

Ledford, Kenneth, 22, 81, 215, 264, 333, 366
 Lemmings, David, 22, 86, 366
 Le Play, Frédéric, 190, 191, 194
 Llauder, Lluís Maria de, 276, 295
 Llobet, Miquel de, 117, 134, 138, 198

M

Madinaveytia, Juan, 108, 109
 Magarola, Miquel, 84, 85, 95, 97, 220, 347
 Maluquer de Motes, Jordi, 39, 367
 Maluquer i de Tirrell, Eduard, 234, 265
 Maluquer i de Tirrell, Josep, 176, 249, 259
 Maluquer i Viladot, Joan, 43, 157, 162, 182, 219, 225, 226, 230, 234, 235, 241, 243, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 265, 269, 304, 307, 347
 Marfany, Joan-Lluís, 51, 119, 225, 231, 281, 282, 283, 287, 299, 367
 Maria Cristina, Reyna Regent, 11, 347
 Martí d'Eixalà, Ramon, 160, 161, 180, 181, 194, 197, 372
 Medinaceli, Duque de, 91, 116, 132, 339
 Mieres, Tomàs, 197
 Montesquieu, Baron de, 25, 29, 80, 86, 89, 90, 93, 99, 108, 294, 295, 296, 319, 347
 Moreno, Carmen, 331, 332
 Moret y Prendergast, Segismundo, 194, 348

O

O'Boyle, Lenore, 321
 Orriols, Joan Baptista, 250, 277
 Ossorio y Gallardo, Ángel, 235, 240, 241, 243, 252, 255, 257, 348

P

Pascual i Casas, Eusebi, 281, 286
 Peguera, Lluís, 197, 220
 Pella i Forgas, Josep, 49, 62, 283, 284, 286

Penyafort, Ramon de, 31, 197
 Pérez Galdós, Benito, 128, 205, 206, 207, 257, 321, 348
 Pérez Garzón, Juan Sisinio, 123, 127, 144, 369
 Pérez Villamil, Juan, 82, 83, 348
 Permanyer i Ayats, Joan Josep, 224, 234, 266, 269, 270, 278, 279, 309
 Permanyer i Tuyet, Francesc, 160, 181, 196, 197, 218, 224, 270, 272, 281, 343
 Picasso, Pablo, 41
 Pi i Margall, Francesc, 48, 128, 182
 Planas i Casals, Francesc, 249, 277
 Pons i Fuster, Lluís, 280, 281, 286
 Prat de la Riba, Enric, 198, 230, 258, 263, 287, 297, 298, 303, 310, 323, 324, 349, 375
 Primo de Rivera, Miguel, 39, 325
 Pufendorf, Samuel, 89, 95
 Puig i Cadafalch, Josep, 41
 Puig i Gelabert, Antoni, 83
 Puig i Puig, Tomàs, 118, 119, 198

R

Rey, Joaquim, 133
 Reynals i Rabassa, Estanislao, 293
 Ripoll, Acacia, 197, 220
 Rius i Roca, Vicenç, 125, 175, 176, 181, 220
 Rius i Taulent, Francesc, 217, 220, 249, 250, 360
 Robespierre, Maximilien, 97, 122, 129, 190
 Roca i Junyent, Miquel, 332, 349
 Roda i Ventura, Frederic, 325, 328, 329
 Romà i Rosell, Francesc, 53, 59, 81, 87, 88, 92, 197, 272, 291, 366
 Romaní i Puigdengolas, Francesc, 247
 Ròmul, Mascaró, 230, 277
 Roure i Bofill, Conrad, 128, 224, 227, 228, 229, 232, 233, 236, 282, 283, 286, 343, 349

Rousseau, Jean-Jacques, 86, 181
 Rudé, George, 129, 373

S

Sala, Ramon Maria, 124, 129, 350
 Salutati, Coluccio, 83
 Salvató, Ramon, 128, 133, 136, 141, 198,
 258, 350
 Sanponts i Barba, Ignasi, 194, 196, 272, 350
 Savigny, Friedrich von, 29, 47, 291, 292,
 293, 294, 295, 300, 319, 343, 352, 365
 Serraclara i Costa, Gonçal, 230, 265, 286,
 350
 Serrahima i Bofill, Maurici, 215, 216, 221,
 232, 236, 245, 265, 350, 374
 Serrahima i Palà, Maurici, 374
 Silvela, Francisco, 299, 300
 Silvela, Luis, 194, 348
 Sisternes, Manuel, 87, 92, 350, 366
 Smith, Adam, 15, 92, 343, 362, 374
 Solé-Tura, Jordi, 202, 375
 Sue, Eugène, 209
 Swinburne, Henry, 40, 57, 89, 350

T

Thompson, E.P., 183, 375
 Tocqueville, Alexis de, 25, 102, 106, 144,
 145, 146, 264, 313, 316, 350
 Torras i Bages, Josep, 285, 296, 350
 Torres i Torres, Manuel Josep de, 124,
 158, 161, 176, 197, 242

Tos, Jaume, 76, 77, 91, 92, 116, 133, 198,
 350

Townsend, Joseph, 58, 88, 90, 157, 351

U

Ucelay-Da Cal, Enric, 51, 310, 324, 375
 Ulloa y Rey, Benito de, 195, 263

V

Vallès de Ribot, Josep Maria, 193, 231,
 276, 278, 295, 296
 Ventosa i Palaudaries, Josep, 113, 158,
 160
 Verdaguer i Callís, Narcís, 216, 224, 263,
 306, 307, 308, 309, 347, 351, 357
 Vergés i Mas, Francesc, 167, 168, 224,
 234, 351
 Vergés i Permanyer, Felip, 166, 167, 218,
 224, 276, 343, 351
 Vilaseca i Mogas, Josep, 231
 Vives i Cebrià, Pere, 98, 151, 193, 196,
 197, 221, 236, 289, 290, 291
 Voltaire, 89, 90, 95, 103, 104, 108, 352

W

Weber, Max, 24, 25, 183, 313, 315, 316,
 317, 376

Y

Young, Arthur, 32, 40, 89, 352

(SFR) és una unitat de recerca interuniversitària amb una llarga trajectòria. S'inicia el 1993 per honorar el mestratge del gran historiador del dret català Josep Maria Font i Rius (vegeu una entrevista en vídeo a: <http://diobma.udg.edu/handle/10256.1/1803>) i entorn del projecte de recerca finançat pel MEC (PB-93-0404) «Història d'una institució jurídica: la Generalitat de Catalunya a les èpoques medieval i moderna». El projecte ha donat com a resultat l'elaboració i publicació de nombrosos treballs, articles i llibres entre els quals destaca la realització de dues tesis doctorals sobre la Història de la Generalitat de Catalunya —una de les quals ha obtingut el premi extraordinari de doctorat— i unes altres sobre el Mostassaf de Barcelona i les seves Ordinacions i sobre el Senyoriu i el Municipi a la Catalunya Nova, totes elles amb resultats publicats. Aquesta unitat interuniversitària de recerca va continuar cohesionada entorn d'un nou projecte de recerca finançat pel MEC (PB-96-0284): «Història d'una institució jurídica: la Monarquia a la Corona d'Aragó» (1996), que es va plasmar en la celebració del Congrés Internacional sobre les Corts Generals de la Corona d'Aragó del 1585 a Montsó amb resultats publicats (*Ius Fugit*, n.10-11 <http://ifc.dpz.es/publicaciones/periodica/id/7>). A continuació, s'ha treballat en el projecte de recerca finançat pel MEC (BJU 2000-0971) (2000): «Els juristes i el Dret a la Corona d'Aragó» i —arran d'un conveni amb la Fundació Noguera— s'ha defensat una tesi doctoral sobre el jurista català Joan Pere Fontanella (1576-1649) (<http://www.upf.edu/historiadeldret/recerca/#Tesis>) que ha obtingut el premi extraordinari de doctorat i ha donat a la llum un primer llibre publicat per la Fundació Noguera (2012). Dins del projecte s'han celebrat les I i II Jornades d'Estudi sobre Juristes i Notaris a Cervera amb la col·laboració de la Fundació Roca Sastre i del Centre Associat de Cervera de la UNED. Les actes d'aquestes Jornades s'han publicat, respectivament, en els n. 12 i 13-14, de *Ius Fugit*. També sobre aquest àmbit s'han defensat cinc tesis doctorals: sobre el jurista Pere Albert i les seves Commemoracions; sobre les Ordinacions de Sanctacília i la seva problemàtica (amb premi extraordinari de doctorat), sobre Raymond Saleilles i

COL·LECCIÓ D'ESTUDIS D'HISTÒRIA DEL DRET

la lluita per al dret comparat, sobre Ramon Martí d'Eixalà i l'Escola jurídica catalana i sobre els primers anys de la Diputació Provincial de Tarragona, que també va obtenir el premi extraordinari de doctorat. Sense solució de continuïtat, el SFR va obtenir finançament del MCT (BJU2003-09552-CO3-01) per a un projecte coordinat de recerca, en certa manera continuació dels anteriors: «El juristes i la construcció d'un sistema de Dret Civil: el cas de Catalunya (s. XIII-XX)» (2003). Dins d'aquest període, es va llegir una tesi doctoral, diverses memòries de DEA i es van publicar llibres i articles. A continuació, el grup de recerca SFR va participar en el projecte coordinat de recerca: «El dret històric en els pobles d'Espanya: àmbits públic i privat (s. XI-XXI)», que comptà amb un ajut del MEC de referència SEJ 2006-1501-CO-01 (2006). A més a més, el SFR ha obtingut el reconeixement com a Grup Consolidat de Recerca de la Generalitat de Catalunya en tres ocasions (2005SGR117, 2009SGR766 i 2014SGR295) amb els ajuts que han permès la celebració de les «III Jornades d'Estudi sobre Juristes i Notaris a Cervera (2006) sobre Decrets de Nova Planta, imposicions borbòniques i Universitat de Cervera», les «IV Jornades sobre els drets històrics i l'Autonomia» a Barcelona (UPF 2010) i les «V Jornades sobre praxi històrica del dret i al·legacions jurídiques» a Tarragona (URV 2011). La revista d'història del dret de la Corona d'Aragó *Ius Fugit* ha publicat les actes d'aquelles Jornades en el n. 15 i 16, pel que fa a les primeres, i publicarà les d'aquestes últimes en el proper n. 17. Des del 2010, els membres del SFR de la UdG han impulsat el Portal Iberoamericano de Historia del Derecho (<http://www.udg.edu/pihd/PIHD/Presentacio/tabid/14002/language/ca-S/Default.aspx?alias=www.udg.edu/pihd>). El SFR ha fruit d'un ajut del MEC per al seu projecte: «Els juristes catalans i les formes del poder públic a Catalunya: monarquies i repúbliques (s. XIII-XX)» DER2010-21986-CO2-01 i recentment ha obtingut un altre ajut del MICINN per al nou projecte sobre «Juristes hispànics: entre l'imperi del dret i la gestió del poder» DER2013-43431-P. Els darrers anys han defensat cinc tesis doctorals membres del SFR: «La justicia a fines del siglo XIX, un caso concreto: la audiencia de lo criminal de Manresa (1882-1892)»; «Ramon Martí d'Eixalà: un exponent de l'Escola Jurídica Catalana del segle XIX»; «el Municipi Constitucional de Vic (1820-1823)»; «Derecho, muerte y matrimonio: la familia matrimonial en el Mediterráneo cristiano, desde la Antigüedad al final de la Edad Media»; i «La Casa de la Moneda de Barcelona. Les seques reials i els col·legis d'obres i de moneders a la Corona d'Aragó». La col·lecció «Estudis d'Història del Dret» està oberta a la publicació de treballs de recerca en aquest àmbit de coneixement, tot adoptant els criteris usuals que regeixen la difusió i qualitat editorial de les col·leccions d'estudis. Els resultats publicats d'aquesta col·lecció es poden consultar, en format electrònic, en la pàgina web de la UPF <http://www.upf.edu/historiadeldret/publicacions/>.

Universitat
Pompeu Fabra
Barcelona

ISBN 978-84-88042-80-4

9 788488 042804